BIBLIOTECA NAZIONALE VITT. EMANUELE
12
18 N
34

Ex Bibliotheca
majori Coll. Rom.
Societ. Jesu

48
6
14

48. 6. 14.
48
B
b
14-9. E 26

ARMAMENTARIVM SCIENTIFICVM,

In quo

REPOSITA ORDINATE ET BREVITER illuſtrata continentur Axiomata, Pronunciata, Di-cta Philoſophica in primis & Theologica; deinde etiam Iuridica, Medica, & cuiuſuis generis Moralia.

A R. P. HENRICO MARCELLIO
è Societate IESV.

OPVS VTILE, NON AD ACQVIRENDAS modò ſcientias, ſed etiam conſeruandas; quo ſimul traditur methodus, doctrinam quamlibet in locos communes ſecundum Doctrinæ ordinem congruè digerendi.

CVM DVPLICI INDICE.

PARISIIS,
Apud MICHAELEM SOLY, viâ Iacobæâ, ſub ſigno Phœnicis.

M. DC. XXXV.
Cum Priuilegio Regis, & Approbatione Sup.

BIBLIOTECA NAZ. VITTORIO EMANUELE ROMA

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

NOBILISSIMO, REVERENDISSIMOQ; D.D. HENRICO DE MAVPAS S. DIONYSII APVD REMENSES

Abbati, primo Reginæ Eleemoſynario, Illuſtriſſimi & Reuerendiſſimi Principis, Archiepiſcopi, Ducis Remenſis Vicario Generali, &c.

OMNE BONVM EST DIFFVSIVVM SVI,] *inquit Magnus Galliarum Apoſtolus & tutelaris, tibiq; proprius Abbatiæ regalis titulo Patronus Dionyſius. Ita Deus qui ſua natura ſummè bonus eſt, cũ omnibus omnino bonitatem ſuam largiſsime communicat; & inter homines, quantò vnuſquiſque melior, tantò in bonitatis ſuæ diffuſione eſt liberalior. Oſtendis id reipſa, & lu-*

c 4. de Diuinis Nominibus.

culentis teſtimoniis palam facis, Nobiliſſime & Reuerendiſſime Domine, *dum bonitatis tuæ largitatem vberius quotidie diffundis. Quamobrem non diu mihi deliberandum fuit, cur Tui potiſſimum nominis ſplendore opuſculum hoc illuſtrari peterem, & virtutum tuarum radios cum illo communicari: cuius enim tuitioni & fidei potius credatur* Armamentarium Scientificum, *quam illius, qui eò futurus eſt æſtimator & Patronus nobilior, quo & virtutibus & ſcientiis omnibus humanis diuiniſque eſt inſtructior? pollicetur id ſingularis ille, & clariſſimis declaratus indicijs affectus, quo humanitas Tua ſcientiarum & virtutum cultores omnes proſequitur. Neque vero illud eo potiſſimum fine dedico, vt in acceptorum paginam referas: ſed tanquam debitæ venerationis* ἀνάθημα *ad te defero, in excelſo D. Dionyſij Remenſis tholo ad poſteritatis memoriam ſuſpendendum, cuius conſecratam honori vt Prælaturam geris, ita eximias, heroicaſque virtutes æmularis,*

vt idcirco ſummus, optimuſque præclarorum operum æſtimator Deus, Te pro eximijs meritis ad altiores dignitatum gradus, & honorum titulos, à mitra Abbatiali ad Epiſcopales infulas deſtinârit. Accipe igitur ea quâ ſoles humanitate litterarium hoc munuſculum, cumque eo animum Auctoris dicatum Tibi habe; obſeruantiæ quidem meæ & affectus obſequendi ſincerum teſtimonium: virtutum autem Tuarum, æternâ memoria digniſſimarum, perpetuum monimentum. Deum Optimum Maximum precor, vt ad gloriam ſuam, Te quam diutiſſime incolumem & florentem tueatur. Remis, pridie Annunciationis B. Virginis Mariæ. 1635.

Nobiliſſimæ, Reuerendiſſimęque D.V.

Seruus in Chriſto

HENRICVS MARCELLIVS.

PROOEMIVM
DE
Operis occaſione, conſilio, methodo annexis.

I. *Neceſſaria Principiorum cognitio.*

PRincipiorum generalium cognitio, quam vtilis, & neceſſaria ſit cuilibet ſapientiæ cultori, ſiue ad vniuerſam altiorum facultatum κυκλοπαιδείαν facile & perfectè obtinendam: ſiue ad diſſerendum eruditè de re quâpiam, aut etiam argumentandum; id nemo ignorat, qui quidnam Principia ipſa ſint, non ignorat. Experitur id vel imprimis liberalis & Academica iuuentus, quæ arduum illud ſtudium nouiter ingreſſa dum nihil penè frequentius obuiam habet, quam crebram Axiomatum & celebrium ſententiarum iterationem, mirum quantopere latitántem in ijs doctrinam, veritatemq; penetrare efflagitat.

II. *Operis occaſio.*

IDem & ego in Academico tyrocinio expertus, cœpi anno Domini 1615. memoriæ & exercitii cauſâ Axiomata & Effata communiora vnà cum ipſorum explicatione ex probatiſſimis Auctoribus colligere, & ad certa capita reuocare, ſecutus in hoc Ariſtotelem, qui futurum ſapientem annotare iubet complura Pronunciata, & multas ſententias eorum, qui clari & illuſtres in quolibet rerum genere fuerunt; quæ vero communiora ſunt, in alia atque alia minus communia, magiſque familiaria deducere; vocabulorum item ambiguitatem ſollicitè pernoſcere, ac differentias rerum ſimilium, & ſimilitudines differentium, diligentiſſimè peruestigare: tametſi verò minimè me lateret, non deeſſe huius generis ſententias ab alijs iam collectas: non ideò ceſſandum tamen, ſed ante omnia perdurandum eſſe videbatur. Neque enim tam appoſitè alienis, neque tam iucundè, neq; tantâ fiduciâ, & auctoritate, vt noſtris vtimur, ac ſæpe alij alia pro ingenij ſui, inſtitutionis, atque conſilij ratione obſeruant, quæ præterita fuerunt ab alijs; vt bene aduertit Franciſcus Zachinus. *l. 1. Top. 11.12.* *lib. de ratione legendi libros.*

III. *Variæ Auctorum claſſes, ex quibus eſt illuſtratum.*

PRincipio igitur ex Ariſtotele, Magiſtro ſententiarum, D. Thomâ, & alijs primæ

generaliſſimos fontes ex quibus alia conſequenter riuulorum inſtar profluxerunt vnico quaſi aſpectui obiecerit: litterali plerique ſerie contenti; non magnopere laborarunt, quæ naturalis eſſet ſingulorum connexio, quæ vnius ab altero dependentia, quid ordini doctrinæ foret conſentaneum magis. Quare ſæpius eaſdem aut ſimiles explanationes, diſtinctiones, ampliationes, reſtrictiones repetere & ingeminare neceſſarium fuit. Neque tamen in eorum lectione multiplex ille fructus extitit, qui ex doctrinali in ſcientiis progreſſu quam vberrimè dimanat. Cuius equidem intuitu, aliam methodum inuenire ſtudui & præcipua ſcientiarum Principia, Scita, Axiomata, hoc, quem cernis, ordine digeſſi.

V. *Vſus Armamentarij Methodicus.*

IN quo equidem quid præſtitum ſit, aliorum eſto iudicium; certè vti confido operæ fructus conſtabit: præterquam enim quod ingens Principiorum dignitas ſit & vtilitas, methodus iſta per ſe delectationem non mediocrem afferet legenti, efficietque vt exiguo labore, non variā modo ſed etiam plenam fere ſcientiam rerum hauriat: dum videlicet & fontes ſcientiarū ipſos & riuulos inde ſcaturiētes vnico veluti hauſtu propinat. Poterit & ipſa eſſe veluti norma quædā ſiue Canō legendi vtiliter & ex lectione annotandi ea quæ maioris videantur

eſſe momenti: nihil ſiquidem ex vlla liberalioris & altioris Auctoris lectione facile offeretur egregium; ſiue ad vitam inſtituendam conducat, & virtutem ac pietatem alat; ſiue tale ſit, vt in familiari vſu, in diſputationibus priuatis ac publicis, in litteris ac libris ſcribendis in magiſtratu gerendo deſeruire vtiliter poſſit; aut denique alio quolibet modo, ad ſcientiam quampiam, vel artem liberalem pertineat, quod non in certum aliquem huius Armamentarij locum referri commodè & digeri poſſit. Eum namque in finem tanta titulorum varietate diſtinctum eſt, vt conſideranti perſpicuum fiet. Quinimò tota doctrina quæ in variorum Auctorum collectaneis, florilegiis, Polyantheis ſparſa continetur, in formam huiuſmodi ſi refunderetur, non ita magno temporis diſpendio lectores grauarentur, qui dum ſententiarum temerè congeſtarum farraginem perſcrutantur, non rarò poſt exhauſtum irritæ inquiſitionis tædium, manu vacuâ coguntur recedere: at vero ſi in excerpendi labore huiuſmodi doctrinæ methodus ſeruetur, non ſolum omnis confuſio vitari poterit; ſed etiam id commoditatis ſequetur, vt breui, ſub quolibet titulo, prudentiæ verbi gratia, vel amicitiæ, vel fidelitatis, tam multa memorabilia ex operibus quæ legeris, collecta videas, vix vt vnquam deeſſe poſſit ſubtiliter iis de re-

bus & ſapienter, ac cum admiratione audien-tium diſſerendi ac diſputandi copia. Eſt in hanc ſentētiam præclara Senecæ monitio. Epiſt. 8. *Apes, vt aiunt, debemus imitari, quæ vagantur ac flores ad mel faciendum idoneos carpunt, deinde quidquid attulerunt, diſponunt ac per fauos digerunt: & vt Virgilius noſter ait; liquentia mella ſtipant, & dulci diſtendunt nectare cellas. Nos quoque has apes debemus imitari & quęcunque ex diuerſâ lectione congeſſimus, ſeparare; melius enim diſtincta ſeruantur.*

VI. *Principiorum Interpretatio.*

EXplicationem Axiomatum do, non priuatis aliquorum ſententiis propriam, ſed peripateticā omninò ſi philoſophica ſint, ac talē, quæ quoad eius fieri pòteſt, omnibus cuiuſcumq; ſectæ Philoſophis ſatisfaciat: ſin autē alterius ſint facultatis Pronunciata, in iis explicādis celebriores Auctores ſequor, ita tamē vt ex ipſa ratione potius quā ę nudâ aſſerentium auctoritate conatus ſim doctrinam veram edicere; Quem in finem adii præcipuè Doctores veteres, & non rarò pro vnius Axiomatis interpretatione decem aut plures etiam conſului, vt ex genuinâ eorum citatione, & textuum collatione colligi poterit: ſæpius quidem recentiores quoſdam cito; quia in multorum manibus ſunt, & veterum inuentis lumen addunt; non facilè tamen ſolis iis acquieſcendum

eſſe cenſui, niſi conſultis antiquioribus, è quibus vel profecerunt ipſi, vel ab iis, ſi ſublimem illorum ſenſum non potuerunt aſſequi, cum aliis defecerunt. quoties autem in probatæ notæ Auctoribus bonam Axiomatum interpretationem reperi, de proprio quidquam addere & actum agere ſuperuacaneum duxi. Siquidem non mea dumtaxat verba dare, ſed veritatem ipſam ſincerè proponere conatus ſum. In quo equidem vtrum-ne peccatum ſit, an operæ pretium factum, quiuis facilè determinauerit, ex iis, quæ pro theſſelato hoc ſcribendi genere eleganter diſputat Caſſiodorus in ſui de Amicitia libri Proœmio; & ex vſu grauiſſimorum Auctorum, nominatimque Euſebij & Theodoreti cum Græcis agentium vt taceam, è re lectoris videri, in hoc exiguo Promptuario pleraq; ſcientiarum Principia ex optimis quibuſque Auctoribus non tumultuariè congeſta, ſed certa ratione ac methodo digeſta habere.

VII- *Terminorum Expoſitio & diſtinctio.*

GEneraliſſimas rerum diuiſiones, & terminorum explicationes, diſtinctioneſque Axiomatis ſuo loco præmitto; eas videlicet, quæ ad pleniorem horum intellectum, & ad omnem altioris ſcientiæ cognitionem quam maximè videntur neceſſariæ: nullum enim ferè Axioma eſt, quod non diſtinctione ali-

quâ opus habeat, & vno ſenſu concedi quidem, alio autem negari poſſit: adeóque hæc vnâ è præcipuis cauſis eſt, cur tanta inter Philoſophos opinionum varietas ſit, quod generalia veritatis Principia, abſque diſtinctione debitâ, in quemlibet ſenſum detorqueantur. Ac licet forſan non abs re foret præfixiſſe cuique rei tractandæ definitionem pręcipuam: id tamen rarò admodum, & non ſine delectu factum eſt; tum quia iſtæ paſſim ſunt obuiæ, aut per ſeſe perſpicuæ; tum etiam ne nimium opus excreſceret.

VIII. *Breuitas quęſita.*

QVâ etiam de causâ non pauca, quæ iudicio quorundam, loco Axiomatum habentur, conſultò præteriui, ſectans vbique breuitatem, quam in docendo meritò requirit Horatius; quod ideo monere volui, ne fortè quis temerè præteriiſſe exiſtimet, quod non abſque iudicio eſt prætermiſſum: hoc autem in iis maximè ſeruatum eſt, quæ vel ab honeſtis auribus abhorrere, vel parum aut nihil omninò ad ſcientias & omnem rem litterariam facere videbantur. Neque verò hic iure videtur requiri debere, vt ſingulę diſtinctiones fiant pleniores, & quęlibet materia fuſius tractetur; non in theſi ſolum; ſed etiam in hypotheſi: quia hoc libri huius inſtituto repugnat, in quo generalia ſolum traduntur: non

item res quælibet ſpecialiter pertractatur: alioqui non vnum, ſed plura volumina ſcribenda forent. Id vnum hîc maximè laboratum eſt, vt Axiomata & Dicta celebriora ad ſuas quæque claſſes ſecundum doctrinæ ordinem reuocarentur, interpretatione additâ verâ quidem & ſolidâ: breui tamen & captui iuniorum accommodâ. Eâdem de causâ abſtinere viſum fuit à longioribus verborum ambagibus, & à diſputationibus ac hiſtoriis ad rerum explicationem minimè neceſſarijs; denique à nimia ſuppoſitionum & acceptionum varietate, quæ obruit potius quam erudit: idcirco enim tantæ in philoſophicis tenebræ ſunt & tricę quibus adoleſcentum animi non implicantur ſolum, ſed etiam à ſapientiæ ſtudio retrahuntur; quod à quibuſdam tot inutiles acceptiones, exceptiones, reſtrictiones, abſque ordine conglobentur. Addita ſunt tamen nonnulla ſubinde, quę vel eſſe faciliora videntur, vel aliunde haberi poſſe; tum ad pleniorem doctrinę ordinem; tum quia alibi, vt in Dialectica aliquando, non niſi obiter, & ex re nata proponuntur, addito duntaxat aliquo exemplo, rationibus intermiſſis. Celebriora ſacræ Paginæ Effata non attingo, niſi rarò admodum & ex occaſione: Peculiarem illa, & vberiorem iſto laborem poſtulant. Litterali & propriæ Axiomatum explicationi ſubiungo

alium interdum ſenſum moralem; ſed parcè ob dictas cauſas. Poterit ſi quis volet ex aliis ſimili modo doctrinam moralem elicere, & in dictione ac ſcriptione qualibet hæc Effata vtiliter & cum gratiâ vſurpare.

IX. *Dignitas Principiorum.*

ETenim ſi ſimilitudines & apophthegmata doctorum Virorum vel concioni, vel orationi cuicumque aut litteris etiam libriſque ſuo loco inſerta, non mediocrem ſplendorem adferunt: ſanè non minori ornamento eſſe poterunt hæc Virorum ſapientum Pronunciata: ſunt namque veluti gemmulæ quædam, ac veluti compendia ſcientiarum; quæ ſi opportunè & ſcitè ſiue concionibus, ſiue colloquiis, ſiue Epiſtolis, ſiue aliis cuiuſcumque materiæ ſcriptis inſpergantur, eximium iis nitorem ac gratiam conferent: Nam & auctoritatem antiquitate conciliant, & breuitate memoriam adiuuant, & ſenſus acumine, ſententiæ grauitate ac veritatis teſtimonio ſinceram animæ ſapientiam infundunt. Eſt in hanc ſententiam illud Fabii. l. 5. Inſtitut. *Ne hæc quidem vulgò dicta & recepta perſuaſione populari ſine vſu fuerint teſtimonia. Sunt enim quodammodo vel potentiora etiam, quod non cauſis accommodata, ſed à liberis, odio & gratia mentibus; ideo tantum dicta factaque, quia aut honeſtiſſima aut veriſſima videbantur; & hoc ipſo quod incertum aucto-*

rem habent veluti omnium fiunt. Neque duraſſent hæc in æternum, niſi vera omnibus viderentur. Atque hâc de causâ viri ſapientiæ opinione clari, quo eruditiores ſunt, eò frequentius monumentis ſuis huiuſmodi Pronunciata intertexunt. Certè Philoſophorum Principi Ariſtoteli ſolemne fuit, à communibus quibuſdam dignitatibus librorum initia ſumere; vt patet ex libro 1. Phyſicorum t. 1. & lib. 1. Metaphyſicorum t. 1. & aliis eius operibus. Idem ferè ſeruant præſtantiſſimi quique vnius cuiuſlibet facultatis Magiſtri, nec immeritò. Siquidem ordo doctrinę poſtulat vt ab vniuerſalibus ad particularium notitiam procedatur; illa namque ſunt his naturâ priora, & horum cognitio ab iis velut artis fundamentis dependet; ideoque Ariſtoteles apud Syneſium præcipit, ne ſegniter, nec oſcitanter communia iſta & antiquitate probata Axiomata, ſed preſsè atque penitius inſpiciantur; ſubeſſe enim velut igniculos quoſdam vetuſtę ſapientiæ, quæ in peruestigandâ veritate multò fuerit perſpicacior, quam poſteriores Philoſophi fuerunt.

X. *Eorundem, ac totius operis vtilitas.*

QVocirca liber fortaſſis licet iſte primâ fronte non tanti eſſe, ſed minuta ac trita quædam continere videatur: ſi tamen penitius inſpiciatur ad rem litterariam non parum afferre momenti cognoſcetur. Continet enim

in ſinu ſuo, non mole quidem ſed virtute, quid-quid opum in varios artium & ſcientiarum theſaurós eſt digeſtum; ideóque omnis ferè eruditio quæ in diuerſis voluminibus diſperſa reperitur; ea in hiſce Effatis collecta cuilibet eorum non ingrato lectori nullo negotio ad manum ſeſe offeret. Itaque ſi quâ in diſſertatione, de materiâ quâpiam, ſenſa doctorum Virorum aut Axiomata erunt adhibenda; ex hoc opuſculo in promptu haberi poterunt præcipua quæque, quæ inGymnaſijs & Academiis ſunt recepta: nec vlla eſt claſſis eorum qui ſcientias colunt, quibus ex Pronunciatis hiſce benè perluſtratis ad quamlibet rem pertractãdam copioſa non ſuppeditetur dicendi & ratiocinandi materia. Nam ex habito Principio Concluſiones varię in variis quæſtionibus profuturę facili negotio deduci poſſunt, diſcurrendo nimirum circa proprietates & effectus, aliaque accidentia ſiue intrinſeca, ſiue extrinſeca rerum, quæ in Principio veluti in ſemine continentur. Et ſanè: (quod ſapientum Virorum iudicium eſt:) ſi quis breui ac facili methodo ad rerum variarum eruditionem pertingere intendat, paucos omnino reperire erit libros, ex quorum potius quam ex huiuſmodi opuſculorum lectione facili conatu gradum in ſciẽtiis facere ſataget: tum quia in omnibus huius generis libris magna rerum ſcitu digniſſima-

rum varietas continetur: tum etiam quia in hoc opere ſeleĉtiſſima quæque ſcientiarum omnium Principia, ex quibus veluti fontibus omnis alia cognitio dimanat, breuiter & clarè explicantur: tum denique quia ita ſecundum ordinem doctrinæ ſunt diſpoſita: vt ſub quolibet ferè Titulo prima & præcipua rei illius diſciplina comprehendatur; cuius Axiomata explicanda proponuntur.

in ſinu ſuo, non mole quidem ſed virtute, quidquid opum in varios artium & ſcientiarum theſauros eſt digeſtum; ideóque omnis ferè eruditio quæ in diuerſis voluminibus diſperſa reperitur; ea in hiſce Effatis collecta cuilibet eorum non ingrato lectori nullo negotio ad manum ſeſe offeret. Itaque ſi quâ in diſſertatione, de materiâ quâpiam, ſenſa doctorum Virorum aut Axiomata erunt adhibenda; ex hoc opuſculo in promptu haberi poterunt præcipua quæque, quæ in Gymnaſijs & Academiis ſunt recepta: nec vlla eſt claſſis eorum qui ſcientias colunt, quibus ex Pronunciatis hiſce benè perluſtratis ad quamlibet rem pertractãdam copioſa non ſuppeditetur dicendi & ratiocinandi materia. Nam ex habito Principio Concluſiones variȩ in variis quæſtionibus profuturȩ facili negotio deduci poſſunt, diſcurrendo nimirum circa proprietates & effectus, aliaque accidentia ſiue intrinſeca, ſiue extrinſeca rerum, quæ in Principio veluti in ſemine continentur. Et ſanè: (quod ſapientum Virorum iudicium eſt:) ſi quis breui ac facili methodo ad rerum variarum eruditionem pertingere intendat, paucos omnino reperire erit libros, ex quorum potius quam ex huiuſmodi opuſculorum lectione facili conatu gradum in ſciẽtiis facere ſataget: tum quia in omnibus huius generis libris magna rerum ſcitu digniſſima-

rum varietas continetur: tum etiam quia in hoc opere ſelectiſſima quæque ſcientiarum omnium Principia, ex quibus veluti fontibus omnis alia cognitio dimanat, breuiter & clarè explicantur: tum denique quia ita ſecundum ordinem doctrinæ ſunt diſpoſita: vt ſub quolibet ferè Titulo prima & præcipua rei illius diſciplina comprehendatur; cuius Axiomata explicanda proponuntur.

INDEX.
SINGVLARVM PARTIVM, TITVLORVM, ET DISTINCTIONVM quæ in hoc opere continentur.

PARS PRIMA.
De Principiis generatim.

TITVLVS PRIMVS
De Principiorum natura, dignitate & ceteris attributis.

DISTINCTIO PRIMA.

QVid ſit Principium, & quotuplex, ac quid Axiomata. pag. 1.
2. Axiomata de Principiis in genere, 3.
3. Valor, & dignitas Principiorum, 6
4. Vis eorundem in malum, 9
5. Claritas & notitia complexorum, 12
6. Vſus eorum in ſcientiis, 15
7. In eos, qui negant principia, 18

PARS SECVNDA.

De Ente & eius paſsionibus.

TITVLVS II.

De Ente, & eſſendi modis in Communi.

Diſt. 1. E *Xplicatio quorundam terminorum,* 21
2. *Axiomata de eſſe entis generaliſsima,* 22
3. *Axiomata de eodem eſſe minus generalia,* 26
4. *Axiomata de eſſentia entis,* 31
5. *Axiomata de exiſtentia entis,* 35
6. *De ſubſiſtentia & inhærentia,* 38
7. *De ipſo ente generatim,* 41

TITVLVS III.

De ente vno.

Diſt. 1. *Quid vnitas ſit, & quotuplex,* 46
2. *De vnitate tranſcendentali, & formali,* 48
3. *Diuiſio vnius vniuerſalis,* 50
4. *De natura vniuerſalium,* 51
5. *De vniuerſalibus in ordine ad durationem, & locum,* 55
6. *De vniuerſalibus in ordine ad cognitionem & ſignificationem,* 58
7. *De vniuerſali, vt eſt quoddam totum,* 61
8. *De genere & differentia,* 62
9. *De ſpecie & indiuiduo, ac de vnitate numerica,* 68

10. *Quid ſit ens vnum per ſe, & ens per accidẽs,* 75
11. *Axiom. de vno per ſe, & vno per accidens,* 76

TITVLVS IV.

De veritate, & vero.

Diſt. 1. *Varia veritatis acceptio, & explicatio,* 79
2. *Quid ſit verum, & quid veritas generatim,* 81
3. *Veritatem eſſe cognitu difficilem,* 84
4. *Veritas ſequitur ipſum eſſe,* 86
5. *Veritatem fundari in eſſe,* 89

TITVLVS V.

De bonitate, & bono.

Diſt. 1. *Variæ boni diuiſiones,* 92
2. *Axiomata de bono abſolutè,* 94
3. *De bono publico, & priuato,* 98
4. *De bono per comparationem ad malum, & de hoc abſolute,* 103
5. *De bono in ordine ad appetitum,* 107
6. *De malo in ordine ad appetitum,* 112
7. *De bono & malo in ordine ad leges,* 115
8. *De bono & malo hominis.* 120

TITVLVS VII.

De perfectione & perfecto,

Diſt. 1. *Diuiſiones perfectionis,* 124
2. *De ente perfecto generatim,* 125
3. *De imperfecto generatim, & eius ad perfectum ordine,* 127
4. *De naturali ſtudio perfectionis.* 130
5. *De perfecto in ordine ad operationem.* 133

PARS TERTIA.

De ente increato.

TITVLVS VII.

De Deo, qui eſt ens entium infinitum.

Diſt.1. P*Rima diuiſio entis realis, & per ſe* 136

2. *Axiomata de Deo, & eſſe Dei in genere,* 137
3. *De vnitate Dei, & perſonarũ Trinitate,* 139
4. *De ſimplicitate Dei, & cæteris attributis negatiuis,* 142
5. *De bonitate Dei, & cæteris attributis poſitiuis,* 144
6. *De operatione Dei,* 147
7. *Reuerenter eſſe & parcè de Deo loquendum,* 151

PARS QVARTA.

De *cauſis entis creati.*

TITVLVS VIII.

De cauſis entis creati in genere.

Diſt.1. V*Aria cauſarum diuiſio,* 153.
2. *Axiom. de cauſis generatim,* 155
3. *De ordine temporis, & naturæ inter cauſas, & effectus,* 162
4. *De ordine dignitatis inter cauſas & effectus,* 167

5. *De ſimilitudine inter cauſas, & effectus,* 170
6. *De cauſis in ordine ad effectus diuerſos,* 174

TITVLVS IX.

De cauſa materiali.

Diſt. 1. *Variæ diuiſiones materiæ.* 177
2. *Quid ſit materia,* 179
3. *Qualis ſit materiæ entitas,* 181
4. *De appetitu, & cæteris materiæ attributis,* 184

TITVLVS X.

De cauſa formali.

Diſt. 1. *Variæ diuiſiones formæ,* 191
2. *Quid ſit forma Phyſica ſubſtantialis,* 192
3. *Quomodo forma actuet, & ſpecificet compoſitum,* 195
4. *De ſubiecto formæ inhæſionis, & denominationis,* 199
5. *Quomodo res ſit in potentia, & actu,* 202
6. *De forma in ordine ad actionem,* 204
7. *De formis viuentium,* 208

TITVLVS XI.

De cauſa efficiente in genere.

Diſt. 1. *Variæ diuiſiones cauſæ efficientis,* 211
2. *De efficiente & eius cauſalitate in genere,* 212
3. *De modo operandi cuiuis agenti proprio,* 216
4. *De agente in ordine ad ſui ſufficientiam,* 219
5. *De agente in ordine ad materiam ſubiectam,* 222
6. *De eodem in ordine ad diſpoſitiones,* 224
7. *De diſtinctione inter agens, & patiens,* 228
8. *De ſimilitudine inter agens & patiens,* 232
9. *De contrarietate inter agens, & patiens,* 236

10. *De ſingularitate agentis, & patientis,* 239
11. *De agente in ordine ad ſpacium,* 243
12. *De agente libero, & neceſſario,* 246
13. *De cauſa inſtrumentali in genere & ſpecie,* 251

TITVLVS XII.

De Deo Opt. Max. pro vt eſt cauſa Prima.

Diſt. 1. *De cauſa prima, ſiue Deo, vt eſt Creator,* 255
2. *De cauſa prima vt eſt gubernator in genere,* 259
3. *De eodem vt eſt conſeruator, & immutator,* 262
4. *De eodem prout eſt cooperator,* 265
5. *qualiter* Deus *operetur ad extra,* 272
6. *De perfectione effectuum diuinorum.* 276

TITVLVS XIII.

De cauſa finali.

Diſt. 1. *Variæ finium diuiſiones,* 281
2. *De fine in ordine ad alia cauſarum genera,* 282
3. *De fine in ordine ad media generatim,* 286
4. *De fine prout media nobilitat, & actus,* 290
5. *Omnia fieri ob aliquem finem,* 293
6. *omnia fine ſuo definiri, & in illo quieſcere,* 298
7. *Præcipua finium genera,* 301
8. *Finis cognitio homini neceſſaria,* 305

TITVLVS XIV.

De ijs quæ præter intentionem eueniunt, & generatim de caſu, & fortuna.

Diſt. 1. *Quid ſit fortuna, & quam inſtabilis.* 310
2. *Quã ignota fortuna ſit, & quamdubiè cauſet,* 312
3. *Virtutem eſſe fortunâ potiorem,* 314
4. *Euentus fortuitos diuinæ ſubeſſe voluntati,* 316

TITVLVS XV.
De Natura.

Diſt.1. *Varia acceptio termini Naturæ, & Naturale,* 319
2. *Quid Natura naturans, & Natura naturata,* 320
3. *Proceſſus & ordo Naturæ,* 324
4. *Ratio, & artificium naturæ,* 328
5. *Bonitas & perfectio naturæ,* 330
6. *Vis & conſtantia naturæ,* 333
7. *De conſuetudine pro vt aſsimilatur naturæ,* 336

TITVLVS XVI.
De Arte.

Diſt.1. *Varia Artis acceptio* 341
2. *Quid Ars & quæ eius dignitas generatim,* 342
3. De *Arte in ordine ad naturam,* 345
4. De *Arte in ordine ad experientiam,* 350
5. De *Arte in ordine ad materiam ſubiectam,* 352
6. De *Artifice,* 354

PARS QVINTA.
De diuerſis entium creatorum generibus.

TITVLVS XVII.
De ſubſtantia generatim.

Diſt.1. V*Aria ſubſtantiæ acceptio,* 358
2. *Quidditas & natura ſubſtantiæ,* 359
3 De *ſubſtantia in ordine ad accidens,* 363

4. De *proprietatibus ſubſtantiæ*, 366

TITVLVS XVIII.

De ſubſtantia in particulari.

Diſt. 1. De *intelligentiis*, 369
2. De *cælo & aſtris*, 372
3. De *Elementis*, 377
4. De *corporibus mixtis*, 383
5. De *plantis*, 387
6. De *Animalibus*, 390
7. De *Homine*, 396
8. De *mare & fœmina*, 400

TITVLVS XIX.

De accidente generatim.

Diſt. 1. *Diuiſiones accidentis*, 403
2. De *natura accidentis generatim*, 404
3. De *Accidente in ordine ad ſubſtantiã vt ſic*, 406
4. De *Accidente in ordine ad ſubiectum vt ſic*, 413

TITVLVS XX.

De Modis entium.

Diſt. 1. *Diuiſio Modorum*, 418
2. *Pronunciata de Modis*, 419

TITVLVS XXI.

De quantitate & quanto.

Diſt. 1. *Varia quantitatis acceptio*, 422
2. *Pronunciata de quantitate in genere* 423
3. De *diuiſibilitate eius, & menſuratione*, 425
4. De *æquali & inæquali*, 428
5. De *finito & infinito*, 431
6. De *indiuiſibili*, 438

7. *De linea, & ſuperficie,* 439
8. *De corpore quantitatiuo,* 441
9. *De numero,* 444
10 *De toto & partibus in genere,* 448
11. *De compoſitione & diuiſione generatim,* 454
12. *Pronunciata ex loco totius & partium,* 456

TITVLVS XXII.

De qualitate generatim.

Diſt. 1. *Quid ſit qualitas, & quæ eius ſpecies,* 459
2. *Pronunciata de qualitate generatim,* 461

TITVLVS XXIII.

De habitu in genere.

Diſt. 1. *Variæ habitus diuiſiones,* 463
2. *Quid ſit habitus & quod eius munus?* 464
3. *Quomodo generetur habitus & intendatur,* 467
4. *Quomodo remittatur habitus & corrumpatur,* 470
5. *Vnde ſpecificentur habitus, & actus,* 473
6. *De proportione inter habitum, & actum,* 476

TITVLVS XXIV.

De virtute in genere.

Diſt. 1. *Varia virtutis acceptio.* 478
2. *Quid ſit virtus,* 479
3. *De actibus virtutum,* 481
4. *De functionibus virtutum,* 483
5. *De medio virtutum,* 487
6. *De virtutum connexione,* 490
7. *Virtutem eſſe naturæ conformem, ac delectabilem,* 492

8. *Virtutem florere in arduo,* 494
9. *Pretium, & amabilitas virtutum,* 497
10. *De vitiis generatim,* 499

TITVLVS XXV.

De nobiliſſima virtutum Cardinalium Prudentia.

Diſt. 1. *Varia Prudentiæ acceptio, & diuiſio,* 501
2. *quid ſit Prudentia abſolute,* 503
3. *Quis prudens dicendus & quæ Prudentiæ cuſtos,* 505
4. *De Prudentia gubernatrice in genere*
5. *De Prudentia gubernatrice militari,* 511
6. *De Prudentia gubernatrice Politica,* 514
7. *De Prudentia gubernatrice Oeconomica,* 518
8. *De primo officio Prudentiæ, quod eſt bene conſulere,* 520
9. *De ſecundo officio Prudentiæ, quod eſt bene iudicare & eligere,* 526
10. *De tertio officio Prudentiæ, id eſt, de executione,* 328
11. *De Imprudentia,* 532

TITVLVS XXVI.

De Iuſtitia & iure generatim.

Diſt. 1. *Quid ſit iuſtitia, & quæ eius partes,* 553
2. *Quæ ſint diuiſiones iuris & quæ eius nominis acceptio,* 536
3. *Axiom. de iure naturali & poſitiuo in genere,* 537
4. *Axiom. de iuſtitia abſolutè,* 539

5. *Axiom. de homine iuſto & eius conditionibus generatim*, 541
6. *Ax. de iniuria.* 543
7. *De Iudice*, Arbitro *accuſatore*, 543
8. *De iudicio in rebus dubijs*, 548
9. *De vario in iudicijs affectu*, 550

TITVLVS XXVII.

De virtutibus Iuſtitiæ annexis.

Diſt. 1. *Axiom. de Religione &* Pietate, 552
2. *De obſeruantia, &* Obedientia, 556
3. *De libertate*, 560
4. *De Auaritia & prodigalitate*, 564
5. *De gratitudine & ingratitudine*, 566
6. *De affabilitate & vitijs oppoſitis*, 559
7. *De veritate & vitijs oppoſitis*, 571
8. *De fidelitate & vitiis oppoſitis*, 575
9. *De iuſtitia vindicatiua*, 579
10. *De æquitate*, 581

TITVLVS XXVIII.

De Temperantia.

Diſt. 1. *Quid temperantia, & quæ eius partes*, 584
2. *Axiom. in genere de Temperantia*, 585
3. *De ſpeciebus Temperantiæ*, 587
4. *De vitijs Temperantiæ oppoſitis*, 590
5. *De continentia*, 592
6. *De humilitate & ſuperbia*, 593
7. *De clementia & crudelitate*, 559
8. *De manſuetudine & iracundia*, 601
9. *De modeſtia & immodeſtia*, 603

TITVLVS XXIX.

De quarta virtute Cardinali Fortitudine,

Diſt. 1. *Varia fortitudinis acceptio & explicatio,* 606
2. *Axiomata de fortitudine ſecundum ſe,* 607
3. De *vitiis fortitudini oppoſitis,* 611
4. *de magnanimitate & magnificentia,* 612
5. De *vitiis magnanimitati oppoſitis,* 616
6. De *patientia, & longanimitate ac impatientia,* 618
7. De *conſtantia, & perſeuerantia, atque earum extremis,* 622

TITVLVS XXX.

De ſcientia in genere.

Diſt. 1. *Varia ſcientiæ acceptio,* 625
2. *Quid ſit ſcientia,* 626
3. *Quomodo appetatur ſcientia,* 628
4. *Quomodo gignatur ſcientia,* 630
5. *Quid dubitatio ad ſcientiam & admiratio conferat,* 633
6. De *vſu & experientia ac quomodo ad ſcientiam conducant,* 635
7. De *obiecto ſcientiarum in genere,* 639
8. De *conditionibus obiecti ſcientiæ,* 641
9. De *ſpecificatione & diſtinctione ſcientiarum,* 648
10. De *ignorantia generatim.* 651
11. De *muniјs ſcientiæ,* 646

TITVLVS XXXI.

De ſcientiis in particulari.

Diſt. 1. De *Philoſophia*, 656
2. De *Logica*, 660
3. De *Mathematica*, 661
4. De *Phyſica & Medecina*, 668
5. De *Metaphyſica, ſiue Sapientia*, 674
6. De *Sapientia generalius ſumpta.* 680
7. De *Ethica, Politica & generatim de Philoſophia morali*, 684
8. De *Theologia*, 689

TITVLVS XXXII.

De habitibus qui non ſunt virtutes intellectuales.

Diſt. 1. De *opinione*, 696
2. De *fide humana*, 700
3. De *ſuſpicione*, 709

TITVLVS XXXIII.

De habitibus ſupernaturalibus in genere & ſpecie.

Diſt. 1. De *Gratia generatim*, 713
2. De *Fide*, 718
3. De *Spe*, 723
4. De *Charitate*, 726
5. De *vitijs oppoſitis Charitati*, 733
6. De *Pace & concordia*, 736

TITVLVS XXXIV.

De Potentia generatim.

Diſt. 1. *Varia potentiæ acceptio*, 738

2. *De potentia ſecundum ſe*, 739
3. *De eadem magis in particulari*, 644
4. *De potentia in ordine ad actum*, 949
5. *De potentia in ordine ad obiectum*, 759
6. *De poßibili & impoßibili*, 762
7. *De proprietate generatim*, 767

TITVLVS XXXV.

De potentia vegetatiua.

Diſt. 1. *De vegetatione generatim*, 769
2. *De alimento in genere & ſpecie*, 772
3. *De fame & ſiti*, 776

TITVLVS XXXVI.

De potentia cognoſcitiua.

Diſt. 1. *Varia cognoſcendi genera*, 779
2. *De cognoſcibili & cognoſcitiuo generatim*, 780
3. *De eodem, & modo cognoſcendi*, 782
4. *De potentia cognoſcitiua in ordine ad ſensũ*, 786

TITVLVS XXXVII.

De potentia ſenſitiua in communi.

Diſt. 1. *De ſenſu & ſenſibili generatim*, 788
2. *De modo ſenſationum*, 791
3. *De ſenſationum extremis*, 794

TITVLVS XXXVIII.

De ſenſibus in ſpecie.

Diſt. 1. De *viſu*, 796
2. De *auditu*, 798
3. De *olfactu*, 802
4. De *guſtu*, 804
5. De *tactu*, 806

5. *De diuite & paupere,* 904

TITVLVS XLVIII.

De actione & paſſione generatim.

Diſt. 1. *Varia actionum diuiſio,* 907
2. *Quæ ſit actionis & paſsionis natura,* 908
3. *Agere & pati rebus naturalibus eſſe naturale, & neceſſarium,* 912

TITVLVS XLIX.

De Motu.

Diſt. 1. *Variæ diuiſiones motus.* 917
2. *De natura motus, & eius terminis in genere,* 917
3. *De motu in ordine ad oppoſitionem,* 920
4. *De motu in ordine ad mouens,* 923
5. *De motu in ordine ad mobile,* 925
6. *De motu in ordine ad ſpacium, tempus, & cæteras circunſtantias,* 928
7. *De motu violento,* 932
8. *De motu moderato,* 636
9. *De labore & ignauia,* 939
10. *De quiete & recreatione,* 942

TITVLVS L.

De generatione & cæteris actibus potentiæ vegetatiuæ.

Diſt. 1. *Varia acceptio termini generatio,* 946
2. *De natura, & terminis generationis,* 947
3. *De corruptione & morte generatim,* 950
6. *De oppoſitione generationis & corruptionis,* 954.

5. De *viciſsitudine generationum & corruptionum,* 957
6. De *generante & corrumpente,* 960

TITVLVS LI.

De actibus potentiæ cognoſcitiuæ.

Diſt. 1. De *cognitione ſecundum ſe,* 963
2. De *ſenſatione,* 967

TITVLVS LII.

De actibus potentiæ appetitiuæ ſeu de paſſionibus in genere.

Diſt. 1. *Varia paſsionum acceptio,* 970
2. *Natura & proprietas paſsionum,* 971
3. *Vnde maximè oriantur paſsiones,* 973
4. *Homines non pati, niſi à ſemetipſis,* 975
5. De *domandis paſsionibus.* 977

TITVLVS LIII.

De paſſionibus in ſpecie.

Diſt. 1. De *amore,* 981
2. De *odio,* 984
3. De *deſiderio & fuga,* 986
4. De *gaudio ſiue delectatione,* 989
5. De *dolore ſiue triſtitia,* 997
6. De *Ira,* 999
7. De *timore,* 1004
8. De *audacia,* 1007
9. De *ſpe & deſperatione,* 1009

TITVLVS LIV.

De actibus intellectus.

Diſt 1. *Quid & quot ſint operationes intellectus,* 1009.

2. *De conceptu rerum,* 1010
3. *De vocibus & locutione,* 1013
4. *De enunciatione generatim,* 1017
5. *De ſignificatione illius,* 1020
6. *De diuiſione,* 1022
7. *De definitione,* 1024
8. *De prædicatione,* 1027
9. *De illatione,* 1033
10. *De ſyllogiſmo,* 1036
11. *De demonſtratione,* 1042

TITVLVS LV.

De actibus voluntatis.

Diſt. 1. *De actibus potentiæ volitiuæ ſecundùm ſe,* 1047
2. *De actibus virtutum,* 1051
3. *De actibus vitiorum, ſiue de peccatis,* ibid.

TITVLVS LVI.

De præmio actuum à virtute profectorum & primo de felicitate.

Diſt. 1. *De præmio virtutum in genere,* 1058
2. *Quidnam ſit felicitas,* 1060
3. *In quibus actibus conſiſtat beatitudo formalis,* 1062
4. *De felicitate huius vitæ,* 1068
5. *De appetitu beatitudinis,* 1070

TITVLVS LVII.

De honore, laude & gloria.

Diſt. 1. *Quid honor, laus & gloria,* 1074
2. *Quis dignus honore, quis indignus,* 1078

3. *De ÿs, quæ comitantur honorem,* 1080
4. *De honore imaginum,* 1082

TITVLVS LVIII.

De amicitia.

Diſt.1. *Quid ſit amicitia, & quotuplex,* 1086
2. *Quomodo generatur amicitia,* 1089
3. *Amicitiam in æqualitate fundari,* 1092
4. *Quæ ſint commoda amicitiæ,* 1097
5. *An, & quomodo diſſoluatur amicitia,* 1102
6. De *ficta amicitia,* 1104
7. *De amico & amicorum proprietatibus generatim,* 1106

TITVLVS LIX.

De pœnis quæ ſequuntur actus vitioſos.

Diſt.1. *De pœnis peccatorum generatim,* 1110
2. *De pœnis, quas mala infert conſcientia,* 1112
3. *De iiſdem magis in particulari,* 1115

TITVLVS LX.

De legibus quæ dirigunt actus humanos.

Diſt.1. De *natura, & origine legis generatim,* 1118
2. De *vtilitate legum,* 1121
3. De *vſu & obligatione legum,* 1124
4. De *neceſſitate in ordine ad legem,* 1126
5. De *conſuetudine & præſcriptione,* 1128

TITVLVS LXI.

De Vbi & ſitu.

Diſt.1. De *Vbi, ſiue præſentia rei in genere,* 1131
2. *De Vbi ſeu præſentia rerum in ſpecie,* 1134

3. *De loco,* 1138
4. *De vacuo.* 1141
5. *De ſitu,* 1144

TITVLVS LXII.

De Quando & in vniuerſum de durationibus.

Diſt. 1. *Variæ durationum ſpecies,* 1146
2. *Effata de tempore generatim,* 1147
3. *De duratione longa & breui,* 1152
4. *De iuuentute & aliis ætatibus,* 1155
5. *De priore & poſteriore,* 1160
6. *De præterito & futuro,* 1169
7. *De æternitate & æterno,* 1168

TITVLVS LXIII.

De prædicamento Habere.

Diſt. 1. *De modo habendi,* 1174

PARS SEXTA.

De rerum ac vocum diſtinctione, oppoſitione, &c.

TITVLVS LXIV.

De diſtinctione rerum.

Diſt. 1. DE *variis Diſtinctionum generibus,* 1178
2. *De diſtinctione reali & rationis generatim,* 1178

3. *De diſtinctione generica & ſpecifica,* 1182
4. *De conditionibus diſtinguentis,* 1184

TITVLVS LXV.

De oppoſitione rerum.

Diſt. 1. *De oppoſitis generatim,* 1187
2. *De oppoſitis contrariè in genere,* 1190
3. *De extremè & mediè contrariis,* 1194
4. *De contrariis in ordine ad ſubiectum,* 1196
5. *De cauſis & effectibus contrariis,* 1200
6. *De priuatione & priuatiuè oppoſitis,* 1205
7. *De oppoſitis contradictoriè,* 1210

TITVLVS LXVI.

De nomenclatione rerum.

Diſt. 1. *De vocabulis & eorum vſu,* 1214
2. *De æquiuocis & analogis,* 1219
3. *De abſtractis & concretis,* 1222
4. *De denominatione intrinſeca & extrinſeca,* 1224

FINIS.

FACVLTAS ET APPROBATIO.

EGo infra ſcriptus Societ. Iesv in Prouincia Franciæ Præpoſitus Prouincialis, iuxta Priuilegium eidem Societati à Regibus Chriſtianiſſimis, Henrico III. decima Maij 1563. Henrico IV. 20. Decembris, 1606. & Ludouico XIII. nunc regnante 14. Februarij 1611. conceſſum, quo Bibliopolis omnibus prohibetur ne libros ab hominibus noſtræ Societatis compoſitos edant abſque Superiorum eius permiſſione, poteſtate ad id mihi factâ ab admodum R. P. N. Mutio Vitelleſco Præpoſito Generali permitto Michaeli Soly Bibliop. Pariſ. vt ad proximos ſeptem annos imprimere ac diuendere poſſit Librum, quem his verbis inſcriptum. *Armamentarium ſcientificum Patris* Henrici Marcellii *Societatis* Iesv *Presbiteri*, &c. & eiuſdem Societatis noſtræ aliquot Theologi, ac Philoſophi deputati examinarunt & approbarunt. Datum Pariſijs 7. Aprilis 1635.

STEPHANVS BINETVS.

APPROBATIO DOCTORVM.

OPus hoc à R. P. HENRICO MARCELLIO Socitatis IESV conſcriptum, & inſcriptum *Armamentarium ſcientificum*, laudatorem poſtulat potius & prçconem, quam probatorem vt pote probatiſſimum, & prædicabile varia multiplicique ſcientia, ac recondita ſapientia, eâque ſana & orthodoxa: expectatum pridem Philoſophis & Theologis; quibus vt ſua varietate, perſpicuitate, & in vnoquoque Axiomatè illuſtrando breuitate iucundiſſimum; ita & ſolidâ ſublimique eruditione vtiliſſimum fore iudico, Ego infra ſcriptus Doctor & Profeſſor Theologus in Vniuerſitate Remenſi, & Chirographo meo confirmo. Remis die decimo quinto Martij anno 1635.

PETRVS MOGIS.

EGo IACOBVS GODINOT in Vniuerſitate Remenſi Doctor Theologus, perlegi *Armamentarium hocce ſcientificum*, R. P. HENRICI MARCELLII *Societatis* IESV, in quo nihil mihi occurit Fidei Catholicæ, boniſque moribus contrarium; quin etiam viſum eſt opus mira eruditione refertiſſimum ſubtiliſſimas & accuratiſsimas, in Philoſophica Axiomata continere Notas & Phraſes; ideoque digniſſimum, quod in bonum publicum euulgatum Typis donetur. Actum Remis die Martii penultima, anni 1635.

GODINOT.

SVMMA PRIVILEGII REGIS Chriſtianiſsimi.

LVDOVICI XIII. Galliæ & Nauarræ Regis auctoritate ſancitum eſt & patentibus eius litteris cautum, ne quis in regno ipſius, aliiſue locis ditioni ſubiectis, infra proximos ſeptem annos à die impreſſionis primę inchoandos, excudat, vendat, excudendum vendendumque, quouis modo & ratione curet librum inſcriptum *Armamentarium ſcientificum*, R.P. HENRICI MARCELLII &c. Præter MICHAELEM SOLY Bibliopolam Pariſienſem aut illos quibus ipſe conceſſerit; ſub pœna confiſcationis librorum aliiſue originali diplomate contra delinquentes expreſsis. Datum Pariſiis 26. Ianuarij 1635.

Signatum de Mandato Regis,
PETIT.

Hoc opus abſolutum, Die 20. Aprilis 1635.

INDEX
AXIOMATVM ET SENTENTIARUM Præcipuarum iuxta ſeriem alphabeticam digeſtus.

ETſi ſuperuacaneus videri hic poſſet, in tanta diſtinctionum & Titulorum varietate: tamen ne vlla in re commodo lectoris defuiſſe videremur, omnium hactenus explicatorũ axiomatum ac ſententiarum indicem vberrimum digeſſimus; vt veluti in tabula, quidquid toto volumine ſparſum eſt, liceat contueri. Videbuntur fortaſſè primo aſpectu quædam ex ijs eſſe ſynonyma, quædam inter ſe contradictoria; quædam aliò pertinentia: ſecus autem rem ſeſe habere, ex eorum paraphraſi intelligetur.

Abſtinentia.

Abſtinentia eſt mater ſanitatis Titulo 28. diſtin. 3. num. 1

Natura paucis eſt contenta, ibidem num. 2

Subtilitas animè ciborum copia impeditur, ibid. num. 3

Pinguis venter non gignit ſenſum tenuem, ibid. num. 4

Cœnæ Platonicæ etiam poſtridiè ſunt iucundæ, ib. n. 5.

vide verbum; *Temperantia*.

Abſtactio, abſtractum.

Abſtrahentium non eſt mẽdacium, tit. 66. diſtin. 3. n. 1.

Abſtractio ſpeciei facilior eſt, quam generis, ibid. n. 2

Vbicunque ſunt plura concreta, ibi & plura ſunt abſtracta, ibid. n. 3

Abſurdum.

Nihil tam eſt abſurdum, quod non inueniat patronum, tit. 52. d. 2 n. 9

Vno abſurdo dato ſequuntur plura, tit. 1 d. 4. n. 3

Modica tranſgreſſio à veritate diſcedentibus fit longè decies millies maior, ibid. n. 2

Acceptio, accipere.

Beneficium accipere eſt libertatem vendere, tit. 27. d. 3. n. 7

Qui gratè beneficium acci-

A

pit, primam eius penſionem ſoluit, tit. 27. d 5. n.1

Vide verbum Liberalitas.

Accidens natura.

Accidens eſt entis ens. t 19. d 2 n 1

Accidentis eſſentia eſt, dicere habitudinem ad ſubſtantiam, ibid n.2

Accidentis eſſe eſt ineſſe, ibid.n.3

Accidentia in concreto magis entia apparent, quam in abſtracto, ibid.n.4

Accidens in ordine ad ſubſtantiam.

Omne ens vel eſt ſubſtantia vel accidens, tit. 19. diſt.3. n.1

Accidentia iuuant ad conſeruationem ſubſtantiæ, ibid.n.3

Accidentia non ſunt neceſſaria, ibid.n.3

Acceſſorium non vitiat naturam ſui principalis, ib. n.4

Accidentia mutant conditionem ſubſtantiæ, ibid. n 5

Accidens ſupponit rem, ſubſtantia facit, ibid. nu. 6

Nihil accidit alicui priuſquam ſit; ſed poſtquam eſt, ibid.

Accidentia aſſimilantur pagini, ibid n.7

Acceſſorium ſequitur naturam ſui principalis, ibid. n.8

Accidentia iuuant ad cognitionem ſubſtantiæ, ibid n.9

Sola accidentia ſunt ſenſibilia, ibid.n 10

Abſtracta accidentium non agunt in ſenſum: ſed concreta, ibid.n 11

Accidentia ſenſibilia conueniunt ſoli ſubſtantiæ materiali, ib n.1

Accidentia primò inſunt ſubſtantijs ſingularibus, ibid.n.13

Accidens in ordine ad ſubiectum.

Accidens comparatur ad ſubiectum, ſicut actus ad potentiam, tit. 19. diſt.4. n 1

Accidens non migrat de ſubiecto in ſubiectum, ibid n.2

Corrupto ſubiecto corrumpitur & accidens, ibid n.3

Idem accidens non poteſt eſſe in diuerſis ſubiectis, ibid.n.4

Quidquid aduenit enti in actu, aduenit ipſi per accidens, ibid n 5

Accidentia ſolo numero diſtincta non multiplicantur in eodem ſubiecto, ibid.n 6

Accidens non accidit acci-

denti, ibid.n.7

Actio, Actus, vt ſic:

Actio eſt vltimus actus agentis, quo mediante fit effectus, tit.48.diſt.2.n.1

Idem motus eſt actus agentis & patientis, ibid.n 2

Actio non eſt propriè idem, quod paſſio, ibid.n.3

Actio eſt actus ab hoc, paſſio in hoc, ibid.n.4

Omne fieri terminatur ad actum, ibid.n.5

Actio ſecundum id, quod eſſentiale illi eſt, non poteſt eſſe in pluribus ſpeciebus, ibid n.6

Temporis diuerſitas actiones non variat eſſentialiter, ibid.n 7

Agens, agere generatim.

Rebus natura conſtantibus non minus naturale eſt, agere, quam pati, tit.48. d 3 n 1

Actio & paſſio in omni operis perfectione requiritur, ibid.

Paſſiuum non exit in actum niſi à potentia actiua, ibid,

Actio non datur ſine agente ibid.n 2

Agens non datur ſine patiente, ibid n 3

Omnis actio ex ſe infert paſſionem, ibid.

Agere nobilius eſt, quam pati, ibi 1.n.4

Vnumquodque agit, ſecundum quod eſt actu, ibid.

Vnumquodque patitur, ſecundum quod eſt potentia, ibid.

Qui rem facit, eſt opus quodammodo ipſum, ib. n.5

Vbicumque eſt paſſio, ibi & imperfectio, ibidem n.6

Omnis paſſio abijcit à ſubſtantia, ibid.n.7

Omne patiens debet eſſe in potentia reſpectu agentis tit.11.d.5.n.5

Agens & patiens debent eſſe ſimul, tit.11.d.11.n.1

Agens, vt ſufficiens.

Omnis actio eſt à proportione maioris inæqualitatis, tit.11.d.4 n.1

Ab inſufficiente nihil fit, ibid.n 2

Agrum oportet imbecilliorem eſſe, quam agricolam, ibid.n.3

Satius eſt, vnum facere inſigniter, quam multa mediocriter, ibid.n 4

Agere multa rectè, & ſæpe difficile eſt, ibid.n 5

Facinus vnum eximiũ multis præualet exiguis, ibid n.6

Impar inuenitur ad ſingula qui confuſa mente diuiditur ad multa, ibid.n.7,

Mille talos coenſes iacere impoſſibile eſt, ibid n 8.
Duos inſequens lepores, neutrum capit, tit 49.d. 9 n.10

Agens in ordine ad materiam & diſpoſitiones.

Ex nihilo nihil fit, tit.11.d.5. n.1
In nihilum nil poteſt reſolui, ibid n.2
Natura operatur ex preiacente materia, ibid.n 3
Agens & patiens communicare debent in materia, ibid.n 4
Quidquid recipitur, ad modum recipientis recipitur tit.11 d.6.n.1
Omne agens naturale operatur iuxta diſpoſitionem ſubiecti, ibid.n.3
Omne recipiens debet eſſe denudatum à natura recepti, ibid n 4
Iuxta diſpoſitionem cauſſæ ſequitur effectus, ibid. n 5
Conueniens fit à conueniente, ibid.n 6
Opus, quod à melioribus perficitur, ſemper eſt melius, ibid.n.7

Diſtinctio agentis & patientis.

Omne, quod mouetur ab alio mouetur, tit.11 d. 7.n 1
Potentia actiua eſt principium tranſmutandi aliud, in quantum aliud. ibid.n. 2
Potentia paſſiua eſt principium tranſmutationis ab alio, in quantum aliud, ibid.3
Id quod ſubijcitur ſui ipſius mutationem non efficit, ibid n.4
Idem non poteſt efficere ſeipſum, ibid.n.5
Nihil agit in corruptionem ſui, ibid.n.6

Vtriuſque ſimilitudo.

Omne agens intendit aſſimilare ſibi paſſum, tit. 11. d.8.n.1
Omne agens producit ſibi ſimile, ibid.n 2
Omne quod fit, fit a ſibi ſimili, ibid n 3
Omne agens producit effectum ſibi proportionatum, ibid.n 4
Simile non agit in ſimile, ibid n.5
Nihil patitur à ſeipſo, ibid. n.6

Oppoſitio.

Omnis actio fundatur in contrarietate, tit.11.d.9. n.1
Quidlibet non agit per ſe in quodlibet; ſed in ſuum

contrarium, ib.n.2
Quidlibet non patitur per ſe a quolibet; ſed à ſuo contrario, ibid.n.3
Quidlibet non fit ſe per ex quolibet ex ſuo contrario, ibid.n.4
Non ex omni ligno fit Mercurius, ibid.
Quidlibet non corrumpitur per ſe in quolibet, ſed in ſuum contrarium, ibid. n.5

Singularitas.

Actiones omnes verſantur circa ſingularia, tit.11 d. 10 n 1
Actiones ſunt ſingularium per ſe exiſtentium, ibid. n.2
Non propriè humanitas Chriſti orat, ſed Chriſtus orat, ibid n 3
Actiones ſunt ſuppoſitorũ, ibid.n.4
Non hic calor calefacit, ſed hoc calidum, ibid. num.5
Id ſimpliciter fit, quod ſimpliciter ſubſiſtit, ibid.n 6
Omnis effectio termigatur ad rem exiſtentem, vt exiſtens eſt, ibid.n.7

Sphæra actiuitatis.

Actio non datur in diſtans, tit.11.d 11.n.1
Omne agens creatum determinatam habet ſphæram actiuitatis, ibid n.2
Viſio in tali fit diſtantia, vt in ipſa ſit aliquid primum & vltimum, ib.n.3
Effectus denominatur à cauſa proximâ, ibid.n.4
Omnis cauſa primò operatur in ſibi propinquius & per illud in alia, ibid.n.5
Actio per extenſum ſpatium eſt vniformiter difformis ibid.n.6
Omne agens naturale agit actione vniformiter difformi, ibid.n.7

Agens liberum & neceſſarium.

Cauſa libera, poſitis omnibus ad agendum requiſitis, poteſt agere & non agere, t.11.d.12.n.1
Cauſa libera ſeipſam ad opus determinat, ibid.n.2
Cauſæ naturales determinatæ ſunt ad vnum, ibid. n.3.
Cauſa naturalis non impedita producit effectum nobiliſſimum, quem poteſt, ibid.n.4
Nihil vltra ſuum gradum, aut ſpeciem agit, ibid.n.5.
Defectus actionis cauſatur ex defectu agentis, ibid. n.6
Idem manens idem ſemper aptum eſt facere idem, ibid.n 7
Ad agens vniforme ſequitur effectus vniformis, ibid.n.8

Actus collatus ad potentiam &c.

Nihil poteſt eſſe in potentia ſimul & actu, tit.10.d. 5.n.1
Actus non tollit potentiam, ſed perficit, ibid.n.2
Intus exiſtens prohibet extraneum, ibid.n 3
Quando aduenit potentiæ actus inſeparabilis, non remanet potentia ad actũ incompoſſibilem, ibid. n.4
Potentia debet eſſe denudata ab eo, quod recipit, ibid n.5.
Actus actiuorum recipiuntur in ſubiecto pro ratione diſpoſitionum, tit.11. d.6.n.2
Actu cum aliquid eſt, magis eſſe dicitur, quam cum eſt potentia, tit.34. d.4 n.4
Actus ſecundus eſt nobilior primo, ibid. n.5
Scientia ſecundum actum eſt idem cum re ipſa, tit. 39. d.1.n.5
Vide, verbum, habitus, & verbum, forma,

Accuſans, accuſare,

Accuſãs melior vult eſſe eo, qui accuſatur, tit.26.d.7. num.5.

Admiratio, admirari,

Admiratio ſignum eſt ignorantiæ, tit.30 d.5.num.4
Propter admirari & nunc & primò homines cœpere philoſophari, ibid.n.5.

Adoleſcens.

Adoleſcẽs iuxta viam ſuam etiam cum ſenuerit, non recedet ab eâ, tit.40.d.2. num.6.
Semina pueritiæ in adulta fructificant ætate, tit 62. d.4.n.6.

Ægritudo.

Numerus ſpecierum ægritudinis par eſt cum numero ſpecierum ſanitatis, tit.95 d num.8.
Vide verbum medicina,

Æquale,

Æqualia dicuntur per negationem maioris & minoris, tit. 21.d.4.n.2
Idem non eſt ſibi æquale, ibidem.
Quæ eidem æqualia ſunt, & inter ſe ſunt æqualia, ibi. num.3.
Si ab æqualibus æqualia demas, quæ remanent, ſunt æqualia, ib.n 4
Si ab inæqualibus æqualia demas, quæ remanẽt, ſunt inæqualia, ib.nu 5
Si ab æqualibus inæqualia demas, quæ remanent sũt

inæqualia ibid.
Si æqualibus æqualia, addas tota erunt æqualia ibidem num. 6.
Si inæqualibus æqualia adiecta ſunt, tota ſunt inæqualia. ibid 7
Si æqualibus inæqualia adiecta ſunt, tota ſunt inæqualia, ibid. n. 8

Æquitas, æquum.

Æquitas eſt quædam iuſtitia, tit 27 d. 10. n. 1
æquum eſt melius, quam iuſtum legitimum, ibid. n. 3
Æquitas eſt correctio iuſti legitimi, ibid. n. 4

Aer.

Aër humidi eſt magis, quam calidi, tit. 16. d. 3. n. 12
Ex vno pugillo aquæ generantur decem pugilli aëris ibid. n. 14

Æquiuocum,

æquiuoca dicuntur quorum nomen commune eſt: ratio verò ſubſtantiæ diuerſa tit. 66. d 2. n. 1
Omne æquiuocum prius diſtinguendum, poſtea definiendum, ib.
Interroganti æquiuocè reſpondendum eſt cum diſtinctione, ibid. n. 2
Ingenere latent æquiuocationes, ib. n. n. 3

Ætas.

Tanta eſt proportione pubertas, quanta vitæ totius annoſitas, tit 62. d. 4 n. 1
Aliam ætatem alij mores decent, ibid n. 2
Perinde eſt, vtrum ætate aliquis, an moribus iuuenis ſit, ib n. 3
Paſſionum ſectator iuuenis eſt moribus, ibid. n 4
Periculoſa eſt præpropera prudentia, ib. n. 5
Senilis iuuenta præmaturæ mortis indicium eſt, ibid. n. 6
Semina pueritiæ in adulta fructificant ætate, ib. n. 6
mala ſenium ac mortem acceleıant, ib. n. 7
Senectus eſt morbus naturæ naturalis, ibid. n. 8
Vnumquodque præſtantius eſt eo tempore, quo maiorem vim habet. ib. n. 9

Æternitas.

In æternitate nō datur prius & poſterius, tit. 62. d n. 1
In Diuinis non eſt prioritas in quo. ſed à quo, ibid. n. 2
Naturalia in Trinitate ſunt priora liberis, ibid n 3
Abſoluta in Trinitate ſunt priora relatiuis, ibid. n 4
In æternis non differunt eſſe & poſſe, ibid. n. 5

In æternis non eſt potentia contradictionis ib. n. eodē
Quidquid Deus facit in tem. pore, decreuit ab æternitate, ibid n 6
Quidquid Deus non facit in tempore, id ab æterno voluit non facere, ib n.7.
Momentum eſt, vnde pendet æternitas, ibid n 8

Affabilis.

Affabilitas eſt amicitiæ ſimilitudo, t.27.d 6.n.1
Quod frequenter dicitur, conturbat audientem, ib. n.2
Quidquid dicturus es, antequam alijs dixeris, tibi dices, ibid n.3
Omnis herus ſeruo eſt monaſyllabus, 4
Sancta ruſticitas ſolum ſibi prodeſt, ib.n.5
Multas amicitias diſſoluit inaffabilitas, ib n.6

Affectus.

Ob affectus neque laudamur, neque vituperamur, tit 62.d.2.n.1
Affectus animi ſequuntur apprehenſionem phantaſiæ, tit.52.d.3.n.3
Motuum diuerſitas ex diuerſitate complexionum gignitur, ibid.n 4
Vide verbum Paſsio.

Affirmatio.

De quolibet verum eſt dicere, eſt vel non eſt, tit.2.d. 2.n.2
Neceſſe eſt, idem affirmari vel negari de eodem, ib. n.4
De nullo ſimul verum eſt dicere, eſt & non eſt, ibid. n 7
Impoſſibile eſt, idem de eodem ſimul affirmari & negari, ibid.n.8
Ex eo, quod res eſt in aliquo poteſt de illo affirmari, t. 3 d 4.n 3
Affirmatio eſt prior negatione, tit.54.d.4.n.1
Omnis cognitio falſi ſupponit cognitionem veri, ibid. n.2
Philoſophus nihil affirmat vel negat abſque ratione, ibid.n 3
Affirmanti incumbit probare, ibid n.4
Non ſufficit verum dicere, niſi & falſi cauſa aſſignetur, ibid.n.5
Malè id negatur, quod cum ratione negari non poteſt, ibid n.6
Quid inſuper bibere opus eſt cum ſtangula: aqua, ib. n.7
Ratio ratione antiquatur & tollitur, ibid.n 8
Propter noſtrum dicere, nihil ponitur in re, ibid.n 9
Cicadæ garriunt, licet ore careant, ibid.n 10
Stultum eſt, curare de quouis contradicente, ib.n.11
Ariſtoteles ſæpe, dum dubitat, affirmat, ib n.12

Agricultura.

Agriculturę poſſeſſio eſt potiſſima ſecundum naturam t.26 d 5 n.6
Agriculturæ poſſeſſio maximè iuſta eſt, ib.n.7
Optimus eſt populus, qui terræ colendę eſt deditus, ibid n 8

Alimentum.

Alimentũ debet eſſe in potentia ad alitũ, t.35.d 2.n 1
Alimentum debet eſſe ſimile alito, ibid n.2
Sempiterni non ſunt, qui indigent alimento, ibid.n.3
Panis eſt alimentum alimentorum, ib.n.4
Cibi boni bonos generant humores, ibid.n.5
Boni humores bonos generant ſpiritus, ib.n 6
Boni ſpiritus vitam progenerant delectabilem, ibid.
Dulcia magis nutriunt, quàm amara, ibid.n.7
Cibus ille eſt optimus, qui maximè conſuetus, ib.n.8
Vti omnibus viuentibus, ita animæ noſtræ conſentaneum eſt aliquod pabulum, ibid n 9

Ambitio.

Dominandi cupiditas rarò bonos habet euentus, tit. 29 d.5.1
Aliena concordiæ & fera eſt omnis ambitionis materia, ibid n.2
Timida eſt ambitio, & ſollicita cupiditas magiſtratus, ibid.n.3
Honoris cupidus ſolus habere vult, & illo ceteros anteire, tit.58 d.5.n.6
Vide verbum, Honor.

Amicitia generatim.

Amicitia eſt mutua beneuolentia non latens, tit.58.d. 1.n.1
Amicitia eſt, vbi amor reciprocus eſt, ibid.n 2
Amicitia perfecta eorum eſt, qui in virtute ſunt ſimiles, ibid n.3
Vera amicitia nihil in rebus amici quærit, prętер ſolam beneuolentiam, ib.n. 4
Amor eſt ſimilis affectui amicitia habitui, ibid.

Amicitia vt generatur.

Beneuolentia eſt principiũ amicitiæ, tit.58.d 2.n 1
Amare eſt amicitiam gignere & conſeruare, ibid.n.2
Illud eſt amicitię proprium, vt amare potius, quam amari cupiat, ibid.
Nulla eſt maior ad amorem inuitatio, quam præuenire amando, ib.n.3
Beneuolentia latere poteſt, amicitia non poteſt, ib.n.4
Tam bonorum, quam malorum conuerſatio amorem inducit ibid.n.5
Inter bonos amicitia eſt, inter malos factio, ibid.
Amicabilia ad alterum proueniunt ex amicabilibus ad ſeipſum, ib.n.6

Amicitiæ æqualitas.

Amicitia parem facit, aut inuenit, tit.58.d 3.n 1
Æqualitas eſt mater amicitiæ ib n 2
Vt familiarius ab homine diligeretur Deus, in ſimilitudinem hominis apparuit, ibid n.3
Simile gaudet ſimili, ibid. n.4
Balbus balbum rectius intelligit, ibid n 5
Vulpes cum ſerpente amicè viuunt, ibid.n.6
Improborum ſodalitas mater eſt flagitiorum. ibid. n.8
Amicitia proborum eſt virtutum genitrix, ibid.n.9
Eximiæ virtutis eſt, inter malos viuere laudabiliter ibid n.10
Magni pudoris eſt, inter bonos viuere vituperabiliter ibid.

Amicitiæ commoda.

Quæ per amicos fiunt, per nos ipſos quodammodo fiunt, tit.58.d 4.n.1
Amici multi ſunt ſceptrum Regibus fideliſſimum, ib. n.2
Solus eſt, qui ſine amico eſt, ibid.
Vbi amici, ibi opes, ibid. n.3
Fidelis amicus pretioſiſſimus eſt theſaurus, ibid. n.4
Amicitia eſt maximum bonorum externorum, ibid.
Amicus magis neceſſarius, quam ignis & aqua, ibid.
Vnus Deus, & plures amici, ibid n.5
Amicitia perfecta eſt inter paucos, ibid n.6
Amicitia eſt ſolatium huius vitæ, ibid n.7
Amicitia ſtabilis vbi eſt, ibi & virtus, ibid.n 8
Amici eiſdem amici ſunt, & inimici, ibid.n.9
Qui me amat, amat & canem meum, ibid.
Amicus alijs ſibi amiciſſimus, ibid.n 10
Habet in aduerſis, qui commodat in proſperis, ibid.

An & quo modo ſoluatur amicitia.

Amicitia vtilis cum vtilitate diſſoluitur, tit.58 d.5 n.1
Amicitia ob iucunditatem vnà cum ea mutatur, ibid n.2
Amicitia, quæ deſinere potuit, vera nunquam fuit, ibid n.3
Qui egent lucerna, oleum affundunt, ibid n.4
Nimia familiaritas parit contemptum, ibid.n.5
Mendax eſt omnis amicitia, quæ diuino non ligatur timore, ibid.

Amicitia ficta.

Bonitatis verba ſimulare maior malitia eſt, tit. 58. d.6.n.1
Malus, vbi ſe bonum ſimulat, tunc eſt peſſimus, ibid.n.2
Nulla peſtis efficacior ad nocendum, quam familiaris inimicus, ibidem n.3
Inimici hominis domeſtici eius, ibid.n.4
Non ſunt occultiores inſidiæ, quam quæ latent, ibid.n.5
Amici labiorũ hoſtes ſunt animorum, ib.n.5
Nullum amantium genus aſſentatoribus eſt pernicioſius, ibid.

Amicus.

Amicus certus in re incerta cernitur, tit. 58.d.7.n.1
Amicus eſt alter ipſe, ibid. n.2
Amicorum eſt idem velle & nolle, n.3
Amicorum omnia ſunt cõmunia, ibid.n.4
Amico oportuno nihil amicius, ibid.n 5
Amicus vſque ad aras, ibid. n.6

Amictus.

Amictus corporis index eſt cordis, tit. 63.d.1.n.1
Munditia mulieribus, labor viris conuenit, ibid.n 2
Cultus magna cura, magna virtutis incuria, ib.
Ornatus & ſordes pari modo vitandi ſunt, ibid.n.3
Non faciunt equum meliorem aurei fræni, ibid. n.4
Simia manet ſimia, licet aurea geſtet inſignia, ib n.5

Amor.

Anima potius eſt vbi amat, quàm vbi animat, tit. 53. d.1.n.1
Amor eſt velut iunctura, duo copulans, vel copulare appetens, ibid.n.2
Quilibet ſibi maximè amicus eſt, ibid.n 3
Pater filios plus amat, quam filij patrem. ibid.n.4
Opus ſuum quilibet magis diligit, quam ab ipſo diligitur. ibid.
Benefici plùs amant beneficiatos, quam amentur ab illis, ibid.n.5
Matres liberos magis amant quam patres, ibid.n 6
Sic diligendi ſunt homines, vt eorum non diligantur errores, ibid.n.7
Aliud eſt, amare, quod facti ſunt, aliud odiſſe, quod faciunt, ibid
Sic hominis diſpliceant peccata vt non diſpliceat homo, ib.n.8

Analogum.

Analogum abſolutè prolatum ſtat pro famoſiore, tit 64.d.2.n.4

Analoga habent idem nomen.rationem v.per nomen ſignificatam partim eandem, partim diuerſam, ibid.n.1

Anima.

Anima vegetatiua eſt animarum prima, tit.10.d 7. n.1

Animæ viuificantis principium in corde eſt, ibid n 3

Anima eſt in corpore, ſicut monarcha in ciuitate, ib. n.4

Anima eſt in corde, ſicut aranea in tela, ibid.

Anima rationalis eſt nobiliſſima formarum, ib n.5

Anima rationalis omnium maximè dominatur, ib n 6

Si Deus uſtus eſt, anima hominis immortalis eſt, ib. n.7

Anima perfectior continet imperfectiorem, ibid.

Corpus reſpectu animæ quodammodo ſeruus eſt tit 18.d.9.n 3

Animæ & corpus ſibi inuicem compatiuntur, tit. 43 d.3.n 1

Vide verbum, Corpus.

Animal.

Omne animal ex anima cõſtat & corpore, tit.18 d.6. num 1

Corpora omnia naturalia animæ ſunt inſtrumenta, ibid.n.2

Animalia perfecta non niſi ex ſemine procreantur, ibid n.4

Animalia imperfecta plura ſunt, quam perfecta, ibid. n.5

Animalia perfectiora ſunt, quæ natura calidiora & humidiora, ib n.6

Animalis viuere eſt tale, quale eius humidum & calidum, ibid.

Animalia aquatilia breuioris vitæ ſunt, quam terreſtria, ibid n.7

Inſecta diuiſa viuere ad tẽpus poſſunt, ib.8

Plura mare animalia, quam tellus nutrit, ib n.9

Animalia noxia non ſunt in mundo ſuperflua. ibid.n. 10

Leo eſt generoſiſſimus belluarum, ib.n.11

Apoſtata.

Omnis apoſtata eſt oſor ſui ordinis, tit.53.diſt 2.n.6

Appetitus appetibile.

Vbicumque eſt ſenſus, ib & appetitus, tit.41. d 2. n.1

Vires appetitiuæ ſequuntur cognoſcitiuas, ibid.num. 2

Quidquid naturaliter poteſt deſiderari, poteſt etiam naturaliter cognoſci, ib. n 3

Appetitus ad res eſt, cognitio à rebus, ib n.4

Appetibile non mouet, niſi mente aut imaginatione perceptum, d.3.n.1

Ignoti nulla cupido, ib. n. 2

Animali non accidit appetitus, niſi ex imaginatione, ibid.n.3

Amor oritur in nobis ex mentis notitia, ibid n.1

Inuiſa diligere poſſumus, incognita nequaquam, ibid.n 2

Aqua.

Aqua eſt frigidi potius, quàm humidi, tit.18.diſt. 3.n 11

Ex vno pugillo terræ generantur 10. pugilli aquæ, ibid.n.15

Igni contraria eſt aqua, ib..

Aquila.

Aquila non venatur prope nidum, tit. 18 diſt 6.n 14

Aquila non captat muſcas, ibid n.15

Arbiter.

Arbiter æquum magis intuetur Iudex legem, tit. 24.d.7.n.4

Arbitrum oportet vtriuſque partis cauſam cognoſcere, tit 64.diſt.4. n.6

Vide verbum, Iudex.

Arbor.

Arbor eſt ſupra quantitatẽ ſeminis; ſed non ſupra virtutem tit.11.d.12 n.5

Sylua eſt arbore præſtantior, tit.18 d.5.n.6

Hedera exſiccat arbores, in quas ſerpit, ibid.n.7

Vide verbum, Planta.

Ars generatim.

Ars eſt collectio multarum de vna re comprehenſionum ad finem aliquem vtilem vitæ, tit.16.d 1. n.2

Ars eſt recta ratio factilium ibid.n.4

Arte parendi & imperandi nulla eſt præſtantior, ibid. n.5

Ars eſt habitus vera cum ratione factiuus operis, ib. d.2 n.1

Ars omnis de ſe bona eſt, & ordinatur ad bonum, ibid.n.2

Nulla ars de ſe ordinatur ad malum, ibid.n.3

Ars eſt ordinis & compoſitionis magiſtra, ibidem n 4

Sua cuique ars pro viatico eſt, ibid n.5

Artem quæuis alit terra, ib. n.6
Felices ſunt artes, ſi de illis ſoli artifices iudicent, tit. 13.d.5

Ars in ordine ad naturam.

Ars ſupponit naturam, tit. 16.d.3.n.1
Ars fabricat ſupra entitatem facta à natura, ibid.
Ars incipit vbi natura deſinit, ibid.n.2
Ars eſt principium in alio, natura in ipſo, ibid.n 3
Ars agit extra, natura intra, ibid.
Ars perficit naturam, ibid. n.4
Artè non conceditur, quod natura negatur, ib.
Ars certior dux eſt, quam natura, ibid.n.5
Tantum valet inſtitutio, vt vincat naturam, ibid.
Ars ſupplet defectum naturæ, ibid.n.6
Ars imitatur naturam, ibid. n.7
Neque natura, neque ars deliberat, ibid.n.9

Ars in ordine ad experientiam.

Experientia ſingularium eſt ars vniuerſalium, tit.16. d.4.n.1
Artes vſu magis, quam ratione conſtant, ibid.n.2
Poſſeſſio artis & ſcientiæ honorabilior eſt, quam experientiæ, ib.n 3
Natura facit habilem, ars facilem, vſus verò potentem, ibid n 4

Ars in ordine ad materiam.

A domo, quæ eſt in anima fit domus in materia, tit. 16.d 5.n.1
Ea, quæ ab arte fiunt, fiunt ab agente vniuoco, ibid.
Ars non quamlibet aſſumit materiam, ſed aptam, ib. n.2
Ars ſibi facit materiam, ib. n.3
Idiotam ſapere facit pulcritudo materiæ, artificem verò pulcritudo artis, ibid.
Ars longa eſt, & vita breuis, ibid n.4

Artifex.

Boni artificis eſt, prius fingere, poſt facere, tit. 16. d.6.n 1
Quilibet artifex naturaliter diligit ſuum opus, ibid. n.1
Faber adeſt ligno, & figulus limo, ib.n.3
Quam quiſque artem nouit in hac ſe exerceat, ibid. n.4
Miſerum eſt artem profiteri & ad eius perfectionem non aſpirare, ibid n.5

Aſtra.

Aſtra inclinant, ſed non neceſſitant, tit 18.d 2.n.8
Exſpectandum eſt iudicium à ſtellis ſecundis, ibid.n.9

Auaritia, Auarus.

Auaritia facit homines odioſos, t. 27.d 4.n.1
Nulla in re placet auarus niſi in morte, ibid.
Senes naturaliter ſunt auari, ibid.n.2
Abſurdum eſt, eo plus quęrere viatici, quo minus eſt reliquum viæ ibid.
Auaritia eſt idololatria, ib. n 5
Auaro nihil eſt ſceleſtius, ibid.n 4
Tam deeſt auaro quod habet, quam quod non habet, ibid.n.3.
Radix omnium malorum eſt cupiditas, ibid.n.6
Prodigus eſt longè melior auaro, ibid.n.7

Auctoritas.

Non tam auctoritatis in diſputando, quam rationis momenta quærenda ſunt, tit.32 d.1.n 3
Omiſſis auctoritatibus re ac ratione quærenda eſt veritas, ibid n.4
Auctoritas negatiua nihil probat, ibid.n.5
Nemo amandus eſt ita, vt eius amore veritas deſeratur, ibid.n 6
Auctoritas diuina præualet omni rationi humanæ, t. 33.d 2.n 7

Audacia, audax

Audaces fortuna iuuat, tit. 53.d.8.n.1
Elanguet ardor, qui cito nimium tumet, ibid.n.2
Periculoſa eſt audacia, ſi vires non ſuppetant ſpiritibus, ibid.n.3
Iniuſta paſſi audaciores fiũt, ibid.
Quo quiſque in Deo eſt fidentior, eo audacior, ib.

Audire, auditus.

Auditus eſt ſenſus diſciplinæ, tit.38 d.2.n.1
Cœcus eſt ſurdo docilior, ibid n.2
Res viſa fortius mouet, quam audita, ibid n.3
Senſus audiendi obtuſior eſt quàm videndi, ibid. n.4
Audire acerba tolerabilius eſt, quàm videre, ibid.
Audiendo magis, quàm legendo recreatur homo, ibid.
Melior eſt teſtis oculatus vnus, quam auriti decem, ibid n.7
Surdi à natiuitate ſunt etiam muti, t.54.d 3.n.3

Aurora.

Aurora eſt muſis amica, tit. 39.d.4.n.7

Aurum.

Aurum ex omnibus metallis eſt nobiliſſimum, tit. 18. d 4. n. 7
Aurum inter metalla ſolum non crematur, ibid. num 8
Aurum igne non minuitur; ſed depuratur, ibid.

Beatitudo.

Beatitudo eſt ſecretis malis omnibus cumulata bonorum complexio, tit. 56. d 1. n. 5
Omnis homo naturaliter beatus eſſe deſiderat, tit. 56 d. 5 n 1
Vide verbum, Felicitas.

Bellum.

Bellum geritur vt in pace viuatur, t. 33 d. 6. n. 6
Facilè bellum ſumitur, at ægrè conſumatur, t. 25. d. 9. n 8
In bello paruæ res magnum in vtramque partem momentum habent, ibid. nu. 7
Inemendabilis eſt error, qui violentia maretis committitur, ibid. n 5
Diu apparandum eſt bellum vt vincas celerius, t 25 d. 11. n. 4
Fama bellum conficit, t. 32. d. 2. n 16
Felix ciuitas, quæ tempore pacis de bello cogitat, tit. 5, d. 7. n. 2
Primis euentibus fiducia gignitur aut metus, tit. 32. d. 2. n. 15

Beneficium, beneficus.

Habet in aduerſis, qui commodat in proſperis, tit. 58. d. 4. n. 10
Nemo non ſibi profuit, qui alteri prodeſt, ibid.
Benefici plus amant beneficiatos, quam amentur ab illis, t. 53. d. 1. n. 5
Vide verbum, Amicitia, & Liberalitas.

Beneuolentia.

Beneuolentia eſt principiũ amicitiæ, tit 58 diſt. 2. n. 1
Beneuolentia latere poteſt, amicitia non poteſt, ibid. n. 4
Vide verbum, amicitia.

Bonitas Bonum generatim.

Omne ens eſt bonum, tit. 5. diſtin 2 num. 1
Omne quod eſt, in quantum eſt, bonum eſt, ibid. nu. 2
Bonum & ens conuertuntur, i id num. 4
Bonum reperitur in quolibet prædicamento, ibid. n. 3
In Mathematicis non eſt bonum nec finis, ibid n 5

Bonum eſt in rebus ante operationem intellectus, ib.n.6
Bonum & malum ſunt in rebus, verum & falſum in intellectu, ibid.num 7
Cuius vſus bonus eſt, ipſum quoque bonum eſt, ibid. n 8
Bonum connumeratum bono facit ipſum melius, ibid.n.9

Bonum publicum & priuatum.

Bonum commune excellentius eſt priuato, tit.5. diſt. 3. n.1
Omne bonum eſt diffuſiuũ ſui, ibid.n.2
Nemo bonus ſibi ſoli eſt, ibid.n.3
Diuinus amor non dimiſit Deum eſſe ſine germine, ibid.n. 4
Bonum commune præferendum eſt bono priuato, ibid n.5
Publica vtilitas priuatorum commodis eſt præferenda, ibid n.6
Omne bonum particulare tendit ad complementum boni totalis, ibid n. 7
Bonum vniuerſi conſiſtit in ordine, ibid.n.6
Omne bonum, quanto vniuerſalius, tanto excellentius, ibid.n.9
Omne bonum, quanto vniuerſalius, tanto diuinius ibid
Omnibus, qui Remp. adiuuerint, certus eſt, ac definitus in cœlo locus ibid.

Bonum in ordine ad malum

Bonum eſt ex integra cauſa, malum ex ſingulis defectibus, tit 5 d.4.num 1
Bonum difficilius conſtituitur, quam malum, ibid.
Tanto res quæpiã eſt melior, quanto peius eius contrarium, ibid.num 3
Tanto res quæpiam eſt peior, quanto melius eſt & eius contrarium ;ib.n. 4
Tanto res quæpiã eſt melior quanto peior eſt eius priuatio, ibid.n 5
Tanto res eſt deterior, quãto melior eſt eius priuatio, ibid.n 7
Id eſt melius quod eſt optimo propinquius, t. 34 d.7 n.7

Bonum in ordine ad appetitum.

Bonum eſt, quod omnia appetunt, tit.5 d 5 n 1
Amabile bonum, cuique autem proprium, ibid.n. 2
Omne bonum eſt appetibile, ibid. n 3

Bonum & appetibile ſunt idem, ibid n.4
Bonum & finis ſunt idem, ibid.n.5
Id quod per ſe bonum eſt, per ſe eſt appetibile, ibid. n.6
Beatitudo eſt bonum perfectum & per ſe ſufficiens, ibid
Bonum nobilius præferendum eſt bono minus nobili, ibid nu 7
Bona ſine triſtitia eligibiliora ſunt bonis cum triſtitia, ibid.n.8
Id eſt expetibilius, quo priuari grauius dolemus, ib. n.9
Nihil appetitur, niſi ſub ſpecie alicuius boni, ibid. n.10
Id quod propter ſe expetitur, melius eſt, quã quod propter aliud, ibid n.11
Bonum ſub ratione boni non poteſt odio haberi, tit.5.diſt.6.n.2

Bonum & malum in ordine ad leges.

Omne bonum eſt proſequendum, vt omne malũ fugiendum, tit. 5. diſt.7. n 1
Prohibitio malorũ vniuerſalior eſt, quam præceptio bonorum, ibid.n 2
Melius eſt facere bonum, quàm omittere malum, ibid.n.3
Deterius eſt, facere malum, quam omittere bonum, ibid n.4
Carere bono habet rationem mali, ibid.n.7
Non ſunt facienda mala, vt eueniant bona, ibid.n.8
Non licet ſe defendere cum damno innocentis, ib.n.9

Bonum & malum hominis.

Bonum hominis eſt, ſecundum rationem eſſe, t.5.d.8 n.1
Malum hominis eſt, quod eſt præter rationem, ib.n 2
Bonum animæ eſt optimum bonum, ibid.n.3
Omnium humanorum bonorum libertas eſt maximum ibidem n 4
Bona inferioris ordinis non æquiparantur bonis ordinis ſuperioris, ib.n 5
Quilibet præſumitur bonus quamdiu non conuincitur malus, ibid n.6
Bonus non eſt, qui bonis actibus non delectatur, ibid n.7
Aliud eſt, bonum eſſe hominem, aliud bonum ciuem, ibid.n 8
Ciuis boni eſt, poſſe & præeſſe, & ſubeſſe, tit.21.d. 10 n.10
Nemo bonus niſi ſolus Deus, tit. 5. diſtin. 1 n.7

Calor.

Calor eſt qualitas vitalis, tit.44 d.2 n.1
Calor vitalis nobiſcum oritur & nobiſcum moritur. ibid.
Corpora calidiora magis viuacia ſunt, quàm minus calida, ibid n 3
Calor naturalis corrumpitur à calore extraneo, ib. n.4
Indi abundant calore aſcititio, germani natiuo, ibid.n.5
Siccitas eſt lima caloris, tit. 44 d.4.n.5

Caritas.

Caritas eſt regina virtutum. tit.33.d 4 n.1.
Caritas eſt forma omnium virtutum, ibid.n 2
Caritas eſt vita animæ, ibid. n.3
Amor Dei nunquam eſt otioſus, ibid n.4
Radix omnium bonorum eſt caritas ibid.n 5
Caritas incipit à ſeipſo, ibid n.6
Arctius quid eſt vnitas, quàm vnio, ib.n.7
Proximus egomet mihi, ibid.
Ne quidquam ſapit, qui ſibi non ſapit, ibid.
Omnis pars naturaliter plus diligit totum, quam ſeipſam, ibid.nu 8
Probatio dilectionis exhibitio eſt operis, ibid nu 10
Cupiditatis diminutio augmentum eſt caritatis, ib. n.11
Amor eſt virtus vnitiua, ib. n.12

Caſus.

Nemini caſus, ſed culpa eſt imputanda, tit.14.diſtin. 2.n.5
Quæ fiunt ſemper aut plerumque non fiunt, ibid n.6
Caſus vbique valet, ibid. n.7
Ingenuorum eſt, non caſibus, ſed arte viuere, diſt.3. n 2
Qui ſecundos amat euentus, dimicet arte non caſu. ibid.n.4
Ad nouos caſus temporum, nouæ conſiliorum rationes ſunt accommodandæ ibid.n.6
Vide, Fortuna.

Cauſa generatim.

Cauſa eſt principium per ſe influens eſſe in aliud, tit. 8 d.2.n.1
Primum in vnoquoque genere eſt cauſa reliquorũ, ibid.n 3
Primum in vnoquoque genere eſt menſura ceterorum, ibid.n.4
Propter quod vnumquodque tale eſt illud magis eſt tale, ibid.n.6

Quod eſt maximè tale ceteris eſt cauſa, vt ſint talia ibid n 8
Quod eſt cauſa cauſæ, eſt etiam cauſa cauſati, ibid. n 9
Cauſæ ſunt ſibi mutuo cauſæ, ibid.n.10
Idem poteſt eſſe cauſa contrariorum effectuum, tit. 8.d.6.n.1
Eiuſdem effectus poſſunt eſſe plures cauſæ, ibid.n. 2
Cauſæ per accidens ſunt infinitæ, ib.n.3,
Quantò cauſa eſt altior tanto vniuerſalior, ibid. n.4
Diuerſorum effectuum diuerſæ ſunt cauſæ, ibid n.5
Vnicuique effectui debet aſſignari cauſa conueniens, ibid.n.6

Ordo temporis & naturæ inter cauſas & effectus.

Omnis cauſa prior eſt ſuo effectu. tit 8.d.3.n.1
Cauſa in actu & effectus in actu ſunt ſimul, ibid.nu. 2
Poſita cauſa ponitur effectus, ibid. nu.3
Sublata cauſa tollitur effectus, ibid.nu 5
Non ſimul domus & ædificator corrumpitur, ib.
Quæ ſunt potentiæ, non ſemper ſimul ſunt & non ſunt, ibidem.
Cauſa in potentia & effectus in potentia ſunt ſimul, ibid.n.6
Sublata cauſa in potentia tollitur effectus in potentia, ib.n 7

Ordo dignitatis inter cauſas & effectus.

Omnis cauſa eſt nobilior ſuo effectu, tit.8.diſt.4. n.1
Nullus effectus nobilior eſt ſuis cauſis, ibid.nu.2
Nulla cauſa vi ſua poteſt edere effectum nobiliorē ſe, ibid.n.3
Subſtantia non fit ex non ſubſtantijs, ibid.n.4
Cauſa æquiuoca producit effectum ignobilioris naturæ, quam ſit ipſa, ibid. n.5
Effectus ſequitur debiliorem partem ſuæ cauſæ, ibid.n.6

Similitudo &c.

Effectus gerit ſimilitudinē ſuæ cauſæ, tit. 8.d.5.nu 1
Quicquid eſt in effectu, eſt in cauſa, ibid.n.2
Quorum cauſæ bonæ ſunt, ipſa ſunt bona, ibid.nu.3
Quorum cauſæ ſunt vtiles, ipſa ſunt vtilia, ibid.n.4
Quorum cauſæ ſunt honeſtæ, ipſa ſunt honeſta, ibid.n.5
Quorum cauſæ ſunt dele-

ctabiles, ipſa ſunt delectabilia, ibid.n 6
Quorum cauſæ malæ ſunt, ipſa ſunt mala, ibid. nu. 8
Cuius conditionis eſt cauſa eiuſdem quodam modo eſt effectus, ibid.num. 11
Cibus. *Vide verbum alimentum.*

Ciuis.

Ciuis non tam ſui ipſius eſt quam ciuitatis, tit.33.d. 4.n 9
Aliud eſt, bonum eſſe hominem, aliud bonum ciuem, t. 5.d.8.num .8
Ciuis boni eſt, poſſe & præeſſe, & ſubeſſe, t 21 d.10. n 10

Circulus.

Circularis figura eſt perfecta, tit. 45.d.2 n.1
Figura ſphærica eſt ad motum aptiſſima, ibid nu.2
Linea circularis eſt omniũ minima, ibid n 3
Vulnera circularia difficilius ſanantur, ibid num.4
Vide verbum, Figura.

Clementia.

Clementia eſt moderatio aliquid ex debita pœna remittens, tit.28.diſt 7. num.1
Clementia eſt propria ſuperiorum ibid.n.2
Satius eſt, nocentem abſoluere, quàm innocentem condemnare, ibid. nu 3
In pœnis benignior eſt interpretatio facienda, ibid. n 4
Primis erroribus benignior eſt clementia, ibid.num.5
Apum reges aculeum habent, ſed eo non vtuntur, tit.25.d.6 n.3
Apum principes minimè irritantur, ibid n.4
Dij laneos habent pedes, ſed ferreas manus, tit.27. d.9.n.15

Cælum.

Cœlum eſt quintum corpus ſimplex, tit.18.diſt. 2.n.1
Cœlum eſt primum elementum, ibid n.2
Mundus ſuperior florem inferioris, inferior fæcẽ habet ſuperioris, ibidem n 3
Cœlum & aſtra nobiliſſima eorum ſunt quæ ſub ſenſum cadunt, ibidem 4
Cœlum non ſuſcipit peregrinas impreſſiones, ibid. n.5
In corporibus cœleſtibus non reperitur malum, ib. n.6
Mundus inferior gubernatur a ſuperiore, ibid.n.7
Corruptibile & incorruptibile differunt genere, ib. n.10

Cognitio, Cognoſcibile.

Res in tantum eſt cognoſcibilis, in quantum ens eſt, tit.36.d.2 n.1
Sicut ſe res habet ad eſſe, ita etiam ad cognoſci, ibid. n.2
Tum vnumquoque cognoſcimus, cum omnes eius cauſas cognoſcimus, ib. n 3
Eadem ſunt principia eſſendi & cognoſcendi, ib.n.4
Cognitio fieri non poteſt niſi cognoſcenda præcedant, ibid.n.5
Notitia generatur à cognoſcente & cognito, tit. 51.d.2 n 2
Modus cognoſcendi ſequitur modum eſſendi, t.36. d.3 n.1
In ſimplicibus aut totum cognoſcitur, aut totum ignoratur, ibid.n.2
Compoſitum non cognoſcitur, niſi ſciantur componentia, ibid.n.3
Vnumquodque cognoſcitur, prout eſt actu. ib n.4
Omnis cognitio præſupponit ſuum obiectum. ib.n 5
Omnis noſtra cognitio pēdet à ſenſu, tit 36.d 4.n.1
Materia prima nō eſt, quoad nos per ſe cognoſcibilis, ibid n 2
Quo res eſt magis naturalis eo minus cognoſcibilis, ibid.n.3
Quo res eſt remotior à ſenſu, eo perfectiorem habet cognoſcendi gradum, ibid n.4
Cognitio nobilior eſt actione, tit 51.d 1.n.1
Contemplatio nobiliſſima eſt hominis operatio, ib.
Cognitio ad artes ſufficit, ad virtutes parum vel nihil prodeſt, ib n 2
Omnis cognitio fit per aliquam abſtractionem, ib. n 3
Quo res magis abſtrahitur à materia, eo perfectius cognoſcitur, ibid n 4
Perfectio cognitionis in eo conſiſtit, vt res cognoſcatur ſicuti eſt, ibid.n.5

Commune.

Quod commune eſt, nullius eſt tit 5.d 3 n.2
De proprijs maximè curant homines, de communibus, autem minus, ibid.
Qui quærit bonum commune, quærit & propriū. tit.21.d.10.n.7
Vide, bonum publicum & priuatum.

Comparatio.

Omnis comparatio fit inter comparata diſtincta, tit. 46.d.5 n.7
Comparatio non fit, niſi in rebus eiuſdem generis, ibid n.8
Omnis cōparatio eſt odio-

ſa, ibid.n.9
Vide Similitudo.

Conceptus.

Conceptus ſunt ſimilitudines rerum obiectarum, tit.54 d.2.n.1
Conceptus ſunt idem apud omnes, ibid n.2
Conceptus non ſunt æquiuoci, ibid.
Vnumquodque vt verè cõcipiatur, debet concipi ſicuti eſt, ibid.n.3
Eſſentia rei poteſt concipi ſine proprietatibus, ibid. n.4
Eſſentia rei poteſt concipi, ſine aliquo, quod eſt de eſſentia, ibid.n.7

Concordia.

Concordia res paruæ creſcunt, diſcordia maximæ dilabuntur, tit.31.d.6.n.1
Omne regnum in ſeipſum diuiſũ deſolabitur, ib.n.2
Vires impetij in conſenſu obedientium ſunt, ib.n.3
Diſcordiæ magnatum ſunt diſſoluendæ, ib n.4
Vbi eſt multitudo, ibi confuſio, ibid.n.5

Concretum.

Vbicumque ſunt plura concreta, ibi & plura abſtracta, tit.66.d 3.n.3
Concreta eiuſdẽ ſpeciei non multiplicantur, niſi multiplicentur ſubiecta ib.4
Subſtantiua non multiplicantur, niſi multiplicato ſignificato formali, ib.n.5
Vide verbum, Abſtractum.

Conſcientia.

Conſcientia mille teſtes, tit. 49 diſt 2.n.1
Mala facinora conſcientia flagellantur. ibid.num.2
Omnis inordinatus animus ſibi eſt pœna, ibid.
Proprium eſt nocentium trepidare, ibid.n.3
Hominem improbum vel mus mordeat, ibid n.4
Ne ſpina quidem vulnerabit bonum, ibid.
Magis delectat bona conſcientia inter moleſtias, quam mala inter delicias, ibid.
Nullum theatrum virtuti conſcientia maius, ibid d. 3 n 4

Conſequentia.

In bona conſequentia non datur antecedens verum & conſequens falſum, t. 54 d.9.n.1
Ex vero non niſi verum. ib. n 2
Quidquid ſtat cum antecedente, ſtat cum conſequente, ibid nu 3
Non quidquid ſtat cum cõſequente ſtat cum antecedente, ibid nu.4
Quidquid repugnat conſequenti repugnat antecedenti, ibid.nu.5

Non quidquid repugnat antecedenti, repugnat cõſequenti, ibid. n 6

In bona conſequentia ex contradictorio conſequentis infertur contradictorium antecedentis, ibid. n 7

Ex affirmatione vnius rectè infertur negatio contrarij, ibid n. 8

Ex negatione vnius non ſequitur neceſſariò affirmatio contrarij ib. n 9

Ex pari ratione ſequitur par conſequentia, ibid. nu. 10

Qui vult antecedens vult etiam conſequens, ibid. n. 11

Cum quid prohibetur, prohibentur omnia, quæ ſequuntur ex illo, ibidem.

Poſito poſſibili in actu, nullum ſequitur inconueniens, ibid nu. 12

Poſſibile eſt illud, quo poſito in eſſe, nullum ſe quitur impoſſibile, ib n. 13

Conſilium, conſulere.

Proprium prudentis eſt, benè conſulere, tit. 25. d. 9. n. 1

Conſilium non eſt de præteritis, ibid. n. 2

Conſilium non eſt de impoſſibilibus, ibid

Facilè decipitur, qui reſpicit ad pauca, ib. n. 3

Gladiator in arena conſiliũ capit, ibid. n. 4

In repentinis actio fit ex præexiſtente habitu, ibid. n. 5

Turpe & muliebre eſt dicere non putabam, ibid. n. 5

Conſilij vim neſcit, qui iudicat ex euentu, ibid n. 6

Malo nodo malus quærendus eſt cuneus, ibid n. 10

Facilè cum valemus, recta conſilia ægrotis damus, ib. n. 11

Admonendo ſapimus omnes, ibid.

Conſilij non fraudulenti nulla eſt obligatio, ibid. n. 12

Malum conſilium conſulto. ri peſſimum, ib n. 13

Conſilium mulierum ἄχυρον, ibid. nu. 15

Superbiæ eſt, nunquam mutare velle conſilium, ib. d. n 18

Nemo benè iudicat in cauſa propria, tit 25. d 10. n 1

Nemo eſt qui ſibi ſapientius ſuadere poſſit ſeipſo, ibid. n. 2

Securius eſt conſilium accipere, quam dare, ibid. n 3

Conſulere oportet tardè, conſulta exequi feſtinanter, tit. 25. d. 11 n. 1

Calida conſilia & audacia prima ſpecie læta, euentu triſtia ſunt, ibid. n. 3

Duo aduerſiſſima rectę mẽti celeritas & ira, ibid n. 4

Plura auſpicijs geruntur & conſilijs, quam telis & manibus, ibid.n.5
Cupido & ira ſunt peſſimi conſultores, ib n.6
Malè fiunt, quæ cum aliqua perturbatione fiunt. ibid. n.7
Verbum in conſilio valet, in certamine factum, ib. n.8

Conſtantia.

Quod ſemel placuit, amplius diſplicere non poteſt, tit.29.d.7.n.1
A conſtantia alienum non eſt, ſeruire tempori, ibid. n.2
Et poſt malam ſegetem ſerendum eſt, ib.n 3
Nemo poteſt res inſtabiles amare, & ipſe ſtabilis permanere, ib.n 4
Non contriſtabit iuſtum, quidquid acciderit. ibid.
Pulcrorum etiam autumnus pulcer eſt ib.n 5
Optimum conſtantiæ præſidium eſt, non curare, tit. 29 d 6.n.3
Nihil eſt, quod non expugnet pertinax opera, & intenta ac diligens cura, tit.1.d.4.

Conſuetudo.

Conſuetudo eſt altera natura, tit.15.d 7.n.1
Magna vis ineſt conſuetudini, ibid n.2
Conſuetudinem mutare difficile eſt, ib n.4
Difficulter eraditur, quod rudes anni perbiberunt, ibid.
Facilius eſt conſuetudinem mutare, quàm naturam, ibid n.5
Lupus pilum mutat, non mentem ibid nu 6
Bona conſuetudo excutere debet, quod mala introduxit, ibid n.7
Bona conſuetudo ſeruanda eſt, ſed non ſe ſola, ibid. n.8
Conſuetudo habet vim legis, tit.60.d.5.n.1
Mos populi Dei pro lege habendus eſt, ibid.
Optima legum interpres eſt conſuetudo, ibid.num.2
Arte non conceditur, quod naturaliter denegatur, ib. n 3

Continentia.

Continentia non eſt virtus, ſed quiddam virtutis habet admixtum, tit.28.d. 5 n.1
Continere omnes cupiditates præclarũ magis quam difficile, ibid.n.2

Continuum.

Continuum eſt id, cuius partes communi termino copulantur, tit.21.d.3.n.3

Vide, Quantitas.

Contradictoria.

Contradicentium nullum eſt medium. t.65.d 7 n.1

Contradictio eſt pugna affirmationis & negationis, ibid.n 2

Oppoſitio contradictoria eſt maxima, ib.nu 3

Contrarietas eſt maxima diſtantia, ib.n 4

Contradictio eſt cauſa, vt cetera ſint oppoſita, ibid. n.5

Ex quauis oppoſitione poteſt inferri contradictio. ibid n.6

De quolibet vera eſt affirmatio vel negatio. ibid. n.7

Impoſſibile eſt, duo contradictoria eſſe ſimul vera, ibid n 8

Impoſſibile eſt, duo contradictoria eſſe ſimul falſa, ibid n 9

Contradictio in adiecto ſeipſam interimit, ibidem n 10

Contraria generatim.

Contrariorum eadem eſt ſcientia, tit.65. diſtin.2. n.1

Contraria iuxta ſe poſita magis eluceſcunt, ibid.

Contraria maximè diſtant ſub eodem genere, ibid.

Eo vnumquodque eſt melius, quo eius contrarium deterius, ib n.4

Peſſimum eſt, quod eſt contrarium optimo, ibid n 5

Contrariorum eadem eſt ratio, ibid n.6

Plura ſunt malis contraria, quam bonis, ibidem n. 7

Vni vnum tantum eſt contrarium, tit. 65 diſtin.3. n 1

Omnia contraria ſunt etiam priuantia, tit.65 diſt.8. n.7

In quolibet genere eſt vna prima contrarietas, ibid. n 9

Contraria in ordine ad ſubiectum.

Contrariorum idem eſt ſubiectum, tit.65 diſt 4. n.1

Contraria circa eandem verſantur materiam, ibid, n 2

Contraria non poſſunt ſimul eſſe in eodem ſubiecto, ibid.n.3

Quæ ſuis contrarijs minus permixta ſunt, magis talia ſunt, ibid. n.3

De natura contrariorum eſt, ſe mutuò expellere, ibid n 5

Contrarietas eſt oppoſitio ſecundum formam, ib.n 6

Illud non eſt in ſubiecto, quo inhęrente ſequitur duo contraria eſſe ſimul, ibid.n.7

Illud non eſt in ſubiecto, cuius contrarium non poteſt eidem ineſſe, ibid. n. 8
Contraria in re, non ſunt contraria in mente, ib. n 9

Cauſa & effectus contrarij.

Idem non poteſt eſſe principium oppoſitorum, tit. 65 d. 5. n. 1
Cauſæ contrariæ contrarios habent effectus, ibid. n. 3
Contraria de cõtrarijs dicta ſunt probabilia, ibid n. 4
Contrariorum contrariæ ſunt cauſæ, ib n 5
Conſeruatiuum vnius contrarij eſt deſtructiuum alterius, ib n. 6
Contraria contrarijs curantur, ibid. nu. 7
Contrarietas vbi non eſt, ibi nec generatio & corruptio, ibid. nu 11

Cor.

Cor nullum patitur graue vitium, tit. 43 diſtin 2. n. 4
Cor fons eſt caloris naturalis, tit. 44. d. 2. n 5
Cor eſt fons vitæ, ibidem
Corde infrigidato moritur animal, tit. 44 diſtin. 3. n. 4

Corpus.

Corpora omnia naturalia animæ ſunt inſtrumenta. t. 18. d. 6. n. 2
Corpus totum animæ gratia eſt conditum, t. 10 d. 7. n. 1
Anima ſe habet ad corpus, vt dominus ad ſeruum, tit. 18. d. 5 n. 3
Multis ſeruit, qui ſeruit corpori, ibid.
In corpore affecto facilis eſt offenſio, tit. 43. d. 2. n. 1
Corpora ſana permultos ferunt errores, ibid. num. 2
Corpus quantitatiuum. *Vide, Quantitas.*

Corruptibile, corruptio.

Corruptibile & incorruptibile differunt genere, tit. 18 d. 2. n. 10
Corruptio eſt mutatio ex ſubiecto in non ſubiectum, tit. 50 d 3. n. 1
Corruptio eſt de genere malorum, ibid. n. 2
Quidquid corrumpitur, à ſuo contrario corrumpitur, ibid d. 4. n 3
Corrumpi impoſſibile eſt, vbi non eſt contrarium, ibid n 5
Vnumquodque reſoluitur in ea, ex quibus conſtat, ibid n. 6
Vnius corruptio alterius eſt generatio, ibid. diſt. 5. n 2
Omne alterabile eſt corruptibile, ibid. n. 5
Corrumpere facilius eſt, quam conficere, ibid. d. 6 n 2
Frigus eſt cauſa corruptionis, tit. 44. d. 3. n. 2

Creatio. *Vide, Deus vt creator.*

Crudelitas.

Crudeles cauſam puniendi habent, modum non habent, tit 28. diſt. n. 7. n. 9

Hominum naturæ maximè inimica eſt crudelitas, ibid num. 10

Imperia crudelia magis acerba ſunt, quam diuturna, tit. 2 d 6. n 5

Culpa. *Vide clementia, error Peccatum.*

Damnatio, Damnum.

NEmo damnari debet, antequam audiatur, t. 24 d .n. 2

Damnum quod ſua culpa quis ſentit, ſibi debet, non alij imputare, tit. 54. d. 4. n. 4

Dare.

Nemo plus iuris poteſt transferre in alium, quam ſibi competere dignoſcatur, tit. 47 d 4. n. 2

Quod quis non habet, non poteſt dare, ibid. n. 3

Definitio.

Definitio eſt oratio, quæ eſſentiam alicuius, naturamque declarat, tit. 54. d. 7. n. 1

Ratio quam nomen ſignificat, eſt definitio rei, ibid. n. 2

Vnius rei vna tantum eſt definitio, ibid. n 3

Omnis definitio in iure ciuili periculoſa eſt, ibid. n 4

Definitio notior eſt ſuo definito ibid. n. 5

In definitione nihil de aliquo prædicatur, ibid n. 6

Omnis definitio eſt affirmatiua, ibid. num. 7

Cui tribuitur definitio, tribuitur definitum, ibid. n. 8

Cui non tribuitur definitio nec definitum tribuitur, ibid. n 9

Quidquid conuenit definitioni conuenit definito, ibidem num. 10

Quidquid non conuenit definitioni, non conuenit definito, ibid. nu. 11

Si definitio definitioni conuenit, etiam definitum definito, ibid. n. 12

Si non conuenit definitio definitioni, nec definitum definito, ibid. n. 13

Quod magis ſuſcipit rei definitionem, id magis tale eſt, ibid. n 14

Quando res definit eſſe, perdit nomen & definitionem, ibid. n. 15

Delectatio.

Omne animal naturaliter appetit delectationem, tit.53 diſtin 4. nu 1
Delectatio perficit operationem, ibid.n.2
Delectatio conſeruat operantem in opere ſuo, ib. num.3
Quod connaturale eſt, id quoque delectabile, ibid. n.4
Conſueta ſunt delectabilia, ibid n 5
Delectabilius eſt, contemplari iam cognita, quam inquirere ignota, ibidem
Cantilenam notam ſuauius audimus, quam ignotam ibi.
Rarò contingentia ſunt delectabilia, ibid n.6
Varietas & nouitas delectat ibid.
Omnium rerum eſt ſatietas ibid.
Iucunda eſt rerum viciſſitudo ib n.7
Iucundiſſimum eſt potiri eo, quod cupias, ibid.n.8
Id cuique voluptati eſt, cuius amator eſt quiſque, ibid n.9.
Improbæ naturæ improba voluptas eſt, ibid n.10
Iuuenilis delectationis velox eſt tranſmutatio, ib. n.11
Omni homini conuerſo ad Deum, mutatur delectatio, non ſubtrahitur, ib. n.18
Anima ſine delectatione eſſe non poteſt, ibid.n.19

Demonſtratio.

Demonſtratio eſt ſyllogiſmus efficiens ſcientiã, t. 54 d.11.n.1
Illa demonſtratio melior eſt, quæ melioribus vtitur principijs, ibid n.2
Demonſtratio affirmatiua dignior eſt, quam negatiua, ibid.n.4
Impoſſibile eſt, omnium eſſe demonſtrationem, ib. n.5
Principiorum non eſt demonſtratio, ib n.6
Definitionis non eſt demonſtratio. ib.n.7
In demonſtrationibus non eſt proceſſus in infinitum ibid n.8
Petere principium eſt, non demonſtrare propoſitum, ibid.n 9
Demonſtratio non debet transferri de genere in genus, ibid.n.10
Eſſentiæ eſt definitio, proprietatum demonſtratio. ti. 30.d.7.n.4

Denominatio.

Denominatio ſumitur à poſteriori, tit 66.d 4.n.1
Omnis denominatio intrinſeca ſupponit rem denominantem intrinſecam, ibid n.2
Omnis denominatio ex-

trinſeca ſupponit rem denominantem extrinſecam, ibid.nu.3
Argumentum non valet ab in eſſe ad denominari, niſi eo modo denominet, que ineſt ibid.n.4

Deſiderium.

Appetitus eſt ratione carentiæ, tit.53.d.3.n 1
Deſideria creſcunt in infinitum, ibid.n.2
Omnibus innatum eſt deſiderium excellentiæ, ib n.3
Finis curarum eſt perfectio deſideriorum, ibid n.4
Trahit ſua quemque voluptas, ibidem
Omne, quod ſecundum hominis cupiditatem eſt voluntariũ iudicatur, ib n.5
Omnis res neceſſaria moleſta eſt, ibid.n.6

Deus.

Deus eſt, tit. 7 diſtin.2. n 1
Deus eſt ipſum eſſe, ibid. n.2
Eſſe eſt actualitas omnium actuum, ibid n 3
Deus eſt ipſum quod eſt, extra quod nihil omninò eſt, ib n 4
Deus eſt quoddam ſubſtantiæ pleagus infinitũ, ibidem.
Deus eſt ens per eſſentiam, ibid.n 5
Deus eminenter continet omne ens per participationem, ibid.n.6
Deus eſt, & quę ſunt, & quę non ſunt, ibid n 7

Dei operatio ad intra.

Operatio Dei eſt immortalitas, tit 7 d.6 n 1
Operatio Dei eſt vita perpetua, ibid.n.2
Diuinitati ineſt motus perpetuus, ibid.n.3
Deus eſt ſua intellectio, ib. n.4
Deus eſt ſua operatio, ibid. n 5
Deus ſemper intelligit ſeipſum, ibid. n 6
Deus nihil intelligit extra ſe ibid.n.7
Intellectus Dei vileſceret, ſi aliquid extra ſe cognoſceret, ibid.n.8
Oculu Dei eſt fortiſſimus, ibid nu.9
Magna nobis eſt neceſſitas probitatis Deus omnia videns, ibid n.10

Deus vnus eſt trinus.

Deus ſi non eſt vnus, Deus non eſt, tit 7 d 3.n 1
In Diuinis omnia ſunt vnũ, vbi non obuiat relationũ oppoſitio, ibid n.2
Actio, quæ in Deo eſt, habet ſe, vt potentia actiua, ibid n.3
Sola relatio multiplicat Tri-

nitatem, ibid.n.4
Quidquid eſt propriũ deitatis, quatenus deitas eſt, non multiplicatur in diuinis, ibid.n.5
quidquid eſt proprium perſonæ, quatenus perſona eſt, multiplicatur in diuinis, ibid.n.6

Dei attributa.

Deus eſt actus purus, tit.7.d.4 n.1
In Deo nõ diſtinguitur quo eſt, & quod eſt, ibid nu.3
Solus Deus ſtat in eſſentia, ibid n.4
Deus eſt ens, quo melius excogitari non poteſt, ib. d.5.n.1
In Deo ſunt omnia, ibid.n.2
Quidquid eſt in Deo, eſt ipſe Deus, ibid.n.3
Deus qualitatis eſt expers, ibid.n.4
Deus eſt ſine quantitate magnus, ſine qualitate bonus, & ſine tempore ſempiternus, ibid.
Vide verbo, Æternitas.

Actio Dei ad extra.

Deus operatur liberè extra ſe, tit.12.d.5.n.1
Non eſt ſub neceſſitate Deus, ibid n.2
Si Deus ageret ad extra neceſſitate naturæ, produceret alterum Deum, ibid. n.3
Opera Trinitatis ad extra ſunt indiuiſa, ib n.4
Quàm facilè Deus intelligit ac vult, tam facilè operatur, ibid.n.5
Placitum Dei neceſſitas ſequitur, voluntatem comitatur effectus, ibid.n.6
Dictum & factum in Deo ſunt idem, ibid n.7
Deus ſemper congruè operatur ad fines rerum, ibid. d.6 n.1
Deus ſemper facit ex poſſibilibus id, quod eſt melius, ibid n.2
Deus ſemper poteſt facere meliora in infinitum, ibid. n.3
Plus Deus poteſt facere, quàm intellectus noſter intelligere, ib.n.4
Optimi eſt optimum agere, ibid n.5
Deus neceſſariò ſe amat perfectiſſimè intenſiuè, non extenſiuè, ibid.n.6
Opera Dei ſunt perfecta, ibid.n.7

Deus vt Creator.

Sine Deo nec fuit aliquid, nec eſt, nec erit, tit.12.d.1.n.1
Ab ipſo, & in ipſo, & per ipſum ſunt omnia, ibid n.2
Niſi faciat omnia Deus, aut ſuperbus eſt, aut imbecillis, ibid.n.3
Deus creaturam tuam fecit

ex nihilo, ib.n.4

Voluntas creantis etiam ſine materia ſibi ſufficit, ibid.

Si ex aliquo Deus fecit omnia, non fecit omnia, ib. n.5

Quod eſt maximè ens, cauſa eſt omnis entis, ibid n 6

Quæ habent cauſam finalem habent & efficientem, ib. n 7

Deus eſt cauſa finalis rerum æternarum, ibid n 8

Ab hoc ente omnibus deriuatum eſt eſſe & viuere, ibid.n 9

Deus eſt primum efficiens & vltimus finis rerum omnium, ibid.n.10

Deus complectitur primum medium, & finem omniũ entium. ibid n 11

Omne ens præter Deum, eſt creatum à Deo, ibid. n. 12

Quidquid à Deo factum non eſt, vel eſt Deus, vel nihil, ibid nu.3

Deus vt gubernator.

Vnus eſt princeps & gubernator vniuerſi, tit. 2 d.2. n 1

Principatuum pluralitas non eſt bona, ibid n.2

Deus eſt princeps & gubernator vniuerſi, ibid n.3

Deus eſt nobis lex æterna, ibid.n. 4

Mundus eſt liber & imago Dei, ibid.nu.5

Deus eſt anima mundi, ib. n 6

Deus vt conſeruator & immutator.

Deus eſt cauſa cauſarum cuſtodiens & regens omnia, tit.12 d.3 n 1

A Deo dependet omne eſſe creaturæ, ibid.n 2

Ceſſante actione conſeruatiua Dei, in nihilum abeunt creaturæ, ibid n 3

Diuinum omnium principium exiſtit, per quod ſunt & permanent vniuerſa, ibid n.4

Mens omnia exornat, omniumque eſt cauſa, ibid. n 5

Æquum non eſt, ſummi momenti rem caſui tribuere, ibid.n.6

Deus vt cooperator.

Omnis cauſa ſecunda eſſentialiter ſubordinata eſt cauſæ primæ, tit 12.d.4. n.1

In cauſis eſſentialiter ſubordinatis inferior non agit ſine ſuperiore, ibid.n.2

Deus omnibus mundi partibus aſſiſtit cooperando, ibid.n 3

Omnis actio cauſæ ſecũdæ pendet ab actuali conſenſu cauſæ primæ, ibid. n.4

Nil

Nil ſine Deo, ibid.n.5
Omnis creatura eſt in potentia obedientiali reſpectu creatoris, ibid n.6
Nullum agens creatum pendet eſſentialiter ab alio agente creato, n 7
Cauſa ſecunda non agit niſi mota a prima, ibid nu 8
Cauſa ſecunda applicatur ad agendum à prima, ib. n.9
Cauſa ſecunda agit in virtute primæ, ib.n.10
Virtus diuina virtus eſt omnium cauſarum, ibid. n.11
Prima cauſa facit, vt ſecunda faciat, ib n.12
Nulla bona facit homo, quæ non facit Deus, vt faciat homo, ibid.
Deo præeũte nullus officit ob ex, ibid.n.13
Cauſa prima ſupplet, quod deficit cauſas ſecundas ib. n.14
Quidquid Deus facit cum cauſa ſecunda, poteſt facere ſe ſolo, ibid n.15
Deus eſt primum efficiens, eminenter continens omnem efficientiam, ib. n.16

Verecundè de Deo loquendum.

Nunquam verecundiores nos eſſe oportet, quàm cum de Deo agitur, tit.7. d.7.n.1
De Deo etiam vera loqui periculoſum eſt, ibid n.2
Deum cogitare difficile eſt, eloqui impoſſibile, ibid. n.3
Multa Deo conueniunt, quæ nulli competunt creaturæ, ib.n.4

Differentia, Differre.

Genus ſe habet, vt materia, differentia vt forma, tit. 3.d.8.n.2
Differentiæ ſubſtantiæ ſubſtantia eſt, accidentis accidens, ibid.n.5
Differentiæ ſubſtantiales per accidentarias manifeſtãtur, ibid.n 6
Sæpe loco differentiarum ſubſtantialium adhibentur accidentales, ibid.
Nulla differentia includit genus, quod diuidit, ibid.n.7
Differentiæ non ſuſcipiunt magis & minus, ibid nu. 9
Actus eſt, qui facit differre, tit.64.diſt 2. nu.7
Vide, Diſtinctio, genus, & ſpecies.

Diſcere, Diſcipulus.

Addiſcentem oportet credere, tit 32.d.2.n.1
Impoſſibile eſt, omnium eſſe demonſtrationem, ibid.nu.2
Amicus Plato, ſed magis

amica veritas, ibid n.3
Malè eloquentia ſine moribus diſcitur, tit.40.d.2. n.7
Diſpares mores diſparia ſtudia ſequuntur, tit 58.d. 3.n.7
Qui claudo cohabitat, claudicare diſcit, ibid.n 8
Optima diſcuntur ab optimis. ibid.n.9
Addiſcere omnibus hominibus eſt iucundiſſimum, tit.30.diſt 3.n.3

Diſpenſare.

Diſpenſare eſt cum licentia infernum intrare, tit. 60. diſt 3.n 5
Vide verbo, Lex, & Priuilegium.

Diſpoſitio.

Diſpoſitio ad formam eſt eiuſdem ordinis cum ipſa forma, t.10 d.6 n.3
Vide verbo, Actio, Forma, Habitus.
Diſputatio *Vide, Auctoritas, & Syllogiſmus.*

Diſſimilitudo.

Diſſimilia ſunt oppoſita ſimilibus, tit 46.d.3 n.3
Tanta eſt vultuũ diuerſitas, quanta hominum & ſententiarum, ibid.d.5 n 4
Omne ſimile habet aliquid diſſimile, ibid.n.6

Diſtinctio generatim.

Quæcunque poſſunt à ſe mutuò ſeparari, diſtinguuntur à parte rei, tit. 64 d.2.n 1
Quæcunque poſſunt à ſe mutuò ſeparatim exiſtere, diſtinguuntur realiter, ibid nu.2
Quæ vna productione generantur, ſunt idẽ, ib.n.3
Idem manens idem non poteſt exiſtere ſine aliquo ſui, ibid n 4
Vnio non tollit diſtinctionem, ſed ſeparationem, ibid.n.5
Per quod vnumquodque in ſuo eſſe conſtituitur, per idem ab alijs diſtinguitur, ibid.n 6
Omnis diſtinctio fit per aliquem actum, ibid n 8

Diſtinctio ſpeciatim.

Quæcunque differunt genere, etiam ſpecie differũt, & numero, ib d.3.n.1
Quæcunque differũt genere realiter, differũt ſpecie & numero realiter, ibid n.2
Quæcunque differunt genere prædicamentaliter, differunt ſpecie & numero prædicamentaliter, ib 3
Quæcunque magis differunt, quam numero, differunt ſpecie, ibid n.4
Quæcunque differunt realiter, eadem eſſentialiter, ibid.n 5

Aliud eſt differre eſſentialiter, aliud eſſentiali ſpecie differre, ibid.n.6
Aliud eſt, differre, aliud, eſſe diuerſum, ib n 7

Conditiones diſtinguentis.

Qui bene diſtinguit, bene docet, ibid d 4 n.1
Bona diſtinctio eſt difficultatis ſolutio, ib.n.2
Vniuſcuiuſque rei quidditas per diſtinctionem attingitur, ib.n.3
Omnis diſtinctio fieri debet per membra oppoſita ibid n.4
Differentiam ponens inter aliqua, cognoſcit vtrumque ſub propria ratione, ibid n 5
Arbitrum oportet vtriusque partis cauſam cognoſcere, ibid.n.6
Soluere vinculum nemo poteſt, qui nodum ignorat, ibid.n 7

Diues, Diuitiæ.

Diuitijs qui excedunt, difficulter obediunt rationi, tit 47.d.5.n 2
Agricola in nouum annum diues eſt, ibid n 4
Spes alit agricolas, ibid.
Nunquam parum eſt, quod ſatis eſt, ibid n.5
Nunquam ſatis eſt, quod multum eſt, ibid n 6
Victus & veſtitus Chriſtianorum diuitiæ ſunt, ib.n.7
Hoc habent peſſimum animi magna fortuna inſolentes, quem læſerunt & oderunt, tit.53 d 2.n.4
Amor diuitiarum creſcit in infinitum, tit.53.d 3 n.2

Diuiſio.

Diuiſio eſt oratio, qua totum in ſuas partes diuiditur, tit.54 d.6 n 1
Diuiſio eſt veluti imperfectus ſyllogiſmus, ibid.n.2
Diuiſione nihil probatur aut refellitur, ibid.n.3
Omnis diuiſio fieri debet ſecundum vniuſcujuſque rei naturam, ibid. num.4
Diuiſio natura eſt poſterior compoſitione, ib n.5
Diuiſio vtilis eſt ad definitionem, ibid.n 6

Dolor.

Ex duobus doloribus, qui vehementior eſt, ſenſum obſcurat alterius, t. 44 d.1 n 1
Quidquid præter cupiditatem eſt, id omne dolorem infert, tit.51 diſt.3.n 7
Vide in verbo Triſtitia.

Dominus.

Dominus qualis ſit, familia oſtendit, tit.25 diſt 3. n.1
Oculus Domini paſcit equũ ibid.n.2

Impoſſibile eſt, non diligentis Domini ſeruos eſſe diligentes, ibid. n 5
Totum bonum ſerui eſt Domini, tit. 11. d 3. n, 7

Dubitare, *Dubitatio.*

Dubitare de ſingulis non eſt inutile, tit. 3. d. 5. n 1
Dubitatio primus ad ſcientiam gradus eſt, ibid n. 2
Qui non dubitat, ille aut nihil ſcitus aut omnia intelligit, ibid. n. 3
Qui dubitat, & admiratur, planè ſe ignorare oſtendit, ibid. n. 4

Dubium.

Dubia in meliorem partem ſunt interpretanda, tit. 26. d. 8. n. 1
In dubio non eſt præſumendum delictum, ibid. n. 2
In dubijs non facilè definias, ſed ſuſpenſam teneas ſententiam, ibid. n. 3
Duratio. *Vide*, *Ætas*, *Æternitas*, *Tempus*.

Effectus.

NVllus effectus eſt de eſſentia ſua cauſæ, tit. 11. d 2. n 5
Omnis cauſa realiter diſtinguitur à ſuo effectu. ibid. n. 6
Omne, quod fit, neceſſe eſt ab alio fieri, ibid n. 7
Similia à ſimilibus oriuntur ibid d. 8. n 3
Omnis effectus gerit ſimilitudinem ſuæ cauſæ, ibid. n 5
Non ex omni ligno fit Mercurius, ibid. d. 9. n. 4
Determinatum fit ex determinato. ibidem.
Quidquid fit, fit ex ſubiecto, ibid. d. 10. n. 8
Manifeſtum eſt, id quod fit, compoſitum eſſe, ibidem.
Formæ conſiunt compoſito ibid. n 9

Efficiens.

Cauſa efficiens eſt id, vnde eſt primum principium mutationis & quietis, t. 11. d 2. n. 1
Quorum efficientia bona ſunt, ipſa ſunt bona, tit. 8. d. 5 n. 7
Quorum efficientia mala ſunt, ipſa ſunt mala, ib. n. 8
Quorum interimentia bona ſunt, ipſa ſunt mala, ibid. n 9
Quorum interimentia mala ſunt, ipſa ſunt bona, ibid nu. 10
Actio eſt perfectio agentis, tit. 11. d 2, n. 2
Maximum creaturæ ornamentum eſt, creatorem imitari, ibid. n. 3

Omnium diuiniſſimum eſt, Dei cooperatorem fieri, ibid.
Omne agens nobilius eſt patiente, ibid.n 4
Vnumquodque eſt propter operationem, ibid. d. 3. n.1
Omne ens habet aliquam propriam actionem, ib. n.2
Sicut ſe res habet ad eſſe ita ad operari, ibid. n.3
Modus operandi ſequitur modum eſſendi, ibid.n. 4

Electio.

Electioni aduerſatur cupiditas, t.25 d 10.n.4
Id magis eligendum, quod melior diſciplina eligendum præcipit, ibid.n.5
Id melius eſt, quod magis eligit Prudens, ibid nu 6
Cuius conſequens eſt maius bonum, id potius eligendum, ibid.n.7
Omnis homo de ſſe eſt vertibilis ſecundùm electionem, t.11.d.12.n.9

Elementum.

Elementum eſt corpus ſimplex, in quod reſoluuntur mixta, t.16.diſtin.3. n.1
Elementa ſunt ſimilia materiæ, ibid.n.2
Elementa ſunt generabilia & corruptibilia, ibid. n 3
Nullum elementum corrumpitur vniuerſaliter, ibid. nu.4
Elementa non ſunt apud nos ſimplicia, ibid.num.5
Elementa non ſunt odorabilia, ibid n.6
Nullum elementum nutrit, ibidem num.7
Elementa ſunt tot, quot combinationes poſſibiles primarum qualitatum, ibid n 8
Præſtantiſſimo elemento præſtantiſſima debetur qualitas, ibid.n.13

Emere.

Carò emitur, quod precario accipitur, tit.27.diſtin 3 n.6
Omnes volunt vili emere & caro vendere, tit.55.d. 5.n 1

Ens.

Omne ens vel eſt à ſe vel ab alio, tit 2 d.6 n 1
Omnis ſubſtantia, quæ Deus non eſt, creatura eſt, ibid num.2
Omnis ſubſtantia, quæ creatura non eſt, Deus eſt, ibid. nu. 3
Quidquid in rebus extat, aut creata natura eſt, aut increata, ibid.n 4

Ens in potentia ſimpliciter eſt non ens. ibid.n.5

Entis diuerſæ ſunt ſpecies, ibid.n 6

Ens non eſt vniuocum, nec æquiuocum, ibid.num.7

Entia non ſunt multiplicanda ſine neceſſitate, ib.n.8

Quidquid fieri poteſt, per pauciora, non debet fieri per plura, ib n 9

Omne ens eſt alicui conueniens, ibid.n.10

Omne ens, quanto eſt perfectius, tanto operatur nobilius, ibid.n 11

Entia nolunt malè gubernari, ibid nu.12

Enunciatio.

Facilè enunciat, qui reſpicit ad pauca, tit.54.d.4.n 9

Vide, Affirmatio, & Veritas.

Error.

Paruus error in principio, magnus fit in fine, tit 1 d. 4 n 1

Ab otio quis aberret, tit.1. d.5 n.1

In via præcipiti periculoſus eſt lapſus, tit. 25. diſt 9. n.9

Annoſa vul es non facilè capiuntur laqueo, tit.33 d.11. n 14

Ratò magni errores niſi à magnis prodiere ingenijs, ibid n.16

Eſſe.

Quidlibet eſt vel non eſt, tit.2 d 2.n.1

Neceſſe eſt, quidlibet eſſe, vel non eſſe, ibid.nu 2

Nullum ens ſimul eſt, & non eſt, ibid n.5

Impoſſibile eſt, idem ſimul eſſe & non eſſe, ibid n.6

Ipſum eſſe eſt maximum Dei beneficium, tit.2 d. 3 n 1

Ipſum eſſe eſt perfectio perfectionum omnium, ibid.n 2

Omnis nobilitas cuiuſque rei eſt ſibi ſecundum eſſe, ibid n.3

Omne quod creatum eſt, tanto magis eſt, quanto ſimilius illi, quod ſummè eſt, ibid n 4

Omne quod creatum eſt, tanto præſtantius eſt, quanto ſimilius illi quod ſummè magnū eſt ib n.5

Non eſſe infinitum eſt malum, ibid n 6

Vnumquodque dicitur magis eſſe, cum eſt actu, quam cum eſt potentia, ibid n 7

Prius eſt eſſe, quam operari, ib n.8

Omne ens naturaliter ſe in eſſe conſeruare deſiderat, ibid.n.9

Vniuerſis amabile atque expetibile eſt ſuum eſſe, ib. n.10

Omne ens naturaliter, ſe corrumpientibus, reſiſtit, ib. n.11

Viuere viuentium eſt eſſe, ibid.n.14

Viuere in honeſtis voluptatibus peius eſt, quam non eſſe, ibid nu.15

Qualis quiſque eſt totalia tam dicit, quam agit, & ita viuit, ibid.n.16

Eſſentia.

Eſſentiæ rerum ſunt æternę, tit 2.d.4.n 1

Eſſentia ante exiſtentiam nihil habet reale actu, ib. n 2

Eſſentiæ non habent cauſam, ibid n.3

Omnibus creaturis ſubſtantiam Deus attulit, ibid. n.4

Eſſentiam omnia habent per ens primum, ibidem, n.5

Nihil eſt prius eſſentia rei, ibid n 6

Eſſentiæ conſiſtunt in indiuiſibili, ibid n 7

Eſſentiæ ſe habent ſicut numeri, ibid num 8

Nulla res ſuſcipit magis & minus eſſentialiter, ſed entitatiue, ibid.n. 10

Ethica ſiue Philoſophia moralis.

Ethicæ finis non eſt ſcire virtutes, ſed exercere, tit 31. diſtinct. 7. num. 1

Nulla eſt homini philoſophandi cauſe, niſi vt beatus ſit ibid.nu. 2

Philoſophia eſt animi cultura, ibid.

Beatæ ſunt Reſp cum aut regnant Philoſophi, aut reges Philoſophantur, ibid.n.3

Exercitatio.

Cuiuſque facultatis perfectio natura, arte, & exercitatione compatatur, tit. 30 d.6.n.7

Omnis res proprijs & domeſticis exercitijs augetur, ibid.nu.8

Scribendo diſcimus ſcribere, ibid n.9

Fabricando fabri fiunt, ibid. n.10

Conuerſando diſcimus bene conuerſari, ibid.n.11

Exiſtentia.

Exiſtentia eſt nobiliſſimus actus eſſentiæ, tit 2.d.5. n 1

Exiſtentia creaturæ eſt pręcipua participatio diuini eſſe, ibid n 2

Deus eſt ſua exiſtentia, ib. n.3

Exiſtentia eſt vltima rei actualitas, ibidem n.4

Quælibet res, vt ſuam eſſentiam, ita exiſtentiam habet, ibid.n.5
Vnius rei vna eſt exiſtentia, ibid.n.6
Quale eſt eſſe rei, tale & exiſtere, ibid.nu.7

Experientia,

Experientiam temporis affert longitudo, tit.30.d.6 n.1
Experientia per ſenſum inchoatur, per intellectum perficitur, ibid n 2
Bruta parum participant de experientia, ibid num 3
Experientia artem genuit, inexperientia fortunam, ibid n. 4
Experientia ad artem ſe habet, vt memoria ad experientiam, ibid. num.5
Vſus eſt efficaciſſimus rerum magiſter, ibid.nu.6
Quiſquis in re ciuili intelligens haberi vult, illi opus experientia. ibid.
Experientia in armis plus valet, quàm virtus, ibid. n.7

Falco.

Falcones non inſident cadaueri, tit.18.d.6.n.16

Falſum.

Bonum & malum ſunt in rebus, verum & falſum in intellectu, tit.5 d 2.num.7
Verum & falſum conſiſtit in compoſitione & diuiſione, tit.4.d.2.n.6
Veritas eſt bonum intellectus noſtri, falſitas autem malum, ibid.n.4
Vide veritas, & mendacium.

Fama,

Communis hominum fama non ſolet omninodè eſſe vna, tit.32.diſtin.2.n.10
Fama in nouis cœptis validiſſima eſt, ib n.15
Fama bella conſtant, & ſæpe quod falſo creditum eſt, veri vicem obtinet, ibid n.16
Famam qui negligit, crudelis eſt, ibid.n.17

Fames,

Optimum cibi condimentum eſt fames, tit.35.d.3. n.1
Optimum potionis condimentum eſt ſitis ibid.n.2
Ambitioſa non eſt fames, ibid.n.3
Fame dominante vacandum eſt à labore, ibid.num.4
Nihil generoſum ſapere poteſt, qui victus quotidiani penuria premitur, ibid n.5
Sitis æquius toleratur, quam fames, ibid.n.6

Facilius eſt potu refici, quàm cibo, ibid.num.7

Fauor.

Odia reſtringi, fauores conuenit ampliari, tit 28. d.7 n 5

Cum ſunt partiũ iura obſcura, reo fauendum eſt potius, quam actori. ibid n.6

Vide verbo clementia.

Felicitas.

Felicitas eſt finis rerum humanarum, tit. 66. diſt. 2. n.1

Felicitas eſt præmium virtutis, ibid nu. 1

Felicitas eſt ſummum bonum, ibid.nu.3

Felicitas eſt ſtatus omnium bonorum aggregatione perfectus, ibid.n.4

Summum hominis bonum eſt operatio hominis, vt homo eſt, ib.d 2 n.1

Contemplatio eſt perfectiſſima hominis operatio, ibid. n.2

Actus Felicitatis ſupernaturalis.

Æternæ vitæ poſſeſſio eſt clara Dei viſio, ibid.n 3

Nemo beatus, qui non amat, quod habet, etſi optimum ſit, ib.n.4

Nemo beatus, qui eo quod amat, non fruitur, ibid n.5

Summa merces hæc eſt, vt Deo fruamur, ibid.num. 6

Omnes ipſum gaudium vitam beatam vocant, ibid. n 7

Nemo beatus, qui non fruitur eo, quod eſt hominis optimum, ib.n.6

Actus Felicitatis naturalis.

Felix eſt vita eius, qui operatur ex virtute, ibid n.1

Beatitudo eſt contemplatio virtuti coniuncta, ibidem,

Omnis peccator miſer eſt & omnis iuſtus beatus, ibid.n.2

Felicitas contemplatiua perfectior eſt felicitate actiua, ibid.nu.5

Appetitus Felicitatis.

Omnis homo naturaliter beatus eſſe deſiderat, ib. d 5.n.1

Beatitudo eſt infinitè deſiderabilis, ibid.n.2

Felicitas ſola per ſeipſam expetitur, ibid.n 3

Vita contemplatiua eſt feliciſſima, ibid n.4

Vita contemplatiua eſt aliquo modo diuina, ibid. n.5

Fidelitas.

Fidelitas eſt iuſtitiæ fundamentum, tit.27.d.8.n.8

Omne promiſſum cadit in debitum, ibid. n. 7
Promiſſio ſub conditione operis inducit obligationem iuſtitiæ, ibidem. n. 2
In malis promiſſis fidem non expedit obſeruari, ib. n. 3
Non eſt obligatorium contra bonos mores præſtitum iuramentum, ibid. 4
Iuramentum non eſt vinculum iniquitatis, ibid n. 5
Bona fides non patitur vt ſemel exactum iterum exigatur, ibid n 6
Fruſtra ſibi quis fidem poſtula ab eo ſeruari, cui ipſe non ſeruat, ibid n. 7
Studioſè agendum eſt, vt quæ promittuntur, opere compleantur, ib n 8
Fides ſanctiſſimum humani pectoris eſt bonum, ibid. n. 9
Fidem qui perdit, nihil vltra poteſt eſt perdere, ib. n. 10

Fides diuina.

Fides eſt initium ſalutis humanæ, tit. 33 d. 2 n 1
Fides eſt fundamentum omnis iuſtificationis, ibid. n 2
Fides eſt radix omnium virtutum ſupernaturalium, ibid n 3
Intellectui viam fides aperit, infidelitas claudit, ib. n. 4
Fides diuina certior eſt quauis ſcientia humana, ibid. n 5
Lumen fidei correctiuũ eſt luminis naturalis, ibid. n 6
Fides Chriſtiana, etſi miraculis non eſſet approbata, honeſtate tamen ſua recipi debuiſſet, ibid n. 7
Qui citò credit, leuis eſt corde, ibid. n. 8
Hæreſeos ſedimentum Dei eſt abnegatio, ibid. nu. 10

Fides humana.

Quod omnes, vel plures exiſtimant, fidem præſtat tanquam ab experientia ductum, tit. 32. d. 1 n 7
Nullum iam eſt dictum, quod non dictum ſit prius ibid. d. 2. n 6
Antiquiſſimum quodque veriſſimum, ib n. 7
Omnis in religione nouitas eſt vanitas, ib. n. 8
Famoſum dictum non eſt falſum ſecundũ ſe totum. ibid. n 10
Vox populi vox Dei, ibid. n 11
Non oportet attendere, quid quiſque dicat, ſed quid ſapientes, ibid. nu. 12
Magnanimi eſt, magis ſpectare, quid vni ſapienti probetur, quam quid multitudini, ibid. n. 13

Imprudentis eſt, niti contra torrentem, ibid.nu.14.
In moralibus facto magis, quam dicto creditur, ib. n 18.
In operibus præcipua certitudo veritatis conſiſtit, ibid.
Qui citò credit, citò decipitur, tit.33.d.2.n.9

Figura.

Figura eſt character ſubſtantiæ, tit 45 d 1.n.1
Minima variatio in figuris mutat ſpeciem, ibid nu.2
Figura non recipit intenſionem, aut remiſſionem, ibid n 4
Figura eſt in immobilibus, ibid num.5
Iſoperimetratum figurarũ maior eſt illa, quæ plures habet angnos, ib n.4
Circularis figura omniũ iſoperimetratum eſt capaciſſima, ibid. num.5

Filius.

Filij aſſimilantur parentibus tit.47 d 1 n.1
Filij magis aſſimilantur parentibus ſecundum iraſcibilem, quam concupiſcibilem, ibid.nu 2
Eſt ſquila non naſcitur roſa ibid.n 3
Mali corui malum ouum, ibid n.4
Omne agens producit ſibi ſimile, ibidem
Amor paternalis maior eſt, quam filialis, tit.53.diſt.1. n.4
Vide, verbo nobilitas.

Finis generatim.

Finis eſt omnium cauſarum prima, t 13.d.2 n.1
Finis eſt primum in intentione & vltimum in executione, ib n 2
Finis opponitur principio, ibid n 3
Finis eſt cauſa cauſarum, ib. n.4
Finis proprium eſt, mouere non motum, ib.n.6
Finis in practicis reſpondet principijs in ſpeculatiuis, ibid n.7
Principium in cognitione eſt finis in operatione, ib. n.8
Principium operationis eſt finis in cognitione, ibid. n.9
Cuius finis bonus eſt, ipſum quoque bonum eſt, ibid. d.4.n.1
Finis coronat opus, ibid. n 2
Bona intentio minuit malitiam prauæ electionis, ibid nu 3
Ex duobus agentibus, cuius finis nobilior, id præſtantius, ibid.n.4
Finis eſt optimum cuiuſque rei, ibid. n.5
Id cuique eſt melius, quod

eius naturæ congruentius, ibidem

Finis cognitio vitæ humanæ eſt ordinatio, ibid.d. 8 n 1

Qualis vnuſquiſque erit, talis ei finis eſſe videtur, ibid.n.4

Vita propoſito carens fine inſignis ſtultitiæ eſt argumentum, ib.n.7

Finis ad media comparatus

Finis nobilior eſt ijs, quæ ſunt ad finem, ibid. d.3. n.1

Eorum, quæ ſunt ad finem, id nobilius eſt, quod ad finem ducit perfectius, ibid.n.2

Voluntas mediorum, vt ſic ſupponit voluntatem finis, ibid nu.3

Qui ordinatè incedit, prius intendit efficaciter finem quam media, ibid.nu.4

Bonum maius non ordinatur ad minus, ibid 4 n 6

Omne bonum particulare tendit ad complementum boni totalis, ibid.d. 5 n 6

In finibus & medijs non datur proceſſus in infinitum ibid.d 6.n.1

Adepto fine ceſſat actio, ib.n 2

Efficax volitio finis eſt implicita volitio medij neceſſarij, ibid d.8.num 3

Ratio eorum, quæ ſunt ad finem, ſumitur ab ipſo fine, ibid.num 2

Imprudentis eſt, finem intendere, & de medijs non cogitare, ibid n.8

Omnia fieri ob aliquem finem.

Omne ens à natura productum habet aliquem finem, ib.d.5.n.1

Deus & natura nihil agunt fruſtra, ibid n 2

Natura nihil patitur otioſum, ibid.n.4

Vnumquodque eſt propter ſuam operationem, ibid. nu.5

Omnis appetitio tendit in finem vltimum, ibid nu.6

Fine ſuo omnia definiuntur, ibid.d.6.nu.3

In fine conſiſtunt & quieſcunt entia, ibid.n.4

Vltima rei perfectio eſt finis conſecutio, ibid n. 5

Feciſti nos, Domine, ad te, & inquietum eſt cor noſtrum, doneç quieſcat in te, ibid.n.6

Præcipua finium genera.

Homo eſt quodammodo finis omnium, ibid.d.7. n 1

Deterius ſemper eſt gratia melioris, ibid.n 2

Plantæ ſunt animalium cauſa, ibid. n. 3

Cetera animalia ſunt cauſa

hominum, ib.n. 4
Vniuerſum eſt propter ſemetipſum, ib,n.5
Homo conditus eſt, vt ſit Dei auctoris, ibid.num.6
Vniuerſa propter ſemetipſum operatus eſt Dominus, ibid n.7
Deus eſt vltimus & vniuerſaliſſimus omnium finis, ibid.n.8
Monas monadem genuit, & in ſe ſuum reflexit ardorem, ib n.11
Primum mouens mouet ſeipſum, ibid.n.12

Finitum.

Finitum eſt id, quod certis concluditur terminis, tit. 21.d.5.n 2
Finitum eſt, cui poteſt fieri additio ibidem
Finitum eſt omne, quod componitur ex finitis, ibid.n 3
Omne finitum æquari poteſt, & excedi in infinitum, ibid.nu 4
Spatium infinitum non trãſitur tempore finito, tit. 21.d.11.n.4
Spatium finitum non tranſitur tempore infinito, ibid.
Vires infinitæ ſunt infiniti, & finiti finitæ, tit.34.d.2. n.6
Finitorum nihil habet virtutem infinitam, nec infinitorum finitam, ibid.

Flumen.

Magnorum fluminum ſunt etiam fontes nobiles, tit. 1.d 3 n.5
Fœmina, *Vide verbo*, *Mas.*

Forma ſecundum ſe.

Forma eſt actus ſubſtantialis vnum per ſe conſtituens cum materia, tit. 10 d.2.n.1
Forma eſt ratio quidditatis ibid.n.2
Forma eſt magis ens, quam materia, ibid.n 4
Actus eſt nobilior, quàm potentia, ibid. n.5
Forma eſt pulcrum quid & diuinum, ibid.
Forma eſt rei perfectio, ib, n.7

Forma, prout ſpecificat.

Omne eſſe eſt à Formà, tit. 10 d 3 n.1
Actus ſeparat & diſtinguit, ibid.nu.2
Omnis ſpecies eſt à forma, ibid n.3
Quo res eſt remotior à forma, eo imperfectior, ib. nu. 4
Omnis forma communicat totum ſuum eſſe compoſito, ibid.n.5
Omnis forma phyſica ſubſtantialis dat eſſe completum à primo gradu

ſubſtantiæ, vſque ad vlti mum, ibid. n 6
Omnis forma phyſica ſubſtantialis à parte rei eſt ſpecifica, ibid. n 7
Nulla forma eſt indiuiduum genericum tantum ibid n. 8

Forma in ordine ad ſubiectum.

Illud eſt ſubiectum formæ, quod per formam actuatur, ibid. d. 4. n. 1
Omnis forma denominans debet eſſe in ſubiecto, quod denominat, ib. n. 2
Omnis forma denominat ſubiectum in quo eſt, ib. n. 3
Plures formæ eandem ſimul non informant materiam ibid n. 4
Forma adueniens enti in actu non facit vnum per ſe, ſed per accidens, ibid. num. 5
Forma non eſt ſeparabilis à materia, tit. 10. d 5. n. 6

Forma in ordine ad actionem.

Formæ eſt agere, materiæ pati, tit 10. d. 6. n 1
Omnis actio eſt à forma, ibid.
Formæ quæ conſtituunt rē in actu primo ad operandum, effectiuè concurrūt ad opus. ib. n 2
Qui dat formam, dat conſequentia formam, ibid n. 3
Formæ artificiales non ſunt actiuæ, ibid. n. 4
Omnis forma artificialis eſt accidentaria, ib. n. 5
Formido, Vide, Timor.

Fortis Fortitudo.

Fortitudo eſt firmitas animi, in ſuſtinendis ac repellendis ijs in quibus animum regere eſt difficile, tit. 24. d. 1. n. 1
Fortes in opere ſunt feruidi, ante vero quieti, ibidem n. 3.
Fortes fortuna adiuuat, ib. n. 5
Monoceros interimi poteſt capi non poteſt, ibidem n 2
Canibus ſeneſcentibus vox redditur grauior, ibidem n 6
Bos laſſus fortius figit pedem, ibid n. 7
Bonum eſt fulciri duabus anchoris, ibid. n. 8
Melior eſt canis viuus leone mortuo, ibid n. 9
Leoni mortuo etiam lepores inſultant, ibid.
Fortes non ſunt, qui ira vel dolore in periculum ruunt, ibid. diſtinct. 3. n. 1
Fortitudo non ineſt hominibus maximè efferatis, ibid n. 3
Honeſtas, non feritas eſt in certaminibus præferenda, ibid.

Vir fortis non eſt, cui non creſcit animus in ipſa rerum difficultate, tit. 25. d.8.n.4

Fortuna.

Fortuna eſt præter rationem, tit.14.d.1.n.1
Fortuna eſt volubilis, ibid. n 2
Omnium rerum eſt viciſſitudo, ibid n 3
Magna ſeruitus eſt magna fortuna, ibid.n.4
Quanto maior eſt fortuna, tanto minus eſt ſecura, ibid n.5
Fortuna eſt occulta hominibus, ibid.d2.n 1
Fortunam nemo omninò vitare poteſt, ibidem n 2
Cauſæ per accidens ſunt infinitæ, ibid.n.3
Fortuna eſt cauſa & non cauſa, ibid.n 4
Præſtantius eſt, rem laude dignam virtute & labore, quàm fortuito acquirere, ibid.d 3.n.1
Ingenuorum eſt, nihil caſu agere, ſed omnia ordinatè, ibid.num.2
Vbi eſt ratio plurima, ibi fortunæ minimum, ibid. nu 3
Præſens fortuna boni eſt conſulenda, ib.n.4
Fronte capillata, poſt eſt occaſio calua, ibid.
Omnis cauſa per accidens reducitur ad aliquam cauſam per ſe, ibid. diſt. 4.n.1
Fortunæ effectus diuinæ ſubiacent voluntati, ibid. n.2
Fortuna virtutem ſequitur, ibid.n.3
Sui cuique mores fingunt fortunam, ibid.n.4
Solcis induſtria multa decrinat incommoda, ibid. n.5

Frigus.

Frigus eſt qualitas mortificatiua, tit.44.diſt 3.n.1
Frigus non ingreditur opera naturæ, ibid.n.2
Corde infrigidato moritur animal, ibid.n.3
Indigeſtio eſt effectus frigiditatis, ibid.n.2
Vinolenti ſunt frigidi, etſi vinum ſit calidum, ibid. nu 5

Fructus.

Prodeunte fructu flos decidit, tit. 44. diſt. 1.num.1

Fuga, Fugere.

Mollitudinis eſt, fugere laborioſa, tit. 53.diſtinct. 3.n.8
Vide, *Deſiderium*, *&* *Timor.*
Futura contingentia, *Vide*, *Tempus.*

Generabile, Generatio.

Generatio eſt mutatio à ſubſtantiæ potentia ad ſubſtantiam actu, tit. 50. d. 2. n. 1

Generabile eſt id, quod cõtingit prius non eſſe, ib. n. 4

Mutatio eſt tranſitus alicuius ex vno in aliud, ibid. n. 3

Generatio eſt via in naturam, ibid. nu 4

Generationis ſubiectum eſt in potentia, alterationis in actu. ib. n 6

Vnius generatio eſt alterius corruptio, ibid. diſt. 5. n. 1

Generatio & corruptio ſunt motus contrarij, ibid. d. 4. n. 1

Rerum tranſmutatio nunquam deficit, ibid. n. 3

Omne generabile eſt corruptibile, ibid n. 5

Generatio & mors communis eſt omnibus animalibus, ibid. n. 6

Res inanimatæ longioris ſunt æui, quàm animatæ, ibid. n. 7

Generare ſibi ſimile eſt naturaliſſimum viuentibus, ibid. d 6 n. 1

Sol eſt auctor perpetuæ viciſſitudinis rerum, ibid. n. 3

Sol per ſe eſt cauſa ortus, per accidens interitus, ibid. n. 5

Sol & homo generant hominem, ibid. n. 5

Homines pinguiores minus fœcundi ſunt, ibid. n. 6

Genus.

Genus à materia deſumitur, differentia a forma, tit 3. d 8 n 1

Genus ſe habet, vt potentia. differentia vt actus ibid. nu. 3

Differentia eſt nobilior genere, ibid. n. 4

Differentia nulla ſuperior genus eſt inferioris, ibid. n. 8

In genere latent æquiuocationes, ibid. n. 9

Genus non eſt particeps differentiarum, ibid num. 10

Genus non continet actu ſuas ſpecies, ibid. n. 11

Gloria.

Gloria eſt effectus honoris & laudis, tit. 57. diſt. 1. n. 3

Gloria eſt clara cum laude notitia, ibid n 4

Gloria eſt vmbra virtutis, ibid. n. 5

Fama popularis adumbrata eſt imago gloriæ; ibid. n. 4

Gloria eſt pabulum inuidię, ibid d 3. n. 3

Vide, Honor.

Gratia.

Gratia ſupponit naturam, Tit.33. d.1. n.1.
Gratia nō deſtruit naturam, ſed perficit. ibid.n.1
Quo quiſque ſanctior eſt,eo appetitus illi ſubiectior. ibid.n 3.
Gratia eſt ſemen gloriæ. ib. n. 4.
Principium meriti non cadit ſub meritum. n.5
Facięti,quod in ſe eſt, Deus non denegat gratiā.ib.n.6

Gratitudo.

Qui gratè beneficium accipit, primam eius penſionē ſoluit. T.27. d.5.n.1
Recuſare non decet, quod donatur. ib.n.2
Hoſtium munera non ſunt munera. ib. n. 3
Ingratiſſimus omnium eſt, qui beneficii oblitus eſt, ib. n.4.
Qui feſtinat reddere, non habet animum grati hominis,ſed debitoris,ib.n.5
Qui nimis cito cupit ſoluere inuitus debet. ib. n.6
Qui inuitus debet, ingratus eſt. ib.n.7
Benefactori potius retribuendū eſt,quam largiendum amico. ib. n.8
Iuſtum eſt, facere gratiā ei, qui gratiam fecit. ibid.
Deo & Parentibus nūquam redditur æquiualēs, ib. n.9

Gubernatio.

Vide, *Prudentia Gubernatrix.*

Gula.

Plures gula occiduntur, quàm gladio. Tit.28. d.4. n. 1.
Nunquam inuenit finem libido. ib. n. 2. Vide, *Temperantia.*

Guſtus.

Guſtus eſt ſenſus alimenti, Tit. 38. d. 4. n.1.
Olfactus eſt quidam guſtus. ibid.
Guſtus eſt quidam tactus. ib.n. 2.
Guſtabile eſt quoddam tangibile. ibid. n. 3
Guſtu rariùs vtuntur intemperantes. ib n.4
Omne ſuaue miſtum ſuauiori, ſuauius redditur. ib. n 5.
Ægrotis omnia videntur amara. ib. n.6.

Habitus generatim.

Habitus eſt, quo bene vel malè nos habemus ad actus. Tit. 23. d.2. n.1
Habitus dat facilitatem operandi: non autem poteſtatem. ib. n. 2
Habitus ſupernaturales dāt facultatem operis non facilitatem. ib. n. 3

Habitus ſunt in poteſtate habentis. ib. n. 4
Habitus mentis in corporis ſtatu cernitur. Tit. 18. d. 1. n. 3.

Habitus vt generatur & corrumpitur.

Habitus generatur ex actibus. ib. d. 3 n. 1
Habitus actualitate ſui perficitur. ib. n. 2
Actibus remiſſis non intenditur habitus. ib. n. 3
Actus non intēdit habitum, niſi ſit intenſior ipſo habitu. ib. n. 4
Intenſio per ſe non fit, niſi à ſimili in ſpecie. ib. n. 5
Remiſſio fit per admixtionem contrarii. ibid. d. 4. n. 1.
Actibus contrariis corrumpitur habitus. ib. d. 4. n. 2
Scientia corrumpitur per obliuionem. ib. n. 3
Continuatio habitus non requirit continuitatem actus. ib. n 4
Actus non contrariatur directè habitui, ſed actui. ibid. n. 5.

Habitus vt ſpecificatur.

Habitus ſpecificatur ab actu. ib. d. 5. n. 1
Actus ſpecificatur ab obiecto & modo tendendi in obiectum. ib. n. 2
Habitus eſt proportionatus ſuis actibus. ib. d. 6. n. 1
Eo ſunt actus nobiliores, quo à nobiliore habitu procedunt. ib. n. 2
Actus eſt nobilior ſuo habitu. ibid. n. 3
Actus ſecundum omnes modos prioritatis eſt prior habitu. ibid.
Habitus & potentia definiuntur per ordinem ad actus & obiecta. ib. n. 4
Omnis habitus cognoſcitur ex ſuo actu. ibid.

Habitus pro veſte.

Vide *amictus*.

Homo.

Homo eſt paruus mundus. T. 18. d. 7. n. 1.
Homo eſt omnis creatura. ib. n 2.
Homo naturaliter eſt animal politicum. ib. n. 3
Homo eſt optimum cunctorum animalium. ibid. n. 4.
Homo alienus à lege & iuſtitia eſt peſſimum omniũ animalium. ib. n. 5
Homo beſtialis centies millies peior eſt beſtia. ibid. n. 6.
Homo ſolus ex omnibus animalibus erectus eſt. ib. n. 7.
Homo ortus eſt ad mundum contemplandum & mirandum. ibid.
Hominis eſt ſpectare im-

mortalia. T. 1. d. 3. n. 11
Quot homines, totſententiæ. Tit. 3. d. 9. n. 13
Homo mortuus non eſt homo. T. 18. d. 7. n. 8
Homo ſapiens eſt maximè felix. ibid. n. 9
Homo homini Deus. Tit. 5. d. 4. n 9.
Homo homini lupus. ibidem.

Honor.

Honor eſt ſignum bonæ exiſtimationis. Tit. 57. d. 1. n. 1.
Honor eſt exhibitio reuerentiæ in teſtimonium excellentiæ. ibid.
Honor eſt præmium virtutis. ib. n. 2
Virtuti tribui nullus honor dignus poteſt. ibid.
Honor eſt externorum bonorum maximum. ibid. n. 9.
Honor potius eſt in honorante, quàm in honorato. ib. n 10.

Quis dignus honore, quis indignus.

Solus bonus eſt honorabilis. ib. d. 2. n. 1.
Honorem omnes natura appetunt. ib. n. 2
Non omnes digna honoribus agunt. ibid.
Infamibus portæ non pateant dignitatum. ib. n. 3.
Dignitatibus viri dandi ſunt non dignitates hominibus ibid. n. 4.
Sera præmia ſunt magnifica. ib. n. 5
Populus honorat non ſemper, quæ optima ſunt; ſed quæ optima videntur. ib. n. 6.

Honoris adiuncta.

Magiſtratus oſtendit virũ. ib. d. 3. n. 1.
Honores mutant mores. ib. n. 2.
Gloria eſt pabulum inuidiæ. ib. n. 3.
Gloriæ pulchritudo citò marceſcit, ſeu morbo quodam. ibid.
Sola miſeria caret inuidiâ. ib. n. 4.
Dignitatum via in confragoſa ducit faſtigia. ib. n. 5
Imperium cupientibus nihil medium inter ſumma & præcipitia. ibidem.

Honor imaginum.

Honor dependet ab intentione honorantis. ibid. d. 4. n. 1.
Idem eſt motus in imaginem, & rem cuius eſt imago. ib. n 2.
Imaginis honor ad prototypon peruenit. ib. n. 3
Qui adorat imaginem, in ea Regem adorat, ibid. num. 4.

Imaginis natura eſt, vt exemplar ſuum imitatione referat. ib. n. 5

Humidum, Humor.

Humidiſſima quæque & incaleſcunt, & refrigeſcunt quàm maximè. Tit. 44. d. 4 n. 1.
Humorum ſubtilium homo modico motu multum debilitatur. ib. n 2
Humida omnium difficillimè concoquuntur. ibid. nu. 3.
Humidum excellens mortem accelerat. ibid. n. 4

Humilis, humilitas.

Humilitas eſt laudabilis ſui ad ima deiectio. Tit. 28. d. 6. n. 1.
Humilitas eſt virtus, qua quis veriſſima ſui cognitione ſibi vileſcit. ibid. nu. 3.
Summè humilis ſummè eſt magnanimus. ib. n. 4
Electus quiſque humilis eſt, ſterilis non eſt, ibid. num. 5.
Humilis quotidie magna non agit; ſed de ſe magna non ſentit. ib. n. 6
Nihil humilitate altius, nihil arrogantia depreſſius. ibid. n 7.
Virtutum ſtabile fundamentum eſt humilitas. ibid. num. 8.
Humilitas eſt cuſtos virtutum. ibid.
Verè humilis vilis vult reputari, non humilis prædicari. ib. n. 9

Idem.

IDem manens idem non poteſt exiſtere ſine aliquo ſui. Tit. 64. diſt. 2. num. 4.
Idem eſt principium conſtituens rem in eſſe proprio, & diſtinguens eam à quouis alio. ib. n. 6.
Quæcunque ſunt eadem vni tertio, ſunt eadem inter ſe. T. 54. d. 10. n. 2
Quæcunque non ſunt eadem vni tertio, nec ſunt eadem inter ſe. ibid. num. 3.
Idem & diuerſum reuocantur ad vnum. Tit. 4. d. 5. n. 5.
Vide *ergo*, *Vnum*, *Indiuiduum*, *Diſtinctio*.

Ignis.

Ignis eſt calidi magis, quàm ſicci. Tit. 18. diſt. 3. num 13.
Ex vno pugillo aëris generantur decem pugilli ignis. ib. n. 16
Igne excepto, omnia computreſcunt. ibid. n. 18.
Ignis occultatus ſeruatur, ſuffocatus extinguitur. ib. num. 19.

Si igni apponerentur infinita combuſtibilia, creſceret in infinitum. Tit. 21. d. 5. n. 5.
Ignis nunquam dicit, ſufficit: ibidem.
Parua ſæpe ſcintilla contempta magnum excitauit incendium. Tit. 49. d. 8. n. 7.

Ignorantia.

Longiùs homo in ignorantia viuit, quam in ſcientia. Tit. 3. d. 11. n. 1.
Maxima pars eorum, quæ ſcimus, eſt minima eorum, quæ ignoramus. ibid. n. 2.
Scientes vniuerſale, ſæpe ignorant ipſum ſingulare. ib. n. 3
Scire poſſumus in vniuerſali, & ſimpliciter ignorare. ib. n. 4
Ignorare, quam parum ſciamus, eſt ipſam ignorantiam ignorare. ibid. num. 5.
Hoſpitem non decet ſemper eſſe hoſpitem. ibid. n. 6.
Non omnes, qui habent citharam, ſunt citharœdi, ibidem. num. 8.
Ibi præſumitur ignorantia, vbi ſcientia non probatur. ibid. n. 9.
Quædam ignorare melius eſt, quam ſcire. ibid. n. 10.
Ignorare vitia melius eſt, quàm ſcire. ibid. n. 11.
Omnis rerum notitia bona eſt. ibid. n. 12.

Imaginatio.

Imaginari poſſumus, quod volumus, non autem opinari. Tit. 39. diſt. 3. n. 1.
Imaginatio non fit ſine ſenſu. ibid. d. 4. n. 5.
Exiſtimatio non fit ſine imaginatione. ibid.
Ad ea, quæ imaginamur, perinde afficimur, atque ad ea, quæ cernimus in pictura. Tit. 42. diſt. 3. num. 3.
Affectus animi ſequuntur apprehenſionem phantaſiæ. T. 52. d. 3 n. 3.

Imitatio.

Probrum non eſt, probos auctores imitari. Tit. 31. d. 6. n. 3.

Imperator.

Boni duces bonos creant milites. T. 25. d. 5. n. 1.
Gubernatio bona plures requirit, quàm leges & litteras. ib. n. 2

Melior eſt exercitus ceruorum, duce leone; quam leonum duce ceruo. ibid. n. 3.
Tanti exercitus eſt, quanti Imperator. ib. n. 4
Nemo bene imperat, qui nũquam ſub imperio fuit. ib. n. 5.
Nihil arma foris, niſi ſit conſilium domi. ib. n. 6.
Imperator bonus, & idem robuſtus miles. ib. n. 7

Improbus.

Improborum anima eſt in ſeditione. T. 49. d. 3. n. 1
Improbi pœnitentia ſunt pleni. ibid. n. 2
Improbi ſeipſos fugiunt. ib. n. 3.
Improbi nihil habẽt, quod ſit amabile. ib. n. 4
Vide, *Conſcientia.*

Indiuiduum.

Quodlibet indiuiduum ſpeciei perfectioris melius eſt quolibet indiuiduo ſpeciei imperfectioris. T. 3. d. 9. n. 2.
Idem numero maximè eſt idem, ib. n. 8
Illa ſunt idem numero, quorum materia eſt vna. ib. n. 9.
Manente forma manet idẽtitas rei. ibid. n. 10.
Nullum indiuiduum eſt ſub genere, quod non ſit in certa ſpecie illius generis. ib. n. 11
Conditiones indiuiduantes ſunt primò diuerſæ. ibi. n. 12.
Indiuidua ſunt infinita. T. 21. d. 5. n. 6.

Indiuiſibile.

Indiuiſibile non habet partes. T. 21. d. 6. n. 1.
Indiuiſibile cum attingitur, totum attingitur. ib. n. 2.
Indiuiſibile quocunque ſe diuertit totum diuertit. ib. n. 3.
Indiuiſibile non eſt æquale, vel inæquale. ib. n. 4
Indiuiſibili quantitatis reſpondet indiuiſibile ſubſtantiæ. ib. n. 5

Infinitum.

Infinitum eſt, Cuius ſemper aliquid eſt extra. T. 21. d. 6. n. 7.
Infinitum non poteſt pertranſiri. ib. n. 8
Infinitum nõ dicitur æquale, nec maius, nec minus. ib. n. 9.
Infinitum, vt infinitũ ignotum eſt. ib. n. 10
Scientia & demonſtratio non ſunt de infinitis. ibid.
Infinita relinquenda ſunt ab arte. ib. n. 11

Infirmitas.

Multum patibilia patiuntur à paruis actiuis. T. 43. d. 1. n. 1.

Patitur facilè, quod tenuiū eſt partium. ib. n. 2
Quidquid recipitur, ad modum recipientis recipitur: ibid.
Quanto aliquid eſt maioris paſſibilitatis, tanto eſt minoris poſſe. ib. n. 3
In corpore affecto facilis eſt offenſio. ib d. 2. n. 1
Infirmi facilè iraſcuntur. ib. n. 2.
Impotentia ſenſuum, animæ eſt defectio. ib. d. 3. n. 3.

Ingenium.

Molles carne ſunt ingenioſi. T. 39. d. 5. n. 3.
Vbi ſenſus vegetior, ibi & intellectus viuacior. ibid. n. 4.
Per ſenſum Tactus diſcernimus ſapientes ab inſipiētibus. ib. n 5
Ingenium, vbi intenderis, valet. ib. n. 6
A magnis ingeniis, vti magnæ virtutes, ita magna etiam vitia proficiſcuntur. ib. n. 7.
Ingratitudo. Vide *Gratitudo.*

Initium.

Omnia omnium negotia ſimilia ordinariè ſunt ſuis initiis. T. 1. d. 3. n. 4.
Malorum initiis facilius obſiſtitur, quam incrementis. ib. d 4. n. 4
Vide, *Principium.*

Iniuria.

Scienti & conſentienti non fit iniuria, neque dolus. T. 26. d. 6. n. 2.
Pronius eſt iniuriæ, quàm beneficio vicem reddere. T. 27. d 9. n. 3.
Summum ius ſumma iniuria T. 28. d. 7. n. 8.
Qui ius ſuum quærit, non facit alteri iniuriam. ibid.
Magni animi eſt iniurias deſpicere. T. 29. d 6 n. 3.

Inſtrumentum.

Omne inſtrumētum eſt alicuius rei gratia. T. 11. d. 13. n. 1.
Inſtrumentum operatur in virtute agentis principalis. ib. n. 2
Inſtrumēti vtilitas nulla eſt, niſi in vſu agentis. ib. n. 3.
Ad omnem officij functionem opus eſt inſtrumento. ib. n. 4.
Accidentia ſunt inſtrumenta ſubſtantiæ. ib n. 5
Seruus eſt inſtrumentū animatum. ib. n. 6
Inſtrumentū eſt ſeruus inanimatus. ib. n. 7
Amicitia non eſt artifici ad inſtrumentum. ib. n. 8
Totum bonum inſtrumenti eſt artificis. ibid.
Qui facit per alium, perinde eſt, ac qui facit per ſeipſum. ibid. n. 9
Clauis non ideo repudianda

eſt, quod lignea ſit, modo ſuo fungatur officio. ibid.
Manus eſt inſtrumentum inſtrumentorum. ib. n.10

Intellectus generatim.

Intellectus eſt ens in pura potentia. Tit. 39. d. 1. n. 1
Intellectus omnia intelligit. ib. n. 2
Intellectus eſt potentia omnia. ib. n. 3
Omnis noſtra notitia pendet à ſenſu. ib. n. 4
Anima eſt quodammodo omnia. ib. n 5
Intellectus eſt forma formarum. ib. n. 6
Intellectus nullius corporis eſt actus. ib. n. 7

Intelligibile & modus intelligendi.

Nihil eſt per ſe intelligibile niſi ens. ib. d. 2. n. 1
Intellectus & intelligibile debent eſſe proportionata. ib. n. 2
Res ſuperiores leuiter à nobis intelliguntur. ib. n. 3
Oculus humanus ad ſpiritualia caligat. ib. n. 4
Omne intellectum, in quãtum intellectum oportet eſſe in intelligente. ib. n. 5
Verbum eſt medium inter intellectum & rem intellectam. ib. n. 6
Omne intelligere in nobis eſt propriè dicere. ib. n. 7
Excellentia intelligibilium non lædit intellectum; ſed perficit. ib. d. 5. n. 1
Intellectorum vilitas non tollit nobilitatem intelligentiæ. ib. n. 2

Intellectus in ordine ad Voluntatem.

Imaginari poſſumus, quod volumus, non autem opinari. ib. d. 3. n. 1.
Intellectus non poteſt diſſentire manifeſtæ veritati. ib. n. 2
Intellectus ad verum neceſſitari poteſt, ad falſum ne quidem à Deo. ib. n. 3.
Primus actus intellectus nõ eſt voluntarius. ib. n. 4

Intellectus in ordine ad ſenſum.

Nihil eſt in intellectu, quod non prius fuerit in aliquo ſenſu. ibid. d. 4. n. 1.
Qui nihil ſentit, nihil addiſcere poteſt vel intelligere. ib. n. 2
Qui contemplatur, neceſſariò cum phantaſmate contemplatur. ib. n. 3
Anima nunquam intelligit ſine phantaſmate. ib. n. 4
Intelligens neceſſariò phãtaſmata ſpeculatur. ib. n. 5.
Cœcus non iudicat dê coloribus. ibid.
Talis eſt mentis contemplatio, qualis ſenſuum obſecundatio. ib. n. 6.

Intelligentia.

Intelligentiæ ſunt primæ poſt Deum ſubſtantiæ. Tit.18.d.1.n.1.
Imago Dei eſt intelligẽtia. ib. n. 2.
Intelligentiæ ſunt actus puri. ib. n.3.
Deus & mens ſunt in prædicamento ſubſtantiæ. ibid. n. 4.
Intelligentiæ non ſciuntur, niſi per motum. ib. n. 5.
Intelligentiæ ſunt plenæ formis. ib. n. 6.
Anima rationalis eſt infima in genere intellectualiũ. ibid. n.7.

Intentio.

Intentio eſt oculus mentis. Tit.55. d.1. n. 4.
Intentio eſt finis, electio, mediorum. ib. n. 5.
Vide *Electio, Finis, Volũtas.*

Inuentio.

Facilè eſt, inuentis aliquid addere. T.1. d.3. n.2.
Vide, *Principium.*

Inuidia.

Inuidia eſt odium alienæ felicitatis. T. 33. d.5.n.1.
Æmulatio bona eſt, & bonorum, inuidia mala, & malorum. ib. n. 2.
Bonus nulla tangitur inuidia. ib. n. 3.
Inuidia eſt vitium diabolicum. ibi. n.4.
Inuidentia eſt peccatum iuſtiſſimum. ibid. n.5
Excellentiæ nimiæ ſunt odioſæ. ibid. n.6
Iactantiæ comes eſt inuidia. ib. n.7
Inuidus eſt vicinorum oculus. ib. n. 8
Magnanimi eſt, non ſentire morſus inuidiæ. ib n.9.

Ira.

Iræ incontinentia minus turpis eſt, quam voluptatum. Tit.53.d.6.n.1.
Ira eſt maximus ad pericula ſubeunda aculeus. ib. nu. 2.
Ira eſt cos fortitudinis.ibid.
Ira eſt ſatellitium rationis. ib. n. 3.
Difficulter conciliantur acerbi. ib. n.4.
Iræ fratrum ſunt acerbiſſimæ. ib. n. 5.
Patientia læſa fit furor. ibi.
Habet & muſca ſplenem. ib. n. 6.
Et formicæ ſua bilis ineſt. ibid.
Infirmi facilè iraſcuntur. ib. n. 7.
Ira dulcior eſt melle liquente. ib. n. 8.
Ira non manifeſtata grauiter affligit interiùs.ib.n 9
Ignis igne non extinguitur. ibid. n. 10.
Oleum camino non oportet addere. ibid.
Ira breuis eſt furor, ib.n.11.
Ira eſt mater diſſenſionis. ibid. n. 12.

Iudex.

Boni iudicis eſt, audire rationes vtrimque oppoſitas. Tit.26 d. 7. n.1
Nemo damnari debet, antequam audiatur, ib n.2
Iudex procedit ſecundũ allegata & probata. ib.n.3
Iudex nihil ex arbitrio ſuo agit; ſed iuxta leges & iura pronunciat. ibid.
Arbiter æquum magis intuetur, iudex legem. ib.n.4
Nemo poteſt eſſe iudex in cauſa propria. ib.d.8 n. 5.

Affectus in iudicando.

Quilibet iudicat, prout eſt affectus. Tit. 26. d 9.n.1
Affectio excellens offuſcat iudicatoriã actionẽ. ib n.2
Amor, odium, & proprium commodum faciunt ſæpe Iudicem non cernere verum. ibid. n. 3.
Plura homines iudicãt amore & odio, aut aliqua permotione mentis, quàm veritatis præſcripto. ibi. n. 4.
Iuramentum. Vide, *Fidelitas.*

Ius.

Ius eſt iuſtum per æqualitatem vnius cum altero. T.26. d.2. n.1.
Ius naturæ eſt immutabile. ibid.n.2.
Iure naturæ omnia ſunt cõmunia. nu.3
Ius gentium eſt ſedium occupatio. ib. n.4
Ius gentium ſupponit ius naturale. ib. n. 5
Ab vno caſu in iure expreſſo non licet argumentari ad alium. T.30. d. 3. n. 1
Quæ à iure communi exorbitant, non ſunt in conſequentiam trahenda. ib.
Qui ius ſuum quærit, non facit alteri iniuriam. T.28. d. 4. n. 7.

Iuſtitia, Iuſtus.

Iuſtitia in ſe omnes virtutes complectitur. T.26. d 4 n.1
Iuſtitia eſt omnium mandatorũ plena cuſtodia. ib.n.2
Iuſtitia eſt conſtans & perpetua voluntas ius ſuum cuique tribuendi. ib.n. 4
Iuſtitia eſt præclariſſima virtutum, & neque heſperus ira, nec lucifer admirabilis. ib. d.5. n. 1
Vigor iuſtitiæ neceſſarius eſt in ciuitate. T.27.d.1.n.1
Vbi rigor, ibi & vigor. ib.n.2
Optimus eſt, qui ad ſeipſum & ad alios virtute vtitur. T. 26.d. 5. n 1.
Peſſimus eſt, qui ad ſeipſum & ad alios prauitate vtitur. ib. n. 2
Homines frugi omnia rectè faciunt. ib. n. 3
Bona bonis eueniunt, malis mala. ib. n.4
Volenti non fit iniuria. ib. d. 6. n. 1.
Nihil patitur à ſeipſo. ib. n.3
Iuſtè operari difficile eſt homini iuſtitiam non habenti. ib. n.5

Iouenis. Vide *Adoleſcens, Ætas, Prudentia.*

Labor.

GEneroſos animos labor nutrit. Tit. 49.d.9.n.1
Plus ferrum rubigine in alto otio, quam exercitio conteritur. ib. n. 2
Dii laboribus omnia vendunt. ib. n. 3
Nihil magnificum, quod nõ idem ſit arduum. ibid.
Omnia fiunt cũ motu. ib. n. 4
Multæ manus onus leuius reddunt. ib. n. 5
Manus manũ lauat. ib. n. 6
Lunæ radiis non matureſcit botrus. ib. n. 7
Mente ſimul & corpore laborare nõ cõuenit. ib. n. 11
Mollitudinis eſt, fugere laborioſa. T. 53. d. 3. n. 8

Laudare, laus.

Honorari dignius eſt, quàm laudari. T. 57. d. 1. n. 6
Diuinius eſt id, quod honorabile, quàm quod laudabile. ib. n 7
Laudes Deorum plerumque ridiculæ ſunt. ibid.
Peiùs eſt, frigide laudare, quàm apertè reprehẽdere. ib. n. 8.
Vide, *Gloria & honor.*

Legatus.

Legatus non cæditur, neque violatur. T. 25. d 7. n. 3

Legere, lectio.

Multum legendum eſt, non multa. T. 40. d. 4. n. 1
Faſtidientis ſtomachi eſt, multa deguſtare. ib. n. 2
Non multum legendum eſt, ſed multa. ib. n. 3
Non multâ lectione legenda multa. ibid.
Omiſſis fontibus, non ſunt quærendi riuuli. ib. n. 4
Vide verbo, *Liber.*

Lex.

Lex habet vim directiuam & coactiuam. T. 60. d 1. n. 1
Lex eſt menſura actuum humanorum. ibid.
Lex perpetuitatem habet, præceptũ non item. ib. n. 3
Ex malis moribus naſcũtur bonæ leges. ib. n. 4
In legibus ſalus ſita eſt ciuitatis. ib. d. 2. n 1
Omnia legalia factiua ſunt, & cõſeruatiua ſalutis. ibi.
Intentio Legiſlatoris eſt, ciues efficere bonos, ib. n. 2
Iniuſta lex nõ eſt lex. ib. n. 3
Magis pugnandum eſt pro legibus, quàm pro mœnibus. ib. n. 5.
Legem ſæpius mutare eſt infirmare vim legis. ib. d. 3. n. 2.
Lex in præſumptione fundata non obligat, quando præſumptio falſa eſt. n. 3.
Ceſſante ratione legis in aliquo caſu particulari, non ceſſat eius diſpoſitio, ſi ratio legis non ceſſet in vniuerſum. ib. n. 4.
Multa concedunt leges, quę diuina punit iuſtitia. ibid. n. 5.

Non omnium, quæ à maioribus ſtatuta ſunt, dari ratio poteſt ib. n. 6
Neceſſitas non ſubditur legi. ib. d 4 n. 1
Conſuetudo habet vim legis. ib. n. 2
Vide. *Neceſſitas*, & *Conſuetudo*.

Liber.

Nullus liber tam malus eſt, vt nō aliqua ex parte proſit. T. 40. d 4. n. 5.
Nullus ferè liber tam bonus eſt, quin aliquid etiā mali contineat. ibid.
Magnum volumen magnum malum. ibid.
Libro, nō refert quàm multos habeas; ſed quam bonos. ib. n. 5
Libri ſunt magiſtri mortui.
Vide, *Lectio* & *Legere*.

Liberalitas.

Virtutis proprium eſt magis beneficio afficere, quam affici. T. 27. d. 3. n. 1.
Beatius eſt dare, quàm accipere. ib n. 2
Beneficium magis in affectu conſiſtit, quam in effectu. ib. n. 3.
Beneficii compenſatio magis in affectu conſiſtit, quā in effectu. ib. n 4
Ingratum eſt beneficium, quod diu inter manus dantis hæſit ib. n. 5
Qui cito dat bis dat. ibid
Blanda negatio pro beneficio eſt, ib. n. 8
Manifeſtè negare eſt irreuerentia. ibid.
Inuito non datur beneficiū. ib. n 9.
Liberales ex omnibus virtute præditis maximè amantur. ib. n. 10
Vitia hominum liberalitate teguntur, auaritia nudantur. ibid.
Domini liberalis non debet eſſe ſeruus auarus. ibid.

Libertas.

Omnium humanorum bonorum libertas eſt maximum. T. 5. d. 8. n 4.
Nemo liber eſt, niſi qui ſibi imperat. ibid.
Nemo ſit alterius, qui ſuus eſſe poteſt.
Beneficium accipere eſt libertatem vendere. T. 27. d. 3 n. 7.

Linea.

Linea eſt quantitas vnius dimenſionis. T. 21. d. 7. n. 1.
Vide, *Quantitas*.

Lis.

Nulla lis iuſta eſt, niſi neceſſaria. T. 24. d. 5. n 5.
Periculoſa eſt lis cum regibus. T. 25. d. 7. n. 1.
Procul à Ioue & procul à fulmine. ibid.
Nemo contēdit, niſi pro re, quam æſtimat magnam. T. 29 d. 4. n. 1.
Meum & tuum ſunt cauſa potiſſima diſſenſionum. T. 43. d. 4. n. 5.

Locus.

Locus eſt æqualis locato. T. 61. d. 3. n. 1.

Locus eſt extrinſecus locato. ib. n. 2
Locus locatum allicit & conſeruat. ib n. 3.
Vnumquodque rationabiliter appetit ſuum locum. ibid. n. 4.
Vnumquodque manet in proprio loco non irrationabiliter. ib. n. 5.
Domus amica domus optima. ib n. 6.
Locis calidis homines ſapiẽtiores ſunt, quam frigidis. ib. n. 7.
Idem eſt locus totius & partis. ib. n. 8.
Partes, niſi ſeorſim ponantur, non ſunt in loco; ſed in toto. ib. n. 9

Logica.

Logica eſt vtiliſſima ad omnem Philoſophiam. T. 31. d 2. n. 1.
Logica eſt diſciplina diſciplinarum. ib. n. 2.
Sine Logica, qui videtur ſcire, neſciũt ſe ſcire. ib. n. 3.
Abſurdum eſt, ſimul quærere ſcientiam & modum ſciendi. ib. n. 4.

Loqui.

Loquendum vt multi, ſapiendum vt pauci. T. 66. d. 1. n. 10.
Vide, *Vocabulum, & Vox*.

Lux, Lumen.

Lux eſt qualitas primi corporis alterantis. Tit. 44. d. 1. n 2.
Ad præſentiam ſolis lux ſtellarum obſcuratur; ſed aëris perficitur. ib. n. 2.
Lumen maius offuſcat minus. ibid.
Superuacaneus eſt Lychnus, ſi ſol apparuerit. ibid.
Lumẽ eſt color ignis. ib. n. 4
Qui egent lucerna, oleum affundunt.

Magiſtratus.

Magiſtratuum præſentia veram gignit reuerentiam. T. 25. d 8. n. 3
Officium Magiſtratus eſt, ſtatuere potius, quàm iubere. ib. n. 4
Iubere imperioſius eſt ibid.
Magiſtratus oſtendit virum. T. 57. d. 3. n. 1.
Deus pugnat pro Magiſtratu. Tit 25. d. 7. n. 3
Optimatum gubernatio ſæpe mutatur. T. 25. d. 7. n. 4
A mulieribus non regitur ciuitas. ib. d. 9. n. 16
Inferiora reguntur à ſuperioribus. ib. n. 17.

Magis & Minus.

Nulla res ſuſcipit magis & minus eſſentialiter; ſed entitatiuè. T. 2 d 4 n. 10.
A quo res habet eſſe ab eodem habet magis & minus eſſe. T. 34. d. 2. n. 5.
Magis & minus non diuerſificant ſpeciem. Tit. 45. d 1. n. 3.
Id magis vel minus eſt tale, quod minus vel magis habet admixtum contrarii. Tit. 65. d 4. n. 7.

ſpecie. ib. n. 4
Viri eſt acquirere diuitias, fœminæ conſeruare. T. 25. d. 8. n. 6.
Mares longioris ſunt vitæ, quam fœminæ. T. 18. d. 8. n. 5.
Fœminæ maioris ſunt pietatis, quam viri. ib. n. 6
Dentes maribus plures ſunt, quam fœminis. ib. n. 7
Mulier non fit ambidextra. ib. n. 8.

Materia.

Materia eſt primum ex quo res componitur & vltimũ in quod reſoluitur. T. 9. d. 2. n. 1.
Materia non eſt quid, nec aliud quicquam eorum, quibus Ens determinatur. ib. n. 2
Materia negatione cognoſcitur ib. n. 3
Materia eſt magnum & paruum. ib. n. 4
Materia eſt maximum potentia, minimum actu. ib.
Materia eſt fundamentũ rerum omnium naturalium. ib. d. 1. n. 4.
Materia eſt non Ens. ibid. d. 3. n. 1.
Priuatio eſt non ens per ſe; materia autem ſecundum accidens. ib. n. 2
Materia eſt aliquo modo ſubſtantia. ibid. n. 3
Materia eſt ſubſtantia poſtremæ notæ. ibid. n. 5
Materia eſt mediũ inter Ens & non Ens. ib. n. 6
Materia eſt de genere relatiuorum. ib. n. 7

Appetitus materiæ, & cætera attributa.

Materia appetit formam. T. 9. d. 4. n. 1.
Materia nunquam eſt ſine paſſione. ib. n. 2
Materia eſt nullius actiuitatis. ib. n. 3
Formæ eſt agere, materiæ pati. ibid.
Materia eſt ingenerabilis & incorruptibilis. ib. n. 4
Materia eſt cauſa conſeruationis rerum. ib. n. 5
Materia eſt radix corruptionis. ib. n. 6
Materia ſemper machinatur maleficium formæ. ib n. 7.
Quæ materia conſtãt, poſſunt eſſe & non eſſe. ibid. n. 8.
Omnis potentia eſt contradictionis. ib. n. 6
Eorum tantum eſt materia, quorum eſt ad inuicẽ generatio & tranſmutatio. ib n. 10.
Quæcũque abſque eo, quod tranſmutentur ſunt, aut non, horum materia non eſt. ibid. n. 11.
Impoſſibile eſt, habenti materiam non exiſtere contrarium. ib. n. 12
In materiam diſpoſitam facilè introducitur forma. ib. n. 13.

Mathematica.

In Mathematicis non eſt materia ſed forma. T.31. d.3. n.1.

Entia Mathematica nõ ſunt ſubſtantiæ. ib. n.3

Puer poteſt eſſe Mathematicus; ſapiens eſſe non poteſt. ib. n.4

Arithmetica & Geometria ſunt primæ Mathematicæ. ib. n.5

Sine Arithmetica ſocietas hominum non poteſt cõſiſtere. ib. n.6

Geometria eſt ſubtiliſſima ſcientiarum. ib. n.7

Geometra eſt ſpeculator veritatis. ib. n.8

Arithmetica & Geometria ſunt ſorores. ib. n.9

Nemo bonus aſtronomus, qui non & Phyſicus. ibid. n.10.

Medicina, Medicus.

Ibi incipit Medicus, vbi Phyſicus deſinit. T. 31. d. 4.n.3.

Philoſophia & medicina ſũt ſorores. ib.n.5

Qui bonus medicus, idem & Philoſophus. ib.n.6

Natura opifex, medicus eſt miniſter. ib.n.7

Natura optimus eſt ſui ipſius medicus. ib.n.8

Non eſt in medico ſemper, releuetur vt æger. ib.n.9.

Quod ignorat medicina nõ ſanat. ib.n.10

Medici non fiunt ex libris. ib.n.12.

Medicos oportet non tantum eſſe prudentes; ſed etiam fortunatos. T. 25. d.2. n.7.

Melius eſt ſanare vitioſas partes, quam exſecare. T. 27. d 9.n.4.

Qui medicè viuit myſticè viuit. T. 35. d.1. n.7.

Qui mendicè viuit, miſerè viuit. ibid.

Qui integra ſunt corporis valetudine, medicationes ægrè ferunt. T. 43. d. 2. n.3.

Ægrotanti animo medicus eſt oratio. T.43 d 3. n.4.

In principiis non eſt vtendum medicamentis validis. T. 65. d 5.n.7.

Medicinæ fiunt per contraria. ib. n.8.

Quicunque morbi ex repletione fiunt, eos eualuatio ſanat. ibid.

Quicunque morbi ex euacuatione fiunt, eos repletio ſanat. ibid.

Medium.

Medium eſt quodammodo ipſa extrema. T 65.d.3. n.2.

Medium, quod ex extremis conſtat, virtute continet extrema. ib. n 3

Mediũ & extrema ſunt eiuſdem generis. ib. n.4

Medium participat de vtroque, ibid.

Mel.

Mel dulcius eſt, quod eſt craſſius. T.16. d. 4.n.6.

Infimum mellis, medium.

vini, ſummum olei eſt optimum. ibid.

Membrum.

Membra officiorum gratiâ ſunt, ad quæ accommodantur. T. 10. d. 7. n. 1.

Memoria.

Memoria eſt locus formarum. Tit. 40. d. 1. n. 1.

Memoria non ſolum hominibus; ſed aliis etiam animalibus ineſt. ib. n. 2.

Memoria ſequitur phantaſiam. ib. n. 3.

Muſarum mater eſt memoria. ib. n. 4.

Tantum ſcimus, quantum memoria tenemus. ib. n. 5.

Memoria eſt præteritorum. ibid. d. 2. n. 1.

Præſentis non eſt memoria, ſed ſenſus. ib. n. 2.

Honeſtorum memoria magis delectat, quam vilium. ib. n. 3.

Memoria honeſtarũ rerum, quam maximè iucunda eſt. ibid.

Memoria præteritorum malorum iucunda eſt. ib. n 4.

Quilibet inuitus audit ſua peccata. ibid.

Magis recordamur eorum, quibus vehementer intendimus, ib. n. 5.

Tenaciſſimi ſumus eorum, quæ rudibus annis percepimus. ib. n. 6.

Memoria excolendo, ſicut alia omnia, augetur. ibid. d. 3. n. 1.

Ordo memoriæ maximè lumen adfert. ib. n. 2.

Memoriam ſaluant meditationes. ib. n: 3.

Nihil æquè, ac memoria, vel cura augetur, vel negligẽtia intercidit. ib. n. 4

Qui motu ſunt multi, parum ſunt memoratiui. ib. n. 5.

Mendacium.

Mendacium per ſe improbum eſt, & vituperabile. Tit. 27. d. 7. n. 3.

Mendacem oportet memorem eſſe ſui. ib. n. 4.

Mendacij & veriſimilitudinis difficilis eſt connexio. ib. n. 5.

Laborioſa ſunt figmenta mendacij. ib. n. 6.

Veritatis eſt ſimplex oratio. ib. n. 7.

Falſum qui dicit, nihil dicit. ib. n. 8.

Mendaces etſi vera dicant: fide tamen habentur indigni. ib. d. 8. n. 10.

Menſura

Menſura eſt id, quo primo quantitas cognoſcitur. T. 21. d. 2. n. 5.

Diſtantia maxima non mẽſuratur, niſi ſecundum lineam rectã. T. 49 d. 3. n. 4.

Modus eſt, quem menſura præfigit. T. 24. d. 4. n. 3.

Primum in vnoquoque genere eſt menſura cæterorum. Tit. 8. d 2. n. 4.

Metaphyſica.

Metaphyſica eſt princeps & domina ſcientiarum. Tit. 31. d. 5. n. 1.

Metaphyſica eſt naturalis Theologia. ib. n. 2.
Metaphyſica eſt naturalis Sapientia. ib. n. 3.
Metaphyſica eſt ſcientia maximè doctrinalis. ib. nu. 4.
Metaphyſica cōfirmat principia ſcientiarum. Tit. 1. d. 7. n. 4.
Miles. Vide, *Imperator.*

Mixtum

Omnia mixta ex ſimplicibus conſtant omnibus. Tit. 18. d. 4. n. 1.
Elementa in mixtis quodāmodo manent, quodammodo non manēt. ib. n. 2.
Elementa in mixtis non manent actu; manent potentia. ibid. n. 3
Omne mixtum mouetur ſecundum prædominās elementum. ib n. 4.
Quidlibet mouetur, ſecundum quod eſt mobile. ibi.

Modeſtia.

Vitæ compoſitio plurimum confert ad exiſtimationē boni viri. Tit. 28. d 9. n. 1.
Mores ex motionibus diſcernuntur. ib. n. 2.
Habitus mentis in corporis ſtatu cernitur. ib. n. 3
Vox quædam animi eſt corporis motus. ibid.
Solutè viuentes deſpicabiles fiunt. ib. n. 4.
Quando vita contemnitur etiam doctrina vilipenditur. Tit. 31, diſt. 5. n. 9.

Modus.

Modus non exiſtit niſi modificet actu. T. 10. d. 2. n. 1.
Modus eſt, qui nec diuinitus eſſe poteſt ſine re cuius eſt modus. ib. n. 2.
Nullus modus eſt maioris entitatis, quam res, cuius eſt modus. ib. n. 3.
Omnis modus dicit tranſcendentalem habitudinem ad rem, cuius eſt modus. ibid. n. 4.
Modus rei diuerſus non diuerſificat eius ſpeciem. ib. n. 5.

Mors.

Mors eſt extinctio caloris natiui in humido. T. 44. d. 3. n. 4.
Mors eſt vitæ priuatio. Tit. 59. d. 3. n. 3.
Mors in ſenectute eſt ſine dolore. ib. n. 4.
Mors omnium terribiliū eſt maximè terribile. ib. n 5.
Beati mortui, qui in Domino moriuntur. ib. n. 6
Glorioſa mors turpi vitæ anteferenda eſt. ib. n. 7.

Motus generatim.

Motus eſt actus entis in potentia, prout in potentia eſt. T. 49. d. 2. n. 1.
In omni motu ſunt duo termini. ib. n. 2.
Terminus à quo, prior eſt termino ad quem. ib. n. 3
Quantū receditur à termino à quo, tantū acceditur ad terminū ad quem. ib. n 4.

Motus ſpecificatur à termino ad quem. ib. n. 5.
Motus rectus & circularis differunt ſpecie. ib. n. 6
Omne mutatum eſſe antecedit motus. ib. n 7
Motus non eſt in certo prædicamento. ib. n. 8

Motus in ordine ad oppoſitionem.

Omnis motus eſt inter terminos oppoſitos. ib. d. 3. n 1.
Motus in circulo facti ad oppoſitas partes ſunt contrarii. ib n. 2
Motui circulari nullus eſt oppoſitus. ib. n. 3.
Motus rectus ſolum eſt contrarius motui recto. ibid. n. 4
Motus ſecundum naturam contrarius eſt motui præter naturam. ibid. n. 5.
Motus ſurſum contrarius eſt motui deorsũ ib. n. 6.
Contrariorum cõtrarii ſunt motus. ib. n. 7.

Motus in ordine ad mouent.

In mouentibus & motis nõ datur proceſſus in infinitum. ib. d. 4. n. 1
Primum mouens in vnoquoque genere eſt non motum in illo genere motus. ib. n. 2
Primum mouens eſt immobile. ib. n. 3.
Proprium eſt primi Motoris mouere non motum. ib. n. 4.
Proprium eſt primi alterantis, alterare, cum ipſum non alteretur. ib. n. 5
Nullum corpus mouet non motum. ib. n. 8.

Motus in ordine ad mobile.

Motus vni corpori præternaturalis alteri eſt naturalis. ibi d. 5. n. 1.
Corporis ſimplicis ſimplex eſt motus. ib. n. 2.
Mores ex motionibus diſcernuntur. ibid.
Omne corpus naturale, habet intrinſecum principium ſui motus. ib. n. 3.
Motoris & moti idem eſt actus. ib. n. 4.
Idem ſecundum idem non mouetur ſimul diuerſis lationibus. num. 5.
Vnius vnus eſt motus. ibid.
Mouens & motum debent eſſe ſimul. T. 11. d. 11. n. 1.
Omnia, quæ mouentur, quieſcunt, cum venerint in proprium locum. Tit. 13. d 6. n. 4.
Vnumquodque mouetur, ſecundum quod eſt mobile. T. 18 d. 4. n. 4.

Motus in ordine ad tempus, ſpatium, &c.

Non fit tranſitus ab extremo ad extremum, niſi per medium. ib. d. 6. n. 1.

Vbicunque eſt prius & poſterius, ibi & ſucceſſio, ib n.2.
Nulla latitudo ſubito acquiritur & deperditur. ibi.
Motus non fit in inſtanti, ib. n.4.
Omne, quod mouetur motu locali phyſico, eſt diuiſibile. ib. n. 4
Motus naturalis in fine eſt velocior. ib.n.5
Motus cœli omnium motuum eſt velociſſimus. ib.n.7.

Motus moderatus.

Qui ordinatè incedit, finem perfectiſſimè attingit Ti. 49 d 8 n.1.
Sat cito, ſi ſat bene ibi.n.2.
Qui nimium properat, ſerius abſoluit. ib.n.3.
Melior eſt greſſus lentior per iter rectum, quam velocitas feſtina per deuium. ibid.
Manu ſerendum eſt, non Thylaco. ib. n. 4.
Non eſt cuiuſuis appellere Corinthum ib n.5.
Nemo repente fit ſummus. ibid. n.6.
Iuuat commodum quamlibet puſillum. ib. n. 8.
Qui ſpernit modica paulatim decidit. ibi.
Motus violentus. Vide, *Labor, quies, violentum.*

Mundus.

A Deo dependet tum cœlū, tum vniuerſa rerum natura. T.12.d.3. n.2.
Pulcherrima res mundus: opus enim Dei eſt. ibid. d.6.n.8.
Mundus ad vnum optimum dirigitur. Ti.13. d.7 n.9.
Vnum optimum eſt Deus ipſe. ib n.10.
Deus eſt in mundo, quod in naui gubernator, T.12. d.2.n.2.
Deus eſt in mundo, quod in curru agitator. ibidem.
Deus eſt in mundo, quod in ciuitate lex. ibidem.

Natura.

NAtura eſt principium motus & quietis. T. 15. d. 2. n. 1.
Quidquid mouetur naturaliter à natura mouetur, ibid. n. 2.
Deus eſt auctor naturæ. ib. nu. 3.
Deus eſt natura naturans. ib n. 4.
Deus cum natura operatur. ib n 5.
Id cuique eſt naturale, quod ille fecerit, a quo eſt omnis ordo naturæ. n. 6.
Natura diuinæ immortalitatis eſt æmula, Tit.2.d.3, n. 12.

Proceſſus & ordo Naturæ.

Natura procedit ab imperfectioribus ad perfectiora, T.15. d.3. n.2.

Natura exordium capit à perfectis. ib. n.2
Perfectum prius eſt naturâ imperfecto ib. n.3.
Id natura eſt prius, quod generatione eſt poſterius. ib. n. 4.
Natura non agit inordinatè ibid. n. 5.
Natura in ſuis operibus nõ facit ſaltum. ib. n. 6.

Ratio & perfectio Naturæ.

Omnia, quæ natura, vel arte fiunt, ratione aliqua fiunt. ib. d. 4. n. 1.
Natura ordinat res omnes, & illis tribuit æquitatem. ib. n. 2.
Natura agit propter finẽ. ib.
Opus naturæ eſt opus intelligentiæ. ib. n. 3.
Natura nihil agit temerè. num 4.
Natura eſt ars Dei. n. 5.
Natura ſemper facit optimũ, quod poteſt d. 5. n. 1.
Natura ſemper deſiderat id, quod eſt melius. ib. n. 2.
Natura fugit vbique, quod moleſtum eſt. n. 3.
Natura nunquam deficit in neceſſariis. n. 4.
Natura non redundat in ſuperfluis. n. 5.
Natura, quod poteſt facere vno inſtrumento, non facit duobus. ib. n. 6
Natura quod alibi demit, alibi reſtituit. n. 7.
Naturæ miracula cuilibet enti ſunt indita n. 8.
Omnis res naturæ digna eſt ſui contemplatione. n. 9.

Vis & conſtantia Naturæ.

Natura non patitur vacuum ib. d. 6. n. 1.
Natura ſemper agit eodem modo. n. 2.
Natura eſt determinata ad vnum. n. 3.
Naturæ reſiſtere difficile eſt. n. 4.
Naturam expellas furca, tamen vſque recurret. ibid.
Aſſuetudo non fit contra naturam. n. 5.
Nihil præcepta & artes valent niſi adiuuãte natura. Tit. 15. d. 7. n. 5.
Vide, *Conſuetudo*, & *Habitus*.

Neceſſitas.

Neceſſitas non habet legem. T. 60. d. 4. n. 1
Propter neceſſitatem illicitum fit licitum. ibid.
Ingens telum eſt neceſſitas ibid. n. 2.
Neceſſitas facit omnia communia. ib. n. 3.

Nobilis, Nobilitas.

Vera Nobilitas eſt, facere voluntatem Dei. T. 47. d. 2. n. 1.
Præſtat vt parentes glorientur de filio, quàm filius ob parentes, ib. n. 2
Si quid boni eſt in nobilitate, eſt neceſſitas imitandi maiores. ib. n. 3

Nemo in gloriam noſtram vixit, nec, quod ante nos fuit, noſtrum eſt ibid.
Summa apud Deum nobilitas eſt, clarum eſſe virtutibus. ib. n. 4.
Nobilius eſt, non acceptam nobilitatem parere, quam acceptam vanè extollere. ibid. n. 5.
Omnes pari ſorte naſcimur; ſola virtute diſtinguimur. ib. n. 6.
Omnis nobilitas cuiuſque rei eſt ſibi ſecundum eſſe. T. 2. d. 3. n. 3.
Notitia. Vide *Cognitio & Scientia*.

Numerus.

Numerus efficitur diuiſione quantitatis. T. 21. d. 9 n. 2
Numerus eſt ex vnitatibus compoſita multitudo. ib. n. 4.
Vnitas omnem numerum metitur. ib. n. 5.
Omnes numeri differentes eſſentialiter differunt. ib. nu. 6.
Vltima vnitas eſt forma numeri. ib. n. 7.
Omnis numerus eſt par vel impar. n. 8.
Numero Deus impare gaudet. ib. n. 9.
Tria ſunt omnia. n. 10.
Quouis numero dato, poteſt dari maior in infinitum. ib. d. 5. n. 1.

Nunc, Nunquam.

Nunc nunquam eſt aliàs. T. 62. d. 2. n. 3.
Nunquam bene, qui nunquam malè. T. 1. d. 4.

Nutritio.

Vnumquodque nutritur iis, quibus conſtat. Tit. 35. d. 1. n. 3.
Ingeſtione corpus non alitur; ſed digeſtione. ibid. nu 4.
Cibum minuere, laborem augere ſalubre eſt. n. 5.
Quod ſapit hoc nutrit. n. 6.
Optimum condimentum fames. ib. n. 7
Qui mendicè viuit, miſerè viuit. n. 8.

Obedientia.

OBedientia ſola virtus eſt, quæ cæteras virtutes menti inſerit, inſertáſque cuſtodit. Tit. 27. d. 2 n. 1.
Obedientia eſt mater virtutum. ib. n. 2
Obediētia melior eſt, quam victimæ. n. 3.
Per victimas aliena caro, per obedientiam propria voluntas mactatur. n 4.
Quidlibet inferius perficitur per ſubiectionē ad ſuum ſuperius. n. 5.
Virtus cuiuſlibet ſubiecti eſt, vt bene ſubdatur ſuo principanti. n. 6.
Obedientiæ vis eſt infinita. n. 7.
Verus obediens eſt ſicuti inſtrumentum in manu artificis. n. 8.

Neſcit indicare, quiſquis perfectè didicerit obedire. n. 9.

Obedientia, quæ maioribus præbetur, Deo exhibetur. n. 10.

Obiectum Vide, *Potentia*, *Habitus*, *actus*, &c.

Obligatio.

Omnis obligatio aut in dãdo, aut in faciendo conſiſtit. T. 34. d. 6. n. 7.

Nemo obligatur ad impoſſibile. ibid.

Vide, *Promiſſio*.

Oculus.

Oculis potius eſt habenda fides, quam auribus. T. 38. d. 2. n. 6.

Oculis magis oportet credere, quàm opinionibus. ib. n. 7.

Vide, *Viſus*.

Odium.

Perfectum odium eſt, quod nec iuſtitia, nec ſcientia caret. T. 53. d. 2. n. 1.

Ama tanquam oſurus, oderis tanquam amaturus. ib. n. 2.

Mores amici noueris, non oderis. n. 3.

Proprium eſt ingenii humani, odiſſe, quem læſerit. n. 4.

quem quiſque odit, periiſſe expetit. n. 5.

Omnis Apoſtata oſor eſt, ſui ordinis. n. 6.

Virtuoſus & felix nihil operantur odibile. n. 7.

Odoratus.

Odorandi ſenſus dignitate eſt medius, neceſſitate extremus. T. 38. d. 3. n. 1.

Odor eſt ſicci, ſapor humidi. ib. n. 2.

Roſæ ſuauius olent, quibus vmbilicus eſt aſper. n. 3.

Rarò ſomniamus de odoribus. ib. n. 4

Oleum.

Oleum inter omnes liquores ſupereminet. T. 18. d. 4. n. 5.

Infimum mellis, medium vini, ſummum olei eſt optimum. ib. n. 6

Oleum camino oportet addere. T. 65. d. 5. n. 9.

Oleo incendium non extinguitur. ib. n. 10

Onus.

Qui ſentit onus ſentire debet & commodum. T. 47. d. 3. n. 4.

Rationi congruit, vt ſuccedat in onere, qui ſubſtituitur in honore. ib. n. 5.

Beneficium datur propter officium. ibid.

Multæ manus onus leuius reddunt. T. 49. d. 9. n. 5.

Opinio

Opinionum æquè probabilium ſequi licet alterutrã. T. 32. d. 1. n. 1.

In dubiis tutior pars eſt eligenda. ib. n. 2

Opinionibus prudentum aſſentiendum, vt demonſtrationibus. ib. n. 3

Opinio vehemens & ſtabilis

videtur certa. ib. n. 4
Non omne id eſt probabile, quod videtur probabile, ib. n. 5.
Opinio, in quam omnes conſentiunt, vix poteſt eſſe vana. num. 7.
Opinionem ſequitur fides. ibid.

Oppoſita.

Oppoſitorum eadem eſt diſciplina. T. 65. d. 1. n. 1.
Oppoſitorum oppoſiti ſunt effectus. ibid. n. 2.
Nulla oppoſita poſſunt ſimul reperiri in eadem re. nu. 3.
Nulla oppoſita de eadem re poſſunt ſimul affirmari. nu. 5.
De quocunque affirmatur alterum oppoſitorum, negatur alterum. nu. 6
Maiori bono maius malum opponitur, ib. n. 7
Id eſt melius, cuius oppoſitum eſt peius. ib. n. 8
Quod operatur propoſitum in propoſito, idem operatur oppoſitum in oppoſito. ibid. d. 5. n. 2.

Opus, operari.

Quilibet artifex naturaliter diligit ſuum opus. T. 16. d. 6. n. 2.
Quidquid non eſt aptum eſſe ſine alio, non eſt aptum operari. T. 34. d. 2. n. 4.
Ab eodem res habet eſſe & operari. ibid. n. 5.
Animal vigilans ſemper laborat. ib. d. 4. n 5.
Ex operationibus cognoſcitur potentia. ib. n. 11.
Vbicunque ſunt operationes ſpecie diſtinctæ, ibi & potentiæ. ib. n. 12.
Operantis artificium cognoſcitur ex operatione. T. 36. d. 3. n. 4.
Vide, *Actio, agens, Efficiens, Effectus.*

Ordo.

Ordo eſt habitudo ad vnum primum. T. 61. d. 5. n 3
Omnium rerum eſt ordo. ib. n. 2.
Ordo eſt rerum omniũ parens & præſidium. ibid.
Ordo eſt cauſa pulchritudinis & ſtabilitatis. ibid.

Otium.

Satius eſt otioſũ eſſe, quàm nihil agere. T. 49. d. 9. n. 8.
Principem non decet ſolidam dormire noctem. ibi. nu. 9.
Radix deſperationis eſt ignáuia. ibid. n 12.
Pigritia eſt nutrix egeſtatis. num. 13.
Corpus ſine motu putreſcit. nu. 14.
Vide, *Labor, & Motus.*

Panis.

Panis eſt alimentum alimentorum. T. 35. d. 2. n 4
Vide, *Alimentum, & Nutritio.*

Parens. Vide. *Generans*, *filius*, *Nobilitas*.

Pars.

Omnis pars eſt propter ſuũ totum. T. 21. d. 10. n. 4.
In toto partem non eſt dubium contineri. ibid. n. 5.
Pars ſe habet ad totum, ſicut materia ad formam. n. 6.
Omnis pars turpis eſt, quæ non congruit ſuo toti. n. 7
Pars ignobilior eſt propter nobiliorem. n. 8.
Eadẽ eſt ratio totius & partium. ib. n. 11
Partes, niſi ſeorſim ponantur, non ſunt in loco, ſed in toto. Tit. 61. d. 3. n. 9.

Paruus.

Parui corpore acuti ſunt mente. T. 21. d. 8. n. 3.
Ea plus habent admirationis quæ molis minimum. ib. n. 6.
Rerum natura nunquã magis, quam in minimis tota eſt. ibid.
Homogenea non diuiduntur ad minimum. ib. d. 5. n. 5.
Multa parua ipſum ſunt magnum. ib. d. 11. n. 5.

Paſſio generatim.

Actio eſt paſſio quæ in omni operis perfectione requiritur. T. 48. d. 3. n. 1.
Vnumquodque agit, ſecundum quod eſt actu. ib. n. 4.
Vnumquodque patitur, ſecundum quod eſt potentia. ibid.
Vbicunque eſt paſſio, ibi imperfectio. ib. n. 6
Omnis paſſio abiicit à ſubſtantia. ib. n. 7
Vide, *actio*.

Paſſio & perturbatio animi.

Paſſiones ſunt ſeminaria boni & mali. T. 52. d. 2. n. 2.
Omnis paſſio inclinat cum impetu in obiectum. ib. n. 3.
Paſſio appetitus cauſat in corpore tranſmutationem. n. 4.
Paſſiones omnes in lætitia finiunt, vel dolore. n. 5.
Virtutis eſt, dolere, & lætari, vti oportet. n. 6.

Paſſionum cauſa.

Paſſionum cauſæ à corporis diſpoſitione pendent. ib. d. 3. n. 1.
Paſſiones naſcuntur ex opinione. ib. n. 2.
Affectus animi ſequũtur apprehenſionem phantaſiæ. n. 3.
Motuũ diuerſitas ex diuerſitate complexionum gignitur. n. 4.

Homines non pati, niſi à ſeipſis.

Nemo læditur, niſi à ſeipſo. ib. d. 4. n. 1.

Nihil patitur à ſeipſo. ibid.
Homines non rebus turbantur; ſed iis, quas de rebus habent, opinionibus. ib. n. 2.
Omnis inordinatus animus ſuaipſius ſibi pœna eſt. ib. n. 3.
Damnũ, quod quis ſua culpa ſentit, ſibi debet, non aliis imputare. n. 4.

Paſſiones domandæ.

Quælibet virtus affectus animi prærequirit ſedatos. ib. d. 5. n. 1.
Ibi pax eſſe non poteſt, vbi non eſt ſubiectio repugnantium. ib n. 2.
Anima quieſcens, fit ſapiens. n. 3.
Conturbatus animus non eſt aptus ad exequendum munus ſuum. n. 4.
Affectum & cogitationes in quiete & ſtatu ponere, id ſcire eſt, & ſapere. ibid.

Patientia.

Patientia eſt galea virtutum. T. 29. d. 6. n. 1.
Omnis, qui ſe præſtare ceteris ſtudet, iniuriarum meminiſſe non debet. ib. n. 3.
Iniurias contemnere nobiliſſimum victoriæ genus eſt ib n. 3.
Fulgentiſſima victoria eſt, vincere patiendo. ib. n. 4.
Patientia, martyrii genus eſt. ib. n. 5
Patientia vincit omnia. ib. n. 6.
Patientia vincit, non colluctando; ſed ſufferendo. ib. n. 7.
Impatiens, dum pati recuſat, non ſe liberat à malis; ſed ea facit grauiora. ibid. n. 8.

Paupertas.

Animi elatio paupertate domatur. T. 47. d. 5. n. 3.
Affatim diues eſt, qui cum Chriſto pauper eſt. ib. n. 8.
Vide, *Diuitiæ*, & *Pecunia*.

Pax.

Bellum geritur, vt in pace viuatur. T. 33. d. 6. n. 6.
Ibi pax eſſe non poteſt, vbi non eſt ſubiectio repugnantium. T. 52. d. 5. n. 2.
Nulla pax regni ſociis. T. 65. d. 4. n. 2.
Vide, *Concordia*.

Peccatum.

Omne peccatum eſt voluntarium. T. 55. d. 3. n. 1.
Peccatum adeo eſt voluntarium, vt ſi nõ ſit voluntarium, non ſit peccatum. ib. n. 2.
Nemo peccat inuitus. ibid. n. 3.
Concupiſcere naturale eſt: at malè concupiſcere voluntarium. ib. n. 4.
Non nocet ſenſus, vbi non eſt conſenſus. ibid.
Nemo tenetur ad culpam,

niſi propri. voluntate leflexerit. nu. 5.
Delictum perſonæ redundare non debet in detrimentum Eccleſiæ. n. 6
Facientem & conſentientem par pœna conſtringit, n. 7.
Omne peccatum eſt mendacium. n. 8.
Ab impiis egredietur impietas. n. 9.
Præſtat millies mori, quam Deum vel leuiſſimè offendere n. 10.
Initium ſalutis eſt notitia peccati. n. 11.
Initium operum bonorum confeſſio eſt operum malorum. n 12.
Non dimittitur peccatum, niſi reſtituatur ablatum. ibid. n. 13.
Peccati venia non datur, niſi correcto. ib. n. 4.

Pecunia.

Pecuniæ obediunt omnia. T 47. d 5. n. 1.
Munera excœcant oculos ſapientum. ibid.
Non eſt cenſus in crimine; ſed affectus ib. n 9.
Vbi amici, ibi opes. T. 58. d. 4 n 3.
Tolerabilius eſt. viuere ſine pecunia, quam ſine amicis. ib. n. 4.
Habere amicum, bonum eſt præſtantiſſimum. ibi.
Vide, *Amicitia, Diuitiæ, Paupertas.*

Perfectio, Perfectum.

Perfectum eſt, cui nihil deeſt. T. 6. d. 2. n. 1.
Bonum & perfectum conuertuntur. ib. n. 2.
Perfectum eſt, quod habet omnia. ib. n. 3
Ens ſimplicius eſt perfectius. ib. n. 4.
Omnia naſcuntur imperfecta. ibid. d. 3. n. 1.
Imperfecta ſunt priora perfectis. ib. n. 2.
Imperfectum eſt inchoatio perfecti. nu. 3.
Ardua ſunt rerum magnarum principia. ib. n 4.
Omne imperfectum eſt propter perfectius. ib. n. 5.

Studium perfectionis.

Omne imperfectum appetit ſui perfectionem. Tit. 6. d 4. n. 1.
Id cuique bonum eſt, vnde perficitur. ibid. nu. 2.
Omne ens prius in hoc propendet, vt ſeipſum perficiat, quam vt aliud. ibid. n. 3.
Tum vnumquodque perfectum eſt, cum attingit propriam virtutem. ib. nu. 4
Quo res eſt futura perfectior, eo plurium indigentior. num. 5.
Perfectio cuiuſque rei eſt difficillima. nu. 6.

Perfectio in ordine ad Operationem.

Perfectum eſt, quod ſibi ſimile poteſt generare. ib. d. 5. n. 1.
Satius eſt vnum facere inſigniter, quàm multa mediocriter. ib. n. 2
Agere multa rectè, & ſæpe difficile eſt. ibid.
Impar inuenitur ad ſingula, qui confuſa mente diuiditur ad multa. n. 4.
Perfectiſſimo Enti debetur perfectiſſimus modus agendi. n. 5.
Sicut ſe res habet ad eſſe, ita ad operari. ibid.

Periculum.

In via præcipiti periculoſus eſt lapſus. Tit. 25. d. 9. n. 9.
Malo modo malus quærendus eſt cuneus. ib. n. 10
Nunquam periculum ſine periculo vincitur. ibid.
Maior eſt animus inferenti periculum, quam propulſanti. ib. d. 11. n. 6.
Tueri ſe infirmioris eſt, inuadere fortioris. ibid.
Furioſorum eſt, nihil metuere. T. 29 d. 3. n 1.
Fortes non ſunt, qui ira vel furore in periculum ruũt. ibid.
Fortitudo eſt conſiderata periculorum ſuſceptio & laborum perpeſſio. ibid. d. 2. n. 1.

Perſeruerantia, Vide, *Conſtantia*, *Fortitudo*, *Magnanimitas*.

Philoſophia.

Philoſophia eſt cognitio rerum, vt ſunt. T. 31. d. 1. nu. 1.
Philoſophia eſt mortis contemplatio. ib. n 2.
Philoſophia dominatur fato. n. 3.
Philoſophia eſt præſtantiſſimum animi humani bonum. n. 4.
Philoſophiæ imperitus nec ſe ſcit, nec aliquid aliud. n. 5.
Philoſophia mirabiles parit voluptates. n. 6.
Philoſophari nõ poteſt animus curis occupatus. n. 7.

Phyſica.

Phyſica eſt ſecunda Philoſophia T 31 d. 4. n. 1.
Si non eſſent ſubſtantiæ immateriales Phyſica eſſet prima Philoſophia. n. 2.
Medicina incipit, vbi Phyſica deſinit n. 3.
Sanitatis & ægritudinis principia cognoſcere Naturalis eſt. n. 4.
Vide, *Medicina*

Pietas.

Pietas eſt virtus, qua parentibus, ſanguine iunctis, & patriæ cultus debitus exhibetur. T. 27. diſt. 1. nu 5.
Pietas eſt caput omniũ virtutum. ib. n. 4.
Vna cuſtodia pietas. ib. n. 8.

Pium virûm non malus genius, non fatum ipſum deuincit. ibid.
Nulla vis maior pietate vera. ib. n. 9
Rectè nouit viuere, qui rectè nouit orare. ib. n. 10.

Planta.

Plantarum genus primum eſt genus animātium. Tit. 18. d. 5. n. 1.
Planta non eſt propter plātam; ſed propter animal. ibid. n. 2.
Plantæ montanę magis ſunt medicinales. ibid. n. 3.
Plantæ omnes ſine cultu ſyl-ueſcunt. ib. n. 4.
Non conualeſcit planta, quæ ſæpius transfertur. nu. 5.

Pœna.

Bona bonis eueniunt, malis mala. Tit. 49. d. 1. n. 1.
Fœcem improbitatis bibunt impij. ib. n. 2.
Dii laneos habent pedes; ſed ferreas manus. ibid.
Per quæ quis peccat, per eadem torquetur. n. 3
Supplicium ſceleris eſt in ſcelere. ib. n. 4.
Non eſt grauius ſupplicium odio publico. n. 5.
Omnis inordinatus animus ſibi ipſi eſt pœna. ibid. d. 2. n. 2.
Nemo puniendus eſt ſine cauſa. Tit. 5. d 7. n 6.
Pœna communis eſt latroni & martyri; ſed cauſa diſpar. Tit. 29. d. 2. n. 4.
Facientem & conſentientem par pœna conſtringit. Tit. 55. d. 3. n. 7.

Politica.

Politica ordinat reliquas artes. T. 31. d. 7 n. 6.
Politica maximè omnium dominatur. ib. n. 7.
Finis Politicæ continet omnium facultatum fines. ib. n. 8.
Finis Politicæ eſt optimus in rebus humanis. ibid.
Quiſquis in re ciuili intelligens haberi vult, illi opus eſt experientia. ibid. d. 6. n. 6.
Vide, *Prudentia gubernatrix.*

Poſſeſſor.

In pari cauſa melior eſt conditio poſſidentis. Tit. 47. d. 4. n. 1.
Non tutò poſſidetur, quod ab omnibus concupiſcitur. ib. n. 4.
Malè parta, malè dilabuntur. num. 6.
Vide, *Præſcriptio.*

Poſſibile.

Quidquid non implicat cōtradictionem, poteſt fieri per abſolutam Dei potentiam. T. 34. d. 6. n. 1.
Quidquid implicat contradictionem eſt impoſſibile per abſolutam Dei potentiam. ib. n. 2.

quod non decet Deum, id Deo eſt impoſſibile. ibid. n. 3.
In myſterio prorſus ſupernaturali ratio facti eſt potentia facientis. ib. n. 4
Illud eſt impoſſibile, quod nunquam fieri potuit. ib. n. 5.
Nemo tenetur ad impoſſibile. n. 6.
Poſito poſſibili in actu, nullum ſequitur incõueniens. T. 54. d. 9. n. 12.
Poſſibile eſt illud, quo poſito in eſſe, nihil ſequitur impoſſibile. ib. n. 13.

Potentia generatim.

Omnis potentia fundatur in aliqua eſſentia. T. 34. d. 2. n. 1.
qualis eſt eſſentia rei, talis & potentia. ib. n 2.
Qualis eſt potentia rei, talis etiam eſt actus. ibid num. 3.
Omnis creatura, ficut eſſẽtiam, ita & potentiam habet finitam. n. 7.
Potentia rerum explicatur per maximum, quod ſic. n. 8.
Impotentia rei explicatur per minimum quod non. nu. 9.
Non omnia poſſumus omnes. n. 11.
quidquid poteſt virtus inferior, poteſt etiam ſuperior. ib. d. 3. n. 2

Potentia ſpeciatim.

Potentia libera poſitis omnibus ad agendum requiſitis poteſt agere & non agere. diſt. 5. n. 3.
Potentiæ rationales ſe habent ad oppoſita. nu. 4.
Potentia naturalis poſitis omnibus ad agendum requiſitis agit neceſſariò. nu. 5.
Potentiæ irrationales determinatæ ſunt ad vnum. num 6.
Omni potentiæ actiuæ naturali reſpondet paſſiua proportionata. n. 7.
Omni potentiæ paſſiuæ reſpondet actiua proportionata. n. 8.
Omnis potentia actiua perficit paſſiuam. n. 9.

Potentia in ordine ad actum.

Fruſtra eſt potentia, quæ non reducitur ad actum. ibid. d 4. n. 1.
Fruſtra dicimus calceamentum, cuius non eſt calceatio. n. 2.
Potentia Dei ſuiipſius eſt, non actuum. n. 3.
Eſſe in actu præſtantius eſt, quàm eſſe in potentia ib. nu. 4.
Si Deus non eſſet in actu, non eſſet Deus. ibidem. nu. 5.
Animal ſemper laborat. ibid. n. 6.

Actus eſt perfectior ſua potentia. num.8.
Eſſe in actu melius eſt, quam eſſe in potentia in bonis: non verò in malis. ib. n.7
Potentia præcedit ſuum actum. num.9
Actus & potentia ſunt eiuſdem generis. ibid.
Eius eſt actus cuius eſt Potentia. nu.10.
Ex actibus cognoſcitur Potentia. ibid.
Vbicunque ſunt actus adæquati diſtincti ibi & Potentiæ. ibid.

Potentia in ordine ad obiectum.

Obiecta mouent potentias. ib. d.5.n.1.
Potentiæ ſpecificantur per actus & obiecta. n.2.
Potentia ſuperior reſpicit vniuerſaliorem rationem obiecti, quam Potentia inferior. nu.3.
Obiectum Potentiæ realis eſt reale. nu.4.
Quod circa præſtantiorem materiam verſatur, aut certiùs eam attingit, præſtantius eſt. n.5.
Nulla Potentia verſatur extra ſuum obiectũ. n.6.
Omnis potentia poteſt percipere ſuum obiectũ. n.7.

Præceptum.

Vbi conſilium datur, offerentis arbitrium eſt, vbi præceptum, neceſſitas eſt ſeruientis. T.60. d.1.n.1.
Præceptum exſpirat cum morte præcipientis. ibid. n.2.
Longum iter eſt per præcepta, breue & efficax per exempla. ib. d.2. n.3

Prædicatio.

Cum quippiam de quopiam prædicatur, vt de ſubiecto, ea quæ de prædicato dicuntur, dicuntur etiã de ſubiecto. T.54. d.8. n.1
Cum quippiam de quopiam prædicatur, vt de ſubiecto, ea, quæ de prædicato negantur, negantur etiam de ſubiecto. n 2.
Quidquid vniuersè affirmatur de ſubiecto, affirmatur de quouis contento ſub illo. ib.n.3
Dici de omni. n.4.
Eſſe in toto. n.5.
Quidquid vniuersè negatur de ſubiecto, negatur de quouis contento ſub illo. ib.n.6.
Dici de nullo. n.7
Eſſe in nullo. ibid.
Quædam dicuntur de ſubiecto, & non ſunt in ſubiecto. ibid. n.9.
Quædam ſunt in ſubiecto, & non dicuntur de ſubiecto. ib. n.10.
Quædam dicuntu de ſubiecto & ſunt in ſubiecto. ib. n.11.
Quædam nec ſunt in ſubiecto, nec dicuntur de ſubiecto. n.12. Subiecta ſtant materialiter ib. n.13

Incrementum prædicati ſequitur incrementum ſubiecti. n.14
Eſſendi modi proportionales ſunt modis prædicandi. n. 17.

Præmium.

Nemo meretur præmium, niſi per actum bonum. T. 5. d. 7. n. 5.
Probos mores ſua præmia non deſerunt. Tit. 56. d. 1. n. 1.
Virtus eſt bonarum rerum conciliatrix. ib. n. 2.
Vna res virtus eſt, quæ nos immortalitate donare poſſit. ibid.
Maiori virtuti maius debetur præmium. ib. n. 3.
Ad magna præmia per magnos venitur labores. n. 4.
Sera præmia ſunt magnifica. T. 57. d. 2. n 5.

Preſcriptio.

Poſſeſſor malæ fidei nunquam præſcribit. Tit. 60. d. 5. n 4.
Non firmatur tractu temporis, quod ab initio de iure non ſubſtitit. n. 5.

Princeps.

Princeps ſe habere debet ad ſubditos, ſicut paſtor ad oues. T. 25. d. 6. n. 1.
Boni Paſtoris eſt, tondere oues, & non deglubere. ib. n. 2.
Apum Principes minimè irritantur & feriunt. ibid. n 4.
Nihil tam vtile, quàm amari. ib. n. 6.
Nihil tam inutile, quam odio haberi. ib. n. 7
Vnum & inexpugnabile munimentum eſt amor ciuium. n. 8.
Reges à ciuibus cuſtodiuntur, Tyranni à mercenariis externis. ib. n. 9
Regis obiectum eſt honeſtum, Tyranni quod placet. n. 12
Reges volentibus, Tyranni dominantur inuitis. n. 13.
Regum omnium non vnus eſt modus poteſtatis. nu. 14.
Vide, V. *Imperator*, & V. *Prudentia gubernatrix.*

Principium generatim.

Principium eſt primũ, vnde aliquid eſt, aut fit, aut cognoſcitur. Tit. 1. d. 1. n. 1.
Omne principium prius eſt ſuo principiato. ibid. d. 2. n. 1.
Quidlibet cognoſcitur, dum in ſua principia reſoluitur. ib. n. 2.
Cognitionis certitudo ex certitudine principiorum dependet. n. 3.
Diuerſorum diuerſa ſunt principia. n. 4.
Eiuſdem rei non debent eſſe plura principia. n. 5.

Valor, Principia.

Principium cuiuſque rei maximum eſt. ib. d. 3. n. 5.

Principia mole parua, virtute ſunt magna. ib. n. 2
Principium eſt operis totius dimidium. n. 3.
Principium plus quàm dimidium totius eſſe videtur. n. 4.

Principia complexa per ſe nota.

Principia ſunt tanquam locus oſtij in domo, quē nemo ignorat. ib. d. 5. n. 1.
Impoſſibile eſt, arbitrari oppoſitum eius, quod eſt per ſe notum. ib. n. 3.
Intellectus omnis eſt rectus. n. 4.
Notitia principiorum habetur ex terminis. n. 5.
Principia ſunt, quæ non per alia; ſed per ſe fidem habent. n. 6.
Principia alia inductione, alia ſenſu, alia aſſuetudine innoteſcunt. n. 7.
Contra negantes principia non eſt diſputandum. ib. d. 7. n. 1.
Prima negantes principia difficilè ſanantur. n. 2
Omnis ſcientia ſupponit ſua principia. n. 3.
Principiis Metaphyſicæ ſublatis, tolluntur omniū ſcientiarū principia. n. 4.
Cognitio nulla certior cognitione principiorum. n. 5.

Vſus eorum in ſcientiis.

Omnis ſcientia habetur per aliqua principia per ſe nota. ib. d. 5. n. 8
Scientiæ procedunt ex propriis. ib. d. 6. n. 1
Diuerſæ ſcientiæ procedunt ex diuerſis principiis. ib. n. 2.
Omnes ſcientię conueniunt in iis, quæ ſunt communia. n. 3.
Omnes ſcientiæ dignitatibus vtuntur. ib. n. 4
Communia primum, dein ſingula conſideranda ſūt. ib. n. 5.
Principium in ſpeculatiuis ſe habet, vt finis in practicis. ib. n. 6
Omnis ſcientia virtute continetur in ſuis principiis. n. 7.
Philoſophia omnibus ſcientiis principia ſubminiſtrat. n. 8.

Priuatio.

Priuatio non cognoſcitur, niſi per habitum oppoſitum. T. 65. d. 6. n. 1.
Rectum eſt ſui obliqui index. n 2.
Priuatio eſt per ſe non ens. n. 3.
Habitus & priuatio ſunt circa idem. n. 4.
Priuationis, vt priuatio eſt, nulla eſt differentia. n. 5.
A priuatione ad habitū non eſt regreſſus. n. 6.
Omnis contrarietas habet priuationem alterius contrarij. n. 7.
Habitus & priuatio ſunt prima contrarietas. n. 8.
Contrarietatis principium

eſt oppoſitio priuationis & habitus. ib. d. 7. n. 4.

Priuilegium.

Lex bonum commune reſpicit, priuilegium priuatum. T. 60. d. 2. n. 3.
Quod alicui gratioſè conceditur, trahi non debet ad exemplum. ib. d. 3. n. 1

Prius & Poſterius.

Quod eſt prius priore eſt etiam prius poſteriore. T. 62. d. 5. n. 1.
Quod eſt poſterius poſteriore, eſt etiam poſterius priore. ib. n. 2
Omne poſterius dicit ordinem ad prius. n. 3.
Omne prius dicit ordinem ad poſterius. ibid.
Poſterius non poteſt eſſe, ſine priore. n. 4.
Vbicunque eſt perpetua duorum reciprocatio, ibi neutrius in tempore præceſſio. n. 5.
Inter prius & poſterius natura non valet conuertentia. n. 6.
Poſterius non tollit naturam prioris. ibid.
Qui prior eſt tempore potior eſt iure. ib. n. 7
Mora ſua cuilibet eſt nociua. n. 8.
Parum quod diſtat nihil diſtare videtur. n. 9.
Prodigus.
Vide, *Auaritia, & auarus.*

Proditio, Proditor.

Proditio placet, diſplicet proditor. Tit. 26. d. 7. nu. 8.
Promiſſio. Vide. *Fidelitas.*
Proportio.
Proportio eſt optima rerum conciliatrix. T. 46. d. 4. n. 3.
Finiti ad infinitum nulla eſt proportio. ib. n. 4
Qualis eſt proportio partis ad partem, talis eſt totius ad totum. ib. n. 5
Totum vt ſe habet ad totum, ita ſingulæ partes, ad ſingulas partes. n. 6.
Vt ſe habet ſimpliciter ad ſimpliciter, ita maius ad maius. n. 7.
Sicut vnum ſe habet ad vnum, ita duo ad duo. n. 8.
Sicut totum ſenſibile ſe habet ad ſenſum, ita totum intelligibile ad intellectum. n. 9.

Proprietas.

Proprium innaſcitur ſpeciei. T. 19. d. 3. n. 13.
Vbicunque ſunt proprietates eiuſdem ſpeciei, ibi & eſſentiæ. T. 34. d. 7. n. 1
Vna ſpecie proprietas non manat ex gradibus eſſentiæ ſpecie diuerſis. ib. n. 2.
Ex proprietatibus cognoſcitur eſſentia. n. 3.
Proprietas ſpecifica nobilior eſt, quã generica. n. 4.
Proprietas ſeparabilis eſt à ſubiecto, quoad realitatẽ,

non quoad conuenientiam. n. 5.
Quod proprium eſt melioris rei melius eſt, quàm quod deterioris. n. 6
Quod magis proprium eſt rei, eidem eſt melius. n. 7.
Qui tollit proprietates tollit eſſentiam. T. 19. d. 2. nu. 2.
Omnes gentes habent ſicuti peculiaria mala, ita etiam peculiaria bona.

Prudentia generatim.

Prudentia eſt habitus agendi vera cum ratione circa ea, quæ homini bona ſunt, vel mala. T. 25. d. 1. n. 1.
Prudentia eſt primus fons officii. ib. d. 2. n 1.
Prudentia eſt lucerna corporis noſtri. ibid.
Prudentia eſt regula virtutum moralium. ib. n. 2.
Prudentia eſt forma virtutum moralium. n. 3.
Principium formale virtutis eſt bonum rationis. n. 4.
Prudentia eſt mater fortitudinis. nu. 5.
Prudentia poteſt falli ſpeculatiuè non practicè. num 6.
Nemo eſt prudens, niſi qui eſt bonus. ib. d. 3. n. 1.
Bonam vitam ſcientia perfecta efficit. ib. n. 2.
Qui moderatur ſermones ſuos, doctus & prudens eſt, num. 3.
Cuſtos prudentiæ eſt Temperantia. n. 4.
Intemperantia corrumpit æſtimationem prudentiæ. n. 5.

Prudentia gubernatrix.

Prudentia eſt virtus propria eorum, qui aliis præſunt. ib. d. 4. n. 1.
Virtutem perfectam habere debet, qui imperat. ib. n 2.
Beata eſt Reſp. cui dominatur princeps ſapiens. nu. 3.
Finis Politicæ eſt feliciter viuere. ibid.
Integritas præſidentium ſalus eſt ſubditorum. n. 4.
Ad Regis exemplum orbis componitur. n. 5.
Simia eſt in tecto Rex, fatuus in ſolio. n. 7.
Gubernatio bona plura requirit, quam leges & literas. ib. d. 5. n. 2.
Optimatum gubernatio ſæpe mutatur. ib. d. 7 n 4.
Principatuum pluralitas nō eſt bona. ib. n. 5.

Puer.

Pueri magis ſequuntur ea, quæ vident, quam, quæ audiunt. Tit. 40. d. 2. n. 7.
Puerilis delectationis velox eſt transmutatio. T. 53. d 4. n. 11.
Puer poteſt eſſe Mathematicus: Sapiens eſſe non poteſt. Tit. 31. d. 3. nū. 4.

Vide, *Adoleſcẽs, ætas, ſcientia.*

Punctum.

Punctum eſt, cuius pars nulla eſt. T. 21. d. 6. n. 1.

Ex quolibet pũcto ad quodlibet punctum duci poteſt linea. ib d. 7. n. 5.

Puſillanimitas. Vide, *Magnanimitas & Superbia.*

Qualitas.

Qualitas eſt, qua quidam dicuntur quales. Tit. 21. d. 1. n. 1.

Qualitas eſt perfectiua ſubſtantiæ. ib. d 2. n. 1.

Qualitas eſt forma ſubſtantiæ. ib. n. 2.

Subſtantia nobilior nobiliores habet qualitates. nu. 3.

Qualitas eſt nobilior quantitate. n. 4.

Qualitas formam conſequitur, quantitas materiam. nu. 5.

Quale eſt poſterius qualitate. n. 6.

Quale nobis eſt notius qualitate. nu. 7.

Omnis prima qualitas magis eſt actiua, quam eius contraria ſit reſiſtitiua. T. 43. d. 1. n. 4.

Quantitas generatim.

Quantitas ſequitur materiam, qualitas formam. Tit. 21. d. 2 n. 1.

Quantitas aſſimilatur materiæ, qualitas formæ. ibid. n. 2.

Quantitas non eſt de genere actiuorum. n. 3.

Quantitas non recipitur in ſubiecto ſpirituali. n. 4

Quantum numerabile multitudo eſt, menſurabile magnitudo. n. 5.

Omne quantum eſt diuiſibile. ib. d. 3. n. 1.

Magnitudo eſt id, quod in continua eſt diuiſibile. nu. 2.

Multitudo eſt id, quod in non continua eſt diuiſibile. n. 3.

Omne quantum eſt æquale alteri, vel inæquale. d. 4. n. 1.

Omne quantum vel eſt finitum vel infinitum. d. 5. n. 1.

Quantitas longa, lata, & profunda.

Linea eſt quantitas vnius dimenſionis. ibid. d. 7. nu. 1.

Linea eſt longitudo latitudinis expers. n. 2.

Superficies eſt quantitas duarum dimenſionum. ibid.

Superficies eſt, quæ latitudinem & longitudinem tantum habet. ibid.

Linea in latum eſt indiuiſibilis, ſuperficies in profundum. ib. n. 3.

Linea prior eſt ſuperficie. nu. 4.
Longitudo prior eſt latitudine. ibid.
Omnis linea & in ſe, & in quamuis aliam duci poteſt. n. 5.
Nulla dies ſine linea. n. 6.
Corpus eſt quantitas trinæ dimenſionis. ibid. d. 8. n. 1.
Corporum penetratio non datur naturaliter. ibid. nu. 2.
Corpora duo impoſſibile eſt eſſe ſimul. n. 3.

Quies.

Quod eſt aptum moueri, idem & quieſcere. T. 49. d. 10. n. 1.
Natura eſt principium motus & quietis. ibid.
Quod eſt aptum quieſcere, idem & moueri. ibid.
Quies omnis eſt in tempore. ib. n. 2.
Animalia conſeruat requies. n. 3.
Humana omnia ad operandum aſſiduè ſunt imbecilla. n. 4.
Animorum impetus aſſiduus labor frangit. n. 6.
Animalia, quæ nimis laborant, minus viuunt. nu. 8.
Quies eſt ſummum remedium membri affecti. nu. 9.
Anima quieſcens fit ſapiens. T. 52. d. 5. n. 5.

Recreatio.

Requies & ludus in vita videntur neceſſaria. T 49. d. 10. n. 5
Arcus ſemper intenſus rumpitur. ib. n. 7.
Iucundiſſima eſt nauigatio circa terram, ambulatio circa mare. n. 8.
Vide, *Delectatio*, *Quies*, *Violentum.*

Relatio, Relatum.

Relatio prædicamentalis eſt accidens reale, cuius totum eſſe eſt, ad aliud eſſe. Tit. 46. d. 2. n. 1.
Relata ſunt ſimul natura. ib. n 2.
Relata dicuntur ad ea, quæ conuertuntur. n. 3.
Vno relatiuorum definitè cognito, alterum quoque definitè cognoſci neceſſe eſt. nu. 4.
à Relatione non denominatur aliquid, quaſi exterius exiſtente: ſed inhærente. nu. 5.
Quod in vnoquoque relatiuo eſt ratio fundandi propriam relationẽ, idem eſt ratio terminandi alteram correlationem. n. 6.

Religio.

Religio eſt virtus, quæ Deo exhibet cultum tanquam primo rerum omnium principio. T. 27. d. 1. n. 5.
Deus colitur fide, ſpe, & charitate. ib. n. 1.

Sacrificium eſt omne opus bonum, quod geritur vt in ſancta ſocietate Deo inhæreatur. n.2.
Optimus animus perfectiſſimus Dei cultus eſt. ib n.6.
Fulcrum imperiorum eſt religio & pietas. n.7.
Vide, *Pietas.*

Reminiſcentia.

Nullum animal reminiſci præter hominem poteſt. T. 40. d. 3. n. 5.
Non reminiſcimur poſt mortem. ib. n.2.
Vide, *Memoria.*

Repugnantia.

Nulla repugnantia poſſunt ſimul reperiri in eadem re. Tit. 65. d. 1. n. 4.
Vide verbo, *Oppoſita.*

Sanguis.

Sanguis eſt vltimum alimentum animalis. T. 35. d. 2. n. 3.
Sanguinis copia caloris indicium eſt. ibid.

Sanitas.

Corpora ſana permultos ferunt errores. Tit. 43. d. 2. n. 2.
In corpore affecto facilis eſt offenſio. ib. n. 1.
Corpus & anima ſibi inuicem compatiuntur. ib. d. 3. n. 1.
Melior eſt animi æquitas, quàm corporis ſanitas. ib. n. 3.
A ſanitate in anima fit ſanitas in natura. T. 53. d. 4. n. 19.

Sapientia.

Sapientia eſt rerum humanarum & diuinarum ſciẽtia. Tit. 31. d. 5. n. 3.
Signum ſapientis eſt, poſſe docere. ib. n. 4.
Occultæ muſices nullus reſpectus. n. 5.
Sapientis eſt loqui ſententias. n. 7.
Sapientis eſt ordinare, & non ordinari. n. 8
Quando vita contemnitur etiam doctrina vilipenditur. ib. n. 9.
Sapientis eſt, non diſceptare de nominibus. n. 10
Sapientia non ineſt homini à natura. n. 11.
Sapiens fit alius ab alio. ib. d. 6. n. 1.
Vbi fuerit humilitas, ibi & Sapientia. n. 2.
Id ſapit quiſque, quod quiſque didicit. n. 4.
Aulœdus fit, qui Cith. rœdus eſſe non poteſt. ib. n. 5.
Nemo mortalium omnibus horis ſapit. n. 6.
Serò ſapiunt Phryges. n. 7.
Accepto malo ſapiunt ſtulti. n. 8.
Euentus ſtultorum Magiſter eſt. ibid.
Feliciter is ſapit, qui alieno periculo ſapit. n. 9.
Vir ſapiens vates eſt optimus. n. 10.

Satisfactio.

Modus ſatisfaciendi ſequitur modum eſſendi. T. 11. d. 3. n. 5.

Scientia. Scire.

Scientia eſt cognitio rei per cauſam. T. 30. d. 2. n. 1.
Scire eſt rem per cauſam cognoſcere. ib. n. 2.
Nihil ſcitur, ſine cauſa. n. 3.
In diſciplinati eſt, quærere cauſam, vbi cauſa non datur. ibid.
Omnis homo naturaliter ſcire deſiderat. ib. d. 3. n. 1.
Addiſcere omnibus hominibus eſt iucundiſſimum. ib. n. 3.
Scientia non habet oſorem, niſi ignorantem. n 4.

Quomodo gignatur Scientia.

Omnis doctrina, omniſque diſciplina διανοητικὴ, ex præcedente fit cognitione. ib. d. 4. n. 1
Ignota per nota nobis innoteſcunt. ib. n. 2.
Quidquid conſtat, vel ſenſu conſtat. vel ratione, vel reuelatione. n. 3.
Omnis noſtra ſcientia pendet à ſenſu. n. 4.
Vniuerſaliſſima ſunt nobis cognitu difficillima. n 5
Varietas ſcientiarum à natura prognata eſt. ib.
Cuiuſque facultatis perfectio naturâ, diſciplina, & exercitatione cõparatur. ib. d 6. n. 7.
Docilis ab alio, ſolers fit ſapiens à ſeipſo. ib. n. 12

Scientiæ obiectum.

Vnius vt vnũ, vna eſt ſcientia. ib. d. 7. n. 1
Obiectum materiale eſt cõmune ſcientiis, formale non item. n. 2.
Omnis ſcientia ſupponit ſuum obiectum. n. 3.
Quod non eſt, nullus ſcit, quod quid eſt. ibid.
De eſſentia habetur ſcientia definitiua, de proprietatibus demonſtratiua. n. 4.
Non Ens non eſt ſcibile. ib. d. 8. n. 1.
Solum Ens reale eſt ſcibile. ib. n. 2.
Falſi non eſt ſcientia. n. 3.
Nihil ſcitur niſi verum. n. 4.
De Accidentibus non eſt ſcientia demonſtratiua. ib. n. 5.
Scientia eſt eorum, quæ aliter ſe habere non poſſunt. ibid. & n. 8.
De Ente per accidens non eſt ſcientia. ib. n. 6.
Scientia eſt de neceſſariis. ibid.
Obiectum ſcientiæ eſt Ens per ſe. n. 7.
Obiectum ſcientiæ eſt ingenerabile & incorruptibile. n. 9.
Sciẽtiæ omnes ſunt vniuerſales. n. 10.
Ipſum ſcibile eſt æternum. n. 11.
Scibile quod eſt, eſt demõſtrabile. n. 12.
Sciens non eſt, qui non ha-

bet cauſam, per quam res eſt n. 13.

Munia ſcientiæ.

Eiuſdem ſcientiæ eſt, conſiderare totum & partes. ib. d. 9. n. 1.

Eiuſdem ſcientiæ eſt, conſiderare finem, & ea, quæ ſunt ad finem. ib. n. 2.

Eiuſdem ſcientiæ eſt, conſiderare ſubiectum, & accidentia ſubiecti. n. 3.

Eiuſdem facultatis eſt, verum & veriſimile videre. n. 4.

Eiuſdem ſcientiæ eſt, agere de eo, quod eſt tale, & quod videtur tale. n. 5.

Omnis ſcientia prius methodicè agit de extremis ſimplicibus, quam de compoſitis. T. 23. d. 19. n. 2

Scientiarum diſtinctio, & ſpecificatio.

Scientiæ ſpecificatur ab obiecto. T. 30. d. 10. n. 1.

Omnis ſcientia ſumit nobilitatem ſuam ab obiecto. ib. n. 2.

Scientiæ ſubalternæ non faciunt numerum in ſcientiis. n. 3.

Omnis cognitio practica fundatur in aliqua ſpeculatiua. n. 4.

Practicæ finis eſt opus, ſpeculatiuæ veritas. n. 5

Per ſpeculatiuam ſcimus, vt ſciamus, per practicam ſcimus, vt operemur. n. 6.

Intellectus extenſione fit practicus. n. 7.

Scriptura.

Scriptura eſt liber ſacerdotalis. T. 31. d. 8. n. 5

Verbum Dei eſt pharmacũ ad omnes animæ morbos. ib. n. 6.

Verbũ Dei eſt manna cuiuſlibet ſaporis. n. 7

In ſcriptura agnus natat & elephas mergitur. n. 8.

Seditio

Seditio oritur propter inæqualitatem. T. 25. d. 7. n. 6.

Senectus, Vide *ætas*.

Senſus, ſentire.

Sentire commune eſt omnibus animalibus. T. 37. d. 1. n. 1.

Senſus recipit formas ſine materia. ib. n. 2.

Quod à ſenſu percipitur, hoc agendo ſenſum mouet. n. 3.

Sentire eſt quoddam pati. ib.

Vnus ſenſus vnius eſt oppoſitionis. n. 4.

Senſus feneſtræ ſunt animę. n. 5.

Nil niſi corporeũ cadit ſub ſenſum. n. 6

Vt res agit in ſenſum, ita ab eo cognoſcitur. d. 7. n. 1.

Senſus non decipitur circa proprium obiectum. n. 2.

Error ſenſuum ad æſtimatiuam pertinet. n. 3.

Senſus & ſẽſibile in actu neceſſariò ſunt ſimul. n. 4.

Senſus & ſenſibilis idem eſt actus. ibid.

Senſus percipit ſola præſẽtia. n. 5.

Senſus eſt ſingularium, intellectus vniuerſaliũ. n. 6.
Sola qualitatum exuperantia ſentitur. ib. d.3.n.1.
Vehemens ſenſibile lædit ſenſum. n.2.
Tangibilium exuperantia non modo ſenſum; ſed & animal corrumpit. n.3.
Senſus non delectatur extremis. n. 4.
Senſus vbi eſt, ibi & voluptas & dolor. Tit. 31. d. 2. n. 1.

Seruus.

Iure naturæ nemo ſeruus eſt, nemo Dominus. T.47 d. 3. n. 1.
Quidam natura ſerui ſunt, quidam Domini. ib. n. 2.
Quiſque eſt ſui iuris in iis, quæ pertinent ad ſtatum vitæ. n. 3.
Vide, V. *Dominus.*
Nulla ſeruitus turpior eſt, quam voluntaria. ibid. n. 6.
Bonus etiamſi ſeruiat, liber eſt, malus etſi regnet ſeruus eſt. ibid.

Significatio.

Significatio totius orationis conflatur ex ſignificationibus partium. T.54. d. 5. n. 1.
Significationis potius quàm vocis habenda eſt ratio. ib. n. 2.
Vniuerſalis enunciatio æquipollet aggregationi omnium ſuarum ſingularium. ib. n. 5.
Qui totum dicit, nihil excludit. ib. n. 4.
Particularis enunciatio æquipollet disiunctioni ſuarum ſingularium. nu. 5.
De æquipollentibus idem eſt iudicium. n. 6.

Similitudo.

Similia ſunt, quorum qualitas eſt vna. T. 46. d. 3. nu. 1.
Similia diſſimiliaque per qualitates ſolas dicuntur. ib. n. 2.
De ſimilibus idem eſt iudicium. n. 3.
Quod in vno ſimilium valet, valet & in cæteris. n. 4.
Quod non valet in vno ſimilium, non valet in cæteris. n. 5.
Quod rei melioris ſimilius, id eſt melius. n. 6.
Omnis ſimilitudo claudicat. ib. d. 4. n. 10.
Similitudo communior eſt, quam identitas. d. 5. n. 1.
Similitudo eſt cauſa deceptionis. n. 2.
Non tam ouum ouo eſt ſimile. n. 3.
Omne Ens enti comparatum aut eſt ſimile, aut diſſimile. n. 5.
Singulare. Vide, *Indiuiduũ, & Vniuerſale.*
Sitis. Vide, *Fames.*

Situs.

Situs eſt diſpoſitio totius corporis conſurgens ex vbicationibus partium. T. 61. d. 5. n. 1.

Diſpoſitio eſt ordo habentis partes. ib. n. 2.
Ordo eſt habitudo ad vnum primum. n. 3.
Omnia ordine cõtinẽtur. n. 3
Res naturales cõtiguæ ſunt inter ſe vſque ad cælũ. ib.
Sobrietas. Vide, *Abſtinentia, & Temperantia.*

Sodalitas.

Improborum ſodalitas mater eſt flagitiorum. T. 57. d. 3. n. 8.
Vna ſcabioſa ouis totum gregem inficit. ibid.
Quales amicos quiſque habeat, talem ſcias. ib. n. 7.
Inter bonos bene agitur. ib. n. 9.
Vide, *Amicitia.*

Somnus.

Somnus eſt perfectiſſima quies animalis. T. 49. d. 10. n. 10.
Somnus eſt quies virtutum animalium, & labor naturalium. ib. n. 11
Somnus eſt otium animæ. n. 12.
Somnus eſt propter ſalutem animalium. n. 13.
Refrigeratio ſomnum conciliat. n. 14.
Somniculoſi ſemper grauantur capite. n. 15.
Spatium. Vide, *Finitum, Locus, Motus.*

Species.

Qualibet ſpecies generis perfectioris nobilior eſt qualibet ſpecie generis imperfectioris T. 3. d. 9. n. 1
Ex duabus ſpeciebus non componitur tertia. ibid. nu 3.
Species ad inuicem non debent permiſceri. n 4.
Species entium ſeſe habent, vt numeri. ib. n. 5.
De quocunque negatur genus, de eodem negatur & ſpecies. n. 6.
Omnis ſpecies includit in ſe genus ſuperius. n. 7.

Spes.

Spes eſt anchora vitæ Chriſtianæ. T. 33. d. 3. n. 1.
Spes eſt galea ſalutis. ibid. nu. 2.
Spes eſt primum remedium afflicti. n. 3.
Spes, quæ differtur, affligit animam. n. 4.
Chriſtiani hominis ſpes Chriſtus eſt. nu. 5.
In parietem caducum ne inclines. n. 6.
Fluuij ſurſum fluere non poſſunt. n. 7.
Qui ſpem non habet ad rem non perueniet. ib. nu. 8.
Nulla re magis, quam deſperatione deſipimus. nu.
In ſpe iucunda ſunt, quæ præſentia cum ſunt, prodeſſe vel oblectare videntur. Tit. 53. d. 2. nu. 3.

Subſtantia ſecundum ſe.
Solius ſubſtantiæ eſt definitio. T. 17. d. 2. n. 1.
Subſtãtia eſt ens per ſe ſubſiſtens. ib. n. 2.
Primæ ſubſtantiæ magis entia ſunt, quã ſecundæ. n. 3.
Genera & ſpecies ſubſtantiarum non ſunt ſubſtantiæ. n. 4.
Ablatis primis ſubſtantiis impoſſibile eſt, aliquid remanere. n 5.
Subſtantia non componitur ex non ſubſtantiis. n. 6.
Subſtantia non eſt per ſe ſenſibilis. n. 7
Nulla ſubſtantia eſt in ſubiecto. ib d. 4. n. 1.
Subſtantiæ nihil eſt contrarium. n. 2.
Subſtantia non ſuſcipit magis & minus. n. 3.
Omnis ſubſtantia eſt ſuſceptiua contrariorum. n. 4.
Subſtantia in ordine ad accidens.
Ex accidentibus cognoſcitur ſubſtantia. ib d. 3. n. 1.
Subſtantia eſt prior ratione, quam ſit accidens. nu. 2.
Subſtantia eſt prior cognitione, quam ſit accidens. n. 3.
Subſtantia eſt prior natura, quam accidens. n. 4.
Subſtantia eſt prior tempore, quam accidẽs. n. 5.
Nullum accidens inuenitur abſque ſubſtantia. ibid.
Aliqua ſubſtantia inuenitur abſque accidente. ibid.
Non oportet perdere ſubſtantiam propter accidẽs. nu. 6.
Superbia.
Superbia eſt radix omnium vitiorum. T. 28. d 6. n. 10.
Superbia eſt regina omniũ vitiorum. ib. n. 1.
Vide *Humilitas.*
Superficies. Vide *Quãtitas.*
Suſpicio.
Omnis homo ex ſe æſtimat alterum. T. 32. d. 3. n. 1.
Facilius vitia cuiuſque, quàm virtutes intendimus. ibid. n 2.
Suſpicio eſt venenum amicitiæ. n. 3.
Tolerabilius eſt, iudicare malos bonos, quàm bonos malos. n. 4.
Senes ſunt maximè ſuſpicioſi. n. 6.
Syllogiſmus.
Omnis ſyllogiſmus eſt argumentatio formalis. Tit. 54. d. 10. n. 1.
Quæcumque ſunt eadem vni tertio, ſunt eadem inter ſe. ib. n. 2.
Quæcũque non ſunt eadem vni tertio, nec ſunt eadem inter ſe. n. 3.
Omnis diſputatio fit ex quibuſdam præſuppoſitis. n. 4
Cõcluſio ſequitur debiliorẽ partem antecedentis. n. 5.
Cõcluſio nõ deſtruitur, niſi deſtruantur præmiſſæ. n. 6
Arguere in contrarium non eſt ſoluere argumentum. nu. 7.

Demonſtratio eſt ſyllogiſmus efficiens ſcientiam. d. 11. n. 1.

Tactus.

Omne animal præditum eſt ſenſu Tactus. T. 38. d. 5. n. 1.
Tactus fundamentum eſt ſenſuum aliorum. ib. n. 2.
Tactus eſt ſenſus temperamenti. ib. n. 3.
Tactus eſt ſenſus vitæ. n. 4.
Tactus eſt ſenſuum viliſſimus. ib. n. 5.
Tactus homini eſt excellentiſſimus. n. 6.
Tactus bonitas temperaturæ bonitatem argu.t. n. 7.
Tanto inter homines homo eſt aptior mente, quanto eſt melioris Tactus. ib. n. 8.

Temerarium iudicium.

Semper temeritas noxia eſt iudicanti. T. 32. d. 3 n 5.
Vide, *Audacia*, *Conſilium*, *Suſpicio*.

Temperantia.

Temperati eſt appetere, quæ oportet, & ſicut oportet. T. 28. d. 2. n. 1.
Temperantia optimum eſt vitæ tuendæ medium ibid. n. 2.
Nemo morbo corripietur, qui cauerit accuratè cruditates. n. 3.
Studium ſanitatis eſt, comedere citra ſatietatem ib. n. 4.
Ordo eſt optima rei cõformitas cum natura. n. 5.
Temperantia omnium virtutum eſt fundamentum. nu. 6.
Intemperans adoleſcentia effœtum corpus reddit. n. 7.

Tempus generatim.

Nihil de tempore habetur niſi nunc. T. 62. d. 2. n. 1.
Præſens nullum habet ſpatium. n. 2.
Nunc nunquam eſt aliàs n. 3
Tempus eſt vnum. n. 4
Tempus eſt in omnibus. n. 5. quæ generantur & corrumpuntur, menſurantur à tempore. ib. n. 6.
Tempus potius eſt cauſa corruptionis, quam generationis. n. 7.

Duratio longa & breuis.

Diuturniora ſunt præſtantiora. ib. d. 3. n. 1.
Quod ſemper aut plurimum eſt vtile, melius eſt, quam quod aliquando. nu. 2.
Quod ſæpe fit, prope accedit ad ſemper. n. 3.
Non quærendum, quid ſemper fiat; ſed quid vt plurimum. n. 4.
Vna hirundo, non facit ver. num. 5.
Felicitas eſt operatio ſecundum virtutem perfectam in vita perfecta. n. 6.
Felices à miſeris, quoad vitæ dimidium nihil differunt. ib. n. 7.

Vnumquodque præſtantius eſt eo tempore, quo maiorem vim habet. ibid.

Tempus præſens, præteritum & futurum.

Quod factum eſt, infectum fieri nequit. ib d. 6. n. 1.
Ad præteritum non eſt potentia. ib. n. 2.
Longè facilius eſt Deo reparare, quod fuit, quam creare, quod non fuit. n. 3.
Omne futurum neceſſariò futurum eſt. n. 4.
Omne quod eſt, dum eſt, neceſſe eſt eſſe. n. 5.
Omne, quod non eſt, dum non eſt, neceſſe eſt, non eſſe, n. 6.
Omne ſcitum à Deo eſt neceſſarium. n. 7.
Præſcientia Dei non imponit neceſſitatem futuris contingentibus. n. 8.
Futura non ideo ſunt, quia præſciuntur à Deo; ſed ideo præſciuntur; quia futura ſunt. ibid.
Futurum nobis incertum eſt n. 10.
Nondum ſol omnium dierum occubuit. n. 11.

Terra.

Terra eſt ſicci potius, quàm frigidi. T. 18. d. 3. n. 10.
Terræ medium & Vniuerſi eſt idem. ib. n. 20
Grauiſſimum omnium eſt, quod eſt in medio. n. 21.
Terra eſt mater terreſtriũ. nu. 21.

Theologia.

Theologia eſt rerum diuinarum Sapientia. T. 31. d. 8. n. 2.
Theologia & multa eſt, & minima. ib. n. 3.
Euangelium latum & magnum eſt, & iterum correptum. n. 4.
Scriptura eſt ſubſtantia Sacerdotij noſtri. n. 5.
Diuina natura credendo melius, quam diſputando cognoſcitur. n. 9.
Vnius diuinitatis tres eſſe perſonas, non qua ratione probetur; ſed à quo dicatur animaduertẽdum eſt. n. 10.
Fides non habet meritum, cui humana ratio præbet experimentum. n. 11.

Timor.

Timor facit homines conſiliatiuos. Tit. 53. d. 7. n. 1.
Timor virtutum cuſtos eſt, ſecuritas mater negligentiæ. n. 2.
Qui ſecurus agit, non poſſidet firmam ſecuritatẽ. n. 3.
Malim videri nimis timidus, quàm parum prudẽs. n. 4.
Cor magnum eſt pauidis, magnum & mediocre audentibus. ibid.

Totum generatim.

Totum & perfectum ſunt penitus idẽ. T. 21. d. 10. n. 1
Totum eſt, cui nihil deeſt. ibid.
Totum non cognoſcitur ignoratis partibus. ib. n. 2.

Totum ſapit naturam ſuarum partium. n. 3.
Et pars eſt in toto, & totum in ſuis partibus. ibid.
Quod conuenit toti ſecundum partem, dicitur etiam de toto. ibid.
Pars eſt materia totius. n. 6.
Totius perfectio eſt recta partium compoſitio. n. 9.
Eadem eſt ratio totius & partium. n. 10.
Eadem eſt virtus Principis & boni viri. ibid.
Omne totum eſt maius ſua parte. ib. d. 12. n 5.
Plura bona anteponẽda ſunt paucioribus. n. 6.
Quod vniuersè bonum eſt, melius eſt eo, quod alicui eſt bonum. n. 7.
Quod ad plura vtile eſt, melius eſt, quam quod ad pauciora. n. 8
Quiſquis poteſt id, quod eſt maius, poteſt etiam, quod eſt minus. n. 9.

Totius compoſitio & diuiſio.

Vnumquodque ex iis componitur, in quæ reſoluitur. Tit. 21. d. 11. n. 1.
Vnumquodque diuiditur in ea, ex quibus componitur. ib. n. 2.
Magnitudo, motus, & tempus æqualiter componũtur. n. 3.
Magnitudo motus & tempus æqualiter diuiduntur. ib. n. 4.
Ex multis paruis vnum magnum conſtituitur. n. 5.
Non omne componens eſt pars compoſiti. n. 6.
Illud non diuiditur, quod nullo modo eſt vnum. n. 7.
Poſitis omnibus partibus integrantibus ponitur totum. ib. d. 12. n. 1.
Sublata quacunque parte integrante tollitur totũ. ib. n. 2.
Poſito toto integro, ponuntur omnes partes. n. 3
Sublato toto integro aliqua ſaltem pars tollitur. n. 4.

Triſtitia.

Omne animal naturaliter fugit dolorem. T. 53. d. 5. n. 1.
Omnis triſtitia eſt quoddã malum. n. 2.
Dolor corrumpit naturam eius, quod dolore afficitur. n 3.
Nulla maior eſt pœna, quàm eſſe miſerũ, nec videri. n. 4.
Omnis cupiditas eſt cum dolore. n 5.
Nihil lacrymâ citius areſcit. n. 6.
Quælibet delectatio mitigat quamlibet triſtitiam. n. 7.

Tyrannus.

Tyranno nihil eſt timidius. T. 25. d 6. n. 10.
Neceſſe eſt, multos timeat, quem multi timent. ibid. nu. 11.
Regis obiectum eſt honeſtum; Tyranni quod placet, ib. n. 12.

Vacuum.

Vacuum & locus ſunt idem ſubiecto, definitione duo. T. 61. d. 4. n. 1.
Vacuum eſt locus priuatus corpore. ib. n. 2
Vacuum eſt hoſtis naturæ, n. 3.
Natura non patitur vacuũ. n. 4.

Vbi ſiue præſentia generatim.

Vbi eſt præſentia rei vbicatæ. T. 61. d. 1. n. 1.
Omne ens habet ſuam vbicationem. ib. n. 2.
Omne vbi eſt immobile. n. 3.
Omne vbi eſt corruptibile. n. 4.
Quod non eſt, nuſquam eſt. n. 5.
Quod nuſquam eſt, omnino non eſt. n. 6.
Neceſſe eſt, vt quidquid eſt, alicubi ſit. n. 7.
Quod eſt, nullibi eſſe non poteſt. n. 8.

Vbi in ſpecie.

Deus eſt, & habitat in ſeipſo. ib. d 2. n. 1.
Totum vniuerſum eſt in ſeipſo. ibidem.
Ante omnia Deus erat ſolus, & ipſe ſibi mundus & locus & omnia ib. n. 2
Deus eſt circulus, cuius cẽtrum vbique, circunferẽtia nuſquam. n. 3.
Mundus eſt in Deo, ſicut ſpongia in medio mari. n. 4.
Circunſcribi localiter proprium eſt corporum. n. 5.
Omnis creatura certis ſuæ naturæ circunſcripta eſt limitibus. n. 6.

Vegetatio.

Facultates vegetatrices ſeruare eſt vitam ſeruare. T. 35. d. 1. n. 1.
Qualibet harum facultatum amiſſa, neceſſe eſt reliquas perire. ib. n. 2

Verecundia.

Homini probo non competit verecundia. T. 53. d. 7. n. 4.
Verecundia eſt diſplicendi metus. ib. n. 5
Egenti viro inutilis eſt verecundia. n. 6.
Bonum in adoleſcente ſignũ eſt, cum illi ex alto rubor ſuffunditur. Tit. 62. d. 4. nu. 2.

Veritas tranſcendentalis, & Verum.

Omne Ens eſt verum. T. 4. d. 2. n. 1.
Verum eſt ens eſſe, & non Ens non eſſe. ibid.
Ens & verum conuertuntur. ib. n. 2.
Metaphyſica maximè eſt veritatis contemplatrix. n. 3.
Veritas eſt centrum intellectus. n. 4.
Veritas eſt bonum intellectus, falſitas malum. ib.
Intellectus eſt verus, etſi non aliquid de aliquo. n. 5.
Verum & falſum conſiſtit in cõpoſitione & diuiſione n. 6.

Verum

Verum & falſum eſt in mente, & non in rebus. n. 7.

Veritas cognitu difficilis.

Veritatem homo difficulter aſſequitur. ib. d. 3. n. 1

Veritas conſiſtit in indiuiſibili. ib. n. 2

Non omne, quod apparet, eſt verum. n. 3.

Multa videntur, & non ſunt. ibid.

Opinans debet curare de veritate, vt infirmus de ſanitate. n. 4.

Veritatis inuentio ſolutio eſt dubitationis. n. 5.

Veritas ſequitur ipſum eſſe.

Vt ſecundum eſſe vnumquodque ſe habet, ita & ſecundum veritatem. ib. d. 4. n. 1.

Veritas ſequitur vniuſcuiuſque rei eſſentiam. ib. n. 2.

Principia ſemper exiſtentium veriſſima ſunt. n. 3.

Ex eo, quod res eſt, vel non eſt, propoſitio vera vel falſa eſt. n. 4.

Verus eſt intellectus propter rem: non autem res propter intellectum. n. 5

Omnis enunciatio eſt vera vel falſa. ib. n. 6

Verum dicit, qui compoſita componit, & diuiſa diuidit. ibid.

Et in ipſo fundatur.

Omnis veritas fundatur in aliquo eſſe. ib. d. 5. n. 1

Omnis veritas propoſitionis affirmatiuæ fundatur in identitate extremorum n. 2.

Omnis veritas propoſitionis negatiuæ fundatur in diuerſitate extremorum. n. 3.

In propoſitionibus affirmatiuis æternæ veritatis eſt perpetua extremorum identitas. n. 4.

In propoſitionibus negatiuis æternæ veritatis eſt perpetua extremorum diuerſitas. n. 5.

Omnis veritas propoſitionis conditionatæ fundatur in veritate abſolutæ præiacentis. n. 6.

Naturâ ineſt mentibus noſtris incredibilis cupiditas veri videndi. T. 30. d. 3. n. 2.

Veritas ſiue Veracitas.

Veritatis potius ratio, quàm opinionis habenda eſt. T. 27. d. 7. n 1.

Exemplorũ non requiritur veritas; ſed claritas. ib. n. 2.

Veritatis eſt ſimplex oratio. ib. n. 7.

Laborioſa ſunt figmenta mẽdacii. ib. n. 6.

Obſequium amicos, veritas odium parit. n. 8.

Vide, *Mendacium*.

Veſtimentũ. Vide, *Amictus*.

Via.

Eadem eſt via Athenis Thebas, & Thebis, Athenas. T. 48. d. 2. n. 2.

Vinum.

Vinolenti & vini qualitates contrariæ ſunt. T. 44. d. 3. n. 6.

Vinolenti ſunt frigidi, licet vinum ſit calidum. ibid.

Infimum mellis, medium vini, ſummum olei eſt optimum. T. 18. d. 4. n. 6.

Violentum

Violentũ eſt id, cuius principium eſt extra, nihil conferente paſſo. T. 49. d. 7. n. 1.

Vbicunque eſt violentia, ibi & renitentia. n. 2

Nullum violentum perpetuum. n. 3.

Vi fiunt, quæ contra cupiditatem aut ratiocinationem agentis fiunt. n. 4.

Omne moderatum ab immoderato diſſoluitur. n. 5.

Vehemens mutatio inimica eſt corpori. n. 6.

Inter ſtatum violentum & naturalem datur medius. nu. 7.

Virtus generatim.

Virtus eſt, quæ bonum facit habentem, & opus eius bonum reddit. T. 24. d. 2. nu. 1.

A Virtute boni denominamur & ſumus. ib n. 2

Virtus eſt diſpoſitio perfecti ad optimum. n. 4.

Virtus eſt habitus electiuus in mediocritate conſiſtẽs. nu. 5.

Virtutes ſunt inter ſe cõnexæ. ib. d. 5. n. 1

Virtutes ſine prudentia non ſunt virtutes. n. 2

Virtus eſt homini naturalis. ib. d. 6. n. 1.

Nulla virtutum moraliũ hominibus innata eſt ib. n. 2.

Omnibus natura dedit fundamenta virtutum. n. 3.

Virtutum exercitia ſunt per ſeſe delectabilia. n. 4.

Virtus difficulter acquiritur, at quietè poſſidetur. n. 5.

Virtutis actus.

Omnis virtutis laus in actione conſiſtit. d. 3. n. 1.

Virtus naturâ ſua & eſſentialiter ad actionem dirigitur. ibid.

Virtus ſine exercitio eſt quaſi lancea plumbea. ib. n. 2.

Virtuti, vt laudem virtutis mereatur, actio eſt neceſſaria. n. 3.

In via virtutis non progredi eſt regredi. n. 4.

Operatio ſecundum virtutem perfectior eſt ipſa virtute. n. 5.

Melius eſt bene agere, quã poſſe bene agere. ibid.

Athenienſes bona quidem ſciunt, ſed facere negligunt. T. 24. d. 6. n. 1.

Sola verba probitatem non adferunt. ib. n. 2

Virtutis functio.

Eiuſdem virtutis eſt amare bonum, & odiſſe malum ei contrarium. ibid. d. 3. nu. 1.

Omnis virtus principalius diligit, ſuum bonum, quã auerſetur malum contrarium. ib. n. 2
Eiuſdem virtutis eſt, appetere bonum abſens, & amplecti præſens. n. 3.
Eiuſdem virtutis eſt vitare malum abſens, & abiicere præſens. n. 4.
Eiuſdem virtutis eſt, amare finem, & ea quæ ſunt ad finem. n. 5.
Eiuſdem virtutis eſt, affectũ moderari & effectum. n. 6.
Virtutis proprium eſt magis, honeſta agere, quam non facere turpia. ibid.

Medium Virtutis.

Virtus conſiſtit in medio. ib. d. 4. n. 1.
Omne nimium cadit in vitium. n. 2.
Modus eſt, quem menſura præfigit. n. 3.
Dimidium eſt plus toto n. 4
Mediũ eſt nobilius ſuis extremis. n. 5.
Iniquum petas, vt iuſtum feras. n. 6.

Virtus in infortunio.

Virtus vel maximè nitet in arduo. ib. d. 7. n. 1.
Virtus preſſa prementes opprimit. ib. n. 2
Virtutem colere poteſt, qui vilibus detinetur officiis. n. 3.
Humilis non eſt, qui humilibus nõ delectatur officiis, ibid.
Virtuti locus eſt ſemper & vbique. ib. n 4
Fortuna opes auferre, non animum poteſt. n. 5.

Pretium & amabilitas Virtutis.

Nihil eſt melius virtute. ib. d. 8. n. 1.
Nihil eſt amabilius virtute. ib. n. 2.
Virtus diuitiis potior eſt, amabiliorq; generis ſplẽdore. ib. n. 3
Gratior eſt pulchro veniẽs è copore virtus. ib. n. 4
Virtus ipſa magnum ſui decus eſt. ibid.
Virtus eſt proprium hominis bonum. n. 5.

Vis naturalis.

Virtus vnita fortior ſeipſa diſperſa. T. 34. d. 3. n. 1.
Quidquid poteſt virtus inferior, poteſt etiam ſuperior. ib. n. 2
Finitarum rerum finitæ ſunt vires, infinitarum infinitæ. ib. d. 2. n. 6.

Viſus.

Viſus eſt ſenſuum nobiliſſimus. T. 38. d. 1. n. 1.
Viſus eſt ſenſus homini cariſſimus. ib. n. 2.
Viſus eſt ſenſuum formaliſſimus. n. 3.
Viſus anticipat auditum. n. 4.
Viſus eſt ſpiritualior inter omnes ſenſus. ibid.

Non videmus mãticæ quod in tergo eſt. n. 5.
Proprium ſtultitiæ eſt, aliena vitia cernere, obliuiſci ſuorum. ibid.
Cœcus nõ iudicat de colobus. n.6.
Quædam melius eſt non videre, quàm videre. Tit. 30. d. 11. n.10.
Amor & oculi eodem ſolent concurrere. Tit. 51. d.2.n.4.

Vita.

Vita conſiſtit in calido & humido. T.44.d.1.n.2.
Vide, *Eſſe*, *Eſſentia*, *Vegetatio*.

Vitium.

Sæpe latet vitium ſub vmbraculo virtutis. T.24. d.9.n.1.
Virtute multi non tam prædìti eſſe, quam videri volunt. n 2.
Virtus colenda eſt, non imago virtutis. ibid.
Vitia tenacius hærent, quàm virtutes. n.3.
Omnes homines naturaliter vitiis noſtris fauemus. n.4.
Voluptas eſt peſtis virtutum capitalis. ib. n. 5.
Animo per libidinem corrupto nihil honeſtum ineſt. ib. n.6.
Indulgere voluptati initium eſt omnium malorũ. n.7.

Vnitas & Vnum generatim.

Ens & vnum ſunt idem. T. 3. d.2.n.1.
Idem eſt principium Vnitatis & entitatis. ib n. 2.
Ens & vnum conuertuntur. ibid.n.3.
Id magis eſt vnum, quod perfectius. n.4.
Ens & vnum non ſunt genera. ib. n.5.
Ens & vnum maximè vniuerſalia ſunt. n.6.
Omne vnum eſt indiuiſibile. n.7.
Vnum & multa opponũtur. nu.8.
Vnum in ſubſtantia facit idem. T.46.d.5.n.5.
Vnum in quantitate facit æquale. ibid.
Vnum in qualitate facit ſimile. ibid.

Vnum per ſe, & per accidens.

Ex potentia & actu eiuſdem generis fit vnum per ſe. T.3.d.11.n.1.
Ex duobus entibus in potentia fit vnum in actu. ib. n.2.
Ex duobus entibus in actu non fit vnum per ſe. n. 3.
Ex ente & ente fit vnum per accidens. n.4.
Impoſſibile eſt, ex duobus vnum, aut ex vno duo fieri. ibidem.
Homogenea ſola continuatione fiunt vnũ per ſe. n 5.
Quæ differunt ſpecie non faciunt vnum per ſe. n.6.
Quæcunque ſunt vnum per ſe, vel ſunt vnum per idẽ-

titatem realem, vel per coniunctionem. n.7.
Multitudo omnis, niſi incompoſita futura ſit, indiget conciliatrice harmonia. n.8.
Omne Ens per ſe eſt vnum ſimpliciter. n.9.
Omne ens per accidens eſt multa ſimpliciter. n.10.

Vniuerſale generatim.

Vniuerſale eſt quid vnum in multis non æquiuocè. T.3.d.4.n.1.
Vniuerſale eſt id, quod eſt aptum, vt in pluribus inſit. ib.n.2.
Vniuerſale eſt id, quod eſt aptum, vt de pluribus prędicetur. nu.3.
Vniuerſale aut nihil eſt, aut poſterius eſt. n.4.
Intellectus facit vniuerſalitatem in rebus. n.5.
Vniuerſale fundamentaliter eſt in rebus, formaliter in intellectu. n.6.
Vniuerſalia non ſunt ſubſtantiæ. n 7.
Quæ in ſuperioribus ſunt vnum, in inferioribus ſunt multa. n.8.
Multiplicato inferiore multiplicatur ſuperius. n.9.
Multiplicato ſuperiore multiplicatur inferius. n.10.

Vniuerſalium duratio, locus, &c.

Vniuerſalia ſunt æterna. T.3.d.5.n.1.
Vniuerſalia ſunt ſemper. n.2.
Vniuerſalia ſunt incorruptibilia. ib.n.3.
Vniuerſalia ſunt vbique. nu.4.
Vniuerſalia ſunt priora ſuis ſingularibus. n.5.
Vniuerſalia ordine doctrinæ præcedunt ſingularia. ib.d.6.n.1.
Ferè difficillima cognitu ſunt, quæ magis Vniuerſalia ſunt. n.2.
Vniuerſaliora notiora ſunt, quam minus Vniuerſalia. nu.3.
Minus Vniuerſalia notiora ſunt nobis, quam magis Vniuerſalia. n.4.
Minus Vniuerſalia facilius definiuntur, quam magis Vniuerſalia. n.5.
Vniuerſale non ſignificat quod quid; ſed quale quid. ibid.

Vniuerſale, vt habet rationem totius.

Vniuerſale eſt quoddam totum. Tit.3.d.7.n.1.
Poſita quacunque parte ſubiecta ponitur totum. ib.n.2.
Poſito toto Vniuerſali ponitur aliqua pars ſubiecta. nu.3.
Sublatis omnibus partibus ſubiectis tollitur totum. num.4.
Sublato toto Vniuerſali tolluntur omnes partes, ib. nu.5.

Vocabulum.

Nouis rebus inuentis noua licet inuenire vocabula. T. 66. d. 1. n. 1.
Philoſophis liberum eſt, quibus voluerint vti verbis, Theologis ad certam regulam loqui fas eſt. ib. n 2.
Ex verbis inordinatè prolatis incurritur hæreſis. ib. n. 3.
Verba Scripturæ propriè intelligenda ſunt, vbi litteræ circunſtantia non cogit ad metaphoram. ib. n. 4.
Verbum ambiguum diuinæ non conuenit Maieſtati. nu. 5.
Metaphoræ non ſunt vſitandæ in doctrina demõſtratiua. nu. 6.
Non eſt vtendum verbis ambiguis, cum propria ſuppetunt & diſtincta. ibid. n. 7.
Iacet ſenſus in oratione, in qua verba laudantur. n. 8.
In vſu loquendi ſeruanda eſt vulgi conſuetudo. n. 9.
In ſententia de rebus ferendâ iudicium ſapientum. nu. 10.

Voluntas.

Voluntas eſt potentia libera. T. 42. d. 1. n. 1.
Voluntas eſt potentia cœca. ib. n. 2.
Voluntas tantam vim habet ad volendum, quantam intellectus ad intelligendum. nu. 3.
Voluntas non fertur, niſi in id, quod ſupponitur eſſe bonum. n. 4.
Nihil voluntas vult, niſi commoditatem aut rectitudinem. ibid.
Voluntas eſt domina potentiarum. ib. n. 5.
Voluntas ſemper agit voluntariè. ib. d 2. n. 1.
Voluntas coacta etiam eſt voluntas. ib. n. 2.
Voluntas à nulla creatura neceſſitari poteſt ad agẽdum. n. 3.
Voluntas non fertur in incognitum. ib. d. 3. n. 1.
Nihil eſt volitum, quod non prius ſit intellectum. ib. n. 2.
Omnis actus voluntatis ſupponit actum intellectus proportionatum. ib. nu. 3.
Voluntas non poteſt mouere, niſi ante mota per intellectum. n. 4.
Voluntas apud Deum pro facto reputatur. Tit. 55. d. 1. n. 1.
Virtus non reſpicit affectũ; ſed effectum. ib. n. 2.
Affectus volũtatis omnium eſt factorum meritorumque menſura. ibid.
Multa conueniunt actui externo, quæ non competunt interno. n. 3.

Voluptas.

mprobæ naturæ improba voluptas eſt, probæ proba. T.53.d.4.n.10.
Vnumquodque quærit delectationem ſibi congruam. ibidem.
In voluptatibus melius eſt fieri, quàm factum eſſe. nu.12.
Voluptas in quiete magis, quam motu conſiſtit.n.13.
Voluptati reſiſtere difficilius eſt, quàm iræ. n.14.
Voluptates expetēdæ ſunt; ſed non à turpibus rebus. nu.15.
Sine virtute nulli ſolidum eſt gaudium. ibid.
Voluptatem viciſſe voluptas eſt maxima. n.16.
Nulla maior eſt victoria, quā,quæ de cupiditatibus refertur. ibid.
Malum omne facilius vincitur, quàm voluptas. ib. nu.17.
Omni homini conuerſo ad Deum mutatur delectatio, non ſubtrahitur. n.18.
Vide, *Delectatio, & Vitium.*

Vox.

Omnis vox eſt ſignificatiua. Tit.54.d.3.n.1.
Voces ſunt ſigna conceptuum. ib.n.2.
Locutio propria eſt hominis. n.3.
Inſectis animalibus nulla eſt vocis facultas. ibid.
Surdi à natiuitate vocem emittere poſſunt, locutionem non poſſunt. ibid.
Vocis grauitas naturæ generoſæ indicium eſt. ib. nu.4.
Actio eſt quædam corporis eloquentia. ibid.n.5.
Taciturnitas mulieri decus adfert, non ita viro. n.6.

Vſus.

Optimus rerum Magiſter eſt Vſus. T.15.d.7.n.3.
Vſus aſſimilatur naturæ. ibid. n.4.
Vide, *Conſuetudo, Ars, Habitus.*

FINIS.

ARMAMENTARII SCIENTIFICI

PARS PRIMA.

De Principijs generatim.

TITVLVS PRIMVS

De Principiorum naturâ, dignitate, & cæteris attributis.

DISTINCTIO PRIMA.

Quid ſit Principium, & quotuplex, ac quid Axioma.

PRINCIPIVM latiſſimè ſumptum ita deſcribitur ab Ariſtotele: *Eſt primum, vnde aliquid eſt, aut fit, aut cognoſcitur.* 5. Metaph. c. 1. Ex quâ deſcriptione patet, Principia alia eſſe rei, & incomplexa, alia cognitionis & complexa.

Principia rei ſunt duplicia: alia ſunt principia in fieri, alia in facto eſſe, vt loquuntur Philoſophi. Vtrumque membrum ex datâ definitione manifeſtum eſt. Atque de his ex profeſſo, vt dici ſolet, agunt Phyſici.

Principia cognitionis, ſiue complexa, item

duplicia; propria certæ alicui ſcientiæ, & communia ſcientijs.

Propria, vocantur Theſes ſiue poſitiones, quæ in qualibet ſcientiâ ſolent proponi, ſine probatione; Et ſunt duplices: aliæ ſunt Definitiones rerum, aliæ dicuntur Hypotheſes, quæ affirmant aliquid eſſe, vel non eſſe. Quo etiam nomine comprehenduntur ſententiæ celebriores, & dicta ſapientum, quæ communiter ab omnibus, veluti probata recipiuntur.

Communia Principia, vocantur Axiomata, ſeu Dignitates, quod dignæ ſint, quibus omnes aſſentiantur. Item Effata, Pronunciata, Proloquia, Maximæ; Et ſunt Propoſitiones per ſe notæ, quibus multa argumenta probantur. Vnde Ariſtoteles ea vocat, *Principia ex quibus*, quia ex illis ratiocinamur, & multas particulares veritates deducimus: Definitiones autem vocat, *Principia circa quod*, quia hæ definiunt ſubiectum, circa quod ſcientia verſatur. Vide textum 42. l. 1. Poſt.

Rurſus communia Principia, vel ſunt omnibus ſcientijs communia, vt, de quolibet vera eſt affirmatio, vel negatio, vel pluribus, vt, Totum eſt maius ſuâ parte. &, ſi ab æqualibus æqualia demas, quæ remanent, ſunt æqualia.

Porrò communibus Principijs ſcientiæ vtuntur, cum reſtrictione ad ſuum obiectum, vt docet Ariſtoteles 11. Metaph. c. 4. ratio eſt, quia ſcientiæ procedunt ex proprijs, vt explicabitur infra; ideóque communia Principia per reſtrictionem ſibi faciunt propria; Sic illud, Si ab æqualibus æqualia demas, quæ remanent, ſunt æqualia, ita reſtringit, & ſibi appropriat Arithmeticus. Si ab æqualibus numeris æquales demas, qui remanent, erunt æquales.

Quia verò propria cuiuſque ſcientiæ Principia, vt Definitiones & Hypotheſes, ad communem Axiomatum intelligentiam, perſæpè ſunt neceſſariæ, & dignæ, quibus omnes in eâdem ſcientiâ verſantes aſſentiantur, ideo eas ſubinde ſub communi Axiomatum titulo referimus (parcè tamen & non ſine delectu) ac latiùs ſumpto vocabulo, eodem eas nomine indigitamus: liberiùs tamen eas Proloquia, & Pronunciata appellamus. Vtimur etiam ſubinde nominibus Prouerbij, & Adagij, imitantes P. Hurtadum de Mendoza; Neque enim ad Prouerbiorum rationem Metaphoræ ſemper inuolucra, aut ænigmaticum quid, requiri debent; Et Adagia ſi ſententialia ſint, id eſt, ſi ſententiam plenam, & Enunciationem contineant; pro eodem ſumuntur, pro quo Proloquia, ſiue Pronunciata.

DISTINCTIO II.

Axiomata de Principijs in genere.

I.

O*Mne Principium prius eſt ſuo principiato*.5. Metaph. c.1. tex.1.] Intelligitur & verum eſt, de omnibus Principijs naturalibus, ſiue rei & incomplexis, ſiue cognitionis & complexis. Nam ſicuti corpus naturale, v. c. non poteſt eſſe, niſi præexiſtentibus ſuis principiis; ita neque vlla ſcientia certa haberi poteſt, niſi certa eius cognita ſint principia. Dixi verum eſſe de principiis naturalibus; quia Ariſtoteles, vti ſola naturalia agnouit; ita præſens axioma (& omnia alia) pronunciauit de principio, quod lumine naturali cognoſcitur; non quod Fides reuelat. Quanquam in diuinis etiam, vna per-

ſona diçi poſſit alterâ prior, vt exiſtimant Scotus, & alij ; non duratione, naturâ, aut perfectione; ſed tantùm origine; &, vt inquit Fonſeca, ordine naturalis enumerationis. Quæ prioritas originis, dũmodo rectè intelligatur, nullam imperfectionem connotat in principiatô; quia ſolum conſiſtit in eo, quod Pater habeat eſſe abſque tali origine, id eſt, generationis, per quam habet eſſe Filius, & Pater ac Filius habeant eſſe abſque origine Spirationis, per quam habet eſſe Spiritus ſanctus. Et hinc etiã eſt, quod Pater numeratur prima Perſona, Filius ſecunda, Spiritus ſanctus tertia. Simili modo, ſi nomine principiati ſignificetur tantum Ens à principio, perſona producta in Diuinis, v. c. Filius poteſt dici principiatum : ſi verò ſignificetur Ens à principio factum, vel habens principium durationis, non poteſt. Quia tamen poſterior ſignificatio eſt frequentior apud Latinos ; ideo S. Thomas ait, à Græcis quidem concedi hanc enunciationem, Filius principiatur, &, Filius eſt principiatus ; non tamen à Latinis. Et Magiſter negat hanc, Filius habet principium, quæ proinde ſine diſtinctione admitti non debet ; cum illâ admitti poteſt, hoc modo: Filius habet quidem principium, à quo procedit ; non tamen principium durationis ; ſed originis. Hac igitur diſtinctione adhibitâ verum eſt axioma in omnibus, ſiue diuinis, ſiue creatis. Omne enim principium prius eſt eo, cuius eſt principium, vel tempore, vel naturâ, vel cognitione, vel ordine, vel origine, vel aliâ qualibet habitudine. Vid. Vaſquez in 1. p. D. Tho. d. 167. Suarez diſp. 12. Metaph. ſect. 1. n. 32. & alios.

2. *Quidlibet cognoſcitur, dum in ſua Principia reſoluitur.*] Senſus eſt, quamlibet rem creatam, dum reſoluitur in ſua principia clarè & diſtinctè perſpi-

ci, ſecundum eſſe, quod habet. Sumitur ex 1°. Priorum Analyt. c. 1. & ex 2°. Prior. c. 18. vbi Philoſophus ait, Principia per ſe cognoſci: reliqua verò per Principia, & verum eſt de Principiis non cognitionis modò, ſiue complexis, de quibus ibi potiſſimè agit Ariſtoteles, ſed etiam de Principiis rei & incomplexis. Ratio eſt, quia ſicut ſe res habet ad eſſe, ita etiam ad cognoſci, vt infra explicabitur: atqui res quælibet creata habet eſſe per ſua principia; Ergo etiam nata eſt, per ea cognoſci, iuxta illud,

3. *Cognitionis certitudo ex certitudine Principiorum dependet.* refertur à S. Thomâ 4. Meta. lect. 6. t. 9.] Intelligitur autem præcedens effatum, tum de reſolutione reali, ſiue phyſicâ, qua totum aliquod reipſa diſſoluitur in ſuas partes & principia, v. g. mixtum in elementa, domus in ligna, lapides, &c: tum verò præcipuè de Analyſi ſeu reſolutione rationis, qua totum aliquod non reipſa; ſed tantum per intellectum reſoluitur in ſuas partes & principia, vt homo in corpus & animam; Angelus in genus & differentiam: propoſitio in ſubiectum & predicatum: demonſtratio in propoſitiones ſiue principia, & ita de cæteris. Per huiuſmodi namque Analyſim clarius & diſtinctius videntur partes & principia cuiuſque rei, quæ compoſitæ & diſiunctæ latent.

4. *Diuerſorum diuerſa ſunt Principia.* 1. de anima c. 1. in fine text. 5. & alibi] Intelligitur & verum eſt, tum de principiis complexis particularibus, tum præcipuè de incomplexis & intrinſecis. Quælibet enim res, vti diſtinctam, ab alia qualibet, habet entitatem, ita etiam propriis ſibi, & diſtinctis à quocunque alio, conſtituitur principiis: non verò intelligi debet de principiis extrinſecis & vniuerſa-

libus; vt perſpicuè colligitur ex l. 3. Metaph. c. 4. t. 14. & 15. vbi varijs rationibus probat omnium rerum eadem eſſe generalia principia, aitque eam communem eſſe omnium Philoſophorum ſententiam. Similem doctrinam habet 10. Metaph. t. 24. & alibi.

5. *Eiuſdem rei non debent eſſe plura Principia.*] Elicitur ex eodem textu, quo axioma præcedens, & intelligendum eſt, de principiis in eodem genere cauſandi vel principiandi, concurrentibus eodem modo, déque principiis totalibus ſiue adæquatis, quæ inter ſe non ſint ſubordinata, nam principia diuerſi generis, & particularia, aut etiam totalia ſibi ſubordinata, plura eſſe poſſunt reſpectu eiuſdem principiati, vt patet ex dictis, & fuſiùs explicabitur titulo, de cauſis in genere. Ratio autem Pronunciati eſt, quia quod poteſt fieri per pauciora, non debet fieri per plura, vt dicetur infra; vel enim alterum eiuſmodi principiorum eſſet fruſtra; vel etiam ſe mutuò impedirent, ac negotium corrumperent.

DISTINCTIO III.

Valor & dignitas Principiorum.

1. PRincipium *cuiuſque rei maximum eſt.* 2. Elenc. cap. 8.] Vbi ex eo probat Philoſophus, primos artium inuentores, etſi rudem duntaxat, vel non vſquequaque perfectam rerum cognitionem promant, maiori tamen gloriâ dignos eſſe, quam eos, quorum opere & labore varia deinceps accrementa ad prima rerum accedunt principia. *Principium enim*, inquit, *omnium rerum maximum eſt*, &

difficillimum, quo comperto, facile eſt, adjicere aliquid, & quod reliquum eſt, coaptare. Vnde iſtud vulgare:

2. *Facile eſt, inuentis aliquid addere.*] Idem pronunciatum, de magnitudine & æſtimatione principij, refert Philoſophus in Problemat. ſect. 10. q. 15. rationem addit ibidem; *quia*, inquiens, *rei totius dimidium eſt.* Et inde probat animalia perfecta non poſſe generari ſine ſemine genitali: minutorum verò animalium ortum abſque eo fieri poſſe: vt quæ ex putrefactione, vel aliâ concretione, materiæ ſæpe producuntur. *Minoris enim rei*, inquit, *minus quoque principium eſſe conuenit. Maiorum autem genus mutationem pro ſui magnitudine deſiderat ampliorem*, iuxta illud,

3. *Magnorum fluminum ſunt etiam fontes nobiles.*] Porrò principium cuiuſque rei, maxima eiuſdem, ſiue potiſſima pars eſſe dicitur, non formali, & intrinſeca magnitudine; ſed radicali ſiue cauſali virtute; vt pulchrè Philoſophus explicat, dicto ſequente.

4. *Principium vi maius eſt, quàm magnitudine.* l. 1. de Cœlo c. 5. t. 33.] Ratio patet ex dictis; quia nimirum à principiis ſuis omnia dependent. Et, vt Bio dixit, *Omnia omnium negotia ſimilia ordinariè ſunt ſuis initijs.* Ex hoc Ariſtotelis pronunciato à Philoſophis deſumptum eſt iſtud,

5. *Principia mole parua, virtute ſunt magna.*] Patet in ſeminibus, aliiſque principiorum generibus, quàm magnus circa Helleſpontum Danubius, ex paruo eius fonte ad Syluam Hercyniam? quantula ſæpe ſcintilla neglecta quantum excitauit incendium? atque hac de causâ Ariſtoteles in adminiſtratione vrbium & regnorum, cauendum eſſe docet maximâ curâ, à principiis corruptis, quæ

cauſa ſint & origo maximorum erratorum; cum *Principium*, ait l. 5. Polit. c. 4. *Dimidium eſſe dicatur totius, & paruus in principio error alijs partibus actionis reſpondeat, quas nempe corrumpit.* Vide, ſi placet, Salianum tomo 3. Annal. Eccleſ. Veteris Teſtamenti, in anno Mundi 2964. num. 117.

6. *Principium eſt operis totius dimidium.*] Ariſtoteles in Problematis & Politicis loco iam citato, Plato l. 6. de legibus, vbi addit, eum qui bene cœpit commendari; quia nimirum, *dimidium facti qui bene cœpit habet.* Quinimò ſubiungit, videri ſibi principium plus eſſe, quàm operis totius dimidium. Cōſentit magno ſuo Magiſtro magnus diſcipulus Ariſtoteles l. 1. Ethicor. c. 7. ſub finem, vbi docet, principium magnam adferre opem ad ea, quæ ſequuntur tractanda, & pro confirmatione ſubiungit hæc verba.

7. *Principium plus, quàm dimidium totius eſſe videtur.*] Ratio vtriuſque eadem eſt, quæ præcedentium. Ea de cauſa Ariſtoteli familiare eſt, librorum ſuorum exordia ſumere à communibus quibuſdam Principiis & Axiomatis, vt patet ex 2. Phyſicorum c. 1. t. 1. ac pleriſque aliis ipſius operibus, quia, vt, ex mente Ariſtotelis loquuntur Philoſophi, Principia multum valent ad conſequentia. Eandem ob cauſam M. Tullius, oratione in Vatinium, à Diis, inquit, immortalibus ſumenda eſſe principia; Et Plato magis vniuersè & piè Epiſ. ad Dio. omnibus in rebus, & dicendis, & cogitandis, principium ſemper à Dijs eſſe ſumendum, vt eò feliciùs finem ſuum adipiſcantur, & media ac fines ſuis principiis conſentiant.

DISTINCTIO IV.

Vis eorundem in malum.

1. P*Aruus error in principio magnus fit in fine.* Sumitur ex l. 5. Polit. c. 4. paulò ante citato.] Ratio eſt, quia vti in bonum, ita in malum quoque, principia mole parua, virtute ſunt magna; cum oppoſitorum eadem ſit ratio, vt explicabitur infra, titulo de oppoſitis. Hinc Ariſtoteles l. 1. de generatione animalium docet, commutato principio, neceſſariò maiorem partem conſequentium mutari, eò quod à principiis omnia dependeant. Aliis verbis præſens effatum Philoſophus effert, l. 1. de Cælo cap. 5. t. 33. nempe

2. *Modica tranſgreſſio à veritate diſcedentibus fit longè decies millies maior.*] Illuſtrat id ibidem exemplo eorum, qui inſectiles magnitudines inuexerunt, vt Democritus & alij priſci Philoſophi. Poſitâ enim minima quantitate, quæ in minorem diuidi nequeat, euertuntur plurima effata Mathematicorum iubentium, lineam datam ſecari in duas partes æquales, &c. Simile contingit in aliis quibuſcunque ſcientiis & officiis. Quemadmodum enim viatores, ſi in principio à via deflectere inceperint, quò longius in errore procedunt, eò grauius à ſuo termino deuiant: ita in omni rerum genere, admiſſi initio errores, alios ſexcentos conſequenter progenerant.

3. *Vno dato abſurdo, ſequuntur plura.* l. 1. Phyſ. t. 10. & 22.] Quod ſuperioribus axiomatis de quolibet errore generatim dicitur, ſiue intellectûs ille ſit, ſiue voluntatis, ſiue alterius potentiæ cu-

DISTINCTIO V.

Claritas & Notitia Complexa.

1. P*Rincipia ſunt tanquam locus oſtij in domo, quem nemo ignorat.* l.2. Metaph. commẽt.1.] Vbi & textus habet: *ab oſtio quis aberret?* intelligitur de Axiomatis communiſſimis, déque ijs minus communibus, quæ ex ipsâ terminorum notitia, vi ſolius luminis naturalis innoteſcunt: alia verò magis contracta, & propria ſingularum ſcientiarum principia, cum non ſint tam clara & per ſeſe euidentia: ideo ad aſſenſum illis præbendum, ſine formidine, opus eſt inductione & experientiâ præuiâ, quæ tamen non eſt ratio ſiue cauſa aſſentiendi hiſce principiis; quo modo omnis cognitio diſcurſiua dicitur haberi per cauſam 1. Poſt. c. 1. ſed tantum eſt conditio, ſine quâ non aſſentiretur illis intellectus promptè & ſine timore: vel eſt id, quod remouet impedimentum, ſiue formidinem intellectûs, illumque iuuat, ac diſponit, vt promptè & expeditè illis aſſentiatur, vt docetur 2. Poſt. c. 16. & vltimo: Cauſa autem per ſe, cognoſcendi Principia, eſt lumen naturale intellectûs: perceptio verò terminorum nihil aliud eſt, quam debita, ad mentem, obiecti applicatio & explicatio. Porro illud

2. *Ab oſtio quis aberret.* 2. Metaph. t.1.] Sic exponitur ſecundum Auerroëm & D. Thomam. Et quis non facilè aſſequatur Principia quæ ſunt veluti ianua veritatis inueniendæ? vel, vt exponit Alexander; quis non aſſequatur ſaltem ea, quæ facilia ſunt? Sicut enim iaculator, ſi ei totũ oſtium

proponatur, non errat, propter facilitatem attingendi tam luculentum obiectum; ſic quoque Principia, naturali lumine facilè intelliguntur: ita Suarez in indice copioſo, loco citato. Monet autem hoc diuerbium, vt rectè quis inſtituatur, ſeriò illi conſideranda eſſe Principia; ne quod aiunt, in limine offendat; quod turpe & mentis oculo carentium eſt, iuxta illud, Eccleſ. 10. 16. *Labor ſtultorum affliget eos, qui neſciunt in vrbem pergere*: in quem ſenſum Moyſes, vt grauiſſimam iudicaret fuiſſe Sodomitarum ἀορασίαν, percuſſos ait, cæcitate, ita vt oſtium domûs reperire non poſſent. Gen. 19. 11.

3. *Impoſsibile eſt, arbitrari oppoſitum eius, quod eſt per ſe notum*, ſumitur ex 4. Metaph. t. 9. & 1. Poſt. t. 1. & vltimo.] Ratio eſt, quia nemo ſanæ mentis exiſtimare poteſt, *idem ſimul eſſe, & non eſſe*, vt dicit Ariſtoteles 4. Metaph. textu citato; ſed ſi quiſpiam arbitraretur oppoſitum eius, quod conſtat eſſe verum, & quod per ſe notum eſt, crederet idem eſſe, & non eſſe. Ergo ſicuti hoc fieri nequit, ita nec illud videri poteſt S. Thomas 1. p. q. 2. a. 1. vbi vtitur hoc Pronunciato.

4. *Intellectus omnis eſt rectus*. 3. de anima cap. 10. t. 51.] Comparat hoc loco Philoſophus, intellectum cum appetitu & imaginatione, & docet ea recta eſſe, & non recta, & erroribus eſſe obnoxia: intellectum verò minimè; ſed rectum eſſe omnem. Interpretandum itaque Pronunciatum eſt de aſſenſu primorum Principiorum, non eorum ſolum, quæ ad contemplationem pertinent, ſed etiam quæ ad actionem; vt bene notant Conimbricenſes in hunc locum. Circa illa enim nullus contingit error, cum naturali lumine ſint euidentia; nemo ſiquidem ſanę mentis ignorat, Totum eſſe maius ſua parte; aut quidquid eſt, eſſe vel ſub-

ſona dici poſſit alterâ prior, vt exiſtimant Scotus, & alij; non duratione, naturâ, aut perfectione; ſed tantùm origine; &, vt inquit Fonſeca, ordine naturalis enumerationis. Quæ prioritas originis, dũmodo rectè intelligatur, nullam imperfectionem connotat in principiatô; quia ſolum conſiſtit in eo, quod Pater habeat eſſe abſque tali origine, id eſt, generationis, per quam habet eſſe Filius, & Pater ac Filius habeant eſſe abſque origine Spirationis, per quam habet eſſe Spiritus ſanctus. Et hinc etiã eſt, quod Pater numeratur prima Perſona, Filius ſecunda, Spiritus ſanctus tertia. Simili modo, ſi nomine principiati ſignificetur tantum Ens à principio, perſona producta in Diuinis, v. c. Filius poteſt dici principiatum: ſi verò ſignificetur Ens à principio factum, vel habens principium durationis, non poteſt. Quia tamen poſterior ſignificatio eſt frequentior apud Latinos; ideo S. Thomas ait, à Græcis quidem concedi hanc enunciationem, Filius principiatur, &, Filius eſt principiatus; non tamen à Latinis. Et Magiſter negat hanc, Filius habet principium, quæ proinde ſine diſtinctione admitti non debet; cum illâ admitti poteſt, hoc modo: Filius habet quidem principium, à quo procedit; non tamen principium durationis; ſed originis. Hac igitur diſtinctione adhibitâ verum eſt axioma in omnibus, ſiue diuinis, ſiue creatis. Omne enim principium prius eſt eo, cuius eſt principium, vel tempore, vel naturâ, vel cognitione, vel ordine, vel origine, vel aliâ qualibet habitudine. Vid. Vaſquez in 1. p. D. Tho. d. 167. Suarez diſp. 12. Metaph. ſect. 1. n. 32. & alios.

2. *Quidlibet cognoſcitur, dum in ſua Principia reſoluitur.*] Senſus eſt, quamlibet rem creatam, dum reſoluitur in ſua principia clarè & diſtinctè perſpi-

ci, ſecundum eſſe, quod habet. Sumitur ex 1°. Priorum Analyt. c. 1. & ex 2°. Prior. c. 18. vbi Philoſophus ait, Principia per ſe cognoſci: reliqua verò per Principia, & verum eſt de Principiis non cognitionis modò, ſiue complexis, de quibus ibi potiſſimè agit Ariſtoteles, ſed etiam de Principiis rei & incomplexis. Ratio eſt, quia ſicut ſe res habet ad eſſe, ita etiam ad cognoſci, vt infra explicabitur: atqui res quælibet creata habet eſſe per ſua principia; Ergo etiam nata eſt, per ea cognoſci, iuxta illud,

3. *Cognitionis certitudo ex certitudine Principiorum dependet.* refertur à S. Thomâ 4. Meta. lect. 6. t. 9.] Intelligitur autem præcedens effatum, tum de reſolutione reali, ſiue phyſicâ, qua totum aliquod reipſa diſſoluitur in ſuas partes & principia, v. c. mixtum in elementa, domus in ligna, lapides, &c: tum verò præcipuè de Analyſi ſeu reſolutione rationis, qua totum aliquod non reipſa; ſed tantum per intellectum reſoluitur in ſuas partes & principia, vt homo in corpus & animam; Angelus in genus & differentiam: propoſitio in ſubiectum & prędicatum: demonſtratio in propoſitiones ſiue principia, & ita de cæteris. Per huiuſmodi namque Analyſim clarius & diſtinctius videntur partes & principia cuiuſque rei, quæ compoſitæ & diſiunctæ latent.

4. *Diuerſorum diuerſa ſunt Principia.* 1. de anima c. 1. in fine text. 5. & alibi] Intelligitur & verum eſt, tum de principiis complexis particularibus, tum præcipuè de incomplexis & intrinſecis. Quælibet enim res, vti diſtinctam, ab alia qualibet, habet entitatem, ita etiam propriis ſibi, & diſtinctis à quocunque alio, conſtituitur principiis: non verò intelligi debet de principiis extrinſecis & vniuerſa-

libus; vt perſpicuè colligitur ex l. 3. Metaph. c. 4. t. 14. & 15. vbi varijs rationibus probat omnium rerum eadem eſſe generalia principia, aitque eam communem eſſe omnium Philoſophorum ſententiam. Similem doctrinam habet 10. Metaph. t. 24. & alibi.

5. *Eiuſdem rei non debent eſſe plura Principia.*] Elicitur ex eodem textu, quo axioma præcedens, & intelligendum eſt, de principiis in eodem genere cauſandi vel principiandi, concurrentibus eodem modo, déque principiis totalibus ſiue adæquatis, quæ inter ſe non ſint ſubordinata, nam principia diuerſi generis, & particularia, aut etiam tòtalia ſibi ſubordinata, plura eſſe poſſunt reſpectu eiuſdem principiati, vt patet ex dictis, & fuſiùs explicabitur titulo, de cauſis in genere. Ratio autem Pronunciati eſt, quia quod poteſt fieri per pauciora, non debet fieri per plura, vt dicetur infra; vel enim alterum eiuſmodi principiorum eſſet fruſtra; vel etiam ſe mutuò impedirent, ac negotium corrumperent.

DISTINCTIO III.

Valor & dignitas Principiorum.

1. P*Rincipium cuiuſque rei maximum eſt.* 2. Elenc. cap. 8.] Vbi ex eo probat Philoſophus, primos artium inuentores, etſi rudem duntaxat, vel non vſquequaque perfectam rerum cognitionem promant, maiori tamen gloriâ dignos eſſe, quam eos, quorum opere & labore varia deinceps accrementa ad prima rerum accedunt principia. *Principium enim*, inquit, *omnium rerum maximum eſt*, &c.

difficillimum, quo comperto, facile eſt, adjicere aliquid, & quod reliquum eſt, coaptare. Vnde iſtud vulgare:

2. *Facile eſt, inuentis aliquid addere.*] Idem pronunciatum, de magnitudine & æſtimatione principij, refert Philoſophus in Problemat. ſect. 10. q. 15. rationem addit ibidem; *quia*, inquiens, *rei totius dimidium eſt.* Et inde probat animalia perfecta non poſſe generari ſine ſemine genitali: minutorum verò animalium ortum abſque eo fieri poſſe: vt quæ ex putrefactione, vel aliâ concretione, materiæ ſæpe producuntur. *Minoris enim rei*, inquit, *minus quoque principium eſſe conuenit. Maiorum autem genus mutationem pro ſui magnitudine deſiderat ampliorem*, iuxta illud,

3 *Magnorum fluminum ſunt etiam fontes nobiles.*] Porrò principium cuiuſque rei, maxima eiuſdem, ſiue potiſſima pars eſſe dicitur, non formali, & intrinſeca magnitudine; ſed radicali ſiue cauſali virtute; vt pulchrè Philoſophus explicat, dicto ſequente.

4. *Principium vi maius eſt, quàm magnitudine.* l. 1. de Cœlo c. 5. t. 33.] Ratio patet ex dictis; quia nimirum à principiis ſuis omnia dependent. Et, vt Bio dixit, *Omnia omnium negotia ſimilia ordinariè ſunt ſuis initijs.* Ex hoc Ariſtotelis pronunciato à Philoſophis deſumptum eſt iſtud,

5. *Principia mole parua, virtute ſunt magna.*] Patet in ſeminibus, aliiſque principiorum generibus, quàm magnus circa Helleſpontum Danubius, ex paruo eius fonte ad Syluam Hercyniam? quantula ſæpe ſcintilla neglecta quantum excitauit incendium? atque hac de cauſâ Ariſtoteles in adminiſtratione vrbium & regnorum, cauendum eſſe docet maximâ curâ, à principiis corruptis, quæ

cauſa ſint & origo maximorum erratorum ; cum *Principium*, ait l. 5. Polit. c. 4. *Dimidium eſſe dicatur totius, & paruus in principio error alijs partibus actionis reſpondeat, quas nempe corrumpit.* Vide, ſi placet, Salianum tomo 1. Annal. Eccleſ. Veteris Teſtamenti, in anno Mundi 2964. num. 117.

6. *Principium eſt operis totius dimidium.*] Ariſtoteles in Problematis & Politicis loco iam citato, Plato l. 6. de legibus, vbi addit, eum qui bene cœpit commendari; quia nimirum, *dimidium facti qui bene cœpit habet.* Quinimò ſubiungit, videri ſibi principium plus eſſe, quàm operis totius dimidium. Cõſentit magno ſuo Magiſtro magnus diſcipulus Ariſtoteles l. 1. Ethicor. c. 7. ſub finem, vbi docet, principium magnam adſerre opem ad ea, quæ ſequuntur tractanda, & pro confirmatione ſubiungit hæc verba.

7. *Principium plus, quàm dimidium totius eſſe videtur.*] Ratio vtriuſque eadem eſt, quæ præcedentium. Ea de cauſa Ariſtoteli familiare eſt, librorum ſuorum exordia ſumere à communibus quibuſdam Principiis & Axiomatis, vt patet ex 2. Phyſicorum c. 1. t. 1. ac pleriſque aliis ipſius operibus, quia, vt, ex mente Ariſtotelis loquuntur Philoſophi, Principia multum valent ad conſequentia. Eandem ob cauſam M. Tullius, oratione in Vatinium, à Diis, inquit, immortalibus ſumenda eſſe principia; Et Plato magis vniuersè & piè Epiſ. ad Dio. omnibus in rebus, & dicendis, & cogitandis, principium ſemper à Dijs eſſe ſumendum, vt eò feliciùs finem ſuum adipiſcantur, & media ac fines ſuis principiis conſentiant.

DISTINCTIO IV.

Vis eorundem in malum.

1. P*Aruus error in principio magnus ſit in fine.* Sumitur ex l. 5. Polit. c. 4. paulò ante citato.] Ratio eſt, quia vti in bonum, ita in malum quoque, principia mole parua, virtute ſunt magna; cum oppoſitorum eadem ſit ratio, vt explicabitur infra, titulo de oppoſitis. Hinc Ariſtoteles l. 1. de generatione animalium docet, commutato principio, neceſſariò maiorem partem conſequentium mutari, eò quod à principiis omnia dependeant. Aliis verbis præſens effatum Philoſophus effert, l. 1. de Cælo cap. 5. t. 33. nempe

2. *Modica tranſgreſsio à veritate diſcedentibus ſit longè decies millies maior.*] Illuſtrat id ibidem exemplo eorum, qui inſectiles magnitudines inuexerunt, vt Democritus & alij priſci Philoſophi. Poſitâ enim minima quantitate, quæ in minorem diuidi nequeat, euertuntur plurima effata Mathematicorum iubentium, lineam datam ſecari in duas partes æquales, &c. Simile contingit in aliis quibuſcunque ſcientiis & officiis. Quemadmodum enim viatores, ſi in principio à via deflectere inceperint, quò longius in errore procedunt, eò grauius à ſuo termino deuiant: ita in omni rerum genere, admiſſi initio errores, alios ſexcentos conſequenter progenerant.

3. *Vno dato abſurdo, ſequuntur plura.* l. 1. Phyſ. t. 10. & 22.] Quod ſuperioribus axiomatis de quolibet errore generatim dicitur, ſiue intellectûs ille ſit, ſiue voluntatis, ſiue alterius potentiæ cu-

iuſcunque : id præſenti effato reſtringitur ad errores cognitionis & intellectus. Vti enim ex vno Principio, ſeu Axiomate per ſe noto & vero, multæ ſequuntur Propoſitiones & Concluſiones itidem veræ; ita ex poſitione ſumptionis alicuius falſæ, magnus falſitatum catalogus facilè pertexitur. Patet hoc in diſputationibus & exercitationibus quotidianis. Nam ſi quis vnum det ſiue concedat abſurdum aut inconueniens, mox plura & longè grauiora à non ſegni aduerſario ſubinferuntur. Eſt autem intelligendum Pronunciatum, quando ſimpliciter & abſolutè conceditur aliqua propoſitio, falſa v. c. vel impoſſibilis, vel aurium honeſtarum offenſiua; quia ex hypotheſi, & ſub conditione valere poteſt argumentatio, etiam ab impoſſibili; vt exempli cauſa; ſi Deus non eſſet immutabilis, ergo neque foret æternus : ſi bos haberet alas, poſſet volare, &c.

4. *Malorum initÿs obſiſtitur facilius, quàm incrementis.*] Senſus huius dicti per ſe manifeſtus eſt, eiuſque ratio patet ex ſuperioribus : monet autem, maturè quærenda eſſe malorum remedia, & minimè expectandum, dum pullulent & inualeſcant: Exempli gratia, pueros à vitiis arcendos, dum adhuc tenera & flexilis eſt ætas; haud facilè enim dediſcuntur à ſenibus vitia, quibus à pueris ſunt imbuti : item farciendas eſſe protinus offenſas, ne in ſimultatem degenerent, & ita ſimiliter, in omnibus aliis malorum antidotis. Verè enim pronunciauit Ouidius 1. Remed.

Principÿs obſta, ſerò medicina paratur,
Cùm mala per longas inualuere moras.

In eandem ſententiam, magis piè & Chriſtianè vir illuminatiſſimus Thomas de Kempis l.1. de imitatione Chriſti c. 13. de Tentationibus ſuperandis,

ait; *Primò occurrit menti ſimplex cogitatio, deinde fortis imaginatio: poſtea delectatio & conſenſio. Sicque paulatim ingreditur hoſtis malignus ex toto, dum illi non reſiſtitur in principio.* Sæpe quidem audiri à Medicis ſolet: *Modicum non nocet*: Et à Iuriſperitis: *De minimis non curat Prætor*, Et, *Modicum pro nullo reputatur.* Et in l. ſi quis, §. fin. π. de dolo malo: *Modicum non eſt anxiè curandum.* Sed reſpondeo: Modicum non nocet multum, quando ſuam retinet paruitatem: nocet tamen non mediocriter, ſi ſinatur incrementa accipere; & quia iter parat ad ea, quæ per ſe ſunt grauiſſima, vt vidimus.

5. *Nunquam bene; qui nunquam malè.*] Iſtud adagium in conſolationem valet eorum Tironum, qui antequam perfectam ſcientiam, aut virtutem, aut rerum agendarum peritiam conſequantur, in errores ſubinde ac defectus incidunt, vt ne deſperent; ſed cum piſcatore icti ſapiant, & intelligant, cuiusvis hominis eſſe, errare; nullius niſi inſipientis perſeuerare in errore. Quare etſi contingat, hominem labi ſæpius, non ideo abijciendus eſt animus; ſed altiùs erigendus. Quam multùm enim poſſit firma reſolutio experientia docet, in vrbium inexpugnabilium euerſionibus, in mercatorum lucris, in virtutis ac gloriæ conſecutione. Nam, *Labor improbus omnia vincit*, Et, *Nihil eſt, quod non expugnet pertinax opera, & intenta ac diligens cura*, vt inquit Seneca l. 6. Epiſt. 51. In hanc quoque ſententiam exprimitur vetus illud: *Nullum ſine venia placuit ingenium.*

DISTINCTIO V.

Claritas & Notitia Complexa.

1. P*Rincipia ſunt tanquam locus oſtij in domo, quem nemo ignorat.* l.2.Metaph. commẽt.1.] Vbi & textus habet: *ab oſtio quis aberret?* intelligitur de Axiomatis communiſſimis, déque ijs minus communibus, quæ ex ipsâ terminorum notitia, vi ſolius luminis naturalis innoteſcunt: alia verò magis contracta, & propria ſingularum ſcientiarum principia, cum non ſint tam clara & per ſeſe euidentia: ideo ad aſſenſum illis præbendum, ſine formidine, opus eſt inductione & experientiâ præuiâ, quæ tamen non eſt ratio ſiue cauſa aſſentiendi hiſce principiis; quo modo omnis cognitio diſcurſiua dicitur haberi per cauſam 1. Poſt. c. 1. ſed tantum eſt conditio, ſine quâ non aſſentiretur illis intellectus promptè & ſine timore: vel eſt id, quod remouet impedimentum, ſiue formidinem intellectûs, illumque iuuat, ac diſponit, vt promptè & expeditè illis aſſentiatur, vt docetur 2. Poſt. c. 16. & vltimo: Cauſa autem per ſe, cognoſcendi Principia, eſt lumen naturale intellectûs: perceptio verò terminorum nihil aliud eſt, quam debita, ad mentem, obiecti applicatio & explicatio. Porro illud

2. *Ab oſtio quis aberret.* 2. Metaph. t.1.] Sic exponitur ſecundum Auerroëm & D. Thomam. Et quis non facilè aſſequatur Principia quæ ſunt veluti ianua veritatis inueniendæ? vel, vt exponit Alexander; quis non aſſequatur ſaltem ea, quæ facilia ſunt? Sicut enim iaculator, ſi ei totũ oſtium

proponatur, non errat, propter facilitatem attingendi tam luculentum obiectum; ſic quoque Principia, naturali lumine facilè intelliguntur: ita Suarez in indice copioſo, loco citato. Monet autem hoc diuerbium, vt rectè quis inſtituatur, ſeriò illi conſideranda eſſe Principia; ne quod aiunt, in limine offendat; quod turpe & mentis oculo carentium eſt, iuxta illud, Eccleſ. 10. 16. *Labor ſtultorum affliget eos, qui neſciunt in vrbem pergere*: in quem ſenſum Moyſes, vt grauiſſimam iudicaret fuiſſe Sodomitarum ἀορασίαν, percuſſos ait, cœcitate, ita vt oſtium domûs reperire non poſſent. Gen. 19. 11.

3. *Impoſsibile eſt, arbitrari oppoſitum eius, quod eſt per ſe notum*, ſumitur ex 4. Metaph. t. 9. & 1. Poſt. t. 1. & vltimo.] Ratio eſt, quia nemo ſanæ mentis exiſtimare poteſt, *idem ſimul eſſe, & non eſſe*, vt dicit Ariſtoteles 4. Metaph. textu citato; ſed ſi quiſpiam arbitraretur oppoſitum eius, quod conſtat eſſe verum, & quod per ſe notum eſt, crederet idem eſſe, & non eſſe. Ergo ſicuti hoc fieri nequit, ita nec illud videri poteſt S. Thomas 1. p. q. 2. a. 1. vbi vtitur hoc Pronunciato.

4. *Intellectus omnis eſt rectus*. 3. de anima cap. 10. t. 51.] Comparat hoc loco Philoſophus, intellectum cum appetitu & imaginatione, & docet ea recta eſſe, & non recta, & erroribus eſſe obnoxia: intellectum verò minimè; ſed rectum eſſe omnem. Interpretandum itaque Pronunciatum eſt de aſſenſu primorum Principiorum, non eorum ſolum, quæ ad contemplationem pertinent, ſed etiam quæ ad actionem; vt bene notant Conimbricenſes in hunc locum. Circa illa enim nullus contingit error, cum naturali lumine ſint euidentia; nemo ſiquidem ſanę mentis ignorat, Totum eſſe maius ſua parte; aut quidquid eſt, eſſe vel ſub-

ſtantiam, vel accidens; ſicuti nemo ignorat bonum eſſe faciendum, malum declinandum, quæ ſunt principia agibilium, & pertinent ad ſpecialem habitum, quem vocamus *ſynderesin*; vt docet D. Thomas 1. p. q. 79. a. 12. Principia autem ſpeculabilium ad ſpecialem habitum ſpectant, qui ab Ariſtotele l. 6. Ethic. c. 6. dicitur, *Intellectus*. Vide Scotum in 2. d. 39. §. *Ad quæſtiones.*

5. *Notitia primorum Principiorum habetur ex terminis.* l. 1. Poſter. c. 1. & 3.] Vbi de natura Principiorum agens, illa eſſe docet, *quæ ſcimus cum terminos cognoſcimus* Noſter enim intellectus ita à Natura comparatus eſt, vt ſi primorum Principiorum terminos perſpicuè penetrarit, continuò ijs, tanquam notis per ſe, vel quoad exercitium, vel certè quoad ſpecificationem aſſentiatur & acquieſcat, iuxta illud,

6. *Prima ſunt, quæ non per alia; ſed per ſe fidem habent.* l. 1. Topic. c. 1.] Illæ enim primæ ſiue immediatæ dicuntur propoſitiones, quæ per ſe cognoſcuntur, & per quas cęteræ omnes ab illo dependentes cognoſci ſolent: ipſæ verò à nulla alia priore demonſtrari poſſint, vt pluribus explicatum eſt in primo huius diſtinctionis Axiomate; ex quo etiam manifeſta eſt veritas iſtius:

7. *Principiorum alia inductione, alia ſenſu, alia aſſuetudine, alia alio modo perſpiciuntur.* l. 1. Ethic. c. 7.] In eandem ſententiam l. 7. Politic. c. 13. quædam à nobis addiſci, ait, aſſueſcendo, quædam audiendo. Primò quidem ad Principiorum & rerum quarũlibet notitiam cõſequendam opus eſt ſenſu, quia nihil eſt in intellectu, quod non prius fuerit in aliquo ſenſu; Et ſenſus feneſtræ ſunt animæ, quæ ex natura ſua eſt veluti tabula raſa, nullis ornata ſcientiæ figuris: Inductio verò & experientia eſt con-

ditio ſine qua non aſſentimur promptè & ſine formidine principiis minus communibus, vt dictum eſt. Vſu denique & aſſuetudine, aliiſque cognoſcendi modis, multa principia ſiue naturalia, ſiue moralia firmantur & roborantur.

8. *Omnis ſcientia habetur per aliqua principia per ſe nota & viſa.* Refertur à S. Thoma 2. 2. q.1. a.5. in corpore.] Veritas huius perſpicua eſt per explicationem pręcedentium. Illa enim videri dicuntur, quoad pręſens inſtitutum, & ex mente S. Thomæ, quæ per ſeipſa mouent intellectum noſtrum, vel ſenſum ad ſui cognitionem, vt docetur eadem parte, eâdem quæſtione, art.4. in corpore, ſub finem.

DISTINCTIO VI.

Vſus eorum in Scientijs.

1. S*Cientiæ procedunt ex proprijs*, ſumitur ex 1. Poſt.c. 7. t.23.] Vbi docet, vnumquodque ſciri & demonſtrari, ex vniuſcuiuſque principijs. Quemadmodum enim ſingulæ ſcientiæ proprium ſibi obiectum vindicant, priuataſque de eo affectiones demonſtrant; ita etiam propria ſibi habent principia, quæ tanquam certa ſupponunt, & ex quibus in ſuis demonſtrationibus procedunt. Tale eſt principium proprium Phyſicæ: *Natura eſt principium motûs & quietis*; & Geometriæ. *Rectum eſt, cuius extrema non exeunt à medio.* Hinc

2. *Diuerſæ ſcientiæ procedunt ex diuerſis principijs.* Sumitur ex eodem textu.] Sic v. c. terram eſſe rotundam, demonſtrat Phyſicus & Aſtronomus, vt dicitur l. 2. Phy. t. 17. hic quidem per principia & media mathematica, vt per figuras Eclipſium,

& alia huiuſmodi: ille verò per principia & media naturalia, vt per motum grauium ad medium, vel per aliud huiuſmodi, de quo videri poteſt D. Thomas 1.2. q. 54. a. 2. ad ſecundum.

3. *Omnes ſcientiæ conueniunt in illis, quæ ſunt communia.*] Etſi ordinariè ſcientiæ procedunt ex propriis principiis, vt dictum eſt, nihilominus tamen vtuntur etiam ſubinde communibus, iuxta præſens effatum; quod ſumitur ex 1. Poſter. c. 8. t. 27. Vbi per communia, intelliguntur Axiomata generalia, vt explicat ibidem Ariſtoteles, & addit: *Communia dico illa, quibus vtuntur ſcientiæ, tanquam ex ijs demonſtrantes.* Eandem doctrinam habet. 3. Metaph. t. 4. vbi ait.

4. *Omnes ſcientiæ dignitatibus vtuntur.*] Rationem inſinuat ſub finem textûs quarti iam citati, quia omnis Demonſtratio eſt & dependet ex aliquo, id eſt, ex axiomatis ſiue dignitatibus, & circa aliquid, id eſt circa ſubiectum. In eandem ſententiam l. 5. Meta. c. 3. t. 4. docet, primas demonſtrationes, quæ componuntur ex primis propoſitionibus, eſſe elementa omnium demonſtrationum, quæ componuntur ex illis. Intelligitur autem hoc effatum præcipuè quidem & propriè, de ſcientiis demonſtratiuis, vt patet ex textu, nihilominus etiam verum eſt: de omnibus aliis Artibus, vt docet Ariſtoteles. Porro communibus principiis vtuntur ſcientiæ cum reſtrictione ad ſuum obiectum, vt dictum eſt ſupra, diſtinctione prima.

5. *Communia primum, dein ſingula conſideranda ſunt*, ſumitur ex 3. Phyſ. 1.] Vbi dicitur conſideratio de propriis poſterior eſſe eâ, quæ eſt de communibus, ratio eſt, quia ordo doctrinæ poſtulat, vt à communibus ad ſingula progrediamur vt etiam docetur initio libri 1. Phyſ. & 1. de partibus Animalium

malium cap. 4. Et alioqui ſæpius eadem repetenda ſunt, non ſine ordinis & temporis detrimento, vt bene notat Ægidius de Coninck in Præfatione de actibus ſupernaturalibus, vbi ait; *quoſdam auctores, quia hanc methodum non ſeruant, eadem ſæpius repetendo, per ambages ſequi, quæ compendio poterant aſſequi.*

6. *Principium in ſpeculatiuis ſe habet, vt finis in practicis,* ſumitur ex 2. Phyſ. t. 89. & 7. Eth. c. 8.] Senſus eſt, quemadmodum in rebus agendis finis propter ſeipſum diligitur, media autem propter finem: ita in ſcientiis ſpeculatiuis principia per ſeſe; concluſiones autem per principia cognoſci. Item eo modo principia eſſe cauſas, cur aſſentiamur concluſionibus in diſcurſu ſcientifico; quo finis eſt cauſa eligendi medium in operatione: hinc ſicuti in moralibus, finium diuerſitas, conſtituit habitus diuerſos, ita ſimiliter diuerſæ ſcientiæ procedunt ex diuerſis principiis, & pro eorum diſtinctione, habitus ſcientiarum diſtinguuntur. Conuerſam huius Propoſitionem explicabimus infra, Titulo *de Cauſâ Finali.*

7. *Omnis ſcientia virtute continetur in ſuis principijs.* Sumitur ex l. 1. de Cælo t. 33.] Ad eum nimirum modum, quo effectus quilibet eſſe & contineri dicitur in ſuis cauſis virtualiter. Ratio huius manifeſta eſt ex ijs, quæ diximus in Præfatione de dignitate & vtilitate Principiorum.

7. *Philoſophia omnibus Scientijs principia ſubminiſtrat.*] Refertur ab Ammonio in Porphyrium, non procul ab initio. Ex hoc communi ſapientum dicto patet vel imprimis dignitas Philoſophiæ; vtpote, quod ſit veluti fons quidam vberrimus omnium laudandarum artium & facultatum, ab eâque omnis rerum humanarum politia proficiſcatur; nomen enim ſcientiæ hîc latè ſumitur; prout complectitur, quam-

uis artem & facultatem. Quare non immeritò M. Tullius per apoſtrophen eam commendans: *Tu, vrbes*, inquit, *peperiſti, tu diſſipatos homines in ſocietatem vitæ conuocaſti, tu inuentrix es legum, tu magiſtra morum ac diſciplinæ*, &c.

DISTINCTIO VII.

In eos qui negant Principia.

1. C*Ontra negantes Principia non eſt diſputãdum.*] Tritum iſtud Philoſophorum axioma ſumitur ex 1. Phyſ. c.2. t. 8. vbi Philoſophus, *Vt Geometræ*, inquit, *nulla contra eum remanet ratio, qui principia tollit; ſed aut alterius eſt ſcientiæ, aut omnium communis; ſic neque ei, qui de principijs differit.* Intelligitur itaque & verum eſt pronunciatum hoc ſenſu: Contra eos, qui ſiue ex ignorantiâ, ſiue ex proteruia, aut alio quocunque affectu, tollunt principia, non eſt amplius diſputandum in illa ſcientia, cuius illi, & in quantum negant principia. Ratio eſt, quia cum huiuſmodi hominibus nihil diſputatione perficietur, cum tollant ea, à quibus veritas totius ſcientiæ, & ſeries diſputationis dependet; quælibet enim ſcientia innititur ſuis principiis, tanquam certis & immutabilibus ſuarum concluſionum fundamentis, iuxta illud,

2. *Omnis ſcientia ſupponit ſua principia.* Sumitur ex 1. Poſt. c.1. & c. 7.t.23.] Vbi docet Philoſophus, ſcientias non demonſtrare obiectum, aut principia; ſed de vtriſque ſupponere, quod ſint, & quid ſint, vt explicabitur infra. Tit.30. Diſt.7. Atque hac de cauſa propria cuiuſque ſcientiæ principia dicuntur Theſes, ſiue Poſitiones; eò quod in quauis ſcien-

tia proponi ſoleant abſque probatione, vt dictum eſt, diſtinctione prima. Licet tamen contra negantes principia particularis alicuius ſcientiæ, ad altiorem ſcientiam, vt Metaphyſicam; vel etiam ad Dialecticam confugere, & ex illa dicta principia confirmare: vel etiam, ſi aliqua duntaxat ſcientia cuiuſpiam principia negentur, licebit ex aliis eiuſdem ſcientiæ principiis, quæ conceduntur, inſcium aut impudentem negatorem conuincere. Sic Metaphyſica diſputat contra negantem ſua principia, ſi aduerſarius aliquid concedat; cuius ratio eſt, quia Metaphyſica non habet aliam ſcientiam naturalem ſuperiorem, cuius ſit probare eius principia, contra negantes illa, ſicut habent aliæ ſcientiæ inferiores, quarum principia firmat Metaphyſica, &

3. *Principijs Metaphyſicæ ſublatis tolluntur omnium ſcientiarum principia.* Alexander Aphrod. 10. Metaphyſ. v. 11.] Quando ergo ad Metaphyſicæ principia deuenitur, ſiſtendum eſt tandem, & ex ipſamet ſcientiâ, ea quæ negantur ſunt defendenda, ſi aliquid concedat aduerſarius: ſin autem nihil concedat, non poterit cum eo diſputatio inſtitui; poterunt tamē ſolui rationes ipſius. Eodem modo ſanctiſſima Theologia, cum non habeat ſcientiam ſuperiorem, poteſt diſputare contra negantes ſua principia, & eadem probare, ex reuelatione diuina, ſi Antagoniſtæ concedant aliquid ex reuelatis, & ex vno articulo Fidei, qui conceditur, probare alium, qui non conceditur: Si verò nihil concedant, non poterunt ijs ſufficienter probari Articuli Fidei: poterunt tamen ſolui omnia eorum argumenta contraria. Vide D. Thomam 1. p. q. 1. a. 8.

4. *Metaphyſica confirmat principia ſcientiarum.* Sumitur ex 1. Poſter. c. 7. t. 27. & ex 1. Metaph. c. 2.]

Confirmat Metaphyſica, & defendit aliarum ſcientiarum principia, non formaliter, quatenus principia ſunt: Sic enim ſunt naturaliter nota per ſe immediate & ſine diſcurſu, atque ita verſatur circa ea Habitus principiorũ, qui intellectum reddit promptum & facilem ad aſſentiendum illis; ſed prout ſunt aliquo modo concluſiones. Facit enim Metaphyſica, vt cum aliquo diſcurſu nouo, & per nouum medium illis aſſentiamur: vnde etiam auget certitudinem intellectûs circa illa, non intenſiuè, quatenus principia ſunt; quia, vt ſic, certitudo eorum eſt maxima, iuxta illud,

5. *Cognitio nulla certior eſt cognitione principiorum.*] S. Thomas in Poſteriora Ariſtotelis; ſed auget illam, quatenus nouó modo principia cognoſcũtur, per diſcurſum, vt dixi. Porro Metaphyſica verſatur 4. modis circa principia, iuuando & confirmando intellectum in aſſenſu eorum, 1°. explicando terminos, vel per diuiſionem, vel per deſcriptionem. 2°. demonſtrando principia per cauſas externas, vt per finalem, efficientem, exemplarem. 3°. reflectendo ſe ſuper lumen naturale, quo cognoſcitur veritas principiorum; dum enim conſiderat, illud lumen eſſe participationem luminis diuini, idcóque in aſſenſu principiorum non poſſe falli, augetur certitudo, quo aſſentitur principiis, 4. deducendo ad impoſſibile eum, qui negat principia aliarum ſcientiarum. Atque hinc rectè dictum eſt iſtud,

6. *Metaphyſica maximè eſt veritatis contemplatrix.*] 2. Metaph. t. 3. patet ex ſuperioris Proloquij explicatione.

7. *Prima negantes principia difficilè ſanantur.* Elicitur tum ex 1. Phyſ. c. 2. tum ex 11. Metaph. cap. 7.] Cauſa eſt, quia rationem non admittunt, & omnem legitimæ diſputationis materiam perimunt, vt loco

proximè citato docet Ariſtoteles. Vnde & alibi inquit, abſurdum eſſe, ratione contendere cum ijs, qui non merentur rationem, ſed multam : quippe fuſtibus potius, quàm rationibus permouendi.

PARS SECVNDA.

De Ente & eius Paſſionibus.

TITVLVS SECVNDVS.

De Ente & eſſendi modis in communi.

DISTINCTIO PRIMA.

Explicatio quorundam Terminorum.

1. ENS latiſſimè ſumptum diuidi ſolet in reale & rationis; ſed hæc diuiſio eſt potius nominis, quam rei : quia Ens reale & rationis non habent vnũ conceptum, ſeu conuenientiã formalem.

2. Diuidi ſolet in Ens per ſe & Ens per accidens : quæ diuiſio etiam à propriis Entis realis diuiſionibus excludenda eſt: quia Ens per accidẽs non eſt Ens, ſed Entia. Eſt enim aggregatum per accidens ex pluribus Entibus.

3. Ens reale & per ſe immediatè duplicem habet ſignificationem. Primò eſt idem, quod exiſtens actu, & ſumitur participialiter, à verbo Sum. 2°. eſt idem, quod habens eſſentiam realem, & ſumitur nominaliter, alias Entis diuiſiones trademus ſuo loco.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

4. Res & Ens idem omnino ſignificant. Res enim dicitur id, quod eſt verum & non fictum, ſeu quod habet realem entitatem: Ens, quod habet realem eſſentiam.

5. Eſſentia realis dicitur, cui non repugnat exiſtere à parte rei. Hæc eſt duplex, potentialis & actualis.

6. Exiſtentia eſt actus conſtituens eſſentiam in ratione actualis entis, à ſua cauſa actualiter; ſiue, vt loquitur Suarez, Exiſtentia à parte rei eſt ipſa eſſentia actualis, exiſtens extra ſuas cauſas.

7°. Eſſentia, Quidditas, & Natura rei differunt hoc modo. Eſſentia dicitur in ordine ad eſſe; Quidditas in ordine ad definitionem; Natura in ordine ad operationem.

8°. Eſſentia & Entitas in hoc differunt, quod Eſſentia conſiſtat in indiuiſibili: Entitas verò poſſit ſuſcipere magis & minus v.c. in calore vt 4. tàm eſt perfecta eſſentia caloris, quàm in calore vt 8. Eſt tamen in calore vt 8. plus entitatis.

DISTINCTIO II.

Axiomata de Eſſe Entis generaliſſima.

1. *Quodlibet eſt, vel non eſt.* 4. Metaph. t. 27. & 28.] Eſt hoc primum principium affirmatiuum abſolutum de Eſſe rei, quo ſignificatur naturalis & neceſſaria immediatio contradictoriè oppoſitorum; talis nempe, vt impoſſibile ſit, inter illa cadere aliquod medium. Ea namque definiuntur contradictoria, inter quæ, comparatione alterius nullum datur medium; & quorum alterum de quouis ſiue ente, ſiue non ente affirmari poteſt. Vis huius

Axiomatis clariùs iſto Pronunciato exprimitur:

2. *Neceſſe eſt, quodlibet eſſe, vel non eſſe.* ibidem.] Id eſt, ex contradictoriis, neceſſariò altera pars eſt vera, altera falſa: quia enim oppoſita contradictoriè abſolutè diuidunt verum & falſum in omni materia propoſita, neceſſe eſt alteram partem eſſe veram, alteram verò falſam; cum nullum dari poſſit medium, vt docet Ariſtoteles ibidem: verba ipſius ſunt. t. 27. *At vero nec inter contradictionem poſſibile eſt, quicquam medium eſſe: ſed neceſſe eſt, dicere aut negare vnumquodque de vno;* ex quibus verbis deſumptum eſt etiam iſtud:

3. *De quolibet verum eſt dicere, eſt, vel non eſt.*] Fundatur hoc in axiomate primo; quia enim quidlibet eſt, vel non eſt, ideo de quolibet verum eſt dicere, eſt vel non eſt: inſeruit autem hoc axioma, 1°. demonſtrationi oſtenſiuæ, quam ingreditur explicitè & expreſſis verbis, cum ſui determinatione ad certam aliquam & particularem materiam, hoc modo v. c. De quouis corpore naturali verum eſt dicere, moueri, vel non moueri; ſed omne elementum eſt corpus naturale; Ergo de omni elemento verum eſt dicere, moueri vel non moueri. 2°. inſeruit demonſtrationi ducenti ad impoſſibile, quam ingreditur virtute tantum, id eſt, vim ſuam exercendo in illâ, hoc modo: Neget aliquis, hanc propoſitionem eſſe veram: Homo eſt riſibilis, ſumo contradictoriam illius: Nullus homo eſt riſibilis, & ſic argumentor. Nullus homo eſt riſibilis, omne rationale eſt homo, ergo nullum rationale eſt riſibile; quæ concluſio in Celarent, eſt falſa, ergo & altera præmiſſarum erit falſa: non minor, quia eſt manifeſtè vera, ergo maior, quam tu dixiſti eſſe veram: quod ſi hæc maior eſt falſa, ergo etiam illius contradictoria, quam primò negaſti, eſt vera; aut debes concedere duo con-

tradictoria eſſe ſimul vera & falſa.

4. *Neceſſe eſt, idem affirmari, vel negari de eodem.* ibidem t. 27.] vt patet ex verbis citatis, axiomate 2. & 1. Poſt. c. 8. t. 26. vti præcedens Effatum fundatur in primo, ita præſens in ſecundo. Quia enim neceſſe eſt, quodlibet eſſe, vel non eſſe; ideò etiam neceſſe eſt, idem vel affirmari verè de eodem, vel verè negari; ſicuti abſolutè, ex eo, quod res eſt, vel non, eſt, verum eſt dicere abſolutè, eſt, vel non eſt.

5. *Nullum Ens ſimul eſt, & non eſt.* 4. Meta. t. 8.] Eſt hoc primum principium negatiuum abſolutum; quod ſimiliter fundatur in abſoluta repugnantia contradictoriorũ; de qua repugnantia, déque conditionibus ad veram contradictionem requiſitis agetur infra, Titulo *de Oppoſitis.* Vis huius Axiomatis potentius exprimitur & exercetur iſto Pronunciato:

6. *Impoſſibile eſt, idem ſimul eſſe & non eſſe*, ibidem tex. 8.] Eſt hoc ſimpliciter primum, & abſolutè notiſſimum Principium in omni ſcientia humana, ſpeculatiua & practica, de quo ſubdit Ariſtoteles t. 9. *Nos autem nunc accepimus, tanquam impoſſibile ſit, de eodem, ſimul eſſe, & non eſſe, & per hoc demonſtrauimus, quod certiſſimum hoc cunctorum principiorum eſt.* Ratio eſt, quia ex illo confirmantur & demonſtrantur vltimatò, non modo concluſiones omnes; ſed etiam principia alia, cuiuſcunque ſint generis ſaltem quoad nos; primariò quidem & principaliter, per reductionem ad impoſſibile; ſecundariò autem, & minus principaliter, per demonſtrationem oſtenſiuam, vt patet ex huius diſtinctionis numero 3. Vnde rectè Leonardus Leſſius, l. 5. de Perfectionibus Diuinis, cap. 2. ait, hoc eſſe, *Principium omnis ratiocinationis, in quod omnis ratio, omniſque diſputatio vltimò reſoluitur.* Quando enim Aduerſarius eò dedu-

ctùs eſt, vt cogatur concedere, idem eſſe ſimul, & non eſſe, ibi ſiſtitur, vt inquit Suarez; nec quicquam poteſt adferri impoſſibilius; omnes ſiquidem, auditis terminis, lumine naturali ſtatim intelligunt, fieri nullo modo poſſe, vt ea, quæ ſibi contradicunt, ſimul ſubſiſtant. Vide infra. Tit. *de Bono*, explicationem illius: *Omne bonum eſt amplectendum.*

7. *De nullo ſimul verum eſt dicere, eſt, & non eſt*; ſumitur ex 4. Metaph. t. 27. & 28.] Fundatur in primo axiomate negatiuo abſoluto: quia enim nullum Ens ſimul eſt, & non eſt, ideo de nullo ſimul verũ eſt dicere, eſt & non eſt. Ingreditur hoc principium aliquando formaliter ſeu explicitè demonſtrationem; vt ſi Phyſicus ſic argumentetur: de nullo corpore ſimul verum eſt aſſerere, moueri & non moueri; ſed dicere, hominem ambulare, & non moueri, eſt aſſerere, idem corpus ſimul moueri & non moueri; ergo dicere, hominem deambulare, & non moueri, eſt aſſerere, idem corpus ſimul moueri & non moueri; ergo dicere, hominem deambulare, & non moueri, non eſt verum. Aliquando virtute tantum ingreditur demonſtrationem vim ſuam exercendo; in illis videlicet demonſtrationibus, in quarum concluſione vnum affirmatur, & oppoſitum negatur; v.c. ſi concludendum ſit, Petrum eſſe animal, & non eſſe non animal, in maiori exercebitur vis huius principij hoc modo: omnis homo eſt animal, & non eſt non animal; Petrus eſt homo: ergo eſt animal, & non eſt non animal.

8. *Impoſſibile eſt, idem de eodem ſimul affirmari & negari*, ibidem, & 1. Poſt. c. 8. t. 26. & 27.] Fundatur in ſecundo axiomate negatiuo, de impoſſibili; quia enim fieri non poteſt, vt idem ſimul ſit, & non ſit, etiam fieri non poteſt, vt idem de eodem ſimul verè affirmetur & negetur. Nam veritas affirmationis &

negationis fundatur in veritate eſſendi, vt dicetur infra, Titulo de Veritate. Omnia hæc axiomata l.4. Metaph. à textu 8. fusè, per multos paragraphos à Philoſopho explicantur. Vide Hurtadum diſp. 3. Metaph. ſect. 3.

DISTINCTIO III.

Axiomata de eodem Eſſe minus generalia.

1. IPſum Eſſe maximum Dei beneficium. Sumitur ex l.8. Eth. c. 11. ſub initium.] Vbi Philoſophus amicitiam paternam, beneficiorum magnitudine ab alijs differre, & multis partibus anteire, docet ex eo; quia pater eſt cauſa eſſendi, *quod maximum eſſe videtur.* Nihil enim eſt actu bonum, & perfectum, niſi quod actu eſt, & in quantum eſt: ideo D. Dionyſius cap. 5. de Diuinis nominibus, inquit, *ipſum eſſe eſt maximum omnium perfectionum, quas à Deo accepimus.* Ex quibus Dionyſij verbis deſumptum eſt iſtud commune Pronunciatum:

2. *Ipſum Eſſe eſt perfectio perfectionum omnium.* Indicatur à S. Thoma, q. 20. de veritate, ar. 2. ad 3.] Vbi Dionyſij verba interpretatur, aitque: Eſſe dici nobilius, quàm viuere vel intelligere, ſi comparatio fiat, ſeparato per intellectum, Eſſe, à Viuere: quo etiam ſenſu, ſi comparatio fiat inter exiſtentiam præcisè conceptam, vt modum (ſiue à parte rei ille diſtinctus ſit, ſiue ratione tantum, de quo controuertunt Philoſophi) & eſſentiam actu exiſtentem; ſic eſſentia concipitur, vt quid perfectius; quia concipitur, vt id, quod eſt actu in rerum natura, extra ſuas cauſas.

3. *Omnis nobilitas cuiuſque rei eſt ſibi ſecundum eſſe.*

Item refertur à S. Thoma, l.1. cont. gen. c. 28.§.1.] Verum eſt ſub hac diſtinctione: vel ſecundum eſſe naturale, ſi conſideretur nobilitas naturæ; vel ſecundum eſſe morale, ſi ſpectetur dignitas morum; vel ſecundum eſſe ſupernaturale, ſi eius excellentiæ ratio habeatur; vel denique ſecũdum omnia, vel aliqua ſimul. Ex eo enim modo quo res eſt, nobilitas cuiuſque æſtimatur. Sic nobilior eſt ſapientia, quàm ſciẽtia, & Caritas quam Timor, quia eorum eſſe nobilius eſt; nec ſapientia v.c. amplius in ſe habet, quàm ei ſuum eſſe tribuit; ſi enim nullo modo ſit, nec nomen quidem dignitatis meretur

4. *Omne quod* creatum *eſt, tantò magis eſt, quantò ſimilius illi, quod ſummè eſt,* &

5. *Omne, quod* creatum *eſt, tantò præſtantius eſt, quantò ſimilius illi, quod ſummè magnum eſt.*] B. Anſelmus c.29. Monologij. explicat ibidem & probat: *Hinc enim fortaſſe, imò non fortaſſe; ſed pro certo* (ait) *hinc omnis intellectus iudicat naturas quolibet modo viuentes præſtare non viuentibus, ſentientes non ſentientibus, rationales irrationalibus. Quoniam enim ſumma Natura ſuo quodam modo ſingulari, non ſolum eſt, ſed etiam viuit & ſentit, & rationalis eſt; liquet, quod inter omnia, quæ ſunt, id quod aliquo modo viuit, magis eſt illi ſimile, quàm quod nullatenus viuit: & quod modo quolibet, vel corporeo ſenſu cognoſcit aliquid, magis eſt, quàm quod nihil omninò ſentit; & quod rationale eſt, quàm quod rationis capax non eſt.*

6. *Non eſſe infinitum eſt malum.*] Ratio eſt, quia non eſſe tollit omne fundamentum boni, quod eſt proprietas entis. Intelligitur propriè & verum eſt, de infinito malo negatiuo: non autem de poſitiuo aut priuatiuo, vt ſic. Cum enim hoc malum definiatur eſſe id, quod eſt alteri diſconueniens, aut quod caret perfectione debitâ; perſpicuum fit, id quod

abſolutè non eſt, non eſſe eiuſmodi malum. Atque hac de cauſa, quādo malunt damnati non eſſe, quàm in æternum cruciari, ex duobus malis minus eligunt; deterius ſiquidem eſt, ſi non phyſicè, certè moraliter, tàm miſeros eſſe, quam omninò non eſſe, hoc enim ſolummodo eſt malum negatiuum: illud verò inſuper eſt poſitiuum. Vide D. Thomam 1. 2. q. 87. art. 4.

7. *Vnumquodque magis dicitur eſſe, cum eſt actu, quàm cum eſt potentia,* 2. Phy. t. 13.] Senſus eſt, vnumquodque habere nobiliorem modum eſſendi, cum actu exiſtit, quàm cum eſt in potentia tantùm. Ratio eſt; quia illud dicit perfectionem actualem: hoc verò, potentialitatem, vt vocant, & imperfectionem; Ens enim in pòtentia, non eſt propriè Ens; ſed tantùm ſecundum quid, vt loquuntur Philoſophi, & rectè notat Alexander de Ales in 5. Metaph. t. 5. & 14. vbi ait, *Ens in potentia non eſt Ens primò & per ſe, & per formalitatem entis, quam habet; ſed tantum eſt Ens per quandam analogiam, quam habet ad Ens.*

8. *Prius eſt Eſſe, quam operari:* ſumitur ex l. 5. Metaph. c. 1.] Intelligitur autem vel de prioritate naturæ, vel originis, vel temporis, ſub diſtinctione; non autem neceſſariò de qualibet illarum; nam & Angeli boni eodem inſtanti, quo creati ſunt, elicuerunt actum amoris Dei, vt communiter docent Theologi; Et Sol, aliáque entia naturalia, ſimul eſſe cœperunt, & operari, vel de facto, vel certè de potentiâ, vt ſentiunt Philoſophi; Et Pater in diuinis ab æterno, producit Filium vt eſt fide certum eſt. Vide ſup. Tit. 1. diſt. 2. num. 1.

9. *Omne Ens naturaliter ſe in Eſſe cõſeruare deſiderat.* Iſtud vulgare dictum citari ſolet ex l. 1. de Cælo c. 9. t. 100.] Sed ibi neque habetur, nec niſi obſcurè admodum inde deduci poteſt: ſenſus eius verus eſt,

rebus omnibus à natura ingenitum eſſe mirum & indefatigabile ſeſe tuendi & conſeruandi ſtudium, iuxta illud:

10. *Vniuerſis expetibile atque amabile eſt ſuum eſſe.* 9. Ethic. c. 7.] Hinc enim eſt illa ſollicitudo, qua ſalutaria & vtilia quærunt, noxiáque declinant. Hinc elementariis corporibus ad procreandum ſibi ſimile naturalis propenſio: hinc animantibus in educando fœtu cura & vigilantia: hinc litteratis hominibus tam acre ſtudium ſcribendi libros: hinc Remp. tractantibus, & iis, qui militarem vitam ſequuntur, aliiſque huiuſmodi tam ardens deſiderium relinquendi aliquod rei ab ſe præclarè geſtæ monumentum, iuxta illud:

11. *Hominis eſt ſpectare immortalia.* Sumitur ex l. 10. Eth. c. 7.] Vbi docet Philoſophus, quemlibet cogitare debere immortalia & quoad licet, ſeſe reddere immortalem. Cogitent hoc illi, qui animo ignauo humi perpetuò ſerpunt, & rebus terrenis ita affixi hærent, vt vix vnquam, aut ne vix quidem attollere mentem valeant ad cæleſtia; Nam & ſuæ dignitatis immemores ſunt, & iniquè ab ipſa rerum omnium parente natura degenerant. Siquidem abſolutè & vniuerſim:

12. *Natura diuina immortalitatis eſt æmula,*] elicitur tum ex eodem textu vtroque, tum ex 2. de Anima cap. 4. t. 34. Vbi docet Philoſophus: *Natura quæcunque agunt, eum in finem agere, vt participent Eſſe diuinum, ſecundum quod poſſunt*; videlicet quia omnes res naturales, eo modo, quo poſſunt, ſeſe perficere. & tueri & ab interitu vindicare ſtudent; &, ſi non numero, ſaltem ſpecie; ſi non per ſe, per ea ſaltem, quæ ad ipſas pertinent, immortalitatem obtinere nituntur, vt ita ad diuinam ſimilitudinem, quantum fieri poteſt, accedant. Vide S. Thomam 1. p. q.

63. a. 3. in Corp. Hinc etiam

13. *Omne Ens naturaliter ſe corrumpentibus reſiſtit.*] Elicitur ex eodem textu, & refertur ab Alberto M. in 4. Meteor. Tract. 1. c. 6. Ideo rebus omnibus naturalibus tantus mutuæ inter ſe coniunctionis & ſocietatis amor inſidet; Nam, vt Craſſus ille Ciceronianus ait, l. 3. de Orat. *Nullum eſt genus rerum, quod aut auulſum à cæteris, per ſeipſum conſtare poſsit, aut quo cætera ſi careant, vim ſuam atque æternitatem conſeruare poſſint.* Hinc aquæ guttulæ frondium lanugini, ſaxisve illatæ, confeſtim ſe in orbem affingunt, & è tegulis dependentes in rotundam figuram coëunt, dumque tractiuum pondus, quod eas deorſum trahit, vincere poſſunt, conglobatæ cohærent; quia videlicet vnitæ & collectæ, multò fortius operantur, & aduerſariorum iniurias repellunt, atque adeo incolumitatem & diuturnitatem conſeruant. Vide D. Thomam 22. q. 64. a. 5. in Corp.

14. *Viuere viuentium eſt Eſſe.* l. 2. de anima. t. 36.] Vita tripliciter ſumitur; 1°. vt eſt ipſum eſſe viuentis per animam, quæ eſt principium vitalium actionum; 2°. vt eſt operatio vitalis, cuius anima principium eſt per ſe, quo ſenſu ſumpſit Ariſtoteles 9. Eth. cum dixit: *Viuere nil aliud eſſe, quàm ſentire vel intelligere præcipue & proprie videtur*; Tertio modo ſumitur pro collectione actionum à principio viuente prodeuntium, ſiue pro moribus & conuerſatione, cui quiſpiam aſſueuit: de vita primo modo accepta intelligitur propriè axioma, cæteris etiam poteſt accommodari. Lege D. Thomam, in 5. Politic. lect. 7.

15. *Viuere inhoneſtis voluptatibus peius eſt, quam non Eſſe.* l. 1. Moral. Eudemiorum c. 2.] Rationem addit Philoſophus ibidem: *Nihil enim diſtare, patet, ita affectum hominem à bruto; ita vt bos Ægyptius, quem*

vt Apin colunt, hos monarchas multis modis antecedat. Sed de hoc pluribus infrà.

16. *Qualis quiſque eſt, talia tam dicit, quam agit, & ita viuit.* 4. Eth.c.7.] Congruit hoc pronunciatum cum eo, quod docet Chriſtus Matt.12. 35. *Bonus homo de bono theſauro profert mala*: intelligitur autem & verum eſt, abſolutè loquendo, & niſi alicuius rei gratia, quis aliter ſe habeat, vt ibidem explicat Ariſtoteles de arrogante, qui ea, quæ non inſunt, & maiora quàm inſunt, inaniter ſimulat; & de diſſimulatore, qui negat, quæ ſibi inſunt aut imminuit: Vnumquodque autem horum fit alicuius rei gratia: at verò, *qui ſimpliciter nullius rei cauſa facit*, is, qualis eſt, talia tam dicit, quàm agit, & ita etiam viuit. Eodem ſenſu verum etiam eſt iſtud: *mores ex motionibus diſcernuntur*, de quo infra.

DISTINCTIO IV.

Axiomata de Eſſentiâ Ente.

1. *Eſſentiæ rerum ſunt æternę.*] Eſt commune & celebre pronunciatum, vt teſtatur Hurtado diſ. 8. Metaph. ſ. 1. deſumptum ex l.7. Metap. t.27. dicuntur autem eſſentiæ rerum æternæ, ſiue immortales, non quoad realitatem, extra ſuas cauſas, aut in ordine ad exiſtentiam; ſed quoad ipſius naturæ conceptum, qui de illis fundari poteſt, & quem de ijs habet ab æterno Deus; ſiue quoad eſſe obiectiuum, & vt ſunt in potentiâ; quia neceſſariò ſunt poſſibiles & objiciuntur omnipotentiæ diuinæ, vt docet Hurtado loco citato:

2. *Eſſentia ante exiſtentiam nihil habet reale actu.*] Senſus eſt, eſſentia cuiuſque rei poſſibilis, nullam in

ſe habet realitatem poſitiuam, extra cauſas, ante quàm exiſtat: Exiſtit autem per productionem ſui, in rerum natura. Elicitur ex textu iam citato, & indicatur à S. Thoma. 1. p. q. 9. a. 2. vbi ait: *Omnes creaturæ antequam eſſent, non erant poſsibiles eſſe per aliquam potentiam creatam, cum nullum creatum ſit æternum; ſed per ſolam potentiam diuinam, in quantum poteſt eas Deus in eſſe producere*: Quod autem ex eodem textu citari à nonnullis, & dici ſolet;

3. *Eſſentiæ non habent cauſam.*] Intelligi debet de cauſa efficiente, ſeu producente, eodem modo, quo eſſentiæ dicuntur eſſe æternæ, nimirum quoad ipſius naturæ conceptum, ſiue quoad Eſſe obiectiuum & poſſibile; quo ſenſu de ijs enunciari poſſunt propoſitiones æternæ veritatis, id eſt tales, vt quocumque tempore, & momento aſſignabili intellectus illas enunciat, ſiue res ſignificatæ exiſtant, ſiue non, ſemper ſint veræ: Earum namque veritas non fundatur in eſſe actuali; ſed in potentiali, ſiue in identitate terminorum, vt hominis, v. c. & animalis rationalis; quam identitatem Deus ſimpliciſſimè cognoſcit ab æterno; nos autem eam cognoſcimus per compoſitionem cõiungendo vtrumque extremum per copulam eſt, cum dicimus hominem ab æterno eſſe animal rationale; quod eſſe tantum pertinet ad veritatem propoſitionis: dicuntur autem huiuſmodi propoſitiones æternæ veritatis; quia veritas conceptuũ, qui de illis fundari poſſunt, à tempore abſtrahit, & eſt ab æterno in intellectu diuino, qui eas ab æterno concepit & intellexit actu ſimpliciſſimo: Hoc igitur ſenſu dici poſſunt Eſſentiæ non habere cauſam efficientem: At verò quoad productionem ſui in rerum natura, & realitatem actualem, verè cauſas habent & principia, à quibus in ſuo eſſe dependent, iuxta illud:

4. *Omnibus*

4. *Omnibus creaturis ſubſtantiam voluntas Dei attulit.* S. Hilarius, l. de Synodis.] Dicitur voluntas Dei ſubſtantiam attuliſſe omnibus rebus creatis; quia non neceſſariò; ſed liberè omnia producit & gubernat; ſolus enim Deus eſt Ens per ſe neceſſarium, ex cuius liberâ voluntate, producitur ad extra, quidquid producitur, aut vllam in ſe realitatem habet, iuxta illud:

5. *Eſſentiam omnia habent per Ens primum.*] Ariſtoteles de cauſis, propoſitione 18. ſine illo namque factum eſt nihil, & ſine illius effectione, nihil eſt, aut aliquod eſſe reale in ſe habet, vt docet S. Auguſtinus l. 1. de Trin. c. 6. Quare cum v. c. generatur Petrus, ſubſtantia & eſſentia Petri à generante, & à primâ cauſa concurrente accipit eſſe reale, quod incipit exiſtere extra ſuas cauſas, cum ante non exiſteret, nec vllam in ſe, extra cauſas, realem eſſentiam haberet.

6. *Nihil eſt prius eſſentiâ rei.*] Vulgare iſtud dictum intelligitur hoc ſenſu: Res vt eſt completa in ſuo Eſſe nihil habet prius, quàm ſuam Eſſentiam; nimirum in ordine ad proprietates & accidentia, quæ eſſentiam conſequuntur: hæc enim eſt fundamẽtum omnium aliarum perfectionum, vt docet D. Thomas q. 20. de Veritate a. 2. ad 3. In ipſa tamen re priores ſunt partes eſſentiales, quàm tota eſſentia, v. c. prior eſt materia & forma hominis, quàm ipſe homo, quia ex eo, quod ſit homo, licet inferre: ergo eſt materia & forma: non autem contra; Et ratio eſt, quia omnis cauſa eſt prior ſuo effectu, vt explicabitur infra, Titulo *de cauſis in genere*; ſed partes eſſentiales ſunt cauſa intrinſeca cõpoſiti, ergo ſunt illo priores.

7. *Eſſentiæ conſiſtunt in indiuiſibili*: ſumitur ex 8. Metaph. c. 5. t. 11.] Non ita intelligitur, quaſi omnis eſſentia indiuiſibilis ſit, & nullis conſtet partibus;

nam & totum eſſentiale metaphyſicum diuiditur in genus & differentiam, & omne compoſitum phyſicum in materiam & formam veluti in partes eſſentiales; ſed ſenſus eſt, Conceptum eſſentialem cuiuſcunque rei conſiſtere in indiuiſibili, nec poſſe rerum eſſentias intendi vel remitti, aut magis minusve accipere quoad partes eſſentiales, id eſt, quoad genus & differentiam, vel etiam quoad materiam & formam præcisè, & vt ſic prout partes eſſentiales ſunt, ſiue quoad prædicata eſſentialia; quo ſenſu calor vt 1. tam eſt perfectè calor, quoad eſſētiam caloris, quàm calor vt 8. & infans 8. dierum æquè eſt eſſentialiter homo, ac vir quinquagenarius, vt clariùs patebit ex ijs, quæ dicemus Titulo *de Perfectione.* Eadem ratione verè dicitur iſtud,

8. *Eſſentiæ ſe habent ſicut numeri.* Elicitur ex eodem textu.] Quemadmodum enim ternario v.c. addi non poteſt, vel demi vnitas, vt nihilominus maneat ternarius; ita neque eſſentiæ alicuius rei addi poteſt, vel ſubtrahi gradus aliquis eſſentialis, quin mutetur & deſtruatur eſſentia: ſic v. c. Leoni non poteſt addi, vel demi perfectio eſſentialis, vt nihilominus maneat Leo; Eſſentia enim eſt propriè id, quo primò aliquid conſtituitur intra latitudinem Entis realis, vt diſtinguitur ab Ente ficto, & in vnoquoq; Ente particulari, Eſſentia eius dicitur id, ratione cuius in tali gradu & ordine entium conſtituitur: quo modo dixit M. Auguſtinus l.12. de Ciuit. Dei: *Auctor omnium eſſentiarum alijs dedit eſſe amplius, alijs minus, atque ita naturas eſſentiarum gradibus ordinauit.* Quare ſi alicui eſſentiæ particulari gradus aliquis eſſendi vel addatur, vel auferatur, non poterit manere eadem eſſentia: At verò

9. *Entitas rei poteſt ſuſcipere magis & minus.* Sumitur ex capite de Qualitate.] Si nimirum res illa de ſe

capax ſit augmenti vel decrementi, qualis non eſt ſubſtantia ſpiritualis, vel punctum indiuiſibile; & ſi aliunde non ſit impedimentum; tunc enim poteſt res, quoad entitatem, fieri maior vel minor, vt cum linea bipedalis fit tripedalis, eſſentia lineæ eſſentialiter non augetur, fit tamen ipſa maior integraliter, & augetur ipſamet entitas eſſentiæ. Atque hoc ſenſu intelligi debet pronunciatum; vnde maioris claritatis gratia proponi ſolet iſtud:

10. *Nulla res ſuſcipit magis aut minus eſſentialiter, ſed entitatiuè.* Sumitur ex cap. de Subſtantia.] Dicitur hoc effato coniunctim, quod in præcedentibus diuiſim, videlicet nullius rei eſſentiam poſſe intendi & remitti, vel magis minusve ſuſcipere in ratione Eſſẽtiæ: poſſe tamen in ordine ad entitatem, ſiue integritatem aut accidentalem perfectionem, vt videre licet in ſubſtantiis materialibus, in Quantitate, Qualitate, & alijs. Ratio vtriuſque patet ex dictis tũ præſenti diſtinctione, tum etiam diſtinctione prima. Videri poteſt Suarez Diſp. 46. Metaph. ſect. 1. n. 12.

DISTINCTIO V.

Axiomata de Exiſtentia Entis.

1. *Exiſtentia eſt nobiliſſimus actus eſſentiæ.* Elicitur ex verbis D. Dionyſij, c. 3. & 5. de diuinis Nominibus.] Ratio pronunciati eſt, quia per exiſtẽtiam conſtituitur eſſentia rei actualiter & realiter in rerũ natura extra ſuas cauſas, cum ante tãtum haberet eſſe poſſibile, ſeu potẽtiale in cauſis; quia enim eſſẽtia creaturæ nõ hoc neceſſariò habet, vt ſit actualis entitas, extra ſuas cauſas exiſtens; propterea quando recipit entitatẽ ſuã realẽ, cõcipitur aliquid eſſe in ipſa quod ſit ipſi formalis ratio eſſendi extra cauſas, & il-

lud ſub tali ratione appellamus Exiſtentiã; quæ licet in re non ſit diſtincta ab ipſamet entitate eſſentiæ: (vt ſentiunt multi & graues auctores) ſub diuerſa tamen ratione & deſcriptione à nobis concipitur, id quod ad diſtinctionẽ rationis ſufficit. Dicitur autem exiſtentia actus eſſentiæ nobiliſſimus, tum ob rationem poſitam; tum quia id eſt nobilius, quod in dignitatis gradu magis accedit ad nobiliſſimum; ſed exiſtentia maximè accedit, iuxta illud:

2. *Exiſtentia creaturæ eſt præcipua participatio diuini eſſe.* D. Dionyſius c. 3. de diuinis Nominibus.] Ita enim actuat ipſum eſſe creaturæ, vt per Exiſtentiam omnem habeat perfectionem ſibi naturalem, ſecundum quam Deo quadantenus aſſimilatur; nihil ſiquidem eſt actu perfectum, niſi quod actu eſt, ſiue exiſtit: propter quod S. Thomas dixit, 1. p. q. 4. a. 1. ad 3. *Ipſum eſſe eſt perfectiſsimum omnium; comparatur enim ad omnia vt actus; nihil enim habet actualitatem, niſi in quantum eſt: vnde ipſum eſſe eſt actualitas omnium rerum, & etiam ipſarum formarum,* In eandem ſententiam S. Dionyſius c. 5. de diuinis nom. inquit: *Ipſum eſſe eſt maximum omnium perfectionum, quas à Deo recepimus*; vt explicatum eſt ſupra Diſtinctione tertia.

3. *Deus eſt ſua exiſtentia.*] Commune iſtud pronunciatum Theologicum facit ad explicationem præcedentium; ſenſus illius eſt: Deum eſſe eſſentialiter & quidditatiuè ſuam Exiſtentiam, quemadmodum creaturæ eſſentia realiter & identicè eſt idem cum ſua Exiſtentia, vt docet Suarez, Hurtado, & alij: Cum hoc tamen diſcrimine, quod Deus ſit ſua exiſtentia independens & imparticipata: creatura verò ſit ſua exiſtentia dependens & participata; quia ſcilicet creatura illam à ſeipſa non habet; ſed ab extrinſeco recepit, licet

ab ea conſtituatur eſſentialiter realiter extra ſuas cauſas.

4. *Exiſtentia eſt vltima rei actualitas*, refertur à D. Thoma, q. vnicâ, *de anima*, a. 6. ad ſecundum,] Senſus eſt: Exiſtentia actualis eſt vltimus actus ſiue actualitas eſſentiæ, vel phyſicè & ſecundum rem, vt exiſtimat S. Thomas & alij. qui volunt Exiſtentiam realiter diſtingui ab eſſentia; vel metaphyſicè & ſecundum rationem, vt explicat Suarez & alij, qui docent eſſentiam & exiſtentiam ſola ratione ratiocinata diſtingui, idque reſpectu prędicatorum eſſentialium, quatenus vnum comparatur ad aliud, vt actus ad potentiam metaphyſicam; quia exiſtentia conſtituit in actu, totam eſſentiam includentem omnia prędicata eſſentialia, & eſt id, quod noſtro modo concipiendi vltimò aduenit eſſentiæ, in conſtituenda intrinſecâ & actuali Entitate rei; Et iuxta hunc ſenſum, non *omnis Exiſtentia eſt à formâ*; ſed

5. *Qualibet res, vt ſuam eſſentiam habet, ita & Exiſtentiam.*] Proponitur à Suarez, Hurtado, & alijs huius ſententiæ auctoribus. Ratio eſt, quia exiſtentia eſt omninò idem realiter cum eſſentiâ actuali; non enim poteſt res intrinſecè & formaliter conſtitui in ratione Entis actualis, per aliquid à ſe realiter diſtinctum; quia hoc ipſo quod vnum ab alio diſtinguitur, tanquam Ens ab Ente, vtrumque habet, quod ſit Ens, & quidem diſtinctum ab alio; ac proinde non poteſt intrinſecè conſtitui, & formaliter eſſe Ens, per illud aliud, ac per conſequens, neque exiſtere per Exiſtentiam alienam. Hinc etiam illud vulgare.

6. *Vnius rei vna eſt Exiſtentia.*] Intelligitur & verum eſt de Exiſtentiâ adæquatâ, & proportionatâ illi rei, cuius eſt Exiſtentia; atque ita, & animæ, & humanitatis & hominis vnum eſt eſſe, & exiſtere reſpectiuè, vt ſic dicam; quamuis abſolutè & in ſe non

ſit vnum & idem eſſe ſeu Exiſtere illorum omnium; nam reuerà

7. *Quale eſt eſſe rei, tale etiam exiſtere.*] Vt ſi eſſe rei ſit ſubſtantiale, etiam exiſtere erit ſubſtantiale, quod ex naturâ ſuâ poſtulat modum ſubſiſtendi; ſi eſſentia ſit accidentalis, exiſtentia quoque accidentalis erit, quæ poſtulat modum inhærendi: ſi eſſentia ſit entis completi, exiſtentia completa ſiue totalis erit; ſin incõpleti, erit incompleta & particularis. Sic materia & forma, cum ſint entia phyſicè incõpleta, exiſtunt incompletè: at verò compoſitum phyſicum exiſtit completè, cum ſit ens vnum completum, vt rectè notauit Scotus in 4. diſt. 11. q. 3. §. *ad rationes*, vbi etiam addit, ſe non intelligere iſtam fictionem, quod eſſe, ſiue exiſtere ſit quid ſuperueniẽs eſſentiæ, non compoſitum, etiamſi eſſentia eſſet compoſita, vt volunt aliqui; *Quod ego etiam* (inquit Suarez d. 31. Metaph. ſect. 11. in fine) *non intelligo, cum ſufficienter conſtet ex dictis, verum eſſe non poſſe.*

DISTINCTIO VI.

De Subſiſtentia & Inhærentia.

1. EXiſtentia *rem ſtatuit in actu*, *Subſiſtentia complet*.] Eſt communis ſententia Philoſophorũ, de qua prolixè differit Suarez diſ. 34. Met. ſect. 4. Hurt. diſp. 10. Met. ſect. 5. & alibi. Pars prior patet ex dictis de exiſtentia, Poſteriorem explico & probo. Subſiſtentia eſt terminus ſubſtantialis vltimo complens naturam ſubſtantialẽ, & faciẽs eam per ſe ſubſiſtẽtem ac incommunicabilem; vel eſt vltimus actus ſiue complementum indiuidui ſubſtantialis, quo ſubſiſtit per ſe & incommunicabiliter. Subſiſtere autem

eſt per ſe exiſtere independenter ab alio ſuſtentante, vt bene docet Suarez diſp.34. ſect.5. n.1. Ratio eſt, quia per exiſtentiam res ſolum eſt extra ſuas cauſas, & adhuc ſuo modo indifferens, vt exiſtat per ſe, ſicut ſubſtantia, vel in alio, ſicut accidens, vt mox pluribus explicabitur, ergo ad alterũ horũ debet determinari. Ad exiſtẽdum per ſe determinatur ſubſtãtia per ſubſiſtentiam; ad exiſtendum in alio determinatur accidens per inhærentiam, quo ſenſu verum eſt illud:

2. *Subſiſtentia ad ſubſtantiam ſe habet, ſicut Inhærentia ad accidens.* Traditur à Suarez loco cit.] Hæc autem eſt modus accidẽtis, vt v. c. Inhærentia quantitatis in materia, qualitatis in forma, ergo ſimiliter illa eſt modus ſubſtantiæ. Etenim ſicuti inhærentia modaliter afficit exiſtentiam accidentalem, vt à ſubiecto pendeat, ita ſubſiſtentia eſt modus illi oppoſitus afficiens exiſtentiam ſubſtantialem, vt per ſe exiſtat & ab alio non dependeat. Loquor autem hîc de ijs accidentibus quæ ſunt entitates propriè dictæ, cuiuſmodi eſt virtus ſcientia, calor, frigus, & cæteræ qualitates ac quantitates; nam modi accidentales, cuiuſmodi eſt ipſa inhærẽtia ſeipſis immediatè afficiũt ſubiectum, alioqui daretur proceſſus in infinitum.

3. *Subſiſtentia eſt ratio perſeitatis.* Traditur à Suarez & ab Hurt. loc. cit.] Licet enim exiſtentia ſubſtantiæ per ſe ſit independens à ſubiecto inhæſiuè, & aptitudinalis ſubſiſtẽtia de eſſentiali illius ratione ſit; ſicuti de eſſentia accidentis eſt dicere aptitudinalem inhærentiam & habitudinem ad ſubſtantiam, vtraq; tamen præcisè conſiderata nondum determinata omnino eſt vel ad eſſendum in ſe, & per ſe; vel ad exiſtendũ dependenter ab alio, atque hinc infert Suarez naturã per ſe ſubſiſtentẽ reddi incõmunicabilem, etiã de potẽtia Dei abſoluta alicui ſuppoſito, ita nimirũ, vt omnino incapax ſit alterius ſubſiſtẽtiæ, & nullo modo

ſuſtentari poſſit, aut amplius cōpleri ab alio in genere ſubſtantiæ, intellige reduplicatiuè quatenus eſt & manet ſuppoſitum, quia in ratione ſuppoſiti includitur, vt ſit vltimo terminatum, ergo non poteſt vlterius terminari ab alio.

4. *Suppoſitum eſt ſubſtantia completa incommunicabilis.*] Ita communiter definiunt Theologi cum Magiſtro ſententiarum, Fonſeca in caput 8. libri 5. Metaph. quæſt. 5. ſect. 3. Hurt. diſp. Met. 11. ſect. 2. Suarez & alij, ſignificatur hoc pronunciato effectus formalis ſubſiſtentiæ, qui eſt conſtituere compoſitum cum indiuidua natura ſubſtantiali, id eſt, ens incommunicabiliter ſubſiſtens. Tametſi enim ſubſtantia præcisè ſecundum eſſentiam ſuam conſiderata poſtulet exiſtere per ſe, & non in alio, tanquam ſubiecto inhæſionis, ſicuti accidens iuxta ea quæ dicta ſunt, non tamen habet vltimum terminum ſubſtantialem, neque completè per ſe, & independenter ſubſiſtit actu natura ſubſtantialis abſque ſubſiſtentia, idque patet ex ipſa nominis etymologia, quæ Græcè Hypoſtaſis dicitur à ſubſiſtendo, Latinè ſubſiſtentia, ſiuè ſuppoſitalitas. In natura intellectuali dicitur Perſonalitas, vt mox videbitur. Atque hinc ſequitur Primo omnia animalia bruta a[1] corpora, ſiue mixta, ſiue ſimplicia eſſe propriè dicta ſuppoſita. Sequitur ſecundo nullum accidens eſſe aut dici debere ſuppoſitum, ſed potius appoſitum, quia apponitur & immittitur ſuppoſitis.

5. *Perſona eſt rationalis naturæ indiuiduaſubſtãtia.*] Ita communiter definiũt Philoſophi & Theol. cum Boëtio Hurtado diſp. cit. ſect. 1. §. 3. Suarez lib. 1. de Sanctiſſima Trin. cap. 1. num. 2. D. Thomas, & alij. Hinc ſequitur ſolos Angelos & homines eſſe perſonas creatas. Hæc tamen definitio etiam rectè extenditur ad perſonas Sanctiſſimæ Trin. Etenim in

Deo verè & propriè eſt ratio perſonæ ſecundum perfectiſſimum huius vocis ſignificatum. Vnde & Cicero lib. de natura Deorum dixit in Deo & homine perſonam conſiderari. Natura vero rationalis hîc non ita preſsè accipitur, prout diſcurſum denotat, ſed prout ratio generalius accepta quamcunque vim intelligendi ſignificare poteſt, vt idem ſit natura rationalis quod intellectualis, qua voce vti maluit Richardus de S. Victore. Ita explicat D. Thomas 2.2. quæſt. 83. art. 10. ad 2. Vide etiam Suarez diſp. 34. Metaph. ſect. 1. num. 14.

DISTINCTIO VII.

De ipſo Ente generatim.

1. *OMne Ens vel à ſe eſt, vel ab alio.*] Commune iſtud effatum Theologorum, ac Philoſophorum vſurpatur à magno Auguſtino l. de Cognitione veræ vitæ c. 7. ad oſtendendum ex eo, Deum eſſe; & fusè explicatur à Suarez, d. 28. Metaph. ſect. 1. num. 6. Veritas eius clara videtur ex terminis: Nam omne Ens vel eſt à ſe ipſo, ita ſcilicet vt aliunde non pendeat, quoad ſuum Eſſe; vel non eſt à ſeipſo; ſed pendet ab alio: inter pendere autem & non pendere non datur medium; ergo neque inter Ens à ſe, & Ens ab alio, illi contrapoſitum, ſeu pendens ab Ente à ſe. Pulchrè tradidit hoc Triſmegiſtus c. 14. Pimandri: *Sermonis*, inquiens, *varietate, vanitatéque dimiſſâ duo: hæc imprimis meditari oportet, genitorem ſcilicet & genitum: Horum nihil eſt medium, nec quicquam præter hæc aliud:* Hæc ille, nomine genitoris, quem ingenitum eſſe vult, intelligens Ens à ſe: nomine geniti autem, Ens creatum ſiue productum ab alio, iuxta explica-

tionem propoſitam.

2. *Omnis ſubſtantia, quæ Deus non eſt, Creatura eſt*, &

3. *Omnis ſubſtantia, quæ Creatura non eſt, Deus eſt.*] S. Auguſtinus l. 1. de Trin. cap. 6. & refertur inter ſententias D. Auguſtini à D. Proſpero collectas, numero 540. Veritas vtriuſque manifeſta eſt, per explicationem præcedentis. In eandem ſententiam Iuſtinus Martyr in Fidei expoſitione, circa initium: *Res ipſas*, ait, *quæ ſunt, diuidamus; reperiemus namque omnia ita eſſe diſpertita, vt vel creata ſint, vel increata*; Nam;

4. *Quidquid in rebus extat, aut creata eſt natura, aut increata.* S. Iuſtinus, ibidem.] Similia habet Cyrillus apud Cypariſſiotam, decade 8.cap.10. vbi fusè & luculenter docet, inter creaturam, & non creaturam, nihil funditus interijci medium poſſe, multaque ex alijs Patribus in eandem ſententiam adducit, additque ibidem, quoſdam fuiſſe errones, qui intermedium neſcio quid inter Ens creatum & increatum commenti fuiſſent; quod in Eugubino, tale quid viſo aſſerere, de cælo empyreo, multi acriter damnarunt.

5. *Ens in potentiâ ſimpliciter eſt non Ens.*] Per Ens in potentiâ intelligitur hîc omne illud, quod cum exiſtere poſſit, non exiſtit: hoc autem dicitur ſimpliciter non Ens; quia ſimpliciter non eſt actu, ſed in potentiâ tantum; quæ ratio clarè traditur 9. Meta. c. 3. vbi Philoſophus ait: *Non entium quædam potentiâ ſunt, quoniam Entelechiâ*, (id eſt actu) *non ſunt.* In eundem ſenſum S. Thomas 1. p. q. 5. a. 1. ad 1. *Dupliciter*, inquit, *dicitur aliquid Ens, vno modo ſimpliciter; quia ſcilicet eſt Ens actu; alio modo ſecundum quid, quia eſt ens potentia*, vbi eandem reddit rationē, quam Ariſtoteles, inferens negationem entis ſimpliciter, ex negatione exiſtentiæ: Aſtipulatur Thomas alter ibidē

Quæ ſunt, aiens, *in potentiâ, non ſunt, & ſicut excludũtur à numero Entium, ita excluduntur à numero omnium.* Quæ phraſis latè confirmari poſſet ex ſacris litteris & profanis; ſed ſufficiat hoc loco auctoritas S. Thomæ & Ariſtotelis.

6. *Entis diuerſæ ſunt ſpecies.* Sumitur ex 1. Phy. c.3. t. 13. & 5. Metaph. c.7. t. 14. & alijs.] Verum eſt pronunciatum, ſi per ſpecies intelligantur termini minus communes: non autem neceſſariò ſpecies propriè dictæ; Ens enim non eſt genus reſpectu ſuorum inferiorum ſecundum communiorem ſententiam, & ſecundum iſtud:

7. *Ens non eſt vniuocum, nec æquiuocum.* Sumitur ex 7. Meta. t.15.] Nempe reſpectu omnium ſuorum inferiorum, à quibus participatur; conuenit enim Entibus inferioribus non omninò æquiuocè, cum omnia verè & eſſentialiter ſint entia: nec etiam omnibus conuenit vniuocè; Quædã enim ſubſtãtiæ ſunt, quędã accidẽtia; quædã item modi ſubſtantiarũ & accidentiũ; ſed analogicè, vt colligitur ex eodem textu, vbi ita ratiocinatur Philoſophus: aut res omnes dicũtur æquiuocè entia, aut vniuocè (quod ſupplet Alexãder) aut cum adiectione & detractione: Eſt autem rationi conſentaneum, vt non dicãtur æquiuocè; cum magis, quàm ſolâ nominis ſocietate conueniant: neque etiã vniuocè; quippe cum ratio accidẽtiũ, quatenus entia ſunt, includat ſubſtantiam, non item ratio ſubſtantiæ accidentia, vt patet ex c.1. eiuſdẽ libri; igitur dicũtur Entia, cũ adiectione & detractione: quo pacto homo dicitur ſimpliciter & ſine adiectione Medicus: cętera autẽ, quæ idẽ nomẽ participãt, non niſi cũ adiectione medica vocantur, vt medica herba, curatio medica, &c. Cũ hoc tamẽ diſcrimine, quod ratio medici iſtis nõ cõueniat, niſi extrinſecè: at verò ratio Entis oĩbus accidẽtib⁹ cõuenit intrinſecè. Dixi reſpectu omnium

interiorum; quia reſpectu aliquorum non eſt analogum. Species enim eiuſdem generis, v.c. homo & equus; Et indiuidua eiuſdem ſpeciei, v.c. Petrus & Paulus vniuocè conueniunt in ratione Entis, vt bene notat Fonſeca in c. 2. lib. 4. Metaph. q. 1 ſect. 5. Vide Suarez d. 28. Metaph. ſ. 3. & d. 32. ſect. 2.

8. *Entia non ſunt multiplicanda ſine neceſſitate.*] Eſt commune axioma Philoſophorum, ratio illius eſt; quia Deus & Natura nihil agunt fruſtra, vt docetur l. 1. de Cælo cap. 4. Nec quicquam patiuntur otioſum, vt docetur l. 2. de part. animalium c. 13. ſed omnia, quæ fiunt, propter aliquem finem fiunt, vt colligitur ex l. 7. Metaph. c 2. de quibus effatis ſingulatim agemus infra. Titulo *de Causâ Finali*, ſenſus propoſiti axiomatis clarè ſatis à Philoſopho exprimitur, l. 3. de Partibus animal. c. 4. his verbis: *Vbicunque fieri poteſt, vnum quàm plura eſſe, melius eſt.* Idem aſſeritur 8. Phyſic. t. 48.

9. *Quidquid poteſt fieri per pauciora, non debet fieri per plura.*] Sumitur tum ex locis proximè citatis, tum ex libro de ſenectute & iuuent. cap. 11. ſequiturque ex axiomate præcedente; quia enim entia non ſunt multiplicanda ſine neceſſitate, propterea non oportet id fieri per plura, quod fieri poteſt per pauciora; Eſt autem verum, ſi per pauciora res æquè commodè expediatur, atque per plura; alioqui non ſemper habet locum. Vide Suarez d. 34. Metaph. ſect. 4. n. 33. & diſp. 35. ſect. 6. n. 25. Hurtado diſp. 11. Metaph. n. 41. & alibi.

10. *Omne Ens eſt alicui conueniens.*] Elicitur ex l. 1. Ethic. c. 6. patet inductione omnium: ſiquidem omne Ens accidentale bonum eſt, ſeu conueniens alicui ſubſtantiæ; & omne Ens ſubſtantiale bonum eſt, ſeu conueniens alicui ſubſtantiæ vel accidenti: ſic & actus praui ſunt abſolutè boni effectibus quos pro-

ducant, vt habitibus, & motibus externis quos imperant: item ſunt phyſicè boni potentiæ paſſiuæ ipſorum, quæ phyſicè perficitur per illas. Intelligitur itaque & verum eſt, non de qualibet bonitate ſiue conuenientiâ, ſiue naturalis illa ſit, ſiue moralis; ſed de bonitate & conuenientiâ Entis vt ſic, quam omne Ens habere cenſetur, hoc ipſo, quod Ens eſt; Ens enim & bonum inter ſe conuertuntur, vt docent Metaphyſici; & omne bonum dicit conuenientiam, ſicuti omne bonum eſt appetibile alicui, vt fuſiùs explicabitur, Titulo *de Bono*.

11. *Ens omne, quantò eſt perfectius, tantò operatur nobilius*, refertur à S. Thomâ in l. 8. Phyſicorum lectione 21. t. 79.] Ratio eſt, quia ſicuti ſe res habet ad Eſſe, ita etiam ad operari: Modus enim operandi ſequitur modum eſſendi, & vnumquodque eſt propter operationem, ac habet aliquam actionem, vel officium ſibi proprium. propter quod à naturâ eſt inſtitutum; quo ſenſu rectè dixit Commentator *9.* Metaph. t. com. 7. Entia ſi non habent proprias actiones, nec habebunt eſſentias proprias: ſed de his plura, Titulo *de Cauſa efficiente.*

12. *Entia nolunt malè gubernari.* 12. Metaph. c. 10.] Ratio eſt, quia omne Ens naturaliter, & eo modo, quo poteſt, vult ſiue intendit ſuum bonum, quod per malam ſui diſpoſitionem, ſeu gubernationem deſtruitur, vt fuſius explicabitur infra, Tit. *de Causâ primâ*, vt eſt Gubernator. Plura huiuſmodi effata referri huc poſſent; ſed quia alibi magis proprius eorum locus eſt, eò remittenda cenſuimus.

TITVLVS TERTIVS.

De Ente Vno.

DISTINCTIO PRIMA.

Quid Vnitas ſit, & quotuplex.

1. VNITAS in genere eſt negatio diuiſionis; id enim dicitur Vnum, quod non eſt diuiſum, ſeu indiuiſum in ſe, & per conſequens non diuiſum quidem, ſi propriè loquendum ſit; ſed diſtinctum ab alio. Etenim Chriſtus habet corpus vnum, & animam vnam; quæ tamen non habent diuiſionem inter ſe; cum ſint vnita; ſed diſtinctionem. Vt bene Hurtado d.4. Metap. n. 37.

2. Vnitas generatim eſt quadruplex. Tranſcendentalis, Formalis, Vniuerſalis, & Indiuidualis.

3. Vnitas Tranſcendentalis eſt quælibet ratio entis realis per ſe, prout eſt indiuiſa adæquatè & ſecundum ſe: Hæc comprehendit omnes alias vnitates; eſt enim quælibet entitas, vt dictum eſt.

4. Vnitas Formalis, quæ etiam eſſentialis dicitur, eſt, quâ res eſt vna in ſuâ eſſentiâ.

5. Vnitas Vniuerſalis, ſeu præciſionis eſt, per quam natura vniuerſalis eſt vna ſeu indiuiſa in ſua inferiora, idque per operationem intellectûs.

6. Vnitas Indiuidualis, quæ & numeralis, numerica, & ſingularis dicitur, eſt, quâ res ſingularis eſt vna, ſeu indiuiſa in ſuâ natura ſingulari.

DISTINCTIO II.

Axiomata de Vnitate tranſcendentali & formali.

1. ENs *& vnum ſunt idem*, 4. Metaph. c. 2. t. 3.] Probatur ibidem hac ratione: quæ non ſunt diuerſæ naturæ ab vllâ re particulari, non ſunt diuerſæ inter ſe; ſed potius vna & eadem; atqui ens, & vnum ita ſe habent, ergo maior perſpicua eſt ex illo communi axiomate: *Quæ ſunt eadem vni tertio, ſunt eadem inter ſe*; quo pacto illi 3° ſunt eadem: minorē probat inductione; *quia idem ſunt*, inquit, *homo & vnus homo*: Etenim additio nullam diuerſam naturā apponit; quia detractis ab homine omnibus naturis, & relictâ tantùm naturâ humanâ, adhuc illa eſt Ens, & vnum quid, alias rationes habet Ariſtoteles ibidem, quas videre licet in textu.

2. *Idem eſt principium vnitatis & Entitatis.*] Patet axioma ex ſuperiore, & elicitur ex eodem textu; cum enim Ens & vnum non diſtinguantur à parte rei, etiam vnitas & entitas realiter non diſtinguuntur; ergo principium Entitatis idem eſt, à parte rei, quod vnitatis, & contra. Etenim vnaquæque res ita eſt vna, ſicuti eſt; & negatio, quam addit vnitas immediatè fundatur in entitate rei ſecundum quod in ſe eſt, vt bene docet Suarez d. 5. Metaph. ſect. 6. Hurtado d. 4. Metaph. n. 72. & alij.

3. *Ens & vnum conuertuntur.* Sumitur ex eodem textu 3°.] Vbi addit, tot eſſe entis ſpecies, quot vnius, & contra (quod intellige iuxta ea, quæ diximus Tit. 2. diſtin. 6. numero 7°.) idem dicendum eſt, de vero & bono; ſunt enim hæc tria,

vnum, verum, bonum, paſſiones ſiue attributa Entis, quæ conueniunt cuilibet Enti, & reciprocántur cum illo, ſiue (vt Dialectici loquuntur) dicuntur ad conuertentiam: ſiquidem omne Ens eſt vnum, & omne vnum eſt Ens: item, omne Ens eſt bonum, & omne bonum eſt Ens, ſecundum multiplicem inter vtrumque proportionem. Pronunciatum iſtud refert Boëtius hiſce terminis: *Omne, quod eſt, in quantum eſt, vnum eſt*, in libro, an omne, quod eſt, bonum ſit.

4. *Id magis eſt vnum, quod eſt perfectius.* 5. Phyſic. c. 4.] Pendet hoc effatum à ſuperiore, & facilè per illius explicationem intelligitur; ſicuti enim id, quod eſt, vnum eſt (quoniam Ens & vnum conuertuntur) ita nihilominùs id, quod perfectius eſt, magis eſt vnum; cum mutua ſit inter vtrumque proportio. Hinc probat Ariſtoteles, loco citato, motum regularem eſſe magis vnum, quàm ſit irregularis; quia ille perfectior eſt, & perfectiùs ſuum terminum acquirit, nimirum vniformiter fluens: Hinc etiam Deus, quia maximè eſt perfectus, etiam maximè eſt vnus in Eſſentiâ, ita vt implicet contradictionem, vnitatem Eſſentiæ diuinæ tolli, & eàm multiplicari. Lege Suarez d. 4. Metaph. ſect. 1. n. 24.

5. *Ens & vnum non ſunt genera*, 3. Metaph. t. 10.] Rationem Philoſophus aſſignat ibidem: *Neceſſe enim eſt*, inquiens, *vniuſcuiuſque generis differentias & eſſe, & vnamquamque vnam eſſe: impoſsibile verò eſt, aut ſpecies generis de proprijs differentijs prædicari, aut genus abſque ſuis ſpeciebus, quare ſi vnum, vel Ens genus eſt, nulla differentia nec vnum, nec Ens erit.* Ens itaque contrahitur ad inferiora, non per compoſitionem metaphyſicam, ſeu per modos entis diſtinctos, ſicut genus contrahitur ad ſpecies, per differentias diſtinctas; ſed contrahi dicitur ad inferiora, quando illa concipiuntur diſtincto conceptu. Ratio eſt, quia

ens eſſentialiter & actu includitur in omni Ente particulari, & in omni modo Entis; at verò genus non includitur actu in differentijs, v. c. ſubſtantia in corporeo; nec differentiæ in genere, vt corporeum in ratione ſubſtantiæ. Lege Suarez diſp. 2. ſect. 3.

6. *Ens & vnum maximè vniuerſalia ſunt*, 3. Meta. t. 16.] Sumitur eo loco nomen vniuerſalis latè & impropriè: non ſtrictè & propriè; quomodo diuidi ſolet in 5. Prædicabilia; Nam propriè dicta vniuerſalia debent eſſe, *quid vnum vniuocè*, vt docet Ariſtoteles 1. Poſt. c. 10. t. 25. hoc autem non conuenit Enti & Vni, reſpectu omnium ſuorum inferiorum, vt conſtat ex ijs, quæ diximus ſupra Tit. 2. diſt. 6. numero 7. dicuntur ergo Ens & vnum maximè vniuerſalia; quia non certis duntaxat inferioribus, vt animal v. c. vel homo; ſed omnibus omninò Entium generibus conueniunt.

7. *Omne Vnum eſt indiuiſibile.*] Sumitur ex 5. Metaph. c. 6. & verum eſt in ſenſu formali, ſiue reduplicatiuè, hoc modo: omne vnum, quatenus eſt vnum, non poteſt diuidi in plura talia, quale ipſum eſt, idque in indiuiduo: ſic v. c. hæc aqua non poteſt diuidi in plura, quæ ſint hæc aqua (licet diuidi poſſit in plura, quæ ſint aqua) quia indiuidualis huius aquæ entitas non eſt communicabilis multis ſimilibus entitatibus; quo modo neque Petrus diuidi poteſt in plures Petros, neque hoc genus, aut hæc ſpecies poteſt diuidi in plura alia, quæ ſint hoc genus, aut hæc ſpecies: ratio eſt, quia ſub tali conſideratione indiuidua ſunt; hæc quidem ſecundum rationem, illa autem ſecundum rem. At in ſenſu materiali, natura generica & ſpecifica diuidi poteſt in partes ſubiectas, vt animal in rationale & irrationale, Homo in Petrum & Paulum. Natura etiam ſingularis diuiſibilis eſt in partes integrantes: vt Petrus in manus, pedes,

vnum, verum, bonum, paſſiones ſiue attributa Entis, quæ conueniunt cuilibet Enti, & reciprocántur cum illo, ſiue (vt Dialectici loquuntur) dicuntur ad conuertentiam: ſiquidem omne Ens eſt vnum, & omne vnum eſt Ens: item, omne Ens eſt bonum, & omne bonum eſt Ens, ſecundum multiplicem inter vtrumque proportionem. Pronunciatum iſtud refert Boëtius hiſce terminis: *Omne, quod eſt, in quantum eſt, vnum eſt*, in libro, an omne, quod eſt, bonum ſit.

4. *Id magis eſt vnum, quod eſt perfectius.* 5. Phyſic. c. 4.] Pendet hoc effatum à ſuperiore, & facilè per illius explicationem intelligitur; ſicuti enim id, quod eſt, vnum eſt (quoniam Ens & vnum conuertuntur) ita nihilominùs id, quod perfectius eſt, magis eſt vnum; cum mutua ſit inter vtrumque proportio. Hinc probat Ariſtoteles, loco citato, motum regularem eſſe magis vnum, quàm ſit irregularis; quia ille perfectior eſt, & perfectiùs ſuum terminum acquirit, nimirum vniformiter fluens: Hinc etiam Deus, quia maximè eſt perfectus, etiam maximè eſt vnus in Eſſentiâ, ita vt implicet contradictionem, vnitatem Eſſentiæ diuinæ tolli, & eam multiplicari. Lege Suarez d. 4. Metaph. ſect. 1. n. 24.

5. *Ens & vnum non ſunt genera.* 3. Metaph. t. 10.] Rationem Philoſophus aſſignat ibidem: *Neceſſe etenim eſt*, inquiens, *vniuſcuiuſque generis differentias & eſſe, & vnamquamque vnam eſſe: impoſsibile verò eſt, aut ſpecies generis de proprijs differentijs prædicari, aut genus abſque ſuis ſpeciebus, quare ſi vnum, vel Ens genus eſt, nulla differentia nec vnum, nec Ens erit.* Ens itaque contrahitur ad inferiora, non per compoſitionem metaphyſicam, ſeu per modos entis diſtinctos, ſicut genus contrahitur ad ſpecies, per differentias diſtinctas; ſed contrahi dicitur ad inferiora, quando illa concipiuntur diſtincto conceptu. Ratio eſt, quia

ens

ens eſſentialiter & actu includitur in omni Ente particulari, & in omni modo Entis; at verò genus non includitur actu in differentijs, v. c. ſubſtantia in corporeo; nec differentiæ in genere, vt corporeum in ratione ſubſtantiæ. Lege Suarez diſp. 2. ſect. 3.

6. *Ens & vnum maximè vniuerſalia ſunt*, 3. Meta. t. 16.] Sumitur eo loco nomen vniuerſalis latè & impropriè: non ſtrictè & propriè; quomodo diuidi ſolet in 5. Prædicabilia; Nam propriè dicta vniuerſalia debent eſſe, *quid vnum vniuocè*, vt docet Ariſtoteles 1. Poſt. c. 10. t. 25. hoc autem non conuenit Enti & Vni, reſpectu omnium ſuorum inferiorum, vt conſtat ex ijs, quæ diximus ſupra Tit. 2. diſt. 6. numero 7. dicuntur ergo Ens & vnum maximè vniuerſalia; quia non certis duntaxat inferioribus, vt animal v. c. vel homo; ſed omnibus omninò Entium generibus conueniunt.

7. *Omne Vnum eſt indiuiſibile.*] Sumitur ex 5. Metaph. c. 6. & verum eſt in ſenſu formali, ſiue reduplicatiuè, hoc modo: omne vnum, quatenus eſt vnum, non poteſt diuidi in plura talia, quale ipſum eſt, idque in indiuiduo: ſic v. c. hæc aqua non poteſt diuidi in plura, quæ ſint hæc aqua (licet diuidi poſſit in plura, quæ ſint aqua) quia indiuidualis huius aquæ entitas non eſt communicabilis multis ſimilibus entitatibus; quo modo neque Petrus diuidi poteſt in plures Petros, neque hoc genus, aut hæc ſpecies poteſt diuidi in plura alia, quæ ſint hoc genus, aut hæc ſpecies: ratio eſt, quia ſub tali conſideratione indiuidua ſunt; hæc quidem ſecundum rationem, illa autem ſecundum rem. At in ſenſu materiali, natura generica & ſpecifica diuidi poteſt in partes ſubiectas, vt animal in rationale & irrationale, Homo in Petrum & Paulum. Natura etiam ſingularis diuiſibilis eſt in partes integrantes: vt Petrus in manus, pedes,

D

caput, & reliqua membra: non tamen in partes ſubiectiuas; quare per antonomaſiam dicitur *Indiuidua*. Lege Suarez diſp. 5. ſect. 1. num. 3. Hurtado diſp. 5. Metaph. ſect. 1. n. 1.

8. *Vnum & multa opponuntur*. 4. Metaph. c. 2. & l. 10. c. 10. & alibi.] Pronunciatum iſtud diuerſo reſpectu diuerſam habet explicationem; Nam 1°, ſi multa conſiderentur, prout ſunt *vnum ſecũdum quid*, tunc *Vni ſimpliciter*, opponuntur diſparatè. Secundo ſi vnum & multa ſpectentur materialiter, habent ſe vt pars, & totum; quia multa componuntur ex pluribus vnis: ſi formaliter, & ratione negationis, quam includunt, opponuntur aliquo modo priuatiuè; quia vnum includit negationem diuiſionis, quam requirit multitudo; Et contra multitudo includit negationem identitatis, quam requirit vnitas: dixi aliquo modo priuatiuè; quia non omne Ens eſt aptum diuidi, v. c. Deus, ideo vnitas ſeu indiuiſio non eſt perfecta priuatio. Tertiò ſi vnum ſpectetur, prout eſt menſura, multitudo vt menſuratum, per vnitatem ſæpius repetitam, opponuntur relatiuè. Quarto opponuntur etiam contrariè quatenus omnia oppoſita poſitiua, quæ non ſunt relatiua, ſolent dici contraria; quia tam vnum, quàm multitudo includit aliquid poſitiuum. Ita ferè Suarez diſp. 5. Metaph. ſect. 6.

DISTINCTIO III.

Diuiſio Vnius Vniuerſalis.

1. VNiuerſale generatim eſt quadruplex, primũ eſt Vniuerſale in cauſando, ſecundum in repræſentando, tertium in eſſendo, quartum in prædicando.

2. Diuidi ſolet Vniuerſale in Metaphyſicũ, quod vocant Vniuerſale ante rem; Phyſicum, quod in re; Et Logicum, quod poſt rem. Sed rectiùs ſecundum huius diuiſionis membrum eliminatur. Vt Vniuerſale in Eſſendo Metaphyſicum dicatur, in Prædicando Logicum. Duo enim priora, quæ Vniuerſalis phyſici rationem habent, proprie ſingularia ſunt. Vt bene docet Suarez d. 6. Metaph. ſect. 8. n. 2. & 3.

3 Vniuerſale includit duo, 1° ipſam naturã realem, quæ à parte rei reperitur in ſingularib⁹, vt v. c. natura humana in Petro, Paulo, &c. Et hęc eſt quaſi materiale, ſeu fundamentũ Vniuerſalis; 2° includit ipſam Vniuerſalitatẽ, à quâ natura habet, vt denominetur Vniuerſalis formaliter: ac proinde hoc eſt formale Vniuerſalis. Secundum hæc duo, explicari & diſtingui ſolent axiomata & effata de Vniuerſali, hiſce terminis. Formaliter, Materialiter, vt iam patebit.

DISTINCTIO IV.

Axiomata de Naturâ Vniuerſalium.

1. V*Niuerſale eſt quid Vnum in multis non æquiuocè.* 1. Poſt. c. 10. t. 25.] Dicitur 1° Vniuerſale eſſe *quid*, ideſt aliquod ens ſeu natura realis; non enim ſola nomina cõmunia ſunt & Vniuerſalia, *in ſignificando*; ſed etiam dãtur vera Vniuerſalia *in eſſẽdo*. Dicitur 2° eſſe, *quid Vnum*, eâ ſcilicet vnitate, quæ cõſiſtit in indiuiſione alicuius naturæ in plures naturas ſimiles, ſub eodem nomine & ratione, ita tamẽ vt ſit apta diuidi & multiplicari in illas, iuxta illud:

2. *Vniuerſale eſt id, quod eſt aptum, vt in pluribus inſit.* 7. Metap. t. 45.] Eſt enim Vniuerſale formaliter ſumptũ vnum quid actu; ſed potẽtiâ eſt multa, quia eſt aptum multiplicari in ſuis inferioribus,

vt natura humana in Petro, Paulo, &c. Participatur autem à ſuis inferioribus *vniuoce*, ſiue eâdem ratione, iuxta vltimam particulam prioris effati: ita v. c. natura ſpecifica hominis, habet vnum nomen *homo*, & vnam rationem ſeu definitionem, *animal rationale*, & ſecundum vtrumque participatur æqualiter ab omnibus ſuis indiuiduis; quia omnes indiuidui homines vocantur æqualiter, *homo*, & ſunt æqualiter *animal rationale*: Neque enim Petrus eſt, aut dicitur magis homo, quàm Paulus, & ita de cæteris.

3. *Vniuerſale eſt id, quod eſt aptum, vt de pluribus prædicetur.*] Elicitur ex textu iam citato, & ſequitur ex pronunciatis ſuperioribus: propterea enim Vniuerſale poteſt prædicari de pluribus; quia eſt, vel eſſe poteſt in pluribus; Nam vt rectè docet Ariſtoteles c. 2. in antepredicamentis: *Ex eo quod res eſt in aliquo, poteſt de illo affirmari*, v. c. quia albedo eſt in pariete, ideo poteſt dici paries albus: intelligitur autem de prædicatione 1° vniuocâ, 2° naturali, 3° directâ, 4° affirmatiuâ, 5° verâ: per primam particulam reijicitur prædicatio æquiuoca, per ſecundam non naturalis, per tertiam identica, per quartam negatiua, per quintam falſa.

4. *Vniuerſale aut nihil eſt, aut poſterius eſt.* 1. de animâ c. 1. t. 8.] Verum eſt hoc dictum in ſenſu formali, nimirum de Vniuerſali formaliter, & non fundamentaliter ſumpto, vt patet ex ijs, quæ diximus diſt. 3. num. 3. Nam Vniuerſalitas ipſa, ſiue Vniuerſale formaliter ſumptum, nihil eſt in ſe à parte rei, ante operationem intellectus; cum non exiſtat poſitiuè, ſeparatum à ſingularibus, vt fertur voluiſſe Plato; aut certè poſterius eſt, id eſt, fit per operationem intellectûs, vocaturque proinde, *Vniuerſale poſt rem.* Nam vt rectè docet S. Thomas, Opuſculo de Ente & Eſſentiâ c. 4. *Natura ſecundum ſe neque*

Vniuerſalis eſt, neque ſingularis; & alibi inquit: *Intentionem vniuerſalitatis eſſe ab intellectu*, vt 1. p. q. 85. a. 1. & 7. Metaph. lect. 13. In eandem ſententiam inquit Commentator:

5. *Intellectus facit vniuerſalitatem in rebus*. 1. de animâ t. com. 8.] Id eſt, intellectus abſtrahit naturas rerum à differentiis indiuiduantibus, & concipit eas per modum vnius apti eſſe in multis. Eodem ſenſu 12 Metaph. comm. 4. inquit: *Vniuerſalia apud Ariſtotelem eſſe collecta, ex particularibus, in intellectu, qui accipit inter ea conſimilitudinem, & facit ea vnam intentionem*; Et comm. 28. ait: *Vniuerſalia non habere eſſe extra animam*

6. *Vniuerſale fundamentaliter eſt in rebus, formaliter in intellectu.*] Tritum iſtud apud Philoſophos effatum tum ex præſenti, tum ex præcedenti diſtinctione euadit perſpicuum: citari autem ſolet ex 2. de animâ, tex. 60; ſed ibi neque habetur, nec niſi obſcurè admodum inſinuatur; tãtum enim Philoſophus inquit: *Vniuerſalia ſunt quodammodo in animâ*; nempe ſecundum eſſe ſuum formale, vel etiam ſecundùm eſſe obiectiuum; ſic enim pendent ab animâ, vel ab intellectu; at verò quoad eſſe fundamentale, ſiue ſecundum exiſtentiam realem non ſunt niſi in ſingularibus, vt clarè docet Ariſtoteles l. 3. Metap. c. 3. t. 15. vbi inquit: *Singulare exponimus, quod numero eſt vnum*: *Vniuerſale autem, quod in his.*

7. *Vniuerſalia non ſunt ſubſtantiæ*. 3. Metaph. t. 20. & l. 6. t. 45.] Intelligendum eſt, non de Vniuerſali formaliter ſumpto: id eſt, de Vniuerſalitate; illa enim cum non ſit ens reale; ſed ſolum denominatio extrinſeca, vel relatio rationis, neque eſt verè ſubſtantia, neque accidens: ſed intelligendum eſt de naturâ, quæ denominatur Vniuerſalis; quæque non ſubſtantialis modo, ſed etiam accidentalis eſſe poteſt: itaque

dum dicit Philoſophus, Vniuerſalia non eſſe ſubſtãtias, intelligit non eſſe res, per ſe & in ſe ſubſiſtentes extra ſingularia, & ideo, Capite de Subſtantiâ, in Categorijs, *Vniuerſalia ſubſtantialia*, vocat *ſecundas ſubſtantias*; indiuidua verò ſubſtantiarum vocat *primas*, quas dicit eſſe magis ſubſtantias, quàm ſecũdas; quia illæ primò exiſtunt, cęteræ verò in ipſis. Ita fere Suarez diſ. 6. ſect. 7. n. 5.

8. *Quæ in ſuperioribus ſunt vnum, in inferioribus ſunt multa.*] Eſt commune dictum Philoſophorum, de quo videri poteſt S. Thomas 1. p. q. 77. a. 3. ad 1. ſic natura humana in Vniuerſali eſt vna; at verò in indiuiduis eſt multiplicata, ita vt tot ſint naturæ humanæ particulares, numero & re diſtinctæ, quot ſunt homines: ſic & potentia intellectiua verſatur circa varios actus, & obiecta adæquata habituum ſpecie diſtinctorum: ſic etiam multa obiecta adæquata ſenſuum externorum ſunt vnum, & adæquatũ obiectum ſenſus interni; quia potentia ſuperior reſpicit vnam aliquam rationem obiecti Vniuerſaliorem, quàm potentia inferior, vt explicabitur infra, Titulo *de Potentiâ* d. 5. Debet autem effatum intelligi de Vnitate Vniuerſali, vt de vnitate genericâ, vel ſpecificâ, res enim ſiue natura ſub tali conſideratione vna in indiuiduis multiplicatur numericè: quoniam ſi de vnitate tantùm indiuiduali, ſeu eiuſdem generis ſermo ſit:

9. *Multiplicato inferiori multiplicatur ſuperius.*] Vt ſi multiplicentur homines, etiam multiplicabuntur animalia, viuentia, ſubſtantiæ, res, &c. Etenim ſi 10 ſint homines, erunt etiam 10 animalia, & 10. viuentia, & 10 ſubſtantiæ, & ita de cæteris: Verum eſt pronunciatum, quotieſcumque multiplicatio in inferiori, & ſuperiori fit ſecundum eandem rationem, & ſecũdum hanc reſtrictionem debet intelligi:

Quare licet in diuinis ſint 4 relationes reales, ſecundum Theologos; non tamen ſequitur eſſe 4 res; quia relationes multiplicantur tantum ratione terminorum: vt autem multiplicentur res, oportet eas multiplicari, non ſolum per ordinem ad terminos; ſed etiam prout ſunt in ſeipſis, & ſecundum proprium eſſe, ſeu proprias Entitates. Itaque cum hîc varietur multiplicationis modus, & (vt loquuntur Dialectici) appellatio ſiue ſignificatio mutetur, locum non obtinet pronunciatum.

10. *Multiplicato ſuperiore, multiplicatur inferius.*] Intelligitur & verum eſt eodem ſenſu, quo axioma præcedens, cuius eſt correlatiuum. De vtroque videri poteſt Suarez, l. 5. de Sanctiſſima Trinitate cap. 7. num. 5. D. Thomas 1. p. q. 85. a. 3. ad 2.

DISTINCTIO V.

Axiomata de Vniuerſalibus in ordine ad durationem, & locum, &c.

1. VNiuerſalia ſunt æterna.] Eſt commune axioma Philoſophorum, ex l. 1. Poſt. c. 24. deſumptum, quod non in omni ſenſu eſt verum. Nam 1° non ſunt æterna ſecundum exiſtentiam realem; quia realiter non exiſtunt niſi in ſingularibus, quæ dum corrumpuntur, ipſa etiam Vniuerſalia corrumpuntur in illis: ſecundo non ſunt æterna ſecundum exiſtentiam obiectiuam, ſeu rationis; quia illa dependet formaliter ab operatione intellectus: Sed dicuntur æterna ſecundum eſſe Eſſentiæ, id eſt, ſunt æterna, quoad prędicata eſſentialia; quia licet actu non exiſtant à parte rei in ſingularibus, ſemper tamen

illis ea conueniunt: ſic homo & animal dicuntur æterna, quoad conceptum ſui eſſentialem; quia antequam exiſteret vllus homo ſingularis, verum fuit ab æterno, & erit in æternum, hominem eſſe rationalem, animal eſſe corpus, & ita de cęteris: Vide ſuprà explicationem illius: *Eſſentiæ rerum ſunt æternæ*. p.2. tit.1. d. 4. n. t.

2. *Vniuerſalia ſunt ſemper*. 1. Poſter.c.24. t.43.] Diceret fortaſſis Ariſtoteles,& alij, qui æternitatem mundi ſtatuebant, Vniuerſalia eſſe ſemper; quia nūquam defuerunt, nec deerunt vnquam aliqua eorum ſingularia, in quibus illa ſubſiſtant; ſed hæc eorum hypotheſis erronea eſt,vt ex fide conſtat: itaquę dicendum eſt, Vniuerſalia eſſe ſemper,eodem modo, quo axiomate præcedenti dicuntur æterna;nam quo modo res aliqua æterna eſt, eodē etiam ſemper exiſtat, neceſſe eſt. Vide D. Thomam 1. p. q. 8. a.4. ad primum & ſecundum.

3. *Vniuerſalia ſunt incorruptibilia.*] Sumitur ex eodem textu & verum eſt eodem ſenſu, quo vtrumque pręcedens, vt ex eorum explicatione liquet: addunt aliqui, Vniuerſalia dici incorruptibilia; quia per ſeſe non corrumpuntur,ſed per accidens tantum, ad corruptionem ſuorum ſingularium, eodémque modo negatiuè explicant ea eſſe ſemper;quia ſcilicet nulli differentiæ temporis ſunt alligata. Licet verò indiuidua etiam ſint poſſibilia ab æterno, & fieri de ijs poſſint propoſitiones perpetuò veræ: *Eſt tamen differentia in modo concipiendi & loquendi* (vt inquit Suarez d.6. ſect. 7. num. 6.) *Nam vniuerſalia vt ſic, hoc ipſo, quod à ſingularibus abſtrahuntur, conſequenter etiam à tempore & loco, & ab omni mutatione, inceptione & deſitione ſeparantur*; adeóque non ſunt temporalia aut corruptibilia per ſe: Hoc autem de indiuiduis dici nequit, quæ per ſe temporalia ſunt, & pleraque

etiam corruptibilia. Vide Suarez loco citato.

4. *Vniuerſalia ſunt vbique.* 1. Poſt. c. 24. t. 43.] Verum eſt duplici ſenſu, 1° negatiuè, id eſt, non quia in omni loco ſunt, ſed quia, vt ſic, nullum certum locum ſibi determinant, ſicuti ſingularia; Eſt enim vnumquodque Vniuerſale indifferens ad exiſtendum in diuerſis locis, per ſua ſingularia, cum abſtrahat à conditionibus limitantibus & determinantibus ad certum locum vel tempus; in quem ſenſum D. Thomas 1. p. q. 16. a. 7. ad ſecundum ait: *Vniuerſalia ſolere dici vbique & ſemper non poſitiuè, ſed negatiuè.* Secundo etiam verum eſt pronunciatum poſitiuè, vt ſenſus ſit, Vniuerſalia eſſe in omnibus locis, non quidem ſimpliciter (hoc enim ſoli Deo conuenit, qui per ſuam immenſitatem omnia continet) ſed in ijs omnibus, in quibus ſunt, aut eſſe poſſunt ipſorum ſingularia; Nam vnumquodque indiuiduum eſt in ſuo tantum loco determinatè; non in locis aliorum: at vero Vniuerſale eſt vbique, id eſt, in omnibus ſimul locis ſuorum ſingularium.

5. *Vniuerſalia priora ſunt ſuis ſingularibus.* 5. Metaph. t. 16.] Intelligitur & verum eſt, non de prioritate temporis, aut durationis realis; non enim prius tempore extitit homo, quàm hic homo; ſed de prioritate naturæ, ſiue exiſtendi conſequentiâ, cum nimirum ex vno poteſt inferri alterũ, ſed non contra: bene enim ſequitur, à ſingularibus ad Vniuerſalia: Petrus eſt, ergo homo eſt: & homo eſt, ergo animal eſt: non autem valet illatio ab Vniuerſalibus ad ſingularia, vt, animal eſt, ergo homo eſt; homo eſt, ergo Petrus eſt, & ita de cæteris, vt docet Philoſophus cap. 11. in Poſt-prædicamentis. Poteſt etiam intelligi pronunciatum de prioritate cognitionis, iuxta primum axioma Diſtinctionis ſequentis.

DISTINCTIO VI.

Axiomata de Vniuerſalibus in ordine ad cognitionem & ſignificationem.

1. V*Niuerſalia ordine doctrinæ præcedunt ſingularia.* 1. Phyſ. t.4.] Ratio huius eſt, quia ſicuti ſe res habet ad eſſe, ita etiam ad cognoſci; ſed Vniuerſalia prioritate naturæ præcedunt ſua ſingularia, ergo etiam prioritate cognitionis, ſiue cognoſcibilitatis naturæ ſecundum ſe. Vt fuſiùs explicatum eſt, in Præfatione huius Opuſculi, & rurſus attingetur, Titulo *de Potentiâ cognoſcitiuâ.* Dixi Vniuerſalia priora eſſe ſingularibus ordine cognitionis *ſecundum ſe;* quia, *quoad nos*, & per ordinem ad ſenſum:

2. *Ferè difficillima cognitu ſunt, quæ magis Vniuerſalia ſunt.* 1. Metaph. c.2.] Rationem addit ibidem; quia remotiſſima ſunt à ſenſibus, comparatiuè nimirum ad res ſingulares, vel etiam minus Vniuerſales. Illud enim eſt notius nobis, quod ſenſui eſt propinquius, cum omnis noſtra cognitio incipiat à ſenſibus, & per eos res cognoſcenda veniat ad intellectũ, iuxta illud: Nihil eſt in intellectu, quod non prius fuit in aliquo ſenſu, de quo infra, Titulo *de Potentiâ intellectiuâ.* Intelligitur itaque pronunciatum, non de cognitione Vniuerſalis, ſeu totius complexi, cuiuſmodi ſunt generalia axiomata & principia ſcientiarum, horum enim cognitio nobis obuia eſt, & habetur ex terminis, vt diximus ſupra p.1. t.1. d. 5. Sed de cognitione Vniuerſalis incomplexi, ſiue illud ſit Vniuerſale in eſſendo, ſiue in prædicando, ſiue etiam in cauſando. Ex dictis modò, facilè eſt explicare duo alia Philoſophi pronunciata, quæ primâ fronte ſibi videntur contradictoria; Nam cum ait:

3. *Vniuerſaliora notiora ſunt, quàm minus Vniuerſalia.* 1. Phyſ. c. 1. t. 3. & 4.] Verum eſt viâ auſcultationis, ſeu ordine accuratæ doctrinæ, quatenus ex cognitione magis Vniuerſalium pendet cognitio minus Vniuerſalium, cognitio, inquam, actualis & diſtincta; quia prius à nobis cognoſci debent partes actuales diſtinctè, quàm poſſit diſtinctè cognoſci totum actuale; ſed magis Vniuerſalia ſunt partes actuales ſeu eſſentiales minus vniuerſalium, v. c. partes eſſentiales hominis ſunt animal, viuens, corpus, ſubſtantia, ex quibus metaphyſicè componitur homo, ergo magis Vniuerſalia debēt à nobis diſtinctè prius cognoſci, & per conſequens notiora ſunt nobis cognitione actuali diſtinctâ. Suppono autē non tantum hoc loco dici notiora nobis, quæ propinquiora ſunt ſenſibus; ſed ea etiam, quorum cognitio in nobis prę-requiritur ad cognitionem aliorum.

4. *Minus Vniuerſalia notiora ſunt nobis, quàm magis Vniuerſalia.* 2. Poſter. t. 82.] Verum eſt de ſcientifica cognitione per viam inuentionis; illâ enim viâ progredimur à minus Vniuerſalibus tanquã viciniorib us ſenſui ad magis vniuerſalia cognoſcēda, cognitione, inquam, potentiali diſtinctâ, cuius ratio eadem eſt, quæ præcedentis: quia partes potentiales debent prius à nobis diſtinctè cognoſci; quàm totum potentiale; ſed minus Vniuerſalia ſeu inferiores ſpecies ſunt partes potētiales magis vniuerſaliũ, ſiue ſuperiorũ generum: vt partes animalis, quod eſt genus, ſunt homo, equus, leo, & ceteræ ſpecies, quas poteſtate continet, & ad quas eſt contrahibile animal, ergo minus Vniuerſalia notiora ſunt nobis cognitione potentiali diſtincta. Atque hæc vtriuſque pronunciati explicatio communis eſt, teſte Fonſeca & Conimbricenſibus: Sola difficultas eſt, de cognitione confusâ, de quâ diuerſimodè locuti ſunt

D. Thomas & Scotus, quos aliqui conciliare ſunt conati, ſed non ſatis commodè, vt oſtendit Aquilonius l. 1. Opticæ Propoſitione 103. Verum huius rei determinatio Philoſophicæ eſt propria concertationi.

5. *Minus Vniuerſalia facilius definiuntur, quam magis Vniuerſalia.* 2. Poſt. t. 82.] Senſus eſt, ordine inuentionis, per viam collectionis facilius poſſe inueſtigari & confici definitiones minus Vniuerſalium, quàm magis Vniuerſalium, v. c. ſpeciei, quàm generis; quia definitio ſpeciei colligitur ex ſimilitudine & conuenientiâ indiuiduorum illius tantum ſpeciei: definitio autem generis ex conſideratione plurium ſpecierum, & inſuper indiuiduorum, quæ ſub illis ſpeciebus continentur: eſt autem faciliùs pauca colligere, quàm plura, ergo etiam facilius eſt hac methodo colligere definitionem ſpeciei, quàm generis, & minus Vniuerſalium, quàm magis Vniuerſalium, ita Zabarella. Vide Fonſecam l. 5. Dial. cap. 7. circa medium, & in fine, & l. 7. c. 40. poſt medium.

6. *Vniuerſale non ſignificat Quod quid, ſed Quale quid.* 3. Metaph. t. 20. qui eſt vltimus illius libri.] Quale quid ſumitur tripliciter, 1° pro eo, quod eſt affectum qualitate aliquâ; quo ſenſu dixit Ariſtoteles 4. Top. c. 6. *Interroganti quale quid ſit nix, rectè reſpondetur eſſe album*, id eſt, eſſe ſubiectum, affectum illâ qualitate, quæ dicitur albedo. 2° pro eo, quod ſignificat qualitatem eſſentialem vel ſubſtantialē, quo pacto ſola differentia dicitur prædicari de ſpecie & indiuiduis in Quale quid; in *quale* quidem; quia per modum qualitatis quaſi adiacentis, & non per ſe ſtantis: in *Quid* verò; quia non ſignificat qualitatem accidentalem, quæ ad eſſentiam rei minimè pertineat (cuiuſmodi qualitatem ſignificant ſolum proprium & accidens) ſed eſſentialem, ſeu pertinentem

ad rei quidditatem. 3° illud dicitur ſignificare *Quale quid*, quod non ſignificat rem per ſe vltimò exiſtentem, id eſt, ſingularem, ſed vniuerſalem habet ſignificandi modum ; Et ſecundum hanc acceptionem verum eſt pronunciatum: Eodem ſenſu dixit Ariſtoteles in Categorijs, capite de Subſtantia : genera & ſpecies ſubſtantiarum non ſignificare hoc aliquid, id eſt rem ſingularem per ſe vltimò exiſtentem ; ſed ſignificare quale quid, id eſt, rem Vniuerſalem ſubſiſtentem in alio, ſcilicet in ſingularibus, vel rem cum Vniuerſalitate, ita vt Vniuerſalitas ſit quaſi quædam qualitas naturarum communium.

DISTINCTIO VII.

Axiomata de Vniuerſali, vt eſt quoddam totum.

1. VNiuerſale eſt quoddam totum.* 1. Phyſic. c. 1.] Ratio eſt, quia vt ibidem docet Ariſtoteles, *multa complectitur vt partes ;* Totum ſiquidem illud dicitur, quod conſtituitur ex ſuis partibus : atque ob hanc cauſam dici ſolet Vniuerſale non reſpicere ſua inferiora, neque prædicari de illis, niſi per modum totius ; Nam licet genus & differentia formaliter non dicant totam eſſentiam, ſed partem metaphyſicam, tamen vt Vniuerſalium rationem habent, neceſſe eſt, vt per modum totius concipiantur : Et ideo ſumi etiam debent in concreto, vt rem totam ſaltem implicitè dicant; Et quatenus in potentiâ ſaltem plura includunt inferiora ; quo ſenſu dixit Porphyrius : *Genus eſſe totum reſpectu ſuarum Specierum*: nempe totum potentiale, quod refertur ad quas potentiâ continet, vti v. c. animal refertur ad ſpecies, hominem & brutum, quas poteſtate complectitur : non autem

totum eſſentiale ſeu actuale, quod refertur ad partes eſſentiæ, quas actu continet; ſicuti idem animal, quatenus conſtat ex genere & differentiâ, id eſt, viuente, & ſenſitiuo, dicitur totum eſſentiale. Lege Suarez d.6. metaphyſicâ. ſ. 8.n. 8. & ſ.10. totâ.

2. *Poſitâ quacunque parte ſubiectâ ponitur totum.* 2. Top. 2. loco 10. & 11.] Vt ſi concedatur eſſe homo, vel leo, vel equus, vel aliqua talis ſpecies animalis, bene ſequitur eſſe animal. Et contra,

3. *Poſito toto Vniuerſali ponitur aliqua pars ſubiecta*, ibidem.] Vt ſi ponatur animal, ergo vel erit homo, vel equus, vel leo, vel aliqua alia ſpecies animalis

4. *Sublatis omnibus partibus ſubiectis tollitur totum*, ibidem.] Vt ſi non eſt homo, nec equus, nec alia ſpecies animalis non etiam erit animal: Et contra,

5. *Sublato toto Vniuerſali tolluntur omnes partes.* ibidem.] Vt ſi non eſt animal, ergo nec homo, nec equus, nec aſinus, nec alia ſpecies animalis. Argumenta ex his pronunciatis ducta plurimum valent ad inſtandum, reſiſtendumve illi, qui generatim affirmat aliquid, vel negat.

DISTINCTIO VIII.

Axiomata de Genere & differentiâ.

1. *Genus à materiâ deſumitur, differentia à formâ.*] Pronunciatum iſtud paſſim refertur, tanquã Ariſtotelicum: à S.Thomâ q.3. de veritate a.2.ad 3. Soncinnate 4.Metaphy. q.28. Vaſq.1. p.d. 179.c.3. & alijs, quod ad eius veritatem attinet, genus vniuerſim loquendo, non deſumitur à materia phyſicâ, vt

patet in Angelis & accidentibus, quæ conſtāt genere quidem, non tamen materia; Neque etiam differentia deſumitur à ſolâ formâ; Nec vnquam Ariſtoteles tale quid aſſeruit: tantum ait:

2. *Genus ſe habet vt materia, differentia vt forma.* 8. Metaph. c. 3.] Quia nimirum compoſitum metaphyſicum, ſiue ſpecies, conſurgit ex genere & differentiâ, tanquam ex duobus extremis, re indiſtinctis, ſiue ex eâdem re, ſub ratione indeterminatæ, & determinatæ diuerſimodè conceptâ, per modum compartium ad inuicem comparatarum, eodem modo proportionali, quò ſe habent materia & forma; in quem ſenſum dixit Porphyrius in comparatione 5 vniuerſalium: *Genus eſt conſimile materiæ, differentia verò formę.* Ex eodem capite deſumptum, & eodem ſenſu verum eſt iſtud:

3. *Genus ſe habet vt potentia, differentia, vt actus.*] Deſumitur genus à tota naturâ ſpecificâ, & differentia ſimiliter, ſed diuersâ ratione, iuxta ea quæ dicta ſunt; Nam genus deſumitur à totâ rei eſſentiâ ſub vniuerſaliori ratione, prout ſcilicet ſe habet per modum potentiæ, quæ perfici & determinari poteſt per ſuum actum: Differentia autem ſumitur ab eâdem eſſentiâ, ſeu totâ naturâ ſecundum vltimam perfectionem eſſentialem conſideratâ; & ſecundum hanc explicationem ſaluari poteſt iſtud quaſi effatum, quo dicitur genus deſumi à materiâ, differentiâ à formâ, propter quandam videlicet ſimilitudinem, quam habet genus cum materiâ, & differentia cum formâ. Lege Suarez diſp. 15. metaphyſicâ, ſect. 11. num. 12. & ſeqq.

4. *Differentia eſt nobilior genere.* Sumitur ex 3. Metaph. c. 3. & 4.] Ratio eſt, quia id, à quo ſumitur differentia, ſe habet ad illud, à quo ſumitur genus,

ſicuti actus ad potentiam vel materia ad formam, iuxta explicationem præcedentium; quemadmodum enim forma phyſica determinat & exornat materiam, turpem per ſe, & ſubſtantiam poſtremæ notæ, vt explicabitur infra, Titulo *de Materiâ*; ita differentia contrahit & nobilitat ſuum genus, indifferens ex ſeſe ad quamlibet ſpeciem, & cum eo compoſitum metaphyſicum conſtituit. Vnde etiam differentia, *generis forma* appellatur. Lege D. Thomã 1. p. q. 50. a. 4. ad 1. vbi ait: *Differentiam eſſe genere nobiliorem, ſicut determinatum indeterminato, & proprium communi.*

5. *Differentia ſubſtantiæ ſubſtantia eſt, accidentis accidens*: refertur ab Alberto M. in 5. Metaph. tract. 6. c. 13. & ſumitur ex 1. Phyſicorum c. 6.] Vbi materia, forma, & differẽtiæ vocantur ſubſtantiæ. Ratio eſt, quia ſunt partes metaphyſicæ eſſentiales, cum genere ſubſtantiali conſtituentes ſubſtantiam; cum accidentali accidens: ſumitur autem hîc ſubſtantia latè, pro omni re, quæ non eſt accidens, ſiue quæ diſtinguitur contra accidens, ſiue completa illa ſit, ſiue incompleta.

6. *Differentiæ ſubſtantiales per accidentales manifeſtantur*: refertur à S. Thomâ in l. 1. de Gen. & corrup. lect. 8. t. 18] Verum eſt eodem ſenſu, quo dicuntur accidentia iuuare ad cognitionem ſubſtantiæ; cuius ratio eſt, quia *omnis noſtra cognitio pendet à ſenſu*; & ſola accidentia per ſeſe ſunt ſenſibilia, vt explicabitur infra, Titulo *de accidente generatim*: Eâ de cauſâ, inquit S. Thomas loco citato; *Sæpe loco differentiarum ſubſtantialium vtimur accidentalibus.*, id eſt proprietatibus & attributis rerum accidentarijs, quibus in ipſius Eſſentiæ cognitionem, viâ inuentionis, deuenitur.

7. *Nulla differentia includit genus quod diuidit.*

Refertur

Refertur ab Alexandro de Ales in 5. Metaph. t. 20. & ſumitur ex 11. Metaph. c. 1.] Verum eſt Theorema in ſenſu formali, ratio eius eſt, quia ſi rationale v. c. vel irrationale, actu includerent & participarent animal, etiam includerent ſenſitiuum, & per conſequens non eſſent entitates ſimplices; ſed componerētur ex genere & differentiâ, quod nequaquam eſt admittendum; Nam differentiæ inter ſe primò, id eſt, ſeipſis ſunt diuerſæ, ſicuti ſumma genera, nec differunt per alias differentias, alioqui daretur proceſſus in infinitum. Eâdem de causâ:

8. *Differentia nulla ſuperior genus eſt inferioris.* Elicitur ex capite citato Ariſtotelis.] Ratio iam eſt inſinuata; quia differentiæ ſunt entitates ſimpliciter ſimplices, id eſt, nullo modo compoſitæ, neque phyſicè, id eſt, ex materiâ & formâ, neque metaphyſicè, id eſt, ex genere & differentiâ: item ſi differentia inferior formaliter includeret ſuperiorem, hæc ſuperior bis formaliter includeretur in ſpecie, quod eſt abſurdum: ſequela patet, quia ſi rationale v. c. formaliter includeret ſenſitiuum, ergo ſenſitiuum ſemel eſſet in homine, ratione animalis, cuius eſt differentia conſtitutiua, & iterum, ratione ipſius rationalis.

DICES. Non poteſt concipi differentia infima, quin concipiatur ſubalterna, vt latrabile v. c. non concipitur formaliter; niſi & concipiatur ſenſibile. Ergo differentia includitur in inferiore.

RESP. ſi ſenſus ſit; non poſſe concipi differentiam vltimam, quin & concipiatur ſubalterna, tanquā aliquid præſuppoſitum, concedo antecedens: ſin velit eam concipi tanquam conſtitutiuam inferioris formaliter, nego antecedens. Etenim latrabile v. c. non eſt principium operationis caninæ adæquatè conſideratæ; ſed tantum formaliter, quatenus canis eſt; ſub qua reduplicatione non conſtituitur à ſenſitiuo dif-

ferentia ſuperiore formaliter. Eſt namque latrabile principiũ operationis caninæ, quatenus latratus eſt; non verò quatenus ſenſatio eſt. Vide Hurtado diſ. 6. Logicâ ſect. 3 Hinc etiam:

9. *Differentiæ non ſuſcipiunt magis & minus.*] Eſt commune dictum Philoſophorum, & refertur à Porphyrio, Capite *de Differentiâ* Ratio patet ex dictis; quia nimirum differentiæ omnes eſſentiales (de quibus hîc ſermo eſt) ſiue ſubſtantiarum illæ ſint, ſiue accidentium ſunt formæ ſimpliciter ſimplices, quibus ipſæ rerum eſſentiæ conſtituuntur: *Eſſentiæ* autem *non ſuſcipiunt magis & minus; ſed conſiſtunt in indiuiſibili*, vt diximus ſupra, Titulo 2. diſt. 4. Senſus itaque Pronunciati eſt, omnes differentias vniuſcuiuſque ſpeciei inter ſe conſideratas eſſe æquè perfectas eſſentialiter, ſeu perfectione ſpecificâ; v. c. rationale in vno homine tàm eſſe perfectum, quam in alio: quia omnes homines ſunt eiuſdem ſpeciei, cum habeant eadem prædicata eſſentialia, nec vnus habeat aliquod prædicatum eſſentiale, quod alius non habeat; alioquin enim differrent ſpecie eſſentiali, ſed dubium eſt, an omnes ſint æquè perfectæ indiuidualiter, ſeu perfectione indiuiduali, negat Rubius 2. de animâ c. 3. q. 3. vbi explicat, perfectionem indiuidualem eſſe modum ſubſtantialem, & ideo vnam animam v. c. aliâ perfectiorem ſubſtantialiter modaliter, non eſſentialiter: affirmat Toletus d. de animâ, q. 18. & Fonſeca 5. Metaph. c. 28. q. 16. ſect. 2. Conimbricenſes vtramque partem exiſtimãt probabilem; affirmantem tamen probabiliorem, quæ probari poteſt ex Ariſtotele 3. Metaph. c. 3. t. 11. vbi quærit; Cur ſpecies non dicatur genus, cum prædicetur in quid de pluribus, ſcilicet indiuiduis: & Reſpondet; *Quia in illis, quæ continentur ſub eâdem ſpecie*, id eſt, in indiuiduis, *non datur*

prius & poſterius, id eſt perfectius, & imperfectius, *ſicut datur in ijs, quæ continentur ſub eodem genere*, id eſt in ſpeciebus, quarum vna eſt perfectior alterâ. Vnde 7. Phyſ. c. 4. ait, *in genere latêre æquiuocationes*, eò quod genus habeat perfectius eſſe in vna ſpecie, quàm in aliâ, v. c. animal in homine, quàm in bruto. Lege Auctores citatos.

10. *Genus non eſt particeps differentiarum.* 7. Metaph. t. 42.] Senſus eſt, Genus non participare, neque continere ſuas differentias ſpecificas, ſiue diuiſiuas, actu & formaliter, in ſuâ eſſentiâ & ratione intrinſecâ, rationem aſſignat Philoſophus ibidem, quia alioqui genus, *ſimul contrariorū idem participaret: differentiæ namque contrariæ ſunt, quibus genus differt*: id eſt, ſi genus includeret differentias, per quas contrahi, & determinari poteſt, actu & in ſuâ eſſentiâ, ſimul includeret oppoſita, v. c. rationale, & irrationale; ac proinde animal non poſſet prædicari de homine, quia irrationale repugnat homini; nec de beſtia, quia rationale repugnat beſtiæ. Animali itaqué, prout genus eſt (& ſimilis eſt ratio in omnibus alijs) ſic neque eſt rationale, neque irrationale actu; ſed abſtrahit ab vtroque: Dicitur nihilominus omne genus includere ſuas differentias ſpecificas virtute tantùm & potentiâ, quatenus cum illis poteſt coniungi in ſuis ſpeciebus, v. c. animal in homine cum rationalitate, in beſtiâ cum irrationalitate; Hæc autem coniunctio & determinatio non fit per receptionem alicuius, ſicut materia determinatur per formã diſtinctam realiter; ſed fit per identitatem naturæ genericæ cum differentiâ determinante. V. c. natura generica animalis non recipit in ſe differentiam, v. c. rationale, vt eam deinde abjiciat, ſed per identitatem, ſtatim, atque fit hoc ſingulare rationale. Fit etiam animal.

11. *Genus non continet actu ſuas ſpecies.* Commentator 7. Metaph. textu iam citato.] Verus huius pronunciati ſenſus idem eſt, qui præcedentis, & eadem vtriuſque ratio; quemadmodum enim genus non participat differentias ſpecificas actu, ſed potentiâ tantùm, cum non ſit ſimul actu capax oppoſitorum: ita ipſas ſpecies non actu; ſed potentiâ continet. Quæ potentia nihil aliud eſt, quàm quædam determinabilitas formalis, ſeu eſſentialis; Poteſt enim natura generica determinari per varias differẽtias ad diuerſas ſpecies, cum ex ſe non ſit magis determinata & inclinata ad vnam, quam ad alteram, vt clarum eſt ex dictis.

DISTINCTIO IX.

De Specie & Indiuiduo, ac de Vnitate numericâ.

1. QValibet *ſpecies generis perfectioris nobilior eſt quauis ſpecie generis imperfectioris.*] Eſt commune axioma Philoſophorum, & intelligitur de nobilitate, ſiue perfectione entitatiuâ, ſiue eſſentiali, à quâ propriiſſimè naturalis rerum differentia ſumitur. Sic v. c. quæuis ſubſtantia, quæ eſt ſub genere perfectiori, quàm ſit quoduis accidens, dignitate ſuperat quodvis accidens, quod poſitum eſt ſub genere imperfectiori: item quodvis brutum, quia eſt animal, quod eſt genus perfectius, quàm planta, nobilius eſt qualibet, etiam perfectiſſimâ ſpecie plantę. Ratio generalis eſt, quia omnis ſpecies generis perfectioris habet partes metaphyſicas eſſentialiter perfectiores, quàm quælibet ſpecies generis ignobilioris, vt docetur Capite de Differentia, ex quo tum

hoc, tum ſequens etiam pronunciatum deſumitur.

2. *Quodlibet indiuiduum ſpeciei perfectioris nobilius eſt, quolibet indiuiduo ſpeciei imperfectioris.*] Verum eſt eodem ſenſu, quo axioma præcedens, & eadem vtriuſque eſt ratio; quia nimirum omne indiuiduum ſpeciei perfectioris, habet gradum eſſendi nobiliorem, quolibet indiuiduo ſpeciei imperfectioris: intelligitur enim vtrumque de perfectione eſſentiali; non verò de accidentariâ aut integrante; ſic v. c. quilibet homo nobilior eſt quolibet vel lapide, vel plantâ, vel bruto; quia non habet eſſe tantùm vt lapis, nec viuere ſolùm, vt plantæ, nec ſentire modò, vt beſtia; ſed inſuper intelligere. Dixi intelligendum eſſe Pronunciatum vtrumque de perfectione eſſentiali; quia certum eſt, Ens naturâ imperfectius, ſæpe eſſe, quoad accidens, perfectius iuxta illud vulgare:

Nos aper auditu, lynx viſu, ſimia guſtu,
Vultur odoratu præcellit, aranea tactu.

3. *Ex duabus ſpeciebus non componitur tertia.*] Effatum iſtud traditur à Porphyrio in vltimâ parte textûs 6. cuius ſenſum explicat egregiè M. Albertus, Tract. 8. c. 8. ex verbis præcedentibus: oppoſuit enim Porphyrius differentiam & ſpeciem in hoc, quod duæ differentiæ conſpirent in vnam compoſitionem; non autem duæ ſpecies: loquitur autem, non de differentijs æquè vltimis; ſed de ſuperiori & inferiori: hæ namque in vnius ſpeciei compoſitionem venire poſſunt, non per immediatam informationem vnius ab aliâ, ſed quia inferior contrahendo genus, contrahit etiam differentiam ſuperiorem, ad quam ſe habet, velut actus ad potentiam: at verò ex duabus vltimis & completis ſpeciebus, (de his enim intelligi debet effatum, quidquid ſit de bonâ, vel malâ comparatione Porphyrij) neutra eſt actus, neutra potẽtia; idcircò in metaphyſica compoſitio-

ne in vnius eſſentiæ coniunctionem venire non poſſunt: Et hoc etiam ſignificauit Porphyrius, cum dixit, in concurſu equi & aſinæ, non concurrere ſimpliciter equum ad muli compoſitionem; quia licet equus & aſinus mulum generent, non propterea mulus ex vtrâque ſpecie compactus eſt.

4. *Species ad inuicem non debent permiſceri.*] Sumitur ex eodem textu, & abſolutè ac vniuerſaliter verum eſt, eodem ſenſu, quo axioma præcedens; quia nimirum metaphyſicâ compoſitione nunquam coaleſcunt; cum neutra ad alteram ſe habeat vt genus, neutra vt differentia: ſecundum alios explicandi modos locum non habet, vt patet in generatione muli, in elementorum coitione, in materialibus & accidentalibus rerum commixtionibus. Senſus huius effati moralis valet in illos, qui diſcretionis & ordinis ignari permiſcent quadrata rotundis, & omnia temerè confundunt.

5. *Species Entium ſe habent vt numeri.*] Sumitur ex 8. Metaph. c. 5. t. 11. & verum eſt eodem ſenſu, quo diximus eſſentias rerum eſſe ſicut numeros, & conſiſtere in indiuiſibili: nimirum ſi conſiderentur eſſentialiter, quoad gradus metaphyſicos, & prædicata eſſentialia; ſic enim nec addi quicquam illis, nec ſubtrahi vllus gradus aut differentia poteſt, quin mutetur & deſtruatur eſſentia: non autem ſi accidentaliter ſpectentur, aut entitatiuè, vt fusè explicuimus ſupra. Titulo 2. diſt. 4. num. 7. & ſeqq. Hinc docent Philoſophi, mundum à Deo poſſe fieri perfectiorem accidentaliter quidem, non verò eſſentialiter: prius patet, quia Deus poteſt homini vel Angelo dare plura dona tum naturalia, tum ſupernaturalia, quibus accidentaliter perficiatur, item poteſt plures & meliores rerum ſpecies producere in infinitum; quia creatura eſt, imitatio & participa-

tio diuinæ perfectionis; ſed nulla poteſt illam perfectiſſimo modo imitari, ergo ſemper perfectiùs in infinitum: patet poſterius; quia ſpecies rerum ſunt veluti numeri, ergo ſicuti quinario non poteſt addi, vel demi vnitas, vt tamen maneat quinarius; ita neque vlli ſpeciei vlla differentia vel perfectio eſſentialis, vt tamen maneat eadem ſpecies. Vide, ſi placet, Tit.21. Diſtinct.9. num. 6. & 7.

6. *De quocunque negatur genus, de eodem negatur & ſpecies.*] Eſt commune dictum Philoſophorum, cuius veritas patet exemplo; Nam ſi aliquid negetur eſſe animal v. c. etiam negatur eſſe homo, aut equus, aut leo, aut aliud brutum. Et ratio eſt; quia *ſublato toto vniuerſali tolluntur omnes partes*: in illo enim axiomate hoc dictum fundatur. Item:

7. *Omnis ſpecies includit in ſe genus ſuperius, ſicuti omne totum actuale includit ſuas partes.*] Nam ſpecies eſt totum metaphyſicum, cuius partes ſunt genus & differentia: ſublatâ autem parte, totum actuale permanere non poteſt, iuxta illud: *Sublatâ quacunque parte integrante, tollitur totum*, de quo infra, Tit. *de Quantitate*: ergo ſi tollatur aut negetur genus de aliquo, tollitur etiam & negatur de eodem ſpecies.

8. *Idem numero maximè eſt idem.*] Sumitur ex lib.1. Topic. cap. 6. vbi Philoſophus ait; *idem numero maximè ab omnibus dici idem*: cum enim poſſit quatuor modis aliquid dici idem, videlicet, genere, ſpecie, numero, & proportione, vt notat Alexander Aphrodiſæus, in locum citatum Ariſtotelis, omnium propriiſſimè dicitur idem numero; hoc ſiquidem abſolutè & ſimpliciter vnum eſt & idem, cum reliqua vnitatis & vnius genera potius multa ſint, quàm vnum, vt conſideranti facilè patebit.

9. *Vnumquodque ſecundum idem habet eſſe & indiuiduationem.*] Pronunciatum iſtud ex l. 4. Metaph. c. 2. t. 3. deſumptum traditur à D. Thoma, Quæſt. vnica de Anima, a. 1. ad 2. & refertur à Suarez d. 5. Metaph. ſect. 4. n. 1. Ratio eſt; quia generatim, *Idem eſt principium Vnitatis & Entitatis*, iuxta dicta ſuperiùs. Vnitas etenim eſt paſſio conſequens entitatem, cui non addit, niſi negationem: Ergo non poteſt habere aliud principium poſitiuum & reale, niſi quod eſt principium ipſius entitatis: Ergo vnaquæque res indiuidua eſt per ſuam entitatem ſingularem exiſtentem à parte rei. Ita ſubſtãtia phyſicè ſimplex, vt materia, forma, Angelus, eſt indiuidua per ſuam ſimplicem entitatem; Subſtantia phyſicè compoſita ex materia & forma vnitis, indiuidua eſt, ſiue hæc, per hanc materiam, formam & vnionem. Sicut enim hæc tria ſunt principia huius entitatis; ita & huius vnitatis, ſeu indiuiduationis, vt bene docet Suarez D. 5. Metaph. ſect. 6. & 7. Hurtado diſp. 4. Metap. ſect. 5. & alij. Non rectè igitur Ferrarienſis l. 1. cont. Gen. c. 21. Caietanus & alij Thomiſtæ, Principium generale indiuiduationis inter ea, quæ ſpecie conueniunt, numero diſcrepant, ſtatuunt materiam primã: ſicut eadem ratione Auerroës errat 1. de Anima c. 7. & Auerroïſtæ, vt Zimara Theoremate 971, qui volũt adęquatum indiuiduationis principium eſſe formam ſubſtantialem: hæc enim non niſi partialia principia ſunt, & quidem in compoſitis phyſicis duntaxat; vt iam explicabitur. Quando autem D. Thomas 1. p. q. 3. a. 3. ad 3. & alibi aſſignat materiam ſignatam ſiue affectam accidentibus, non vult rem quamlibet intrinſecè indiuiduari per illam; ſed vel per connotationem ad illam, vel quoad nos. Quo modo etiam Porphyrius deſcribit indiuiduum per aggregationem accidentium, quæ in alio reperiri non poſſunt;

non quod illa ſint principium formale & intrinſecum indiuiduationis; ſed quia ex illa aggregatione tanquam nobis notiore, ſolùm voluit à poſteriori & ſenſibiliter indicare, quid ſit Indiuiduum.

10. *Illa ſunt vnum numero, quorum Materia eſt vna.* 5. Metaph. c.6. t.12.] Loquitur hôc loco Ariſtoteles de compoſito ſubſtãtiali, & dicit illud eſſe vnum numero, quod habet vnam numero materiam; cuius ratio eſt, quia vnum compoſitum ſubſtantiale phyſicum, non poteſt naturaliter habere plures materias concurrentes ad compoſitionem & conſtitutionem eiuſdem numero ſuppoſiti, ſicuti neque eadem materia naturaliter ſubeſt diuerſis formis conſtitutiuis per ſe alicuius compoſiti phyſici; Non autem loquitur, neque intelligi debet hoc dictum de accidentibus, aut formis partialibus; quia diſtincta numero accidentia, & diuerſæ formæ partiales poſſunt eſſe in eâdem materiâ, ſiue ſubiecto. Vide Suarez d. 5. Metaph. ſect. 3. n. 3.

11. *Manente forma manet identitas rei.* Sumitur ex l. 1. de Gen. c. 5.] Vbi de nutritione agit Philoſophus, & vt probet, toto vitæ tempore manere idem numero viuens, ait: *Subiectum quod nutritur manere idem quoad formam, non tamen ſecundum materiam.* Tripliciter poteſt manere idem numero viuens, vel aliud quodcumque compoſitum, (de hoc enim vti præcedens, ita & præſens Propoſitio intelligenda eſt) 1° ſi nihil materiæ & formæ perdat, ſic cælum manet idem numero: 2° ſi aliquid materiæ perdat, nihil formæ, vt homo, in quo licet aliquæ partes materiæ ſenſim defluant; forma tamen, vtpote indiuiſibilis & ſpiritualis nullam ſui iacturam facit. 3° ſi & materiæ & formæ partes depereant, ita tamen, vt ſemper aliæ ſuccedant, & continuentur cum remanentibus, ſeruato eodem ſitu, ordine, figurâ;

idque duobus modis, vel ita, vt maneant partes quædam primigeneæ aut alimentitiæ duriores ac ſolidiores, vt contingit in multis animalibus, & in domo v. c. quæ eadem manere dicitur, quandiu manēt eadem fundamenta, & muri, licet aliæ partes ſæpius innouentur; vel ita, vt non maneant vllæ partes, niſi æquiualenter, quo ſenſu per 960 circiter annos eadem numero permanſiſſe dicitur Nauis quâ Theſeus in Cretam delatus fuit, eò quod eandem ſemper figuram obtinuiſſet, licet omnia tabulata, & tigna vetera ſæpius eſſent innouata, ſecundum hoc itaque triplex identitatis genus plana eſt explicatio axiomatis propoſiti; vti & verborum ex Ariſtotele allatorum; quæ alio ſenſu intellecta, non modicam diſſicultatem habent. Vt videre eſt apud Conimbricenſes in l. 1. de Gen. & Cor. c. 5. q. 12. a. 1. & 2.

12. *Nullum indiuiduum eſt ſub genere, quod non ſit in certâ ſpecie illius generis.*] Eſt commune dictum Philoſophorum, cuius veritas patet exemplo, vt nulla eſt ſubſtantia ſingularis, quæ nec corporea ſit, nec incorporea: nullum animal exiſtit, quod nec rationale ſit, nec irrationale; & ita, eâdem ratione in omnibus alijs. Vide Thomam 3. parte qu. 50. artic. 5. ad 2.

13. *Conditiones indiuiduantes ſunt primò diuerſæ.*] id eſt, ſeipſis ſunt, & non per alias differentias diſtinctæ. Ratio eſt; quia ne procedatur in infinitum, deueniendum eſt tandem, & ſiſtendum in ijs, quæ per ſeſe, & non per alia diſtinguantur. Senſus huius dicti moralis, ſignificat maximam in hominibus complexionum eſſe, & morum diuerſitatem. Quare imprudentiæ eſt, velle, vt alij omnes ad ſenſum ac voluntatem noſtram omnia dicāt & faciant; id enim in hac vitâ fieri nequit, vbi de Proprio & Accidente,

quæ reſtant ex quinque prædicabilibus, opportunior infra diſſerendi locus eſt.

DISTINCTIO X.

Quid ſit Ens vnum per ſe, & Ens per accidens.

1. ENs per ſe eſt, quod eſt vnum per ſe, Ens per accidens, quod eſt vnum per accidens.

2. Vnum per ſe eſt, quod habet vnam eſſentiam ſeu naturam, in ſuo genere completam, quæ in vno prædicamento ponitur, & vnâ definitione explicatur. Hoc eſt duplex, ſimplex & compoſitum.

3. Vnum pèr ſe ſimplex eſt, quod non conſtat rebus ex naturâ rei diſtinctis, ſiue quod non componitur phyſicè ex partibus eſſentialibus, aut integralibus, vt Angelus.

4. Vnum per ſe compoſitum eſt, quod conſtat rebus ex naturâ rei diſtinctis, & ordinatis ad componendum vnum ens completum in ſuo genere, quale eſt primo compoſitum phyſicum eſſentiale, ſecundo compoſitum integrale.

5. Vnum per accidens eſt, quod conſtat ex rebus diuerſorum prædicamentorum, vt paries albus; vel ex rebus eiuſdem prædicamenti, ſpecie aut numero totali differentibus, vt vas argenteum deauratum: Et eſt triplex, primum per meram aggregationem, ſine certo ordine, vt cumulus lapidum. Secundum vnum ordine, ſine vnione phyſicâ reali, vt exercitus. Tertium vnum ex ſubiecto, & accidente vti quantitas alba, ſuperficies quadrata, intellectus habitu ſcientiæ informatus.

DISTINCTIO XI.

Axiomata de Vno per ſe, & Vno per accidens.

1. EX *potentiâ & actu eiuſdem generis, ad ſe inuicem ordinatis fit vnum per ſe.* Sumitur ex l. 7. Metaph. t. 49.] Intelligitur & verum eſt de Vno per ſe compoſito, in eſſentiâ ſeu naturâ, quale fit ex materiâ & formâ ſubſtantiali phyſicâ. Illa enim ſunt entia eiuſdem generis, cum ambæ ſint ſubſtantiæ, & ad ſe inuicem ordinantur vt actus ad potentiam, & potentia ad actum. Defectu prioris conditionis, non fit vnum per ſe ex ſubſtantia & accidente, vt ex pariete & albedine: defectu poſterioris non fit vnum per ſe ex Angelo, v. c. & materiâ primâ: neque enim ad ſe mutuò ordinatâ ſunt, nec vllam ad compoſitionem faciendam, proportionem habent.

2. *Ex duobus Entibus in potentia fit Vnum in actu.*] Sumitur ex eodem textu 49. & longè accommodatius eſt ad mentem Ariſtotelis, quàm axioma præcedens; docet enim Philoſophus ibidem: *Ex duobus entibus in actu, non fieri vnum in actu; ſed ex duobus in potentiâ; actus enim ſeparat.* Omnia ſiquidem illa, ex quibus conſtitui vel componi poteſt vnum per ſe, rectè dicuntur Ens in potentiâ; quia non ſunt entia per ſe ſimpliciter, quæ poſtulent actu exiſtere ſeparatim ab alijs; ſed inſtituta ſunt ad conſtituendum vnum aliquod Ens totale ſiue completum. Quoad alia, ſenſus huius pronunciati idem eſt, qui præcedentis. Lege Suarez in indice copioſo Metaphyſicæ l. 7. cap. 13.

3. *Ex duobus Entibus in actu non fit Vnum per ſe.*] Sumitur ex eodem textu, vt patet ex verbis modo ci-

tatis. Senſus eſt, ex duobus entibus per formam actuatis, vel alio modo per ſe completis, in ſuo genere ſiue prædicamento, quatenus talia ſunt, non fieri vnum compoſitum per ſe in eſſentiâ, vel naturâ, quale v. c. conſtituitur ex materiâ & formâ hominis, ſiue ex corpore & animâ rationali. Atque hanc eſſe mentem Ariſtotelis, perſpicuum eſt ex eodem textu, & diſcurſu totius capitis; adfert enim horum axiomatum doctrinam, vt demonſtret, Vniuerſalia non poſſe eſſe ſubſtantias integras & per ſe ſubſiſtẽtes completè, & nihilominus ita ineſſe indiuiduis ſubſtantijs, vt cum eis vnum per ſe & actu componant. Porrò ea hîc intelliguntur entia completa in ſuo genere, quæ non per formam modò phyſicam; ſed ea etiam, quæ per alios modos ſubſtantiales vltimò perfecta & terminata ſunt: quæ verò horum aliquo carent, dicuntur incompleta. Sic natura Chriſti humana, priuſquam à Verbo aſſumeretur, non erat Ens in actu completo; ſed in potentiâ ad perſonalitatem, tanquam ad terminum ſubſtantialem, ac proindè ex illâ & perſonalitate Verbi diuini conſtitui poteſt ens vnum per ſe, id eſt, vna ſubſtantia prima, ſeu perſona. Ita ferè Valentia 3. p. d. 1. q. 1. puncto 2. & alij Theologi.

4. *Ex Ente & Ente fit Vnum per accidens.*] Elicitur, & citatur à pleriſque ex eodem textu, ac verum eſt eodem ſenſu, quo effatum præcedens; nempe ex Ente & Ente actu completis, vel etiam ad ſe inuicem improportionatis, non fieri vnum cõpoſitum per ſe; ſed per accidens tantum; qualis eſt ſtrues lignorum, cumulus lapidum, &c. de quibus ſupra: *Secundum hunc enim modum* (verba ſunt Ariſtotelis, loco citato) *rectè dixit Democritus: Impoſſibile eſt, ex duobus vnũ, aut ex vno duo fieri.* Porro hoc, & præcedentia effata intelliguntur præcipuè de vno per ſe eſſentiali,

non item de Toto, ſeu vno per ſe integrali. Nam:

5. *Homogenea ſolâ continuatione fiunt Vnum per ſe.*] Eſt commune axioma Philoſophorum, de quo videri poteſt Suarez, d. 4. Metaph. ſect. 3. n. 9. ſic duæ guttæ aquæ, quæ ſunt duo entia in actu, per ſolam coniunctionem fiunt vna n[illegible]ro aqua: ſic etiam ex duobus caloribus, vt 4 per vnionem fit vnus calor, vt 8, & ex duabus lineis pedalibus, conſurgit vna bipedalis, quæ eſt vnum per ſe integrale: quamquam ex huiuſmodi non fiat vnum per ſe, quatenus actu ſunt entia completa; ſed quatenus partes ſunt integrantes, & in potentiâ ad conſtituendum aliquod totum, vt patet ex citato textu 49, vbi ait: *Vnum actu fieri ex duobus, ſi potentia duo ſint, vt duplum ex duobus dimidijs.* Et ſecundum hunc ſenſum formalem priora axiomata vera ſunt, non ſolum de vno per ſe eſſentiali, ſed etiam integrali.

6. *Quæ differunt ſpecie non faciunt vnum per ſe.* 8. Metaph. t. 9.] Intelligitur de entibus in actu, & de ijs, quæ ſunt entia totalia, ac differunt ſpecie completè: nam materia & forma phyſica conſtituunt, vnum per ſe, & nihilominus differunt ſpecie incompletè. Ex hoc pronunciato quidam probant, in qualitatibus, gradus intenſionis, vt caloris v. c. non differre inter ſe ſpecie; (vt quidam volunt) alioqui non poſſe illos integrare vnum calorem per ſe; ſed hæc res controuerſa eſt, cuius determinatio ſpectat ad libros de Generatione. Vide D. Thomam 3. p. q. 50. a. 5. ad 2.

7. *Quæcunque ſunt vnum per ſe, vel ſunt vnum per identitatem realem, vel per coniunctionem.*] Sic animal, rationale, ſubſtantia in homine ſunt vnum per ſe propter identitatem realem: multæ guttæ aquæ faciunt vnum per ſe propter continuationem: materia & forma per vnionem, qua inter ſe copulantur.

Ratio huius pronunciati clara eſt, ex deſcriptione & diuiſione vnius per ſe, de quâ paulò ante. Vide D. Thomam 1.p. q.11. a. 1. ad 2.

8. *Multitudo omnis, niſi incompoſita futura ſit, indiget conciliatrice harmoniâ.*] Proclus comment. 3. in Timæum, ſenſus eſt, omne Ens vnum per aggregationem, vt poſſit eſſe vnum vnitate ordinis, requirere proportionem, & accommodationem rerum inter ſe, veritas huius manifeſta eſt experientiâ quotidianâ.

9. *Omne Ens per ſe eſt Vnum ſimpliciter.*] Ratio huius patet ex datâ ante diuiſione entis per ſe, & per accidens; Ens enim per ſe idem dicitur, quod Ens vnum ſimpliciter: at verò,

10. *Omne Ens per accidens eſt multa ſimpliciter.*] Patet etiam hoc ex dictis:. Nam Ens per accidens, ſiue ſecundum quid, vt v. c. exercitus, aut aceruus lapidum, nempe per ordinem, & aggregationem, fine vllâ continuatione aut vnione phyſicâ: Et eſt multa ſimpliciter, quia phyſicè & à parte rei ſunt multa entia per ſe completa. De hac vtraque ſuppoſitione agit Suarez, d. 4. Metap. ſect. 3. n. 6. & n. 13.

TITVLVS QVARTVS.

De Veritate & Vero.

DISTINCTIO PRIMA.

Varia veritatis acceptio & explicatio.

1. VEritas eſt triplex, 1ª in eſſendo. Hæc eſt in ipſis rebus ſeu obiectis cognoſcibilibus, vnde etiã dicitur veritas obiectiua, & fundamentalis. 2ª in

cognoſcendo, hæc eſt in intellectu cognoſcente res, ſeu in cognitione ipſarum rerum, & dicitur *Veritas formalis*, eſtque conformitas ſeu adæquatio intellectûs cognoſcentis cum re cognitâ. Tertia in ſignificando. Hæc eſt in vocibus, ſcriptis, & conceptibus ſignificantibus rem ſicuti eſt. Sumitur hæc diuiſio ex Ariſtotele, qui 6. Metaph. in fine dicit veritatem eſſe in intellectu formaliter: in rebus autem, vt in causâ, ſeu fundamentaliter 9. Metaph. c.11. In vocibus verò, tanquam in ſigno. 1. de Interpret. c.4. Lege Suarez d. 8. metaphyſicâ, ſect. 8. n.1.

2. Veritas generatim eſt duplex, vna ſimplex ſeu incomplexa, altera complexa, quam aliqui dicunt veritatem cognitionis, & veritatem Logicam. Sumitur etiam veritas aliquando moraliter pro virtute, quæ inclinat ad confe̅ctionem linguæ & mentis, ſignorum externorum, & internæ conſcientiæ, & opponitur mendacio; ſed de hâc agemus infra, Titulo, *de Iuſtitiâ*, cuius eſt pars poteſtatiua, vbi etiam de mendacio, & falſitate axiomata proponemus. Porro ſecũdum hanc diuiſionem tria ſuperioris numeri membra poſſunt ſubdiuidi. Nam,

3. Veritas ſimplex in cognoſcendo, inuenitur ſuo modo in apprehenſione ſimplici, ſeu primâ operatione intellectûs, cui reſpondet res ſiue obiectum ſimplex & incomplexum, in quo eſt ſimplex veritas in eſſendo; huic rurſus rei ſiue obiecto incomplexo, reſpondere poteſt vox itidem incomplexa, in quâ eſt ſimplex veritas in ſignificando. Similiter

4. Veritas complexa in cognoſcendo reperitur in ſecunda & tertia operatione intellectûs; huic reſpondet veritas complexa in eſſendo ſiue fundamentalis, quæ eſt entitas ipſarum rerum, quæ intelliguntur; quibus rebus etiam reſpondent voces, in quibus eſt veritas complexa in ſignificando: Sic v. c. verum eſt iu-

iudicium, quo iudicamus, Deum eſſe trinum ,& um, veritate formali complexâ in cognoſcendo; ſimiliter vera eſt propoſitio vocalis, quâ id affirmus, veritate in ſignificando; ſed etiam hoc ipn, Deum eſſe trinum & vnum eſt in ſe verum veate fundamentali in eſſendo. Lege Suarez, loco ato, num. 10.

DISTINCTIO II.

Quid ſit Verum, & quid Veritas generatim.

O*Mne Ens eſt verum.*] Sumitur ex 4. Metap. ca.5.t.2. vbi inter alia inquit: *Verum eſt Ens è, & non ens non eſſe.* Senſus itaque pronunciati t, omne id, quod habet aliquod eſſe, verè habere le eſſe, in quantum eſt. Quare intelligitur præciè & primariò de ente reali; quod ſicuti habet eſſe, e eſſentiam aliquā realem; ita verè talem eſſentiam bet, ac proinde verum ens eſt, veritate tranſcenntali; quia in ſuâ eſſentiâ eſt tale, vt poſſit gigne- veram ſui cognitionem in intellectu. Opponitur go huic, *ens fictum*, ſiue *ens rationis*, quod ſicuti titatem verè realem non habet, ita neque ens vem dici ſolet: poteſt tamen huic etiam præſens ioma conuenire ſuo modo; Nam vti ens reale, rum eſt ens reale, ſic ens rationis, verum eſt ens tionis. Atque hoc ſenſu omne omninò ens, ue logicum, ſiue phyſicum, ſiue morale, in quanm ens eſt, rectè dicitur verum; abſolutè enim & niuerſim.

2. *Ens & verum conuertuntur.* Elicitur ex eodem pite.] Annectitur hoc axioma præcedenti, ex cus explicatione facilè intelligitur. Sicuti namque

omne ens eſt verum, ita etiam omne verum eſt ens; dicuntur enim hæc duo ad conuertentiam, vt loquuntur Philoſophi, & patet ex ijs, quæ diximus ſupra, Tit.3. diſt 2. ad illud axioma: *Ens & vnum conuertuntur*. Atque hac de causâ falſitas propriè non eſt in rebus, ſiue in ente, vt ens eſt; quia res omnes actu ſunt conformes cognitioni, ſeu ideæ diuinæ, & poſſunt eſſe conformes intellectui creato, ergo ſunt veræ & non falſæ. Hinc patet, quod falſum non ſit proprietas entis, alioquin etiam Deus eſſet falſus; & oppoſitæ propoſitiones, verum ſcilicet, & falſum, conuenirent eidem ſubiecto,id eſt, Enti. Quod verò in moralibus non omnis actio humana dicatur vera; cum multæ ſint fictæ: & quod aliquæ propoſitiones logicè dicantur veræ, aliquæ falſæ, non conuenit ijs prout habent rationem entis, nec intelligitur de veritate tranſcendentali, quæ eſt proprietas entis, & de qua hîc eſt ſermo; ſed de veritate morali & logicâ, vt fuſiùs explicabitur ſuo loco.

3. *Metaphyſica maximè eſt veritatis contemplatrix.* 2. Metaph. tex. 3.] Duplici de causâ verum eſt hoc axioma. Primo enim ſicuti omnes ſcientiæ veritatem rerum conſiderant; practicæ quidem propter opus, ſpeculatiuæ verò propter ſe, nempe propter ipſam cognitionem veritatis: ſic Metaphyſica maximè veritatem contemplatur; quia maximè ſpeculatiua eſt, & de primis entibus, ac maximè veris, & de primis cauſis, ac principijs veritatis diſſerit. Secundo quia non tantùm materialiter & quaſi in actu exercito veritatem rei contemplatur; ſed etiam quaſi formaliter, & (vt ſic dicam) in actu ſignato, inquirendo ſcilicet, quidnam ipſa veritas in rebus ſit, & quotuplex, & quomodo ad Ens comparetur, & cum Ente conuertatur, ita docet Suarez, diſp.8. Metaph. initio.

4. *Veritas eſt centrum intellectûs.*] Iſtud vul-are dictum fundatur in analogicâ ſumptione nomi-is centrum: ſicut enim ad centrum vniuerſi omnia rauia naturali impetu feruntur; ſic intellectus no-ter ad veritatem percipiendam naturali impulſu di-igitur, in cuius poſſeſſione contemplatiuâ, tanquam n ſuo termino, naturaliter conquieſcit. Huic con-ſentaneè dixit Ariſtoteles 6. Eth. c. 2. *Veritas bonum eſt intellectus noſtri, falſitas autem malum.*

5. *Intellectus eſt verus, etſi non aliquid de aliquo.* 1. de animâ c. 6.] Senſus eſt: Etſi intellectus nihil enunciet de aliquo; poteſt tamen eſſe verus. Eſt itaque intelligendum hoc dictum, de incomplexâ veritate cognitionis, quæ eſt in ſimplici apprehenſione, ſiue prima operatione intellectûs; quando nimirum ſimplex conceptus in repræſentando, eſt conformis obiecto, ſiue rei, quam repræſentat, vt cum aliquis animal rationale apprehendit, tanquam quidditatem hominis. Talis veritas cognitionis incomplexa, datur in Deo & Angelis, quorum cognitio eſt ſimplex, id eſt, ſine compoſitione & diuiſione.

6. *Verum & falſum conſiſtit in compoſitione & diuiſione.* l. 1. de Interp. c. 3.] Intelligitur de veritate complexâ formali, quæ eſt in ſecunda operatione intellectûs, quâ intellectus formaliter eſt in actu exercito cognoſcit conformitatem aut difformitatem ſubiecti, v. c. & prædicati: & conſequenter affirmat iudicio componente, vel negat iudicio diuidente vnum de alio, in quo iudicio propriè veritas formalis, aut falſitas conſiſtit. Huiuſmodi veritas poteſt etiam eſſe de non ente, quia intellectus poteſt iudicio diuidente negare ens & proprietates entis de illo, vt v. c. priuatio eſt non ens; chymæra nihil in ſe habet reale: huiuſmodi enim veræ ſunt enunciationes.

7. *Verum & falſum eſt in mente, non in rebus.* 6. Metaph. c. & t. vltimo.] Loquitur Philoſophus de eâdem veritate formali complexâ, quæ eſt in iudicio intellectûs; quia enim veritas ſpeciali modo eſt in compoſitione & diuiſione intellectûs, ideo quaſi per antonomaſian, vel analogiam ſpecialiter dici ſolet de illâ veritate, quæ eſt in compoſitione & diuiſione, vt rectè notat Suarez diſ. 8. Metaph. ſect. 7. num. 37.

DISTINCTIO III.

Veritatem eſſe cognitu difficilem, &c.

1. VEritatem *homo difficulter aſſequitur.* Traditur à D. Auguſtino l. 12. Confeſſ. cap. 1. & ſequentibus.] Etſi naturali propenſione ad veritatis cognitionem feramur; cum veritas ſit quaſi centrum noſtri intellectûs, vt explicatum eſt diſtinctione proximè ſuperiore: ineſt tamen nobis difficultas eam aſſequendi, & perfectè in omnibus penetrandi, vt docet Philoſophus l. 2. Metap. c. 1. & l. 4. c. 5. & ſeq. vbi fusè diſputat contra eos, qui non ſolum difficile; ſed etiam impoſſibile putant, ſinceram aſſequi veritatem. Oritur autem hæc difficultas, 1° ex improportione obiectorum, & noſtri intellectûs, qui in rebus inferioribus cognoſcendis deficit propter earum imperfectionem, in rebus ſublimioribus propter earum perfectionem. Vt bene docet Suarez d. 9 Metaph. ſect. 3. Fonſeca in c. 1. l. 1. Metaph. q. 1. & alij communiter. 2° quia veritas in ſingulis rebus eſt vna tantum, & vno ſolum modo attingitur: at verò multis modis ab eâ, quaſi à ſcopo aberratur. Nam:

2. *Veritas conſiſtit in indiuiſibili.*] Commune

iſtud Philoſophorum proloquium, intelligendum eſt, de veritate formali, ſiue de veritate cognitionis, quæ quia conſiſtit in omnimodâ adæquatione intellectûs cum re intellectâ, ideo in indiuiſibili conſiſtere dicitur, & non admittere magis vel minus. Eſt enim veritas inſtar puncti & ſcopi, qui tantum vnicâ & certâ viâ attingi poteſt; ac proinde, ſi intellectus attingat, & iudicet rem eſſe, ſicuti eſt, dicitur verus; ſi non attingat, etſi vel minimum aberret, dicitur falſus, nec quicquam inter hæc duo poteſt dari medium, vt doctè oſtendit Suarez diſp. 9. Metaph. ſect. 1. n. 23. Hinc ex propoſitionibus veris vna non eſt verior alterâ formaliter, ſicut ex duabus lineis æqualibus, vna non eſt magis æqualis, quàm altera: ita Ferrarienſis l. 1. cont. gen. c. 13. ad primum. Veritas tamen fundamentalis non ita conſiſtit in indiuiſibili, & vna propoſitio eſſe poteſt verior altera materialiter, ſeu ratione fundamenti, & obiectiuè. Nam ſicuti ſe res habet in eſſe, ita etiam in veritate, vt mox explicabitur.

3. *Non omne, quod apparet, eſt verum.* 4. Metaph. t. 24.] Fertur olim ſibi perſuaſiſſe Protagoras, & alij, contra quos loco citato diſputat Philoſophus, res omnes, eſſe tales, quales apparent; ſed difficulter id huic ſeculo vel ipſe, vel alius quicunque perſuaſerit, in quo, luce clarius eſt, quædam habere veritatis apparentiam, non verò eſſentiam; &, vt in alio vulgari diuerbio eſt, non omne id eſſe aurum, quod ſplendet: *Multa* ſiquidem *videntur, & non ſunt*, non in naturalibus modò, in quibus adulterinæ ſpecies perſæpe ſenſum, ſiue externum, ſiue internum, decipiunt; ſed in moralibus etiam, & conuerſatione quotidianâ, vbi, prô dolor! ſubinde exulat germana ſinceritas, & phariſaïca dominatur peruerſitas.

4. *Opinans curare debet de veritate, vti infirmus de ſanitate.*] Depromitur ex 4. Metaph. c. 4. t. 18. ſub finem capitis & textûs, vbi rationem addit, quia is, qui ſcientiam non habet; ſed opinionem duntaxat, ſi conferatur cum ſciente, æger quodammodo eſt, & non bene ad veritatem diſpoſitus: Monet hoc ſalubri documento Philoſophus, eos, qui nihil certò ſe ſcire, ſed opinari ſolummodo fatentur more ægrorum, qui ſuum morbum agnoſcunt, diligentius curare debere, vt veram de rebus ſcientiam aſſequantur: Cognitio enim, quæ veriſimilitudini ſeu probabilitati innititur, eſt infirma quædam rerum notitia; quæ tamen diligenti ſtudio in certam ſcientiam poteſt conualeſcere. Itaque quemadmodum ægrotanti (quod ait Alexander) curandum eſt, vt medicamentis ſalubribus adhibitis conualeſcat, ſic valentibus, qui inchoatam cognitionem habent, danda eſt opera, vt perfectam ſcientiam nanciſcantur.

5. *Veritatis inuentio, ſolutio eſt dubitationis.*] Clarum eſt hoc dictum ex terminis: ideo enim veritas inquiritur, vt dubitatio ſoluatur. Citari autem ſolet præſens effatum ex l. 7. Ethic. c. 2. vbi quidem in terminis non habetur; tantum enim dicitur, in fine capitis: *Dubitationis ſolutio eſt inuentio*; rectè nihilominus ſubintelligitur, *Veritatis*, & additur pronunciato; vt perſpicuum fiet legentibus verba textûs.

DISTINCTIO IV.

Veritas ſequitur ipſum Eſſe.

1. *VTi ſecundum eſſe vnumquodque ſe habet, ita & ſecundum veritatem*, 2. Metaph. c. 1. t. 4. in fine capitis & textûs.] Docet hoc axiomate Phi-

loſophus; ſicuti vnumquodque eſt, ita etiam eſſe verum; & quod magis eſt, vel minus perfectè ens, etiam magis eſſe, aut minus perfectè verum, veritate nimirum fundamentali, quæ eſt veritas in eſſendo: cum enim ea veritas ſit quædam paſſio entis, tranſcendentaliter omnibus entium generibus conueniens, quantò res aliqua perfectiorem habet, vel imperfectiorem gradum entitatis, tantò quoque maiorem habet, vel minorem rationem veritatis, quo ſenſu dicitur vnum eſſe verum, alterum verius, aliud veriſſimum. Nam

2. *Veritas ſequitur vniuſcuiuſque rei eſſentiam.*] Elicitur ex eodem textu: Eâ de causâ Deus, qui eſt primum & perfectiſſimum ens, habet ſummam & perfectiſſimam rationem veritatis: reliquæ verò res ab eo, in ſuo eſſe dependentes, habent minorem: Eſt enim Deus ratio ſuæ veritatis (vt ſic dicam) & eſt origo & menſura omnis veritatis, quæ in creaturis reperitur. Vniuerſim verò loquendo, quantò immutabilius eſt fundamentum, ſeu potiores habet cauſas veritatis, tantò erit verius obiectum, veritate nimirum obiectiuâ & materiali in eſſendo. Hinc eæ propoſitiones, inter quarum prædicata & ſubiecta eſt naturalis, neceſſaria, & infallibilis connexio, habēt maiorem veritatem fundamentalem, quam illæ, inter quarū ſubiecta & prędicata, eſt connexio accidentalis, & mutabilis; quo ſenſu textu citato Philoſophus inquit:

3. *Principia ſemper exiſtentium veriſſima ſunt.*] Similiter illæ propoſitiones habent maiorem veritatem, quarum ſubiecta & prædicata magis abſtrahunt à materiâ, & motu; quia hæc duo ſecundum Philoſophos ſunt origo & radix mutationum: Hinc ſcientiæ Mathematicæ maiorem habent veritatem fundamentalem (de eâ enim hîc

præcipuè ſermo eſt) quàm Phyſica; & Metaphyſica adhuc maiorem; quia huius obiectum eſt magis abſtractum à materiâ, & per conſequens minus mutabile.

4. *Ex eo quod res eſt, vel non eſt, propoſitio vera, vel falſa eſt*; in Prædicamentis cap. de Subſtantiâ.] Senſus huius Axiomatis clarus eſt ex dictis: intelligitur autem propriè de veritate in ſignificando, quæ eſt in propoſitione vocali, ita vt illa propoſitio ſit vera, quæ ita rem eſſe ſignificat, ſicuti eſt; illa falſa, quæ ita rem eſſe ſignificat, ſicuti non eſt: poteſt etiam intelligi de veritate in cognoſcendo, ſiue de veritate formali, quæ eſt in propoſitione & iudicio mentali; vtraque enim ab eſſe rei dependet, prior quidem à conformitate rei ſignificatæ ad vocem vel propoſitionem ſignificantem; poſterior verò à conformitate iudicij ad rem iudicatam. Atque hoc eodem ſenſu intelligitur etiam iſtud:

5. *Verus eſt intellectus propter rem: non autem res propter intellectum.*] Depromitur ex 9. Metaph. c. 7. t. 21. vbi pulchrè id explicat hiſce verbis: *Non enim propterea, quod nos te verè putamus album eſſe, tu albus es: ſed propterea, quod tu albus es, nos, qui dicimus, verum dicimus.*

6. *Omnis enuntiatio eſt vera vel falſa.*] Eſt commune dictum Philoſophorum, quod intelligi debet, non de veritate tranſcendentali, quæ omni omninò enti conuenit, & cum eo conuertitur; ſed de veritate formali & in ſignificando; Etenim omnis illa enunciatio vera dicitur, quæ ſignificat id, quod eſt, eſſe, aut quod non eſt, non eſſe: Falſa verò, quæ ſignificat id, quod eſt, non eſſe, aut id, quod non eſt, eſſe, ac proinde, inquit Ariſtoteles l. 9. Metaph. textu 21. iam citato: *Verum dicit, qui diuiſum diuidi & compoſitum componi putat: falſum autem, qui contra, quàm*

res ſe habeant, aut quando ſunt, aut non ſunt. Eſt autem verum axioma in ſenſu compoſito, in quo particula, *vel* ſumitur diſiunctim, ita vt nectat partes vnius extremi: veritas enim & falſitas ſemper omni enunciationi conueniunt ſub diſiunctione, vt pluribus explicat Fonſeca l. 8. Dialect. c. 9. Sumitur autem propoſitum axioma, ex lib. 1. de Interp. cap. 4. vbi enunciatio definitur: *Oratio quæ vera eſt, vel falſa.*

DISTINCTIO V.

Veritatem fundari in eſſe.

1. *Omnis veritas fundatur in aliquo eſſe.*] Sumitur ex 2. Metaph. t. 4. & intelligitur de omni veritate, quæ eſt ſiue in cognoſcendo, ſiue in ſignificando: vtriuſque enim fundamentum eſt veritas in eſſendo, quæ propterea veritas materialis, ſiue fundamentalis dicitur, & immediatè comitatur ipſum eſſe, quod eſt fundamentum illius non re, ſed ratione diſtinctum; ipſa ſiquidem veritas in eſſendo, ſiue veritas fundamentalis eſt ipſum eſſe rei prout conforme, aut conformabile eſt cognitioni intellectûs, ac proinde in eo omnis veritas fundari dicitur; cognitionis quidem & ſigni, ſiue veritas in cognoſcendo & ſignificando, mediatè & ſecundum rem; rei autem cognoſcendæ veritas, ſiue fundamentalis immediatè & ſecundum rationem. Cæterum hoc eſſe rei, in quo veritas omnis fundari dicitur, non ſemper neceſſariò eſt actu reale, ſiue actualiter exiſtens, ſed etiam potentiale, ſiue identitas aut diuerſitas obiectiua terminorum, vt iam explicabitur.

2. *Omnis veritas propoſitionis affirmatiuæ fundatur in identitate extremorum.*] Sumitur ex 9. Meta. t. 21.

& traditur à Suarez diſp. 31. metaph. ſect. 12. n. 4 6. conſequitur hoc dictum ex ſuperiore, quo omnis veritas in aliquo eſſe fundari dicitur: Nam vnitas vel identitas extremorum, licet à nobis concipiatur complexo modo, per modum coniunctionis prædicati cum ſubiecto, quo ſenſu loco citato, ait Ariſtoteles: *Verum is dicit, qui compoſita componit*: tamen in re nihil aliud eſt præter ipſam ſimplicem rei eſſentiam vel entitatem; ita vt huius propoſitionis v. c. *homo eſt animal*, ſenſus ſit hic; homo nihil aliud eſt, vel potius; homo non habet aliud eſſe, ſecundum genus ſuum, quàm eſſe animalis; ac proinde veritas huius propoſitionis fundatur in ipſo eſſe hominis, qui nimirum eſſentialiter eſt animal: Item in hac propoſitione: *Petrus eſt albus*, eſt aliqua identitas prædicati & ſubiecti; licet enim albedo in abſtracto ſumpta, prout eſt forma quædam phyſica accidentalis, differat realiter à Petro, proindéque nemo verè dixerit; Petrus eſt albedo: tamen album in concreto ſumptum, habet identitatem cum Petro, qui ponitur eſſe albus: Nam etſi explicitè ſignificet formam accidentalem, implicitè tamen & materialiter connotat id, cui forma ineſt, & ita idem eſt cum ſuo ſubiecto, de quo prædicatur verè per modum identitatis, & eadem eſt ratio de omni verâ propoſitione accidentali. Vide, ſi libet, Suarez loco citato.

3. *Omnis veritas propoſitionis negatiuæ fundatur in diuerſitate extremorum.* Elicitur ex eodem Ariſtotelis textu, & inſinuatur à Suarez loco citato.] Senſus huius proloquij idem eſt, cum proximè ſuperioris, & eadem vtriuſque eſt ratio: quemadmodum enim veritas propoſitionis affirmatiuæ conſiſtit in eo, vt prædicatum ſuo modo idem ſit cum ſubiecto, de quo affirmatur; ita ſimiliter veritas propoſitionis negatiuæ in hoc conſiſtit, vt prædicatum non ſit idem, ſed

uerſum ab ſubiecto, de quo negatur: ac proinde
cuti teſte Ariſtotele, verum ille dicit, qui compoſita
omponit, ſic nihilominus, eodem auctore: *Verum
dicit, qui diuiſa diuidit*, ibidem. Oppoſitorum ſi-
nidem eadem eſt ratio & ſcientia, vt explicabitur
fra, Titulo *de Oppoſitis*.

4. *In propoſitionibus affirmatiuis æternæ veritatis, eſt
rpetua extremorum identitas.*] Sumitur ex S. Au-
uſtino, l. 2. de libero arbitrio, & ex D. Anſelmi
Dialogo de veritate c. 14. & alijs, ac traditur à Sua-
ez loco citato: ſimiliter, ſecundū eoſdem auctores:

5. *In propoſitionibus negatiuis æternæ veritatis, eſt
erpetua extremorum diuerſitas.*] Infertur vtrumque
oc pronunciatum ex duobus proximè antecedenti-
us: ſicut enim abſolutè veritas propoſitionis affir-
natiuæ fundatur in aliquâ identitate extremorum,
egatiuæ verò in diuerſitate abſolutè; ſic æterna ve-
itas propoſitionis affirmatiuæ fundatur in perpetuâ
xtremorum identitate: negatiuæ verò in perpetuâ
iuerſitate & incōpoſſibilitate; ita vt in illa ſemper
era ſit affirmatio, in hac verò ſemper vera nega-
io, idque ſiue extrema exiſtant actu realiter, ſiue
on. Etenim identitas & diuerſitas, cum ſint proprie-
ates entis (nam, *Idem & diuerſum reuocantur ad vnū*,
t aiunt Philoſophi) in omni ente, ſeu in omni ſtatu
ntis cum proportione reperiūtur: Vnde ſicut homo
xiſtens, & animal in re ſunt idem: homo verò exi-
tens, & lapis diuerſa; ita homo poſſibilis, ſeu qui ob-
ici poteſt cognitioni, identitatem habet cū animali,
& diuerſitatē cum lapide proportionaliter ſumptis:
c proinde hæc identitas, ſiue neceſſaria connexio
xtremorum, & hæc diuerſitas, ſiue neceſſaria incom-
oſſibilitas extremorum poteſt fundare æternā veri-
atem in huiuſmodi propoſitionibus affirmatiuis &
egatiuis. Lege, ſi libet, Suarez loco citato.

6. *Omnis veritas propoſitionis conditionatæ fundatur in veritate abſoluta præiacentis.*] Commune iſtud Philoſophorum axioma patet inductione. Nam veritas huius, v. c. conditionatæ: Si Petrus currit, Petrus mouetur, nititur veritate huius abſolutæ: omne currẽs mouetur. Item huius veritas: ſi eſt homo, eſt animal, fundatur in eo, quod omnis homo ſit animal: eadem eſt ratio in alijs. Videri poteſt Suarez, ſect. citatâ, num. 45.

TITVLVS QVINTVS.

De Bonitate & bono.

DISTINCTIO PRIMA.

Variæ Boni diuiſiones.

1. BONVM eſt duplex, verum, & apparens tantum: Bonum verum dicitur, quod eſt tale, quale exiſtimatur & cognoſcitur: Bonum apparens dicitur, quod in re non eſt tale, quale exiſtimatur & apparet. De priori hîc præcipuè agetur.

2. Bonum verum eſt duplex; aliud enim eſt bonum alteri, quod vocant reſpectiuum. Bonum in ſe eſt, quod habet perfectionem ſibi debitam: Bonum alteri, quod habet perfectionem alteri conuenientem.

3. Bonum in ſe eſt triplex, eſſentiale, integrale, accidentale; Eſſentiale bonum eſt, quod habet eſſentiam ſibi debitam: quo modo puer dicitur verus & bonus homo eſſentialiter, licet careat magnitudine, & alijs accidentibus viro debitis; ſufficit enim, quod ſit animal rationale. Integrale eſt, quod habet perfectionem integralem ſibi debitam: ſic dicitur bonus

homo, qui habet 5 ſenſus, omnia membra, &c. Accidentale eſt, quod habet accidentia ſibi debita & proportionata: ſic dicitur bonus, qui eſt generoſus, acer, &c. Quanquam hæc duo membra poſteriora ſæpius confunduntur.

4. Vnumquodque horum ſubdiuiditur in naturale, morale, & artificiale. Bonum naturale eſt, quod conuenit naturæ vt ſic, ſiue quod conſiſtit in aggregatione ſeu integritate eorum omnium, quæ naturaliter in rei cuiuſpiam entitate requiruntur. Bonum morale eſt, quod conuenit rectæ rationi vt ſic, ſiue, vt ait Scotus, quod conſiſtit in aggregatione eorum omnium, quæ conueniunt non abſolutè, & ex naturâ rei, ſed ſecundum rectam rationem. Bonum artificiale eſt, quod conforme eſt regulis Artis. Vide Ariſtotelem l. 1. Mag. Moralium c. 3.

5. Bonum alteri itidem eſt triplex, Honeſtum, Delectabile, Vtile. Bonum honeſtum eſt, quod per ſe conuenit alterius naturæ, abſtrahendo à delectatione: Bonum delectabile eſt, quod per ſe alterum delectat: Vtile eſt, quod per ſe non conuenit naturæ, nec delectat; ſed iuuat ad illorum alterum conſequēdum. Hæc differunt inter ſe ratione formali, licet à parte rei; eadem res poſſit omnes 3 rationes ſubire: ſic amor Dei eſt honeſtus, quia conuenit homini per ſe; eſt delectabilis, quia delectat; eſt vtilis, quia ducit ad vitam æternam. Vide Hurtado diſp. 7. Metaph. n. 49.

6. Singula hæc triplicia ſunt; alia enim ſunt bona fortunæ (quæ extrinſeca appellari ſolent) alia bona corporis, alia animi. Bona fortunæ ſunt diuitiæ, honor, &c: Corporis, valetudo, robur, pulchritudo, &c: Animi Bona triplicia iterum ſunt, 1° naturalia, quæ à naturâ ipsâ conferuntur, vt acumen ingenij, propenſio ad virtutem; 2° acquiſita quæ ſtudio

comparantur, vt ſcientiæ, virtutes, &c: 3° denique ſupernaturalia, quæ cum naturæ vires excedant diuinitùs conferuntur, vt virtutes Theologicæ, &c.

7. Aliud eſt bonum ſimpliciter, aliud ſecundum quid; quæ diuiſio variè poteſt intelligi; primariè autem hoc ſenſu, vt bonũ ſimpliciter ſit idem, quod perfectũ in omni genere, cuiuſmodi eſt ſolus Deus, iuxta illud: *Nemo bonus, niſi ſolus Deus*, Marci 10: Et bonum ſecundum quid ſit idem, quod perfectum in aliquo certo genere, cuiuſmodi bonum ſunt omnes creaturæ. Huic diuiſioni conſonat illa, quâ bonũ diuiditur per eſſentiam, & per participationem.

DISTINCTIO II.
Axiomata de Bono abſolutè.

1. OMne ens eſt bonum.] Sumitur ex 1. Ethic. c. 6. vbi dicitur Bonum æquè diuidi ac Ens, & cum eo conuerti. Intelligitur autem & verum eſt, eo modo, quo diximus ſupra, omne ens eſſe verum, Tit. 4. diſt. 2. ſicuti enim veritas, ita & bonitas tranſcendentalis, eſt proprietas entis, omni ac ſoli conueniẽs; ac proinde qualem vnumquodque habet rationem entis, talem quoque poſſidet gradum bonitatis. Si quæras, quodnam ſit attributum ſeu paſſio entis, vtrum bonum in ſe, an verò bonũ alteri, ſiue vtrum bonum abſolutum, an reſpectiuum. Reſpondeo breuiter, vtrumque, quia omne ens reale in ſe bonum eſt bonitate intrinſecâ, ſeu entitatiuâ, & eſt bonum ſeu conueniens alicui alteri; imò alteri conuenire, ſiue bonitatem afferre non poſſet, niſi in ſe aliquam obtineret vt bene notat Suarez, d. 10. Metaph. ſ. 2. n. 2. Vide, ſi libet, D. Thomam 1. p. q. 5. a. 3. vide etiam ſupra Tit. 2. diſt. 6. num. 10. explicationem illius: *Omne ens eſt alicui conueniens.*

2. *Omne quod eſt, in quantum eſt, bonum eſt.*] Habet hoc dictum D. Auguſtinus l. 83, qq q. 24. cuius verus ſenſus coincidit, cum proximè ſuperiori; ita tamen vt hoc illi lucem maiorem afferat. Hinc, *Deus, qui ſummè eſt, ſummè etiam bonus eſt* (vt ait idem ſanctus Doctor, lib. 1. de Doctrinâ Chriſtianâ c. 32.) *at cætera, quæ ſunt, niſi ab illo eſſe non poſſunt, ac proinde in tantum bona ſunt, in quantum acceperunt, vt ſint;* Siquidem, teſte Apoſtolo: *Omnis creatura Dei bona eſt.* 1. ad Tim. c. 4. cæterùm, de hoc pronunciato fusè videri poteſt Boëtius, in libro; An omne, quod eſt, bonum ſit.

3. *Bonum reperitur in quolibet prædicamento.* Sumitur ex 1. Eth c. 6.] Quemadmodũ ens diuiditur in 10 Categorias, ita etiam bonũ in eas diuiditur, ac reperitur in illis. Etenim bonum æquè diuiditur, ac ens, & per omnia prædicamenta vagatur, vt loco citato docet Ariſtoteles, vbi expreſsè ait: *Bonũ & in ſubſtantiâ dicitur, vt mens, & Deus; & in quali, virtus, & in quanto, mediocre, & in relatione vtile; & in tempore, occaſio: & in loco, mora: & alia iſtiuſmodi.*

4. *Bonum & Ens conuertuntur.* Traditur ab Ariſtotele 1 Ethic c. iam citato, & alibi, à D. Thomâ 1. Eth. lect. 1. & alijs.] Veritas eius clara eſt ex dictis; Eſt enim Bonum proprietas entis, ſicut vnum & verum, vt diximus ſupra Titulo 1. diſt. 2. num. 3. Intelligitur autem tum de bono in ſe, tum de eo quod eſt bonum, ſeu conueniens alteri; ſiquidem vtrũque cõcipitur per modum proprietatis, quæ omni ac ſoli enti conueniat, & cum ipſo conuertatur. Porrò hæc omnia pronunciata intelligenda ſunt de Bono entis, vt ſic, ſiue de bonitate entitatiuâ, quę eſt paſſio entis, & dicitur bonitas tranſcendentalis ac eſſentialis, quo ſenſu infra dicetur: *Defectu eſſentiæ nullum ens eſſe malum:* Non autem intelligi debent, de bono integrali, aut accidentali, ſiue illud morale ſit,

ſiue naturale, ſiue etiam artificiale; multa enim ſunt, quæ carent huiuſcemodi bonitate, vt perſpicuum fit ex huius Tituli diſt. primâ, num. 3. & 4.

5. *In mathematicis non eſt bonum, nec finis.* Sumitur ex 3. Metaph. c. 2.] Senſus verus eſt, quod res mathematicæ non cenſeantur bonæ, quatenus præcisè ſubſtant conſiderationi, vel abſtractioni mathematicæ, id eſt, mathematicus non conſiderat in ſuo obiecto bonitatem tranſcendentalem aut moralem, neque tractat illud ſub ratione boni, aut ſub ratione finis; ſed verſatur circa illud ſub ratione menſuræ, quam in eo conſiderat, præſcindens à ratione boni & finis. Ita ferè explicat S. Thomas 1. p. q. 5. a. 3. ad 4. Quãuis autem Ariſtoteles non dicat loco citato, res mathematicas nõ eſſe bonas; ſed: *in immobilibus non reperiri boni naturam*, & inde concludat, in mathematicis nihil demonſtrari per cauſam finalem: tamen per immobilia intelligit omnia, quæ abſtrahuntur ab omni motu & actione, qualia ſunt entia mathematica, vt rectè notat Suarez, diſp. 10. metaphyſicâ, ſect. 3. n. 19.

6. *Bonum eſt in rebus ante operationem intellectus.*] Explicat hoc axioma diſtinctionem, quæ eſt inter bonum verum & apparens; bonum enim apparens, ſolo intellectu aut phantaſiâ fingitur, & apprehenditur eſſe, cum reuera non ſit: Verum autem bonum non ſolum habet eſſe obiectiuum in intellectu, ſi ab ipſo concipiatur; ſed etiam in reipſâ exiſtit, ante omnem fictionem intellectus, vt rectè notat Suarez, diſp. 10. Metaph. ſect. 1. n. 3. Elicitur autem pronunciatum ex 6. Metaph. cap. & tex. vltimo, vbi Philoſophus inquit: *Non enim eſt falſum & verum in rebus, (vt quod, bonum verum, quod verò falſum, malum) ſed in mente*: Ex quibus verbis citari etiam ſolet iſtud:

7. *Bonum & malum ſunt in rebus, verum autem, &* *falſum*

falſum in intellectum.] Significat, verum non perinde ſe habere ac bonum, nec falſum perinde ac malum, vt quemadmodum dicimus, hoc vel illud eſſe bonum aut malum, nullâ habitâ ratione intellectûs, ita dicamus eſſe verum & falſum, nullo ſpectato ordine ad illum: res enim dicuntur bonæ, aut quia perfectæ ſunt, aut quia alicui conuenientes; malæ autem, quia carent huiuſmodi perfectione aut conuenientiâ; quæ omnia, præciſo reſpectu earum ad intellectum, rebus conueniunt, at nunquam ſimpliciter & propriè dixeris, hoc vel illud eſſe verum aut falſum, niſi habitâ ratione intellectûs affirmantis aut negãtis aliquid de aliquo; nimirum ſi ſermo ſit de veritate formali, quæ & cognitionis dicitur, & per antonomaſiam, veritas appellatur, vt conſtat ex ijs, quæ diximus Titulo 4. diſt. 2. num. 6. & ſeqq. De veritate autem materialiter ſumptâ aliter res habet, vt patet ex eodem Titulo, diſt. 1. Vide Hurtado diſp. 7. Metaph. ſect. 4. num. 47.

8. *Bonum connumeratum bono, facit ipſum melius.*] Intelligitur de bono integrali & accidentali in comparatione ad aliud eiuſdem ordinis: omne ſiquidem bonum integrale aut accidentale, ſuperadditum alteri bono cuique, eiuſdem rationis, facit ipſum melius, ſi non intenſiuè, ſaltem extenſiuè: quo ſenſu aliqui docent, mundum ſimul ſumptum cum Deo, eſſe quid perfectius, quàm ſolus Deus, id eſt, Deum & creaturas eſſe plura entia perfecta, quàm ſolus Deus: Non autem intelligendum eſt de bono eſſentiali, vt ſic; quia eſſentiæ rerum conſiſtunt in indiuibili, & habent ſe vt numeri; ac proinde ſicuti denario non poteſt addi vel demi vnitas, vt tamen maneat denarius, ita neque eſſentiæ bonum aliud eſſentiale; v. c. homini non poteſt addi perfectio eſſentialis, vt tamen maneat homo.

DISTINCTIO III.

Axiomata de Bono publico & priuato.

1. B*Onum commune excellentius eſt priuato.*] Sumitur ex 1. Ethic. c.2. & intelligitur de eo, quod Bonum eſt alteri; quemadmodum enim abſolutè id alteri dicitur bonum, quod ipſi conuenit & prodeſt; ita comparatiuè, excellentius bonum dicitur id, quod ad totam Remp.aut communitatem tantam conuenientiam dicit, quantam aliud ad quempiam priuatum duntaxat: Dixi quod tantam conuenientiam dicit ad communitatem; quia verum eſt axioma, manendo in eâdem quantitate virtutis, & conferendo vnum cum altero eiuſdem ordinis, cum cætera ſint paria. Nam prædium v. c. trium iugerum, ſiue proprium ſit alicui ciui priuato, ſiue commune toti ciuitati, non ideo in ſe eſt melius, aut peius; ſed ſi ager ſit, qui tanta poſſit afferre commoda ſingulis & omnibus ciuibus, quanta alius vni priuato, tantum is haud dubiè nobilior erit. Vide, ſi libet, Thomã 2.2. q.152.a. 4. ad 3.

2. *Omne bonum eſt diffuſiuum ſui.* D. Dionyſius c.4. de Diuinis nom. & ex illo Albertus M. 1. Eth. tract.2. c.6.] Senſus eſt: omne bonum natum eſt ſeipſum, ſiue bonitatem ſuam communicare cum alijs; ac proinde id, quod in plura ſeipſum diffundit, in certo conuenientiæ gradu, nobilius eſt illo quod cum vno duntaxat, vel certè paucioribus, in eodem gradu bonitatem ſuam communicat, cæteris nimirum paribus, iuxta explicationem axiomatis præcedentis: Sic Deus qui per eſſentiam ſummè bonus eſt, cum omnibus omninò creaturis ſeipſum, ſiue

bonitatem ſuam largiſſimè communicat; quemadmodum enim eſſe creaturarum eſt participatio quædam diuini eſſe, ita nihilominus bonitas earum eſt participatum quid Bonitatis diuinæ: Sic etiam inter homines, quantò vnuſquiſque melior, tanto in bonitatis ſuæ diffuſione liberalior; in quem ſenſum verè pronunciauit S. Leo:

3. *Nemo bonus ſibi ſoli bonus eſt.*] Oratione de S. Laurentio. Etenim, *hoc ipſo quis alijs prodeſt, quod illis profuturum parat; quo modo qui ſe deteriorem facit, non ſibi tantummodo nocet: ſed etiam omnibus eis, quibus melior factus prodeſſe potuiſſet*, inquit Seneca l. de Vita Beata c. 30. Hæc verò diffuſio boni dupliciter fieri poteſt; vel enim per ſeipſum cum alijs, ſe bonum communicat, conferendo eandem ſpecie, vel numero naturam; vel per ſui quandam imaginem & imitationem, vt fusè & præclarè tradit idem, ante citatus, S. Dionyſius, libro de Diuinis nom. cap. 4. parte 1. vbi etiam inter cætera habet iſtud præclarum, quo cauſam, vel quaſi cauſam diuinæ liberalitatis inſinuat:

4. *Diuinus amor non dimiſit Deum eſſe ſine germine.*] Porrò omnis iſta boni communicatio ſemper ad aliquod genus cauſæ reuocari, & iuxta varia cauſarum genera multiplex aſſignari poteſt, prima fiat in genere cauſæ finalis, quo ſcilicet omne bonũ allicit & mouet appetitum ad amorem ſui, & hanc communicationem ſeu cauſalitatem vocant Philoſophi intentionalem, de quâ expoſuit S. Thomas 1. p. q. 5. a. 4. ad 2. *Eo*, inquiens, *modo bonum eſt diffuſiuum ſui, quo finis mouet*: cum enim bonum & finis à parte rei ſint idem, vt mox explicabitur, vbicunque bonum exiſtit, ibi etiã ratio cauſę finalis inuenitur. Sic Deus, qui eſt ſummè bonus, ſummus etiam, & vltimus omnium rerum finis eſt. 2ª in genere cauſæ efficientis;

quo etiam modo Deus ſe communicat per creationem & gubernationem, aliaſque actiones ad extra, quæ huc ſpectant. Simili modo omnia agentia creata ſuam bonitatem in ratione cauſæ efficientis communicant, ſi libera ſint libere, ſi naturalia, naturaliter ſeu neceſſariò, & ita deinceps ſecundum naturam & conditionem ſuam. Præterea, in genere cauſæ tum materialis, tum formalis; nam & materia ſe communicat formæ, & forma materiæ, & vtraque compoſito; qui modus communicationis propriè non cadit in Deum; quia ſupponit indigentiam & imperfectionem in eo, qui ſe communicat, quod non neceſſariò faciunt duo priores. Vide, ſi libet, Suarez tomo 1. in 3. parte in Commentario, articuli 1. qu. 1.

5. *Bonum commune præferendum eſt bono priuato.*] Quanto enim bonum quodcunque excellentius, tanto eligibilius: at bonum commune excellentius eſt priuato, eo ſenſu quo explicatum eſt: ergo etiam eligibilius eſt priuato, & præferendum illi, eodem ſenſu. Indicatur axioma libro 1. Ethic. c. 2. vbi ſub finem capitis Philoſophus ait: *Quanquam vnius hominis & ciuitatis idem eſt bonum, ciuitatis tamen comparare conſeruaréque bonum maius atque perfectius eſſe videtur*: Pluris namque faciendum eſt bonum & ſalus vniuerſæ ciuitatis, quàm vnius ciuis. Amplius tamen aliquid Philoſophus citatis modo verbis ſignificare viſus eſt, quàm vulgaris interpretatio, & ſuperioris axiomatis ſenſus præ ſe ferat, vt videbimus, num. 9.

6. *Publica vtilitas priuatorum commodis eſt præferenda.*] Axioma iſtud priori conſonum, refertur in Iure Ciuili, authenticâ *Res, quæ, Cod. communia, de legatis.* Ratio eſt; quia omne totum eſt melius ſuâ parte; ſed bonum commune eſt totum aliquod, cuius pars eſt bonum priuatum & particulare; ergo illud huic eſt præferendum: Pars enim eſt propter

ſuum totum, non contra: item.

7. *Omne bonum particulare tendit ad complementum boni totalis.* Sumitur ex 1. Ethic. c. 2. & refertur à D. Thomâ 1. p. q. 60. a. 5. in corp.] Intelligitur autem de bono integrali, vt ſic; quia enim omnis pars integrans ex natura ſua ordinatur ad ſuum totum conſtituendũ, etiam omne bonũ particulare, vt ſic, tãquam pars boni integralis ordinatur ad complementum eiuſdem, vt fuſiùs explicabitur, Titulo *de Quantitate*, & videre licet in diſpoſitione huius vniuerſi. Etenim omnia entia creata, veluti partes reuerà integrantes vniuerſi, inditam ſibi à Deo habent maiorem propenſionem naturalem, ad bonum & conſeruationem eiuſdem, quam ad bonum proprium. Hinc eſt, quod omnes partes vniuerſi conatu tanto conſpirant, contra vacuum; quia nimirum vacuum tollit vnionem & ordinem corporum vniuerſi, ſine qua illud ſubſiſtere nequit. Hinc eſt, quod grauia velut oblita ſuæ naturæ moueantur ſurſum, leuia deorſum ad impediendum vacuum; qui motus eſt illis violentus, ſi per ſe ſpectentur, ſecundum priuatam ſuam naturam, & inclinationem: non tamen, ſi ſpectentur, quatenus ſunt partes vniuerſi, cuius conſeruationem intendunt. Hinc & homo pro tuendo capite manum vel brachium objicit; quia capitis periculum, cum totiùs corporis periculo eſt coniunctum; non item brachij, aut manus.

8. *Bonum vniuerſi conſiſtit in ordine*: depromitur ex 12° Methaph. c. 10.] Ratio eſt, quia per illum in ſuo eſſe conſeruatur, & ſine illo perſiſtere nequit, vt patet per explicationem pręcedentis. Eſt autem duplex ordo vniuerſi, in quo bonum eius cõſiſtit; prior eſt ſingularum partium inter ſe: Nam in primis tres angelicorum ordinum hierarchiæ miro inter ſe ordine à Deo ſunt collocatæ; deinde reliquæ partes vni-

uerſi elegantiſſimè diſtributæ, eóque ordine omnia corpora ſunt à Deo diſpoſita, vt ſe mutuò foueant, & quæ inferiora ſunt, influxum ſuperiorum aptiſſimè recipiant, atque in alia rurſus transfundăt: poſterior eſt ordo omnium creatorum ad auctorem Deum, à quo tali harmoniâ inter ſe coordinata ſunt, & in eâdem conſeruantur & gubernantur.

9. *Omne bonum, quanto vniuerſalius, tanto excellentius.*] Elicitur ex citato iam ſæpius cap. 2. l. 3. Ethic. ac verum eſt eodem ſenſu, quo diximus, bonum commune nobilius eſſe bono priuato; ratio patet ex ſupradictis, quia nempe ſui eſt diffuſiuum magis; ac proinde loco citato docet Philoſophus; *Bonum quanto vniuerſalius, tanto eſſe diuinius*: Etenim quo magis ſui eſt diffuſiuum, eo propiùs accedit ad diuinitatem, qui affluenter cum omnibus ſuam bonitatem communicat; ſiue, vt loquitur D. Thomas 1. Ethic. lect. 2: *quo pluribus ſe bonum exhibet, eo magis pertinet ad ſimilitudinem Dei, qui eſt vltima cauſa omnium bonorum.* Bene autem notandum eſt, quod Ariſtoteles capite citato ait: *Quanquam vnius hominis idem & ciuitatis eſt bonum, eſſe tamen diuinius, ſi genti ciuitatibuſque ſit acquiſitum partumque conſeruetur:* non enim ſolum ſignificare videtur, bonum eò eſſe melius, quò communius, ſi ita à pluribus participetur, vt aliud ab vno vel paucioribus, in eâdem quantitate virtutis, ita vt nemini detrahatur, ſiue plures ſint, qui participent, ſiue pauciores: Verum etiam licet idem ſit bonum, id hoc ipſo quod vniuerſalius eſt, magis procurandum eſſe, & maioris æſtimandum. Cæterum hæc axiomata de bono communi & priuato, pondus habere debent in quauis Republicâ, aut Congregatione; Cum enim ſinguli ciues, & congregationis cuiuſque homines partes ſint & membra Totius boni illius moralis; ita

viuere eos oportet, vt minimè cenſeri poſſint otioſæ partes aut noxiæ; ſed vt Bonum iſtud Totale per ipſos verè integretur, & perficiatur, memores illius, quod habet Cicero, in ſomnio Scipion: *Omnibus qui Rep. adiuuerint, certus eſt, ac definitus in cælo locus.*

DISTINCTIO IV.

De Bono per comparationem ad malum, & de hoc abſolutè.

1. B*Onum eſt ex integrâ cauſâ, malum ex ſingulis defectibus.* Sumitur ex D. Dionyſio c. 4. de Diuinis nom. & ex 2. Ethic. c. 6] Intelligitur autem de omni bono integrali & accidentali, ſiue naturale illud ſit, ſiue morale, ſiue artificiale: illud enim omne bonum dicitur bonitate integrali & accidentali, quod habet totam perfectionem in eo genere ſibi debitam: malum verò, quod caret aliqua huiuſmodi perfectione; ſic in moralibus, omnis ille actus eſt malus, quo deſideratur finis bonus per medium malum, vel medium bonum ob malum finem: vt ſi quis furetur ad dandam eleemoſynam, vel ſi eleemoſynam det ad alliciendum alium ad peccatum: ſimili modo in naturalibus & artificialibus equus mutilatus, domus ſine feneſtra, vinum acidum aut impurum, dicuntur mala; illa quidem, quia carent parte integrali; hoc verò, quia deſtitutum eſt qualitate ſibi debitâ, quæ eſt bonum ipſius accidentale. Prior huius axiomatis pars conſonat verbis illis, Prouerb. 3. *Viæ omnes eius viæ pulchræ*: poſteriorem accommodant quidam illis, quæ habentur Iacobi 2. *Quicunque totam legem ſeruauerit, offendat autem in vno, factus eſt omnium reus.* Congruè ad ſenſum totius axiomatis

D. Thomas 1. 2. q. 18. a. 4. & alibi, inquit, *Bonum difficilius conſtituitur quàm malum*; Et alius quidam: *Compendiaria res eſt improbitas; facile namque ac procliue eſt improbum euadere: at virtutes magno ſudore parantur.*

2. *Defectu eſſentiæ nullum ens eſt malum.*] Elicitur ex 1. Ethic. c. 6. ex D. Auguſtino l. 83. qq. quæſt. 24, vbi ait, *omne quod eſt, in quantum eſt, bonum eſt.* Ratio, quia nihil eſt in rerum naturâ, quod careat aut carere poſſit ſuâ eſſentiâ; alioquin enim eſſet & non eſſet, quod implicat contradictionem; item eſſet bonum in eſſentiâ, & ſimul eſſet malum, quod etiam dici nequit. Sic v. g. pomum putridum, ſi ita ſit corruptum, vt deſierit eſſe pomum, non erit pomum in eſſentiâ malum: quia non erit pomum; erit autem ſubſtantia aliqua in ſuâ ſpecie bona, ſicuti lutum, cadauer, &c: Si tamen nondum ſit omninò corruptum, erit pomum in eſſentiâ bonum, malum verò malitiâ accidentali, propter noxias, quas habet, qualitates. Atque hinc patet, cur præcedens axioma dixerim intelligendum eſſe de bono & malo integrali & accidentali; non verò de eſſentiali; quia ſc. non datur malum in eſſentiâ: Bonum autem eſſentiale datur quidem, ſed quatenus tale eſt non poteſt ſuſcipere magis & minus, cum conſiſtat in indiuiſibili, vt explicatum eſt ſupra Titulo 2. diſt. 4. num. 7. & ſeqq.

3. *Tantò res quæpiam eſt melior, quantò peius eſt eius contrarium*; ſumitur ex 8. Ethic. c. 10.] Vis huius pronunciati conſiſtit in naturâ contrariorum, quorum ſecũdum Philoſophos eadem eſt ratio. Et patet exemplorum inductione. Quantò enim v. c. iniuſtitia ſumma, ſiue vt 8. peior eſt & grauiori pœnâ digna, quam iniuſtitia vt duo, tantò melior eſt iuſtitia vt 8, quàm vt 2. tantum. Contra etiam;

4. *Tantò res quæpiam eſt peior, quantò melius eſt eius*

contrarium, ſic tantò peius eſt odium Dei; quantò nobilior eſt vera in Deum caritas.] Eadem eſt ratio in aliis. Intelligitur ergo vtrumque propoſitum axioma de bono accidentali, quod propriè in qualitatibus reperitur, & in quibus mutua fit in gradibus ſimilibus ſecundum intenſionem & remiſſionem oppoſitio, vt fuſiùs explicabitur, Titulo *de Oppoſitis.* Simili modo

5. *Tanto res quæpiam eſt melior, quanto peior eſt eius priuatio.*] Colligitur ex eodem capite: ideo autem priuatio cenſetur magis aut minus mala, quia eſt rei magis aut minus bonæ priuatio; proinde ſi priuatio cenſeatur eximiè mala, ſignum eſt magnæ excellentiæ illius boni, cuius illa eſt priuatio: ſic v. c. peior eſt priuatio rationis quam viſionis, quis enim non malit cœcus eſſe, quàm inſanus? quia nimirum nobilior eſt ratio, quàm potentia viſiua. Contra etiam,

6. *Tantò res eſt deterior, quantò melior eius priuatio.*] Ratio & vis vtriuſque huius pronunciati, eadem eſt, quæ duorum ſuperiorum: dicitur autem priuatio melior, non quia in ſe bonitatem maiorem contineat (omnis namque priuatio, vt ſic, tollit rationem Entis, & per conſequens, etiam boni, ſed reſpectiuè ad bonum oppoſitum, vel ad aliam etiam priuationem grauiorem, vt pluribus dicetur infra, Tit. *de Oppoſitis.*

6. *Malum ſuperadditum malo facit ipſum deterius.*] Intelligitur de malo integrali & accidentali in comparatione ad aliud eiuſdem generis, & in ſenſu formali, prout vtrumque conſideratur ſub ratione mali: omne enim eiuſmodi malum additum alteri, auget malitiam, vel intenſiuè, vel extenſiuè, eodem ſenſu, quo ſupra diximus: *Bonum connumeratum bono facit ipſum melius*, diſt. ſecundâ huius Tituli. Quod verò aliqui objiciunt, paſſionem v. c. vel ignorãtiam coniunctam peccato, non augere illud; ſed extenuare,

nihil ad propoſitam rem pertinet; quia in iſtis non fit comparatio rerum eiuſdem generis, neque etiam paſſio & ignorantia malitiam peccati minuunt, quatenus mala ſunt integrantia, aut accidentaria, ſed quatenus impediunt rationem liberi, & voluntarij.

7. *Nullum malum eſt ſummum malum.* Refertur ab Alberto 1. Eth. tract. 2. c. 5] Ratio aſſignatur ibidem, quia: *nihil adeo eſt malum, quin poſſit fieri deterius:* Vnde non datur ſummum malum ſimpliciter, ſicuti datur ſummum bonum, qui eſt Deus glorioſus. Ratio diſtinctionis eſt, quia ſummum bonum eſt in eſſentiâ tale: malum autem in eſſentiâ non datur, iuxta huius diſtinctionis axioma ſecundum; ſed in accidentibus duntaxat, quæ poſſunt ſuſcipere magis & minus intenſiuè vel extenſiuè, vt patet per explicationem proximè ſuperioris axiomatis.

8. *Nihil adeo noxium eſt, quod non aliquando proſit.*] Serpens, quem videtur genuiſſe natura hominibus occidẽdis; vt non immeritò dæmon ſerpentis effigie iam ab initio mundi primos illos omnium mortalium parentes deceperit: tamen nonnunquam eſt pharmacum hominibus, & ordinariè qui à ſcorpionibus læſi ſunt, ab ijſdem remedium quærunt. Sed & ipſe dæmon, qui humano generi maximè inimicus eſt, & tanquam leo rugiens, ſemper quærit, quem deuoret, prodeſt ſæpè nobis ad meritorum incrementum. Verum eſt dictum hoc; ſed & τὰ ἀνάπαλιν... *ἀνάστροφον.*

9. *Nihil tam innoxium eſt, quod non interdum obſit.*] Intellige in rebus humanis: Nam in diuinis locum non habet, vt ex fide certum eſt. Ita homines hominibus vtiliſſimi ſunt; &, iuxta illud vetus Prouerbium; *Homo homini Deus.* Nihilominus tamen ſibi inuicem ſæpe maximè ſunt noxij, vt eſt in alio.

Prouerbio: *Homo homini lupus.* Pulchrè rem hanc Ouidius explicat l.2. de Triſtibus ad Auguſtum.

Non tamen idcirco crimen liber omnis habebit:
Nil prodeſt, quod non lædere poſsit idem.
Igne quid vtilius? ſi quis tamen vrere tecta
Cœperit, audaces inſtruit igne manus.
Eripit interdum, modo dat medicina ſalutem:
Quæque iuuet monſtrat, quæque ſit herba nocens.
Et latro, & cautus præcingitur enſe viator;
Ille ſed inſidias, hic ſibi portat opem.

DISTINCTIO V.

De Bono in ordine ad appetitum.

1. Bonum *eſt, quod omnia appetunt.*] Veterum iſtud axioma Philoſophorum refert Ariſtoteles & approbat 1. Ethic. c.1. cuius initium more ſuo nobilitat hac ſententiâ doctrinali: *Omnis ars, omniſq; doctrina, atque actus, itidem, & electio, bonum quodda appetere videntur: quapropter bene veteres Bonum ipſum id eſſe dixerunt, quod omnia appetunt.* Deſcribitur itàque hiſce verbis Bonum per appetibilitatem, quæ ſe habet per modum proprietatis, conſequentis ratione boni propriè & formaliter ſumpti, & conuertibilis cum illo. Quare non eſt definitio propriè dicta, per genus & differentiã; ſed deſcriptio à poſteriori; ſiquidem ratio appetibilis eſt poſterior, quàm ratio boni, cum hæc cauſalis vera ſit à priori: quia res eſt bona, ideo appetibilis: Eſt autem intelligenda definitio eo modo, quo 1. Phyſ.c.5.t.4. Philoſophus ait: *ex principijs eſſe omnia*; quemadmodum enim nõ ex quouis principio fiunt omnia, ſed ſingula ex ſuis principijs, ſic non quoduis bonũ à quouis appetitur;

ſed ſingula bona particulatim ſumpta appetuntur ab ijs, quibus conueniunt, ſub eâ ratione, quâ ipſis bona ſunt, vel reuerà, ſiue quoad rem, vel certè apparenter tantum, & quoad ipſorum exiſtimationem; Et hoc ſenſu verum eſt etiam illud:

2. *Amabile bonum; cuique autem proprium*. 5. Eth. cap. 8.] Ratio eſt, quia id, in quod præcipuè & per modum deſiderij fertur appetitus, eſt bonum ipſi conueniens & proportionatum, vt docent Ethici. Præſens axioma refertur à Leonardo Leſſiò, de iuſtitiâ & iure l. 2. c. 5. qui probat ex eo, diuiſionem Dominiorum iure gentium introductam, vtilem eſſe & commodam generi humano, quia ſcilicet homines facilè negligunt communia, tanquam parum ad ſe pertinentia: Etenim, *quod commune eſt, nullius eſt*, vt loquuntur Iureconſulti: maximè autem curant propria, iuxta dictum citatum Ariſtotelis, cui conſonat id, quod 2. Politic. c. 2. idem habet: *De proprijs maxime curant homines, de communibus autem minus*. Videri poteſt S. Thomas 1. p. q. 5. a. 1. in corp. & q. 6. a. 1. & q. 59. a. 1.

3. *Omne bonum eſt appetibile*. 1. Eth. c. 7.] Ideo nimirum, quia proxima ratio, ob quam res poteſt mouere appetitum, eſt bonitas rei, id eſt, perfectio & entitas rei, prout habet aliquam conuenientiam cum appetente, proinde tantundem res habet de appetibilitate ac de bonitate & contra, vt patet ex communi vtriuſque conceptu: Vnde etiam

4. *Bonum & appetibile ſunt idem*, ſumitur ex eodem cap. & refertur à Suarez, diſp. 10. metap. ſect. 1. n. 2.] Fundamentaliter nimirum & à parte rei, vt rectè notat Caietanus 1. p. q. 5. a. 1. Etenim appetibile fundamētaliter ſignificat principium & cauſam ſiue rationem formalem, à quâ vnumquodque habet, vt appetatur; hoc autem nihil aliud eſt, quàm

ipſa bonitas rei: in quem ſenſum S. Thomas 1. p. q. 5. a. 1. ait: *Ratio boni in hoc conſiſtit, quod aliquid ſit appetibile.* Differunt tamen iſta duo formaliter; quia appetibile, vt ſic, dicit reſpectum ad appetitum, & denominationem extrinſecam ſumptam ex proportione ſeu conuenientiâ inter bonum & appetitum: bonum verò vt ſic, non dicit explicitè talem reſpectum & denominationem.

5. *Bonum & finis ſunt idem.* 2. Phy. c. 3. & 1. Eth. c. 2. & alibi.] Intelligendum eſt axioma 1° de bono honeſto & delectabili; qnia hæc duo, quà talia, poſſunt ſortiri rationem finis: non autem de bono vtili; hoc etenim, quatenus tale eſt, non appetitur finaliter, ſed tanquam medium vtile ad finem. 2° intelligi debet, non de fine in actu ſecundo, ſeu finalizante, vt aiunt; quia non omne bonum honeſtum aut delectabile de facto deſideratur, mouendo appetitum ſub ratione finis: ſed de Fine in actu primo, ſeu in potentiâ, & hoc ſenſu bonum & finis ſunt idem fundamentaliter, ſicuti bonum, & appetibile, quia finis per ſui deſiderium mouet appetitum; ergo debet eſſe conueniens, ergo à parte rei eſt bonus: differunt tamen formaliter; nam bonum dicit ſolam rationem conuenientis: Finis verò dicit rationem cauſæ in ordine ad media, vel ad aliquam actionem quæ fiat propter finem.

6. *Id, quod per ſe bonum eſt, per ſe eſt expetibile;* ſumitur ex 1. Ethic. c. 7.] Ratio eius clara eſt ex dictis, quia ſcilicet appetibilitas ſequitur bonitatem rei, & conuenientiam quam habet in ordine ad alterum, eſtque illi proportionata: Eâ de cauſa capite citato dicitur, *Beatitudo eſſe bonum perfectum, & per ſe ſufficiens,* aç proinde, *per ſe ac propter ſe optabile & expetibile.*

7. *Bonum nobilius præferendum eſt bono minus no-*

bili. 3. Top. c. 1. & refertur ab Alberto M. 1. Ethic. Tract. 6. c. 2.] Verum eſt manendo in eodem genere; nam omne bonum nobilius, in eodem ordine nobilitatis magis eligendum eſt, quã bonum minus nobile, cæteris nimirum paribus, & in ſenſu formali: vti enim omne bonum eſt appetibile, ita maius bonum magis eſt appetibile. Cæterum pręſens axioma traditur ab Ariſtotele, loco citato, veluti generale de elegibilibus principium, ex quo plurima alia pronunciata deducit, vt

8. *Bona ſine triſtitiâ eligibiliora ſunt bonis cum triſtitiâ.* 3. Topic. c. 2.] Verum eſt, cæteris paribus, iuxta explicationem præcedentis, manendo in eodem genere & gradu bonitatis; poſſunt etiam, per bona ſine triſtitiâ, intelligi *purè* bona, per bona cum triſtitiâ *impurè* & *imperfectè* bona, quo ſenſu haud dubiè illa ſunt his præferenda. Plura eiuſmodi dicta poſſunt deſumi ex eodem l. 3. Top. habet enim Ariſtoteles ibi bonorum eligendorum locos 70. & amplius.

9 *Id eſt expetibilius, quo priuari grauius dolemus.*] Traditur etiam hoc pronunciatum 3. Top. c. 2. & verum eſt abſolutè, quoties è duobus appetibilibus, quæ inter ſe conferuntur, neutrum in altero includitur, quo pacto ſe habent E. c. viſus & odoratus: quod ſi verò alterum in altero includatur, vel ab altero ſupponatur, fieri poteſt, vt illud ſit nobis carius, cuius priuatio non ſit moleſtior; quo pacto ſe habent viuere, & iucundè viuere: ſiquidem iucundè viuere carius eſt, quàm viuere ſimpliciter, & tamen acerbius eſt, priuari vitâ ſimpliciter, quàm priuari vitâ iucundâ, ſeu vitæ iucunditate, quod ex eo accidit, quia vita includitur in vitâ iucundâ. Verum hoc poſteriore modo non fit recta & propria vnius ad vnum comparatio. Itaque propriè, & abſolutè lo-

quendo; verum eſt vniuerſaliter axioma in comparatione qualibet duorum vel plurium expetibilium, quotieſcumque fit comparatio, prout oportet: nam etiam priuari vitâ ſimpliciter, minus eſt, quàm & vitâ priuari, & ſimul iucunditate quam adiunctam habet, quemadmodum vita iucunda propter ſuperadditam iucunditatem pluris eſt, quàm vita ſimpliciter. Vide Suar. diſp. 1. metaph. ſect. 6. n. 10.

10. *Nihil appetitur niſi ſub ſpecie alicuius boni.* Sumitur ex Moral. Eudem. lib. 2. cap. 8. vbi ait Philoſophus, *neminem velle ea, quæ arbitratur mala.*] Ratio, quia nihil poteſt appeti, niſi quod poteſt mouere appetitum motione metaphoricâ, & allicere eum ad ſui deſiderium, hoc autem poteſt ſola bonitas rei, iuxta illud, *Bonum eſt, quod omnia appetunt*, & illud: *Bonum & appetibile ſunt idem*, vt explicatum eſt Licet autem homo appetat ſæpe aliquid, tanquam vtile, honeſtum, vel delectabile, quod in re tale non eſt: ſemper tamen mouetur à verâ bonitate, i. à verâ delectatione, honeſtate, vel conuenientiâ, quam exiſtimat eſſe in re, quæ appetitur. Procedit ergo etiam tunc appetitus eius ſub ratione formali & proxima boni, quia rationem boni applicat ad aliquod particulare, in quo apparet eſſe, cum reuerà non ſit. Dixi rationem formalem proximam; quia in bono & malo tria diſtingui poſſunt, nimirum materiale, formale remotum, & formale proximum, v. c. in viſione Dei, quæ dicitur homini bona, materiale eſt ipſa entitas præcisè conſiderata, formale remotum eſt tendentia ipſius actûs in Deum, formale proximum eſt conuenientia viſionis cum homine: Cum ergo dicitur, nihil poſſe appeti, niſi quâ ratione bonum, eſt, *τὸ quâ* repetit formale proximum, & æquiualet illi propoſitioni: Nihil appetitur, niſi quatenus aliquo modo conueniens.

DISTINCTIO VI.

De malo in ordine ad appetitum.

1. N*Vllus ad malum intendens operatur.* Sumitur ex 2. Moral. Eudem. c. 7. & refertur à D. Dionyſio de Diuin. nom. c. 4. & 6.] Senſus verus eſt, nullum ens in ſuo opere finaliter intendere, aut appetere malum, vt ſic, ſiue vt diſcónueniens: Poſſumus quidem alicui velle malum, quatenus illi malum eſt; tamen ratio volendi non poteſt eſſe, niſi bonum, quatenus bonum eſt: ſic qui hoſti imprecatur mortem, vult illi, vt malum ipſius eſt; hoc tamen ideo vult, quia putat ſibi eſſe bonum, nocere hoſti. Similiter poteſt aliquis ſibi ipſi velle malum; non tamen, niſi ſub ratione boni, quoad formale proximum vt explicuimus, diſtinct. 5. num. 10. & 11. ſic homo appetit ſibi ipſe mortem, vt euadat aliud malũ, quod putat eſſe grauius morte, in quem ſenſum Ariſtoteles 2. Mag. Mor. c. 13. ait, *homines nequam appetere non eſſe; quia improbo magnum ſupplicium eſt æternitas.* Vide, ſi libet, D. Thom. 1. 2. q. 72. a. 1. in corp. & 5. Metaph. lect. 2. tex. 2. hinc ſequuntur duo alia pronunciata:

2. *Malum ſub ratione mali nunquam amatur*, &

3. *Bonum ſub ratione boni nunquam odio habetur.*] Patet vtrumque ex doctrinâ, tum D. Dionyſij c. 4. de Diuin. nom. dicentis: *malum eſſe præter intentionem in rebus*; tum Ariſtotelis, locis citatis, & 1. Ethi. c. 1. vbi ait, *omnem actum intentionemque ferri in bonum*, quod tàm de appetitu naturali, quàm de animali & rationali intelligendum eſſe, oſtendit S. Thomas 1. p. q. 19. a. 9. Et ratio vtriuſque eſt, quia malum

m vt ſic eſt obiectum odij : bonum verò eſt obie-
um amoris : proinde amor non poteſt ferri, niſi in
quod participat rationem boni; odium verò non
iſi in id, quod participat rationem mali; quia nulla
otentia ferri poteſt extra ſuum obiectum. Atque
inc deducunt Theologi, ne quidem Deum poſſe
elle malum, vt malum eſt; cum hoc ſit extra ratio-
em obiecti voluntatis: Et quidem malum culpæ,
ec per ſe velle poſſe, nec per accidens; ſed tantum
elle id permittere: per accidens tamen poſſe Deum
elle malum pœnæ, & naturæ, non per ſe quatenus
ıalum eſt; ſed ratione admixti boni, quod plus ap-
etibilitatis admixtum habeat, quàm bonum illud
ui repugnat: ſic Deus punire ſolet peccatores, non
ræcisè, vt illis noceat; ſed vt officium iuſtitiæ vin-
icatiuæ exerceat, & cæteri à peccando auocentur.

4. *Nemo volens miſer eſt, aut inuitus beatus* Sumi-
ur ex 3. Ethic. c. 5.] Vbi poſteriorem pronunciati
artem in terminis habet Philoſophus, intelligitur
& verum eſt hoc ſenſu, quod nemo ſibi velit aut de-
iderer malum quâ malum eſt, quo habito dici poſſit
niſer; nemo item odio habeat id, quod ſibi bonum
ſt, quatenus tale, & quo poſſeſſo dici poſſit bea-
us. Ratio patet ex dictis. Lege, ſi libet, D. Tho-
nam 1. p*ꝗ*. 19. a. 10. in Corp vbi docet, *omnes ho-
mines naturaliter appetere beatitudinem.* Simile huic
ffato Græcanicum circumfertur prouerbium, *οὐδεὶς
ἑκὼν πονηρὸς, οὔτε ἄκων Μάκαρ.* Quod vt verum ſit, in-
elligi & reſtringi debet, iuxta explicationem modo
datam: *Dicere enim abſolutè* (verba ſunt Ariſtotelis
oco cit.) *neminem ſuâ ſponte prauum, nec inuitum
quemque beatum eſſe: alterum falſo eſt ſimile, alterum
vero. Nam beatus quidem nemo eſt inuitus: ſponte au-
tem noſtra prauitas comparatur.* Eadem reſtrictione
verum eſt illud:

5. *Nemo Vſpiam adeo à naturæ lege diſcedit, vt animi cauſâ malus ſit.* Seneca l. de Beneficiis c. 17.] quia nimirum malum ex ſe fugat appetitum, & quatenus tale eſt, nihil habet cur appetatur. Idcircò omnia naturaliter vitant malum, ſub ratione mali. Eâdem de cauſa nemo poteſt appetere, non eſſe beatus, quia videlicet malum eſt, beatum non eſſe.

6. *Ex duobus malis minus eſt eligendum*: nempe ſi vtrumque vitari non poſſit.] Eſt commune Philoſophorum ac Theologorum axioma, deſumptum ex 5. Ethic. c. 3. Vtitur illo S. Thomas 2. 2. q. 10. a. 11. & ex eo probat, ritus gentilium & hæreticorum maioris mali euitandi causâ tolerari poſſe. Eodem vtitur Caietanus ibidem. Valentia tomo 3. d. 1. q. 10. p. 7. Molina Tract. 1. de iure & iuſti. d. 335. & alibi paſſim. Ratio axiomatis eſt, quia in tali caſu non permittitur & eligitur minus malum, quatenus malum eſt; ſed quatenus conducit ad euitandum maius malum, quod aliter euitari non poteſt: ac perinde eligitur ſub ratione boni vtilis ſeu conducibilis. Et hoc ipſa natura dictat, nam qui timet, ne capiti vulnus infligatur, ſolet ex inſtinctu naturæ brachium objicere; quia mauult brachium, quàm caput ſauciari: illud enim minus malum eſt, quam iſtud. Hinc etiam excuſantur Principes & Magiſtratus, qui aliquando permittunt vſuras, tanquam minus malum, vt notat Caietanus & alij: rationem aſſignant; quia ſi non permitterentur vſuræ, multa fierent furta, rapinæ, oppreſſiones pauperum. & his ſimilia incommoda.

7. *Minus malum reſpectu maioris habet rationem boni.* 5. Eth. c. 3.] Verum eſt iuxta explicationem præcedentis, eiuſque principiū eſt & fundamentum. Propterea enim ex duobus malis, quando vtrumque declinare, in noſtrâ non eſt poteſtate, minus eligendum eſt; quia tum non eligitur, vt malum abſolutè

n illud enim non fertur prudens electio; ſed vt mi-
ıs malum, atque adeo vt bonum,) Neque huic re-
ıgnat Apoſtoli ſententia, quâ monet: *non eſſe fa-
enda mala vt eueniant bona*; quia aliud eſt, malum
cere, vel peccare, aliud eligere, vel permittere mi-
ıs malum potius, quàm maius, fieri ab alijs, quando
rumque vitari non poteſt: ſiue illud contingat in
alis culpæ, ſiue pœnæ. Nam penſatis omnibus in
li caſu nihil facere poteſt vir prudens, quod melius
t, & ſemper poterit ſub aliquâ determinatâ ratione
oni hõneſti operari, quæ pro qualitate & materiâ
rcumſtantiarum nunquam deficiet. Vide, ſi libet,
ıſiùs auctores citatos, & Henricum Henriquez in
ımmâ Theologiæ l.2. de Matrimonio c.6.

DISTINCTIO VII.

De Bono & malo in ordine ad leges.

*OMne bonum eſt proſequendum, & omne ma-
lum fugiendum.*] Sunt hæc prima principia
ractica In rebus moralibus, quæ omnibus aliis pro-
ıunciatis Ethicis præſupponuntur; & ſunt primaria
c generalia legis naturalis præcepta, ex quibus om-
ıia reliqua depẽdent, vt docet D. Thomas 1.2. q.94.
.2. Ratio eſt; quia ſicut primũ obiectum intellectûs
ſt Ens, ita primũ volũtatis obiectum eſt Bonũ: quid-
uid enim ab intellectu percipitur, habet rationem
ntis, & quidquid à voluntate appetitur habet ratio-
ıem Boni: Ergo ſicut primũ principiũ ſpeculatiuum,
uo intellectus dirigitur, debet fũdari in Ente, ſic pri-
nũ principiũ practicum, quo volũtas dirigitur, debet
undari in Bono: primũ autẽ principiũ ſpeculatiuum,
quod fũdatur in Ente, eſt iſtud: *Idẽ nõ poteſt ſimul eſſe,*

& nō eſſe, ergo etiam primū principiū, quod fundatur in bono, eſt iſtud: *Bonum eſt proſequendū, & malum fugiendum*: quoniā veræ ſcientiæ practicæ omne ſuum robur accipiunt à ſpeculatiuis; proinde abſolutè loquendo, primum in omnibus ſcientijs principium, eſt illud, quod fundatur in ente, vt dixi, Tit. 2. diſt. 2. Cæterum ex propoſito axiomata deducuntur, alia principia moralia, & præcepta legis naturalia, vt: Deum eſſe colendum, Parentes honorandos, nemini faciendam iniuriam, &c: Nam recta ratio ex inſtinctu naturæ docet, bonum eſſe, Deum colere, Parentes honorare, cum alijs iuſtè agere, &c: Et ſimiliter indicat malum eſſe, Deum odiſſe, Parentes contemnere, furari, &c.

2. *Prohibitio malorum Vniuerſalior eſt, quam præceptio bonorum.*] Eſt commune pronunciatum Philoſophorum, ac Theologorum moralium. Ratio eius patet ex duplici diſcrimine, quod eſt inter præcepta negatiua, quibus malum prohibetur, & affirmatiua, quibus bonum præcipitur. Nam primo præcepta negatiua obligant ſemper & pro ſemper, vt loquuntur in Scholis: affirmatiua autem non pro ſemper; ſed ijs ſolum temporibus, quæ vel recta ratio ex circunſtantiarum conſideratione, vel ſuperioris voluntas legitimè præſcripſerit. 2° præcepta negatiua prohibent omnes malas actiones: affirmatiua autem non præcipiunt omnes bonas actiones; quia multæ actiones ſunt conſilij. Vnde etiam ad conſeruādum amorem Dei ſuper omnia non eſt neceſſaria voluntas, etiam implicita, faciendi omnia opera bona, quando non ſunt præcepta in ſpecie: Cum tamen amor Dei ſuper omnia haberi non poſſit, niſi ſimul ſaltem implicitè voluntas deteſtetur omnia peccata mortalia: implicat enim, vt amem Deum ſuper omnia, & ſimul velim peccare mortaliter. Poſſum

men amare Deum ſuper omnia, & ſimul nolle hîc
: nunc hoc vel illud bonum opus facere. Atque
inc patet, minus commodè proponi à quibuſdam
rimum axioma, his verbis: *omne bonum eſt faciẽdum,*
& omne malum fugiendum: Licet enim omne bonum
more complectendum ſit, ſaltem in vniuerſali; non
amen neceſſariò eſt faciendum, quemadmodum
mne malum omittendum. Videri poteſt Suarez,
omo 4. in 3. p. diſt. 4. ſect. 8. n. 7. &c.

3. *Melius eſt facere bonum, quàm omittere malum,* &
4. *Deterius eſt facere malum, quàm omittere bonum.*]
ntelligitur vtrumque & verum eſt, manendo in eâ-
em materiâ, & cæteris paribus: ſic grauius eſt, om-
ium ſententiâ, odio habere, quàm non amare, er-
are in fide, quàm non credere, contumeliam exhi-
ere parentibus, quàm non exhibere honorem. Ra-
io, quia illud peius eſt, & grauius peccatum, quod
nagis diſtat à virtute; ſed odium Dei, v. c. magis
iſtat ab amore Dei, quàm ſola carentia amoris, ſi-
ut nigrum plus diſtat ab albo, quàm ſimpliciter non
lbum, quia ſcilicet contrarium magis diſtat à ſuo
ontrario, quam ſimplex eius negatio, vt explicabi-
ur infra, Titulo *de Oppoſitis*, diſt. 7. n. 4. His acce-
lit, quod commiſſio habitum generet, multáque
lamna afferat ſi mala ſit; & commoda ſi ſit bona:
æc autem non conſequuntur ex purâ omiſſione.
Hiſce pronunciatis conſonat id, quod dixit Ariſto-
eles 7. Ethic. c. 7. *Vincere melius eſt, quàm non ſu-
perari.* Videatur, ſi libet, S. Thomas 2. 2. qu. 79.
art. 4.

5. *Nemo meretur præmium, niſi per actum bonum.*
Traditur à D. Thoma. 1. 2. qu. 71. a. 5. ad 1. & 2. 2.
q. 79. a. 3. ad 4.] Facit hoc axioma morale ad cla-
riorem explicationem præcedentium. Senſus eius
eſt, neminem dignum cenſeri aliquo præmio, vt ſic,

niſi poſitiuè operetur bonum propter ipſum, id eſt, niſi bonum voluntarium ſit, propter honeſtatem: nihil autem poteſt eſſe voluntarium propter ipſam, ſine expreſsè actione voluntatis. Vnde Caietanus docet, quando quis aliquid facit voluntariè, ex quo credit ſecuturum aliquod bonum, ſi non habet expreſſam voluntatem illius boni, ratione illius nihil meretur; quia ſcilicet non agit propter honeſtatem illius boni. Loquimur autem hîc de merito propriè dicto, quale datur in actibus hominis iuſti. Vide Becanum c. 5. de Merito. q. 1.

6. *Nemo puniendus eſt ſine causâ.*] Pronunciatum hoc, quoad ſenſum refertur Regulâ 23. iuris in 6. hiſce verbis: *Sine culpâ, niſi ſubſit causa, nemo eſt puniendus.* Quaſi dicatur, puniri quidem quis poteſt ſine culpâ, etiam præſumptâ: non tamen ſine omni causâ; debet enim ſubeſſe aliqua ratio vel causâ, vt iuſtè puniatur. Sic effractores carcerum puniuntur aliquando ſine culpâ: non tamen ſine causâ: vt nimirum maior ſit cuſtodia carceris. Quare ex pœnâ non ſemper licet inferre culpam; ſufficit enim ad illam infligendam, vt vel culpa præceſſerit, vel certè non ſine causâ infligatur. Vide Beçanum *de Legibus*, c. 7. q. 8. n. 3. Vaſq. 1. 2. d. 174. n. 21.

7. *Carere bono habet rationem mali.* 5. Ethic. c. 1. & c. 2. ſub finem.] Ratio huius manifeſta eſt, quia malum propriè dicit carentiam bonitatis, hoc ſenſu verum eſt iſtud vulgare: *Nil boni agere eſt facere aliquid mali*: ſic malus habetur agricola. Et vulgò malè agere dicitur, qui non ſerit, nec metit, nec manibus ſuis laborat, ſed domi deſidet otioſus; etſi cæteroquin mores diſtortos non habeat: ſic etiam ſeruus cenſetur dignus eſſe plagis, qui licet non contumax ſit aut rapax, otio tamen & torpore diſſoluitur.

8. *Non ſunt facienda mala, vt eueniant bona.*] Sacrum iſtud axioma vſurpat Suarez tomo 4. in 3. p. diſt. 3. ſect. 10. n. 10. & ex eo probat, potius permittendum eſſe quodcunque peccatum alienum etiam grauiſſimum, quàm proprium peccatum, etiam leuiſſimum committendum. Id quod communiter docent Theologi in 4. diſt. 17. Et ratio eſt; quia ſi ſecundum rectam rationem peccandum mihi foret, ne alius peccaret, illud non eſſet in me peccatum; repugnat enim, eſſe ſecundum rectam rationem faciendum, & eſſe peccatum: Si autem ſecundum rectam rationem faciendum non eſt; ergo ſecundum rectam rationem potius permittendum eſt alienum peccatum, quàm proprium committendum.

9. *Non licet ſe defendere cum damno innocentis.*] Vtitur hoc pronunciato Maior in 4. diſt. 15. quod vt vniuerſaliter verum ſit, intelligendum eſt, quando defenſio ipſa eſt cauſa inferens damnum: Si verò ex defenſione, tanquam ex occaſione per accidens ſequatur damnum, & aliàs quis vtitur iure ſuo, poterit ſe nihilominus defendere. Quare non liceret v. c. defendere propriam vitam fugiendo in equo, ſi rurſus equi futurus eſſet nocumento proximo innocēti, iacenti in itinere, quia iam aſſumeretur, vt medium, curſus equi, qui per ſe cauſa eſt mortis innocentis, ex hypotheſi: at verò alio modo, eſſe occaſionem damni innocentis, vtendo iure proprio, abſque vllâ cooperatione tendente ad nocumentum: non videtur illicitum. Ita Vaſquez, Tom. 2. in 1. 2. diſp. 74. num. 13.

DISTINCTIO VIII.

De Bono & malo Hominis.

1. *Bonum hominis eſt, ſecundum rationem eſſe*, & contra

2. *Malum hominis eſt, quod eſt præter rationem.* D. Dionyſius c. 4. de Diuinis nom. part. 4. & ex illo D. Thomas 1. 2. q. 18. a. 5. in corp.] Vbi inde probat, in actibus humanis bonum & malum dici per ordinem ad rationem. Ratio axiomatum eſt, quia, vt ibidem S. Thomas ait: *Vnicuique rei eſt bonum, quod conuenit ei ſecundum ſuam formam; & malum, quod eſt præter ordinem ſuæ formæ:* quo modo frigus reſpectu aquæ bonum eſt, quia conuenit ei, ſecundum ſuam ſpeciem; calor autem reſpectu aquæ dicitur malus; quia accidit ei præter ordinem ſuæ formæ. At verò homo, quatenus homo eſt, ſiue ſecundum formam ſuam, eſt ens rationale; itaque quod eſt ſecundum rationem, id illi eſt bonum: quod verò præter vel contra rationem, malum eſt hominis. Vide etiam, ſi libet, S. Thomam 1. p. q. 49. a. 3. ad 5.

3. *Bonum animæ eſt optimum bonum.* Sumitur ex 1. mag. Moral. c. 5. & 2. Moral. Eudem. c. 1. & ex 7. Politic. c. 1.] Intelligitur axioma, & verum eſt comparatiuè, inter bona corporis, animi, & fortunæ collatione factâ, horum enim omnium ex genere ſuo optima ſunt bona animæ, vt perſpicuum eſt ex diſtinctione prima huius Tituli. Sic virtus, quæ animæ ornamentum eſt, nobilior eſt pulchritudine, quæ corpus ornat, & diuitijs, quæ externa ſunt bona, vt pluribus explicabitur infra, Tit. *de Virtute in genere.* Videri poteſt D. Thomas 1. 2. q. 2. a. 5. ad 1. eodem

ſenſu intelligendum eſt iſtud;

4. *Omnium humanorum bonorum libertas eſt maximum.*] Dionyſij Halicarnaſſ. lib. 11. idem dixiſſe Diogenem ſcribit Laërtius lib. 6. eodem ſenſu regulâ 106. iuris antiqui libertas dicitur, *Res inæſtimabilis*, contra verò, *ſeruitus mortalitati ferè comparatur*, vt habet Regula 209. Sumitur autem libertas hîc latè, pro generali poteſtate viuendi, vt velis, non in exterioribus modo, ſed etiam cum pleno dominio affectuum & paſſionum; Nam vt rectè dixit Pythagoras: teſte Stobæo ſerm. 6. *Nemo liber eſt, niſi qui ſibi imperat*, id eſt, qui nulli ſeruit inordinatæ cupiditati, nihil dolens agit, nihil coactus, aut iniurius: hoc autem contingit ſoli ſapiēti, qui in omnibus id, quod rectum eſt, ſequitur; ſiue talis quoad fortunæ conditionem diues ſit, ſiue pauper, ſeu dominus aut ſeruus, &c: in quem ſenſum rectè Bion, *Boni famuli libertate fruuntur, at mali liberi multarum cupiditatum ſerui exiſtunt.* Ita refert Stobæus ſerm. 2.

5. *Bona inferioris ordinis non æquiparantur bonis ordinis ſuperioris.*] Eſt commune dictum Theologorum & Iuriſtarum; ſenſus illius eſt, quantâcunque intenſione, magnitudine, aut multitudine augeatur, res quæpiam ordinis aut generis inferioris, nunquam tamen ita creſcet, vt eius inæqualitas, & improportio, cum aliâ re ſuperioris ordinis ad perfectam æqualitatem redigatur. Patet hoc in ſcientiâ humanâ acquiſitâ, quæ licet in infinitum perficiatur in ſuâ ſpecie, nunquam tamē par erit viſioni beatificæ. Eodem modo Theologi & Iureconſulti docent, iniuriam factam in bonis ſuperioris ordinis, non poſſe per bona inferioris rationis ad æqualitatem compenſari, vt iniuriam in vitâ, vel famâ per pecunias; Et in rebus naturalibus multæ ſpecies inferioris gradus non æquiualent vni altiori: Simili modo multa peccata

venialia, quamuis multiplicentur, per ſe non æquiualent vni mortali. Videri poteſt Suarez tomo 1. in 3. p. d. 4. ſect. 7. ſub finem. Leſſius de Iure & Iuſtitiâ l. 2. c. 11. dubit. 15. & ſeqq.

6. *Quilibet præſumitur bonus, quandiu non conuincitur malus.*] Nempe de iure, licet non ſemper obſeruetur de facto: ratio huius fundatur in corruptâ hominum naturâ: ratio illius eſt, quia hoc ipſo, quod re diſcuſsâ, non conſtat de contrario, id eſt, de malitia alicuius, indubitanter præſumendum eſt de bonitate ipſius, nec aliter licet ſine fundamento ſuſpicari: Cum etiàm dubia in meliorem partem ſint interpretanda, vt explicabitur infra, Titulo *de Iuſtitiâ & iure in genere.* Ea tamen hîc cautela adhibenda eſt, vt notat D. Thomas 2. 2. q. 70. a. 3. ad ſecundum, ne ea præſumptio fiat in periculum alterius, & ne de facili vnicuique credatur; præſertim ſi agatur de quopiam ad Prælaturam vel dignitatem aliquam promouendo. Tum enim requiritur aliqualis informatio, vt bene notat Andræas Alciat. in Tract. de Præſumpt. in 3. Reg. Præſumpt. 2.

7. *Bonus non eſt, qui bonis actibus non delectatur.* 1. Ethic. c. 8. explicat ibidem Philoſophus & probat:] Nam neque iuſtum eum quiſpiam dixerit, qui iuſtis non gaudet; neque liberalem, qui liberalibus actionibus non delectatur; & in cæteris eodem modo: *id enim cuique eſt voluptati, cuius cultor & amator eſt*, vt inquit Ariſtoteles ibidem.

8. *Aliud eſt, bonum eſſe hominem, aliud, bonum ciuem.* 3. Polit. c. 3.] Ratio eſt: quia ad illud ſufficit ſibi ſoli bene viuere: ad hoc verò requiritur, etiam noſſe cum alijs bene agere, qui ſunt eiuſdem communitatis membra. Propterea interroganti cuidam: in quâ re poſſet melius Reipub. inſeruire, prudenter reſpondit Philoſophus, *ſi ſtudeas bonus eſſe ciuis.*

Nemo ſiquidem boni domini, aut famuli, aut ciuis titulum, meretur, eò quod ſit pius, & frequenter oret, & ſibi abſolutè bonus; ſi interim incurius ſit in ſuâ gubernatione, aut in obſequio, quod debet, aut ſi inurbanis ſit moribus, & cum proximis viuere honeſtè non poſſit.

9. *Semel malus ſemper præſumitur malus.*] Eſt hæc regula 8. iuris in 6. quæ locum habet, niſi de emendatione ſecutâ aliquid conſtare poſſit. Procedit autem hæc præſumptio partim ex præſumentis naturâ corruptâ, partim ex corruptâ naturâ eius, de quo præſumitur. Sic ille, qui ſemel perfidus extitit, notam perfidiæ non facilè obliterat & illi, qui ſemel mentitus eſt, etſi deinceps vera dicat, difficulter creditur.

10. *Nemo repentè fit peſſimus.*] Effatum hoc & in naturalibus locùm habet, & in moralibus: nam & terra paulatim alluuione conſumitur, & mala ſemina ſenſim pullulant atque adoleſcunt in culmum, & infirmitates ſiue corporis, ſiue animi humani, qui ante leue aliquod medicamentum ſatisfuiſſet, poſtquam adauctæ & inueteratæ ſunt, etiam ferrum igneſque exigunt: non tamen vniuerſaliter verum eſt, quia Lucifer ex Angelo pulcherrimo, turpiſſimus repente factus eſt diabolus: nihilominus verificatur abſolutè, ſi conſideretur curſus ordinarius, quo res humanæ, & omnia peritura in deterius ruere ſolent; atque hoc ſenſu intelligi debet pronunciatum.

TITVLVS SEXTVS.

De Perfectione & perfecto.

DISTINCTIO PRIMA.

Diuiſiones Perfectionis.

1. PErfectio eſt triplex, eſſentialis, integralis, accidentalis. Patet hæc diuiſio, ex diuiſione boni in tria hæc eadem membra, quam vide Tit. 5. d. 1.

2. Alia eſt perfectio ſimpliciter, alia ſecũdum quid.: Perfectio ſimpliciter, ſiue vt alij dicunt, perfectio ſimpliciter ſimplex dicitur illa, quæ in vnoquoque melior eſt ipſa, quàm non ipſa, id eſt, quæ in genere entis talem perfectiorem dicit, vt nullam maiorem vel æqualem excludat: ita ſumitur ex D. Anſelmo, in Monolog. c. 14. Perfectio ſecundum quid, ſeu in certo genere eſt, quæ licet bonitatem aliquam afferat; tamen cum aliâ maiori, vel æquali pugnat, vel imperfectionem aliquam admixtam habet: tales ſunt omnes perfectiones creaturarum, prout in eis ſunt. De hac videri poteſt Scotus in 1. diſt. 8. qu. 1. ad 1. Suarez diſp. 10. metaph. ſect. 2. num. 35.

3. Alia eſt perfectio naturalis, alia moralis, alia artificialis; item alia eſt perfectio vera, alia apparens tantùm: & ſic deinceps. Vide diuiſiones Boni; nam Perfecti diuiſiones coincidũt cum illis. Videri etiam poteſt Ariſtoteles 5. Metaph. c. 16. vbi varias tradit Perfecti acceptiones.

DISTINCTIO II.

De Ente Perfecto generatim.

1. PErfectum eſt, cui nihil deeſt, 3. Phyſic. t. 63. & 5. Phyſ. t.21. & 5. Metaph. c.16.] Vbi fusè agitur de perfectione & perfecto. Verum eſt axioma, manendo in eodem genere, in quo dicitur quidpiam perfectum. Ita vt ſi fuerit perfectum in eſſentiâ, nihil ei deſit, quoad eſsẽtiam; ſi ſit perfectum integraliter, nullâ deſtituatur parte ſui integrante; ſi perfectum accidentaliter, nullum ab illo abſit perfectiuum accidens: Communiſſimè tamen perfectum dicitur, quod eſt nobile in ſuo genere; quo modo in creaturis maximè ſumitur pro perfecto perfectione integrali vel accidentali.

2. *Bonum & perfectum conuertuntur.*] Sumitur ex textibus citatis: & verum eſt ſeruatâ proportione inter bonum & perfectum; ita vt id dicatur bonum eſſentialiter quod eſt perfectum eſſentialiter, & contra, perfectum eſſentialiter, quod bonum eſt eſſentialiter: item vt id dicatur bonum integraliter, quod perfectum eſt integraliter, & contra, perfectum integraliter, quod bonum integraliter, & ita in cæteris pro variâ, ac proportionatâ inter ſe boni & perfecti acceptione.

3. *Omne Ens eſt perfectum.*] Sumitur ex locis citatis, & verum eſt ac intelligi debet de perfectione eſſentiali ſiue tranſcendentali, quo modo ſupra diximus, Tit. 5. diſt. 2. omne Ens eſſe bonum, & inter ſe iſta duo reciprocari: non autem intelligi poteſt de perfectione integrali, aut accidentali, vt clarum eſt ex ijs, quæ ibidem & hîc paulò ante ſunt dicta; Pro

quorum maiore explicatione notandum eſt, Deum à creaturis omnibus nec formaliter, nec effectiuè excludere omnem imperfectionē: non formaliter; quia infinita perfectio Dei, non perficit formaliter omnia entia, nec effectiuè; quia etſi omne malũ culpæ deſtruere poſſit: non tamē poteſt deſtruere omne malũ naturæ; quia non poteſt tollere omnem carentiam perfectionis: cum non poſſit dare creaturis infinitam ſuam perfectionem; vt proinde ſemper in ijs maneat carentia alicuius bonitatis & perfectionis. De quâ re vide, ſi libet, Theologos in 1. p. vbi diſputant, an infinitas Dei communicari poſſit alicui creaturæ, Suarez. Tract.2. in 1. p. l. 2. c. 1. n. 7.

4. *Perfectum eſt quod habet omnia.* l. 1. de Cælo c. 1.] Patet hoc axioma, ex huius diſtinctionis numero 1°, vbi dicitur; Perfectum eſſe id, cui nihil deeſt; id enim, cui nihil deeſt, habet omnia in eo genere perfectionis, in quo ipſi nihil deeſt; ſic omne id, cui nihil deeſt quoad ſua eſſentialia, habet omnia, ex quibus eius eſſentia conſtituitur, item id, cui nullum accidens deeſt, habet omnes accidentales perfectiones, & ita conſequenter in alijs perfectionum generibus.

5. *Ens ſimplicius eſt perfectius.*] Iſtud vulgare dictum referri ſolet à Theologis in materiâ de ſimplicitate Dei: Non autem eſt vniuerſaliter verum, ſi intelligatur abſolutè prout verba ſonant, alioqui quodlibet elementum eſſet nobilius quolibet mixto, v. c. ignis homine, terra leone, &c: & pleraque accidentia digniora eſſent ſubſtantijs, quibus inhærēt: Eſt ergo verum, ſi comparentur inter ſe duo entia ſimplicia & indiuiſibilia; falſum, ſi diuiſibilia & capacia intenſionis; quia calor v. c. vt vnum, eſt ſimplicior, quam calor vt 8. hic tamen eſt illo perfectior, non quidem eſſentialiter, cum *eſſentia conſt-*

ſtant in indiuiſibili, vt dictum eſt ſupra, Tit. 2. diſt. 4. ſed integraliter ſeu entitatiuè : quod ſi per terminum *Simplicius* intelligatur id, quod magis realiter, ſincere, & γνησίως eſt tale, abſolutè & vniuerſaliter verum eſt axioma : omne enim id, quod tali ſenſu eſt ſimplicius, cæteris paribus etiam eſt perfectius. Vide, ſi libet Theologos in materiâ citatâ.

DISTINCTIO III.

De Imperfecto generatim, & eius ad Perfectum ordine.

1\. OMnia naſcuntur imperfecta. Sumitur ex l. 4. de animalium part. c. 5. & ex 3. Metap. t. 3.] Verus pronunciati ſenſus eſt, omnes naturæ fœtus oriri imperfectos, eo modo, quo infra dicetur : *Natura procedit ab imperfectioribus ad perfectiora*, Titulo *de Naturâ*. Dixi *naturæ fœtus*, produci imperfectos : quia propoſitum axioma locum non habet in generatione æternâ Filij in diuinis, & alijs productionibus ſupernaturalibus : Veritas autem eius patet inductione : Nam & plantæ à paruo ortæ germine in altitudinem aſſurgunt, & leo nullus vnquam annoſus euaſit, qui prius catulus non fuerit, & vrſus informem fœtum ni lambat, vrſi figuram non videbit ; ſed neque vllus vir natus eſt ; prius enim in pueritiam migret oportet, deinde adoleſcat, & à iuuentute in virum euadat : denique mineralia & in ſubterraneis venis aluntur, & ſenſim perficiuntur. Voluit autem Deus, auctor naturæ omnia oriri imperfecta, vt ipſæ creaturæ ſuum creatorem agnoſcerent, & perfici ab eo poſtularent. Eodem ſenſu verum eſt illud vulgare :

2. *Imperfecta ſunt priora perfectis.*] Sumitur ex eodem textu ordine nimirum generationis aut temporis, iuxta explicationem præcedentis: Sic, *Primum*, inquit præclarè Somnius, *eſt ſemen, deinde gramen, tertio ſeges, denique panis ad veſcendum, vitæ commodus.* Item: *Primum fœtus humanus, deinde infans, poſtea puer, exinde adoleſcens, tandem vir ad omnem functionem idoneus*: & ita ſimiliter accidit in omnibus ijs, quæ ſecundum ordinarium naturæ proceſſum à ſtatu imperfecto ſenſim progrediuntur ad perfectionem, & de hiſce propriè intelligitur axioma: Non verò imperfecta ſunt priora perfectis ordine dignitatis ac naturæ, vt fusè explicabitur infra, Titulo *de Natura.*

3. *Imperfectum eſt inchoatio Perfecti.*] Eſt commune dictum Philoſophorum, quod non in naturalibus modo & moralibus; ſed in artificialibus etiam locum habet, ſumitúrque ex 8. Phyſ. t. 75. & alijs: ſic virtus moralis, aut ſcientia imperfecta inchoatio eſt virtutis ac ſcientiæ perfectæ: ſic habitus ſcribendi aut pingendi imperfectus, diſponit ad habitum in eodem genere perfectum: ſemper enim inchoatio alicuius ad perfectionem eiuſdem ordinatur, iuxta explicationem præcedentium, & iuxta illud: *Nunquam bene, qui nunquam malè*: id eſt, nunquam perfectus euadet in aliqua ſcientiâ, virtute, aut alio quouis habitu naturali, & humano modo, per certas diſpoſitiones acquirendo, qui nunquam incipit imperfectè.

4. *Ardua ſunt rerum magnarum auſpicia.* Elicitur ex 2. Elench. c. 8.] Vbi non magnarum modo; ſed omniùm etiam omninò rerum initia dicuntur eſſe maxima & difficillima; ac proinde primi artium inuentores, etſi rudem & imperfectam cognitionem tradiderint, maiori æſtimantur laude digni, quàm illi,

illi, quorum operâ deinceps magis magíſque res ſunt perfectæ: Etenim, *facile eſt inuentis aliquid addere*; & vt 1. Ethic. cap. 7. Philoſophus inquit: *Cuiuſlibet eſſe videtur, ea quæ bene ſunt circumſcripta, producere, & explicare, atque exponere, tempuſque talium inuentor eſſe, & adiutor bonus: vnde & artium facta ſunt incrementa. Eſt enim cuiuslibet, id, quod deeſt, ſupplere*; quaſi dicat, ſi quis intueatur ea, quæ ab alijs ſunt primò inuenta, facilè aliquid ſucceſſu temporis videre & experiri poſſe, quod initio non fuerat animaduerſum, & ita quemlibet facilè aliquid ſuperaddere poſſe rebus inuentis: at verò prima inuentio & omnia rerum magnarum auſpicia longè difficillima ſunt, vt docet Philoſophus locis citatis; cuius ratio vel ex eo patet, quod conueniat initia eſſe rerum ſuarum ſimilia, vt idem docet in Problem. ſect. 10. iuxta illud Vulgare: *Magnorum fluminum ſunt etiam fontes nobiles*, Vide ſup. Tit. 2. diſt. 3.

5. *Omne imperfectum eſt propter perfectius.* Sumitur ex 3. Phyſ. t. 65. & 8. Phyſ. t. 75.] Simpliciter nimirum & abſolutè, quo modo partes ſunt propter totum, & creaturæ irrationales, propter rationales, & omnes hæ propter creatorem tanquam finem vltimum rerum omnium: Sic etiam materia prima, poteſt dici ſimpliciter eſſe propter formam, & compoſitum, non item forma propter materiam; quia illa eſt imperfectior: Dixi ſimpliciter & abſolutè; quia per accidens fieri poteſt, vt id quod perfectius eſt, ordinetur ad imperfectius; quo modo ſcientia humana v. c. à multis ordinatur ad obtinendas diuitias. Vide, ſi libet, Suarez tomo 1. in 3. par. diſp. 17. ſect. 4. in fine.

DISTINCTIO IV.

De Naturali ſtudio Perfectionis.

1. *OMne imperfectum appetit ſui Perfectionem.*] Indicatur à S. Thomâ in librum 1. Metaph. lect. 1. eo nimirum modo, quo à naturâ aptũ eſt eam appetere, idque appetitu vel innato, vel elicito, vel vtroque ſimul: appetitu innato res omnes non cognoſcitiuæ propendent in bonum & perfectionem ſuam; quo pacto lapis, v. c. etiam dum immotus iacet in ſuperficie terrę appetit centrũ ſiue mediũ vniuerſi per inclinationem naturalem ad illud. Appetitus elicitiuus duplex eſt, prior ſenſitiuus ſiue irrationalis: poſterior rationalis; illo omnia animalia; hoc verò homines, Angeli, &c. in ſuam perfectionem ſiue bonum ſuum naturali propenſione feruntur. Nam

2. *Idcuique bonum eſt, vnde perficitur.* Sumitur ex 1. Ethic. c. 7.] Veritas eius perſpicua eſt, ex huius Tituli diſtinctione ſecunda, vbi dicitur Bonum & Perfectum conuerti ſiue reciprocari. Hinc quia omne Ens naturaliter tendit in ſuum bonum, etiam naturaliter appetit ſuam perfectionem. Sic materia prima appetit formam, tanquam quidditatem perfectiuam ſui, iuxta Ariſtotelem 1. Phyſ. t. 81. vbi ait, Formam expeti à materiâ, ſicuti pulchrum à turpi: Eſt enim materia non modo Ens incompletum; ſed nuda etiam & informis potentia ac proinde formam appetit, cuius officium eſt perficere materiam, ac determinare ad certam ſpeciem & ſubſtantiam completam. Eadem eſt ratio in aliis; ſicuti enim, omne Ens intendit finaliter ſuum bonum, ſiue verum id ſit, ſiue apparens tantùm, vt dictum

eſt, Tit. 5. diſt. 5. ſic etiam intendit finaliter & appetit ſuam perfectionem; quia hæc duo inter ſe conuertuntur.

3. *Omne Ens prius in hoc propendet vt ſeipſum perficiat, quam vt aliud.*] Intelligitur de propenſione ſeu inclinatione naturali rerum omnium creatarum, quæ vt Enti cuilibet naturali ingenita eſt ad ſeſe tuẽdum & conſeruandum ante omnia alia, ita nihilominus ad ſeipſum perficiendum: Perfectio n. cuiuſcunque rei, ad conſeruationem eiuſdem, & melius eſſe naturaliter ordinatur. Hoc ſenſu rectè Tullius inquit: *Proximus egomet mihi*. Licet verò lege Chriſtianâ, Proximum æquè ac nos ipſos diligere, & conſequenter perfectionem ipſius non minus ac noſtram promouere iubeamur; non tamen id dicto repugnat axiomati; quia nemo nobis proximior eſt nobis ipſis, nec vllus tam propinquus nobis, quam ipſi ſimus.

4. *Tum vnumquodque perfectum eſt, cum attingit propriam virtutem.*] Indicatur ab Alexandro de Ales in 5. Meta.12. D. Thomâ in 8. Phyſ.lect.19.& aliis; ſenſus eſt, rem quãlibet, tunc cenſeri perfectã, quãdo adepta eſt virtutẽ ſuæ naturæ conuenientẽ in ſpecie & gradu ſibi debitis: ſic homo tũ maximè perfectus eſt perfectione morali, cum perfectam acquiſiuit virtutum moraliũ poſſeſſionem; in quem ſensũ 7. Phy. c.3.t.19. virtutes *perfectiones* eſſe dicũtur, quę poſſeſſorẽ ſuum in omnibus rectè diſponãt. Vnde ex eodẽ textu virtus definitur: *Diſpoſitio perfecti ad optimum.* De quâ definitione infra, Tit. *de Virtute in genere.*

5. *Quo res eſt futura perfectior eò plurium egentior.*] Effatum iſtud à D. Thomâ in 7. Metaph. lect. 6, 23. & in 7. Politic. lect. 12. proponitur his verbis: *Quo aliquid eſt perfectius, eò pluribus ad ſui perfectionẽ eget*, ſẽſus verus eſt, plura requiri ad hoc vt perfectius

quidpiam euadat, quàm vt minus perfectum; patet in naturali generatione rerum, & immutatione, ſiue ſecundum mores illa conſideretur, ſiue ſecundum naturam, aut artem; Nam & animalia, quæ dicuntur perfecta, non duratione modo, ſed & intenſione magis perfici ſolent, quàm imperfecta, & ex vtriſque illorum, pluribus perfectionibus egent ea, quæ futura ſunt nobiliora. Sic inter homines, vir longiori tempore ad ſui perfectionem indiget, quam mulier, & inter vtroſque, qui religioſi futuri ſunt, non ita facilè pro ſuo ſtatu perficiuntur, ac ſeculares, eadem eſt ratio in alijs; quia nimirum, cæteris paribus, facilius eſt ad inferiorem dignitatis gradum aſcendere, quàm pertingere ad alium longè ſublimiorem. Intelligitur ergo propriè & verum eſt pronunciatum de rebus mutationi & corruptioni ſubiectis: eæ enim quo perfectiores ſunt, eò pluribus indigent ad finem ſuum conſequendũ: ſecus autem ſe habet res æternæ & incorruptibiles, vt docetur l. de cauſis c. 10.

6. *Perfectio cuiuſque rei eſt difficillima.*] Intelligitur pronunciatum de perfectione integrali & accidentali. Eius veritas experientiâ & vſu quotidiano comprobatur: pauciſſimi namque omnimodam perfectionem etiam earum rerum, quibus maximè ſtudent, conſequuntur: At verò dare aliquod initium rei eſt facile. Etenim non admodum difficile eſt acquirere, v. c. habitum aliquem moralem vel intellectualem in qualicunque gradu; at acquirere habitum ſcientiæ aut virtutis in gradu excellenti & abſolutè perfectum; id demum eſt longè difficillimum.

DISTINCTIO V.

De Perfecto in ordine ad operationem.

1. PErfectum eſt, quod ſibi ſimile poteſt procreare.] Refertur à S. Thomâ in 4. Metaph. lect. 1. ab Alexandro de Ales in 9. Metaph. t. 17. & aliis, ſumiturque ex 2. de animâ t. 34. Locum autem habet in plantis & animalibus perfectis; de illis enim loquitur ibi Ariſtoteles, vt perſpicuum fit intuenti verba textûs: agit namque de ijs, quæ generant ex ſemine, quæque nec mutila ſunt, aut aliis imperfectionibus impedita, aitque: *Naturaliſſimum opus viuentium eſſe, quacunque perfecta, & non orbata, aut generationem ſpontaneam habentia ſimile ſibi procreare, animal quidem animal; plantam verò plantam, vt ſint ſemper hoc pacto, conditionemque ſubeant, quoad poſſunt, diuinam*: itaque ex mente Ariſtotelis locum habet in animalibus, & plantis; non verò in Deo, aut aliis ſubſtantiis ſeparatis: Vt tamen his etiam accommodari poſſit, D. Thomas loco citato, 1. p. diſtinctionem adhibet ac duplex ſimile conſtituit, vnum ſecundum ſubſtantiam; alterum ſecundum perfectionem ſuperadditam: Itaque ſi pronunciatum intelligatur de productione ſimilis priorē modo, verum erit de viuentibus tantum ſublunaribus, vt dictum eſt ſecundum mentem Ariſtotelis; Si autem intelligatur dē modo poſteriore, verum erit in ſubſtantiis etiam ſeparatis: hoc etenim ſenſu: *Superior Angelus illuminat inferiorē*, vt inquit D. Dionyſ. c. 4. & 10. Cæleſt. Hierar.: & vt inquit D. Thomas; *in cæleſtibus etiam eſt paternitas*, vt ex verbis Apoſtoli patet Epheſ. 3. *ex quo omnis paternitas in cælo & in*

terra nominatur. Porrò, quo modo in diuinis etiam proceſſionibus locum habeat, explicabitur Tit. 11°. d. 8. n. 3. & 4.

2. *Agere multa rectè, & ſæpe, difficile eſt*, l. 2. de Cælo c. 5. t. 63.] Vbi docet Philoſophus, in agentibus naturalibus, ea cæteris paribus excellentiora haberi, quæ multa, eaque bene agere poſſunt; eò quod hoc perquam difficile ſit. Ea enim rerum naturalium conditio eſt; vt quēadmodum eſſentiam; ita potentiam quoque ſiue vim agendi limitatam habeant, quæ plurimis ſimul æquè perficiendis minus ſufficiat. Vnde non incongruè dictum eſt iſtud:

3. *Impar inuenitur ad ſingula, qui confuſâ mente diuiditur ad multa*, S. Gregorius 1. Paſtoral. c. 4.] Quam improuidè ſibi conſulant, qui in occupationibus, ſiue indifferentibus, ſiue etiam per ſe honeſtis nimij ſunt, pulchrè oſtendit Chriſtus exemplo S. Marthæ, quam zelus hoſpitandi Chriſtum Dominum noſtrum, adeo reddebat inquietam, vt ipſemet ei Chriſtus dixerit: *Martha Martha ſollicita es, & turbaris erga plurima*; quaſi diceret: quamuis opus, quod præſtas, ſit bonum; & zelus, qui te impellit, ſit honeſtiſſimus: nimia tamen ſollicitudo & turbatio iſta, improbabilis eſt; quia effundis te ad multa, non reducens illa ad *vnum* illud, quod *eſt neceſſarium*, ad exequendum ſcilicet in omnibus voluntatem meam. Eodem ſpectat conſilium Eccléſiaſtici dicentis: *Fili ne in multis ſint actus tui.* Eccl. 11. 10. id eſt, ne multis rebus nimiè implicer is: multa autem intelliguntur, quæ vires excedunt, & impediunt exercitium ſapientiæ, quæ non obtinetur (vt idem Eccleſiaſticus ait) niſi: *In tempore vacuitatis, & qui minoratur actu, ſapientiam percipiet*, cap. 38. 25. Monet itaque effatum propoſitum, diſcretè ſuſcipiendas eſſe occupationes, & ita moderandas, vt ne

ſpiritum, & animi vigorem turbent & impediant; in quam etiam ſententiam eſt illud: *Totum ſpiritum ſuum profert ſtultus: ſapiens differt, & reſeruat in poſterum.* Prouerb. 29. 11.

4. *Perfectiſsimo Enti debetur perfectiſsimus modus agendi.*] Ratio eſt, quia ex communi Philoſophorum ſenſu: *Modus agendi ſequitur modum eſſendi*, Et: *ſicut ſe res habet ad eſſe, ita etiam ad operari.* Patet inductione per omnes gradus Entium: Nam viuentia tantùm perfectiorem habent modum agendi, quam ea, quibus eſt eſſe tantum; & ſenſitiua perfectiorem habent, quàm viuentia tantum; & homo animal rationale perfectiorem habet brutis ſenſitiuis, & adhuc perfectiorem intelligentiæ ſeu ſubſtantiæ ſeparatæ; ac denique omnium perfectiſſimũ habet glorioſus Deus, qui eſt Ens Entium infinitum, &, *operatur omnia ſecundum conſilium voluntatis ſuæ*, Epheſ. 1. Hoc axioma in moralibus magnam cum primis vim obtinere debet; decet enim eos, qui perfectæ virtutis opinione aut dignitate præcellunt, perfectis virtutum actionibus, quod tales reuera ſint, demonſtrare.

PARS TERTIA.

De Ente increato.

TITVLVS SEPTIMVS.

De Deo, qui eſt Ens Entium infinitum.

DISTINCTIO PRIMA.

Prima diuiſio Entis realis, & per ſe.

ENS primo diuiditur in Ens finitum & infinitum, cui diuiſioni æquiualent iſta: in Ens creatum & increatum, in Ens à ſe & Ens ab alio, Ens dependens & independens, Ens per eſſentiam & per participationem; Ens ſimpliciter neceſſarium, & non ſimpliciter neceſſarium; Ens purè actuale, & potentiale. De quibus videri poteſt Suarez diſp. 4. Metaph. ſect. 8. & diſ. 18. ſect. 1. & 2.

Explicatis igitur axiomatis de naturâ & proprietatibus Entis in communi, proximum videtur, vt de glorioſo Deo, qui eſt, per antonomáſiam & per eſſentiam Ens, pronunciata colligamus. Ipſum namque Entium particularium numero includere viſum non fuit, cum ab eo velut infinito quodam pelago, omnia Entium creatorum genera dimanent: referemus autem breuiter hîc ea duntaxat axiomata, quæ dicuntur de Deo, vt Ens eſt, déque communioribus

attributis: Nam de Deo, vt Creator & Gubernator eſt, & de ſimilibus aliò ſpectantibus, explicabuntur effata ſuis locis.

DISTINCTIO II.

Axiomata de Deo & eſſe Dei in genere.

1. DEVS *eſt.*] Hæc propoſitio per ſe immediatè, ſeu ex terminis nota eſt, ſecundum ſe quoad rem ſignificatam; quia prædicatum eſt de eſſentiâ ſubiecti: Etenim Deus eſſentialiter eſt ſuum eſſe, vt mox fuſiùs explicabitur, ac proinde immediatè, ſeu ſine medio conuenit Deo ſuum eſſe: vt docet S.Th. 1.p.q.13.a.11. & alij Theologi ibidē. Hurtado diſ.1. Metaph. n. 47. & Philoſophi communiter, quia illud dicitur per ſe & in ſe notum, quod nullam habet ſui cauſam & rationem à priori: Eſſe autem ſine exiſtere, tam eſſentiale Deo eſt, quam homini eſſe animal rationale. Non eſt autem dicta propoſitio per ſe immediatè nota, quoad nos, qui per diſcurſum cognoſcimus Deum eſſe, quo modo Rom.1. & Sap. 13. dicitur Deus cognoſci ex creaturis.

2. *Deus eſt ipſum eſſe.*] Notat Eugubinus 3.perēnis Philoſophiæ, cap.7. ita Deum appellari non à Patribus modo; ſed à priſcis etiam Philoſophis, ad ſignificandum, Deum non habere eſſe limitatum ac determinatum ad certam perfectionem; ſed vindicare ſibi omnem plenitudiuem Entis, quæ non poſſit melius exprimi, quàm per vocem *eſſendi*, abſolutè & abſque reſtrictione prolatam: in eâ enim ſic ſumptâ omnis perfectio inſtauratur, vt docet D.Thomas q. 7. de Potentiâ, a. 2. ad 9 vbi ait:

3. *Eſſe eſt actualitas omnium actuum.*] Addit ibidē;

Et propter hoc etiam eſt perfectio omnium perfectionum; ita nimirum vt nihil addi ei poſſit, quod ſit ipſo formalius (eſſet enim non Ens) nec ex ſe diſtinguatur in plura eſſe; ſed tantùm quatenus eſt talis vel talis naturæ; ex quo fit, vt abſolutè prolatum, omne Eſſe, & omnem perfectionem contineat: Hoc ſenſu Auctor Theologię ſecundum Ægyptios rectè protulit iſtud:

4. *Deus eſt ipſum quod eſt, extra quod nihil omninò eſt.* l. 4. c. 1.] Poteſt etiam tam hoc, quam priore effato ſignificari, actualitatem ſiue exiſtentiam eſſe Deo eſſentialem, & longè illi nobiliore gradu, quàm cæteris Entibus conuenire; quo ſenſu Patres interdum negant, alia eſſe: quia ſcilicet, cum ſint potentialia, ſunt obnoxia mutationi, ideoque non ſunt dicenda eſſe ſimpliciter. Pro maiore autem axiomatum propoſitorum intelligentiâ notandum eſt ex D. Thomâ p. 1. q. 13. a. 11. 12, ſiue, Qui eſt, quod eſt nomen Dei, triplici ratione Deo maximè proprium eſſe. Primo ex ratione ſignificandi, cum non formam aliquam, ſed ipſum eſſe ſignificet: proprium autem ſit ſolius Dei, vt ipſum Eſſe ſit ipſius eſſentia. 2° ex amplitudine ſignificationis, quæ omnem eſſendi modum ambiat, & comprehendat, velut, *quoddam ſubſtantiæ pelagus infinitum*, vt eſt apud D. Damaſcenum l. 1. de Fide cap. 12. 3° denique ex circunſtantiâ ſignificati temporis: Nam, *Qui eſt*, ſignificat eſſe præſens, quod diuino maximè conuenit, cuius eſſe non nouit præteritum aut futurum, vt diſputat S. Auguſtin. l. 83. qq. q. 17. & l. 5. de Trin. c. 2. & alibi.

5. *Deus eſt Ens per eſſentiam.*] Duplici ſenſu poteſt aliquid dici tale per eſſentiam, vt notat Sylu. q. 6. conflati. a. 3. & q. 11. a. 4. prior eſt, quo res dicitur eſſe talis, non per aliquid ſuperadditum; ſed per ſuammet eſſentiam, quo pacto, ait, per eſſentiã,

ſumi in vi duarum dictionum: ſecundus, quo illud, per eſſentiam, ſumitur in vi vnius dictionis, ita ſcilicet, vt idem ſit, atque eſſentialiter; priore modo nihil vetat, res creatas dici entia per eſſentiam: poſteriore modo ſolus Deus dicitur, & eſt Ens per eſſentiam. i. ſolus Deus eſt eſſentialiter exiſtens. Lege Hurtado diſp. Metaph. 2. ſect. 1. n. 1.

6. *Deus eminenter continet omne Ens per participationem.*] Senſus eſt: Deus nobiliore modo continet in ſe omne eſſe, & omnem perfectionem rerum creatarum, quàm res ipſæ; Earum ſiquidem eſſe nihil aliud eſt, quam imperfecta quædam participatio diuini eſſe. Hinc etiam Deus in manu ſuâ habet omnes actiones cauſarum ſecundarum, ſicut habet eſſe omnium, vt fuſiùs explicabitur infra, Titulo *de Cauſâ*. 1. diſt. 4. Vide D. Thomam 1. p. q. 3. a. 8. & q. 105. a. 2.

DISTINCTIO III.

De Vnitate Dei & Perſonarum Trinitate.

1. DEVS *ſi non eſt vnus, Deus non eſt.*] Celebre iſtud pronunciatũ intelligitur & verum eſt de vnitate eſſentiæ ſiue naturæ; non a. perſonarũ, vt ex fide clarum eſt. Eſſe autem Deum vnũ in eſſentiâ, demonſtrãt Theologi & Philoſophi cum aliis rationibus, tũ hoc diſcurſu naturali: ſi eſſent duo vel plures Dij, illi vel eſſent æquè perfecti ac potẽtes; vel vnus eſſet altero perfectior & potẽtior: ſi prius, ergo vnus poſſet alterum impedire, cum ſtatuuntur æquè potẽtes; & per cõſequens, nullus eorum eſſet Deus, quia nullus poſſet exequi aut perficere, quæ pro ſuo arbitrio vellet: ſi poſterius, ergo imperfectior nõ eſſet Deus; quia non contineret infinitã & omnimodã

perfectionem. Item Deus eſt ens per ſe neceſſarium, ergo repugnat illi multiplicari, conſequentia probatur, quia id dicitur Ens neceſſarium, quod eſſe ſuum non habet ab alio, ſed ex vi ſuæ eſſentiæ, ergo eſſentialiter includit actualem exiſtentiam, ergo etiam ſingularitatem, ergo multiplicari non poteſt. Vide Gillium in 1. p. l. 2. Tract. 3° toto, Suarez Tract. 1. l. 1. c. 6. vbi probat, Deum non tantum eſſe vnum affirmatiuè; quia ſc. eſt indiuiſus in ſe; ſed etiam negatiuè & excluſiuè, quia excludit conſortium aliorum ſimilium.

2. *In diuinis omnia ſunt vnum, vbi non obuiat relationum oppoſitio.* S. Anſelmus lib. de proceſſione Spiritûs ſancti. c. 2.] Celebre iſtud axioma Theologicum à Conciliis & Patribus, ac Scholaſticis Theologis, intelligitur & explicatur de verâ & reali oppoſitione in diuinis, vt quæ eſt inter correlationes, ſiue ea directa, explicita & immediata ſit, ſiue indirecta, implicita, aut mediata; item de verâ vnitate ſingulari & identitate reali, in eâdem re ſingulari & ſimpliciſſima, qualis eſt Deus: Sic enim interpretantur illud Ioann. 1. Canon. c. 5. *Et hi tres vnum ſunt*, & illa verba Chriſti: *Ego & Pater vnum ſumus*: Non verò intelligi debet de ſolâ vnitate rationis, ſiue vniuerſali aut quaſi collectiuâ; alioqui non haberemus ex illo principio, tres relationes in diuinis realiter quidem inter ſe diſtingui: eſſe tamen vnam rem ſimpliciſſimam abſolutam; quæ eſt diuina eſſentia; quod tamen communiter ex hoc pronunciato probant Theologi: docent ſiquidem eſſentiam & relationes non diſtingui inter ſe realiter, eò quod inter has & illam nulla obuiet oppoſitio: item ſpirationẽ actiuã Patris & Filij eſſe vnam relationem, non tantùm vnitate rationis, nec per ſolam collectionem plurium; ſed per ſimplicem vnitatem in Entitate re-

latiuâ, quæ ſit communis Paternitati & Filiationi; per identitatem etiam realem cum illis, eò quod nulla interueniat oppoſitio, iuxta propoſitum axioma lege Suarez de Trin. l. 5. c. 6. n. 6. & Becanum de Trin. c. 6. q. 3. n. 6. vbi dicit, omnes Theologos in hoc conuenire, quod in diuinis non detur de facto realis diſtinctio, niſi inter ea, quæ relatiuè opponuntur: de poſſibili verò aliter ſentiunt Scotus, Ocham, Gabriel, & Aureolus in 1. d. 11; ſed contra communem aliorum ſententiam. Iuxta hunc ſenſum facilis eſt explicatio iſtius:

3. *Sola relatio multiplicat Trinitatem.* Boëtius l. 1. de Trin. c. 12.] Dicitur ſola relatio in diuinis multiplicare Trinitatem, non quod quælibet, aut quouis modo ſumpta, conſtituat vel multiplicet Perſonas; ſed quod Perſonæ in diuinis non multiplicentur, niſi per relationis oppoſitionem, ſiue in quantum relatio cauſat oppoſitionem in diuinis. Pro quo, Notandum eſt, relationes creatas duobus modis poſſe inter ſe diſtingui realiter, primo quia opponuntur relatiuè, vt paternitas & filiatio, 2° quia diuerſæ ſunt aut diſparatæ, vt paternitas & ſimilitudo: Prior diſtinctionis modus eſt proprius relatiuis, quatenus relatiua ſunt: poſterior communis eſt relatiuis & abſolutis. Cum ergo in diuinis omnia abſoluta ſint idem à parte rei, & vnum ex natura ſuâ non ſit diuerſum, ſeu diſparatum ab alio; ſequitur in diuinis non relinqui alium modum diſtinctionis & multiplicationis, niſi per oppoſitionem relationum. Et hoc patet exemplo; quia paternitas & ſpiratio actiua ſunt relationes reales, & tamen, quia non opponuntur, realiter ſunt idem: paternitas verò & filiatio realiter differunt, quia opponuntur formaliter, directè, & explicitè. Sic etiam realiter differunt paternitas & ſpiratio paſsiua; licet enim non opponantur, vt correlatio-

nes formales: opponuntur tamen oppoſitione mediatâ & indirectâ, quia paternitas ratione ſpirationis actiuæ, cum quâ identificata eſt, indirectè & implicitè opponitur ſpirationi paſſiuæ. Videri poteſt Suarez, l. 7. de Trin. c. 3. n. 7. vbi & hoc dictum Boëtij, & alias ſimiles Patrum locutiones adducit.

DISTINCTIO IV.

De ſimplicitate Dei & cæteris attributis negatiuis.

1. DEVS *eſt actus purus.* 12 Metaph. c. 3. & 6.] Eſt Deus puriſſimus actus, in quo nulla datur potentialitas obiectiua; cum ſit Ens eſſentialiter exiſtens: nec potentia paſſiua ſeu receptiua, aut compoſitio actualis ex naturâ rei; quia incapax eſt Deus recipere aliquã perfectionẽ; cum ipſe ſit eſſentialiter omnis perfectio, ſimpliciter dicta, vt vox ipſa puri actus importat, & talis compoſitio requirat partes componentes ex naturâ rei actu diſtinctas inter ſe; ita vt id, quod tali modo componitur, habeat partes ſe priores, à quibus dependeat, in eſſe ſuo totali, ac requirat inſuper aliquod aliud agens, naturâ & dignitate prius, quod vniat illas partes & totum conſtituat: Atqui in Deo non dantur huiuſmodi partes, nec dari poteſt aliquid Deo prius; cum ille ſolus ſit æternus & eſſentialiter immortalis: iuxta hanc explicationem verum eſt cõmune Philoſophorũ axioma.

2. *In Deum non cadit vlla compoſitio.* Refertur à Becano Theologiæ ſchol. p. 1. Tract. 1. c. 2. nu. 3. à Suarez in 1. p. tr. 1. c. 5. & alijs paſſim.] Datur tamẽ in Deo compoſitio virtualis ex naturâ rei, quæ ſit actualis per rationem; Nam eſſentia, exiſtentia, &

attributa virtute ſeu eminenter diſtinguuntur inter ſe; actu per rationem ſeu attributionem noſtri intellectus, & hæc compoſitio nihil officit perfectæ ſimplicitati & perfectioni diuinæ, vti neque repugnat illi ratio potentiæ actiuæ, vtpote quæ bene cohæret cum actu principali, & cum actu puro; imò vt cõmuniter loquũtur Philoſophi ex l.3. Phyſ. c.3.

3. *Vnumquodque agit ſecundum quod eſt actu.*] Itaque cum triplex ſoleat aſſignari potentia, obiectiua, actiua, paſſiua, prima duntaxat, & tertia pugnat cum actu puro; illa quidem, quatenus excludit perfectionem eſſendi actu; hæc verò, quatenus excludit perfectionem formæ recipiendi. Legi poteſt de hoc pronunciato, c. Firmiter, & c. Damnamus, de Summâ Trin. & Fide Catholicâ.

4. *In Deo non diſtinguitur Quo eſt, & Quod eſt.*] Eſt hoc commune principium Patrum, Theologorum, ac Philoſophorum, de quo D. Gregorius l. 9. Mor. c. 2. & l. 18. c. 34. Auguſt. l. 6 de Trin. c. 6. & ſeqq. Boëtius l. 1. de Trin. & l. de Hebdomad. & alij: intelligitur autem & verum eſt, de diſtinctione reali actuali; talis enim ſummæ Dei ſimplicitati repugnat, vt cum D. Thomâ, docẽt Theologi in 1. p. & clarum eſt ex paulò ante dictis. Non verò intelligi debet de diſtinctione virtuali & rationis. Ex communi enim Doctorũ ſentẽtiâ dantur in diuinis, proprietates virtute & ratione diſtinctæ à perſonis, quas conſtituunt & diſtinguunt, iuxta illud Concilij Lateranenſis in c. Firmiter: *Hæc ſancta Trinitas ſecundum communem eſſentiam vna, & ſecundum perſonales proprietates diſcreta.* Vide, ſi placet, Suarez l. 7. de Trin. c. 1. n. 3. & ſeqq. Hurtado diſp. 20. Metaph. n. 22.

5. *Solus Deus ſtat in eſſẽtiâ.* Philo in libro, quod deterius inſidietur potiori, ad illud: *Ecce eijcis me.*] Significatur hoc dicto immutabilitas, ſoli Deo glorioſo ita

propria & eſſentialis, vt cætera entia ſint, quaſi non eſſent, & tanquam nihilum in conſpectu illius, vt ſupra fuſiùs explicui: *quàm ob cauſam* (verba ſunt Philonis ibidem) *neceſſariò de ſeipſo dicit: Ego ſum, qui ſum; ac ſi, quidquid poſt ipſum eſt, non per eſſentiam ſit; ſed ſolâ opinione hominum.*

DISTINCTIO V.

De Bonitate Dei, & cæteris attributis poſitiuis.

1. **D***Eus eſt Ens, quo melius excogitari non poteſt.* Sumitur ex c.3. & 7. libri 12. Metaph. & refertur à B. Anſelmo c. 4. Proſologij.] Ratio eſt, quia Deus eſt ſummè & infinitè bonus ac perfectus, & continet omnes perfectiones, tam creatas, quàm increatas; increatas quidem quia hæ non poſſunt eſſe extra Deum: creatas verò, quia Deus eſt cauſa efficiens illarum omnium, ac proinde neceſſariò continet illas: nam quidquid perfectionis eſt in effectu, debet eſſe in causâ efficiente vel formaliter, vel eminenter. Hinc rectè dixit Ariſtoteles:

2. *In Deo ſunt omnia.* 12. Metaph. c. 12°.] Quia enim Deus habet infinitam perfectionem in totâ latitudine Entis, omnes omninò perfectiones, tàm eæ, quæ ſimpliciter, quam quæ ſecundum quid tales ſunt, aliquo modo ſunt in Deo: Et quidem perfectiones ſecundum quid ob adiunctam imperfectionem, contineri dicuntur eminenter in Deo, id eſt perfectiori modo quàm in ſeipſis: quo ſenſu rectè dixit S. Ioannes, *omnia in ipſo vita erant*, vt oſtenderet creaturas, & perfectiones ſecundum quid, quatenus ſunt in Deo, habere eſſe nobilius, quàm in ſeipſis;

ipſis; ſeu habere eſſe diuinum, adeóque eſſe Deum: perfectiones verò ſimpliciter continentur in Deo formaliter; cum enim nullam in ſuo conceptu includant imperfectionem; ſed capaces ſint perfectionis infinitæ,& nullam habeāt incompoſſibilitatem cum aliâ æquali, non poſſunt perfectiori modo poſſideri, quàm formaliter; & niſi ita à Deo poſſiderentur, non conſtaret ipſius infinitudo perfectionis; quia careret aliquo, quod meliùs eſſet habere. Addunt aliqui, tribus modis eſſe creaturas in Deo, primo in potentiâ Dei, vt in cauſa efficiente, 2° in ideâ, vt in exemplari, 3° in ſcientiâ, vt in causâ cognoſcente; vnde triplex quaſi eſſe habent in Deo, Eminens, Ideale, Intelligibile.

3. *Quidquid eſt in Deo, eſt ipſe Deus.*] Eſt hoc commune axioma Theologorum omnium, vt ait Suarez l. 4. de Trin. c 7. n. 7. Sumitur ex 12. Metaph. t. 51. & aliis. Ratio eſt, quia eſſentia diuina in omni genere Entis eſt perfectiſſima,ergo à parte rei continet omnem perfectionem, vel eminenter, ſi habeat imperfectionem admixtam, vel formaliter, ſi nullam adiunctam habeat; ſequela probatur; tum quia aliàs entitas eſſentiæ non eſſet formaliter omnino perfecta; ſed indigeret alijs entitatibus, quibus perficeretur; tum etiam,quia perfectior eſt illa res,quæ in ſuâ entitate, independenter ab aliâ diſtinctâ, habet omnem perfectionem poſſibilem; tum denique quia (vt rectè notat D. Bern. ſerm. 8 in Cantica, & l. 5. de conſideratione, agens contra Gilbertum) alioqui ſequeretur, Deum non eſſe ſimplicem; ſed compoſitum ex rebus inter ſe realiter diſtinctis, quod eſt contra fidem. Videri poteſt Suarez l. 4. de Trin. c. 2. Vaſquez 1. p. diſp. 120. c. 1. n. 6. & alij. Intelligitur itaque, & verum eſt axioma de omni eo, quod eſt in Deo, ſiue formaliter, vt ſunt attributa & perfectios

nes Dei, ſiue eminenter, vt ſunt omnes creaturæ; omnes ſiquidem habent eſſe eminentiale in Deo, quod nihil aliud eſt, quàm ipſa Dei eſſentia potens ex nihilo producere omnes creaturas poſſibiles; quo ſenſu diximus in Deo eſſe omnia: duplex enim eſſe (ſecundum Theologos) conuenit creaturis, alterum increatum, quod habent in Deo, & ſecundum quod non ſunt creaturæ; ſed eſſentia creatrix, vt ait D. Auguſtinus: alterum creatum, ſiue formale, quod habent, vel habere poſſunt creaturæ in ſeipſis, extra eſſentiam diuinam.

4. *In Deum non cadit perfectio accidentalis.*] Eſt & hoc commune axioma; quod aliqui ad certum accidentis genus determinant, & enunciãt hoc modo: *Deus qualitatis eſt expers*; citatur à S. Damaſceno, lib. de Fide: vbi verba illius ſunt iſta, ποιότητος τὸ θεῖον ἐλεύθερον. Ratio patet ex dictis; quia nimirum quidquid eſt in Deo, Deus eſt, &, vt inquit S. Auguſtinus: *Quidquid ibi intelligi poteſt, ſubſtantia eſt*, ergo non eſt qualitas propriè dicta, vel aliud accidens; in quem ſenſum pulchrè idem S. Doctor in Meditationibus cap. 12. inquit, *Deum eſſe, ſine quantitate magnum, ſine qualitate bonum, ſine tempore ſempiternum, ſine mendacio verum, ſine ſitu vbique præſentem, ſine extenſione omnia implentem.* Et poſt pauca, *quem nec ſpatia dilatant, nec breuitas locorum anguſtat, nec receptacula vlla coarctant, nec voluntas variat, nec mœſta perturbant, nec læta demulcent*, &c. Vide Suarez loco citato, Becanum Theologiæ Scholaſt. par. 1. tract. 1. c. 2. n. 3. D. Auguſt l. 5. de Trin. c. 4. 5. & 16. D. Thomam 1. p. q. 3. a. 6. & alios ibidem.

DISTINCTIO VI.

De operatione Dei.

1. *Operatio Dei eſt immortalitas.*
2. *Operatio Dei eſt vita perpetua.*
3. *Diuinitati ineſt motus perpetuus.*] Tria hæc celebria pronũciata ſumũtur ex vno textu 17. l. 2. de Cęlo, & quoad rem idem ſunt ac ſignificant. Verba Textûs ſunt: *Operatio Dei eſt immortalitas: hoc autem eſt vita perpetua, vt neceſſe ſit, diuinitati motum perpetuum ineſſe:* vbi hoc poſtremum accipi debet pro vitâ & actione æternâ, vt idem ſit, cum duobus prioribus; nam de alio motu manifeſtò falſum eſt, vt demonſtrant Philoſophi & Theologi.

4. *Deus eſt ſua intellectio*: colligitur ex 12. Metaph. c. 9. t. 51.] Vbi Ariſtoteles ait, Deum ſemper actu intelligere, non intellectione additâ ſuæ ſubſtantiæ; alioqui ſubſtantia Dei non eſſet nobiliſſima; ſiquidem haberet nobilitatem ſuam ab actu intelligendi, realiter à ſe diſtincto; ſed per ſuammet ſubſtantiam nobiliſſimam, & per omnem modum, (vt ait S. Auguſtinus in Meditationibus c. 12.) ſine deformitate perfectiſſimam. Et quidem eodem modo Ariſtoteles voluit, Angelorum intellectionem non diſtingui ab ipſorum eſſentia; ſed leui omninò fundamento. Quia (inquit) intelligere non eſt ijs laborioſum. Quaſi verò laboraturi eſſent, intelligentes per accidentia ſpiritalia, labor igitur & fatigatio paſſiones ſunt à materialibus ortæ qualitatibus; à quibus Angeli omninò immunes ſunt: animus autem in corpore ijs obnoxius eſt, pro-

pter vſum phantaſmatum , & ſpirituum animalium defatigationem. Hūc Ariſtotelis errorem multis impugnat D. Thomas 1. p. q. 54. a. 1. Molina, Vaſquez, & alij ibidem. Videri etiam poteſt Suarez l. 12. Metaph. c. 9. in indice copioſo. Simili modo abſolutè, quoad actiones immanentes,

5. *Deus eſt ſua operatio.*] Sumitur ex eodem textu, in hoc diſtinguuntur omnes creaturæ à Deo, vt notant Auctores citati, & Philoſophi Chriſtiani communiter: nulla ſiquidem ex ſubſtantiis aut agentibus creatis ſua eſt operatio; quia identificari cum ſuâ actione eſt actualitas maxima, conueniens ſoli ſubſtantiæ increatæ, id eſt, Deo: at ratio potentiæ in creaturis multum habet potentialitatis & imperfectionis. Hoc etiam ſenſu dixit S. Thomas 1. p. q. 10. c. 1. & ſeqq. *Deum eſſe ſuam æternitatem:* Eodem ſenſu Theologi docent veras eſſe haſce propoſitiones: *Deus eſt ſua ſapientia; Eſſentia Dei eſt iuſtitia: Sapientia eſt iuſtitia.* & ita de cæteris: Poſſunt autem perfectiones Dei ſpectari dupliciter, 1° ſecundum ſe & à parte rei, vel, vt dicitur, in ſenſu identico. 2° vt virtute diſtinctæ diuerſis conceptibus ſubiacent, vel, vt dici ſolet, in ſenſu formali: priore modo poſſunt de ſe mutuò verè prædicari, & ita ſunt veræ propoſitæ enunciationes: ſi ſecundo modo ſpectentur, non poſſunt de ſe mutuò verè prædicari, falſum enim eſt, iuſtitiam ſub hoc præciſo conceptu, vel ſub hac ratione, virtute diſtinctâ, eſſe miſericordiam, item eſſentiam ſub præciſo conceptu perfectionis ſubſtantialis eſſe iuſtitiam, aut Deum eſſe ſuam operationem, &c in eodem ſenſu vera eſt illa propoſitio: *voluntas Dei non eſt intellectus*; falſa, *voluntas eſt intellectus*, vt rectè notârunt Scotus, & alij.

6. *Deus ſemper intelligit ſeipſum.* 12. Metaph. c. 9. t. 51.] Quærit hoc loco Ariſtoteles, poſito quod

Deus ſẽper actu intelligat, an intelligat ſe, vel aliud; & aliud, & aliud ſemper, vel ſemper idem? & reſpondet: *Manifeſtum eſt, illud intelligere, quod diuiniſſimum honorabiliſſimumque eſt; quo fit, vt ſeipſum intelligat*: virtute ergo facit hunc diſcurſum: Diuina mens eſt ſuprema & nobiliſſima intelligentia, ſeu intellectio ipſa; ſed ad nobilitatem intellectionis multum refert nobilitas rei intellectæ: propter quod melius eſt, quædam non videre, quàm videre ſi viliſſima ſint: non ergo qualibet intelligentia eſt optima; ſed illa, quæ eſt optimæ rei intellectæ, ergo diuina mens intelligit id, quod optimum eſt, ergo intelligit ſeipſum. Vide Suarez loco citato.

7. *Deus nihil intelligit extra ſe.*] Colligunt Philoſophi hoc pronunciatum ex diſcurſu, quem Ariſtoteles habet loco citato, vbi expreſſis quidem verbis non legitur: videtur tamen Ariſtoteles ita ibi de Deo ſentire; vt ſcilicet nihil præter ſeipſum, vel certè minus clarè & in particulari cognoſcat, & ita eum explicat Gregorius in 5. ſent. diſt. 35. q. 1. ſed rectiùs exponitur à S. Thomâ, in hunc ſenſum: Deus non cognoſcit aliud à ſe, per ſe primò; aut ita, vt ab eo perficiatur; vel ita, vt à nobiliſſimo obiecto cognoſcendo impediatur, vel diſtrahatur: hoc etenim modo rerum quarumq; creatarum conſideratione detineri, vile eſſet, & à Deo alienum, atque ita etiam verum eſt iſtud:

8. *Intellectus Dei vileſceret, ſi aliquid extra ſe cognoſceret.*] Citatur ex eodem textu, & ſatis perſpicuè ex diſcurſu paulò ante ex Ariſtotele allato colligitur: At verò cognoſcere hæc inferiora, quamuis vilia ſint, ſuperiori, & independente cognitione, & ſolum vt ſecundaria obiecta, (vti loquuntur Theologi) id non modo non indignum eſt maieſtate diuinâ; ſed oritur ex infinitâ perfectionis eius abun-

dantiâ : Dicitur ergo Deus nihil cognoſcere extra ſe, non quod cætera omninò neſciat ; ſed quia nil, niſi per ſeipſum, & ex ſui cognitione ſcit ; Cum enim omnis creatura eſſentialiter pendeat à Deo, tanquam à causâ, & ſit quædam participatio ipſius cauſæ; propterea Deus, dum ſeipſum perfectiſſimè intelligit, & comprehendit ; in ſeipſo, tanquam in causâ, cognoſcit & comprehendit omnes creaturas: ita D. Thomas 1. p. q. 14. a. 5. Suarez, Vaſquez, & alij, & hic eſt verus ſenſus huius effati, ſecundum quem illud vſurpat & explicat S. Auguſtinus l. 83. Quæſtion. quæſt. 46.

9. *Oculus Dei eſt fortiſsimus.*] Pronunciatum iſtud à Græcis deſumptum indicat, Deum omnia videre & ſcire, ſiue, vt loquuntur ipſi, eſſe πανδερκὲς ὄμμα θεοῦ. Iuxta illud, Heb. 4. 13. *Non eſt vlla creatura inuiſibilis in conſpectu eius : omnia autem nuda & aperta ſunt oculis eius.* Meminerint huius dicti omnes illi, qui vt eò ſecuriùs peccent, ab hominibus latibula quærunt. *Etenim*, vt rectè inquit Seneca Epiſt. 83. *quid prodeſt ab homine aliquid eſſe ſecretum, nihil Deo clauſum eſt : intereſt animis noſtris, & cogitationibus medijs interuenit, ſic interuenit dico, tanquam aliquando diſcedat ? nempe ſemper adeſt, & ſemper inſpicit.* Quare equidem:

10. *Magna nobis eſt neceſsitas probitatis, Deus omnia videns.* Boëtius l. 5. de Conſol. in fine.] Nam ſi inſtitutore præſente peccare non poteſt is, qui inſtituitur, & cum prope adeſt Præceptor, diſcipulum adiuuat; itemque ſi ſenior interſit, adoleſcens decore & modeſtiâ ornatur : & pater & mater prohibent filium ab iniuriâ inferendâ, cum ab ipſo tantùm conſpiciuntur : quantò excellentioribus frui bonis putamus illum, qui ſe à Deo ſemper videri exiſtimat ? Etenim præſentis maieſtatem veritus, cum ſuſpicit

& contremiſcens, iniuriam inferre planè cauebit. Ita ferè Philo l. de Nominum Mutatione, ad illud: *Coram Deo viuat.* Vide Leſſium lib. 4. de Summo Bono, cap. 10.

DISTINCTIO VII.

Reuerenter eſſe de Deo loquendum.

1. NVnquam *verecundiores eſſe nos oportet, quam cum de Deo agitur.*] Egregiè id ab Ariſtotele dictum eſſe, teſtatur Seneca l. 7. Naturalium quęſt. c. 30. initio, vbi: *Si intramus*, ait, *templa, compoſiti, ſi ad ſacrificium acceſſuri, vultum ſubmittimus, togam adducimus. Si in omne argumentum modeſtiæ fingimur, quantum hoc magis facere debemus, cum de Dei naturâ diſputamus?* Hactenus Seneca non minus piè, quam doctè & verè. Etenim ſi vnquam aliàs, certè in diſputationis feruore.

2. *De Deo etiam vera loqui periculoſum eſt.*] Cyprianus in Symbol. quippe, *cuius nec virtus æſtimari poſſit* (verba ſunt S. Lactantij 1. inſtit. c. 7.) *nec magnitudo perſpici, nec principium comprehendi*; ac proinde cauendum, ne quid temerè, ne quid imprudenter, ne quid ignorantes affirmemus, aut ſcientes mentiamur, vt ait Seneca, loco citato. Quare ſilentio potius, & profundâ animi demiſſione venerandum eſt Ens illud ſimpliciſſimum, incorporeum, æternum, immenſum, infinitum, omnia ſciens, omnia potens, incomprehenſibile, immutabile, ineffabile, &c. quàm longâ, & contentioſa dictione explicandum.

3. *Deum cogitare difficile eſt, eloqui impoſſibile.*] Dictum iſtud Hermetis allegat Stobæus, ſermo. 80.

& Cyrillus 1. in Iulianum. Rationem addunt ex eodem: quia res incorporea non poteſt corpore ſignificari, & quod æternum eſt, cum temporaneo ægrè coniungitur. Indicatur itaque hoc dicto incomprehenſibilitas & ineffabilitas Dei, vtpote qui etiam planè inuiſibilis ſit, & in ordine ad conceptus ſeu verba mentalia propriè & perfectè exprimi non poſſit: quâ etiam ratione ineffabilitatem Dei rectè probat Suarez 1. p. l. 2. c. 31. & 32.

4. *Multa Deo conueniunt, quæ nulli competunt creaturæ.*] Iſtud vulgare dictum valet in illos, qui indiſcretè de Deo loquuntur, vt de rebus creatis: & temerè argumentantur ex analogiâ creaturæ ad Creatorem, cum ea vel nulla ſit, vel certè omninò limitata, vt fuſiùs explicabitur in illo: *Finiti ad infinitum nulla eſt proportio*: Titulo *de Quantitate*: Sic Deo conuenit generare filium eiuſdem numero naturæ, ſine actione modaliter à ſe diſtinctâ: ſic Deo nec obliuio tollit quicquam, nec memoria reddit, nec præterita tranſeunt, nec futura ſuccedunt: item, ſic Deo nec origo initium, nec tempora incrementum, nec caſus finem dabit. Hæc autem & infinita alia de creaturis dici minimè poſſunt. Vide, ſi libet, S. Auguſtinum cap. 12. Meditationum, & alibi paſſim.

PARS QVARTA.

De cauſis Entis creati.

RAtio cauſæ ſeu cauſalitas (vt vocant) participat aliquem gradum Entis, & eſt veluti proprietas quædam Entis, vt ſic: Nullum enim Ens eſt, quod aliquam rationem cauſæ non participet. Itaque poſteaquam dictum eſt de eſſentiali ratione Entis, & proprietatibus eius, vt Ens eſt; de cauſis illius eſt agendum :. Huic autem tractatui præmittere viſum fuit Axiomata de Ente per Eſſentiam vno, vero, bono, perfecto, ſiue de glorioſo Deo; tum quia, licet ſit cauſa cauſarum, producens & conſeruans omnia : nullam tamen ipſe habet, aut habere potuit cauſam; tum quia numero Entium particularium includi non debet, cum ad ipſum, tanquam ad immenſum quoddam pelagus, omnia Entium genera, veluti flumina recurrant.

TITVLVS OCTAVVS.

De cauſis Entis creati in genere.

DISTINCTIO PRIMA.

Varia cauſarum diuiſio.

1. CAVSA eſt quadruplex : Finalis, efficiens, materialis, & formalis. Ita Ariſtoteles 5. Me-

& Cyrillus 1. in Iulianum. Rationem addunt ex eodem: quia res incorporea non poteſt corpore ſignificari, & quod æternum eſt, cum temporaneo ægrè coniungitur. Indicatur itaque hoc dicto incomprehenſibilitas & ineffabilitas Dei, vtpote qui etiam planè inuiſibilis ſit, & in ordine ad conceptus ſeu verba mentalia propriè & perfectè exprimi non poſſit: quâ etiam ratione ineffabilitatem Dei rectè probat Suarez 1. p. l. 2. c. 31. & 32.

4. *Multa Deo conueniunt, quæ nulli competunt creaturæ.*] Iſtud vulgare dictum valet in illos, qui indiſcretè de Deo loquuntur, vt de rebus creatis: & temerè argumentantur ex analogiâ creaturæ ad Creatorem, cum ea vel nulla ſit, vel certè omninò limitata, vt fuſiùs explicabitur in illo: *Finiti ad infinitum nulla eſt proportio*; Titulo *de Quantitate*: Sic Deo conuenit generare filium eiuſdem numero naturæ, ſine actione modaliter à ſe diſtinctâ: ſic Deo nec obliuio tollit quicquam, nec memoria reddit, nec præterita tranſeunt, nec futura ſuccedunt: item, ſic Deo nec origo initium, nec tempora incrementum, nec caſus finem dabit. Hæc autem & infinita alia de creaturis dici minimè poſſunt. Vide, ſi libet, S. Auguſtinum cap. 12. Meditationum, & alibi paſſim.

PARS QVARTA.

De cauſis Entis creati.

RAtio cauſæ ſeu cauſalitas (vt vocant) participat aliquem gradum Entis, & eſt veluti proprietas quædam Entis, vt ſic: Nullum enim Ens eſt, quod aliquam rationem cauſæ non participet. Itaque poſteaquam dictum eſt de eſſentiali ratione Entis, & proprietatibus eius, vt Ens eſt; de cauſis illius eſt agendum :. Huic autem tractatui præmittere viſum fuit Axiomata de Ente per Eſſentiam vno, verò, bono, perfecto, ſiue de glorioſo Deo; tum quia, licet ſit cauſa cauſarum, producens & conſeruans omnia : nullam tamen ipſe habet, aut habere potuit cauſam; tum quia numero Entium particularium includi non debet, cum ad ipſum, tanquam ad immenſum quoddam pelagus, omnia Entium genera, veluti flumina recurrant.

TITVLVS OCTAVVS.

De cauſis Entis creati in genere.

DISTINCTIO PRIMA.

Varia cauſarum diuiſio.

1. CAVSA eſt quadruplex : Finalis, efficiens, materialis, & formalis. Ita Ariſtoteles 5. Me-

taph. c. 1. & 2. Phyſ. c. 2. & 7. vbi id probat hoc modo: Tot ſunt genera cauſarum, quot ſunt, quæ reſpondentur ad quæſtionem, propter quam res eſt, latè videlicet acceptam; ſed hæc ſunt 4. Ergo: Vel enim quæritur, cuius gratiâ res ſit, & eſt cauſa finalis, vel quæritur, à quo res ſit, & eſt cauſa efficiens, ad quam reuocatur inſtrumentalis, dirigens, &c. vel, ex quo res ſit, & eſt cauſa materialis, ad quam pertinent partes integrantes, &c: vel denique per quid ſit, & eſt cauſa formalis.

2. Immediatius cauſa diuidi poteſt, in realem ſtrictè, id eſt propriè & phyſicè influentem; & in intentionalem, id eſt intentionaliter & metaphoricè cauſantem. Realis ſtrictè ſubdiuiditur in internas, quæ ſunt materia & forma, & externam, id eſt efficientem; intentionalis cauſa eſt finis. Præter has tradit Philoſophus l. 2. Phyſ. c. 3. alias quatuor cauſarum diuiſiones, nempe iſtas ſequentes:

3. Cauſarũ alia eſt vniuerſalis, quo modo ſol eſt cauſa hominis: alia eſt particularis, vt homo generans.

4. Alia cauſa eſt per ſe, à qua per ſe pendet effectus, vt ſtatuarius reſpectu ſtatuæ: alia per accidens, quia per ſe, & quatenus talis, nõ influit in effectum: coniungitur tamen cauſæ per ſe, vt ſtatuarius muſicus, reſpectu ſtatuæ.

5. Alia eſt cauſa actu, ſeu in actu ſecundo, quæ actualiter cauſat, vt pictor actu pingens: alia in potentiâ, ſeu in actu primo, quæ potens eſt cauſare; actu tamen non cauſat, vt pictor dormiens.

6. Alia eſt cauſa ſimplex, vt ſtatuarius: alia coniuncta, vt ſtatuarius muſicus. Harum diuiſionum prima, ſecunda & quarta, per tertiam diuidi poſſunt hoc modo: cauſa vniuerſalis alia eſt in actu, alia in potẽtiâ, cauſa particularis alia eſt actû, alia potentia. Et ita deinceps, vt loco citato oſtendit Ariſtoteles.

Poſſunt etiam aſſignari aliæ cauſarum diuiſiones, quæ in ſingularum tractatu clariùs innoteſcent.

DISTINCTIO II.

Axiomata de cauſis generatim.

1. *CAuſa eſt principium per ſe influens eſſe in aliud.* Traditur à Suarez in Metaphyſicâ diſp. 12. ſect.2.nu.4.] Principium ponitur loco generis; per ſe excludit primo cauſas per accidens, 2° circunſtantias actionis, locum, tempus, modum, &c. 3° conditiones ſine quibus non. Influens eſſe, id eſt, communicans ſeu dans eſſe, quod conuenit omnibus 4 cauſis: ſingulæ enim in ſuo genere dant eſſe effectui. Excluditur priuatio, quia non influit eſſe: In aliud, id eſt, in effectum eſſentiâ diuerſum, quo indicatur, ad cauſam propriè dictam requiri, vt in effectũ influat eſſe diſtinctum ab eo, quod ipſa habet in ſe, & vt effectus percipiat à causâ participatum ac dependens eſſe: per hoc excluduntur perſonæ diuinæ; quia Pater non influit eſſe in Filium, tanquam in aliud; idem enim numero eſſe, quod eſt in Patre, eſt etiam in Filio, proinde Filius non poteſt vocari effectus Patris, nec Pater cauſa Filij propriè. Cum hac definitione ferè coincidit, quam tradunt Conimbricenſes, & alij quidam Moderni:

2. *Cauſa eſt id, à quo aliquid per ſe pendet.*] Id eſt, à quo effectus accipit eſſe cauſatum & diſtinctum ab eſſe cauſæ; id enim propriè ſignificat verbum pendere. Hoc modo nec generatio pendet à priuatione, nec vnum relatiuum ab altero, nec humanitas Chriſti à Verbo ſpecialiter; quia generatio non accipit eſſe à priuatione, nec vnum

relatiuum ab altero, nec humanitas Chriſti à Verbo, ſed pendent ab ijs vt à termino. Pro quo Nota: Duplex eſt dependentia vnius ab altero, vna propriè dicta, quæ vocatur dependentia à causâ, altera impropriè dicta, quæ vocatur dependentia à puro termino. Dicitur autem Humanitas Chriſti non dependere ſpecialiter à Verbo, niſi præcisè, vt à termino terminante vnionem cum ipſa humanitate; quia nullus effectus ſpecialiter cauſatur ab aliqua perſona diuina; ſed omnes ſunt toti Trinitati communes. Vide, ſi libet, Suarez loco citato.

3. *Primum in vnoquoque genere eſt cauſa reliquorum.*] Vtitur hoc axiomate S. Thomas 3. p. q. 56. a. 1. & probat ex illo reſurrectionem Chriſti cauſam eſſe reſurrectionis noſtræ: In explicationem autem & defenſionem huius pronunciati multa docet Caietanus 1. p. q. 2. a. 3. Conradus 1. 2. q. 1. a. 1. & alij. Breuiter reſpondeo, & dico verum eſſe; tali ſenſu: id quod eſt primum in aliquo genere cauſalitatis, eſt cauſa cæterorum, quæ ſunt in eodem genere; quomodo primum efficiens eſt cauſa omnium efficientium, & vltimus finis, qui principalis eſt in genere finium, & cauſa finalis aliorum; Sic protoplaſtus Adam pater eſt omnium humani generis parentum, & Eua ſimiliter mater. Citant nonnulli propoſitum Theorema ex 2. Metaph. t. 4. vbi Ariſtoteles, ait: *Vnumquodque verò idipſum maximè aliorum eſt, ſecundum quod alijs vniuocatio ineſt: vt puta ignis calidiſſimum: Etenim cæteris hic eſt caliditatis cauſa: quare veriſsimum eſt id, quod poſterioribus, vt vera ſint, cauſa eſt*; ex quibus proximè infert, *propter quod principia ſemper exiſtentium, eſſe veriſsima.* Ex quibus perſpicuum fit, aliud ab Ariſtotele intendi, quàm iſto pronunciato, iuxta communem interpretationem ſignificetur; non enim dixit, primum in vno-

quoque genere eſſe cauſam cæterorum ; ſed ſolum ait, illud, quod eſt cauſa, vt cætera eodem nomine dicantur vniuocè (nempe ratione eiuſdem formæ : quia cætera ab eo formam, ac proinde nomen etiam participant) eſſe maximè tale, ſicut in exemplis allatis manifeſtò apparet. Quare ex illo textu potiori iure citari poſſunt effata ſequentia, quam præſens axioma, vt ex dicendis perſpicuum fiet.

4. *Primum in vnoquoque genere eſt menſura cæterorum.* 4. Phyſ. t.133. & 8. Phyſ. c.9. tex. 76. & 10. Metaph. c. 2. t. 2.] Vbi Philoſophus ait : *Maximè menſuram eſſe cuiuſque generis primum* ; quæ propoſitio ſic eſt intelligenda, vt primum in vnoquoque genere, ideo ſit menſura perfectionis ceterorum ; quia cetera eò dicuntur perfectiora, quo magis Primo aſſimilantur. S. Thomas 1. p.q. 2. a. 3. per menſuram intelligit cauſam, quo ſenſu non diſcrepat hoc pronunciatum à præcedenti. Moralis illius explicatio optima eſt huiuſmodi : Primus cuiuſque Religionis vel Ordinis auctor & fundator, vt v. c. S. Ignatius, aut S.Dominicus, menſura eſt cæterorũ, id eſt, idea ſeu exemplar, ſecundum quod omnes alij eiuſdem inſtituti ordinare debent vitam ac mores formare : Sic Abraham genti fuit Iudaïcæ, & Chriſtus ſeruator noſter, omnibus Chriſtianis rectè viuendi norma eſt, & menſura ; quomodo intelligi poteſt illud Ioan. 14. *Ego ſum via, veritas, & vita* ; quo etiam ſenſu verum eſt iſtud :

5. *Bonus hoc ipſo, quod talis eſt, omnium eſt menſura.*] Porrò vt vniuerſale ſit propoſitum axioma, & differat à præcedente intelligi debet, de menſurâ extrinſecâ, noſtro modo concipiendi accommodatâ, & ſiue cauſa ſit, ſiue non, & ſiue ſit à priori, ſiue ſolum ex quâdam debitâ & neceſſariâ proportione : ſic enim rectè colligitur id eſſe perfectius in aliquo genere,

quod magis accedit ad id, quod eſt perfectiſſimum in eodem genere: ſubintelligendum eſt autem cæteris paribus, ac ſimpliciter, & non tantum ſecundum quid, vt legitimè accommodetur menſura.

6. *Propter quod vnumquodque tale eſt, illud magis eſt tale.* 1. Poſt. c. 2.] Vbi addit Philoſophus: *Veluti magis id eſt dilectum atque amatum, ob quod amamus atque diligimus: quare ob prima ſcimus ac credimus: & illa ſanè ſcimus ac credimus magis, quoniam ob illa etiam ſcimus poſteriora*: in propoſito Theoremate, τὸ *Magis* intelligi poteſt dupliciter, primò vt idem ſit quod excellentiùs, ſeu nobiliore modo, in ſenſu cauſali. Secundò vt idem ſignificet, quod intenſiùs, in ſenſu formali: priore ſenſu veritatem obtinet axioma in omnibus 4. cauſarum generibus; nulla etenim cauſa eſt, quæ non habeat cauſaliter perfectionem ſui effectûs, id eſt, quæ non habeat vim & virtutem producendi effectum, cui dat eſſe, in ſuo genere: hoc autem nobilius eſt, quàm accipere. Vide, ſi libet, S. Thomam 1. p. q. 4. a. 2. in corp. & q. 87. a. 2. ad 3. Vaſquez in 1. 2. q 1. a. 1. in Commentario: Poſteriore ſenſu, vt verum ſit, requiruntur 5. potiſſimùm conditiones, quæ continentur his verſibus:

Dictio ſuſcipiat magis & minus, inſit vtrique
Vniuocè, diuerſa ſiet, æquatáque cauſa,
Effectus collatus erit poſitiuus vterque.

Defectu primæ conditionis, quod nimirum dictio, ſeu prædicatum debeat ſuſcipere magis & minus, non ſequitur: propter patrem filius eſt homo, ergo pater magis eſt homo. Defectu ſecundæ non valet ſequela: propter vinum homo eſt ebrius, ergo vinũ magis eſt ebrium: propter morbum homo affligitur, ergo morbus magis affligitur: deambulo propter ſanitatem, ergo ſanitas magis deambulat; quia vino

non ineſt formaliter, aut conuenit vniuocè ebrietas, nec afflictio morbo, nec deambulatio ſanitati; ſed tantùm cauſaliter, & analogicè. Defectu tertiæ non valet: video propter oculos, ergo oculi magis vident; quia meum videre & oculorum eſt idem. Defectu quartæ non ſequitur: Diligo Petrum propter Paulum, ergo magis diligo Paulum; quia nimirum diligi poteſt Petrus propter Paulum, non adæquatè, ſed magis ob aliã cauſam, v. c. ob commodum, quod ab illo ſperatur. Defectu quintæ non valet: propter Deum non diligo peccatum, ergo magis non diligo Deum. Vide, ſi libet, fuſiùs Franciſci Albertini ſextum principium Philoſoph.

7. *Quod cæteris eſt cauſa, vt talia ſint, ipſum maximè eſt tale.*] Sumitur ex 2. Metaph. c. 1. vt patet ex verbis Philoſophi citatis axiomate 3°. Explicatio huius eadem eſt, quæ præcedentis, & par vtriuſque vis ac ratio: ſicut autem ex illo probat Philoſophus, præmiſſas eſſe notiores concluſione; quia propter illas nota eſt concluſio; ſic ex hoc concluditur, ſcientiam Metaphyſicæ eſſe de rebus maximè veris; quia diſſerit de primis cauſis, & principiis veritatis cæterarum rerum: quod autem eſt cauſa veritatis in alijs rebus, eſt in ſe maximè verum; quia vnumquodque maximè tale eſt, quod cæteris eſt cauſa, vt talia ſint. Vide Suarez in indice Metaph. copioſo l. 2. c. 1. Ex hoc pronunciato alio modo elicitur iſtud:

8. *Quod eſt maximè tale, cæteris eſt cauſa, vt ſint talia.*] Ita refert hoc principium D. Thomas 1. p. q. 2. a. 3. rat. 4. & quæſt. 44. a. 1. & lib. contra gent. cap. 13. quibus locis Caietanus & Ferrarienſis illud defendunt; porrò in rigore ex præcedenti non ſequitur; quia propoſitio vniuerſalis affirmatiuę non conuertitur ſimpliciter: verum nihilominus eſt tali ſenſu, quali diximus, *Primum in vnoquoque genere*

eſſe cauſam cæterorum, neque ab illo differt, niſi in modo loquendi. In moralibus autem pulchrè accommodari poteſt: qui enim maximè verbi causâ, perfectus eſt, maximè deſiderat & laborat, vt alij, ſimiliter tales euadant: ſic S. Paulus, deſiderabat omnes eſſe, qualis ipſe erat, &c.

9. *Quod eſt cauſa cauſæ, eſt cauſa cauſati.*] Verum eſt axioma de omni causâ cauſati eiuſdem generis ſiue ordinis, connaturaliter & phyſicè, ſiue realiter & poſitiuè cauſantis: vt, quia Sol eſt cauſa lucis, & lux caloris, ideo etiam Sol eſt cauſa caloris; & quia auus eſt cauſa patris, etiam eſt cauſa filij, ac nepotis, & ſi quis plantet arborem, non ſolum eſt cauſa arboris; ſed omnium etiam fructuum, qui ex illâ proueniunt. Dixi phyſicè realiter, & cõnaturaliter cauſantis; quia non ſemper veritatem obtinet in cauſis & effectibus negatiuis ac priuatiuis, aliiſque per accidens contingentibus, vnde licet motus tibiæ, v. c. fiat à virtute progreſſiuâ animalis; claudicatio tamē per accidens adiuncta, non reducitur ad virtutem progreſſiuam tanquam ad cauſam; quia non cauſatur à tibiâ, prout mouetur à virtute progreſſiua; ſed prout incapax eſt, ſuſcipere influxum motiuæ virtutis ob ſuam obliquitatem. Simili modo, licet Deus ſit cauſa hominis, & humanæ voluntatis; non tamen eſt cauſa peccati; quod ab humanâ voluntate committitur: quia peccatum eſt priuatio quædam æternæ legi repugnans, & defectus potius, quàm effectus, in quem proinde Deus nec immediatè, nec mediatè influere poteſt. Quamuis & in huiuſmodi priuatiuo ac morali genere cauſandi, ſæpenumerò cauſa cauſæ verè eſſe ac dici poſſit cauſa cauſati; Nam abſentia v. c. vel negligentia gubernatoris nauis, eſt cauſa moralis cauſati naufragij, & eiuſdem nihilo minus cauſa eſt is, qui vi vel arte gubernatorem

rem detinuit. Simile contingit in ijs parentibus & malorum anteſignanis, quorum vitia non degeneres nepotes, ac ſocij, non ſegniter imitantur. Itaque in quouis cauſandi genere abſolutè & vniuerſaliter verum eſt Axioma hoc ſenſu; quidquid eſt cauſa cauſæ, *vt cauſa*, eſt etiam vel in eodem, vel in diuerſo cauſandi genere, cauſa cauſati, ſi non proxima, ſaltem remota. Vide D. Thomam 1. p. q. 49. a. 2. ad 3. & alibi.

10. *Cauſæ ſunt ſibi mutuò cauſa.* 2. Phyſ. t. 30. & 6. Metaph. t. 2.] Intelligi debet hoc axioma non vniuersè de omnibus cauſis; ſed indefinitè de aliquibus, vt ſenſus ſit: non repugnat aliquas cauſas eſſe ſibi inuicem cauſas, ſiue, quod idem eſt, cauſam vnam poſſe eſſe effectum alterius; idque in diuerſo genere cauſæ: quo modo medicina eſt cauſa efficiens ſanitatis; & contra, ſanitas eſt cauſa finalis medicinæ, cuius ratio eſt, quia, vt rectè notat Hurtado, vtraque eſt ſimpliciter prior aliâ, in exiſtentia, ſecundum quam cauſat, & poſterior in eâ, ſecũdum quam cauſatur: vbi autem non reperiuntur huiuſmodi exiſtentiæ realiter diſtinctæ, non reperitur mutua cauſalitas. Quare intra idem genus cauſæ, duæ res non poſſunt eſſe ſibi mutuò cauſæ ſimpliciter, & ſecundum idem, vt v. c. in genere cauſę formalis duę formæ, &c: alias idem eſſet cauſa ſui ipſius, & eſſet, antequam eſſet, quod implicat, ſequela patet; quia quod eſt cauſa cauſæ, eſt etiam cauſa cauſati, ergo ſi vnum efficiens, v. c. eſſet cauſa alterius, à quo viciſſim cauſaretur, eſſet cauſa ſui cauſati ipſius. Vide D. Thomam 1. p. q. 33. a. 4. ad 2. Dixi ſecundum idem; quia reſpectu diuerſorum cauſæ poſſunt eſſe ſibi mutuò cauſæ, v. c. in genere cauſæ materialis vapor eſt materia pluuiæ, & pluuia eſt materia vaporis non huius, cuius effectus fuit; ſed alterius tertij.

Lege Suarez diſp. 27. Metaph. ſect.2. Ægidium de Coninck de Sacramento Pœnitentiæ diſp. 2. nu.16. Vbi copiosè diſputant, quænam cauſæ exerceant inter ſe hanc mutuam cauſalitatem, vel ſimpliciter, vel ſecundum quid, vel ſecundum idem, vel ſecundum diuerſa; Cuius rei fuſior explicatio Philoſophicis concertationibus eſt relinquenda.

DISTINCTIO III.

De ordine temporis & naturæ inter cauſas & effectus.

1. OMnis *cauſa prior eſt ſuo effectu.*] Sumitur ex poſtprædicamentis c. de modis prioris, vbi Philoſophus ait: *Videbitur autem & vltra iam dictos alius quidam eſſe Prioris modus: Eorum enim, quæ eſſendi conſequentiâ non conuertuntur, alterum quod eſt cauſa quouis modo, vt alterum ſit, prius naturâ non incongruè dici poteſt.* Intelligitur itaque pronunciatum de prioritate naturę, vt rectè notat Hurtado. Omnis enim cauſa tali prioritate antecedit effectum propriè dictũ; quã vltimã particulã addo propterea, quia aliqui volunt, cauſam in actu non eſſe priorem ſuâ cauſalitate, qui eſt quidam effectus impropriè dictus, eò quod per cauſalitatem formaliter conſtituatur cauſa in actu, vt agens actu per actionem, ſed reſponderi poteſt, cauſalitatem dupliciter conſiderari, primo vt formam per quam conſtituitur & denominatur cauſa actu cauſans, & hoc ſenſu cauſa eſt poſterior, ſicuti paries albus poſterior eſt ſuâ albedine, & omne totum poſterius ſuis partibus conſtitutiuis, ſecundo vt effectum impropriè dictum, & eatenus cauſa eſt naturâ prior, iuxta veram explica-

tionem præſentis effati. Cæterum hæc prioritas naturæ, quâ omnis cauſa dicitur eſſe prior ſuo effe-ctu, nihil eſt aliud, quàm *dependentia effectûs à cauſâ, & independentiâ cauſæ ab effectu*, vt inquit Suarez d. 26. Metaph. ſect. 1. n. 18. Requiritur enim vt id quod eſt prius prioritate naturæ, poſſit eſſe ſine poſteriore, & poſterius non ſine priore vt etiam docuit Ariſtoteles 5. Metaph. c. 11. vbi: *Quædam verò*, ait, *ſecundum naturam & ſubſtantiam priora dicuntur, quæcunque contingit abſque alijs eſſe: iſta verò ſine illis minimè.* Atque hæc prioritas ſuo modo locum habet in omnibus omninò cauſarum generibus, tam phyſicis, quàm moralibus; Nam quod objicit non nemo. Cauſam meritoriam poſteriorem eſſe ſuo effectu in rebus moralibus, quo modo Theologi docent, Deum contuliſſe gratiam Patribus veteris Teſtamenti, habito reſpectu ad merita Chriſti in mundum venturi, id huius veritatem effati minimè infringit: licet enim, quoad executionem & exiſtentiam realem fuerint poſteriora; tamen quoad præuiſionem abſolutè ſunt dicenda priora. Quo modo etiam cauſa finalis dicitur, *primum in intentione vltimum in executione.* Ita explicat Suarez l. 2. de Prædeſtinatione cap. 21. & 23. & tomo 1. in 3. p. d. 10. ſect. 4. Vbi docet, etiam valde probabile eſſe, Incarnationem potuiſſe fieri in reipsâ, propter merita præuiſa ipſius Chriſti iam prædeſtinati. Sed de hac re fuſiùs infra, in explicatione illius: *Principium meriti non cadit ſub meritum.* Dixi initio Pronunciatum, ſi generatim ſumatur, intelligendum eſſe de prioritate naturæ, nam quoad prioritatem, ſiue durationem temporis:

2. *Cauſa in actu & effectus in actu ſunt ſimul.* Celebre iſtud axioma ſumitur ex [5. Metaph. c. 2.] Senſus illius eſt cauſa actu cauſans,

& effectus actu profluens à causâ ſunt ſimul, duratione ſiue temporariâ, ſiue momentaneâ : ita vt exiſtente causâ in actu dicto modo, etiam effectus ſit in actu, & contra, ſaltem ſecundum illud eſſe, quod requiritur ad cauſandum : quod addo propter cauſam finalem, quæ ſæpe cauſat, realiter non exiſtens; ſemper tamen neceſſariò in actu eſt ſimul cum effectu, ſaltem quoad eſſe apprehenſum, ſiue quoad intentionem. Porro quādo effectus fit in inſtanti, tunc totus ſimul eſt in actu cum causâ : quando autem fit ſucceſſiuè, & in tempore, tunc ſolum ſecundum aliquid ſui, eſt ſimul cum causâ in actu : quo modo, qui emiſit ſagittam, licet non maneat ſimul cum illius motu, ſecundum ſe; exiſtit tamen ſimul cum illo, ſecundum aliquam ſuam virtutem ; nempe vim impulſiuam. Quod ſi cauſam & effectum in actu ſumere libeat, quoad relationes, quibus ſe mutuò reſpiciunt, erunt ſimul non ſolum duratione inſtantaneâ ſiue momentaneâ; ſed etiam ſimul naturâ : hęc ènim ſimultas propria eſt relationum, vt rectè obſeruat Hurtado. Ratio pronunciati eſt; quia fieri non poteſt, vt vlla res conſtituatur formaliter in eſſe cauſæ, ſiue vt cauſet actu, quin id, quod ab eâ cauſatur, ſiue quod actu promanat ab illo, pariter exiſtat eo modo quo explicatum eſt.

3. *Poſitâ causâ ponitur effectus.* Sumitur ex cap. citatò.] Verum eſt eodem ſenſu, quo axioma præcedens, de cauſa actu cauſante; tali enim poſitâ, ſemper abſolutè, & neceſſariò ponitur effectus, ſi non omnis, aut totus, ſaltem aliquis. Huic verò non obſtat exemplum, quod habet D. Thomas in 4. ſent. diſt. 43. a. 2. ad 1. vbi *Reſurrectio,* ait, *Chriſti cauſa eſt noſtræ reſurrectionis : Chriſto tamen reſurgente, reſurrectio noſtra non eſt ſecuta, ſed eo tantum tempore ſequetur, quo Deus ordinauit:* quia aliud eſt, cauſam exi-

ſtere, aliud cauſare actu, vt patet in omni causâ finali: aliud itē eſt, cauſam habere eſſe ſuum, in ſenſu diuiſo, aliud habere rationem cauſandi in ſenſu compoſito; per hoc enim formaliter conſtituitur in eſſe cauſæ, non autem per illud: 2° etiam verum eſt pronunciatum de cauſa in potentiâ, & effectu ſimiliter in potentiâ, vt mox clariùs explicabitur. Quod verò poſitâ causâ in potentiâ non remotâ ſolùm, ſed etiam propinquâ, non ſemper ſubſequatur effectus, actu, oritur vel ex inſufficientiâ, vel indiſpoſitione ſubiecti & circunſtantiarum, ſi cauſa naturalis ſit; vel etiam ex arbitrio operantis, vt contingit in cauſis liberis.

4. *Sublatâ causâ in actu, tollitur effectus in actu.*] Sumitur tum ex loco citato, tum clariùs ex 2. Phyſ. c. 3. t. 38. vbi Philoſophus ait: *Cauſæ actu, & ſingulares, & ea, quorum ſunt cauſæ, ſimul ſunt, & non ſunt; vt hic qui medetur, cum hoc, qui ſanatur, & hic qui ædificat, cum hoc, quod ædificatur*: quemadmodum enim poſitâ causâ in actu, etiam ponitur effectus, vt explicatum eſt; ita ſimiliter. Si cauſa actu non cauſet, effectus quoque non manat actu, neque dependet à causâ: cum oppoſitorum eadem ſit ratio; ac proinde ſublatâ causâ in actu, tollitur ſpecialis & actualis dependentia effectûs ab illâ causâ: Poteſt autem fieri, vt aliunde ſuccurrat alia cauſa, quæ continuet effectum & conſeruet in ſuo eſſe, vt ſi calor producatur à ſole in aqua, & ab igne conſeruetur. Ex eodem textu citatur à quibuſdam etiam iſtud:

5. *Sublatâ causâ tollitur effectus.*] Intelligitur & verum eſt primo de qualibet causâ, à quâ continuò dependet effectus, quoad ſuum eſſe, quales ſunt præcipuè cauſæ intrinſecæ, materia ſcilicet & forma: Etenim ſublatâ materiâ, aut ſublatâ formâ, neceſ-

ſariò tollitur compoſitum Phyſicum, quod intrinſecè ab illis cauſis conſtituitur: Non autem intelligi debet de cauſis, quæ ad fieri quidem effectuum ſuorum neceſſariæ ſunt, non verò ad conſeruari: quales v. c. ſunt pleræque cauſæ ſecundæ efficientes; non enim ſublato patre, v. c. neceſſariò tollitur filius, nec igne remoto, perit continuò calor, durities, &c: qualitates introductæ ab illo in varia ſubiecta, &, vt vtar verbis Ariſtotelis loco citato: *non ſimul domus & ædificator corrumpitur*: atque hoc ſenſu intelligendum eſt id, quod dicit Philoſophus ibidem: *Quæ ſunt potentiâ, non ſemper ſimul ſunt & non ſunt.* Veruntamen in his quoque & vniuerſaliter in omnibus cauſarum generibus locum habet axioma, ſi intelligatur de effectu, *in fieri*, non verò de effectu, *in facto eſſe*: Sublato enim ædificatore, domus non ædificabitur ab illo, & ceſſante quolibet calefaciente ceſſabit omnis paſſiua calefactio, vt perſpicuum eſt, per explicationem præcedentis. 2° etiam verum eſt axioma de causâ in potentiâ, & de effectu ſimiliter in potentiâ, vt iam videbitur.

6. *Cauſa in potentiâ, & effectus in potentiâ ſunt ſimul.* Elicitur ex 2. Phyſ. c. 5. t. 38. & ex 5. Metaph. cap. 2.] Veritas eius clara eſt ex dictis: ſi enim cauſa potens eſt cauſare, haud dubiè effectus cauſari poterit. Ac proinde, ſicuti poſitâ causâ in actu, etiam effectus ponitur: ſic etiam, causâ in potentiâ poſitâ, effectus ſimiliter in potentiâ conſtituitur: vt quia nubes eſt, pluuia exiſtere poteſt, & quia ſylua eſt, nauis aut ignis extrui poteſt. Contra verò, ſi cauſa non poſſit eſſe apta ad cauſandum, ſiue per ſe, ſiue propter alia impedimenta, effectus quoque eodem ſenſu non poteſt à tali causâ dependere, iuxta illud:

7. *Sublatâ cauſâ in potentia, tollitur effectus in potentiâ.* Sumitur ex eodem textu.] Ratio eſt, quia

ſicuti ſe habet cauſa in actu ſecundo, ad effectum in actu ſecundo, ita ſeſe habet cauſa in actu primo, ſeu in potentiâ, ad effectum in actu primo ſeu in potentiâ: proinde ſicuti ſublatâ causâ in actu ſecundo, tollitur effectus in actu ſecundo; ita ſimiliter, ſublatâ causâ in potentiâ, tollitur effectus in potentiâ, vt patet ex dictis.

DISTINCTIO IV.

De ordine dignitatis inter cauſas & effectus.

1. *Omnis cauſa eſt nobilior ſuo effectu.*] Eſt commune axioma Philoſophorũm, & refertur à D. Thomâ in 4. ſent. diſt. 1. q. 1. art. 4. quæſtiũcula 1. ad 3. Intelligitur & verum eſt primo generatim de omni causâ & effectu, ſi conſideretur in ſenſu formali, ſiue in eſſe cauſæ & cauſati; quia nobilius eſt, dare eſſe quàm accipere, & non dependere ab alio, vt inquit Suarez, quàm dependere: quo modo diximus ſupra, vniuerſaliter verum eſſe iſtud: *Propter quod vnumquodque tale eſt, hoc ipſum magis eſt tale*; Et hoc ſenſu vſurpari ſolet paſſim à Philoſophis & Theologis propoſitum axioma: Non autem abſolutè veritatem obtinet, ſi cauſa & effectus inter ſe comparentur in cauſa materiali, id eſt, in ratione naturæ vel Entis; quædam enim cauſæ ignobiliores ſunt ſuis effectibus entitatiuè, vt perſpicuum ſit ex ſingularum conſideratione. Secundo etiam verum eſt abſolutè de causâ totali, ſiue de omnibus cauſis ſimul ſumptis reſpectu alicuius effectus; non autem de cauſa particulari: Nam omne compoſitum Phyſicum nobilius eſt ſingulis ſuis cauſis intrinſecis, id eſt materiâ, & formâ, cum ſit ens perfectum, complete per ſeſe ſubſiſtens, & continens in ſe omnes

perfectiones ſuarum partium: imperfectius tamen eſt omnibus ſuis cauſis ſimul ſumptis tam intrinſecis, quàm extrinſecis, quippe cum ab ijs quoad totum eſſe dependeat, & nihil in ſe perfectionis contineat, quod non illæ, vel formaliter, vel eminenter includant; cumque inſuper in numerum cauſarum referendus ſit glorioſus Deus, vtpote primum efficiens, & vltimus finis rerum omnium, vt infra explicabitur.

2. *Nullus effectus nobilior eſt ſuis cauſis.*] Simul nimirum ſumptis. Ratio patet ex dictis, quia tota perfectio, quæ eſt in effectis, profluit, à cauſis, ergo eſt in cauſis, vel æquali modo, ſiue formaliter, vt in cauſis vniuocis, vel nobiliore modo, ſiue eminenter vt in cauſis æquiuocis. Vide, ſi libet, Scaligerum Exerc. 5. ſect. 1.

3. *Nulla cauſa vi ſuâ poteſt edere effectum nobiliorem ſe.* Refertur à D. Thomâ 1. 2. q. 112. a. 1. in corp] Intelligitur autem de causâ, à quâ per ſe & non per accidens tantum dependet effectus, & quæ non ſolum inſtrumentaria ſit; ſed principalis, iuxta explicationem præcedentium. Ratio eſt; quia cum tota perfectio natiua cuiuſlibet effectus dimanet à causâ, fieri non poteſt, vt aliquam illa perfectionem tribuat ſuo effectui, quam ipſa nullo modo poſſideat: quia, quodquis non habet, non poteſt dare; & propter quod vnumquodque tale eſt, idipſum magis eſt tale; & nihil agit vltra ſuam ſpeciem aut gradum, vt explicabitur ſuo loco. Hinc etiam verum eſt iſtud:

4. *Subſtantia non fit ex non ſubſtantijs,* 1. Phy. t. 52.] Nimirum, tanquam à causâ per ſe & primariâ: quidquid enim non eſt ſubſtantia, & poteſt eſſe cauſa, neceſſariò eſt accidens; at verò quodlibet accidens ignobilius eſt entitatiuè qualibet ſubſtantiâ, vt explicabitur infra, Titulo *de Subſtantiâ*, ergo non poteſt

eſſe cauſa illius primaria aut principalis, licet ad illius productionem concurrere poſſit per modum inſtrumenti, vti contingit in generatione compoſiti naturalis. Dixi ſubſtantiam non fieri ex non ſubſtantiis, tanquam à cauſis per ſe; quia impropriè loquendo, fieri poteſt, ex priuatione, quæ eſt principium generationis, tanquam à termino à quo, qui non ſortitur rationem cauſæ.

5. *Cauſa æquiuoca producit effectum ignobilioris naturæ, quàm ſit ipſa.* Traditur à D. Thoma, in 4. d. 1. q. 1. a. 4. ad 4. à Suarez d. 17. Metaph. ſect. 2. n. 21. & aliis paſſim.] Senſus eſt, cauſa æquiuoca, intellige primaria, & principalis, ſemper in entitate ſuâ, & naturâ, nobilior eſt ſuo effectu. Ratio eſt, quia illa dicitur cauſa æquiuoca, quæ producit effectum diuerſæ ſpeciei; quare cum ob ſpecificam diuerſitatem effectûs à cauſâ, æquale ſibi cauſa æquiuoca, vt ſic, producere non poſſit. & multò minus aliquid nobilius, quàm ipſa ſit, vt conſtat ex dictis; neceſſariò aliquid producit ſe ignobilius. Videri poteſt Iulius Scaliger. Exercit. 5. ſect. 1.

6. *Effectus ſequitur debiliorem partem ſuæ cauſæ.*] Dictum hoc dupliciter poteſt intelligi, primo vt ſolum dicat, effectum ſemper eſſe minus perfectum, quàm ſi cauſa ex omni parte eſſet æqualiter perfecta, v. c. quando duo leuant aliquod pondus, quorum vnus habet vim agendi vt 8, alter vt 2, ſequitur minor effectus, quàm ſi vterque haberet vim agendi, vt 8, & hoc ſenſu generatim verum eſt axioma. 2° poteſt intelligi, vt dicat, eiuſmodi effectum nunquam eſſe perfectiorem, quàm ſit virtus agendi partis debilioris ipſius cauſæ, ſiue ſemper eſſe eiuſdem ordinis cum parte cauſæ debiliore, & hoc ſenſu fallit, quoties duæ cauſæ vnam integram conſtituunt, perfectiorem, quàm ſit altera earum per ſe

ſola: tum enim effectus ſemper eſt perfectior, quàm ſit virtus agendi, non ſolum partis inferioris, ſed etiam ſuperioris, vt patet in exemplo leuantium illud pondus; non enim tantum leuant pondus vt 8, ſed vt 10. Quare ſecundum hunc poſteriorem ſenſum tantum verum eſt, quando vna cauſa non adiuuat, nec intendit, modo iam dicto, vim agendi alterius, vt fit in ſyllogiſmis, in quibus pręmiſſæ non intendunt, nec augent mutuam certitudinē; ſed ſolum ſe mutuò iuuant, ad conſtituendam ipſam conſequentiam, quæ per vnam ſolam propoſitionem conſtitui formaliter non poteſt: proinde in his ſolis, ſecundum poſteriorem acceptionem axioma propriè locum habet, & efferri ſolet his terminis: *Concluſio ſequitur debiliorem partem antecedentis.* De quo fuſiùs ſuo loco.

DISTINCTIO V.

De ſimilitudine inter cauſas & effectus.

1. E*Ffectus gerit ſimilitudinem ſuæ cauſæ.* Sumitur ex l. 1. de Gen. & Cor. t. 31.] Verum eſt hoc proloquium generatim de omnibus cauſis, ſiue vniuocis, ſiue æquiuocis: de his quidem, loquendo de ſimilitudine virtutis, quâ omnis cauſa æquiuoca continet eminenter ſuum effectum; quo modo animalia imperfecta, plantæ item, & metalla, cauſis ſuis æquiuocis aſſimilantur: quia eorum formæ virtute & eminenter in ipſis continentur: De illis verò loquendo de ſimilitudine ſpecificâ; quo ſenſu certum eſt, quod omnis effectus vniuocus eiuſdem eſſentiæ ſit, ſiue naturæ ſpecificæ cum ſuâ cauſâ; vti v. c. in naturâ humanâ omnis filius ſimilis eſt proprio ſuo

parenti: Neque verò in vnitate ſpecificâ modo conuenientia huiuſmodi conſiſtit; ſed in proprietatibus etiam, & accidentariâ, ac propriè dictâ ſimilitudine aliquarum, ſaltem corporis & animi affectuum, & diſpoſitionum; tum natiuarum omninò, tum etiam à cuiuſque complexione, decurſu temporis prouenientium, iuxta illud, non inſcitè à Poëta dictum:

Qui viret in folijs, venit à radicibus humor,
Et Patrum in natos abeunt cum ſemine mores.

Sicuti enim in plantis qualitates latiſſimè diffunduntur; ita in hominibus etiam, poſterorum mores, vitam ſæpe maiorum exprimunt: Cum hiſce tamen non pugnat, quod, per accidens, cauſæ & effectus perſæpe etiam immutentur, & ſibi diſſimiles euadant, interueniente ſcilicet aliquo impedimento, vel ex parte materiæ, vel ex parte diſpoſitionum, &c. vt contingit in pleriſque monſtris; vel etiam naturali mutabilitate rerum omnium ſublunarium, & temporum varietate, iuxta illud Vulgare: *Tempora mutantur, & nos mutamur in illis.*

2. *Quidquid eſt in effectu, eſt in cauſâ.*] Vulgare iſtud intelligitur hoc modo: quidquid entitatis realis & perfectionis eſt in effectu, vt effectus eſt, eſt etiã, vel fuit in causâ, vel formaliter, vel certè virtualiter & reductiuè; omnis enim perfectio vltimatè ordinatur ad cauſam primam: non autem quidquid imperfectionis in effectu ſecundum ſe materialiter ſpectato reperitur, id etiam neceſſariò eſt in causâ; quia alioqui ſequeretur, quod omnis imperfectio eſſet in Deo, qui eſt cauſa creaturarum omnium.

3. *Quorum cauſæ bonæ ſunt, ipſa ſunt bona.*] Verum eſt pronunciatum in ſenſu formali, reſpectu cauſæ & effectûs, hoc modo: omnis effectus procedens à causâ, quatenus ea bona eſt, ipſe quoq; in ſe

eſt bonus, in quantum videlicet per ſe ab illâ procedit. Dixi primo quatenus cauſa bona eſt, in ſenſu formali; quia à bonis cauſis mala quędam naſcuntur (vt à viris iuſtis leuia peccata) non tamen ab illis proueniunt, quâ ex parte cauſæ bonæ ſunt: item à malis cauſis bona ſubinde oriuntur; ſed in ſenſu materiali, & non prout cauſæ ſunt malæ. Dixi ſecundo, effectus in ſe bonus eſt, quatenus à tali causâ procedit; quia tametſi omnia per ſe concurrentia ad productionem alicuius effectus, bona ſint, poteſt tamen aliquando effectus aliunde per aliquam circunſtantiam vitiari: quamuis in tali caſu cauſa abſolutè non ſit cenſenda bona; illud enim vitians effectum, infert rationem cauſæ malæ. Videri poteſt ſupra, Titulo *de Bono*, explicatio illius: *Bonum eſt ex integrâ causâ; malum ex ſingulis defectibus.*

4. *Quorum cauſæ ſunt vtiles, ipſa vtilia ſunt.*
5. *Quorum cauſæ ſunt honeſta, ipſa honeſta ſunt.*
6. *Quorum cauſę delectabiles, ipſa ſunt delectabilia.*]

Tria hæc pronunciata in illo priore continentur, & ex eodem vim ſuam habent, ſuntque eodem ſenſu vera, quo illud. His ſimilia tradit Ariſtoteles 2. Top. c. 3. l. 31. ſed ſpecialia magis & cauſis efficientibus duntaxat accommodata, videlicet

7. *Quorum efficientia bona ſunt, ipſa ſunt bona.*
8. *Quorum efficientia mala ſunt, ipſa ſunt mala.*
9. *Quorum interimentia bona ſunt, ipſa ſunt mala.*
10. *Quorum interimentia mala ſunt, ipſa ſunt bona.*]

Horum idem eſt ſenſus, qui ſuperiorum, eademque ad argumentandum vis & ratio. Duo priora cæteris etiam tribus cauſarum generibus accommodari poſſunt; latè tamen acceptis nominibus boni & mali; vt nimirum non tantum bona & mala in moribus, hoc eſt laudanda, & vituperanda comprehendant; ſed etiam bona & mala, tum naturæ, tum artis. Plu-

rima alia Proloquia philoſophica, ex his colligi & deduci poſſunt, & deducuntur à Philoſophis, vt videre eſt apud Boëtium, de Differ. 1. Top. l. 3. Alexandrum, & alios, quæ omnia hoc generali axiomate continentur.

11. *Cuius conditionis eſt cauſa, eiuſdem quodam modo eſt effectus.*] Alij ita breuius enuntiant: *qualis eſt cauſa, talis effectus.* Verum eſt axioma de cauſis & effectibus vt tales ſunt, in ſenſu formali, vt conſtat ex dictis: ſemper enim effectus gerit aliquam ſimilitudinem ſuæ cauſæ, ſiue vniuoca illa ſit, ſiue æquiuoca, ſiue propinqua, ſiue remota, ſiue vniuerſalis, ſiue particularis, iuxta explicationem præcedentium: ſignanter tamen, & iuxta ordinarium Philoſophorum vſum, intelligitur de cauſis, per ſe, immediatè cauſantibus, iiſque propriis: non autem de cauſis per accidens & impropriè dictis; quo modo ſternutatio, v. c. dicitur impropriè, bonus effectus malæ cauſæ. Vera enim, & propinqua, ac propria ſternutationis cauſa, eiuſdem aliquo modo conditionis eſt cum ſuo effectu: Neque etiam de cauſis communibus & vniuerſalibus, quales ſunt Deus, Sol, & reliqua aſtra, quia effectus denominari non ſolet, à causâ vniuerſali, ſed particulari; ab hoc ſiquidem accipit ſpeciem, proprietates, & alia accidentia quibus illius refert ſimilitudinem; Et licet in cauſis remotis & mediatis ſæpe etiam locum habeat, vt cum ſimilitudo parentum per varias generationes in nepotes & pronepotes deriuatur, vt docet Ariſtoteles l. 1. de Gen. animal. c. 18. id tamen ex eo ferè prouenit, quod vis efformatiua, quæ eſt in auis & proauis, omninò ſimilis tranſmittatur in poſteros: quãquam & hîc multum valere poteſt vehemens parentum imaginatio, vt patet experientiâ quotidianâ.

DISTINCTIO VI.

De cauſis in ordine ad effectus diuerſos, &c.

1. IDem poteſt eſſe cauſa contrariorum effectuum. 2. Phyſ. c. 3. t. 30.] Explicat ibidem & probat: *Quod enim præſens cauſa cuiuſpiam eſt, id & abſens cauſam nonnunquam contrarii eſſe dicimus: vt gubernatoris abſentiam, ſubuerſionis nauis, cuius præſentia erat cauſa ſalutis*: Senſus itaq; pronunciati eſt, vnam eamdemque cauſam producere poſſe, diuerſos & oppoſitos effectus, ſi vel ipſa diuerſo modo ſe habeat, vel ſi ex pluribus effectibus, vnus ſit per ſe, alius verò per accidens. Sic in moralibus, idem homo bene ſe habens, cauſa eſſe poteſt effectûs ſtudioſi; malè autem operans, effectus vitioſi, ſic idem Medicus eundem ægrum ſanare poteſt & interficere; ſed hoc faciet veneno; illud verò remedio: ſic diuturna niuis contrectatio & frigidam efficit manũ & calidam; ſed alterum quidem per ſe & ſuâ naturâ, alterum per motum & antiperiſtaſim: vinum idem & humectat & exſiccat; ſed alterum per ſe, alterum per accidens: ſenectus adueniens & ſicciores efficit mortales & humidiores, &c.

2. *Eiuſdem effectus plures ſunt cauſę.*] Sumitur ex 2. Phyſ. c. 3. Metaph. t. 3. vbi dicitur vna res plures habere cauſas, & 5. Metap. c. 2. vbi dicuntur cauſæ multę concurrere poſſe ad vnum numero effectum non ſolum per accidens; ſed etiam per ſe. Ex hoc axiomate perſpicua fit ratio, cur ſæpe Medici ægrotos ab infirmitate liberare non poſſint, quia nimirum ſæpe illos latet cauſa morbi; quæ multiplex eſſe poteſt, & non à quolibet facilè dignoſci-

tur. Intelligitur autem axioma primo de cauſis per ſe & diuerſi generis: ſic cauſa efficiens ſtatuæ eſt ſtatuarius, materialis eſt, lignum, metallum, aurum, &c. Secundo de cauſis particularibus eiuſdem generis, quarum ſcilicet ſingulæ & per ſe ſolæ non exhibent ſufficientem & totum concurſum neceſſarium ad effectum, ſic 4. elementa concurrunt ad compoſitionem mixti in genere cauſæ materialis, ſic vnus currus trahitur à 6 equis, &c. Tertio etiam verum eſt, de cauſis totalibus, & per ſe, eiuſdem generis; ſed non eiuſdem ordinis: quia in eodem genere cauſæ, v. c. efficientis, alius eſt ordo cauſarum vniuerſalium, quales ſunt Deus, cælum, &c: alius particularium: ſic omnes effectus cauſarum ſecundarum pendent à Deo, vt à primâ & vniuerſali causâ, ab aliâ verò vt à causâ particulari, totaliter tamen concurrente, pro ratione cauſæ ſecundæ. An autem idem numero effectus poſſit produci à duabus cauſis ſecundis, eiuſdem ordinis & generis, ita vt à ſingulis producatur totus, diſputant Philoſophi, quos vide, ſi libet. 4° denique intelligitur etiam & verũ eſt de cauſis per accidens, ſiue totalibus, ſiue partialibus, ſiue eiuſdẽ, ſiue diuerſi ordinis, hæc enim in infinitum variari poſſunt, iuxta illud.

3. *Cauſæ per accidens ſunt infinitæ,* 2. Phyſ. c. 6.] Id eſt nullo certo termino aut fine comprehendũtur, cum tot eſſe poſſint, quot accidentariæ mutationes, & varietates circumſtantiarũ accidere ſolẽt in cauſis & effectis per ſeſe; hæ autem multiplicari poſſunt in infinitum, vt patet experientiâ quotidianâ. Sic aliquando contingit, vt ægrotis, capitis ſanitas reſtituatur, ex raſione capillorum, aut ex eo, quod ventus Fauonius aut Septentrionalis leniter ſpirare incipiat, vt docet Ariſtoteles in Problematis ſec 26. quæſt. 30. quia nimirum ſublatis capillis ſuperflui

capitis vapores facilius exhalant, & à talibus ventis ſuauiter aërem perflantibus capitis fuligines eliciuntur & abducuntur, vt docet Ariſtoteles loco citato.

4. *Quantò altior eſt cauſa, tantò vniuerſalior*: refertur à S. Thomâ in 6. Metaph. lect.3. t.7.] Senſus eſt, cauſam eò ſe magis extendere ad plura in cauſando, quo ſuperiorem obtinet gradum in ratione cauſæ; ſicuti enim vniuerſale in prædicando, quo ſublimius eſt in ſerie vniuerſalium, eò de pluribus prædicari poteſt, ita vniuerſale in cauſando, quantò eſt altius, tanto exercet ſuam cauſalitatem generalius: vnde Deus, qui eſt cauſa prima & ſuprema etiam eſt cauſa vniuerſaliſſima, & generaliſſima, cōcurrens ad productionem omniū omninò effectuum. Vide D. Thom.1. p. q. 65. a. 3. in Corp.

5. *Diuerſorum effectuum diuerſæ ſunt cauſę.* Sumitur ex 12. Metaph. c.3. & refertur ab Auerroë 1. de Cælo t. 24. & 2. de Cæ. t. 93.] Eſt autem intelligendum non de cauſis vniuerſalibus aut remotis; ſed immediatis & proprijs: hæ enim aliquo modo diuerſæ ſunt, ſiue diuerſimodè ſe habent, vel quoad ſe, vel quoad alias etiam circunſtantias, pro variâ diuerſitate effectuum, vt rectè docet S. Thomas in 2. Phyſ. lect.12. & patet ex huius diſtinctionis num. 1. ſiquidem modus operandi diuerſus, ſiue à cauſis ipſis, ſiue à circunſtantiis oriatur, conſtituit cauſam in ratione cauſæ formaliter diuerſam: Sic v.c. Sol cenſetur eſſe cauſa generationis rerum, ex eo quod propiùs ad nos accedit, circa æquinoctium vernum: per abſceſſum autem ſuum conſtituitur cauſa interitus & corruptionis, vt docet Ariſtoteles, 2. de Gen. c. 10. & ſecundum hanc explicationem non ſolum verum eſt axioma in cauſis propriis; ſed etiam locum habere poteſt in cauſis vniuerſalibus & remotis.

6. *Vnicuique effectui debet aſſignari cauſa conueniens.*] Proponit hoc Theorema Philoſophus 2. Phyſ.c.3. explicandis cauſis omninò accommodum, quo monet, reddendas eſſe effectibus idoneas cauſas & congruas, vt puta, effectui ſingulari ſingularem cauſam, vniuerſali communem; effectui actu, cauſam actu; effectui per ſe cauſam per ſe, atque ita in cæteris. Vide, ſi libet, quæ dicemus infra ad illud: *Omnis effectus gerit ſimilitudinem ſui efficientis*, Titulo *de Cauſa efficiente*, diſt. 8.

TITVLVS NONVS.

De Causâ Materiali.

DISTINCTIO PRIMA.

Variæ diuiſiones Materiæ.

MAteria generatim alia dicitur *obiectiua*: alia *ſubiectiua*; obiectiua nihil eſt aliud, quàm obiectum, circa quod verſatur agens actione immanente; quæ ſignificatio metaphorica eſt, & parum ad præſens inſtitutum pertinet: quia illa, vt ſic non exercet cauſalitatem materialem. Materia ſubiectiua, de qua hîc agimus, variè diuiditur. Nam

1° Materia alia eſt *prima*, alia *ſecunda*: materia prima dicitur, vel quia non habet priorem, vel in ordine ad ſecundam, eſtque illa ſubſtantialis materia, quam Ariſtoteles 1. Phyſ. c. 9. definit, *Primum ſubiectum, ex quo fit aliud.* Materia ſecunda dicitur, quæ ſupponit primam, hæc eſt duplex, prior eſt compoſitum ſubſtantiale, quod dicitur materia ſecunda, reſpectu ſenſibilium accidentium: poſterior

eſt ipſa materia prima, prout eſt affecta diſpoſitionibus accidentalibus, ad recipiendam formam ſubſtantialem: hæc tamen magis propriè vocatur, *Materia proxima*.

2° Materia diuiditur in materiam, *ex quâ*, *in quâ*, &, *circa quam*, quæ diuiſio non tàm continet diuerſas materias, quàm vnius & eiuſdem materiæ diuerſa officia diſtinguit (ſicut illa diuiſio Differentiæ apud Porphyrium in diuiſiuam & conſtitutiuam) Eadem enim materia dicitur, *Ex quâ*, vel reſpectu formæ, quæ ex illâ educitur, vel reſpectu compoſiti, quod ex illâ conſtat; Et dicitur, *In quâ*, reſpectu formæ, quæ inducitur, aut recipitur, vel ineſt in eâ; Et dicitur, *circa quam*, reſpectu agentis, quod operatur, circa eam.

3° Materia ex quâ ſubdiuiditur in *Tranſeuntem*, & *Manentem*. Tranſiens dicitur compoſitum præcedens, quod tranſit, ſeu corrumpitur, & ex quo fit ſubſequens: ſic lignum dicitur materia tranſiens, ex quâ fit ignis; non enim manet lignum: materia manens dicitur materia prima, quæ nunquam interit, vtpote ingenerabilis & incorruptibilis; ſed manet in compoſito, ſeu termino generationis.

4° Diuiditur materia in *Metaphyſicam* & *Phyſicam*: Materia metaphyſica dicitur genus, reſpectu differentiæ; quia genus concipitur per modum perfectibilis, differentia per modum formæ perficientis: Materia phyſica eſt ipſa materia prima, quæ eſt primum ſubiectum Tranſmutationis, &, vt inquit Auerroës, *Fundamentum rerum omnium naturalium*.

DISTINCTIO II.
Quid ſit Materia.

1. M*Ateria eſt primum, ex quo res conſtituitur, & vltimum in quod reſoluitur.*] Eſt commune pronunciatum Philoſophorum, deſumptum ex l. 1. Phyſ. t. 82. vbi Ariſtoteles materiam ita definit: *Materia eſt ſubiectum primum vniuſcuiuſque rei, ex quo aliquid eo fit pacto, vt per ſe, & non per accidens inſit, & in quod vltimò reſoluitur id, quod interit*: id eſt, materia eſt id, ex quo vnumquodque compoſitum naturale fit, non per accidens; ſed per ſe, tanquã ex ſubiecto primo, ſiue causâ materiali, quæ eſt pars eſſentialis, & non accidentaria compoſiti: Dicitur autem materia, *primum ex quo res componitur*, vt excludatur ſubiectum omne ſecundum, quale eſt 1° compoſitum ſubſtantiale, reſpectu formarum artificialium, 2° elementa, quæ ſunt ſecundaria materia mixtorum, 3° quantitas, quæ eſt immediatum ſubiectum materialium accidentiũ: Et dicitur, *vltimum in quod reſoluitur*, quia eadem eſt, ac permanet materia compoſitionis & reſolutionis: Sicuti nãque ex nihilo res nulla poteſt generari, ita neque in nihilũ poteſt naturaliter reſolui. Vide Ariſtotelẽ 5. Metaph. c. 2.

2. *Materia non eſt quid, nec quantum, nec aliud quicquam eorum, quibus Ens determinatur.*] Senſus eſt, materia prima ſecundum ſe, ſiue, vt loquitur Ariſtoteles, *per ſeipſam*, nec eſt ſubſtãtia aliqua phyſicè cõpleta & perfecta (talis enim perfectio fit per formã phyſicam ſubſtantialem, quæ ſolet dici, *quid rei*, ſiue *quidditas*; vt explicabitur infra, Tit. *de Causâ formali*) nec habet ex ſe quantitatem aliquam determinatam, nec eſt aliquod aliud Ens prædicamentale

completum, ex ijs quibus Ens communiter diuiditur. Plures ab aliis interpretationes afferuntur, parum ad rem facientes, quarum pleraſque doctè refutat Zimara in ſuis Theorematis, propoſitione ſextâ. Eſt autem hoc Proloquium Ariſtotelis 7. Metaph. c. 3. t. 8. quo materiam per negationem appoſitè definit. Nam

3. *Materia negatione cognoſcitur.* 10. Metap. t. 24.] Ratio huius eſt, quia materia eſt pura potentia paſſiua, ex ſe carens omni actu, ſeu formâ phyſicâ, ad quam tantò propius cognitione accedimus, quantò plures actus, ſeu perfectiones ab eâ remouemus; pro quo, Notandum eſt: res ſummè perfectæ, vt eſt glorioſus Deus, & ſummè imperfectæ, vt materia prima, difficulter à nobis cognoſcuntur vero conceptu poſitiuo; illæ ob ſuam perfectionem; hæ verò ob imperfectionem, ideo vtræque ſolent à nobis circumſcribi per negationem: hoc tamen diſcrimine, vt notat Simplicius 1. Phyſ. t. 66. quod Deum explicemus per negationem, quâ aſcendimus ſuper omnes res creatas; dicimus enim, Deum non eſſe Ens aliquod limitatum, nec eſſe ſubſtantiam talem, quales ſunt ſubſtantiæ creatæ, id eſt, cum ijs imperfectionibus; ſed eſſe aliquid ſupra omnes illas ſubſtantias; item Deum non eſſe quantitatem, & aliquid multò excellentius, quod eminenter contineat omnes omnium rerum particularium perfectiones, &c: Contra verò materiam inueſtigamus per negationem, quâ deſcendimus: dicimus enim, materiam non eſſe Quid, i. ſubſtantiam per ſe completam & perfectam, perficitur namque materia per formam; nec eſſe quantam per ſe, ſed per quantitatem; nec qualem per ſe; ſed per qualitatem, &c.

4. *Materia eſt magnum & paruum.*] Effatum iſtud nonnulli inter dogmata Platonis ἄγραφα, id eſt, non

ſcripta, ſed viuâ voce diſcipulis inculcata recēſent: alij verò, licet in illis libris, quæ nunc exiſtant, non inueniatur; aiunt tamen à Platone mandatum fuiſſe litteris. Cur autem Plato dixerit, materiam eſſe, τὸ μέγα καὶ μικρὸν, non planè conſtat; quis enim omnia ſenſa Platonis nobis referat? probabiliſſimum eſt, vocari, magnum, quod omnia formarum naturalium genera velit & poſſit recipere: Omnes namque ſuo gremio potis ipſa fouere: paruum verò, quod ex ſe nihil formalis perfectionis actu poſſideat, ſiue breuius, quia *Eſt maximum potentia, minimum actu*, vt pluribus explicatum eſt, Titulo 1. diſt. 3. Simili ferè ſenſu dicitur materia eſſe medium inter Ens & non Ens, vt paulo poſt explicabitur. Vide D. Auguſtinum l. 12. Confeſſ. c. 4. 5. 6. 8.

DISTINCTIO III.

Quid ſit materię Entitas.

1. M*Ateria eſt non Ens.*] Ita eam appellat Plato in Timæo, cum ait: *Quid eſt, quod ſemper eſt, generationem autem non habet? & quid eſt, quod gignitur quidem, nunquam autem eſt?* quo loco per id, quod ſemper eſt, ſignificat ideam, vt notat Simplicius ad textum 30. l. 1. Phyſ. ex Porphyrio, & alijs: per id autem, quod nunquam eſt, materiam primam. Poteſt verò materia dici non Ens, eo ſenſu, quo 9. Metaph. t. 8. dicitur ab Ariſtotele, nec eſſe quid, nec quantum, &c. vt explicatum eſt; quia nimirum non eſt Ens actuatum & completum per aliquam formalem perfectionem: Abſolutè tamen & ſimpliciter materiam non habere vllum eſſe, nec diſtingui à Priuatione, malè cenſuerunt Platonici, decepti ſophiſ-

mate illo Parmenidis: quidquid eſt præter Ens, eſt non Ens; Materia eſt præter Ens, cum non ſit Ens actu, ergo materia ſimpliciter eſt non Ens. Hunc Platonicorum errorem coarguit Ariſtoteles, & contra eos pronunciat:

2. *Priuatio eſt non Ens per ſe: Materia autem ſecundū accidens.* 1. Phyſ.c.9.t.79.] Dicitur materia nō Ens per accidēs, ratione priuationis, quæ eſt non Ens per ſe, & accidit materiæ, ita vt materia & priuatio ſint vnū ſubiecto: Per ſe autē materia verè eſt Ens reale, & ſecundū multos ac graues auctores, etiam actus Entitatiuus, vt vocant; cum ſit realis & actualis Entitas, intrinſecè & eſſentialiter cum formâ conſtituēs Ens completum reale; & ſubſtantiale, i. compoſitum phyſicum. Vnde loco citato inquit Ariſtoteles:

3. *Materia eſt aliquo modo ſubſtantia.*] Aſſignat diſcrimen inter materiā & priuationem, docétque illam ad ſubſtantiæ rationem propius accedere; hanc verò in ſubſtantijs, nullo pacto numerari poſſe. Cæterum dictam modo entitatem realem materia intrinſecè non accipit à formâ; ſed habet ex ſe; alioqui toties mutaretur intrinſecè Entitas materiæ, quoties amittit vnam & accipit aliam formā; imò toties abſolutè corrūperetur materia, quoties deſtituitur ſuâ formâ, & toties denuò produceretur, quoties accipit nouam formam; tam enim res corrumpitur, cum perdit ſuam entitatē; & tum producitur cum eam accipit. Quod ſi nomen ſubſtantiæ non ita ſtrictè ſumatur, pro ſolis completis; ſed latiùs pro qualibet ſubſtantiâ reali, ſiue completa illa ſit, ſiue incompleta, abſolutè & ſimpliciter.

4. *Materia eſt ſubſtantia.*] Ita expreſsè pronunciat Ariſtot. 7. Metaph. c. 3. t. 8. & l. 8. Meta. c. 2. t. 4. idq; apertū eſſe docet ex eo, quod in omnibus mutationibus ſit aliquod tertium, in quo ſubiectentur illæ

mutationes:ſicuti enim probatur & cõuincitur, dari in rerum naturâ ſubiecta mutationum accidẽtalium; quia ſc. neceſſarium eſt, vt aliquid eiuſmodi mutationibus ſubjiciatur, quod, vno accidente abiecto, oppoſitum eius vel poſitiuum, vel priuatiuum recipiat; Eodem pacto concluditur, materiam primam neceſſariò eſſe dandam, in quâ vnâ formâ abiectâ; alia, cum priuatione illius, ſuccedat; quod officium materiæ non poteſt non eſſe munus ſubſtantiæ.

5. *Materia eſt ſubſtantia poſtremæ notæ.*] Commune iſtud pronunciatum Philoſophicum, deſumptum eſt ex 2. Phyſ. t. 9. & ex 9. Metaph. t. 16. & aliis. Eſt materia verè & eſſentialiter ſubſtantia partialis, quia intrinſecè & eſſentialiter componit ſubſtantiam totalem, ideſt compoſitum phyſicum: ſubſtantia enim non poteſt componi, ex non ſubſtantiis, vt docetur 1. Phyſ. t. 52: Eſt tamen ſubſtantia imperfectiſſima & poſtremæ notæ; quia eſt pura potentia paſſiua, remotiſſima ab omni formâ, ſiue actu phyſico, qui eſt, & dici ſolet rei cuiuſlibet naturalis perfectio: vnde Ægyptij materiam vocabant fæcem primę vitæ, i. Dei, eò quod omnium ſubſtantiarum à Deo creatarum infima ſit & viliſſima.

6. *Materia eſt medium inter Ens & non Ens.* 1. Phyſ. t. 77.] Etſi inter duo contradictoria nihil detur medium; rectè tamen materia medium quid dicitur inter Ens & non Ens; nimirum inter non Ens ſimpliciter ſeu purum nihil, & inter Ens actuatum, ſiue perfectum actu ſubſtantiali phyſico, quæ duo nullam contradictionem inuoluunt. Etenim materia eſt ſubſtantia poſtremæ notæ, vt iam explicuimus, & ita medium quoddam eſt inter Ens ſimpliciter, & non Ens ſimpliciter: neque enim eſt Ens omnibus modis, id eſt perfectum omninò, & ſpecificatũ, neque eſt omninò nihil; ſed eſt Ens imperfectum

& potentiale; non quidem eo ſenſu, quo Ens poſſibile, quod actu nullum habet eſſe aut exiſtere; ſed eſt pura potentia paſſiua, exiſtens in rerum naturâ, & nullum actum ſubſtantialem determinatiuum intrinſecè includens in ſuâ eſſentiâ. Eſt nihilominus materia perfecta aliquo modo in ſuo genere, id eſt, in ratione potentiæ paſſiuæ.

7. *Materia eſt de genere relatiuorum.* 2. Phyſ. t. 26.] Etſi materia habeat in ſe & ex ſe propriam aliquam entitatem realem & non accipiat eam intrinſecè à formâ, vt dictum eſt: habet tamen entitas materiæ intrinſecam & tranſcendentalem habitudinem ad formam, cum eſſentialiter ſit potentia paſſiua reſpiciens actum ſeu formam, cumque *alij formæ alia materia ſubijciatur*, vt inquit Ariſtoteles loco citato: ſicuti namque forma cuiuſque compoſiti naturalis, non quamlibet materiam ſine diſcrimine; ſed certam & determinatam expoſcit: pari modo materia non cuiusvis formæ; ſed certæ, & proportione ſibi reſpondentis eſt capax. Atque hinc docent Philoſophi materiam non poſſe cognoſci, ſine formâ; quia ſicuti ſe res habet ad eſſe, ita ad cognoſci: atqui materia dicit eſſentialem & tranſcendentalem reſpectum ad formam, ergo eſſe materiæ non poteſt cognoſci, niſi per reſpectum, vel in ordine ad formam.

DISTINCTIO IV.

De Appetitu, & cæteris materiæ attributis.

1. M*ateria appetit formam.* 1. Phyſ. t. 81.] Ratio huius eſt; quia omne imperfectum appetit eo modo, quo poteſt ſuam perfectionem: materia eſt quid imperfectum, vtpote nuda & informis poten-

tia, & Ens incompletum: Forma autem eius perfectio eſt, extrinſeca videlicet & completiua; determinat enim materiam ad certam ſpeciem, & ſubſtantiam in ſuo genere completam; ergo materia appetit formam, & quidem ad eum modum, quo *Fœmina virum, & turpe appetit pulchrum,* vt inquit Ariſtoteles loco citato; pulchritudo ſiquidem eſt perfectio rei turpis, & vir gloria eſt mulieris, quippe animalis imperfecti, & maſculam integritatem æmulantis: appetit autem eam appetitu purè innato, qui communis eſt vniuerſæ naturæ, & nihil eſt aliud, quam propenſio quædam naturalis, ſeu pondus materiæ inſitum, ad quamlibet formam ſibi proportionatam, tanquam ad ſuam perfectionem.

2. *Materia nunquam eſt ſine paſſione.* 1. de Gen. & Cor. c. 5. t. 29.] Ratio eſt; quia nunquam caret informatione paſſiuâ, cum nũquam non ſuſtineat qualitates, &c. accidentia ſibi naturalia, ac formam ſubſtantialem, ſine quâ neutiquam in rerum naturâ cohęrere valet, vt docet Philoſophus ibidem. Sic homines imperfecti nunquam omni prorſus afflictione carent, & vt ab aliis nihil ſuſtineant, à ſeipſis ſatis ſuperque moleſtiæ patiuntur, iuxta illud D. Auguſtini; *Iuſsiſti Domine, & ita eſt, vt pœna ſua ſit omnis inordinatus animus*: Hoc autem formæ conſortium materia ex ſuâ naturâ poſtulare videtur, tum propter debilitatem ſuæ exiſtentiæ, tum propter imperfectionem ſuæ entitatis, vt inquit Suarez diſp. 13. ſect. 8. num. 9.

3. *Materia nullius eſt actiuitatis.* Sumitur ex 1. de Gen. t. 55. & 2. de Gen. t. 53.] Etiamſi materia, iuxta plurimorum ſententiam rectè dicatur actus entitatiuus, cum ſit realis & actualis entitas, exiſtẽs actu in rerum naturâ, vt inquit Suarez diſ. 23. Metap. ſec. 5. n. 3. Nullius tamen ex communi omnium iudicio eſt

actiuitatis: nec vllam exercere poteſt actionem pro-priè dictam; cum ſit pura potentia paſſiua, & primum vniuſcuiuſque rei ſubiectum: ſubiectum enim qua tale, non eſt actiuum, ſed paſſiuũ. Atque hac de causâ materia & forma in hoc pręcipuè diſcriminari ſolẽt, quod cum vtraque rationem *Naturæ* habeat, quæ, *principium eſt motus & quietis*, illa principium paſſiuum ſit, in quo fit motus, ſeu operatio: hæc verò ſit principium actiuum, à quo procedit motus, vt fuſiùs explicabitur in illo: *Formæ eſt agere, materiæ pati.* Dixi à materia nullam produci poſſe actionem propriè dictam, qualis videlicet procedit à principio actiuo, ſiue à causâ efficiente; quia ſi ſermo ſit de qualicunque officio, ad quod res vnaquæque eſt inſtituta, ſiue illud ſit officium agendi ſiue patiendi, dubium non eſt, quin materia dici poſſit impropriè alicuius eſſe actiuitatis, iuxta illud 1. Phyſ. c.7. *Vnumquodque eſt propter ſuam operationem*, de quo infra, Titulo *de Causâ efficiente.* [Suarez quoque diſp. 13. ſect. 4. num. 57. non improbabile putat, quod quãtitas à materia dimanet per aliquam efficientiam, quemadmodum aliæ proprietates dicuntur efficienter emanare à ſuis ſubiectis, vt calor ab igne, intellectus ab anima, &c. ſed rectius & magis conformiter naturæ materiæ primæ, id negat Vaſquez tom. 2. in primam partem diſp. 196. num. 13. cum quo dicendum videtur quantitatem, vti eſt coæua materię, ita à mundi primordio fuiſſe materiæ concreatam.]

4. *Materia eſt ingenerabilis & incorruptibilis*, 1. Phyſ. t.81.] Verum eſt pronunciatũ, loquendo propriè & phyſicè, id eſt, ſi generabile ſumatur pro eo, quod fieri poteſt, ex præexiſtente ſubiecto, & corruptibile pro eo, quod deſtrui poteſt per corruptionem naturalẽ: ſin autẽ ſumantur latiùs, pro eo, quod quocũque modo incipit, ſiue per generationem, ſiue per

creationẽ,& quocũque modo definit,ſiue per corruptionẽ phyſicã, ſiue per annihilationẽ; ſic materia eſt ac dici poteſt generabilis & corruptibilis : non tamẽ reſpectu agentis naturalis; ſed ſupernaturalis, id eſt, Dei; qui ſolus ſicuti creauit materiam ex nihilo, ita eam in nihilũ poteſt redigere. Cęterũ cum hoc prõnũciato non pugnat Ariſtot. 8. Metaph. c. 1. t. 4. vbi docet, eſſe duplicem materiã alterã Cæli ingenerabilem & incorrũptibilẽ, alterã rerũ ſublunariũ generationi & corruptioni ſubiectã: licet enim hæc materia ſit ſubiectũ generationis & corruptionis; nõ tamẽ eſt terminus, neq; eſt id, quod generatur & corrũpitur.

5. *Materia eſt cauſa conſeruationis rerum.* 2. de Gen. c.9.t.51. & 1. Oeconom. c.3.] Verum eſt hoc dictum Philoſophi, quatenus inductione recentiũ formarũ, quas recipit & ſuſtẽtat materia, ſublunariũ rerũ vniuerſitas continuatâ perenníq; ſerie ſubſiſtit, & quatenus res naturales hoc modo immortalitatẽ diuinã æmulãtur, & ad imaginẽ creatoris ſui immortalis, ſeſe cõponũt, quoad poſsũt. Hinc à Platone in Timęo dicitur materia πανδεχὸς; quia eſt gremiũ, ſinus, & cõceptaculũ omniũ formarũ. Hinc etiã vocatur *Mater* & nutrix; quia ſicuti ex matre filij, ſic ex materiâ formæ omnes ſubſtãtiales, præter animã rationalem, & pleræq; etiam accidentales educuntur, quas illa ſuo gremio excipit ac fouet: alio vero reſpectu eadem

6. *Materia eſt radix corruptionis.* 9. Meta. c.9. t.17.] Ratio eſt, quia appetit formas, quibus eſt priuata, & per conſequens, appetit ſecũdariò, ſeu per accidens (nam per ſe nulla res naturalis appetit corruptionẽ alterius; cum hæc ſit malũ quoddã naturæ) interitum & diſſolutionẽ eius compoſiti, quod ipſa conſtituit cum eâ formâ, quam actu habet: non enim poteſt recipere nouam formam, & cõſtituere nouum cum eâ compoſitum, niſi corrumpatur prius. Hinc etiam

7. *Materia ſemper machinatur maleficium formæ.* Sumitur ex 1. Phyſ. t. 81.] Ratio huius & explicatio perſpicua eſt ex ratione & explicatione præcedentis: idcirco enim materia formis, quas habet, exitium moliri, ac malefica eſſe dicitur; quia recipit continuò qualitates expulſiuas priorum formarum, & diſpoſitiones ad nouas quas appetit. Vnde 7. Metaph. c. 7. t. 22. Ariſtoteles eam appellat: *Principium non eſſendi*; quia nimirum dum diſpoſitiones priorum formarum expultrices admittit, priori compoſito non eſſe, ſiue interitum machinatur. Cæterum hæc & ſimilia pronunciata intelligenda ſunt de materiâ rerum ſublunarium, ad quam etiam reſtringitur iſtud:

8. *Quia materiâ conſtant, poſſunt eſſe & non eſſe.* 1. de Cæl. c. 2.] Id eſt, omnia compoſita materialia ſunt generationi & corruptioni obnoxia: non verò etiam intelligitur aut hoc, aut præcedentia effata de materiâ cælorum, ſaltem ex mente Ariſtotelis; quia iſta ſecundum illum abſolutè ingenerabilis & incorruptibilis eſt, non terminatiuè modo, quaſi ipſa ſit id, quod generatur & corrumpitur, ſed etiam ſubiectiuè, cum ne quidem ſit ſubiectum generationis & corruptionis, vti eſt materia ſublunaris. Eâdem reſtrictione verum eſt iſtud:

9. *Omnis potentia eſt contradictionis.* 9. Metaph. t. 17.] Ad eſſe nimirum & non eſſe: vnde infert, in ſempiternis non eſſe potentiam; quia non poſſunt eſſe, & non eſſe, cum, vt talia, ſemper neceſſariò exiſtant. Quanquam & propoſitum modo, & præcedens axioma etiam ſecundum Ariſtotelem, qui cælos ſtatuit incorruptibiles, omni omninò materiæ, ſiue cæleſti, ſiue ſublunari accommodari poſſit, hoc ſenſu: Omne id, quod habet materiam, habet etiam potentiam contradictionis ad eſſe & non eſſe;

vel ſimpliciter, vt ſublunaria, quæ generantur & corrumpuntur ſimpliciter & ſubſtantialiter; vel ſecundum quid, vt corpora cæleſtia, quæ ſecundum partes acquirunt & perdunt partialia Vbi, & ſunt in potentiâ ad lumen, & tenebras, &c.

10. *Eorum tantum eſt materia, quorum eſt ad inuicem generatio & tranſmutatio.* 8. Metaph. tex. 14.] Iſtud quoque dictum Philoſophi, reſtringunt plerique ad materiam, quæ imbuta eſt qualitatibus repugnantibus & contrariis, nempe ad materiam rerum ſublunarium: alij verò, vt Durandus, Gabriel, Zabarella, &c. ex eo probant, cælos non conſtare materiâ & formâ, eò quod non generentur, nec tranſmutentur ſubſtantialiter; ſed inprimis Ariſtoteles ſententia aliena videtur ab hoc propoſito, vt rectè obſeruat Suarez: non enim loquitur ibi de rebus incorruptibilibus; ſed de ijs, quæ poſſunt eſſe & non eſſe abſque generatione & corruptione per ſe primò terminatâ ad illas, id eſt, de formis ſubſtantialibus, vt perſpicuum eſt ex ſententiâ, quam ſubdit immediatè:

11. *Quæcunque abſque eo, quod tranſmutentur ſunt, aut non; horum materia non eſt.*] Ait ergo, illa, quæ propriè & per ſe tranſmutantur per generationem & corruptionem ſubſtantialem, id eſt, ſola compoſita ſubſtantialia, conſtare materiâ: Formas autem ſubſtantiales non conſtare; quia per ſe primò non generantur & corrumpuntur, ſed abſque huiuſmodi tranſmutatione eſſe incipiũt & deſinunt. Etenim terminus principalis, qui per ſe ac propriè producitur, in omni generatione, ſiue productione ſubſtantiali ac propriè dictâ, eſt totum compoſitum; quia hoc principaliter intenditur à generante, & eſt per ſe, vt *Quod*: Forma autem eſt id, *Quo* conſtituitur & eſt compoſitum. Lege, ſi placet, Suarez, in caput 5. libri 8. Metaph.

12. *Impoſsibile eſt, habenti materiam non exiſtere contrarium*, libro de longitudine & breuit. vitæ c. 2.] Hoc quoq; pronunciatũ reſtringi ſolet ad materiam rerum ſublunarium : poteſt nihilominus de cæleſti etiã rectè intelligi: neque enim neceſſe eſt, vt quælibet res materialis poſſit ſuſcipere, quęcũq; cõtraria; ſatis eſt ſi aliqua poſſit, & latè ſumpta ſuſcipere, vt docetur in capite de Subſtãtiâ: ſic ignis ſuſcipit motum ſurſum & deorſum, etſi cõcedatur non eſſe ſuſceptiuus frigoris: Sic Angeli poſſunt ſuſcipere veritatem & falſitatem in intellectu, in voluntate bonitatem & malitiam, virtutem & vitium, amorem & odium, &c. Similiter cæli, etſi concedantur non ſuſcipere corruptiua contraria, poſſunt tamen perfectius ſuſcipere, & ſecundum eandem ſui partem nunc illuminari, mox lumine deſtitui, nunc moueri in orientem, mox in occidentem, &c.

13. *In materiam diſpoſitam facilè introducitur forma.*] Veritas huius quotidianâ patet experientiâ; nam & ſtupa & ſtipula ſicca facilè ignem concipiũt, & molli ceræ non ægrè figura imprimitur, & bonæ indolis adoleſcens ad omnem honeſtatẽ mediocri labore informatur. Ratio eſt; quia omne agens naturale operatur iuxta diſpoſitionem ſubiecti, & actus actiuorum recipiuntur in ſubiecto, pro illius capacitate ad formam recipiendam, vt fuſiùs explicabitur, Titulo *de Causâ efficiente.*

TITVLVS DECIMVS.

De Cauſa Formali.

DISTINCTIO PRIMA.

Variæ diuiſiones Formæ.

1. FOrma communiſſimè ſumpta diuiditur in naturalem, in ſupernaturalem, qualis eſt, gratia, & cęteri habitus infuſi, & in artificialem, vt eſt forma calicis, forma domus, &c.

2° Forma naturalis diuiditur in Metaphyſicam, Mathematicam & Phyſicam. Forma metaphyſica propriè eſt differentia eſſentialis, vt rationale, hinnibile, &c. Mathematicæ ſunt triangulus, circulus, &c.

3° Forma phyſica diuiditur in ſubſtantialem & accidentalem.

4° Forma ſubſtantialis, alia eſt informans & incompleta, vt forma equi, alia aſſiſtens & completa, vt Angelus.

5° Informans, alia eſt ſuâ naturâ ſeparabilis à materiâ, vt anima rationalis, alia inſeparabilis; cuiusmodi tres ſunt gradus: primi gradus forma dat eſſe tantum, vt ſunt formæ elementorum & mixtorum non viuentium; ſecundi gradus dat eſſe & viuere, vt ſunt formæ ſtirpium & plantarum. Forma tertij generis dat eſſe, viuere, & ſentire, vt ſunt formæ animalium.

6. Forma accidentalis phyſica alia dicitur realis, vt color, alia intentionalis, vt ſpecies coloris, ſic dicta, quia per illam tendimus in obiecta. Nos hoc præſenti Titulo agemus præcipuè *de Formâ phyſicâ*

informante. Cætera formarum genera proprium ſibi quæque locum vindicant.

DISTINCTIO II.

Quid ſit Forma phyſica ſubſtantialis.

1. F*Orma eſt actus ſubſtantialis vnum per ſe conſtituens cum materia.*] Eſt hoc receptum communiter & approbatum ab omnibus Proloquium philoſophicum, quo explicatur natura illius formæ, quæ eſt principium tum generationis, tum rei genitæ, & cauſa formalis compoſiti phyſici ſubſtantialis. Dicitur *Actus*, ad excludendam primo materiam, quæ eſt potentia, ſecundo compoſitum, quod non eſt actus; ſed conſtat ex potentiâ & actu. Dicitur *Subſtantialis*, ad excludendos actus accidentales. Dicitur denique, *vnum per ſe conſtituens*, &c. aptitudine ſcilicet, non actu neceſſariò; cum anima ſeparata vera ſit forma corporis, etiam quando actu non informat; ſatis enim eſt, quod forma ex naturâ ſuâ apta ſit, & inſtituta ad informandum. Per hanc particulam excluduntur primo Formæ aſſiſtentes & completæ, vt Angeli, qui non informant, ſed tantum per extrinſecam aſſiſtentiam mouent corpora, ſecundo modi ſubſtantiales, qualis eſt vnio formæ cum materiâ, ſubſiſtentia, &c: qui propriè non conſtituunt; ſed modificant ſubſtantiam.

2. *Forma eſt ratio quidditatis.* 2. Phyſ. c. 3.] Senſus eſt: Forma ſubſtantialis phyſica (de hac enim loquitur Ariſtoteles) eſt præcipua pars eſſentialis compoſiti phyſici, & definitionis eiuſdem, tribuens compoſito ſpeciem & diſtinctionem ab alijs; cum per materiam res conueniant in ſpecie: materia enim

eſt vna & eiuſdem ſpeciei in omnibus rebus ſublunaribus. Porrò *quidditas rei*, ſecundum D. Thomam & Scotum, eſt id, quo reſpondetur ad quæſtionem, *Quid eſt res?* hoc autem eſt compoſitum conſtans materiâ & formâ: Quærenti enim, quid eſt homo? Reſpondetur eſſe compoſitum conſtans ex animâ rationali & corpore: eſt verò forma principalis, & præcipua pars quidditatis; materia minus principalis, vt conſtat ex dictis, & amplius explicabitur in illo: *omne eſſe eſt à Formâ.*

3. *Forma eſt magis ſubſtantia, quàm materia.*] Celebre iſtud pronunciatum ſumitur ex 7. Metaph. c. 3. t. 8. in fine, vbi Philoſophus conferens inter ſe materiam, formam, & compoſitum; *Etenim ſeparabile*, inquit, *& quod quid, videtur maximè ineſſe ſubſtantiæ: propter quod forma, & quod ex ambobus, ſubſtantia eſſe magis videtur, quàm materia.* Itaque non intelligitur axioma, prout *τὸ magis* dicit intenſionem in eſſentiali ratione ſubſtantię; quia ſubſtantia in hac ſuâ intrinſecâ ratione non ſuſcipit magis & minus, nec magis minúsve participatur ab vno, quàm ab alio: ſicuti vir quadragenarius, v.c. non eſt magis eſſentialiter ſubſtantia, quàm infans vnius diei: ſed verum eſt, prout *τὸ magis* dicit perfectionem ipſius entitatis; Etenim forma eſt perfectior ſubſtantia, quàm materia, tum quia nobiliorem habet eſſendi gradum, vt docetur hoc eodem capite, textu 7, vbi etiam eodem ſenſu dicitur, *Forma eſt magis ens, quam materia;* tum quia forma eſt actus, materia verò potentia, vt dictum eſt ſupra, atqui:

4. *Actus eſt nobilior quam potentia.* 9. Metaph. c. 10. t. 19.] Ille enim perficit & determinat: hæc verò perficitur & determinatur. Vide, ſi libet, infra Titulum *de Potentiâ naturali in genere*, & Tit. *de Habitu in genere.* Eodem ſenſu 7. Metaph. c. 3. t. 7. iam

citato dicitur: *Forma eſt prior materia*, prioritate videlicet dignitatis ſeu nobilitatis; non verò temporis aut naturæ; cum Materia à primordio mundi in ſuo eſſe perſeuerauerit ingenerabilis & incorruptibilis, ac prǽſupponatur omni generationi & inductioni, aut eductioni formarum naturalium. In eundem ſenſum l. 1. Phy. c. 9. t. 81. appellatur, *Forma pulchrũ quid & diuinum*: pulchrum quidem, quia omnis venuſtas ac pulchritudo compoſiti à formâ dimanat: diuinum verò, non quod forma eſſentialiter ſit ipſemet Deus, qui eſt actus omninò purus, vt impius putauit Auerroës; ſed quod ſit quædam puriſsimi illius actûs imago, vt rectiùs ſenſit Anaxagoras. At verò Materia ibidem docetur eſſe, quid turpe, & quaſi fæx quædam naturalibus rebus ſubſidens, ac propè nihil; quorum omnium ratio conſtat ex dictis Titulo præcedente.

5. *Forma eſt rei perfectio.* Refertur ab Alberto M. in 3. Phyſ. tract. 1. c. 4. ſumiturque ex 2. Poſter. 1°. Phyſ. & aliis.] Verum eſt commune iſtud axioma Philoſophorum de omni formâ, ſiue naturalis illa ſit, ſiue ſupernaturalis, aut artefacta; ſiue etiam accidẽtalis, ſiue ſubſtãtialis, &c. omnis enim forma verè format, & formando in ſuo genere perficit eam rem, cuius eſt forma, proindeque rectè eius perfectio dicitur: ſignanter autem & per antonomaſiã, vt aiunt, intelligitur pronunciatum de formâ phyſicâ ſubſtantiali informante; hæc etenim compoſito tribuit omnem gradum perfectionis ſpecificæ & eſſentialis, omneſque virtutes & potentias rei eſſentiam conſequentes, quo ſenſu verum eſt iſtud:

6. *Forma eſt, quæ dat eſſe rei.* 2. de Animâ t. 2.] Eſſe videlicet quidditatiuum & ſpecificum, ſiue, vt loquitur Pererius, *eſſe diſtinctiuum, determinatiuum, & denominatiuum*: Siquidem denominatio

ſumitur à principaliori parte, id eſt à Formâ, quæ rem perficit, & conſtituit in certâ ſpecie, & diſtinguit ab aliis rebus, vt fuſiùs explicabitur in illo: *omne eſſe eſt à formâ.* Atque hinc perſpicuum euadit, cur forma ſubſtantialis phyſica dicatur ἐντελέχεια, id eſt, perfectus habitus, vel perfectihabea', vt explicat Hermolaus: cum enim res eſſentialem, ac debitam ſibi formam poſſidet, tunc eſt perfecta & completa in genere ſubſtantiæ. Vnde illud vulgare:

Forma dat eſſe rei, totum dat forma decorem,
Forma eſt cuiuſuis entelechia rei.

DISTINCTIO III.

Quomodo Forma actuet materiam & compoſitum ſpecificet.

1. OMne eſſe eſt à Formâ. *Boëtius l. 3. de Trinitate.*] Malè Auerroës & Auerroïſtæ, omne omninò eſſe volunt prouenire à ſolâ formâ, nullum autem à materiâ; cùm certum ſit materiam vtpote alteram compoſiti partem eſſentialem, diſtinctámque cauſam ac principium, diuerſum eſſe à formâ adferre ipſi compoſito. Verus itaque pronunciati ſenſus eſt, omne eſſe ſpecificum, diſtinctiuum, & determinatiuum procedere à formâ: Hæc enim cum materiâ primâ, quæ eſt ens indeterminatum & informe, completam ſpeciem conſtituit. Vnde à Philoſophis appellatur *terminus*, quia materiam ex ſe indifferentem ſub certo genere contrahit & determinat ad certam ſpeciem Entis naturalis. Hinc etiam verè dicitur iſtud:

2. *Actus ſeparat & diſtinguit.*] Sumitur ex 7.

Metaph. t. 49. vbi *ſeparare* ab Ariſtotele dicitur: *diſtinguere* claritatis causâ à Philoſophis additur. Dicitur Forma *Actus*, & ſecundo de animâ definitur, *actus corporis phyſici*, quia actuat materiam, quæ ex ſe eſt pura potentia paſſiua, vt explicuimus Titulo ſuperiore. Senſus itaque pronunciati eſt, per formam diſtingui compoſitum ab aliis rebus, cum per materiam res conueniant in ſpecie: eâ de causâ à Pythagora Forma vocatur *Vnum*; quia vagam potentiam materiæ, ad vnam aliquam ſpeciem contrahit, & rebus tribuit vnitatem; non quod materia in ſe omni prorſus vnitate careat; Eſt enim vnum quid, eo modo, quo omne Ens eſt vnum: ſed eſt vna vnitate incompleta, ſicut eſt ens incompletum: à formâ autem accipit vnitatem & diſtinctionem ſpecificam & numericam completam, conſtituendo cum eâ compoſitum Phyſicum in certâ ſpecie & indiuiduo.

3. *Omnis ſpecies eſt à Formâ.*] Duplex eſt acceptio ſpeciei, vt notat Porphyrius c. de Specie; in priore ſpecies ſignificat formam ſeu pulchritudinem cuiuſque rei, vnde Latinè dicitur ſpecioſus, qui pulcher eſt, & decorus: poſteriore acceptione ſpecies eſt id, quod ſub genere collocatur, vt ibidem Porphyrius inquit. Vtroque ſenſu verum eſt pronunciatum; priore quidem hoc modo: omnis pulchritudo materiæ procedit à formâ, ſubſtantialis à formâ ſubſtantiali, accidentalis ab accidentali. Vnde Ariſtoteles 1. Phyſ. t. 81. dixit; Formam expeti à materiâ, vt pulchrum à turpi: Etenim forma pulchritudo eſt, & ornamentum materiæ, quam proinde aliqui appellarunt *mentem*, alij *lucem*, alij *effigiem* & *characterem*: poſteriore verò acceptione hoc ſenſu: omnis ſpecies phyſica ſubſtantialis conſtituitur in eſſe tali, à formâ phyſicâ ſubſtantiali; ſic homo eſt in

tali ſpecie per animam rationalem : item. omnis ſpecies metaphyſicè ſpectata eſt talis per formam metaphyſicam, quæ eſt differentia : quia ſicuti materia prima eſt potentia phyſica ex ſe indifferens ad formas phyſicas, & perfectibilis ſeu actuabilis per eas ; ita genus eſt potentia metaphyſica ex ſe indifferens ad differentias ſpecificas, per quas actuatur, perficitur, & ſpecificatur, vt v. c. animal per rationale in homine, & per irrationale in beſtiâ, & ita de cæteris.

4. *Quo res eſt remotior ab actu, eò imperfectior.*] Indicatur ab Alberto Magno in 3. Phyſic. tract. 1. c. 4. & deſumitur ex 2. de animâ t. 2. Ratio eius perſpicua eſt ex dictis : Sicuti enim omnis ſpecies dicitur eſſe à formâ, & ſicuti forma eſt, ac dicitur rei cuiuſlibet perfectio : ita è contra id, quod caret formâ ſibi conueniente aut debitâ, cenſetur imperfectum ; & eò conſequenter eſt imperfectius, quò à formâ, ſiue ab actu eſt remotius : Sic v. c. materia prima ſecundum ſe eſt ſubſtantia imperfectiſſima, quia remotiſſima eſt ab omni ratione formæ, vt explicatum eſt Titulo *de Causâ Materiali*. Præſens effatum præclarè applicari poteſt in moralibus: Eò enim homo meritò cenſetur moraliter imperfectior, quò remotior eſt ab actu ſiue formâ virtutis, quæ mores eius & geſtus formare debet ac perficere.

5. *Omnis forma communicat totum ſuum eſſe compoſito.* Sumitur ex l. 2. de Animâ t. 2.] Senſus eſt, quidquid perfectionis habet forma, hoc ipſa tribuit compoſito cuius eſt forma. Ratio eſt : quia forma phyſica ſubſtantialis, de quâ propriè intelligitur propoſitum axioma, eſſentialiter ad hoc ordinata eſt, vt informando materiam, conſtituat compoſitum, cuius ipſa eſt pars eſſentialis intrinſeca : proinde quidquid habet forma, id omne, continet etiam compoſitum :

cum omne Totum actuale actu includat ſuas partes. Sic quia omnis anima rationalis eſt intellectiua, omnis etiam homo neceſſariò intellectiuus eſt, & ita de cæteris.

6. *Omnis forma phyſica ſubſtantialis dat eſſe completum à primo gradu ſubſtantiæ vſque ad vltimum.* Traditur à Suarez d. 13. Metaph. ſect. 3. num. 16.] Senſus eſt, omnis forma conſtituens cum materiâ compoſitum ſubſtantiale phyſicum, dat eidem compoſito, non tantum aliquod eſſe, ſeu gradum genericum, ſed eſſe ſpecificum, per quod idem compoſitum conſtituitur in ſpecie infimâ completum in genere ſubſtantiæ, phyſicè & à parte rei. Ratio eſt, quia omnis forma cōmunicat cum cōpoſito totum ſuum eſſe quod habet, vt iam explicatum eſt: atqui

7. *Omnis forma ſubſtantialis phyſica à parte rei eſt ſpecificá*, ſiue vt alij hoc pronunciatum vſurpant, *omnis forma ſubſtantialis phyſica informans neceſſariò eſt conſtituta in ſpecie vltima formæ ſubſtantialis*. Traditur à Suarez ibid.] Ratio eſt, quia omnis forma talis à parte rei habet entitatem eſſentialiter diſtinctam, tum à materiâ, in quâ eſt, tum ab aliis fo mis; in quâ proinde entitate neceſſario continetur aliqua ratio, ſeu differentia vltima, per quam hoc modo ſit diſtincta eſſentialiter ab aliis formis habentibus diuerſam eſſentiam, non numericam duntaxat; ſed etiam qualemcunque ſpecificam, cum quibus tamen illa conuenit in communi & genericâ ratione formæ ſubſtantialis. Atque hæc etiam ratio eſt, cur omnis forma ſubſtantialis informans conſtituat cōpoſitum in aliqua ſpecie vltimâ ſubſtantiæ compoſitæ, iuxta ſuperius pronunciatum.

8. *Nulla forma eſt indiuiduum genericum tantum.* Elicitur ex 2. Meta. c. 4.] Alij ita proponunt: Nulla exiſtit forma, quæ in re habeat eſſe genericum dun-

taxat, & non aliquod etiam ſpecificum, ſiue quæ non contineatur ſub ſpecie aliquâ illius generis. Verum eſt pronunciatum de qualibet formâ, ſiue ſubſtantialis illa ſit, ſiue accidentalis, ſiue materialis, ſiue ſpiritualis, &c. Ratio eadem eſt, quæ proximè ſuperioris, cum quo ferè quoad ſenſum coincidit, & patet inductione omniũ formarum: Nam primo non datur forma accidentalis, quæ præcisè ſit generica tantum, v. c. non exiſtit coloratũ, quod neque ſit albũ, neque nigrum, &c. 2° non datur forma ſpiritalis, v. c. Angelica & ſeparata, quæ reipsâ ſiſtat in præcisâ ratione generis, 3° neque etiã dari poteſt forma ſubſtantialis informãs, quæ in re præcisè de[illegible]gradum genericum: eodem eſt ratio in omnibus alijs. Vide Suarez diſ. 13. Metaph. ſect. 3. n. 16.

DISTINCTIO IV.

De ſubiecto Formæ inhæſionis & denominationis.

1. *Illud eſt ſubiectum Formæ, quod per formam actuatur.* Sumitur ex l. de ſomno & vig. c. 1.] Verum eſt vniuerſaliter; ſed cum diſtinctione, quæ eſt huiuſmodi: illud eſt ſubiectum *inhæſionis* formæ, quod per formam intrinſecè actuatur, ſiue de potentiâ per informationem reducitur ad actum: quod autẽ extrinſecum tantũ actuatur, non eſt ſubiectum inhæſionis, ſed *denominationis* extrinſecæ. Sic actio trãſiens v. c. eſt actus extrinſecus, ſeu forma extrinſecè actuans, id eſt denominans ipſum agens: ad quem modum denominationis, & quaſi extrinſecæ informationis ſufficit habitudo, quam habet actio v. c. ad agens, vt ad principium à quo emanat.

2. *Omnis forma denominans debet eſſe in ſubiecto, quod denominat.* Sumitur ex eodẽ capite.] Verum eſt

ſub diſtinctione hoc modo : Forma intrinſecè denominans debet eſſe in eo, quod denominat, tanquam in ſubiecto inhæſionis, quo modo albedo eſt in pariete, viſio in vidente, &c. Sumitur autem hîc inhæſio latè, prout complectitur quamlibet informationem, & inexiſtentiam formalem : Forma extrinſecè denominans, vt ſic, eſt in eo ſubiecto, quod denominat, ſeu potius reſpicit illud tanquam ſubiectum denominationis extrinſecæ : ſic viſio, à quâ paries denominatur viſus, dicit reſpectum ad parietem, tanquam ad ſubiectum denominationis : ipſa tamen viſio eſt in oculo, tanquam in ſubiecto inhæſionis.

3. *Omnis Forma denominat ſubiectum in quo eſt.*] Sumitur ex eodem capite, ex hoc pronunciato ſequi videretur, quod omne patiens ſit agens ; Nam actio tranſiens eſt in patiente, tanquam in ſubiecto inhæſionis : Ergo patiens denominari poterit agens ab actione, quam recipit; tanquam à formâ, quam recipit : Sed reſpondetur, & explicatur proloquium. Forma, quæ eſt in ſubiecto, denominat ſubiectum; non ſecundum omnem rationem, quæ in ipsâ conſiderari poteſt; verum ſecundum eum modum, quo eſt in ſubiecto, v. c. locus, ſeu ſuperficies aëris ambiens Petrum, inhæret in aëre; cum ſit illius terminus ; Et tamen aërem non denominat locatum; ſed locãtem; quia non illo, ſed hoc modo eſt in aëre: Petrum verò denominat locatum : Sic etiam actio tranſiens eſt in patiente, non quatenus actio eſt (nam vt ſic non habet ſubiectum inhæſionis ; ſed tantum denominationis extrinſecæ, vt docent Philoſophi) ſed quatenus eſt idem, quod paſſio, quæ eſt in ſubiecto inhæſionis; ac proinde denominat etiam illud, quatenus paſſio eſt, nempe patiens, non autem agens. Vide infra explicationem illius : *Eius eſt actus, cuius eſt potentia.*

4. *Plures formæ eandem ſimul non informant materiam.*] Depromitur ex 9. Metaph. c.3. t. 4. & intelligitur de formis phyſicis totalibus, ac conſtitutiuis compoſiti naturalis, in eſſe ſubſtantiali completo (de formis autem partialibus variæ ſunt Philoſophorum ſententiæ, quas copiosè recenſere non pertinet ad hunc locum. Ratio pronunciati eſt; quia excludunt ſe mutuò ſecundum differentias ſuas ſpecificas, & ſunt incompoſſibiles in eodem ſubiecto, vtpote cuius capacitas limitata eſt, ita vt expleatur per vnam huiuſmodi formam. Atque hac de cauſâ, *Vnius generatio, eſt corruptio alterius*, vt docet Philoſophus 1. de Gen. t. 17. & 20; quia nimirum eadem materia incapax eſt naturaliter plurium ſimul formarum. Dixi naturaliter, ſiue ſecundum curſum ordinarium; quoniam ſupernaturâliter, & de potentiâ Dei abſolutâ plures ſimul formæ ſuſtentari poſſunt ab eâdem materiâ, non partiales modo, quas multi etiam naturaliter admittunt; ſed perfectæ, adæquatæ, & vltimæ, vt v. c. forma ignis & aquæ, leonis & equi, &c. cuius ratio eſt, quia nulla apparet contradictio, ſi dicamus materiam, quæ naturaliter recipit plures formas ſucceſſiuè, recipere ſupernaturaliter plures ſimul. Poteſt enim Deus materiam naturaliter receptiuam vnius duntaxat formæ, eleuare & extendere ad plures ſimul formas recipiendas, idque in infinitum. Lege Suarez, diſp. 15. Metaph. ſect. 10. n. 60. Fonſecam, & alios.

5. *Forma aduenìens Enti in actu non facit vnum per ſe, ſed per accidens.* Sumitur ex 2. de animâ t. 7. & 7. Metaph. t. 49.] Per Ens in actu intelligitur hoc loco materia ſeu ſubiectum actuatum per ſuam formã, ſenſus itaque huius maximæ eſt: Si Enti actuato & in eſſe completo conſtituto per vnam formam, ſuperadueniat alia, erit hoc totum compoſitum non

vnum per ſe; ſed aggregatum per accidens, eo ſenſu, quo ſupra explicatum eſt, ex duobus Entibus in actu non fieri vnum per ſe, Titulo *de Ente vno.*

DISTINCTIO V.

Quo modo res ſit in potentiâ & actu.

1. N*Ihil poteſt eſſe in potentia ſimul & actu.* 8. Phy. t. 40.] Verum eſt, de potentiâ formali, & actu formali, reſpectu eiuſdem formæ vel actus. V. c. idem non poteſt eſſe in potentiâ formali ad calorem, & in actu formali eſſe calidum, aliàs haberet & non haberet formam eandem, v. c. calorem, quod implicat: poteſt nihilominus idem ſimul eſſe in potentiâ formali, & actu virtuali, reſpectu eiuſdem formæ ſiue actûs, i. poteſt habere eminentem vim efficiendi talem formam, & potentiam formalem recipiendi illam formam; vt patet in aquâ calefacta, quæ eſt in potentiâ ad frigus ſibi naturale, & ſimul virtualiter eſt frigida, i. habet in ſe virtutem, quâ naturaliter ſeſe reducit ad natiuum frigus. Ita Suarez, diſp. 18. Metaph. ſect. 7. n. 19.

2. *Actus non tollit potentiam, ſed perficit.*] Eſt commune axioma Philoſophorum, pro cuius explicatione ſciendum, duplices eſſe actus, alios ſeparabiles, inſeparabiles alios: Actus ſeparabiles non tollunt potentiam; ſed tantum tollunt ſiue impediunt alios actus incompoſſibiles in eodem ſubiecto; & de his potiſſimum intelligitur & verum eſt pronunciatum: talis v. g. actus eſt albedo parietis, quæ non tollit potentiam parietis quâ poſſit eſſe niger, aut ruber, aut dein eps iterum albus; ſed perficit ſeu actuat parietem (quo modo omnis forma, ſiue ſubſtantia-

lis, ſiue accidentalis actuat & perficit ſuum ſubiectum) tollit nihilominus, ſiue impedit actum incompoſſibilem, id eſt, ipſam nigredinem; facit enim albedo, vt paries, quamdiu eſt albus, non ſit naturaliter ſimul niger: non tamen facit, vt non poſſit fieri niger. Simili modo per riſum Petri non perit potentia ridendi in Petro, & vas vinarium ſiue dolium non amittit capacitatem, licèt actu impleatur; ſed potentia illa, & capacitas tamdiu impeditur, quod eſt ipſi extrinſecum, iuxta hanc explicationem verum etiam eſt iſtud:

3. *Intus exiſtens prohibet extraneum.* 3. de Animâ, tex. 4.] Intelligitur enim de formis & alijs quibuſcumque rebus incompoſſibilibus in eodem ſubiecto, vel ab alio qualicumque corpore continente ſe mutuò excludentibus. In quem ſenſum docent Perſpectiui, oculos nullo colore tinctos eſſe poſſe: alioquin enim impediretur viſio, & omnia eodem colore reſperſa viderentur; vt animaduertere licet in Ictericis, quibus omnia flaua apparent propter bilis flauedinem, quâ oculi eorum perfunduntur, vt fuſiùs explicabitur in illo: *Amor, odium, & proprium commodum ſæpe faciunt iudicem non cernere verum.* Lege, ſi placet, Aquilonium l. 1. Opticæ Prop. decima tertiâ. Quòd ſi verò formæ ſiue actus non tantum incompoſsibiles ſint cum alijs; ſed etiam omninò inſeparabiles à ſubiecto, tollunt illi non ſolum actus alios incompoſsibiles: ſed etiam potentiam ſeu aptitudinem vlteriorem ſubiecti ad recipiendos actus, iuxta illud:

4. *Quando aduenit potentiæ actus inſeparabilis, non remanet potentia ad actum incompoſsibilem.*] Ratio huius eſt, clara ex terminis; cum enim nunquam tales actus ſeparari poſſint à ſuo ſubiecto, etiam

ſubiectum nunquam poterit accipere actum aliquem incompoſſibilem, ac proinde dici non poteſt eſſe in potentia ad eiuſmodi actum, alioqui ſimul eſſet in potentiâ & actu, contra huius diſtinctionis axioma primum, aut ſimul habere poſſet plures actus incompoſſibiles, quod fieri non poteſt.

5. *Potentia debet eſſe denudata ab eo quod recipit.*] Citari ſolet ex eodem tex. 4. l. 3 de Animâ, vbi quidem in terminis non habetur; ſatis tamen commodè per veram conſequentiam inde deducitur. Docet enim eo loci Philoſophus, *Intellectum humanum non eſſe alicui corpori mixtum*, ſiue non eſſe alicui rei materiali, tanquam organo congenitum, alioquin omnia rectè percipere non poſſet: quia cum alienum quid eſt in potentiâ, ſinceram aliorum perceptionem impedit: ſicuti patet in guſtu, cuius ſi organum bilioſo humore affectum ſit, aliarum rerum ſapores, non dignoſcit. Veritas huius axiomatis perſpicua eſt ex dictis; Eadem namque huius & præcedentium ratio eſt, & explicatio.

DISTINCTIO VI.

De Formâ in ordine ad actionem.

1. FOrma eſt agere, materiæ pati. Sumitur ex l. 1. de Gen. c. 5. t. 55.] Vbi docet Philoſophus, cauſam illam, vnde principium motûs exiſtit, actiuã eſſe, & huiuſmodi cauſæ formam annumerat: materiam autem, vt materiam, eſſe paſſionem: & ex l. 2. de Gen. & Corr. t. 53. vbi ait: *Materiæ eſſe pati, agere verò alterius.* Alij ſic pronunciatum vſurpant: *omnis actio eſt à Formâ*, & *Nulla actio eſt à Materiâ.* Sic v.c. magnes trahit ferrũ, & ignis calefacit, aqua

frigefacit ratione formæ, non verò ratione materiæ. Etenim forma eſt actus primus, à quâ omnis actus ſecundus, ſiue actio proficiſcitur: at verò materia ex ſe nullius eſt actiuitatis; & indifferens ad frigus, calorem & cætera accidentia materialia, vti indifferens eſt, & indiſcriminatim fertur, appetitu purè naturali ad formas quaſcunque ſubſtantiales ſibi proportionatas. Licet autem forma ſit in compoſito ſubſtantiali phyſico, ratio ſeu principiũ principale *Quo* actionum naturalium; ſicuti potentiæ naturales & proprietates, quæ formam; eſſentiámque conſequuntur, principia ſunt inſtrumentaria, vt docent Philoſophi: Ipſum tamen compoſitum denominatur prĩcipium principale *Quod*, iuxta illud commune pronunciatum: *Actiones ſunt ſuppoſitorum*, de quo infra, Titulo *de Causâ Efficiente*: Sic v.c. non forma magnetis; ſed magnes denominatur trahere ferrum: rectè nihilominus omnis actio dicitur eſſe à formâ; quia ſuppoſita non agunt, niſi ſecũdum ſuam formam; ad quam proinde, veluti ad actum primum, omnis actus ſecundus, ſiue actualis operatio reducitur.

2. *Formæ, quæ conſtituunt rem in actu primo ad operandum effectiuè concurrunt ad opus.*] Actus primus eſt duplex ſubſtantialis, qui eſt primus ſimpliciter, nec ſupponit illum priorem, vt ſunt omnes formæ ſubſtantiales in compoſito phyſico. Et accidentalis; vt ſunt potentiæ naturales; quæ etſi ſint actus primi, reſpectu ſuorum actuum, qui ſunt ſecundi: non tamen ſimpliciter; quia ſupponunt formam ſubſtantialem compoſiti, à quâ emanant. De vtroque actu verum eſt pronunciatum. Solet tamen præcipuè intelligi de actu accidentali, ſiue de potentijs naturalibus: hæ enim ſunt formæ, per quas agentia conſtituuntúr formaliter apta ad operandum, & quæ acti-

uè concurrunt ad opus.

3. *Qui dat formam, dat conſequentia ad formam.* Refertur ab Auerroë in l.3. de Cælo, t. 28. Alberto M. in 1. Ethic. tract.3. c. 7. & alijs.] Intelligitur autem & verum eſt, nõ vniuerſim de omnibus omninò, quæ caſu & fortuitò ſubiecto cuipiam accidunt, aut quæ pro libertate ſua, ſi intellectuale ſit, eligit vel admittit, vt bene notat Hurtado, diſp. 12. Metaph. n. 33. Sed de ijs duntaxat, quæ per modum naturalis ſequelæ neceſſariò comitantur eiuſmodi formam, vt ſunt perfectiones, & proprietates connaturaliter debitæ cuique formæ ad exequendum munus ſuum. Hinc omnia illa, quæ per reſultantiam (vt aiunt) procedunt, ſeu dimanant, à formis ſubſtantialibus rerum, fieri & cauſari dicuntur à generante, tanquam à principio primo & principali: ſpectat enim ad generantem, conſtituere rem genitam in ſtatu perfecto, cum debitis circumſtantiis & connaturalibus proprietatibus: Sic Pater v. c. dans eſſe filio: dat etiam proprietates, potentias, & accidentia ex vi generationis debita filio: Eadem eſt ratio in omnibus alijs attributis, ad ſubiecti cuiuſcunque productionem naturaliter conſequentibus. Lege, ſi placet, Suarez diſp. 18. Metaph. ſect. 7. num. 23: & ſeqq. vbi ait, eos, qui contrarium ſentiunt, non tàm de re litigare, quam de modo loquendi.

4. *Diſpoſitio ad formam eiuſdem ordinis eſt cum ipſa Forma.*] Vulgare iſtud vſurpari præcipue ſolet; ad diſtinguendas diſpoſitiones, tam actiuas, quam paſſiuas formarum naturales à ſupernaturalibus, in quibus ea cernitur proportio, vt ſi forma naturalis ſit, diſpoſitio ad eam ſit quoque naturalis: ſi forma ſupernaturalis, diſpoſitiones illius propriæ ſint nihilominus ſupernaturales. Lege, ſi placet, D. Thomam 1.2. q.78. a.2. ad 3. & 1. p. q.89. a.6. ad 3. Salaſ. 1.2.

Tract. 10. diſ. 3. ſect. 6.

5. *Formæ artificiales non ſunt actiuæ.* Elicitur ex 12. Metaph t. 15. & alijs.] In hoc forma naturalis contradiſtinguitur artefactæ, quod illa ſit actiua, & principium intrinſecum motûs & quietis, &c. vt fuſiùs explicabitur, Titulo *de Natura*, diſt. 1. num. 1. hæc verò non ſit actuoſa; ſed iners & quaſi mortua; nihil enim aliud eſt, quàm figura ſeu modus quidam, ac determinatio quantitatis, vt conſtat ex ijs, quæ docuit Ariſtoteles 1. Phyſ. c. 5. t. 46. Ac proinde, vti quantitas ex ſuâ naturâ non eſt actiua; ſed eſt quaſi altera materia ad ſuſtinenda accidentia ſibi propria, ita formæ per artem propriè inductæ, nullam ex ſe ad agendum efficaciam obtinent. Hinc res naturalis poteſt producere aliam ſimilem ſibi, ſecundum formam, vt ignis ignem, leo leonem, artificialis non poteſt: neque enim domus producit aliam domum, aut thorax thoracem, &c.

6. *Omnis Forma artificialis eſt accidentaria.* Elicitur ex 1. Phyſic. t. 46. iam citato.] Ratio non obſcurè colligitur ex dictis; quia nimirum formæ artificiales, ſolum ſunt modi quidam accidentales rerum artefactarum, ſiue figuræ quædam, quæ non fiunt per propriam actionem phyſicam; ſed incipiunt eſſe per reſultantiam ad motum localem: vel enim reſultant ad inciſionem & diuiſionem partium, vel ad compoſitionem, aut ordinatam diſpoſitionem earum, vel denique ad aliam earundem ſituationem: Terminus autem proprius & immediatus illius motionis localis, ſiue actionis, qui per ſe producitur, eſt *Vbi*, ſiue *ſitus* illius ſubiecti, quod diuiditur, inciditur, aut alio modo diſponitur. De quo videri poteſt fuſius Suarez diſp. 15. Metaph. ſect. 1. n. 17.

DISTINCTIO VII.

De Formis viuentium.

1. *COrpus totum animæ gratiâ conditum eſt.* Depromitur ex l. 1. de partibus Animal. c. 5.] Vbi id probat Ariſtoteles in hunc modũ: cum enim omne inſtrumentum alicuius rei gratiâ ſit, & partes corporis omnes alicuius eſſe gratiâ videamus; id autem ipſum, eſſe alicuius rei gratiâ, non niſi pro aliquâ actione ſit (eo videlicet ſenſu, quo vnumquodque dicitur eſſe propter operationem vt explicabitur, Titulo *de causâ Efficiente*) patet iam, totũ etiam corporis eſſe conſtare alicuius gratiâ actionis plenioris: non enim ſectio ſerræ gratiâ facta eſt; ſed ſerra ſectionis gratiâ, cum ſectio quædam vſui ſit: *Quapropter corpus etiam totum animæ gratiâ conditum eſt, vti & membra officiorum gratiâ conſtant, ad quæ accommodantur.* Senſus moralis, huius pronunciati efficax eſt in illos mortales, qui ita viuunt, ac ſi nec maiores eſſent, nec ad maiora geniti, quàm vt mancipia ſint ſui corporis.

2. *Anima vegetatiua eſt animarum prima.* l. 2. de Animâ t. 31. & l. 1. de Gen animal, c. 3.] Vbi dicitur fœtus in vtero, primò viuere vitam plantæ, ſecundo animalis, tertiò hominis. Intelligitur itaque & verum eſt pronunciatum, de prioritate naturæ, procedendo ab imperfectioribus ad perfectiora, vel quoad formas ipſas, vt ſentit D. Thomas 1. p. q. 118. vel certè quoad diuerſos eiuſdem formæ gradus operandi, ita vt eadem anima tribuat primò corpori gradum vegetatiuum, deinde, creſcentibus diſpoſitionibus, ſenſitiuum; ac denique rationalem. Item verum eſt prioritate

prioritate communitatis, quia anima vegetatiua in pluribus reperitur, quam ſenſitiua aut intellectiua; vbicunque enim harum alterutra, vel vtraque eſt, ibi eſt & vegetatiua, non è conuerſo: non autem intelligitur pronunciatum, de prioritate dignitatis, vt per ſe eſt manifeſtum.

3. *Anima viuificantis principium in corde eſt.* Sumitur ex l. de ſeneđ. & iuuēt. c. 2. ſecundū alios 4.] Etſi anima in toto ſit corpore per ſubſtantialem præſentiam; & non per virtutem tantum, aut operationem: ſedem tamen primariam in corde obtinet, & ex illo in reliqua membra partiales influit vires & poteſtates; in alia quidem principaliores, quæ dicuntur membra principalia; in alia verò minus principales. Ita ferè Albertus M. *De principijs motûs progreſſiui*, Tract. 2. c. 11. Tametſi verò operationes animales præcipuè & proximè à cerebro depēdeant, nihilominus à corde etiam pendent remotè & mediatè, tanquam à causâ vniuerſali & neceſſariâ omnibus corporis functionibus. Vnde inter omnia mēbra cor cenſetur nobiliſſimum, ſi dignitas eius & præſtantia conſideretur ex influxu generali, & maximè omnibus membris neceſſario: omnia ſiquidem membra vitalem à corde accipiunt calorem, ſine quo nec viuens perdurare, nec anima poteſt corpori manere coniuncta. Lege, ſi placet, Conimb. 1. de Gen. q. 1. ar. 6.

5. *Anima rationalis eſt nobiliſſima formarum.*] Elicitur ex l. 1. de Animâ t. 82, vbi ait, nihil poſſe melius eſſe & præſtantiûs animâ intellectuali, vtpote, *quæ omnium maximè dominetur*; in comparatione ſcilicet formarum naturalium. Tantò etenim forma quælibet nobilior eſt, quantò magis dominatur materiæ corporali, & minus eidem immergitur, magiſque operatione ſuâ, & virtute illam excedit: Atqui verò

rationalis anima, quaſdam habet operationes & virtutes, in quibus nullo modo communicat materia corporea, & maximè eidem materiæ dominatur, nec in eſſe ſuo à materiâ dependet, cum ſola inter alias viuentium formas incorruptibilis ſit, & immortalis, iuxta illud:

6. *Si Deus iuſtus eſt, anima hominis immortalis eſt.*] Effatum iſtud, teſte D. Chryſoſtomo, Hom. 4. de Prouidentiâ, S. Clemens, diſcipulus S. Petri, l. 3. Recognitionum ſcribit ſe accepiſſe, ex ore S. Petri Apoſtoli. Ratio pronunciati eſt; quia ſi anima ſit mortalis, Deus vel non eſt Deus, vel eſt iniuſtus; quia nec pijs præmia, nec impijs merita perſoluit ſupplicia, hoc enim non facit ordinariè in hac vitâ, cum impij ſæpe maximè hic dominentur; pij verò ærumnis & calamitatibus premantur, & ad mortem vſque opprimantur; Ergo ſi Deus iuſtus eſt, datur altera hominis vita, nec anima cum corpore, iumentorum more, extinguitur. Lege, ſi placet, interpretes S. paginæ, ad illud 1. Corinthiacæ c. 10. *Si in hac vitâ tantum in Chriſto ſperantes ſumus, miſerabiliores ſumus omnibus hominibus.* Addo, etiam omnibus creaturis, quæ non affliguntur tot curis, ærumnis, timoribus, ſuſpicionibus, quot homo.

7. *Anima perfectior continet imperfectiorem.* Depromitur ex 2. de Animâ c. 3 t. 31.] Quemadmodum vna figura, v. c. triangularis, imperfectior eſt, quam alia, v. c. quadrangularis, & prior ſeu imperfectior, continetur in poſteriore, ſeu perfectiore: quadrangulum enim includit triangulum & aliquid amplius, ſcilicet vnum angulum, & quinquangulum includit quadrangulum, & vnum angulum, & ita conſequenter, vt circulus omnium figurarum iſoperimetrarum capaciſſima ſit, & perfectiſſima, vt fuſiùs dicetur, Titulo *de Quantitate*; Simili ratione anima ve-

getans, quæ eſt prima & imperfectiſſima, includitur in ſentiente; ſentiens in intelligente; ſiue quod idem eſt; anima ſenſitiua includit vegetatiuam, & aliquid amplius, rationalis vtramque & aliquid amplius, gradum videlicet intellectiuum, ſecundum quem omnibus formarum generibus ſupereminet, vt conſtat ex dictis.

TITVLVS VNDECIMVS.

De cauſa Efficiente in genere.

DISTINCTIO PRIMA.

Variæ diuiſiones cauſæ Efficientis.

1. CAuſa efficiens alia eſt per ſe, à quâ directè pendet effectus, vt à ſtatuario ſtatua; alia per accidens, quæ eſt duplex, vna ex parte cauſæ, vt ſtatuarius muſicus: Eſt enim per accidens ſtatuario reſpectu ſtatuæ, quod ſit muſicus; altera ex parte effectus, ſic inuentio theſauri eſt effectus per accidens reſpectu egeſtionis terræ, quæ eſt effectus per ſe intentus à fodiente.

2. Cauſa efficiens alia eſt phyſica, quæ propriè per realem influxum cauſat, & ſubdiuiditur in neceſſariam ac liberam; alia moralis, quæ tantum cauſat moraliter: ſic qui conſulit, mandat, rogat, &c. cenſetur cauſa moralis facti.

3. Alia rurſus eſt principalis, alia inſtrumentalis: cauſa principalis ſubdiuiditur 4 modis: primo in cauſam primam, & eſt Deus, & ſecundam, vt creaturæ, 2° in vniuerſalem, vt Deus, cælum, ſol, &c. & particularem, vt hic ignis. 3° in proximam, & remotã.

4° in æquiuocam, quæ eſt nobilior effectu, & vniuocam, quæ eſt æquè nobilis.

4. Inſtrumentalis etiam ſumitur dupliciter, primo propriè, & eſt omne id, quod à causâ principali eleuatur ad effectum nobiliorem ſe, vt v. c. calor naturalis eleuatur ab animâ ad producendam ſubſtantiam. 2° impropriè, & eſt triplex, primo omne id, quod in operando dependet ab aliâ causâ ſuperiore: ſic omnis cauſa ſecunda eſt inſtrumentum cauſæ primæ. 2° omnis virtus, vel potentia naturalis agendi, vt intellectus animæ, 3° omne id, quod loco alterius agentis ſubſtituitur, vt vis impreſſa.

5. Rurſus cauſa inſtrumentalis alia eſt ſeparata, vt telum, emiſſum à ſagittario: alia coniuncta, idque dupliciter, 1° ſecundum eſſe, vt calor igni, 2° ſecundum operationem, vt penicillus pictori.

6. Demque alia cauſa efficiens eſt totalis, alia partialis, ad has diuiſiones poſſunt reuocari aliæ.

DISTINCTIO II.

De Efficiente & eius cauſalitate in genere.

1. *Cauſa efficiens eſt id vnde eſt primum principium mutationis, aut quietis.* 2. Phyſ. c. 3. & 5. Metaph. c. 2.] Eſt hæc definitio Ariſtotelica cauſæ efficientis, conueniens omni efficiēti creato; ſemper enim illud agit per mutationem, quæ ſupponit ſubiectum: non autem conuenit agenti increato. i. Deo, quatenus hic agit per creationem; hæc namque licet actio ſit, non tamen mutatio eſt, niſi nomen mutationis ſumere libeat impropriè & latè, pro quauis actione, ſiue ea fiat ex præſuppoſito ſubiecto, ſiue non; & ita hic ſenſus erit: *Efficiens eſt id, à quo, tan-*

quam primo principio extrinſeco per ſe effectus procedit. Dicitur primo *Vnde*,ſeu, *à quo*, ad excludendam primo materiam, ex quâ eſt effectus, ſecundo formam per quam eſt effectus, tertio finem, propter quem eſt. Dicitur ſecundo *primum principium*; quia influxus cauſæ efficientis eſt prior ſecundum rationem, quàm cauſæ materialis & formalis, imò etiam finalis, quoad executionem. Dicitur tertio, *per ſe*; quo excluduntur cauſæ per accidens, & circunſtantię actionis, vt locus, tempus, &c. Dicitur quarto, *effectus procedit*, id eſt, accipit eſſe per realem influxum; ad excludendam priuationem.

2. *Actio eſt perfectio agentis.* Sumitur ex Commentatore 12. Metaph. com. 36. & refertur à D. Thomâ q. 7. de potētiâ, ar. 10. ad 1. & alibi.] Duplex in genere eſt actio, immanens, & tranſiens. Immanens eſt perfectio intrinſeca agentis; phyſica nimirum ſiue naturalis, quia de morali perfectione nec debet, nec poteſt ſemper intelligi pronunciatum: Tranſiens verò non tàm eſt perfectio agentis, quàm patientis, vt docet Alexander de Ales 9. Metap. t. 19. Eſt nihilominus indicium perfectionis intrinſecæ, id eſt, potentiæ actiuæ, ſeu virtutis internæ: ac rectè dici poteſt perfectio extrinſeca agentis creati, quatenus eius perfectio ad alia quodammodo extenditur; quod in rebus habentibus limitatam virtutem pertinere cenſetur ad quandam earum perfectionem, quia

3. *Maximum creaturæ ornamentum eſt Creatorem imitari.*] Præſtant hoc omnes res creatæ per actionem, dum agendo ſeſe cum alijs communicant, & ſuæ perfectionis effecta in alia diffundunt, imitantes hoc ipſo ſuum Creatorem, qui vti infinitè & per eſſentiam bonus eſt, ita ſuæ bonitatis quàm maximè eſt diffuſiuus, iuxta ea, quæ diximus, Titulo 5. *De*

Bonitate & Bono, diſt. 3. Sumptum autem videtur præſens effatum, ex D. Dionyſio l. 3. Cæleſtis Hierarchiæ, vbi ait, *Omnium diuiniſsimum eſſe, Dei cooperatorem fieri*, quod fit in qualibet actione ſiue immanente, ſiue tranſeunte cauſarum ſecundarum, quibuscum Deus, qui cauſa prima eſt, ſemper neceſſariò concurrit & cooperatur, vt fuſius dicetur infra. Lege, ſi placet, D. Thomam l. 3. contra Gent. c. 19.

4. *Omne agens nobilius eſt patiente.* 3. de Animâ t. 19. & refertur ab Auguſtino. l. 12. ſuper Geneſin ad litteram c. 16.] Ad veritatem huiuſce Theorematis tres conditiones requirit Scotus, in l. 4. ſentēt. diſt. 44. q. 2. Vna eſt, vt effectus agentis ſit forma patientis, altera, vt forma ſit nobilior paſſo, tertia vt agens pręſtantius ſit ipsâ formâ, quam producit. Zimara Propoſitione 126. docet, non quodlibet agens nobilius eſſe quolibet patiente; ſed confert agens cum *ſuo* patiente: in quem ſenſum D. Thomas 1. p. q. 79. a. 2. ad 3. ait, agens eſſe nobilius patiente, *Si ad idem actio referatur.* Cęterum omnes hę reſtrictiones videntur conferre inter ſe agens & patiens, non pręcisè, quatenus talia ſunt; ſed in ſenſu diuiſo, ſiue materiali, quo modo, *nihil prohibet ſæpe paſsiuum eſſe nobilius actiuo*, vt verè inquit D. Thomas loco citato. At verò in ſenſu compoſito ſiue formali abſolutè & vniuerſaliter dici poteſt, omne agens, quatenus agens, præſtabilius eſſe quolibet patiente, quatenus pręcisè patiens eſt, ſicuti abſolutè & vniuerſaliter, *Agere*, vt ſic, *melius eſt, quàm pati*, &, *mouere ſe quàm moueri*. Ratio eſt: quia vnūquodque agit, ſecundum quod eſt actu, & vnumquodque patitur, ſecundum quod eſt in potentiâ, vt pluribus explicabitur Titulo *de Actione, & Paſſione.* Conſule, ſi placet, Auerroëm, Epitom. Metaph. Tract. 4°.

5. *Nullus effectus eſt de eſſentiâ ſuæ cauſa efficientis.*] Eſt commune Axioma, cuius veritas patet ex eo, quia omnis cauſa & nobilior eſt, & prioritate naturæ prior ſuo effectu, ita vt à parte rei effectus dependeat à cauſa,& exiſtere non poſſit,niſi per cauſam; hæc verò quod eſſe ſuum & exiſtere minimè ab illo dependeat. Vt item docet Ariſtoteles in Poſtprædicamentis,Capite de Modis Prioris.

6. *Omnis cauſa realiter diſtinguitur à ſuo effectu.*] Patet hoc verò ex ipſa notatione nominis; quia, vt inquit D. Thomas, 1. p. q.33. a.1. ad 1. *Hoc nomen, cauſa, videtur importare diuerſitatem ſubſtantiæ, & dependentiam alicuius ab altero. In omnibus enim cauſarum generibus, ſemper inuenitur diſtantia inter cauſam, & id cuius eſt cauſa, ſecundum aliquam perfectionem aut virtutem*: Clariſſimè autem locum id habere cernitur in causâ efficiente, vtpote quæ tanquam principium extrinſecum per veram cauſalitatem, ac propriè realem influxum cauſat, ſiue influit eſſe in effectum. Atque hinc etiam perſpicuum euadit iſtud:

7. *Omne quod fit, neceſſe eſt ab alio fieri*;] Tam id neceſſe eſt, quam impoſſibile idem fieri à ſeipſo. Ratio eſt, quia alioquin idem eſſet ſeipſo prius & poſterius, nobilius & ignobilius, dependens à ſe, & independens, principium ſui & principiatum: hoc autem inuoluit contradictionem, & repugnat ijs quæ docet Ariſtoteles 1. Phyſic. c.4. Vide, quæ diximus ſupra Titulo, *de Cauſis in genere*, diſtinctione tertiâ.

DISTINCTIO III.

De modo operandi cuiuis Agenti proprio.

1. VNumquodque eſt propter operationem. 2. de Cælo c. 3. t. 17. & refertur à Suarez in Metaphyſicâ diſp. 48. ſect. 4. num. 5.] Senſus eſt: omnis res eſt propter ſuum officium à materiâ ſibi præſcriptum, & inſtitutum; ſiue illud ſit officium patiendi, ſeu recipiendi tantum, quale eſt materiæ primæ & quantitatis, ſiue diſponendi, agendi, informandi, ornandi, modificandi, &c. Vide, ſi lubet, ſuprà, explanationem illius: *Materia nullius eſt actiuitatis.*

2. *Omne Ens habet aliquam propriam actionem.*] Sumitur ex loco proximè citato, & ex 1. Phyſ. c. 7. ac verum eſt de omni Ente reali actu exiſtente, eodem ſenſu, quo axioma proximè antecedens; nempe, omne Ens habet certum aliquod munus, cuius exequendi gratiâ, à natura eſt inſtitutum. Sic materia prima, quæ eſt ſubſtantia poſtremæ notæ, per veram & realem cauſalitatem concurrit ad conſtitutionem compoſiti phyſici, eſtque compars formæ, ac relationem habet ad vtrumque. Eadem eſt ratio in omnibus rebus aliis. Etenim, Deus & Natura nihil faciunt fruſtra, nec quicquam patiuntur otioſum, vt explicabitur ſuo loco. Quod ſi de operatione, ſiue actione propriè dictâ, in genere cauſæ efficientis intelligere lubeat, verum erit tum hoc, tum præcedens axioma de Entibus in actu formali exiſtentibus, & completis; hæc enim propriè ſunt actiua, vnaquæque iuxta ſpeciem ſuam. Nam

3. *Sicut ſe res habet ad eſſe ita ad operari.* Sumi-

tur ex 4. Ethic. c. 7.] Ratio illius eſt, quia virtus operandi connaturalis proximè ex naturâ cuiuſque rei procedit; nec ipſa ſolùm, ſed etiam modus operandi eſt proprietas quædam connaturalis ipſius modi eſſendi virtutis, quæ neceſſariò debet eſſe proportionata ſuò principio; alioqui non eſſet connaturalis, nec per ſe connaturaliter ab illo flueret: ac proinde qualis eſt eſſentia rei, talis etiam eſt potentia, ac conſequenter talis operatio connaturalis: hinc agens materiale, v. c. nihil efficere aut operari poteſt extra materiam; quia ipſum materiale cum ſit requirit modum agendi materialem: Hinc etiam, iuxta vulgare prouerbium: *Optimi eſt optimum agere*; quia congruum eſt, vt dignitas actionis dignitati agentis ſuo modo reſpondeat. Sed de hoc plura ſuo loco, ad Titulum, qualiter Deus operetur ad Extra. Axioma propoſitum alij proponunt hoc modo:

4. *Modus operandi ſequitur modum eſſendi.*] Ita refert D. Thomas 1. p. q. 89. a. 1. in corpore. Vbi ex eo probat, animam ſeparatam à corpore, intelligere, non per conuerſionem ad phantaſmata, quæ ſunt in organis corporeis; ſed per conuerſionem ad ea, quæ ſunt intelligibilia ſimpliciter: Eodem modo proponitur à Franciſco Albertino, principio primo Philoſophico, vbi id verum eſſe oſtendit in omni operationum genere; ſiue tranſeuntium, de quibus hic præcipuè; ſiue immanentium, vt ſunt cognitiones, volitiones, &c. de quibus infra; ſiue denique moralium, vt eſt, exempli cauſa, ſatisfactio. Nam etiam,

5. *Modus ſatisfaciendi ſequitur modum eſſendi;* perſonæ videlicet ſatisfacientis.] Elicitur ex lib. 1. Ethic. cap. 5. & perſpicuum fit exemplo, quod affert Ariſtoteles ibidem: *Si plebeius*, inquiens,

percutiat magiſtratum, non ſatisfacit, ſi repercutiatur, ſed vltimo ſupplicio eſt afficiendus. Quia ex vilitate perſonæ, ſecundum moralem æſtimationem, decreſcit ſatisfactio. Atque hinc docent Theologi, nullam creaturam poſſe ad æqualitatem ſatisfacere Deo pro peccato mortali; eò quod ſatisfactio creſcat ex dignitate perſonæ ſatisfacientis, ſicuti iniuria creſcit ex offendentis indignitate, & contra, ex dignitate perſonæ offenſæ. Vnde vt ſatisfactio habeat æqualitatem cum iniuriâ, oportet vt dignitas perſonæ ſatisfacientis habeat eandem proportionem cum dignitate perſonæ offenſæ: hanc verò habere non poteſt perſona creata, quamuis ſancta ſit, & Deo grata. Ita fere Suarez Tomo 1. in 3. part. diſp. 4. ſect. 7. quem conſule, ſi placet.

6. *Modus eſſendi colligitur ex modo operandi.*] Nimirum à poſteriore, eo modo, quo omnes cauſæ intelligi poſſunt ex ſuis effectibus: ſicuti enim ex eſſe poſſe, & ex poſſe operari colligitur à priore; ita è conuerſo, ex operatione potentia, & ex hac ipſa inueſtigatur eſſentia à poſteriore: Eſt ſiquidē hæc propoſitio, conuerſa præcedentis, & ex citato iam capite ſeptimo, libri quarti Ethic. deſumitur. Pleraque hæc Axiomata efficaciter vibrari poſſunt in homines pigros & vecordes. Etenim ſi omne Ens inſtitutum eſt à naturâ, ad aliquam operationem, cur illi, diuinæ ac naturali diſpoſitioni repugnant, & nihil operantur? Si ita ſeſe res habet ad eſſe, quomodo ad operari, quis illos non rectè fucos, & ignaua naturæ monſtra appellari poſſe exiſtimet, qui nihil præclari agunt aut agere moliuntur?

DISTINCTIO IV.

r *De agente in ordine ad ſui efficientiam.*

1. *OMnis actio eſt à proportione maioris inæqualitatis.* l. 1. de Gen. c. 7.] Celebre iſtud pronunciatum duplicem ſenſum habet, preſſiorem alterum, alterum minus preſſum: prior ſenſus eſt talis. Omnis actio fundatur in abſoluto & finali exceſſu victoriáque agentis, & ita verum eſt de omni actione quæ eſt ſimpliciter cum victoriâ; qualis eſt, ſi quis virtute motiuâ, vt 8, moueat ſubiectum reſiſtens vt 4; procedet enim ſimpliciter hîc actio à proportione maioris inæqualitatis, & fundabitur in finali victoriâ Agentis ſuper patiens, reſpectu totius pugnæ, ſeu certaminis. Siquidem proportio maioris inæqualitatis eſt, cum maius refertur ad id, quod eſt minus, vt 4 ad 2, 6 ad 4, &c. quæ proportio non ſolum reperitur in quantitate molis, vt v. c. inter cubum pedalem, & bipedalem; ſed etiam in qualibet quantitate virtutis, vt in comparatione duplicis aut triplicis potentiæ actiuç, &c. Poſterior ſenſus eſt huiuſmodi: omne agens debet eſſe potentius ad agendũ, quàm patiens ad reſiſtendum, ſiue ad impediendam actionem; licet patiens poſſit eſſe potentius ad reagendum, quam agens ad reſiſtendum. Et hoc ſenſu verum eſt vniuerſaliter axioma de omni omninò actione, ſiue agens potentius ſit patiente, ſiue minus potens. Omne enim agens, vt agens eſt, vincit & prævalet reſpectu eius quod patitur, idque vel ſimpliciter, ſi omninò victoriam reportet; vel certè ſecundum quid, ſi patiens maiorum virium ſit ad reagendum. Sic v. c. adoleſcens luctans cum viro, &

rationalis anima, quaſdam habet operationes & virtutes, in quibus nullo modo communicat materia corporea, & maximè eidem materiæ dominatur, nec in eſſe ſuo à materiâ dependet, cum ſola inter alias viuentium formas incorruptibilis ſit, & immortalis, iuxta illud:

6. *Si Deus iuſtus eſt, anima hominis immortalis eſt.*] Effatum iſtud, teſte D. Chryſoſtomo, Hom. 4. de Prouidentiâ, S. Clemens, diſcipulus S. Petri, l. 3. Recognitionum ſcribit ſe accepiſſe, ex ore S. Petri Apoſtoli. Ratio pronunciati eſt; quia ſi anima ſit mortalis, Deus vel non eſt Deus, vel eſt iniuſtus; quia nec pijs præmia, nec impijs merita perſoluit ſupplicia, hoc enim non facit ordinariè in hac vitâ, cum impij ſæpe maximè hic dominentur; pij verò ærumnis & calamitatibus premantur, & ad mortem vſque opprimantur; Ergo ſi Deus iuſtus eſt, datur altera hominis vita, nec anima cum corpore, iumentorum more, extinguitur. Lege, ſi placet, interpretes S. paginæ, ad illud 1. Corinthiacæ c. 10. *Si in hac vitâ tantum in Chriſto ſperantes ſumus, miſerabiliores ſumus omnibus hominibus.* Addo, etiam omnibus creaturis, quæ non affliguntur tot curis, ærumnis, timoribus, ſuſpicionibus, quot homo.

7. *Anima perfectior continet imperfectiorem.* Depromitur ex 2. de Animâ c. 3 t. 31.] Quemadmodum vna figura, v. c. triangularis, imperfectior eſt, quam alia, v. c. quadrangularis, & prior ſeu imperfectior, continetur in poſteriore, ſeu perfectiore: quadrangulum enim includit triangulum & aliquid amplius, ſcilicet vnum angulum, & quinquangulum includit quadrangulum, & vnum angulum, & ita conſequenter, vt circulus omnium figurarum iſoperimetrarum capaciſſima ſit, & perfectiſſima, vt fuſiùs dicetur, Titulo *de Quantitate*; Simili ratione anima ve-

getans, quæ eſt prima & imperfectiſſima, includitur in ſentiente; ſentiens in intelligente; ſiue quod idem eſt; anima ſenſitiua includit vegetatiuam, & aliquid amplius, rationalis vtramque & aliquid amplius, gradum videlicet intellectiuum, ſecundum quem omnibus formarum generibus ſupereminet, vt conſtat ex dictis.

TITVLVS VNDECIMVS.

De cauſa Efficiente in genere.

DISTINCTIO PRIMA.

Variæ diuiſiones cauſæ Efficientis.

1. CAuſa efficiens alia eſt per ſe, à quâ directè pendet effectus, vt à ſtatuario ſtatua; alia per accidens, quæ eſt duplex, vna ex parte cauſæ, vt ſtatuarius muſicus: Eſt enim per accidens ſtatuario reſpectu ſtatuæ, quod ſit muſicus; altera ex parte effectus, ſic inuentio theſauri eſt effectus per accidens reſpectu egeſtionis terræ, quæ eſt effectus per ſe intentus à fodiente.

2. Cauſa efficiens alia eſt phyſica, quæ propriè per realem influxum cauſat, & ſubdiuiditur in neceſſariam ac liberam; alia moralis, quæ tantum cauſat moraliter: ſic qui conſulit, mandat, rogat, &c: cenſetur cauſa moralis facti.

3. Alia rurſus eſt principalis, alia inſtrumentalis: cauſa principalis ſubdiuiditur 4 modis: primò in cauſam primam, & eſt Deus, & ſecundam, vt creaturæ, 2° in vniuerſalem, vt Deus, cælum, ſol, &c. & particularem, vt hic ignis. 3° in proximam, & remotã.

4° in æquiuocam, quæ eſt nobilior effectu, & vniuocam, quæ eſt æquè nobilis.

4. Inſtrumentalis etiam ſumitur dupliciter, primo propriè, & eſt omne id, quod à causâ principali eleuatur ad effectum nobiliorem ſe, vt v. c. calor naturalis eleuatur ab animâ ad producendam ſubſtantiam. 2° impropriè, & eſt triplex, primo omne id, quod in operando dependet ab aliâ causâ ſuperiore: ſic omnis cauſa ſecunda eſt inſtrumentum cauſæ primæ. 2° omnis virtus, vel potentia naturalis agendi, vt intellectus animæ, 3° omne id, quod loco alterius agentis ſubſtituitur, vt vis impreſſa.

5. Rurſus cauſa inſtrumentalis alia eſt ſeparata, vt telum, emiſſum à ſagittario: alia coniuncta, idque dupliciter, 1° ſecundum eſſe, vt calor igni, 2° ſecundum operationem, vt penicillus pictori.

6. Denique alia cauſa efficiens eſt totalis, alia partialis, ad has diuiſiones poſſunt reuocari aliæ.

DISTINCTIO II.

De Efficiente & eius cauſalitate in genere.

1. *Cauſa efficiens eſt id vnde eſt primum principium mutationis, aut quietis.* 2. Phyſ.c.3. & 5. Metaph. c.2.] Eſt hæc definitio Ariſtotelica cauſæ efficientis, conueniens omni efficiēti creato; ſemper enim illud agit per mutationem, quæ ſupponit ſubiectum: non autem conuenit agenti increato. i. Deo, quatenus hic agit per creationem; hæc namque licet actio ſit, non tamen mutatio eſt, niſi nomen mutationis ſumere libeat impropriè & latè, pro quauis actione, ſiue ea fiat ex præſuppoſito ſubiecto, ſiue non; & ita hic ſenſus erit: *Efficiens eſt id, à quo, tan-*

quam primo principio extrinſeco per ſe effectus procedit. Dicitur primo *Vnde*,ſeu, *à quo*, ad excludendam primo materiam, ex quâ eſt effectus, ſecundo formam per quam eſt effectus,tertio finem,propter quem eſt. Dicitur ſecundo *primum principium*; quia influxus cauſæ efficientis eſt prior ſecundum rationem,quàm cauſæ materialis & formalis, imò etiam finalis,quoad executionem. Dicitur tertio, *per ſe*; quo excluduntur cauſæ per accidens,& circumſtantię actionis, vt locus, tempus,&c. Dicitur quarto, *effectus procedit*, id eſt, accipit eſſe per realem influxum;ad excludendam priuationem.

2. *Actio eſt perfectio agentis.* Sumitur ex Commentatore 12. Metaph. com. 36. & refertur à D. Thomâ q.7. de potētiâ, ar.10. ad 1.& alibi.] Duplex in genere eſt actio, immanens, & tranſiens. Immanens eſt perfectio intrinſeca agentis; phyſica nimirum ſiue naturalis, quia de morali perfectione nec debet, nec poteſt ſemper intelligi pronunciatum: Tranſiens verò non tàm eſt perfectio agentis, quàm patientis,vt docet Alexander de Ales 9.Metap.t.19. Eſt nihilominus indicium perfectionis intrinſecæ, id eſt, potentiæ actiuæ, ſeu virtutis internæ: ac rectè dici poteſt perfectio extrinſeca agentis creati, quatenus eius perfectio ad alia quodammodo extenditur; quod in rebus habentibus limitatam virtutem pertinere cenſetur ad quandam earum perfectionem, quia

3. *Maximum creaturæ ornamentum eſt Creatorem imitari.*] Præſtant hoc omnes res creatæ per actionem, dum agendo ſeſe cum alijs communicant, & ſuæ perfectionis effecta in alia diffundunt, imitantes hoc ipſo ſuum Creatorem, qui vti infinitè & per eſſentiam bonus eſt, ita ſuæ bonitatis quàm maximè eſt diffuſiuus, iuxta ea, quæ diximus, Titulo 5. *De*

Bonitate & Bono, diſt. 3. Sumptum autem videtur præſens effatum, ex D. Dionyſio l. 3. Cæleſtis Hierarchiæ, vbi ait, *Omnium diuiniſſimum eſſe, Dei cooperatorem fieri*, quod fit in qualibet actione ſiue immanente, ſiue tranſeunte cauſarum ſecundarum, quibuscum Deus, qui cauſa prima eſt, ſemper neceſſariò concurrit & cooperatur, vt fuſius dicetur infra. Lege, ſi placet, D. Thomam l. 3. contra Gent. c. 19.

4. *Omne agens nobilius eſt patiente.* 3. de Animâ t. 19. & refertur ab Auguſtino. l. 12. ſuper Geneſin ad litteram c. 16.] Ad veritatem huiuſce Theorematis tres conditiones requirit Scotus, in l. 4. ſentēt. diſt. 44. q. 2. Vna eſt, vt effectus agentis ſit forma patientis, altera, vt forma ſit nobilior paſſo, tertia vt agens pręſtantius ſit ipsâ formâ, quam producit. Zimara Propoſitione 126. docet, non quodlibet agens nobilius eſſe quolibet patiente; ſed confert agens cum *ſuo* patiente: in quem ſenſum D. Thomas 1. p. q. 79. a. 2. ad 3. ait, agens eſſe nobilius patiente, *Si ad idem actio referatur.* Cęterum omnes hæ reſtrictiones videntur conferre inter ſe agens & patiens, non pręcisè, quatenus talia ſunt; ſed in ſenſu diuiſo, ſiue materiali, quo modo, *nihil prohibet ſæpe paſſiuum eſſe nobilius actiuo*, vt verè inquit D. Thomas loco citato. At verò in ſenſu compoſito ſiue formali abſolutè & vniuerſaliter dici poteſt, omne agens, quatenus agens, præſtabilius eſſe quolibet patiente, quatenus pręcisè patiens eſt, ſicuti abſolutè & vniuerſaliter, *Agere*, vt ſic, *melius eſt, quàm pati*, &, *mouere ſe quàm moueri*. Ratio eſt: quia vnũquodque agit, ſecundum quod eſt actu, & vnumquodque patitur, ſecundum quod eſt in potentiâ, vt pluribus explicabitur Titulo *de Actione, & Paſſione.* Conſule, ſi placet, Auerroëm, Epitom. Metaph. Tract. 4°.

5. *Nullus effectus eſt de eſſentiâ ſuæ cauſa efficientis.*] Eſt commune Axioma, cuius veritas patet ex eo, quia omnis cauſa & nobilior eſt, & prioritate naturæ prior ſuo effectu, ita vt à parte rei effectus dependeat à cauſa, & exiſtere non poſſit, niſi per cauſam; hæc verò quod eſſe ſuum & exiſtere minimè ab illo dependeat. Vt item docet Ariſtoteles in Poſtprædicamentis, Capite de Modis Prioris.

6. *Omnis cauſa realiter diſtinguitur à ſuo effectu.*] Patet hoc verò ex ipſa notatione nominis; quia, vt inquit D. Thomas, 1. p. q.33. a. 1. ad 1. *Hoc nomen, cauſa, videtur importare diuerſitatem ſubſtantiæ, & dependentiam alicuius ab altero. In omnibus enim cauſarum generibus, ſemper inuenitur diſtantia inter cauſam, & id cuius eſt cauſa, ſecundum aliquam perfectionem aut virtutem*: Clariſſimè autem locum id habere cernitur in causâ efficiente, vtpote quæ tanquam principium extrinſecum per veram cauſalitatem, ac propriè realem influxum cauſat, ſiue influit eſſe in effectum. Atque hinc etiam perſpicuum euadit iſtud:

7. *Omne quod fit, neceſſe eſt ab alio fieri*;] Tam id neceſſe eſt, quam impoſſibile idem fieri à ſeipſo. Ratio eſt, quia alioquin idem eſſet ſeipſo prius & poſterius, nobilius & ignobilius, dependens à ſe, & independens, principium ſui & principiatum: hoc autem inuoluit contradictionem, & repugnat ijs quæ docet Ariſtoteles 1. Phyſic. c.4. Vide, quæ diximus ſupra Titulo, *de Cauſis in genere*, diſtinctione tertiâ.

DISTINCTIO III.

De modo operandi cuiuis Agenti proprio.

1. V*Numquodque eſt propter operationem.* 2. de Cælo c. 3. t. 17. & refertur à Suarez in Metaphyſicâ diſp. 48. ſect. 4. num. 5.] Senſus eſt: omnis res eſt propter ſuum officium à materiâ ſibi præſcriptum, & inſtitutum; ſiue illud ſit officium patiendi, ſeu recipiendi tantum, quale eſt materiæ primæ & quantitatis, ſiue diſponendi, agendi, informandi, ornandi, modificandi, &c. Vide, ſi lubet, ſuprà, explanationem illius: *Materia nullius eſt actiuitatis.*

2. *Omne Ens habet aliquam propriam actionem.*] Sumitur ex loco proximè citato, & ex 1. Phyſ. c. 7. ac verum eſt de omni Ente reali actu exiſtente, eodem ſenſu, quo axioma proximè antecedens; nempe, omne Ens habet certum aliquod munus, cuius exequendi gratiâ, à natura eſt inſtitutum. Sic materia prima, quæ eſt ſubſtantia poſtremæ notæ, per veram & realem cauſalitatem concurrit ad conſtitutionem compoſiti phyſici, eſtque compars formæ, ac relationem habet ad vtrumque. Eadem eſt ratio in omnibus rebus aliis. Etenim, Deus & Natura nihil faciunt fruſtra, nec quicquam patiuntur otioſum, vt explicabitur ſuo loco. Quod ſi de operatione, ſiue actione propriè dictâ, in genere cauſæ efficientis intelligere lubeat, verum erit tum hoc, tum præcedens axioma de Entibus in actu formali exiſtentibus, & completis: hæc enim propriè ſunt actiua, vnaquæque iuxta ſpeciem ſuam. Nam

3. *Sicut ſe res habet ad eſſe ita ad operari.* Sumi-

tur ex 4. Ethic. c. 7.] Ratio illius eſt, quia virtus operandi connaturalis proximè ex naturâ cuiuſque rei procedit; nec ipſa ſolum, ſed etiam modus operandi eſt proprietas quædam connaturalis ipſius modi eſſendi virtutis, quæ neceſſariò debet eſſe proportionata ſuò principio; alioqui non eſſet connaturalis, nec per ſe connaturaliter ab illo flueret: ac proinde qualis eſt eſſentia rei, talis etiam eſt potentia, ac conſequenter talis operatio connaturalis: hinc agens materiale, v. c. nihil efficere aut operari poteſt extra materiam; quia ipſum materiale cum ſit requirit modum agendi materialem: Hinc etiam, iuxta vulgare prouerbium: *Optimi eſt optimum agere*; quia congruum eſt, vt dignitas actionis dignitati agentis ſuo modo reſpondeat. Sed de hoc plura ſuo loco, ad Titulum, qualiter Deus operetur ad Extra. Axioma propoſitum alij proponunt hoc modo:

4. *Modus operandi ſequitur modum eſſendi.*] Ita refert D. Thomas 1. p. q. 89. a. 1. in corpore. Vbi ex eo probat, animam ſeparatam à corpore, intelligere, non per conuerſionem ad phantaſmata, quæ ſunt in organis corporeis; ſed per conuerſionem ad ea, quæ ſunt intelligibilia ſimpliciter: Eodem modo proponitur à Franciſco Albertino, principio primo Philoſophico, vbi id verum eſſe oſtendit in omni operationum genere; ſiue tranſeuntium, de quibus hic præcipuè; ſiue immanentium, vt ſunt cognitiones, volitiones, &c. de quibus infra; ſiue denique moralium, vt eſt, exempli cauſa, ſatisfactio. Nam etiam,

5. *Modus ſatisfaciendi ſequitur modum eſſendi;* perſonæ videlicet ſatisfacientis.] Elicitur ex lib. 1. Ethic. cap. 5. & perſpicuum fit exemplo, quod affert Ariſtoteles ibidem: *Si plebeius*, inquiens,

percutiat magiſtratum, non ſatisfacit, ſi repercutiatur, ſed vltimo ſupplicio eſt afficiendus. Quia ex vilitate perſonæ, ſecundum moralem æſtimationem, decreſcit ſatisfactio. Atque hinc docent Theologi, nullam creaturam poſſe ad æqualitatem ſatisfacere Deo pro peccato mortali; eò quod ſatisfactio creſcat ex dignitate perſonæ ſatisfacientis, ſicuti iniuria creſcit ex offendentis indignitate, & contra, ex dignitate perſonæ offenſæ. Vnde vt ſatisfactio habeat æqualitatem cum iniuriâ, oportet vt dignitas perſonæ ſatisfacientis habeat eandem proportionem cum dignitate perſonæ offenſæ: hanc verò habere non poteſt perſona creata, quamuis ſancta ſit, & Deo grata. Ita fere Suarez Tomo 1. in 3. part. diſp. 4. ſect. 7. quem conſule, ſi placet.

6. *Modus eſſendi colligitur ex modo operandi.*] Nimirum à poſteriore, eo modo, quo omnes cauſæ intelligi poſſunt ex ſuis effectibus: ſicuti enim ex eſſe poſſe, & ex poſſe operari colligitur à priore; ita è conuerſo, ex operatione potentia, & ex hac ipſa inueſtigatur eſſentia à poſteriore: Eſt ſiquidē hæc propoſitio, conuerſa præcedentis, & ex citato iam capite ſeptimo, libri quarti Ethic. deſumitur. Pleraque hæc Axiomata efficaciter vibrari poſſunt in homines pigros & vecordes. Etenim ſi omne Ens inſtitutum eſt à naturâ, ad aliquam operationem, cur illi, diuinæ ac naturali diſpoſitioni repugnant, & nihil operantur? Si ita ſeſe res habet ad eſſe, quomodo ad operari, quis illos non rectè fucos, & ignaua naturæ monſtra appellari poſſe exiſtimet, qui nihil præclari agunt aut agere moliuntur?

DISTINCTIO IV.

De agente in ordine ad ſui efficientiam.

1\. *Omnis actio eſt à proportione maioris inæqualitatis.* l. 1. de Gen. c. 7.] Celebre iſtud pronunciatum duplicem ſenſum habet, preſſiorem alterum, alterum minus preſſum: prior ſenſus eſt talis. Omnis actio fundatur in abſoluto & finali exceſſu victoriáque agentis, & ita verum eſt de omni actione quæ eſt ſimpliciter cum victoriâ; qualis eſt, ſi quis virtute motiuâ, vt 8, moueat ſubiectum reſiſtens vt 4; procedet enim ſimpliciter hîc actio à proportione maioris inæqualitatis, & fundabitur in finali victoriâ Agentis ſuper patiens, reſpectu totius pugnæ, ſeu certaminis. Siquidem proportio maioris inæqualitatis eſt, cum maius refertur ad id, quod eſt minus, vt 4 ad 2, 6 ad 4, &c. quæ proportio non ſolum reperitur in quantitate molis, vt v. c. inter cubum pedalem, & bipedalem; ſed etiam in qualibet quantitate virtutis, vt in comparatione duplicis aut triplicis potentiæ actiuę, &c. Poſterior ſenſus eſt huiuſmodi: omne agens debet eſſe potentius ad agendũ, quàm patiens ad reſiſtendum, ſiue ad impediendam actionem; licet patiens poſſit eſſe potentius ad reagendum, quam agens ad reſiſtendum. Et hoc ſenſu verum eſt vniuerſaliter axioma de omni omninò actione, ſiue agens potentius ſit patiente, ſiue minus potens. Omne enim agens, vt agens eſt, vincit & præualet reſpectu eius quod patitur, idque vel ſimpliciter, ſi omninò victoriam reportet; vel certè ſecundum quid, ſi patiens maiorum virium ſit ad reagendum. Sic v. c. adoleſcens luctans cum viro, &

agens in illum vincit ſecundum quid; quatenus ſcilicet actiuè reluctatur: vincitur autem ſimpliciter, quia plus in ipſum reagitur.

2. *Ab inſufficiente nihil fit.*] Vulgare iſtud elicitur ex citato iam cap. 7. & verum eſt, iuxta explicationem præcedentis, in ſenſu compoſito ſiue formali; non verò diuiſo ſiue materiali. Sic v. c. non poteſt homo conuerti ad Deum, aut credere rebus fidei, aut diligere Deum vt oportet ad ſalutem, ſine adiutorio gratiæ Dei, ſuperaddito naturæ, & diuerſo à beneficio creationis aut auxilij generalis, iuxta illud 1. Ioan. 6. 44. *Nemo poteſt venire ad me, niſi Pater, qui miſit me, traxerit illum.* Quia, vt inquit Apoſtolus 2. ad Corinth. c. 3. *Non ſumus ſufficientes cogitare aliquid ex nobis, tanquam ex nobis; ſed omnis noſtra ſufficientia ex Deo eſt.* De qua re conſuli poſſunt Suarez, & alij Theologi in materiâ de Gratia, vbi diſputant contra Pelagianos hæreticos.

3. *Agrum oportet imbecilliorem eſſe, quam agricolam.*] Commune iſtud adagium fundatur in veritate præcedentium axiomatum: quia nimirum actio procedere debet à proportione maioris inæqualitatis, & nihil fit niſi à ſufficiente. Conuenit in illos, qui temerè munus ſuſcipiunt, cui gerendo minimè ſunt pares.

4. *Satius eſt vnum facere inſigniter, quàm multa mediocriter.*] Elicitur ex l. 2. de Cælo, c. 5. t. 63. vbi dicitur, *Agere multa rectè & ſæpe difficile eſt*, & l. 4. Ethic. c. 3. vbi inter officia viri magnanimi numeratur; *Paucas quidem agendas res aggredi, magnas autem & præclaras*, & ex l. 9. Ethic. c. 8. vt Philoſophus, ait, *Virum probum magis eligere, breui tempore lætari vehementer, quàm longo leuiter, & viuere honeſtè vno anno, quàm multis quomodolibet, & vnam actionē exercere honeſtam & magnam, quàm multas & paruas.* Nam

5. *Facinus vnum eximium multis præualet exiguis.*] Deſumitur è locis modò citatis, & non obſcurè ex dictis intelligitur. Quare cum nemo omnibus muniorum generibus ſufficiat, & omninò nihil ab omni parte beatum ſit in rebus creatis; minus prouidè conſulere ſibi videntur illi, qui in officiis, ac propoſitis ſuis inſtabiles ſunt, vt qui vagam tantúmmodo rerum diuerſarum ſcientiam, v. c. vel perfectiorem deſiderant, nec in certum aliquem ſcopum, viâ certâ, ſtudioſè collimant. Verè enim dicitur iſtud vulgare:

6. *Pluribus intentus minor eſt ad ſingula ſenſus.*] Refertur, & in materia Theologica dicto ſenſu vſurpatur à Suarez l. 7. de Angelis c. 6. n. 36. Arbor vt feliciter in altum aſſurgat; luxuriantes rami, qui ad latera protuberant, præſcindantur oportet; alioqui vegetatiua vis omnis diſſipatur, & ad rectam arboris protenſionem tota minimè conuertitur. Sic Tullius in ſolutâ oratione, Maro in ligatâ plurimum operæ poſuit. Sic Venator feram iaculaturus, alterum claudit oculum, ne radij & axes multiplicentur viſuales. Baptiſta Mantuanus, vt de illo referunt P. Iouius & alij, nimium Hebraicæ linguæ ſtudio deditus fuit, maiorémque laudem conſecutus fuiſſet, ſi certâ laude contentus fuiſſet. *Quilibet in ſuo* (non in quolibet) *ſenſu abundat*, ad Rom. c. 15. Huc quoque pertinet illud Philoſophi:

7. *Mille talos coënſes iacere impoſſibile eſt.* l. 2. de Cælo c. 12. t. 63.] Monet, difficillimum eſſe, rectè agere, & multa, & ſæpe eadem; licet ſemel atque iterum, aut pauca rectè agere non ſit difficile. Vt in ludo talario, facili negotio quis vnum aut duo coos iaciet, at mille continuato ordine coos iacere, adeo difficile videtur, vt nullo modo

accidere poſſe videatur. Idem confirmat exemplo earum rerum, quę ob alium & alium finem, veluti catenâ quadam perficiuntur: qui finis, ſi paucioribus ac definitis mediis quęrendus ſit, facilius obtinebitur, quàm ſi multis, atque incertis: *In vno quidem*, inquit, *duobusue facilius quiſpiam finem attinget: At quò per plura procedit, eò illum difficiliùs aſſequetur.* Hiſce non abſimile eſt, quod docent Theologi, fieri moraliter non poſſe, vt homo etiam iuſtus, cum auxilio gratię ordinariò, euitet omnia peccata venialia ad longum tempus, quamuis phyſicè id fieri poſſit. Licet enim non careat poteſtate intrinſecâ, quæ ſecundum ſe ſufficiens eſt ad hoc pręſtandum: hæc tamen poteſtas, quia tot difficultatibus & mutationibus eſt obnoxia, vt ſpectatâ fragilitatis humanę conditione, nunquam poſſit reduci in actum; ideo dicitur moraliter eſſe impoſſibile, vt multis locis docet S. Auguſtinus contra Pelagianos.

DISTINCTIO V.

De agente in ordine ad materiam ſubiectam.

1. EX *nihilo nihil fit*. l.1. Phyſ. c.4.] Verum eſt; quoad vires naturales & creatas non quoad ſupernaturales & diuinas. Senſus itaque huius axiomatis eſt; virtute agentis naturalis & finiti nihil fieri poſſe, niſi ex pręſuppoſito ſubiecto: omne ſiquidem agens naturale, quatenus tale eſt, omnibus ſuis actionibus neceſſariò pręſupponit ſubiectum: quo modo in omni generatione naturali prærequiritur materia prima, quæ per ſe neceſſariò concurrit ad conſtitutionem compoſiti producendi: Et in hoc diſtinguitur agens naturale à ſupernaturali, quod il-

lud non poſſit efficere quicquam ex nihilo, v. c. producere formam ſubſtantialem, vel accidentalem, niſi concurrente ſubiectiuè materiâ; hoc verò id poſſit; quod cum facit, dicitur creare.

2. *In nihilum nil poteſt reſolui.* ibidem.] Verum eſt eodem ſenſu, quo axioma pręcedens: nihil enim annihilari poteſt virtute naturali, licet id virtute diuinâ fieri minimè repugnet. Vtrumque pronunciatum veteres Philoſophi, vt Cleanthes libro de Atomis, Chryſippus 1. Phyſ. in fine, & alij, quos refert Laërtius lib. 7, ita indubitatum ſtatuerunt, vt nullâ prorſus potentiâ, vel ex nihilo aliquid produci, vel in nihilum aliquid reſolui poſſe iudicârint: quâ de cauſâ materiam Deo coæternam fecerunt, ex quâ ille cuncta produxerit, & in quam vltimò reſoluantur omnia quæ intereunt; quippe ingenerabilem naturâ ſuâ & incorruptibilem reſpectu cuiuſlibet agentis. Sed errarunt miſeri, infinitam omnipotentis Dei potentiam ignorantes.

3. *Natura operatur ex præiacente materiâ.* 7. Metaph. t.22.] Ita quidem, vt materia ſemper incorruptibilis in ſuo eſſe naturaliter perſeueret: Formæ verò continuâ ſucceſſione producantur & pereant. Intelligitur & verum eſt, iuxta explicationem vtriuſq; præcedentis. Sumitur itaque hic natura pro collectione cauſarum naturaliter agentium, ita vt excludatur Deus glorioſus, qui ſupra naturam eſt, & operari, ac producere rem poteſt ex nihilo.

4. *Agens & patiens communicare debent in materiâ.* l. de Gen. c.7.] Intelligitur axioma de ijs agentibus, quæ viciſsim reactione repatiuntur, ſiue in quibus mutua datur actio & paſſio, vt ſunt omnia quæ conſtant quatuor primis qualitatibus: talibus namque debet communis eſſe materia. Vnde tametſi cælum & aſtra verè agant in hæc inferiora; quia tamen er

reactionem inferiorum non repatiuntur, eò quod cælum non ſuſcipiat peregrinas impreſſiones, vt explicabitur infra, Titulo *de Subſtantijs in Specie*; non eſt neceſſarium, neque ſequitur ex hoc effato, corpora cæleſtia communem habere cum ſublunaribus materiam. Vtrum autem reipsâ eadem ſpecie materia ſit corporum elementarium & ſuperlunarium, non leuis eſt controuerſia inter Philoſophos & S. Paginæ Interpretes, cuius determinatio non pertinet ad hunc locum. Conſule, ſi libet, Pererium l. 2. in Geneſin q. 1. Suarez diſp. 13. Metaph. ſect. 11. nu. 13. & alios.

5. *Omne patiens debet eſſe in potentiâ reſpectu Agentis.* ibidem, & l. 1. de Gen. c. 9.] Senſus verus eſt, omne patiens debere eſſe capax actionis & formæ, quam agens ſuâ actione conatur introducere in patiens ſiue in ſubiectum: implicat enim eſſe patiens, & non eſſe in potentiá agentis, ſiue incapax eſſe ad recipiendam actionem ab agente fluentem. Hinc cælum lunæ, v. c. non patitur ab igne, vel alio quolibet elemento, quia ex ſuâ naturâ ineptum eſt ad recipiendam actionem, ſeu formam agentis elementaris, ſaltem ex communiori Philoſophorum ſententiâ, quam hic exempli & claritatis, non veritatis determinandæ gratiâ adferimus.

DISTINCTIO VI.

De eodem in ordine ad Diſpoſitiones.

1. QVidquid recipitur, *admodum recipientis recipitur.*] Eſt commune axioma Philoſophorum, ex l. 2. de Animâ citari ſolitum. Senſus illius eſt, omnem actionem, aut formam, aut aliam rem quamlibet

libet, recipi à ſubiecto, aut alio quocumque recipiente, iuxta capacitatem & conditionem ipſius ſubiecti aut rei recipientis, Vt quo melior eſt ſubiecti diſpoſitio, verbi causâ, eò facilior ſit agentis operatio; & è conuerſo, quo minùs diſpoſitum eſt ſubiectum, eò difficilius cauſa efficiens ſuum conſequatur effectum. Eadem eſt ratio de maiore vel minore capacitate, vel aliâ qualicunque recipientis qualificatione.

2. *Actus actiuorum recipiuntur in ſubiecto pro ratione diſpoſitionum.*] Sic ignis potentiùs agit & celerius in ſtupam, v. c. ac ſtipulam aridam, quàm in ferrum aut lignum humidum: Sic cibus alioqui ſapidus & delicatus, ægrotis inſipidus fit & amarus, ob palatum ipſorum noxijs humoribus infectum: Sic verbum ſuaue ac familiare, homini iracundo aſperum videtur & inhumanum. Sic denique, quamuis fœtus humanus, primo ſtatim animationis ſuæ momento receperit in ſe animam vegetatiuam, ſenſitiuam, & rationalem, quæ eſt vna & eadem ſubſtantia; non tamen hæc ſtatim illi communicat omnes potentias, neque exercet omnes operationes, propter defectum organorum & diſpoſitionum: ſicut etiam, poſtquam iam homo eſt natus, etſi habet animam rationalē, nō tamē ratiocinatur: item, quāuis oſſa habeant animam ſenſitiuā, non tamen ſentiunt, propter defectū diſpoſitionū. Atq; hoc ſenſu B. Albert. M. & alij intelligūt Ariſtotelem l. 2. de Gen. animalium cap. 3. cum ait, Fœtum in vtero primo viuere vitam plantæ, ſecundo animalis, tertio hominis. Præſens axioma in ſpecie proponit, quod præcedens ſignificat in genere; quoad ſenſum autem cum illo planè coincidit, & eadem vtriuſque eſt ratio, quæ patet diſcurſu per omnes actiones & paſſiones naturales, de quibus vtrumque intelligitur, ſiquidem

3. *Omne agens naturale operatur iuxta diſpoſitionem ſubiecti.*] Sic ignis lutum indurat, ac ceram liquefacit: ſic cælum & ſol in terræ viſceribus ex eâdem ſpecie materiâ, pro varietate diſpoſitionum, varias producit mineralium ſeu foſſidiorum ſpecies. Eadem eſt ratio in alijs agentium naturalium effectibus. Sicuti enim, *ex nihilo nihil fit*, vt docetur l. 1. Phyſ. c. 4. ſic, *neque ex quolibet fit quodlibet*, vt ait Philoſophus eodem lib. c. 5. ſed, *determinatum ex determinato*, vt aſſeritur ibidem. Cęterum præſens & duo ſuperiora pronunciata, commodè deduci poſſunt ex citato paulò ante cap. 3. lib. 2. de generatione Animalium.

4. *Omne recipiens debet eſſe denudatum à naturâ recepti.*] Dictum iſtud, licet non expreſsè habeatur apud Philoſophum, non incongruè colligunt illud Peripatetici ex l. 3. de Animâ, t. 4. & 6. Nam Ariſtoteles ex eo, quod intellectus noſter intelligat omnia materialia, iuxta illud: *Intellectus eſt potentiâ omnia*, de quo infra, Titulo *de potentiâ cognoſcitiuâ*: infert, eum immixtum eſſe & immaterialem. Quod ſi quis negaret conſequentiam, probaret ille expreſsâ maiori in hunc modum: omne recipiens debet eſſe denudatum à naturâ recepti; ſed intellectus intelligit omnia materialia; ergo debet eſſe denudatus à materialitate. Intelligitur itaque, & verum eſt primò de quouis recipiente, ſiue illud ſit materiale reale, ſiue intentionale; ſeu denique ſpirituale: neque enim materia prima eſt forma aut coniuncta formæ, nec viſus eſt coloratus, cum recipiat omnem colorem; aut ſi colore aliquo ſit imbutus, impeditur à recto iudicio de coloribus ferendo, vt experientia docet in Ictericis: nec denique intellectus eſt materialis, cum rectè iudicet de omnibus materialibus. 2° intelligi debet de naturâ recepti ſubiectiuè, eâque non qualibet; ſed impeditiuâ duntaxat, qualis nō eſt natura immaterialis (vt patet in intellectu ſeipſum,

& alia ſpiritualia intelligente) ſed ſola natura materialis: hæc namque variè impedire poteſt, ad rectè iudicium ferēdum de recepto, pro recipientium, & eorũm, quæ recipiũtur, variâ diſpoſitione, vt pluribus explicat Franciſcus Albertinus q. 14. Theologicâ, in 14. corollarium, ex 1° Principio Philoſophico, quem conſule, ſi placet.

5. *Iuxta diſpoſitionem cauſæ ſequitur effectus.*] Depromitur ex l. 2. Top. c. 3. l. 31. & intelligitur tum de causâ materiali ſiue ſubiectiuâ, iuxta cuius diſpoſitionē agens naturale operatur, & conſequenter effectus ſimiliter diſpoſitus ſubſequitur, vt conſtat, ex ante dictis: Tùm verò de causâ efficiente, (de quâ loco citato loquitur Ariſtoteles) & omnibus illis, quæ ad hanc reuocantur. Imò abſolutè verum eſt de omnibus omninò cauſarum generibus: ex omnium enim & ſingularum variâ diſpoſitione, qualificatur diuerſimodè & diſponitur effectus, vt fuſiùs declarauimus Titulo *de Cauſis in genere*, diſt. 5. ad illud axioma: *Cuius conditionis eſt cauſa, eiuſdem quodam modo eſt effectus.* Hinc etiam facilè intelligitur illud:

6. *Conueniens fit à conueniente.* Commentator in l. 12. Metap. t. 28.] Senſus eſt, talem eſſe proportionem inter efficiens & effectum, vt quale eſt efficiens in virtute & potentiâ, talis ſit effectus illius in actu; vt ſi effectus v. c. bonus ſit & conueniens, bona etiam & conueniens cenſeatur cauſa. Alij varias huius propoſitionis limitationes conſeruant; ſed eæ ſuperuacaneæ ſunt, ſi cauſa & effectus, vti par eſt, ſumantur in ſenſu formali.

7. *Opus quod à melioribus perficitur, ſemper eſt melius.* l. 1. Politic. c 3.] Intelligitur & verum eſt, iuxta explicationem præcedentis, in ſenſu formali & compoſito: non autem in materiali & diuiſo, vt per ſe eſt manifeſtum. Vide, quæ diximus ſupra,

Titulo 8. diſt. 5. ad illud axioma: *Quorum cauſæ bonæ ſunt, ipſa ſunt bona.*

DISTINCTIO VII.

De diſtinctione inter agens & patiens.

1. *OMne quod mouetur, ab alio mouetur.* 7. Phyſ. c. 1.] Senſus eſt hic: omne quod mouetur per ſe, motu phyſico, tanquam mobile completum, mouetur ab alio. Dicitur primo, *per ſe*: quia idem poteſt moueri à ſeipſo per accidens, vt nauta mouendo nauim, & anima mouendo corpus, mouent ſeipſos. Dicitur ſecundo, *motu phyſico*, quo excluduntur mobilia ſpiritualia, vt anima rationalis & Angeli, qui licet à primo rerum omnium motore & creatore ex nihilo producti ſint; poſt hanc tamen ſui productionem, mouere poſſunt ſeipſos, per ſe, & ſecundum ſe totos, cum in ijs non diſtinguatur pars mouens & mota, nec poſſit in illis diſtingui agens & patiens, vt *Quod*; ſed tantum principium *Quo*, quod vel eſt voluntas Angeli, vel volitio, vel vis motiua. Dicitur tertio, *tanquam mobile completum*, id eſt, ſecundum ſe totum; quia idem poteſt ſeipſum mouere ratione partis, quo modo animal mouere ſolet ſeipſum: anima enim eſt pars per ſe mouens, corpus pars mota. Et hoc ſenſu dixit Ariſtoteles, *Sola viuentia moueri à ſeipſis*. 8. Phyſ. t. 27. Negat ergo Ariſtoteles hoc dicto, aliquod mobile corporeũ completum, ſeu aliquod compoſitum phyſicum, poſſe primò & per ſe mouere ſeipſum, ſecundum omnes ſui partes. Hoc axioma ita receptum eſt, vt habeatur, tanquam fundamentum demonſtrationis, quâ oſtenditur Deum eſſe, ſiue, vt inquit Ariſtoteles, dari

primum aliquem motorem, à quo omnium rerum creatarum motus dependeat,& cui proprium ſit, *mouere non motum*, vt infra explanabitur, Titulo *de Motu*. Ceterùm vt vniuerſaliſſimũ ſit, & ad nullũ motuum genus reſtringatur, intelligi poteſt, ex mente Ariſtot. hoc modo: Omne quod mouetur, neceſſariò debet pendere ab aliâ ſuperiore causâ, à quâ vel accipiat eſſe, vel virtutem & potentiam mouendi, vel motum ipſum: ſi enim mouetur; ergo habet potentiam paſſiuam; ergo imperfectum eſt: omne autem Ens potentiale & imperfectum neceſſariò habet cauſam ſuperiorem, cui eſt ſubordinatum eſſentialiter: Atqui in cauſis eſſentialiter ſubordinatis non datur proceſſus in infinitum; ergo neceſſariò concedenda eſt aliqua prima cauſa mouens, omninò immobilis, independens, æterna & infinita in omni perfectionum genere: Et hæc eſt illa, quam cum Gentiles, per ea, quæ facta ſunt, cognouiſſent, *Non ſicut Deum glorificauerunt; ſed euanuerunt in cogitationibus ſuis*, vt ait Apoſtolus ad Rom. c. 1. priorem huius effati explicationem tenet Suarez in Metaph. d. 18. ſect. 7. n. 11. & ſeqq. & plerique alij: poſteriorem, quæ planior & expeditior eſt, ſequitur Hieronymus Faſolus in 1. 1. p. q. 2. a. 3. dub. 7.

2. *Potentia actiua eſt principium tranſmutandi in aliud, in quantũ aliud.* 9. Metaph. t. 2.] Senſus eſt omnem potentiam naturalem agendi, ordinatam eſſe ad agẽdum in aliud, & nullum agens agere in ſeipſum, niſi quatenus aliquo modo eſt diſſimile ſibi ipſi. Atque ideo poteſt dici agere in aliud, ſaltem formaliter diſtinctum: ita enim diſtinguitur, prout eſt actu agẽs, à ſe prout non eſt agens actu, vel prout eſt in termino actionis. Et hunc explicationis modum ſatis declarat Ariſtoteles 8. Phyſ. t. 40. Vbi, *Impoſſibile eſt*, inquit, *ipſum mouens penitus ipſum; mouere ſeipſum*:

Feretur enim totum, & feret ſecundum eandem lationem, vnum exiſtens & indiuiduum ſpecie, & ſanabit & ſanabitur ſecundum eandem ſanitatem. Id eſt, mouebitur ad recipiendam lationem, per quam ſe ferat, & mouebitur ad recipiendã ſanitatem, per quam ſe actu ſanet, & ita de cæteris: hoc autem manifeſtam inuoluit contradictionẽ de eſſe in actu, & eſſe in potentiâ reſpectu eiuſdẽ; idem enim haberet & nõ haberet eandẽ numero formã ſanitatis, caloris, &c. nõ haberet, quia ponitur moueri ad illam; haberet, quia idem ponitur ſe mouere ſecundum illam, ſiue per illam.

3. *Potentia paſſiua eſt principium mutationis ab alio, in quantum aliud*, ibidem, & 5. Metaph. c. 11. t. 17.] Verum eſt, eodem ſenſu, quo axioma præcedens. Vel, ſi libeat cum Suarez diſp. 18. Metaph. ſect. 7. n. 56. vtrũque intellige de permutationibus phyſicis, quæ per actionem tranſeuntem fiunt: in hîs enim patiens ſemper aliud eſt ab agente, & diſtinguitur ab illo, ſi non ſuppoſito, ſaltem diſtinctione partiali reali. Et de his loquitur Ariſtoteles l. 1. de Gen. c. 7. vbi magnum abſurdum exiſtimat, quod idem à ſeipſo patiatur. *Nihil enim*, inquit, t. 48. *aut incorruptibile erit, aut immobile, ſi ſimile, ſecundum quod ſimile, actiuum; ipſum enim ſeipſum mouebit omne.* Dixi intelligẽdum eſſe de ijs, quæ fiunt per actionem tranſeuntem; quia in actionibus immanẽtibus idem eſt principium actiuum & paſſiuum. Legẽ, ſi placet, S. Thomam 1. p. q. 25. art. 1. in Corpore.

4. *Id quod ſubijcitur, ſui ipſius mutationem non efficit.* l. 1. Metaph. c. 3.] Intelligitur eodem ſenſu, quo præcedens, de actionibus tranſeuntibus. Diſputat enim hoc loco Philoſophus de principijs naturalibus, & loquitur de mutatione, quæ ad generationem & corruptionem tendit, ac in vniuerſali oſtendit, quomodo euidens ſit, materiam & efficiens in gene-

rationibus & mutationibus phyſicis non concurrere ad idem genus cauſandi.

5. *Idem non poteſt efficere ſeipſum.*] Elicitur ex eodem capite, & ita verum eſt, vt nemo ſanæ mentis inficiari id poſſit, niſi terminos ignoret: Nam cauſa non poteſt concipi realiter operans, niſi præintelligatur, ſaltem naturâ prius habere exiſtentiam actualem, per quam formaliter ſit extra ſuas cauſas: operari enim eſſentialiter in ſuo conceptu præſuponit eſſe; quia in eſſentialiter ſubordinatis non poteſt tertium eſſe ſine ſecundo, nec ſecundum abſque primo: in rebus verò producibilibus hæc tria ſunt eſſentialiter ſubordinata, *eſſe, poſſe, operari.* Si ergo cauſa aliqua produceret ſeipſam, eadem poneretur eſſe ſimul in potentiâ & actu, ſiue actu habere ſuum eſſe, & non habere, quod implicat contradictionem. Vide, ſi placet, quæ diximus ſupra, ad illud axioma: *Omnis cauſa prior eſt ſuo effectu*, Titulo 8. diſtinct. 3. num. 1.

6. *Nihil agit in corruptionem ſui.*] Deſumitur ex lib. 1. de Gen. cap. 7. & verum eſt ac intelligi debet de actione primariâ, & per ſe vltimatò directâ ad ſui ipſius interitum. Poteſt tamen per accidens, idem agere in ſui corruptionem, actione videlicet per ſe vltimò tendente in alium finem. Sic, verbi cauſa, Baſiliſcus proprijs oculorum radiis ſeipſum interimere dicitur, dum ſeſe in ſpeculo contemplatur: id enim, ſi verum eſt, non fit per ſe ſecundum intentionem naturæ; ſed per accidens, ob venenoſam habitûs ipſius reflexionem. Ratio pronunciati eſt, quia nullum agens operatur reſpiciens malum finem, vt malus eſt, vel per ſe primò intendens malum, quatenus malum eſt, præcipuè ſui ipſius. Corruptio autem eſt malũ naturæ, cum per ſe tendat ad non eſſe, ac proinde, *omne Ens naturaliter ſe*

corrumpentibus reſiſtit, vt explicuimus ſupra Tit. 2. diſt. 3. habet autem præcipuè locum axioma, ſaltem ex mente Ariſtotelis, in agentibus naturalibus, ſiue operantibus ex inſtinctu & inclinatione naturæ, quæ *diuinæ immortalitatis eſt æmula*, vt docuimus ibidem, ex l. 2. de Animâ, t. 34. Poteſt nihilominus agentibus etiam liberis accommodari; Nam licet homines impij appetant ſibi & conſciſcant aliquando mortem; ratio tamen volendi formalis proxima non eſt ipſa mors, ſed bonum aliquod, quatenus bonum eſt, videlicet vt euadant aliud malum, quod putant eſſe morte grauius, vt pluribus explicuimus Tit. 5. diſt. 6. ad illud axioma: *Nihil ad malum intendens operatur.*

DISTINCTIO VIII.

De ſimilitudine inter agens & patiens.

1. *Omne agens intendit aſsimilare ſibi paſſum.*] Propoſitum Theorema colligit Ariſtoteles ex ijs, quæ diſputat c. 7. libri primi de Gen. & Corr. t. 50. dum docet, *Agens & patiens debere partim eſſe ſibi ſimilia*, quoad materiam nempe; & *partim diſsimilia*, ſcilicet quoad formam, eò quod inter ſe contraria ſint, vt inquit ibidem. Intelligitur itaque propriè de agentibus naturaliter actione tranſmutatiuâ, & productiuâ, vt ſic: Hæc ſiquidem agunt eo fine, vt alteri naturam ſuam communicent, & per conſequens, vt illud ſibi quodammodo aſſimilent. Hoc modo ignis calefaciendo frigidam, ſibi illam aſſimilare nititur, frigida contra agens in ſubiectum calidum, ſuas in illud qualitates, eâ quâ poteſt perfectionis ſimilitudine producit. In alijs non eſt vſque-

quaque verum: non enim, qui lapidem v. c. in altum proijcit, eum hoc ipſo ſibi aſſimilare conatur: niſi dicere velimus, illum conceptui mentis, quo lapidem iacere cogitauit, actum aſſimilare. Conſule, ſi placet, Zimaram in Theorematis, propoſitione 91.

2. *Omne agens producit ſibi ſimile.* l. 1. de Gen. & Corr. t. 31. in quem ſenſum Albertus M. de Animâ l. 16. Tract. 1. c. 8. definit, *Generans eſſe id, quod ſibi ſimile producit.*] Verum eſt axioma eodem ſenſu quo præcedens, idque cum hac diſtinctione, quæ ſuperiori etiam inſeruit: Agens vniuocum producit ſimile ſecundum ſpeciem, æquiuocum ſecundum virtutem, quâ eminenter continet ſuos effectus: Sic cælum eſt agens æquiuocum reſpectu rerum elemẽtarium, eminenter continens perfectionem ſuorum effectuum, ſecundum quam inter ipſum, & effectus intercedit quædam ſimilitudo virtutis. Nam *vnumquodque agit, ſecundum quod eſt actu*, vt refertur l. 1. contra Gentes, c. 1. id eſt, vt ibidem explicat Ferrarienſis, *ſecundum quod actu habet, quod cauſat in effectu.* Porrò agens vniuocum non tantum producit ſimile ſecundũ ſpeciem (quod ſemper fit neceſſario) ſed ordinariè etiam genita aſſimilantur gignentibus, ſecundum omnes proprietates, & accidentia ferè omnia, quæ ſequuntur naturam. Quo ſenſu vera eſt illa ſententia Flacci:

Fortes creantur fortibus, & bonis
Eſt in iuuencis, eſt in equis, patrum
Virtus; nec imbellem feroces
Progenerant aquilæ columbam.

3. *Omne quod fit, fit à ſibi ſimili.* Sumitur ex textu citato, & ex l. 1. Rhetoricorum.] Vbi de deliberatione agens Philoſophus, quæ eſt circa pacem vel bellum, ita à naturâ comparatum eſſe docet, vt, *ſimilia oriantur à ſimilibus.* Verum eſt ſub diſtinctione,

corrumpentibus reſiſtit, vt explicuimus ſupra Tit. 2. diſt. 3. habet autem præcipuè locum axioma, ſaltem ex mente Ariſtotelis, in agentibus naturalibus, ſiue operantibus ex inſtinctu & inclinatione naturæ, quæ *diuinæ immortalitatis eſt æmula*, vt docuimus ibidem, ex l. 2. de Animâ, t. 34. Poteſt nihilominus agentibus etiam liberis accommodari; Nam licet homines impij appetant ſibi & conſciſcant aliquando mortem; ratio tamen volendi formalis proxima non eſt ipſa mors, ſed bonum aliquod, quatenus bonum eſt, videlicet vt euadant aliud malum, quod putant eſſe morte grauius, vt pluribus explicuimus Tit. 5. diſt. 6. ad illud axioma: *Nihil ad malum intendens operatur.*

DISTINCTIO VIII.

De ſimilitudine inter agens & patiens.

1. OMne *agens intendit aſsimilare ſibi paſſum.*] Propoſitum Theorema colligit Ariſtoteles ex ijs, quæ diſputat c. 7. libri primi de Gen. & Corr. t. 50. dum docet, *Agens & patiens debere partim eſſe ſibi ſimilia*, quoad materiam nempe; & *partim diſsimilia*, ſcilicet quoad formam, eò quod inter ſe contraria ſint, vt inquit ibidem. Intelligitur itaque propriè de agentibus naturaliter actione tranſmutatiuâ, & productiuâ, vt ſic: Hæc ſiquidem agunt eo fine, vt alteri naturam ſuam communicent, & per conſequens, vt illud ſibi quodammodo aſſimilent. Hoc modo ignis calefaciendo frigidam, ſibi illam aſſimilare nititur, frigida contra agens in ſubiectum calidum, ſuas in illud qualitates, eâ quâ poteſt perfectionis ſimilitudine producit. In alijs non eſt vſque-

quaque verum: non enim, qui lapidem v. c. in altum proijcit, eum hoc ipſo ſibi aſſimilare conatur: niſi dicere velimus, illum conceptui mentis, quo lapidem iacere cogitauit, actum aſſimilare. Conſule, ſi placet, Zimaram in Theorematis, propoſitione 91.

2. *Omne agens producit ſibi ſimile.* l. 1. de Gen. & Corr. t. 31. in quem ſenſum Albertus M. de Animâ l. 16. Tract. 1. c. 8. definit, *Generans eſſe id, quod ſibi ſimile producit.*] Verum eſt axioma eodem ſenſu quo præcedens, idque cum hac diſtinctione, quæ ſuperiori etiam inſeruit: Agens vniuocum producit ſimile ſecundum ſpeciem, æquiuocum ſecundum virtutem, quâ eminenter continet ſuos effectus: Sic cælum eſt agens æquiuocum reſpectu rerum elemētarium, eminenter continens perfectionem ſuorum effectuum, ſecundum quam inter ipſum, & effectus intercedit quædam ſimilitudo virtutis. Nam *vnumquodque agit, ſecundum quod eſt actu*, vt refertur l. 1. contra Gentes, c. 1. id eſt, vt ibidem explicat Ferrarienſis, *ſecundum quod actu habet, quod cauſat in effectu.* Porrò agens vniuocum non tantum producit ſimile ſecundū ſpeciem (quod ſemper fit neceſſario) ſed ordinariè etiam genita aſſimilantur gignentibus, ſecundum omnes proprietates, & accidentia ferè omnia, quæ ſequuntur naturam. Quo ſenſu vera eſt illa ſententia Flacci.

Fortes creantur fortibus, & bonis
Eſt in iuuencis, eſt in equis, patrum
Virtus; nec imbellem feroces
Progenerant aquilæ columbam.

3. *Omne quod fit, fit à ſibi ſimili.* Sumitur ex textu citato, & ex l. 1. Rhetoricorum.] Vbi de deliberatione agens Philoſophus, quæ eſt circa pacem vel bellum, ita à naturâ comparatum eſſe docet, vt, *ſimilia oriantur à ſimilibus.* Verum eſt ſub diſtinctione,

eodem ſenſu, quo effatum præcedens: nimirum, omne quod fit ab efficiente vniuoco, fit à ſibi ſimili ſecundum ſpeciem, & ſecundum proprietates ſpeciem comitantes: omne autẽ, quod fit ab agente æquiuoco, fit à ſibi ſimili ſecundum virtutem. Atque hæc diſtinctio vniuerſaliter vera eſt, in omnibus productionibus creatis: At verò in proceſſionibus diuinis, generans producit genitum, non tantum ſecundum ſimilitudinem naturæ in eâdem ſpecie; ſed planè eiuſdem numero eſſentiæ: quia nimirum generatio eò eſt perfectior, cæteris paribus, quò ſimilior eſt natura geniti naturæ generantis: Atqui generatio æterna filij Dei eſt perfectiſſima, cum eadem numero ſit natura geniti & generantis. Et hoc ſenſu Generatio diuina rectè vocatur à Theologis, *Exemplar generationis humanæ & omnium aliarum generationum.* Lege, ſi placet S. Thomam 1. p. q. 33. a. 2. ad 4.

4. *Omne agens producit effectum ſibi proportionatũ.*] Elicitur ex textu ante citato, & refertur à Granado in diſputatione, an Spiritus ſanctus ex vi proceſſionis ſimilis euadat Patri & Filio. Ex omnibus omninò, quæ de ſimilitudine inter agens & paſſum retulimus, pronunciatum iſtud vniuerſaliſſimum eſt, & plano ſenſu patet latiſſimè, vt ex eorum explanatione fit manifeſtum; illa enim reſtrictionibus indigent; hoc verò in cuiuſcũque agentis operatione locum habere poteſt. Pro illorum tamen pleniore notitiâ obſeruandũ eſt, ſimilitudinem & ſimile hîc non ita preſsè accipi, ſed latè, & extenſo nominis ſignificato: propriè enim, *ſimilia ſecundum qualitates dicuntur*, vt explicabitur, Titulo *de Relatione*: Similitudo autem reſpectu cauſæ & effectus, non in qualitatibus modo cernitur; ſed etiam in quantitate, & in ſubſtantiâ, & abſolutè in qualicunque vel eſſentiali, vel accidentali conuenientiâ, ſiue formalis illa ſit, ſiue virtualis aut emi-

nentialis. Lege, ſi placet, Granadum loco citato.

5. *Omnis effectus gerit ſimilitudinem ſui efficientis.* Author de cauſis.] Verum eſt ſub diſtinctione effectûs vniuoci & æquiuoci; ille enim gerit ſimilitudinem ſui efficientis, quoad ſpeciem, hic verò quoad virtutem ſolùm, vt patet ex dictis, & fuſiùs explicatum eſt, Titulo *de Cauſis in genere*, diſt. 5. Hinc eſt, quod vnicuique effectui debeat aſſignari cauſa conueniens, vt docetur 2. Phyſic. c. 3. & explicatum eſt ſupra, Tit. 8. diſt 6. quia nimirum ex naturâ rei ſemper neceſſariò intercedit aliqua conuenientia ſeu ſimilitudo inter cauſam & effectum. Quare qui non aſſignat cauſam conuenientem, is veram cauſam minimè aſſignârit. Cęterum pro hoc & pręcedentibus axiomatis notãdum denique eſt, ex D. Thomâ, q. 23. de Veritate, art. 7. ad 11. in cauſis & effectis æquiuocis, effectum ordinis inferioris, dici ſimilem cauſæ ordinis ſuperioris, non contra; quia ille habet huius formã, nimirũ imperfectè, & vt loquitur D. Thomas lib. 1. contra Gent. c. 29. *per quandam deficientem participationem*: hæc verò nullo modo, neque perfectè, neque imperfectè habet formam illius, v. c. Cæſar nullâ ratione habet formam ſtatuæ: ſtatua verò imperfectè habet formam Cæſaris; nimirum ſecundum externam figuram, quæ non eſt propria lapidis, v. c. cui per accidens ineſt, ſed Cæſaris, cui per ſe conuenit, ex principiis ſuis intrinſecis. Idem proportionaliter dicendum eſt de Deo, reſpectu creaturarum, aliiſque eiuſdem comparationis, vt docet idem D. Thomas 1. p. q. 4. art. 3. vbi ait, Creaturam aliquâ ratione poſſe dici ſimilem Deo: Deum verò nullâ ratione dici debere ſimilem creaturæ. Idem ſentit Vaſquez d. 166. c. 5. Molina, Valentia, & alij.

6. *Simile non agit in ſimile.* 1. de Gen. cap. 7. tex. 51.] Loquitur hîc Ariſtoteles, de actione phyſicâ

propriè dictâ, eáque potiſſimum, quæ eſt inter primas qualitates, & quæ per ſe diriguntur ad generationem & corruptionem phyſicam rerum. Senſus itaque pronunciati eſt, *Simile omninò*, id eſt ſimile in gradu, ſpecie, magnitudine, denſitate, &c. non agit in aliud ſimile actione phyſicâ proprie dictâ. Rationem addit Ariſtoteles loco citato; quia ſi eſſent omnino ſimilia, non eſſet ratio, cur hoc potius ageret, quàm illud. 2° ſequeretur, *idem agere in ſeipſum*; quia nihil eſt ſimilius, quàm idem ſibiipſi, atque ita omnia corrumperent ſemetipſa, quod eſt contra communem ſenſum, iuxta iſtud:

7. *Nihil patitur à ſeipſo.* 9. Metaph. t. 2.] Verum eſt, eâdem ratione, quâ diximus, diſt. 7. nihil agere in corruptionem ſui. Vnde rectè Hippocrates, libro de vitâ humanâ: *Si homo eſſet vna res, ipſe doleret nunquam*; dolor enim in contrarietate fundatur; ibi autem contrarietas exiſtere nequaquam poteſt, vbi perfecta identitas eſt.

DISTINCTIO IX.

De contrarietate inter agens & patiens.

1. OMnis actio fundatur in contrarietate.] Deſumitur ex 1. Phyſic. c. 5. & intelligitur de qualibet actione naturali, quæ in generatione & corruptione rerum phyſicarum cernitur, quæque præcipuè exercetur inter primarias qualitates, ita, vt vbi maior eſt contrarietas intenſiuè vel extenſiuè, ibi maior vis ſit ad agendum phyſicè. Ratio pronunciati eſt, quia finis huiuſmodi actionis eſt ſimilitudo; cum *omne agens naturale intendat aſſimilare ſibi paſſum*, vt explicatum eſt diſtinct. 8. ergo non agit

in aliud, niſi in quantum aliquo modo diſſimile eſt, & contrarium: Fruſtra ſiquidem ageret, ſi omninò eſſet ſimile; cum finis actionis huiuſmodi ſit ſimilitudo. Senſus huius dicti moralis eſt eiuſmodi: omnis actio humana, viro ſapiente ac laude digna, *Fundatur in contrarietate*, id eſt, vires ac robur accipit per hoſtium & inuidorum maleuolos conatus: Quẽadmodum enim arbor, quæ edito plantata loco, crebros ventorum impetus ſuſtinet, altiores idcircò radices agit, ad agitationes inimicas conſtantiùs perferendas; ita ſimiliter vir fortis, dum ab maleuolis inuidiosè impetitur, ad maiora audenda generoſior incitatur; quo ſenſu verè Poëta dixit:

Hectora quis noſſet, felix ſi Troia fuiſſet.

2. *Quidlibet non agit per ſe in quodlibet, ſed in ſuum contrarium.*] Traditur hoc & ſequentia pronunciata 1. Phyſic. c. 5. à textu 47. ad 50. Intelligitur autem de eâdem actione tranſmutatiuâ, & eodem modo, quo axioma præcedens. Additur primo in axiomate *per ſe*; quia per accidens, *quidlibet agit in quodlibet*. Vt calidum per ſe agit in frigidum: per accidens autem in muſicum; quia nempe contingit, ſubiectum illud eſſe muſicum. Additur ſecundo, *ſuum contrarium*: non enim abſolutè quiduis agit in quoduis contrarium, aut diſſimile, vt album in dulce, calidum in amarum, &c; ſed in certum aliquod & determinatum, ac *ſibi* oppoſitum. Sic neque ignis agit in cælum, licet cælum ſit ipſi diſſimile, nec magnes in lignum agit, ſed in ferrum, nec piper aptum eſt per ſe proximè calefacere cubitum, ſed ventriculum; & ita res habet in aliis.

3. *Quidlibet non patitur per ſe à quolibet, ſed à ſuo contrario*, ibidem.] Verum eſt eodem ſenſu, quo effatum ſuperius. Sic frigus non patitur per ſe à candido, nec aurum à putredine, nec laurus à fulmine, nec Sa-

lamandra ab igne, vt quidam volunt: Sic neque albedo per ſe, patitur à dulcedine, nec venenum tollitur ab alio veneno ſibi per omnia ſimili; ſed ab antidoto: Sic denique in moralibus bonus à malo patitur, iuſtus ab iniuſto, pius ab impio. Quo fit, vt ſapientum iudicio in laude reponatur, perſecutionem pati ab hominibus improbis & ſceleratis. Etenim ſignum probitatis eſt in illo, in quem impij per antipathiam contumelioſè agunt.

4. *Quidlibet non fit per ſe ex quolibet, ſed ex ſuo contrario*, ibidem.] Intellige non tanquam ex parte componente, nec tanquam ex materiâ ſubiectâ permanente: neque enim contrarium per ſe poteſt recipere aliud contrarium, aut mutari in illud; cum omninò ſui inuicem ſint corruptiua; ſed tanquam ex termino à quo: quare contrariũ hîc ſumitur pro termino priuatiuè oppoſito. Obtinet autem locum axioma propoſitum in omnibus tam ſimplicibus, quàm non ſimplicibus, & ordine ac harmoniâ conſtantibus. Omnia enim iſta fiunt ex priuatiuè oppoſitis, vt muſicum à non muſico, habente tamen priuationem calidi; ſimiliterque exercitus ex non exercitu, & ex inordinato, apto tamen, vt redigatur in ordinem: Neque enim, *ex omni ligno fit Mercurius*, vt eſt in communi diuerbio; ſed *determinatum ex determinato*, vt loquuntur Philoſophi. Itaque cum dicitur in rerum productione album fieri ex non albo, muſicum ex non muſico: termini iſti non ſumuntur merè negatiuè: nihil enim naturaliter producitur ex puro non Ente, ſed accipiuntur priuatiuè, ita vt per non muſicum, v. c. intelligatur ſubiectum aliquod reale habens priuationem muſicæ, per non illuminatum, ſubiectum carens lumine, & ita de cæteris. Quo fit, vt ipſa priuatio terminus per ſe immediatus ſit, à quo productionis; Forma autem con-

traria ſeu oppoſita in ſubiecto, ſi detur, terminus eſt mediatus : quo ſenſu dici ſolet, ex albo fieri nigrum, ex calido frigidum, ex aëre ignis, & ita de cæteris. Lege, ſi placet, D. Thomam 1. p. q. 46 ar. 1. ad 3.

5. *Quidlibet non corrumpitur per ſe in quodlibet, ſed in ſuum contrarium.*] Id eſt in priuatiuè oppoſitum. Sumitur ex eodem capite, & clarum eſt ex dictis. Sic muſicum corrumpitur in non muſicum, homo in non hominem, calidum in non calidum, &c. Agitur autem in his pronunciatis primò quidem & præcipuè de termino à quo & ad quem immediato, qui opponuntur priuatiuè, deinde etiam de proximè mediato, vt cum album dicitur fieri ex nigro, vbi alia oppoſitionis ſpecies cernitur : non autem intelligi poſſunt de qualicunque termino remoto. Nam ratione materiæ primæ, *quidlibet fit ex quolibet, & reſoluitur in quodlibet.* Vide, ſi placet, D. Thomam 1. p. q. 75. art. 6. in Corrup. vbi docet, corruptionem eſſe non poſſe, niſi vbi eſt contrarietas; quia omnis generatio & corruptio eſt ex contrario in contrarium.

DISTINCTIO X.

De ſingularitate Agentis & Patientis.

1. A*ctiones omnes verſantur circa ſingularia.* 1. Metaph. c. 1.] Actio triplicem dicit habitudinem ad rem ſingularem; prima eſt vt ad principiũ, ſecunda vt ad terminum, tertia vt ad ſubiectũ: loquitur autem Philoſophus hoc loco præcipuè de tertiâ habitudine, & per ſingulare intelligit rem indiuiduã per ſe exiſtentem. Patet ex ratione, quam ſtatim

Ariſtoteles ſubiungit in contextu: *Non enim hominem, niſi per accidens ſanat, qui medetur; ſed Calliam,* inquit, *aut Socratem, aut alium quempiam illorum, qui ſic dicuntur.* Omnis ſiquidem actio per ſe tendit ad aliquod eſſe; Eſſe autem per ſe primò conuenit rei ſingulari; nam vniuerſalia non ſunt, niſi in ſingularibus. Quamobrem ſicuti per ſe dicuntur agere ſingularia; vniuerſalia autem non niſi per accidens: Neq; enim homo per ſe ſanatur; ſed Socrates v. c. cũ vniuerſalia non exiſtant, niſi beneficio ſingularium. Ita ſubiectum per ſe omnium actionum eſt res aliqua ſingularis; ſiue illæ procedant ab agentibus particularibus, ſiue ab vniuerſalibus, qualia ſunt Sol, Luna, Cælum, &c. Item ſiue actiones corporeæ ſint & tranſeuntes, ſiue ſpirituales & immanentes. Quemadmodum enim repugnat, vniuerſalia exiſtere per ſe extra omnia ſingularia, quod fertur voluiſſe Plato; ita fieri non poteſt, vt ſubiectum alicuius actionis ſit aliquid vniuerſale, & non ſingulare. Agimus autem hîc de ſubiecto denominationis, vt mox pluribus explicabitur. Alia eſt ratio de obiecto actionum, ſaltem intellectualium, vt videbimus Titulo 37. d. 2. n. 6. Idem effatum habetur 2. Ethic c. 6. & alibi.

2. *Actiones ſunt ſingularium per ſe exiſtentium.*] Sumitur tum ex loco citato, tum clarius ex 1. de Animâ t. 64. vt patebit ex paraphraſi ſequentis. Vti præcedens axioma intelligitur de actione prout dicit habitudinem ad rem ſingularem, tanquam ad ſubiectum, ita præſens de eâdem eſt, prout dicit habitudinem ad rem ſingularem tanquam ad principium. Dicuntur autem procedere actiones à re ſingulari per ſe exiſtente, ſiue ab indiuiduo ſubſtantiali, quia licet forma phyſica ſit principium principale *Quo* actionum, & accidentia principium inſtrumentale *Quo* ſaltem ordinariè, ſecundum communiorem ſententiam;

tiam; quo ſenſu dicitur aliquando, anima vegetare, ſentire, &c. intellectus intelligere, calor calefacere, eſſentia Dei creare, &c. ipſum tamen indiuiduum ſubſtantiale, ſiue ipſum ſuppoſitum, ſimpliciter & abſolutè denominatur principium actionum; quia eſt principale *Quod*, & propriè incommunicabiliter, ſine dependentiâ ab alio ſuſtentante vel componente, per ſeſe ſubſiſtit: partes autem inſunt compoſito, & accidentia inhærent vel afficiunt; quo fit, vt actio propriè tribuatur tali compoſito, vel indiuiduo ſingulari per ſe exiſtenti à quo habeat ſuum eſſe. Quod ſi verò actio procedat à ſingulari re non ſubſiſtente; ſed adiacente, vel quaſi inhærente alteri, tunc ſicuti res illa nō eſt ſimpliciter ſua, ſed alterius; ita non cenſetur operari, vt ſua; ſed vt alterius: Et ad hoc ſignificandum non propriè dici ſolet ipſa, ſed alterum per ipſam operari. Atque ad hunc ſenſum explicanda eſt illa locutio S. Auguſtini, de quâ Suarez t. 1. in 3. p. diſp. 4. ſect. 5. §. *Neque ſecundum:*

3. *Non proprie humanitas Chriſti orat, ſed Chriſtus orat.*] Et hinc etiam fit, quod, ſi per Dei potentiam accidens ſine ſubiecto conſeruetur, prius intelligatur eſſe ipſum per ſe ſuo modo exiſtens, quam operans; quia cum inhærentia ſit magis intrinſeca accidenti, quam actio, & ex naturâ rei prius illi conueniat, eâ impeditâ per alium modum per ſe exiſtendi; neceſſe eſt, vt talis etiam modus actionem antecedat; atque vniuerſaliter, vt forma in re prius habeat vnum vel alium determinatum modum eſſēdi, quàm agat. Ita Suarez t. 1. in 3. p. diſp. 10. ſect. 3. in *dicto* 2. Alij propoſitum axioma ex eodem Ariſtotelis textu ſic efferunt:

4. *Actiones ſunt ſuppoſitorum.*] Ita D. Thomas 1. p. q. 39. ar. 5. ad 1. & alibi. Alexander de Ales 7. Metaph. t. 28. Suarez diſp. 24. Metap. ſect. 7. n. 19.

& alibi: & cōmuniter omnes Philoſophi, ac Theologi in 1. diſp. 5. q.1. a. 1 & aliàs ſæpe. Actio enim propriè & per ſe tribuitur ſuppoſito, vt ei, *Quod* operatur, ſicuti patet ex dictis. Hinc Ariſtoteles 1. de Animâ t. 64. ait, *Melius dici, non animam miſereri, aut diſcere, aut ratiocinari; ſed hominem animâ; ſiue per animam*: Et libro de ſenſu & ſenſili c. 6. in eundem ſenſum de accidentibus loquens:

5. *Non hic calor calefacit, ſed hoc calidum.*] Significat hoc dicto, nullum accidens abſolutè denominandum eſſe principium actionum, ſicuti priore loco negat partes ſubſtantiales per ſe ac ſimpliciter operari. Ratio pronunciati eſt; quia ſubſiſtentia ſiue ſuppoſitalitas eſt conditio requiſita connaturaliter ex parte agentis. Quemadmodum enim, eſſe ſiue exiſtere prærequiritur & præſupponitur ante operari, quia *modus operandi ſequitur modum eſſendi*, ita omne agens naturaliter prærequirit completum modum eſſendi, priuſquam agat: illum autem habet per ſubſiſtentiam, quæ eſt complementum, ſiue vltimus actus indiuidui ſubſtantialis, quo ſubſiſtit per ſe incommunicabiliter. Porrò hoc complementum propterea requirit, quia eſt ſubſtantiale quid & intrinſecum, & quaſi eſſentialiter debitum naturæ, vt per conſequens debeat præſupponi actionibus ab illâ procedentibus. Lege, ſi placet, Suarez t. 1. in 3. p. diſp. 10. ſect. 3. in fine. Dixi eſſe conditionem connaturaliter prærequiſitam; quia datâ illâ hypotheſi, quod ſupernaturaliter natura conſeruaretur ſine vllâ ſubſiſtentiâ, poſſet actio procedere ab illâ naturâ ſingulari non ſubſiſtente: Sicuti etiam quantitas in Euchariſtiâ patitur, quamuis non ſit ſuppoſitum. An autem talis hypotheſis poſſibilis ſit, controuerſum eſt inter Suarez & alios, qui negant, & inter Becanum, Vaſques ac alios qui affirmant.

6. *Id ſimpliciter fit, quod ſimpliciter exiſtit.* Sumitur ex 1. Phyſic. t. 63.] Eſt hoc pronunciatum de habitudine actionis, quam dicit ad aliud, tanquam ad ſuum terminum; qui propriè eſt res per ſe ſimpliciter exiſtens, id eſt ſubſtantia ſingularis, quemadmodum enim principium actionum eſt ſingulare per ſe exiſtens, iuxta ea quæ dicta ſunt, itá etiam terminus illarum, iuxta iſtud:

7. *Omnis effectio terminatur ad rem exiſtentem, vt exiſtens eſt*: refertur à Suarez lib. 3. de Trinit. c. 5.] Senſus eſt, ipſum fieri rerum terminari propriè & ſimpliciter ad rem per ſe vltimò & indiuidualiter exiſtentem. Ratio eſt, quia eius eſt fieri, cuius eſt eſſe: Eſſe autem per ſe primò conuenit rei ſingulari, cum vniuerſalia non ſint niſi in ſingularibus; Ex hoc pronunciato Suarez, Suniga, Fonſeca, Florauantius, & alij probant, etiam in diuinis, eſſe exiſtentias relatiuas, præter abſolutam eſſentialem; nam (vt arguũt contra Vaſquez 1. p. diſp. 126. c. 2.) omnis productio realis terminatur ad rem exiſtentem, vt exiſtens eſt; ſed relatio filiationis & ſpirationis paſſiuæ realiter producuntur: Ergo habent exiſtentias relatiuas ſibi proprias, ratione quarum terminare poſſint productiones diuinas. Lege, ſi placet, Suarez l. 3. de Trin. cap. citato, & Tomo 1. in 3. p. Diſp. 11. ſect. 2.

DISTINCTIO XI.

De agente in ordine ad Spatium.

1. **A***ctio non datur in diſtans.* 7. Phyſ. cap. 2.] Vbi Ariſtoteles id probat, à textu 10. vſque ad 13. & 1° Meteor. initio, & 1. de Gen. c. 6. Alij ſic

proponunt: *Mouens & motum debent eſſe ſimul.* Alij ita: *Agens & patiens debent eſſe ſimul.* Senſus pronunciati verus eſt iſte: Agens naturale debet neceſſariò eſſe præſens paſſo, per contactum vel formalem, vel virtualem, id eſt, vel per ſeipſum, vel per aliquid aliud; nempe per virtutem, ſeu qualitatem à ſe diffuſam, vel etiam per occultam ſympathiam aut antipathiam. Lege, ſi placet, D. Thomam 1. p. q. 8. a.1. vbi ex hoc axiomate probat, Deum intimè adeſſe rebus omnibus per ſuam eſſentiam; cum *operetur omnia in omnibus*, & nobilius ſit agere immediatione virtutis ac ſuppoſiti ſimul, quàm virtutis tantum. Nota autem, aliud eſſe, inter agens & patiens requiri contactum aliquem, aliud, neceſſariam eſſe vnionem, ſiue adiunctionem, vt loquitur Ariſtoteles 1. de Gen. t. 78: Nam ille quidem neceſſarius eſt, tanquam conditio ſine quâ non; hæc verò minimè, vt docet Philoſophus ibidem; quia agens debet eſſe diſtinctũ à patiente, iuxta illud: *Quidquid mouetur ab alio mouetur*, de quo ſupra, diſt. 7. Contactus verò fit ratione alterius, non autem ſuiipſius.

2. *Omne agens creatum determinatam habet ſphæram actiuitatis.*] Inſinuatur à D. Thomâ l. 1. de Gen. lect. 23. t. 78. vbi ait, *Agentia omnia naturalia determinatam habere virtutem, quæ ſi vltra virtutis ſuæ proportionem elongantur à patientibus, nullum effectum habere poterunt.* Senſus itaque pronunciati eſt, omne agens naturale certum habere terminũ, intra quem virtute naturali poteſt agere, & extra quem actionem ſeu vim actiuitatis ſuæ non poteſt protendere. Eſt communis ſententia Philoſophorum, quam viſioni accommodat Ariſtoteles l. de ſenſu & ſen. c. 8 vbi inquit.

3. *Viſio in tali ſit diſtantiâ, vt in ipsâ ſit aliquod primum & vltimum.*] Videlicet, *vltra quod nihil viз*

deatur, vt addit Philoſophus ibidem. Et ratio eſt, quia ſi non haberet determinatam ſphæram actiuitatis, poſſet agere in quamcunque diſtantiam, & per conſequens in infinitum, quod eſt abſurdum.

4. *Effectus denominatur à causâ proximâ.*] Nempe ſecundum ordinarium & proprium loquendi modum, ſecundum quem res quæpiam dicitur eſſe aliqualis ex eo, quod competit illi ſecundum cauſas proprias, non autem ex eo, quod conuenit illi ſecundum cauſas remotas & vniuerſales: quo modo dicitur morbus aliquis eſſe incurabilis, non quia non poteſt curari à Deo, quæ eſt cauſa vniuerſaliſſima; ſed quia per propria ſubiecti principia curari non poteſt. Item Alexander dicitur filius Philippi, non aui, aut proaui ſui. Quando autem omnes dicimur filij Adæ & Euæ, &c. impropria eſt locutio, & nomen filij pro poſteris accipitur. Hac etiam de causâ effectus non trahit neceſſitatem aut contingentiam à causâ primâ, vel ab aliâ qualibet remotâ, ſed à causâ proximâ & propria. Vide, ſi placet, D. Thomã 1. p. q. 14. a. 13. ad 1. & q. 25. a. 3. ad 4. & 3. p. q. 4. a. 1. ad 1. Vide etiam, quæ diximus ad illud: Cuius conditionis eſt cauſa, eiuſdem ſuo modo eſt effectus, Titulo *de Cauſis in genere*, diſtinctione quintâ.

5. *Omnis cauſa primo operatur in ſibi propinquius, & per illud in alia.*] Sic ignis primò calefacit aërem ſibi propinquum, & per illum deinceps corpora diſtantia. Sic & amicus prius & potius beneuolentiam exhibet amico ſibi, vinculo neceſſitudinis arctiore coniuncto, quàm illi, cui non tantopere eſt obligatus. Elicitur hoc proloquium ex D. Dionyſio, c. 13. de Cælesti Hierarchiâ, vbi ait inter alia, Deum ipſum primò illuminare ſubſtantias ſibi vicinas, & per eas deinde remotiores. Vide, ſi placet, D. Thomam 3. p. q. 56. a. 1. in Corp.

6. *Omne agens naturale agit actione vniformiter difformi.*] Agit enim intenſiùs in partes propinquas, remiſſius in remotas, donec pertingat ad extimum terminum ſuæ actiuitatis, vltra quem nihil amplius agit. Sic ignis intenſiùs calefacit ſubiecta propinquiora, remotiora remiſſius; nimium diſtantia ſuâ virtute & actione non attingit. Sic & viſus, quo vlterius protenditur, eò debilior fit & minor, donec tandem omninò deficiat, vt docet Ariſtoteles loco ante citato, & 3. Meteor. ſum. 2. c.3.

DISTINCTIO XII.

De Agente libero & neceſſario.

1. *CAuſa libera, poſitis omnibus ad agendum requiſitis poteſt agere & non agere.* Sumitur ex 9. Metaph. c.5.] Vbi Philoſophus, *Quoniam verò poteſt*, inquit, *aliquid poteſt, & aliquando, & aliquo modo, & quæcunque alia neceſſe eſt adeſſe in definitione*: quibus verbis, ſignificatur idem, quod iſtâ particulâ definitionis allatæ: *poſitis omnibus requiſitis ad agendum*. Illa enim omnia, ait Ariſtoteles, & optimè exponit D. Thomas, ſumenda eſſe, ſeu ſupponenda, vt aliquid dicatur poſſe, ſeu eſſe poſſibile ſimpliciter. De potentiâ autem ſic ſumptâ ſubdit Ariſtoteles, hanc eſſe differentiã inter potẽtias naturales & liberas, ſeu quod idẽ eſt, irrationales & rationales, vt ipſe loquitur, *quod in prioribus neceſſe eſt, vt cum, quoad poſſint, paſſiuum & actiuum approximent, hoc quidem faciat, illud verò patiatur.* De aliis verò ait; *Illas verò non eſt neceſſe.* quod perinde eſt, ac ſi diceret, potentiã liberã talem eſſe, vt approximata ad agendũ, cum omnibus requiſitis, non neceſſariò agat; ſed poſſit agere & non agere; & ſubdit optimam rationem: quia cum

potentia libera ſit per ſe, & ex ſe potens ad cōtraria, ſi approximata ad generādum, ex neceſſitate ageret, ſimul ageret contraria, quod eſt impoſſibile.

2. *Cauſa libera ſeipſam ad opus determinat.* Sumitur ex capite ac verbis citatis.] Ratio illius eſt; quia libertas cauſæ in hoc conſiſtit, vt poſitis omnibus ad agendum neceſſarijs, poſſit agere & non agere, vt iam dictum eſt: hoc autem fieri non poteſt, niſi ſeipſam poſſit applicare ad operationem, vel non applicare, pro ſuo libitu. Non quod ſeipſam determinet ſine concurſu Dei (illius enim determinatio non eſt aliud, quam illius volitio, quam conſtat fieri nō poſſe ſine concurſu Dei) ſed quia voluntas & potētia Dei, vt ſic, applicata ad concurrendū, eſt quaſi indifferēs, & expectans, vt iuxta vſum liberę voluntatis creaturæ cooperetur, ita vt per Deum non ſtet, quò minus fiat actio, aut eadem omittatur, vt fuſiùs explicabitur, Titulo *de Cauſâ primâ cooperante.* Lege, ſi placet, Suarez diſp. metaph. 22. ſect. 4. n. 34.

3. *Cauſæ naturales determinatæ ſunt ad vnum.* Sumitur ex 2. Phyſ. c. 8. & 9. Metaph. t. 3.] Intelligitur de cauſis neceſſariis, quæ poſitis omnibus ad agēdum requiſitis non poſſunt non agere. Hæ etenim nō tantum determinatæ ſunt, ad vnū ſpecie effectū producendū, per ſe primò & vltimatò, vt ignis, e. g. ad generandū ignem; ſed etiam in particulari applicatæ ad hoc paſſum, v. c. & poſitis omnibus ad agendū requiſitis, determinatæ ſunt ad hāc formā in indiuiduo efficiendā. Licet verò cōtrarij effectus videātur ſubinde ab eâdem cauſâ naturali prouenire; hi tamē vel non fiūt circa idem, & eodē modo diſpoſitū; ſed circa diuerſa diuerſimodè affecta, & ita non fiunt propriè, vt cōtrarij ſunt, quo modo ſol indurat lutum, & cerā liquefacit: vel vnus per ſe fit, alius per accidens, vt aliquando contingit per antiperiſtaſin; vel certè talis

cauſa non efficit ſe ſolâ vtrumque contrariorum; ſed concurrentibus alijs cauſis; quo modo ſol ad repugnantes effectus in his inferioribus concurrit, quantum autem in ſe eſt, omnes cauſæ naturales determinatæ ſunt, ad vnum & eundem agendi modum, & non valent in oppoſita, vti agens voluntariū. Lege, ſi placet, Suarez d. 18. ſect. 7. n 30, 31. & ſeqq,

4. *Cauſa naturalis non impedita producit effectum nobiliſsimum, quem poteſt.* Sumitur ex eodem textu.] Senſus illius eſt, omne agens naturale, niſi fuerit impeditum, ſemper agere, ſecundum vltimum ſuæ potentiæ, & toto conatu, totaque contentione ſuæ virtutis exire in effectum; cum è conuerſò agens liberum tantam vim ad agendum conferat, quantam libet; non autem quantam conferre potens eſt, ac proinde effectum proferat modò altioris perfectionis, modo inferioris. Ratio pronunciati eſt; quia cauſæ naturales ex neceſſitate naturæ agunt, teſte Ariſtotele 2. Phyſic. c. 8. & ideo totam vim ſuam in agendo expromunt, &, vt aiunt Philoſophi, operantur ſecundum extremum potentiæ. Iuxta hanc explicationem verum etiam eſt iſtud: *Natura ſemper facit optimum, quod poteſt*, de quo infra, Titulo *de Naturâ*.

5. *Nihil vltra ſuum gradum aut ſpeciem agit.* Sumitur ex l. 4. Ethic. c. 7.] Ratio eſt; quia omnes cauſæ creatæ determinatæ ſunt, ad certa effecta edēda, & limitatam habent potentiam ac virtutem agendi, quam naturaliter tranſcendere non poſſunt. Refert hoc dictum D. Thomas 1. 2. q. 114. a. 8, vbi pro explicatione illius notat, nihil agere quidem vltra ſuam ſpeciem in virtute: poſſe tamen aliquid producere, quod excedat in quantitate: *Sicuti arbor*, inquit, *etſi ſit ſupra quantitatem ſeminis, non eſt tamen ſupra virtutem ipſius.* Cæterum hæc virtus vel eſt

propria agentium, vel aliunde communicata, vt cum à causâ altiore res quæpiam veluti inſtrumentum aſſumitur ad producendum effectum, quem ipſa per ſe attingere, vel producere non poſſet; aut etiam, cum plura agentia particularia ad eiuſdem effectus productionem concurrunt; priore ſenſu intelligitur præcipuè & verum eſt pronunciatum, poſteriori etiam poteſt accommodari, ſicuti enim, ſi agens operetur virtute propriâ, effectus non excedit virtutem agentis propriam; ita, ſi agat virtute ſibi communicatâ, effectus ſimilis erit, ac proportionatus tali virtuti. Senſus moralis huius pronunciati valet in illos, qui ambulant in mirabilibus ſuper ſe, immemores ſtatus ac conditionis propriæ.

6. *Defectus actionis cauſatur ex defectu agentis.*] Ratio huius ex eo petitur; quia aliter cauſatur malum in actione, & aliter in effectu: in actione quidem cauſatur propter defectum alicuius principiorum actionis vel principalis agentis: vel inſtrumentalis; ſicuti defectus in motu animalis poteſt contingere, vel propter debilitatem virtutis motiuæ, vt in pueris; vel propter ſolam ineptitudinem inſtrumenti, vt accidit hominibus claudis. At verò in re, ſiue effectu ipſo, malum cauſatur non modo ex defectu agentis; ſed etiam materiæ & aliarum circunſtantiarum. Ita D. Thomas 1. p. q. 49. art. 1. in Corp.

7. *Idem manens idem aptum eſt ſemper facere idem.* 8. Phyſic. t. 53. & 2. de Gen. & Corr. t. 56. D. Thomas ibidem, lect. 9. t. 52.] Senſus pronunciati eſt, idem eodem modo ſe habens, ſemper retinere potentiam, ſeu aptitudinem eodem modo operandi; alioqui non maneret idem: nimirum quantum in ſe eſt, ſiue reſpectu ſui; nam aliunde, vt reſpectu materiæ ac diſpoſitionum, vel aliarum cauſarum concur-

cauſa non efficit ſe ſolâ vtrumque contrariorum;ſed concurrentibus alijs cauſis; quo modo ſol ad repugnantes effectus in his inferioribus concurrit, quantum autem in ſe eſt, omnes cauſæ naturales determinatæ ſunt, ad vnum & eundem agendi modum, & non valent in oppoſita, vti agens voluntariũ. Lege, ſi placet, Suarez d. 18. ſect. 7. n 30, 31. & ſeqq,

4. *Cauſa naturalis non impedita producit effectum nobiliſsimum, quem poteſt.* Sumitur ex eodem textu.] Senſus illius eſt, omne agens naturale, niſi fuerit impeditum,ſemper agere, ſecundum vltimum ſuæ potentiæ, & toto conatu, totaque contentione ſuæ virtutis exire in effectum; cum è conuerſò agens liberum tantam vim ad agendum conferat, quantam libet; non autem quantam conferre potens eſt, ac proinde effectum proferat modò altioris perfectionis, modo inferioris. Ratio pronunciati eſt; quia cauſæ naturales ex neceſſitate naturæ agunt, teſte Ariſtotele 2. Phyſic. c. 8. & ideo totam vim ſuam in agendo expromunt,&, vt aiunt Philoſophi, operantur ſecundum extremum potentiæ. Iuxta hanc explicationem verum etiam eſt iſtud: *Natura ſemper facit optimum, quod poteſt*, de quo infra, Titulo *de Naturâ*.

5. *Nihil vltra ſuum gradum aut ſpeciem agit.* Sumitur ex l. 4. Ethic. c. 7.] Ratio eſt; quia omnes cauſæ creatæ determinatæ ſunt,ad certa effecta edēda, & limitatam habent potentiam ac virtutem agendi, quam naturaliter tranſcendere non poſſunt. Refert hoc dictum D. Thomas 1. 2. q. 114. a. 8, vbi pro explicatione illius notat, nihil agere quidem vltra ſuam ſpeciem in virtute: poſſe tamen aliquid producere, quod excedat in quantitate: *Sicuti arbor*, inquit, *etſi ſit ſupra quantitatem ſeminis, non eſt tamen ſupra virtutem ipſius.* Cæterum hæc virtus vel eſt

propria agentium, vel aliunde communicata, vt cum à cauſâ altiore res quæpiam veluti inſtrumentum aſſumitur ad producendum effectum, quem ipſa per ſe attingere, vel producere non poſſet; aut etiam, cum plura agentia particularia ad eiuſdem effectus productionem concurrunt; priore ſenſu intelligitur precipuè & verum eſt pronunciatum, poſteriori etiam poteſt accommodari, ſicuti enim, ſi agens operetur virtute propriâ, effectus non excedit virtutem agentis propriam; ita, ſi agat virtute ſibi communicatâ, effectus ſimilis erit, ac proportionatus tali virtuti. Senſus moralis huius pronunciati valet in illos, qui ambulant in mirabilibus ſuper ſe, immemores ſtatus ac conditionis propriæ.

6. *Defectus actionis cauſatur ex defectu agentis.*] Ratio huius ex eo petitur; quia aliter cauſatur malum in actione, & aliter in effectu: in actione quidem cauſatur propter defectum alicuius principiorum actionis vel principalis agentis: vel inſtrumentalis; ſicuti defectus in motu animalis poteſt contingere, vel propter debilitatem virtutis motiuæ, vt in pueris; vel propter ſolam ineptitudinem inſtrumenti, vt accidit hominibus claudis. At verò in re, ſiue effectu ipſo, malum cauſatur non modo ex defectu agentis; ſed etiam materiæ & aliarum circunſtantiarum. Ita D. Thomas 1. p. q. 49. art. 1. in Corp.

7. *Idem manens idem aptum eſt ſemper facere idem.* 8. Phyſic. t. 53. & 2. de Gen. & Corr. t. 56. D. Thomas ibidem, lect. 9. t. 52.] Senſus pronunciati eſt, idem eodem modo ſe habens, ſemper retinere potentiam, ſeu aptitudinem eodem modo operandi; alioqui non maneret idem: nimirum quantum in ſe eſt, ſiue reſpectu ſui; nam aliunde, vt reſpectu materiæ ac diſpoſitionum, vel aliarum cauſarum concur-

rentium, poteſt oriri impedimentum. Aptum eſt autem facere idem, ſeu producere eundem effectum, non numero, ſed ſpecie: quo modo lumen ſolis, quod producitur quotidie in aëre, eſt idē ſpecie cum prioris diei lumine, à quo tamen numero diſtinguitur. Atque hoc modo expoſitum axioma intelligi poteſt tantum de agente naturali & neceſſario; ſed etiam de voluntario & libero. Lege, ſi placet, Zimaram in Theorematis, Propoſ. 12.

8. *Ad agens vniforme ſequitur effectus vniformis.*] Elicitur ex loco citato, & verum eſt in ſenſu formali, in quantum ſcilicet agens operatur vniformiter, reſpectu huius vel illius determinati effectûs; tūc enim effectus, prout ab illo depēdet, manet certâ proportione vniformis, iuxta explicationē præcedentis; quia *Cuius conditionis eſt cauſa, eiuſdem ſuo modo eſt effectus*, vt explicatum eſt, Titulo *de cauſis in genere.*

9. *Omnis creatura rationalis de ſe eſt vertibilis ſecundum electionem.*] Eſt communis Philoſophorum ac Theologorum ſententia, quam multis Patrum & Scripturæ teſtimonijs ac rationibus cōfirmat Suarez l. 7. de Angelis c. 3. Senſus eſt, omnem hominem & Angelum poſſe ſe liberè determinare, nunc ad vnū, nunc ad alterum oppoſitorum, vt v. c. primò ad bonum deinde ad malum, & pro libertate ſuâ, eodem tempore circumſtantijs iiſdem, vel hoc, vel illud agere; quia *potentiæ rationales ſunt oppoſitorum*, vt docetur 9. Metaph. t. 10. Eodem ſenſu 4. Topic. c. 5. dicitur, *ſtudioſus*, id eſt, virtuoſus, *poſſe praua agere*; non quidem, quâ talis eſt: hoc enim implicat; ſed quia poteſt ſe liberè vertere ad malum, & ex ſtudioſo fieri vitioſus. Dicitur autem homo & Angelus eſſe vertibilis, *de ſe*, ſiue ſpectatus ſecundum naturā ſuā; quia aliunde poteſt interuenire impedimentum: quo modo Beati neceſſariò benè agūt, & non poſſunt nō

amare Deum,ac viatores etiã ſimili modo, in bono confirmari poſſunt, vt de Beatiſſimâ Virgne Mariâ creditur. Sed pluribus de hac materiâ agetur, Titulo *de Potentiâ volitiuâ.*

DISTINCTIO XIII.

De causâ inſtrumentali in genere & Specie.

1. OMne inſtrumentum eſt alicuius rei gratiâ. 1. De partibus Animalium c. 5.] Sic ſerra eſt ſectionis gratiâ, malleus tunſionis, membra ſeu partes corporis officiorum gratiâ conſtant, ac munerũ, ad quæ ſingula accommodantur, vt docet Philoſophus ibidem, eadem eſt ratio in alio quolibet inſtrumentorum genere, quatenus tale eſt.

2. *Inſtrumentum operatur in virtute agentis principalis.* 7. Metaph. t. com. 22. & 31. & refertur à S. Thomâ l. 1. de Gen. & Corr. lect. 13. tex. 30.] Etſi omni inſtrumẽtorum generi accõmodari poſſit; præcipuè tamen intelligitur de causâ inſtrumentali preſsè ac propriè dictâ, quæ concurrit cum causâ principali, ab eâque eleuatur ad producendum effectũ nobiliorẽ ſe, quã propriâ virtute poſſet attingere: vnde dicitur egere in virtute agentis principalis;non quod ipſa nullã vim habeat & conferat ad producendum effectum; ſed quia vis, quam habet in ſe, & quã confert eſt inſufficiens & improportionata ad effectum (eò quod ſit inferioris perfectionis, quam eff.ctus) quo ſenſu intelligitur & verum eſt iſtud Vulgare:

3. *Inſtrumenti vtilitas nulla eſt, niſi in vſu agentis.*] Nempe in ſenſu formali, quatenus inſtrumentum eſt; quia, vt ſic, tantum eſt operatiuũ iuxta virtutis & operationis menſuram agentis principalis,

hoc modo calor naturalis eſt inſtrumentum animæ in producendâ carne, v. c. Eadem eſt ratio in aliis accidentibus ad productionem ſubſtantiæ concurrere ſolitis. Itaque inſtrumenta non ſemper neceſſariò recipiunt in ſe virtutem aliquam aut qualitatem impreſſam à cauſa principali; (Vti contingit in proiectis) ſed dicuntur operari in virtute agentis principalis; quia agunt adiuta per actualem illius concurſum. Vt pluribus explicat Suarez d. 18. Metaph. ſect. 2. n. 9. & ſeqq. Lege, ſi placet, Franciſcum Albertinum, Corollariorum tomo 1°, Principio ſecundo.

4. *Ad omnem officij functionem opus eſt inſtrumento.* lib. 1. de Gen. animal. c. 2.] Vbi ex illo probat Ariſtoteles, diuerſis animalium generibus, diuerſa competere inſtrumēta naturalia, quibus functiones ſuas, commodè obire queant. Probat id inductióne ibidem per varias animalium ſpecies. Et ratio eſſe poteſt; quia ſubſtantia creata ſecundum ſe præcisè ſpectata, eſt principium quoddam vniuerſale omnium ſuarum actionum & indeterminatum ac improportionatum ſecundum ſe, ad quoſlibet effectus producendos; idcircò determinari debet & adaptari per potentias & alia inſtrumenta ſuperaddita, quæ ſunt magis particularia principia ad certas actiones & effectus. Sola ſubſtantia increata & infinita Deus, qui eſt omnia in omnibus, quique excedit omnem proportionem, ac vincere poteſt omnem improportionem, eſt per ſeipſum ſufficiens ad ſuos effectus procreandos, nec vllis illi opus abſolutè eſt inſtrumentis; niſi fortè ex hypotheſi & per accidens. Intelligitur itaque & verum eſt pronunciatum, quoad ordinarias cauſarum naturalium functiones; nec aliud voluit Ariſtoteles. Eodem ſenſu intelligitur iſtud:

5. *Accidentia ſunt inſtrumenta ſubſtantiæ.* Refer-

tur ab Alexandro de Ales 7. Metaph. t. 5. & patet inductione.] Nam elementa mouentur medijs qualitatibus, leuitate ſurſum, grauitate deorſum, &c. Cælum agit in hæc inferiora per lumen & influentias: mixta inanimata, vt gemmæ, metalla; item animata, vt herbæ, plantæ, &c. agunt per virtutes accidentales, quod vel ex eo colligitur; quia virtutes iſtæ ſenſim remittuntur & imminuuntur, vt virtus attractiua in magnete, ſuccino, &c. Cum tamen tota ſubſtantia maneat eadem, nec magis ſuſcipiat aut minus, nec intendi queat, vel remitti. Idem videre licet in homine, in quo vires vegetatiuæ attrahendi, digerendi, retinendi, appetendi alimentum, &c. paulatim deficiunt. Myſterium etiam Euchariſtiæ hoc nobis euidenter confirmat. Videmus enim, ſecluſâ ſubſtantiâ, conſeruari totam vim agendi, quæ erat, in accidentibus. Lege, ſi placet, Suarez diſp. 18. Metaph. ſect. 3. n. 13. & ſeq.

6. *Seruus eſt inſtrumentum animatum*. 8. Eth. c. 11 &

7. *Inſtrumentum eſt ſeruus inanimatus*; ibidem.] Vbi ex vtroque Philoſophus probat, non intercedere veram amicitiam inter Dominum & ſeruum, hoc ipſo, quo ſeruus eſt; *quia*, inquit, *amicitia non eſt artifici ad inſtrumentum*, vt e. g. ſcribæ ad calamum, pictori ad penicillũ, agricolæ ad bouem, vel equum, ac proinde neque Domino ad ſeruum eâ ratione, quâ ſeruus eſt: non enim intercedit vlla inter ipſos communio vel æqualitas ad veram amicitiam requiſita, quia, vt inquit D. Thomas in hunc locum, *totum bonum ſerui eſt Domini, ſicuti totum bonum inſtrumenti eſt artificis.*

8. *Qui facit per alium, perinde eſt, ac ſi faciat per ſeipſum.* Eſt hæc regula 72. iuris in 6.] Sic, v. c. ſi Dominus iubeat famulo, vt verberet clericum; quod ille

facit ad mandatum ſui Domini & nomine illius; ex-communicabitur Dominus ipſo facto, non minus, ac ſi ipſe clericum verberaſſet. Ratio huius patet ex ijs, quæ dicta ſunt; quia videlicet famulus operatur ex voluntate ſui Domini, veluti *inſtrumentum in virtute agentis principalis.*

9 *Clauis non ideo repudianda eſt, quod lignea ſit, modo ſuo fungatur officio.* S. Proſper ſententiâ 266.] Nimirum ſi fores reſerare poſſit, quando nihil quærimus aliud, niſi patere, quod clauſum eſt. Valet hæc ſententia pro quouis ſeruitiorum, ſeu inſtrumentorum genere.

10. *Manus eſt inſtrumentum inſtrumentorum.* l. 3. de animâ t. 38. & 4. de part. Animal. c. 10.] Ratio eſt, tum quia facit omnia ferè reliqua inſtrumenta; tum etiam, quia eſt loco plurium inſtrumentorum, vt fuſiùs explicat Philoſophus, loco de partibus animalium citato, & Galenus initio libri primi de vſu partium. Vnde etiam omnia opera ſolent attribui manibus, vt docet D. Thomas 3. p. q. 83. a. 5. ad 1. iuxta illud: *Manus tuæ Domine fecerunt me*: & per opus manuale in lege veteri intelliguntur omnia officia humana, quibus homines licitè ſibi victum comparant, ſiue manibus, ſiue pedibus, ſiue linguâ aut alio quolibet inſtrumento adminiſtrantur. Conſule etiam, ſi placet, S. Thomam 2. 2. q. 187. art. 3. in Corp.

TITVLVS XII.

De Deo Opt. Max. prout eſt cauſa prima.

DISTINCTIO PRIMA.

De causâ primâ ſiue Deo, Vt eſt Creator.

1. S*Ine Deo nec fuit aliquid, nec eſt, nec erit.* Nam

2. *Ab ipſo, & in ipſo & per ipſum ſunt omnia.*] Eſt hoc perilluſtre elogium Hermetis, quo Deum rerum omnium auctorem & conſeruatorem eſſe teſtatur, conformiter ſcientiæ & fidei Chriſtianæ; alienæ autem à mente priſcorum Philoſophorum, quibus illud receptiſſimum erat: *Ex nihilo nihil fieri,* de quo titulo ſuperiore. Illum Tullius ait in numero Deorum apud Ægyptios haberi, & ob virtutē multarumque rerum ſcientiam, Triſmegiſtū eſſe nominatū. Fuit is non modo Ariſtotele & Platone verum etiā Pythagorâ, ſeptēque Græciæ Sapientibus lōgè antiquior, vt auctor eſt Lactantius c. 11. de irâ Dei. Eundem S. Cyrillus l. 1. in Iulianum circa finem, & l. 2. ad textum 4. teſtatur de rerum à Deo productione, Moyſi conſenſiſſe. Certè multa præclarè de Deo ſcripſit, tum alibi paſſim, tum præcipuè in Pimandro vbi ſub finem libri ait:

3. *Niſi faciat omnia Deus, aut ſuperbus eſt, aut imbecillis.*] Atqui vtrumque nefarium eſt, vt inquit ibidē. Agnouit itaque rerum omnium productionē ex nihilo à ſanctiſſimo Moyſe aſſertā, quam tantoperè impugnarūt plerique Gentiles Philoſophi, vt Zeno libro de Eſſentiâ, & alij, quos refert Laërtius lib. 7.

aſſerentes duo eſſe rerum omnium principia, agens ſcilicet, & patiens, ſiue Deum & materiam, ſine quâ nihil à Deo fieri poſſit; ſed falsè & imperitè: Nam

4. *Deus creaturam ſuam fecit ex nihilo.*] Eſt commune Patrum, ac Theologorum principium, ſumiturque ex S. Auguſtino l. ad Oroſium c. 2. (qui habetur Tomo 6. operum illius) Vbi, *Dum quæritur,* ait, *vnde creaturam ſuam fecerit Deus, quædam materies quæritur; ſicuti eſt fabro lignum, vel quodlibet corpus quod niſi habuerit, ea facere, quæ ab eius arte expetuntur, omninò non poterit: cum autem reſpondetur, ex nihilo, quid aliud reſpondetur, niſi nullam ei ſubiectam fuiſſe materiam, quam ipſe non fecerat, vt haberet, vnde faceret, ſi quid vellet, & quam niſi haberet, facere non valeret?* Rationem aſſignat paulò poſt: *Propterea creari aliquid de nihilo poteſt; quia voluntas creantis etiam ſine materiâ ſibi ſufficit.*

5. *Si ex aliquo Deus fecit omnia, non fecit omnia.*] S. Bernardus l. 5. de Conſid. c. 6. vbi, *Fruſtra*, ait, *Philoſophi materiam quærunt: non eguit materiâ Deus; non enim officinam quæſiuit, non artificem. Ipſe per ſe, & in ſe omnia fecit, vnde? de nihilo: Nam ſi ex aliquo fecit, illud non fecit, ac per hoc nec omnia.* Subtiliter ſanè & potenter. Nam ſi, vt lumine naturæ conſtat, Deus eſt effector omnium; Ergo etiam materiæ; ergo in quacunque effectione à ſe prodeunte non eguit materiâ; ergo materia non præiacuit diuinæ cuiuis operationi. Multos id fusè probantes refert Euſebius 7. præpar. c. 8. & alij.

6. *Quod eſt maxime Ens, cauſa eſt omnis Entis,* citari ſolet ex 2. Metaph. t. 4.] Vbi quidem in terminis nõ habetur; ſatis tamen perſpicuè inde colligitur, vt animaduertit D. Thomas & Fonſeca in illum locum. Senſus itaque pronunciati eſt, Deum, qui maximè & per eſſentiam Ens eſt, eſſe cauſam omniũ aliorum Entium,

Entium, non finalem modo, (quod Ariſtotelem ſenſiſſe manifeſtum eſt ex 12. Metaph. t. 28. & 52.) ſed etiam efficientem. Siquidem ex mente Ariſtotelis.

7. *Quæ habent cauſam finalem, habent etiam efficientem*, 2. Phyſ. t 29. & 30.] Vnde etiam 2. Phyſ. t. 45. ridet antiquos, qui dicebant, animalia & plantas habere cauſam efficientem; cælum verò & alia diuiniora non habere: cum omnium eorum cauſa finalis ſit Deus. Neque verò his repugnat, quod ex mente Ariſtotelis mundus fuit ab æterno; quia etiam

8. *Deus eſt cauſa finalis rerum æternarum.* 12. Metaph. t. 28. & 52.] Cum autem ea, quæ cauſam finalem habent, etiam habeant efficientem, mũdus quoque ſecundum Ariſtotelem à Deo productus eſſe (licet ſine nouitate eſſendi) cenſendus eſt. Id quod præclarè aſſeritur in libro de Mundo, ad Alexandrũ c. 7. initio, his verbis: *Vetus ſermo eſt, à maioribuſque proditus, inter omnes homines, vniuerſa tam ex Deo, tam per Deum conſtituta fuiſſe, atque coagmentata*: & paulò poſt; *Cunctorum, quæ rerum natura complectitur, cum ſeruator eſt Deus, tum verò quæcunque in hoc mundo quoquo modo perficiuntur, eorum omnium conditor eſt.* Hæc ibi vel Ariſtoteles, veliquiuis alius libri iſtius auctor. Idem eſt ſenſus illius:

9, *Ab hoc Ente omnibus deriuatum eſt eſſe & viuere.* Refert id Carthuſianus l. 2. de lumine Chriſtianæ Theoriæ c. 27. ex l. 1. de Cælo t. 100.] Sed non niſi obſcurè admodum & remotè inde colligi poteſt: Quinimò clarius contrarium doceri videtur eiuſdem libri t. 102. & 103. vbi abſolutè negat, mundum genitum eſſe, aitque fieri non poſſe, vt res etiam genita ſit, & nihilominus ſempiterna dicatur. Verum enimverò licet videatur Ariſtoteles, tum hoc loco, tum etiam alibi, certam de mundi productione, veritatem, vehementer labefactare conatus, aſſertâ,

omniquc ſtudio comprobatâ, vt putauit, eius æternitate: in allegatis tamen modò de Deo rerum omnium auctore ſententijs, itemque in alijs quamplurimis, quæ paſſim à Philoſophis adduci ſolent, non obſcurè ſignificare videtur, ſe agnouiſſe Deum, tanquam mundi conditorem, ipſumque ſine nouitate eſſendi, vt loquũtur, ex neceſſitate naturæ eſſe productum. Itaque dicendum videtur, eum in hac re hæſiſſe dubium & perplexum.

10. *Deus eſt primum efficiens & vltimus finis rerum omnium.*] Eſt cõmune dictũ Philoſophorũ & Theologorum, deſumptũ ex locis Ariſtotelis citatis. Ratio eſt, quia per ipſum, tanquã primam & vniuerſalem cauſam efficientẽ; & propter ipſum, tanquã cauſam finalẽ vltimatã facta ſunt & fiũt omnia. Vnde Apoc. c. 21. v. 6. & alibi de ſemetipſo pronũciat Dominus: *Ego ſum α & ω, initium & finis.* Quibus verbis declarat, ſe eſſe, qui omnibus rebus, per creationem, initiũ dedit, ijſdem & finem imponet, terminãdo curſũ huius ſæculi, & omnia iuſtorum & electorum pia deſideria cõplẽdo & conſummando, vt ſit *Deus omnia in omnibus.* Eodem ſenſu à Platone dictum eſt:

11. *Deus complectitur principium, medium & finem omnium Entium.* l. 4. de legibus.] Vti enim de actione Demoſthenes, eam eloquẽtiæ primũ, ſecundũ, & tertium eſſe dixit, & D. Antonius eadem omnia diſcretioni tribuit inter virtutes ſpirituales; quia nimirũ in eo genere præſtantiſſima ſunt, ſine priori aut æquali: Et vti Theocritus in Encomio Ptolomæi, eũ, hominũ in numero primũ, vltimũ, & mediũ ponit, ſignificare volẽs, eum vnũ eſſe inſtar omniũ, & omnia prẹſtantẽ, quæ cæteri homines vniuerſi; ita abſolutè & quoad omnia abſque comparatione Deus principium dicitur, medium, & finis totius vniuerſi. Atque hinc deducunt Theologi, in 1. p. voluntatẽ diuinam,

vtpote, quæ ordinatiſſima eſt, ferri ſuâ naturâ in ipsũ Deum, tanquã in finẽ; in creaturas verò tanquam in media: *Vniuerſa enim, propter ſemetipſum operatus eſt Dominus.* Prouerb. 16. 14. de quo pluribus infra, Titulo *de Cauſa finali.*

12. *Omne Ens præter Deum eſt creatum à Deo.*] Iſtud vulgare dictum manifeſtum eſt ex dictis: quidquid eſt enim in hac rerum vniuerſitate, id vel Deus eſt æternus & infinitus, vel creaturæ Dei. Sumitur autem hic creandi ratio latè, pro quauis productione rei, vt patet ex terminis. Vide D. Auguſt. l. 12. Cõfeſſ. c. 8.

13. *Quidquid à Deo factum non eſt, vel eſt Deus, vel nihil.*] Eſt commune dictum Theologorum ac SS. Patrum, Iuſtini in expoſitione fidei. Cyrilli l. 1. in Ioan. c. 6. Auguſtini l. 1. de Trin. c. 6. *Fundatur* in hiſce verbis, Ioan. c. 1. *ſine ipſo factum eſt nihil.* Ex illo Suarez probat, Vniuerſalia & eſſentias rerum ante creationem nihil fuiſſe extra. De quo fuſiùs Titulo *de Eſſentiâ, & Vniuerſalibus.*

DISTINCTIO II.

De causâ primâ, vt eſt Gubernator in genere.

1. V*Nus eſt princeps ac gubernator Vniuerſi.*] Celebre iſtud axioma ponit Ariſtoteles 12. Metaph. c. 10. vbi id probat & demonſtrat huiuſmodi diſcurſu: Bonum Vniuerſi conſiſtit in debito ordine ſuarum partium, ita vt hoc bonum ſit quaſi intrinſecum, & inhærens ipſi Vniuerſo: atqui non poteſt poſſidere huiuſmodi bonum, niſi in eo ſit vnus aliquis Princeps ſupremus, & gubernator illius; quoniam, *Principatuum pluralitas non eſt bona.* Neque enim confert ad bonum regimen; ſed ad confuſionem

potius & ſeditionem, vt fuſiùs explicabitur, Titulo *de Prudentiâ gubernatrice*. Vnde etiam apes duces plures occidunt, ne principum multitudo ſeditionem excitet, vt habetur l. 9. de hiſtoriâ Animal. c. 4. At verò, *Entia nolunt malè gubernari*: Ergo neceſſarius eſt in vniuerſo vnus ſupremus Princeps & Gubernator. Ita ferè Suarez in locum Ariſtotelis citatum. Vide Hurtado diſ. 20 Metaph. n. 14.

2. *Deus eſt Princeps & Gubernator vniuerſi.*] Sumitur ex eodem capite, patetque per explicationem antecedentis. Idem pulchrè docetur lib. de Mundo c. 7. vbi dicitur, *Deus eſſe in mundo quod in naui gubernator, quod in curru agitator, quod in choro præcantor, quod in ciuitate lex, quod in exercitu Dux*, &c. Simili argumento veteres Patres, S. Cyprianus in Tract. de Idolorum vanitate, S. Iuſtinus in oratione Exhortat. S. Athanaſius in oratione aduerſus idola, quibus & Philo Iudæus adiungi poteſt, in libro de confuſione linguarum, probant vnum eſſe Deum, qui res omnes creatas regit & moderatur. Lege, ſi placet, Bellarminum l. 1. de Pontifice, cap. 2. 3. 4. Cæterum licet quædam Entia malè in hoc mundo videantur eſſe diſpoſita, vt ſunt, v. c. pleraque monſtra, & aliæ res à ſuâ ſpecie notabiliter degenerantes: id tamen non generali rerum omnium gubernatori Deo; ſed particulari cauſarum ſecundarum defectui adſcribēdum eſt. Quinimò abſolutè dici non debet, huiuſmodi entia malè eſſe diſpoſita: quamuis enim exorbitent à rectâ partium ſuarum conſtitutione, vel ſecundum locum, vel ſecundum virtutem, vel etiam ſecundum formam (quæ tria neceſſaria ſunt ad rectam partium inter ſe diſpoſitionem & ordinē, vt docet Ariſtoteles 5. Metaph. t. 19.) eorum tamen defectus facit ad pulchritudinem vniuerſi; quemadmodum vmbræ & atri colores augent venuſtatem

pictura, & obſcuritas noctis amœnitatem lucis commendat. Lege, ſi placet, S. Auguſtinum l. 3. de Geneſi ad litteram c. 17.

3. *Deus eſt nobis Lex æterna.*] Deſumitur ex libri Mundo c. 7. iam citato, vbi dicitur Deus eſſe nobis, *Lex in omnem partem ad æquilibrium vergens, nullam correctionem admittens nullamque varietatem; cuius auſpicijs vniuerſus hic cæli* (& terræ) *ordo regitur & gubernatur.* Pro huius maiore explicatione Notandum eſt, Legem æternam ſumi dupliciter, 1° pro quauis regula practica neceſſariæ & æternæ veritatis, ad quam naturaliter obligamur; vt Deum eſſe colendum, Parentes honorandos, &c. 2° pro actu diuinæ mentis, quo iudicat, illas regulas ſeruandas eſſe à creatura, cum volũtate eam obligandi. Priore ſenſu dici poteſt, multas eſſe leges æternas: poſteriore verò ſolus Deus eſt nobis lex æterna, quæ nihil aliud eſt, quam *Ratio diuinæ mentis, ſecundũ quam dirigit omnium creaturarum motus & actiones in ſuum finem.* Vide D. Thomam 1. 2. q. 93. a. 1.

4. *Mundus eſt liber & imago Dei.*] Vti ex quouis opere artificem, ex libro auctorem, ex picturâ Apellem, & ex vngue Leonem deprehendere licet, ita etiam ſupremus ille rerum omnium Opifex ac gubernator Deus ex hac rerum vniuerſitate agnoſci poteſt. Nam ex pulchritudine, magnitudine, & multitudine earum, & nihilominus ex mirâ varietate, perpetuâque ſtabilitate motuum cæleſtium ac ſublunarium mirum in modum Dei potentia, ſapientia, ac bonitas eluceſcit. Vnde, vt dicitur ad Rom. c. 1. *Inuiſibilia Dei à creatura mundi per ea, quæ facta ſunt, intellecta conſpiciuntur*: Et, *Cæli enarrant gloriam Dei, & opera manuum eius annunciat firmamentum*, Pſal. 18. Quinimò nulla res creata, tàm apparet exigua, vt nõ ex eâ Creatoris magnitudinem liceat cognoſcere:

Mirabilis eſt moles cælorum, ſed non minus admira-bilis eſt formatio & induſtria apum, aranearum, formicarum.

5. *Deus eſt anima mundi.* Sumitur ex 1. Metaph. c.3. & ex l. de cauſis Prop. 18. & ex libro de Cælo.] Vbi ſimiliter omnes intelligentiæ vocantur animæ, nimirum per quãdam analogiam ſiue ſimilitudinem. Quemadmodum enim anima viuentis mouet & regit corpus; ſic intelligentiæ ſecundum Ariſtotelem mouẽt ac regunt ſuos orbes cæleſtes. Sic item Deus, vtpote primus & generaliſſimus motor, mouet, regit, & viuificat totum Vniuerſum, in quo per ipſum omnia ſunt ita compoſita & ordinata, vt eâ ratione à multis philoſophis animatum eſſe ac viuere iudicatum ſit, vt pulchrè diſputant Conimbricenſes l.2. de Cæl. c. 1. q. 1. hac etiam de causâ Ariſtæas in hiſtoriâ de 70. Interpret. *Omnes, ait, homines, tametſi vario verborum cortice, vno tamen ſenſu Deum vocant* ζῆνα; *quâ voce ſignificant, eum eſſe, per quem omnia eſſe & ſuo modo viuere incipiunt.*

DISTINCTIO III.

De eadem vt eſt conſeruator & immutator.

1. DEVS *eſt cauſa cauſarum cuſtodiens & regens omnia.* Seneca ad Polybium de cõſolatione.] Indicantur hoc pronunciato præcipua opera quæ Deus exercet in creaturas: actus ſiquidem diuinæ potentiæ ad extra generatim ſunt duo, vt communiter docent Theologi, Creatio videlicet & Gubernatio: ad gubernationem ſpectant tres actus particulares, primus eſt conſeruatio rerum, cui opponitur annihilatio; ſecundus immutatio, quâ res perficiuntur, tertius cooperatio ſeu concurſus cum cauſis

ſecũdis. Per hos actus Deus cauſat, cuſtodit & gubernat omnia, vt diſtinctius videbitur ex ijs quę dicem⁹.

2. *A Deo dependet omne eſſe creaturæ.* Deſumitur ex 12. Metaph. c. 7. t. 38. in fine capitis.] Vbi Philoſophus inquit, *à primâ intelligentiâ* (id eſt à Deo) *dependere tum cælum, tum vniuerſam rerum naturam.* Senſus itaque Pronunciati eſt, totam rerum creatarum vniuerſitatem dependere à Deo, quoad omnem eſſendi modum, & non in fieri modo ſiue produci; verum etiam in conſeruari & perfici. Ratio eſt, quia omnis effectus, in quantum effectus, neceſſariò pendet à ſuâ causâ; atqui creaturæ omnes non ſolum quoad fieri; verum etiam quoad eſſe, conſeruari, & immutari ſunt effectus Dei: Ergo etiam quoad hæc omnia dependent à Deo. Minor probatur; quia omnes creaturæ quoad eſſe ſunt entia per participationem; Ergo etiam quoad permanentiam in eſſe, vel conſeruationem ſui eſſe pendent à Deo, vel enim permanentia in eſſe eſt aliquid ſuper ipſum eſſe, ex naturâ rei diſtinctum; vel eſt ipſum eſſe (& eadem eſt ratio de immutatione, & alio quolibet gubernationis modo) ſi prius, neceſſariò pendet à Deo; quia omne ens creatum pendet à Deo; ſi poſterius, etiam pendet à Deo; quia ipſum eſſe creaturæ pendet à Deo. Vt dictum eſt.

3. *Ceſſante actione conſeruatiuâ Dei, in nihilum abeunt Creaturæ.* Elicitur ex citato textu 38. l. 12. Met.] Ratio illius perſpicua fit ex dictis; quia vt in fieri; ita etiam in conſeruari pendent creaturæ eſſentialiter à Deo. Eſt enim conſeruatiò rei nihil aliud, quam productio continuata, ſeu perſeuerans influxus eiuſdem eſſe, quod per productionem communicatum fuit: Sicuti è contra annihilatio nihil aliud eſt, quàm ſubſtractio influxus diuini, quo conſeruabatur creatura. Similem huic ſentẽtiam adducit Carthuſianus

l. 2. de lumine Chriſtianæ Theoriæ c. 27. ex quâdam Epiſtolâ Ariſtotelis de primo principio, vbi refertur aſſerere, quod, *niſi indeficiens primi Entis communicabilitas, quæ ſemper in actu eſt, eſſe à ſe diffunderet & conſeruaret, omnia in nihilum ruerent.*

4. *Diuinum omnium principium exiſtit, per quod ſunt & permanent vniuerſa.*] Ita ex Peripateticorũ Scholâ & diſcipulis Ariſtotelis nobiliſſimus Theophraſtus c. 1. ſuæ Metaphyſicæ, vbi pulchrè oſtendit, ſe in vniuerſi à Deo dependentiâ ſui Præceptoris inſiſtere veſtigijs, aitque, Deum eſſe cauſam omnium, non tantum quoad eſſe; ſed etiam quoad conſeruationem & permanentiam in eſſe.

5. *Mens omnia exornat, omniumque eſt cauſa.*] Iſtud Anaxagoræ pronunciatum apud Platonem in Phedone mirè commendat Socrates. Veluti autem præcedens axioma de Deo eſt, prout eſt prima cauſa & conſeruator; ita præſens de eodem pronunciatur, prout eſt prima cauſa & immutator, ſiue perfector. Etenim tali ordine & ornatu vniuerſam hanc mundi machinam æterna illa & infinita mens perfecit & illuſtrauit, ac etiamnum in hodiernum diem perficit & exornat, vt vel hoc ipſo Deus rerum omnium cauſa eſſe deprehendatur. Quoniam, vt verè Ariſtoteles pronunciat,

6. *Æquum non eſt ſummi momenti rem caſui tribuere.* 1. Metaph. c. 3.] *Itaque qui mentem, quemadmodum in animantibus, ſic in naturâ, cauſam tum mundi, tum etiam totius ordinis eſſe dixit is præ ſuperioribus temerè loquentibus.* (Priſcos intelligit Philoſophos Deum rerum omnium opificem minimè agnoſcentes) *quaſi ſobrius viſus eſt.* Qui loquendi modus tanto Philoſopho dignus eſt, & diligenter notandus, vt rectè inquit Suarez in hunc locum. In eandem ſententiam præclarè Tullius l. 2. de Nat. Deorum,

paulò poſt principium: *Quid poteſt eſſe tam apertum, tamque perſpicuum*, inquit, *cum cælum aſpeximus & cæleſtia contemplati ſumus, quam eſſe aliqued numen præſtantiſſimæ mentis, quo hæc regantur*: Et libro 2. de Diuinatione, circa finem: *Eſſe præſtantem aliquam æternamque naturam, & eam ſuſpiciendam admirandamque hominum generi, pulchritudo mundi, ordoque rerum cæleſtium cogit confiteri.* Vide Hurtado diſp. 20. Metaph. ſect. 1.

DISTINCTIO IV.

De eâdem prout eſt cooperator.

1. *Omnis cauſa ſecunda eſſentialiter eſt ſubordinata cauſæ primæ.* Citari ſolet ex 2. Metaph. t. 5.] Vbi quidem in terminis non habetur; ſatis tamen commodè inde deducitur. Illius ratio eſt; quia omnis cauſa ſecunda eſſentialiter eſt ens per participationem; Ergo eſſentialiter, etiam in ſenſu formali, quatenus cauſa eſt, ſubordinatur Enti per Eſſentiam, id eſt, Deo, qui eſt cauſa prima. Quoniam

2. *In cauſis eſſentialiter ſubordinatis inferior non agit ſine ſuperiore.*] Eſt commune axioma Philoſophorum & Theologorum, quod vſurpat Hieronymus Faſolus in 1. p. q. 2. a. 3. dub. 7. omnis autem cauſa ſecunda eſſentialiter dependet à primâ, & ſubordinatur illi non in eſſendo tantum; ſed etiam in cauſando: nihil igitur poteſt agere, niſi dependenter à primâ. Ratio eſt; quia omnis creatura habet vim agendi neceſſariò commenſuratam & proportionatam ſuo eſſe: *quale enim eſt eſſe rei, tale etiam eſt poſſe & operari*, vt explicabitur infra, Titulo *de Potentiâ in genere*; ſed omne eſſe creaturæ eſſentialiter pen-

det à creatore: Ergo etiam illius operari; nam quemadmodum in ſuo eſſe eſt Ens per participationem, ita etiam in ſuo operari. Et ſecundum hunc ſenſum verè dictum eſt iſtud:

3. *Deus omnibus mundi partibus aſsiſtit cooperando.*] Philo Alexandrinus in libro, *Quod Mundus ſit incorruptibilis*, & ex illo Suarez d.22. Metaph. ſect.1.n.14. Eſt itaque hæc ſubordinatio, ſiue dependentia à causâ primâ, de eſſentiâ cauſæ ſecūdæ, non quidem hoc ſenſu, quaſi illa dependentia intrinſecè componat eſſentiā cauſæ ſecundæ; ſed quia hæc ex vi ſuæ eſſētiæ, ſiue naturæ illam requirit: Siquidem hæc prima ratio eſt diſtinguendi Ens creatum ab increato, quod illud habeat eſſe dependens ab alio, ſitque ens per participationem, & ſubordinatum alteri ſuperiori: hoc verò habeat eſſe ex ſe non receptum ab alio, ſitque ens per eſſentiam. Eodem ſenſu etiam dependentia in cauſando eſt de eſſentiâ creaturæ; hæc enim in cauſando ita pendet ab actuali concurſu entis increati, ſiue cauſæ primæ, vt nequidem per abſolutam Dei potentiam poſſit fieri creatura, quæ in cauſando ſit independens ab Ente increato, ſicuti non poteſt fieri independens in eſſendo, vnde neceſſariò & eſſentialiter; vt eſt apud Suarez ibidem, num. 8.

4. *Omnis actio cauſæ ſecundæ pendet ab actuali concurſu cauſæ primæ.*] Ratio eſt eadem; quia nimirum omnis actio cauſæ ſecundæ, & omnis effectus eſt creatura, & eſt ens per participationem eſſentialiter dependens ab ente per eſſentiam, ſiue à creatore, qui eſt cauſa prima; Et hoc ipſo intercedit perfecta & eſſentialis ſubordinatio inter cauſam primam ſeu independentem, & inter ſecundam, ſeu eſſentialiter dependentem. Neque hinc ſequitur, agentia creata non eſſe principalia in ſuo ordine; ſunt enim prin-

cipalia in ordine agentium particularium; ſicut Deus eſt principalis in ordine cauſæ vniuerſalis. Abſolutè igitur & vniuerſaliter :

5. *Nil ſine Deo.*] Subintellige, ſumus, poſſumus, aut efficimus. Ab illo ſiquidem, & per illum, & cum illo, creaturæ omnes ſuum habent eſſe, poſſe, & operari. Vana igitur eſt omnis mortalium induſtria, omniſque conatus, niſi animet Deus & adiuuet. In hanc ſententiam rectè dictum eſt à S. Auguſtino l. 2. contra 2. Epiſtolas Pelag. c. 8. *Multa Deus facit in homine bona, quæ non facit homo: nulla verò facit homo, quæ non Deus facit, vt faciat homo.*

6. *Omnis creatura eſt in potentia obedientiali reſpectu Creatoris.*] Actiuâ videlicet & paſſiuâ, vt loquuntur Theologi, quorum hoc eſt commune axioma: Senſus illius eſt, omnem creaturam eſſe ſubiectã & ſubordinatam Deo ad obediendum illi in recipiendis & efficiendis quibuſcunque effectis, quæ non implicant contradictionem. Sequitur ex ante dictis, & ratio eſt, quia omnes creaturæ ſub pleno ſunt dominio Dei Creatoris. *Nonne* igitur *Deo ſubiecta erit anima mea*! Pſal. 61. Vide Suarez d. 43. Metaph. ſect. 3. n. 6.

7. *Nullum agens creatum pendet eſſentialiter ab alio agente creato.*] Significat axioma, ſolum agens increatum, ſiue Deum eſſe, cui omnes cauſæ ſecundæ eſſentialiter ſubordinatæ ſint, iuxta ea, quæ diximus ad primum & ſecundum pronunciatum huius diſtinctionis. Hac de causâ licet Sol & cælum vocentur à Philoſophis cauſæ vniuerſales, eò quod cauſæ inferiores ab illis iuuentur & foueantur. Iuxta illud: *Sol & homo generant hominem*, & illud: *oportet hunc mundum ſubiectum eſſe ſupernis lationibus, vt inde omnis eius vis regatur.* 1. Meteor. c. 2. Non tamen hæc agentia ſublunaria eſſentialiter ab iſtis dependent,

nec huiuſmodi ſubordinatio eſt abſolutè neceſſaria & eſſentialis, cum aliunde vis illa & influxus cæleſtis poſſit ſuppeditari; ſaltem à Deo, qui *eminenter continet omnem efficientiam*, vt mox explicabitur. Vide Suarez, d. 26. Metaph. ſect. 5. n. 6. & ſeqq.

8. *Cauſa ſecunda non agit, niſi mota à primâ.*] Verus iſtius dicti vulgaris ſenſus eſt; non agit niſi mota, id eſt, non agit niſi dependenter à primâ causâ concurrente, vel niſi adiuta à primo agente cooperante: quo ſenſu etiam dixit Ariſtoteles, 8. Phyſ. tex. 45. *Proprium eſt primi motoris mouere non motum*, id eſt, agere independenter à ſuperiori causâ, vt fuſiùs explicabitur infra, Titulo *de Motu*. Intelligitur itaque non abſolutè de motione præuiâ; talis enim neque neceſſaria eſt, neque fit ordinario concurſu in actibus naturalibus; ſed etiam, & potius de motione intrinſecè cooperante ipſi actioni, quæ nihil aliud eſt, quam ipſa actio cauſæ ſecundæ, prout procedit à Deo. Eodem ſenſu intelligendus eſt auctor Theologiæ Ægyptiorum l. 3. c. 3. cum ait: *Ab Ente neceſſario omnes actiones manant, eiuſque nutu omnis poteſtas in actum excitatur.* Cæterum hoc & ſequentia pronunciata citari ſolent ex l. 8. Phyſic. c. 5. t. 45. & ſequentibus. Vſurpantur autem à D. Thoma 1. p. q. 105. ar. 5. A. Caietano 1. p. q. 14. a. 13. & q. 19. a. 8. & alibi paſſim.

9. *Cauſa ſecunda applicatur ad agendum à primâ.*] Senſus abſolutè & vniuerſaliter verus eſt; non agit, niſi concurrente primâ, per formalem ſcilicet ſeu actualem applicationem vel cooperationem: non autem eſt ſenſus, quaſi prima cauſa, per *præuiam* applicationem, ſeu influxum in omnibus actionibus ſemper præmoueat ſecundam; alioqui ſequeretur, Deum excitare & mouere nos ad actiones malas, quod impium eſt, aſſerere. Lege Suarez diſp. 22.

Metaph. ſect. 2. num. 7.

10. *Cauſa ſecunda agit in virtute prima.*] Senſus eſt, agit per virtutem initio acceptam à primâ, ſeu participatam à ſuperiori virtute, & dependenter ab actuali concurſu primæ cauſæ. *Virtus enim inferioris agentis*, [verba ſunt D. Thomæ l. 3. contra gent. c. 70.) *pendet ex virtute ſuperioris, in quantum ſuperior dat inferiori virtutem agendi, vel conſeruat eam.* Atque hac etiam de cauſa Deus appellatur, *Cauſa Primâ*; tametſi actione ſimultanea, & quoad rem planè eâdem cum cauſis ſecundis in effectus influat naturales. Vide, ſi placet, quæ diximus ad illud Axioma: *Omne quod mouetur ab alio mouetur*, Titulo 11. diſt. 7. Eodem ſenſu libro de cauſis dicitur, Propoſitione 16.

11. *Virtus diuina virtus eſt omnium cauſarum.*] Quia ſcilicet cauſas omnes ſecundas producit, conſeruat, & actu adiuuat in operando, in quam ſententiam auctor Theologiæ Ægyptiorum l. 5. cap. 5. *Agentia*, ait, *omnia, quæ primo inferiora ſunt, illo indigent, horumque actiones eiuſdem actionem deſiderant: ideoque omnia inferiora imperfecta, eorumque actiones imperfectæ; atque eâdem ratione omnia, quę perfectionem aliquam poſſunt recipere, à primo agente eam recipiunt.* Simili modo explicatur iſta locutio:

12. *Prima cauſa facit, vt ſecunda faciat.*] Eſt enim hic ſenſus: prima cauſa eſt, à quâ, vt altiore, pendet ſecunda, & ſine cuius concurſu non operatur ſecunda. Sumpta videtur ex S. Auguſtino l. 2. contra 2. Epiſtolas Pelag. c. 8. Vbi non de omnium abſolutè; ſed bonorũ duntaxat operũ principijs agens: *Nulla*, inquit, *bona facit homo, quæ non facit Deus, vt faciat homo*; quamquam hoc loco S. Doctor non agit de generali concurſu Dei cum cauſis ſecundis, ſed de ſpeciali ordine gratiæ præuenientis ſeu excitantis,

potius & ſeditionem, vt fuſiùs explicabitur, Titulo *de Prudentiâ gubernatrice.* Vnde etiam apes duces plures occidunt, ne principum multitudo ſeditionem excitet, vt habetur l. 9. de hiſtoriâ Animal. c. 4. At verò, *Entia nolunt malè gubernari*: Ergo neceſſarius eſt in vniuerſo vnus ſupremus Princeps & Gubernator. Ita ferè Suarez in locum Ariſtotelis citatum. Vide Hurtado diſ. 20 Metaph. n. 14.

2. *Deus eſt Princeps & Gubernator vniuerſi.*] Sumitur ex eodem capite, patetque per explicationem antecedentis. Idem pulchrè docetur lib. de Mundo c. 7. vbi dicitur, *Deus eſſe in mundo quod in naui gubernator, quod in curru agitator, quod in choro præcantor, quod in ciuitate lex, quod in exercitu Dux*, &c. Simili argumento veteres Patres, S. Cyprianus in Tract. de Idolorum vanitate, S. Iuſtinus in oratione Exhortat. S. Athanaſius in oratione aduerſus idola, quibus & Philo Iudæus adiungi poteſt, in libro de confuſione linguarum, probant vnum eſſe Deum, qui res omnes creatas regit & moderatur. Lege, ſi placet, Bellarminum l. 1. de Pontifice, cap. 2. 3. 4. Cæterum licet quædam Entia malè in hoc mundo videantur eſſe diſpoſita, vt ſunt, v. c. pleraque monſtra, & aliæ res à ſuâ ſpecie notabiliter degenerantes: id tamen non generali rerum omnium gubernatori Deo; ſed particulari cauſarum ſecundarum defectui adſcribēdum eſt. Quinimò abſolutè dici non debet, huiuſmodi entia malè eſſe diſpoſita: quamuis enim exorbitent à rectâ partium ſuarum conſtitutione, vel ſecundum locum, vel ſecundum virtutem, vel etiam ſecundum formam (quæ tria neceſſaria ſunt ad rectam partium inter ſe diſpoſitionem & ordinē, vt docet Ariſtoteles 5. Metaph. t. 19.) eorum tamen defectus facit ad pulchritudinem vniuerſi; quemadmodum vmbræ & atri colores augent venuſtatem

picturæ, & obſcuritas noctis amœnitatem lucis commendat. Lege, ſi placet, S. Auguſtinum l. 3. de Geneſi ad litteram c. 17.

3. *Deus eſt nobis Lex æterna.*] Deſumitur ex libri Mundo c. 7. iam citato, vbi dicitur Deus eſſe nobis, *Lex in omnem partem ad æquilibrium vergens, nullam correctionem admittens nullamque varietatem; cuius auſpicijs vniuerſus hic cæli* (& terræ) *ordo regitur & gubernatur.* Pro huius maiore explicatione Notandum eſt, Legem æternam ſumi dupliciter, 1° pro quauis regula practica neceſſariæ & æternæ veritatis, ad quam naturaliter obligamur; vt Deum eſſe colendum, Parentes honorandos, &c. 2° pro actu diuinæ mentis, quo iudicat, illas regulas ſeruandas eſſe à creatura, cum volũtate eam obligandi. Priore ſenſu dici poteſt, multas eſſe leges æternas: poſteriore verò ſolus Deus eſt nobis lex æterna, quæ nihil aliud eſt, quam *Ratio diuinæ mentis, ſecundũ quam dirigit omnium creaturarum motus & actiones in ſuum finem.* Vide D. Thomam 1. 2. q. 93. a. 1.

4. *Mundus eſt liber & imago Dei.*] Vti ex quouis opere artificem, ex libro auctorem, ex picturâ Apellem, & ex vngue Leonem deprehendere licet, ita etiam ſupremus ille rerum omnium Opifex ac gubernator Deus ex hac rerum vniuerſitate agnoſci poteſt. Nam ex pulchritudine, magnitudine, & multitudine earum, & nihilominus ex mirâ varietate, perpetuâque ſtabilitate motuum cœleſtium ac ſublunarium mirum in modum Dei potentia, ſapientia, ac bonitas eluceſcit. Vnde, vt dicitur ad Rom. c. 1. *Inuiſibilia Dei à creaturâ mundi per ea, quæ facta ſunt, intellecta conſpiciuntur*: Et, *Cæli enarrant gloriam Dei, & opera manuum eius annunciat firmamentum*, Pſal. 18. Quinimò nulla res creata, tâm apparet exigua, vt nõ ex eâ Creatoris magnitudinem liceat cognoſcere:

Mirabilis eſt moles cælorum, ſed non minus admirabilis eſt formatio & induſtria apum, aranearum, formicarum.

5. *Deus eſt anima mundi.* Sumitur ex 1. Metaph. c.3. & ex l. de cauſis Prop. 18. & ex libro de Cælo.] Vbi ſimiliter omnes intelligentiæ vocantur animæ, nimirum per quādam analogiam ſiue ſimilitudinem. Quemadmodum enim anima viuentis mouet & regit corpus; ſic intelligentiæ ſecundum Ariſtotelem mouēt ac regunt ſuos orbes cæleſtes. Sic item Deus, vtpote primus & generaliſſimus motor, mouet, regit, & viuificat totum Vniuerſum, in quo per ipſum omnia ſunt ita compoſita & ordinata, vt eâ ratione à multis philoſophis animatum eſſe ac viuere iudicatum ſit, vt pulchrè diſputant Conimbricenſes l.2. de Cæl. c. 1. q. 1. hac etiam de causâ Ariſtæas in hiſtoriâ de 70. Interpret. *Omnes, ait, homines, tametſi vario verborum cortice, vno tamen ſenſu Deum vocant* Ζῆνα; *quâ voce ſignificant, eum eſſe, per quem omnia eſſe & ſuo modo viuere incipiunt.*

DISTINCTIO III.

De eadem vt eſt conſeruator & immutator.

1. D*EVS eſt cauſa cauſarum cuſtodiens & regens omnia.* Seneca ad Polybium de cōſolatione.] Indicantur hoc pronunciato præcipua opera quæ Deus exercet in creaturas: actus ſiquidem diuinæ potentiæ ad extra generatim ſunt duo, vt communiter docent Theologi, Creatio videlicet & Gubernatio: ad gubernationem ſpectant tres actus particulares, primus eſt conſeruatio rerum, cui opponitur annihilatio; ſecundus immutatio, quâ res perficiuntur, tertius cooperatio ſeu concurſus cum cauſis

ſecũdis. Per hos actus Deus cauſat, cuſtodit & gubernat omnia, vt diſtinctius videbitur ex ijs quę dicem⁹.

2. *A Deo dependet omne eſſe creaturæ.* Deſumitur ex 12. Metaph. c. 7. t. 38. in fine capitis.] Vbi Philoſophus inquit, *à primâ intelligentiâ* (id eſt à Deo) *dependere tum cælum, tum vniuerſam rerum naturam.* Senſus itaque Pronunciati eſt, totam rerum creatarum vniuerſitatem dependere à Deo, quoad omnem eſſendi modum, & non in fieri modo ſiue produci; verum etiam in conſeruari & perfici. Ratio eſt, quia omnis effectus, in quantum effectus, neceſſariò pendet à ſuâ causâ; atqui creaturæ omnes non ſolum quoad fieri; verum etiam quoad eſſe, conſeruari, & immutari ſunt effectus Dei: Ergo etiam quoad hæc omnia dependent à Deo. Minor probatur; quia omnes creaturæ quoad eſſe ſunt entia per participationem; Ergo etiam quoad permanentiam in eſſe, vel conſeruationem ſui eſſe pendent à Deo, vel enim permanentia in eſſe eſt aliquid ſuper ipſum eſſe, ex naturâ rei diſtinctum; vel eſt ipſum eſſe (& eadem eſt ratio de immutatione, & alio quolibet gubernationis modo) ſi prius, neceſſariò pendet à Deo; quia omne ens creatum pendet à Deo; ſi poſterius, etiam pendet à Deo; quia ipſum eſſe creaturæ pendet à Deo. Vt dictum eſt.

3. *Ceſſante actione conſeruatiuâ Dei, in nihilum abeunt Creaturæ.* Elicitur ex citato textu 38. l. 12. Met.] Ratio illius perſpicua fit ex dictis; quia vt in fieri; ita etiam in conſeruari pendent creaturæ eſſentialiter à Deo. Eſt enim conſeruatiò rei nihil aliud, quam productio continuata, ſeu perſeuerans influxus eiuſdem eſſe, quod per productionem communicatum fuit: Sicuti è contra annihilatio nihil aliud eſt, quàm ſubſtractio influxus diuini, quo conſeruabatur creatura. Similem huic ſentẽtiam adducit Carthuſianus

l. 2. de lumine Chriſtianæ Theoriæ c. 27. ex quâdam Epiſtolâ Ariſtotelis de primo principio, vbi refertur aſſerere, quod, *niſi indeficiens primi Entis communicabilitas, quæ ſemper in actu eſt, eſſe à ſe diffunderet & conſeruaret, omnia in nihilum ruerent.*

4. *Diuinum omnium principium exiſtit, per quod ſunt & permanent vniuerſa.*] Ita ex Peripateticorũ Scholâ & diſcipulis Ariſtotelis nobiliſſimus Theophraſtus c. 1. ſuæ Metaphyſicæ, vbi pulchrè oſtendit, ſe in vniuerſi à Deo dependentiâ ſui Præceptoris inſiſtere veſtigijs, aitque, Deum eſſe cauſam omnium, non tantum quoad eſſe; ſed etiam quoad conſeruationem & permanentiam in eſſe.

5. *Mens omnia exornat, omniumque eſt cauſa.*] Iſtud Anaxagoræ pronunciatum apud Platonem in Phedone mirè commendat Socrates. Veluti autem precedens axioma de Deo eſt, prout eſt prima cauſa & conſeruator; ita præſens de eodem pronunciatur, prout eſt prima cauſa & immutator, ſiue perfector. Etenim tali ordine & ornatu vniuerſam hanc mundi machinam æterna illa & infinita mens perfecit & illuſtrauit, ac etiamnum in hodiernum diem perficit & exornat, vt vel hoc ipſo Deus rerum omnium cauſa eſſe deprehendatur. Quoniam, vt verè Ariſtoteles pronunciat,

6. *Æquum non eſt ſummi momenti rem caſui tribuere.* 1. Metaph. c. 3.] *Itaque qui mentem, quemadmodum in animantibus, ſic in naturâ, cauſam tum mundi, tum etiam totius ordinis eſſe dixit is præ ſuperioribus temerè loquentibus.* (Priſcos intelligit Philoſophos Deum rerum omnium opificem minimè agnoſcentes) *quaſi ſobrius viſus eſt.* Qui loquendi modus tanto Philoſopho dignus eſt, & diligenter notandus, vt rectè inquit Suarez in hunc locum. In eandem ſententiam præclarè Tullius l. 2. de Nat. Deorum,

paulò poſt principium: *Quid poteſt eſſe tam apertum, tamque perſpicuum*, inquit, *cum cælum aſpeximus & cæleſtia contemplati ſumus, quam eſſe aliquod numen præſtantiſſimæ mentis, quo hæc regantur*: Et libro 2. de Diuinatione, circa finem: *Eſſe præſtantem aliquam æternamque naturam, & eam ſuſpiciendam admirandamque hominum generi, pulchritudo mundi, ordoque rerum cæleſtium cogit confiteri.* Vide Hurtado diſp. 20. Metaph. ſect. 1.

DISTINCTIO IV.

De eâdem prout eſt cooperator.

1. *Omnis cauſa ſecunda eſſentialiter eſt ſubordinata cauſæ primæ.* Citari ſolet ex 2. Metaph. t. 5.] Vbi quidem in terminis non habetur; ſatis tamen commodè inde deducitur. Illius ratio eſt; quia omnis cauſa ſecunda eſſentialiter eſt ens per participationem; Ergo eſſentialiter, etiam in ſenſu formali, quatenus cauſa eſt, ſubordinatur Enti per Eſſentiam, id eſt, Deo, qui eſt cauſa prima. Quoniam

2. *In cauſis eſſentialiter ſubordinatis inferior non agit ſine ſuperiore.*] Eſt commune axioma Philoſophorum & Theologorum, quod vſurpat Hieronymus Faſolus in 1. p. q. 2. a. 3. dub. 7. omnis autem cauſa ſecunda eſſentialiter dependet à primâ, & ſubordinatur illi non in eſſendo tantum; ſed etiam in cauſando: nihil igitur poteſt agere, niſi dependenter à primâ. Ratio eſt; quia omnis creatura habet vim agendi neceſſariò commenſuratam & proportionatam ſuo eſſe: *quale enim eſt eſſe rei, tale etiam eſt poſſe & operari*, vt explicabitur infra, Titulo *de Potentiâ in genere*; ſed omne eſſe creaturæ eſſentialiter pen-

det à creatore: Ergo etiam illius operari; nam quemadmodum in ſuo eſſe eſt Ens per participationem, ita etiam in ſuo operari. Et ſecundum hunc ſenſum verè dictum eſt iſtud:

3. *Deus omnibus mundi partibus aſsiſtit cooperando.*] Philo Alexandrinus in libro, *Quod Mundus ſit incorruptibilis*, & ex illo Suarez d. 22. Metaph. ſect. 1. n. 14. Eſt itaque hæc ſubordinatio, ſiue dependentia à causâ primâ, de eſſentiâ cauſæ ſecũdæ, non quidem hoc ſenſu, quaſi illa dependentia intrinſecè componat eſſentiã cauſæ ſecundæ; ſed quia hæc ex vi ſuæ eſſẽtiæ, ſiue naturæ illam requirit: Siquidem hæc prima ratio eſt diſtinguendi Ens creatum ab increato, quod illud habeat eſſe dependens ab alio, ſitque ens per participationem, & ſubordinatum alteri ſuperiori: hoc verò habeat eſſe ex ſe non receptum ab alio, ſitque ens per eſſentiam. Eodem ſenſu etiam dependentia in cauſando eſt de eſſentiâ creaturæ; hæc enim in cauſando ita pendet ab actuali concurſu entis increati, ſiue cauſæ primæ, vt nequidem per abſolutam Dei potentiam poſſit fieri creatura, quæ in cauſando ſit independens ab Ente increato, ſicuti non poteſt fieri independens in eſſendo, vnde neceſſariò & eſſentialiter; vt eſt apud Suarez ibidem, num. 8.

4. *Omnis actio cauſæ ſecundæ pendet ab actuali concurſu cauſæ primę.*] Ratio eſt eadem; quia nimirum omnis actio cauſæ ſecundæ, & omnis effectus eſt creatura, & eſt ens per participationem eſſentialiter dependens ab ente per eſſentiam, ſiue à creatore, qui eſt cauſa prima; Et hoc ipſo intercedit perfecta & eſſentialis ſubordinatio inter cauſam primam ſeu independentem, & inter ſecundam, ſeu eſſentialiter dependentem. Neque hinc ſequitur, agentia creata non eſſe principalia in ſuo ordine; ſunt enim prin-

cipalia in ordine agentium particularium; ſicut Deus eſt principalis in ordine cauſæ vniuerſalis. Abſolutè igitur & vniuerſaliter:

5. *Nil ſine Deo.*] Subintellige, ſumus, poſſumus, aut efficimus. Ab illo ſiquidem, & per illum, & cum illo, creaturæ omnes ſuum habent eſſe, pôſſe, & operari. Vana igitur eſt omnis mortalium induſtria, omniſque conatus, niſi animet Deus & adiuuet. In hanc ſententiam rectè dictum eſt à S. Auguſtino l. 2. contra 2. Epiſtolas Pelag. c. 8. *Multa Deus facit in homine bona, quæ non facit homo: nulla verò facit homo, quæ non Deus facit, vt faciat homo.*

6. *Omnis creatura eſt in potentia obedientiali reſpectu Creatoris.*] Actiuâ videlicet & paſſiuâ, vt loquûtur Theologi, quorum hoc eſt commune axioma: Senſus illius eſt, omnem creaturam eſſe ſubiectã & ſubordinatam Deo ad obediendum illi in recipiendis & efficiendis quibuſcunque effectis, quæ non implicant contradictionem. Sequitur ex ante dictis, & ratio eſt, quia omnes creaturæ ſub pleno ſunt dominio Dei Creatoris. *Nonne* igitur *Deo ſubiecta erit anima mea!* Pſal. 61. Vide Suarez d. 45. Metaph. ſect. 3. n. 6.

7. *Nullum agens creatum pendet eſſentialiter ab alio agente creato.*] Significat axioma, ſolum agens increatum, ſiue Deum eſſe, cui omnes cauſæ ſecundæ eſſentialiter ſubordinatæ ſint, iuxta ea, quæ diximus ad primum & ſecundum pronunciatum huius diſtinctionis. Hac de causâ licet Sol & cælum vocentur à Philoſophis cauſæ vniuerſales, eò quod cauſæ inferiores ab illis iuuentur & foueantur. Iuxta illud: *Sol & homo generant hominem*, & illud: *oportet hunc mundum ſubiectum eſſe ſupernis lationibus, vt inde omnis eius vis regatur.* 1. Meteor. c. 2. Non tamen hæc agentia ſublunaria eſſentialiter ab iſtis dependent,

nec huiuſmodi ſubordinatio eſt abſolutè neceſſaria & eſſentialis, cum aliunde vis illa & influxus cæleſtis poſſit ſuppeditari; ſaltem à Deo, qui *eminenter continet omnem efficientiam*, vt mox explicabitur. Vide Suarez, d. 26. Metaph. ſect. 5. n. 6. & ſeqq.

8. *Cauſa ſecunda non agit, niſi mota à primâ.*] Verus iſtius dicti vulgaris ſenſus eſt; non agit niſi mota, id eſt, non agit niſi dependenter à primâ cauſâ concurrente, vel niſi adiuta à primo agente cooperante: quo ſenſu etiam dixit Ariſtoteles, 8. Phyſ. tex. 45. *Proprium eſt primi motoris mouere non motum*, id eſt, agere independenter à ſuperiori cauſâ, vt fuſiùs explicabitur infra, Titulo *de Motu*. Intelligitur itaque non abſolutè de motione præuiâ; talis enim neque neceſſaria eſt, neque fit ordinario concurſu in actibus naturalibus; ſed etiam, & potius de motione intrinſecè cooperante ipſi actioni, quæ nihil aliud eſt, quam ipſa actio cauſæ ſecundæ, prout procedit à Deo. Eodem ſenſu intelligendus eſt auctor Theologiæ Ægyptiorum l. 3. c. 3. cum ait: *Ab Ente neceſſario omnes actiones manant, eiuſque nutu omnis poteſtas in actum excitatur.* Cæterum hoc & ſequentia pronunciata citari ſolent ex l. 8. Phyſic. c. 5. t. 45. & ſequentibus. Vſurpantur autem à D. Thoma 1. p. q. 105. ar. 5. A. Caietano 1. p. q. 14. a. 13. & q. 19. a. 8. & alibi paſſim.

9. *Cauſa ſecunda applicatur ad agendum à primâ.*] Senſus abſolutè & vniuerſaliter verus eſt; non agit, niſi concurrente primâ, per formalem ſcilicet ſeu actualem applicationem vel cooperationem: non autem eſt ſenſus, quaſi prima cauſa, per *præuiam* applicationem, ſeu influxum in omnibus actionibus ſemper præmoueat ſecundam; alioqui ſequeretur, Deum excitare & mouere nos ad actiones malas, quod impium eſt, aſſerere. Lege Suarez diſp. 22.

Metaph. ſect. 2. num. 7.

10. *Cauſa ſecunda agit in virtute prima.*] Senſus eſt, agit per virtutem initio acceptam à primâ, ſeu participatam à ſuperiori virtute, & dependenter ab actuali concurſu primæ cauſæ. *Virtus enim inferioris agentis*, [verba ſunt D. Thomæ l. 3. contra gent. c. 70.) *pendet ex virtute ſuperioris, in quantum ſuperior dat inferiori virtutem agendi, vel conſeruat eam.* Atque hac etiam de cauſa Deus appellatur, *Cauſa Primâ*; tametſi actione ſimultanea, & quoad rem planè eâdem cum cauſis ſecundis in effectus influat naturales. Vide, ſi placet, quæ diximus ad illud Axioma: *Omne quod mouetur ab alio mouetur*, Titulo 11. diſt. 7. Eodem ſenſu libro de cauſis dicitur, Propoſitione 16.

11. *Virtus diuina virtus eſt omnium cauſarum.*] Quia ſcilicet cauſas omnes ſecundas producit, conſeruat, & actu adiuuat in operando, in quam ſententiam auctor Theologiæ Ægyptiorum l. 5. cap. 5. *Agentia*, ait, *omnia, quæ primo inferiora ſunt, illo indigent, horumque actiones eiuſdem actionem deſiderant: ideoque omnia inferiora imperfecta, eorumque actiones imperfectæ; atque eâdem ratione omnia, quę perfectionem aliquam poſſunt recipere, à primo agente eam recipiunt.* Simili modo explicatur iſta locutio:

12. *Prima cauſa facit, vt ſecunda faciat.*] Eſt enim hic ſenſus: prima cauſa eſt, à quâ, vt altiore, pendet ſecunda, & ſine cuius concurſu non operatur ſecunda. Sumpta videtur ex S. Auguſtino l. 2. contra 2. Epiſtolas Pelag. c. 8. Vbi non de omnium abſolutè; ſed bonorũ duntaxat operũ principijs agens: *Nulla*, inquit, *bona facit homo, quæ non facit Deus, vt faciat homo*; quamquam hoc loco S. Doctor non agit de generali concurſu Dei cum cauſis ſecundis, ſed de ſpeciali ordine gratiæ præuenientis ſeu excitantis,

quâ ſæpe Deus in Scripturâ facere dicitur, vt faciat homo. Lege, ſi placet, Suarez diſp. 22. Metaph. ſec. 2. num. 57. Cæterùm cum propoſitâ locutione (vt eam nuncupat Suarez) conſonat auctor Theologiæ Ægyptiorum, l. 5. c. 4. his verbis: *Ab agente principe omnia proficiſcuntur: ipſum verò à nemine principium habet, cauſarumque omnium auctor eſt.*

13. *Deo præeunte nullus officit obex.*] Monet hæc ſententia Platonis, aurigante Deo, nihil conatibus noſtris poſſe obſiſtere; proinde ab eo, tãquam primo rerum omnium principio & cooperatore noſtro, actionum omnium ſumendum eſſe auſpicium.

14. *Cauſa prima ſupplet, quod deficit cauſis ſecũdis.*] Ratio eſt; quia pertinet ad auctorem & prouiſorem naturæ, vt hoc modo concurrat & cooperetur cum agentibus imperfectis, & ſuppleat defectum cauſarum particularium. Sic Deus ſupplet influxum cauſæ principalis in generatione hominis, in quâ ipſe ſolus efficit animã; cum ſemen humanũ diſpoſitiuè ſolum concurrat, organizando materiam, vt docetur in libris de Animâ. Idem proportione certâ de alijs effectibus dicendum eſt, qui fiunt abſente cauſa principali: Etenim ordo naturæ requirit, vt vbi cauſæ ſecundæ deficiunt, ibi ſupplere incipiat cauſa prima. Vide Suarez d. 18. Metaph. ſect. 2.

15. *Quidquid Deus facit cum cauſâ ſecunda, poteſt facere ſe ſolo.*] Effatum iſtud Ochamus Quodlibeto 6. q. 6. vocat propoſitionem famoſam Theologorum, fundatam in primo Symboli articulo. Senſus illius eſt; cauſam primam poſſe, ſine actiuo cõcurſu cauſæ ſecundæ præſtare omne id, quod præſtat concurrendo cum illâ. Intelligitur itaque & verum eſt axioma in genere cauſæ efficientis, de effectu quolibet ſecũdum ſe, ſiue ſecundum entitatem ſuam abſolutè ſpectato. In quam ſententiam D. Thomas 1. p. q. 105.

in corpore inquit: *Erroneum eſt dicere Deum non poſſe facere per ſeipſum omnes determinatos effectus, qui fiunt per quācūque cauſam creatā*: Non autē intelligi debet, quoad omnem modū, ſeu conditionē ipſius effectûs; tametſi enim potuerit Deus ſe ſolo abſolutè producere, v. c. Alexandrum, quoad totam entitatem ſuam; tamē, quod Alexāder fuerit filius Philippi, hoc Deus ſine Philippo efficere non potuit. Item pleræque actiones vitales licet, ſecundū pleroſque, à ſolo Deo produci poſſint, quoad ſuam entitatē; tamē quoad rationem vitalitatis non poſſunt: quā etiam de cauſa locutio Angeli in corpore aſſūpto, non eſt actio vitalis.

16. *Deus eſt primū efficiens eminenter continens omnē efficientiam.*] Eſt commune proloquiū Philoſophorū & Theologorū, ex quo patet ratio, cur ſola cauſa prima, qui Deus eſt, ſufficiens principiū ſit effectiuū cuiuſlibet effectûs, quem producere ſolet cum cauſis ſecūdis; quia videlicet eminenter ſiue nobiliore modo cōtinet in ſe omnē vim effectiuā agentium creatorū. Vide D. Thomā 1. p. q. 3. a. 8. Dixi autem, ſuperius axioma intelligendū eſſe in genere cauſæ efficientis: nam in genere cauſæ materialis, vel formalis, vel etiā finalis, non procedit; quia Deus, cum ſit eſſentialiter finis vltimus rerū omniū, nō poteſt per ſe habere rationē finis intermedij, ſicuti neque poteſt conſtituere compoſitū phyſicū ſine materiā & formâ, nec poteſt præſtare effectum formalem ſine causâ formali, v. c. facere parietē albū ſine albedine. Interuenit enim in his dependētia omninò intrinſeca & eſſentialis inter causā & effectū, aut neceſſaria cauſandi imperfectio. Quare verū eſt vtrūq; axioma, quotieſcunq; non requiritur abſolutè, & per ſe aliud genus cauſæ intrinſecū, qnod per causā extrinſecā & perfectiſſimā ſuppleri non poſſit, vt contingit in actibus vitalibus, in effectu formali & materiali; atque in finibus rerum creatarū intermedijs. Lege, ſi placet, Vaſ. 1. 2. d. 9. n. 39

DISTINCTIO V.

Qualiter Deus operetur ad extra.

1. DEVS *operatur liberè extra ſe.*] Eſt commune effatum Theologorum ac Philoſophorum fidelium, contra impium Auerroëm, contra Ariſtotelem, & alios Gentiles. Senſus illius eſt, actiones Dei ad extra procedere, non ex neceſſitate naturæ; ſed liberâ ipſius volitione. Sumitur ex illo Epiſtolæ ad Epheſios c. 1. v. 11. *Operatur omnia ſecundum conſilium voluntatis ſuæ;* quibus verbis ſignificat Apoſtolus, Deum eſſe liberum, quoad opera, quæ dicuncuntur ad extra; Nam *Conſilium non eſt de neceſſarijs*, vt docet Ariſtoteles l. 1. de Interp. c. 8. Licet autem in Deo non ſit conſultatio, vt aiunt Theologi cum D. Ioanne Damaſceno l. 2. de Fide c. 21; eſt tamen in Deo iudicium certum de agendis, ſine inquiſitione, vt rectè notat D. Thomas 1. 2. q. 9. a. 1. ad 4. Porrò dixiſſe Paulum, *Secundum conſilium voluntatis ſuę*, ad oſtendendam libertatem Dei. Sumitur ex Anſelmo, Hieronymo, & alijs, quibus conſonat Nyſſenus l. de Fato, c. vltimo, vbi inquit:

2. *Non eſt ſub neceſsitate Deus*, & addit ibidem: *Neque volũtatem eius neceſsitati ſeruire fas eſt dicere.*] Ratio à priori eſt; quia obiectum ad extra ex ſua naturâ indifferens eſt, & minimè eſt medium neceſſarium ad ipſum Deum, tanquam ad finem; alioqui Deus haberet neceſſitatem indigentiæ: Ergo voluntas Dei non poteſt determinari ab obiecto; Ergo à ſeipsâ determinatur; Ergo liberè: Antecedens eſt euidens; conſequentiæ ſunt certæ; quia neceſſitas, ſi non prouenit ab obiecto, prouenit ex neceſſitate naturæ

naturæ volentis; ſed quæ prouenit ex imperfectione naturæ, ne quidem eſt in homine, in quo eſt perfectio libertatis: ergo multò minus in Deo, in quo ſunt omnes perfectiones vel formaliter, vel eminenter. Ratio item à poſteriore eſt, quia vt rectè notat Caietanus, & alij Theologi ac Philoſophi.

3. *Si Deus ageret ad extra neceſſitate naturæ, produceret alterum Deum.*] Hoc autem implicat contradictionem; Ergo & id vnde ſequitur: Etenim licet Sol, v. c. agens ex neceſſitate naturæ non producat alium ſolem; ſed alias res inferiores: hoc tamen propterea fit; quia ſolis efficacia limitatur per materiam in quam agit, & quâ eget ad operandum, in eam autem non poteſt producere formam ſibi æqualem: At verò Deus ſecundum totam virtutem ſuam ageret, nec haberet quicquã, vnde limitaretur (cum per ſe ſolum, ſine vllo concurſu cauſæ ſecundæ, producere poſſit tam entia ſpiritualia, quam corporea) ac proinde æqualem Deum produceret, ſicut intra ſe æqualem filium generat. Debet autem intelligi propoſitũ axioma de actione Dei ſimpliciter & abſolutè in ſe ſpectatâ; quia fieri poteſt, vt Deus operetur ad extra, neceſſariò ex ſuppoſitione compoſitâ; quæ etiam neceſſitas conſequentiæ & conditionata dicitur: vt ſi Deus liberè aliquid promittat, ſequitur neceſſitas volendi implere promiſſum, ſine quâ impletione veritas dictorum eius & fidelitas conſtare nequit: verum huiuſmodi neceſſitas libertatem Dei non tollit, nec vllam imperfectionem inuoluit, cum ſupponat liberam determinationem Dei.

4. *Opera Trinitatis ad extra ſunt indiuiſa.*] Eſt commune axioma Theologorum, quo ſæpe vtuntur Patres & Concilia, præſertim Toletanum 6. & 11. vt notat Suarez de Trin. l. 4. c. 10. n. 5. De eodem pulchrè & ſubtiliter more ſuo diſcurrit M. Auguſtinus

l.1. de Trin. c. 5. & ſeqq. Intelligitur autem & verum eſt, non ſolum ratione cuiuſlibet effectûs ad extra producti; qui ſemper neceſſariò procedit ab omnibus perſonis; ſed etiam ratione effectionis & principij agendi, quod eſt ſemper vnum & idem in omnibus perſonis; omnes ſiquidem perſonæ vti eſſentiam, ita omnipotentiam habent eandē plenè & abſolutè, id eſt, quoad omnes actiones illius. Et in hoc fundant Theologi præſens axioma. Vide, ſi placet, Suar. in 1.p. Tract.1. l.2. c.12. n.23. Toletum in c 5. Ioannis, ad illa verba: *Pater meus vſque modo operatur, & ego operor.* Huic verò non obſtat, quod humanitas Chriſti, per vnionem hypoſtaticam depēdeat à ſolâ perſonâ ſecundâ, ſiue à Verbo in ſubſiſtendo; quo modo non pēdet à Patre vel Spiritu ſancto, quia hæc dependentia non pertinet ad aliquod genus cauſæ; quod in propoſito eſſet efficientis: omnis enim efficientia eſt per voluntatem & naturam diuinam; hæc verò dependentia formaliter terminatur ad ipſam relationem ſeu ſubſiſtentiam Verbi: non ergo, vt ad principium efficiens; ſed vt ad ſubſtantialem terminum intimè coniunctum illi naturæ. Ita Suarez tomo 1. in tertiam partem diſp. 8. ſect. 4. ad ſecundam confirmationem.

5. *Quam facile Deus intelligit ac vult, tam facilè operatur.*] Veritatem huius pronunciati non ſolum fides Chriſtiana docet; ſed etiam Gentiles Philoſophi aſſecuti vel ſuſpicati ſunt. Seneca l. 4. de Beneficijs, c. 7. & 8. eam inſinuat, vbi de inuicta Iouis virtute loquitur. Et Cicero l.2.& 3. de Natura Deorum: *Nihil eſt*, inquit, *quod Deus efficere non poſſit, & quidem ſine labore vllo.* Pulchrè autem de eâdem diſcurrit S. Auguſtinus, Tractatu 15. in Ioannem ſub initium, vbi inter alia: *Quid ergo*, ait, *fortius illo, per quem ſine labore facta ſunt omnia?* Ratio eſt; quia adeſt

illi, cum voluerit, poſſe, vt ait Scriptura. Ad pleniorem autem huius axiomatis explicationem, ſciendum eſt, ex D. Thomâ, & alijs, potentiam Dei ſecundum noſtrum intelligendi modum ſubordinari ſcientiæ & voluntati Dei; illi quidem, vt dirigenti actionem; quia Deus rationabiliter operatur omnia: huic verò, vt mouenti & applicanti; quia Deus nihil, niſi voluntariè agit & liberè ad extra; ita quidem, vt quam facilè dictat intellectus, & voluntas efficaciter vult rem quampiam, tam facilè potentia exequatur. Cuius ratio eſt; quia potentia non diſtinguitur, niſi ratione ratiocinatâ ab intellectu & voluntate Diuinâ; &, vt loquitur Suarez, eſt ipſum eſſe Dei, prout per ſe efficax ad extra, tanquam principium principale & immediatum operis. De hac Dei in operando facilitate extat illud Hermetis.

6. *Placitum Dei neceſſitas ſequitur, voluntatem comitatur effectus*, capite 4. Aſclepij.] Nempe placitũ efficax, & voluntatem efficacem; hæc enim comitatur effectus neceſſariò neceſſitate conſequentiæ, ſiue ex hypotheſi, vt diximus paulò ante. Eodem ſpectat illud Philonis, libro de Sacrificio Abelis.

7. *Dictum & factum in Deo ſunt idem.*] Quod etiã vſurpauit Pythias, apud Clementem Alexand. l. 6. Stromatum c. 1. circa medium, vbi additur ex Ariſtophane: *In Deo tantum valet mente agitare, atque agere*; & ex Parmenide: *Idem eſt Deo, intelligentiâ percipere, & eſſe*: Nempe intelligentiâ practicâ, & præeunte volitioni ac executioni. De cuiuſmodi intellectione agit Irenæus, cum ſimili ſenſu dixit: *Vniuerſorum Deus, ſimul, vt cogitauit, perficit id, quod cogitauit, & ſimul ac voluit, etiam cogitat hoc, quod voluit, tantum cogitans, cum vult, & tantum volens, cum cogitat*: Similia habet Cyrillus l. 4. in Ioan. c. 13.

DISTINCTIO VI.

De Perfectione effectuum diuinorum.

1. DEVS *ſemper congruè operatur ad fines rerum.* Sumitur ex l. 2. de Cælo t.34.] Senſus illius eſt, Deum ſemper facere id, quod magis congruit fini, in quem res quæpiam ordinatur; omnia enim fortiter ſuauiterque ex ſuâ ſapientia, bonitate, ac potentiâ diſponit, eiuſque ſapientia ſemper conformis eſt voluntati, per quam operatur, & hęc ſimiliter illi, cumque illa iudicet, ſemper id magis eſſe eligẽdum, quod eſt melius, cum nihil extra Deum abſolutè ſit & ſimpliciter bonum, ac Deo neceſſarium; verè etiam id ex iis melius fieri iudicat, quod diuinæ placuerit voluntati, vt docent Theologi. Et ſecundum hæc intelligendum eſt iſtud Philoſophi:

2. *Deus ſemper facit ex poßibilibus id, quod eſt melius.*] Sumitur ex 8. Phyſic. t. 48. & verum eſt reſpectu finis illius, in quem res quęlibet à Deo ordinatur, ſiue ille ſit bonum alicuius proprium, ſiue bonũ Vniuerſi; alioqui reſpectu termini, ad quem actio Dei terminatur, vel creaturæ quam creat, pręcisè ſecundum ſe in particulari ſpectatæ non debet intelligi pronunciatum, poſſet enim homini, v. c. vel Angelo dare plura & maiora dona tũ naturalia, tum ſupernaturalia, quibus accidentaliter perficeretur: poſſet item rem quampiam, vt arborem, vel leonem, vel hominem conſtituere in altiori ordine naturæ; quod licet fortaſſe rei illi melius foret, & optabilius: non tamen expediret ad generale bonum Vniuerſi. Exempli gratiâ, melius eſſet aſino eſſe Angelum, quã aſinum, vt inquit D. Thomas in qq. diſputatis, q. 3.

de Creatione, a. 3. hoc tamen non fit; quia non conuenit ordini & varietati huius vniuerſi. Quamobrem *Natura*, (& auctor Naturæ Deus) *quamcunque rem facit, aut quia neceſſaria eſt, aut propter melius*, vt docet Ariſtoteles 1. de gen. Animal. c. 4. Tametſi verò nihil commodi videatur accipere homo, v. c. per mutationem in Angelum; quia perderet ſuum eſſe, & totum commodum eſſet Angeli, in quem conuerteretur; cenſetur tamen à multis id illi melius; quia commodum perciperet in altero ſe, ſecundum æſtimationem moralem, idque iuſtiori titulo, quam cẽſeatur amicus in amico beatus. Atque hac de causâ homines aliquando deſiderant mutari in Angelos; ſicuti amicus deſiderat bonum amici cum ſuo malo, & ſicuti idem deſiderare poteſt ſibi bonum cum alio ſuo incommodo, vt conſtat experientiâ. Denique poſſet Deus plures rerum ſpecies creare, quibus ornaretur vniuerſum. Nam

3. *Deus ſemper poteſt facere meliora in infinitum.*] Eſt commune dictum Philoſophorum & Theologorũ, de quo videri poteſt Suarez, d. 30. Metaph. ſect. 17. n. 16. & ſeqq. Ratio illius eſt; quia creatura eſt participatio & imitatio diuinæ perfectionis; ſed nulla poteſt illam perfectiſſimo modo imitari; Ergo ſemper poteſt fieri gradus entium perfectior; Et plures rerum ſpecies creari poſſunt in infinitum. Atque hoc ſenſu verum etiam eſt iſtud:

4. *Plus Deus poteſt facere, quàm intellectus noſter intelligere.*] Quidquid enim intellectus humanus verè & per ſe cognoſcere poteſt, ac non fictitiè ſeu imaginariè, (quo modo concipi ſolent Entia impoſſibilia, vt chymeræ, &c.) id Deus omne, ac longè etiam plura, infinitâ ſuâ potentiâ efficere poteſt; Cum apud illum, *non ſit impoſſibile omne Verbum*, vt eſt apud S. Lucam c. 1. v. 37. Vnde & Apoſtolus:

Potens eſt, inquit, *Deus omnia facere ſuperabundanter, quam intelligimus*, ad Epheſ. 3.20. Neque enim intellectûs noſtri lumen eſt menſura ſeu regula obiecti poſſibilis vel repugnantis omnipotentiæ diuinæ, vt rectè Suarez, d. 30. Metaph. ſect.17.n.13. In hanc quoque ſententiam S. Auguſtinus l. 2. de Ciuitate Dei, inquit: *In rebus miris ſumma credendi ratio eſt omnipotentia Creatoris*, c. 7. initio, vti id variis naturæ miraculis declarat. Sunt nihilominus creaturæ quædam, quæ in certo genere fieri non poſſunt meliores, vt humanitas Chriſti, Beatiſſima Virgo Deipara, & viſio beatifica. Neque enim humanitas Chriſti vniri poteſt meliori Perſonæ; nec B. Virgo poteſt eſſe mater melioris filij; nec viſio beatifica poteſt eſſe circa nobilius obiectum, vt docet D. Thomas, & alij.

5. *Optimi eſt optimum agere.* Sumitur ex 4. Ethic. cap. 7.] Ratio illius eſt; quia ſicut ſe res habet ad eſſe, ita etiam ad operari, & modus operandi ſequitur modum eſſendi. Poteſt autem agens quodlibet dupliciter dici agere vt perfectum & optimum, primo ſi nunquam in agendo aberret; ſed ſemper bene efficiat, quod ſibi proponit efficiendum, vt vult; ſic agens optimum & perfectum contradiſtinguitur ijs agẽtibus imperfectis, quæ non poſſunt aſſequi opere id, quod mente vel imaginatione concipiunt ac proponunt efficiendũ. 2° vt ſemper faciat optimũ, quod fieri abſolutè poteſt, hoc poſteriori modo non poteſt dici Deus ſemper agere vt optimum; quia propriũ eſt agentis infiniti, nunquã in rebus creatis facere optimũ, quod poteſt: Quolibet enim dato poteſt facere melius & perfectius; cum eius potentia nullis finibus arctetur. Dicitur ergo Deus agere optimè priore modo, & hoc eſt perfectiſſimũ agendi genus, in agente libero, ſcil. efficere, id, quod libet, ſine er-

tore. Lege, ſi placet, quæ diximus ſupra, Titulo 11. *de Causâ Efficiente*, diſt. 3. num. 3. & ſeqq.

6. *Deus neceſſariò ſe amat perfectiſſimè intenſiuè, non extenſiuè.*] Dictum hoc ſano modo intelligendũ eſt de extenſione purè obiectiuâ & cauſali, non verò de entitatiuâ & formali in ipſomet actu Dei, vt aliqui exiſtimare videntur; hæc enim extenſio æquè perfecta eſt in Deo atque intenſio. At verò extenſio obiectiua aut cauſalis, reſpectu creaturarum ſcilicet, poteſt eſſe minor; neque enim hęc vllã perfectionem addit ipſi Deo; ſed creaturæ, in quã influit, & ad quã liberè terminatur actus Dei, vt patet ex dictis. Ac propterea ob hanc extenſionẽ non poteſt dici perfectior actus Dei, etiã extenſiuè, cũ perfectio eius nullo modo creſcat aut multiplicetur. Nec ſanè Deus perfectius ſe vult, vel amat, cum vult ſe eſſe & communicare creaturis, quam cum vult ſolum ſe eſſe; quia idem omninò eſt actus, quo vtroque modo ſe vult, & idẽ omninò bonum in ſe habet, vtroque modo ſe volendo; ſolũque ponit in creaturis aliquod bonũ, quãdo vult communicare ſe illis, ſeu eſſe finis illarum, quod non poneret, ſi abſolutè ſolum ſe vellet.

7. *Opera Dei ſunt perfecta.*] Eſt hoc diuinum ſancti Spiritûs elogium, Deuteron. 32. v. 4. dictatum, & è Philoſophis iuxta, Theologiſq; frequenter vſurpari ſolitũ: duplici autem modo videtur poſſe intelligi, 1° Dei operationes in genere morum perfectiſſimas eſſe, eáſq; omnem bonitatis rationem, quam aliquod opus bonũ requirere poteſt, cõtinere: rationes enim, quibus ad agendũ Deus mouetur, æternæ sũt, à lege æternâ, & intellectu infinito ſapiẽtiæ lumine inſtructo manãtes; vnde nullus error in ijs, aut vitiũ contingere poteſt. 2° intelligi poteſt de effectibus & terminis operationis diuinę, & hoc modo oĩa Dei opera ſunt etiam perfecta, ſiue ea conſiderentur quæ ſunt

ad intra, ſiue quæ ad extra, (de quibus ſolis propriè intelligitur effatum, cum propriè ſint opera ſiue effectus Dei) ſingula in genere ſuo, id eſt ſpectata quoad finem, ob quem creata ſunt, & ad quem ordinata. *Omnia* enim *Deus fecit in numero, pondere & menſura*; & vt Geneſis primo dicitur, *Vidit Deus omnia, quæ fecerat, & erant valde bona*. Similiter; *Quidquid Deus hodie facit, ſiue peccata vindicet, ſiue diſſimulet, ſiue gratiam ſubtrahat electis, ſiue conferat: ſiue ventus ſit, ſiue pluuia, ſiue terræ fructus abundet ſiue pereat, pro illo tempore melius fieri non poſſet*, vt ait D. Thomas l. de diuinis moribus circa finem; *quia ex nimiâ caritate & benignitate, immensâ ſuâ ſapientiâ ſingula debito tempore operatur*. Vide, ſi placet, D. Thomam loco citato, vbi fuſiùs per inductionem præcipuorum operum Dei, elogium hoc explicat.

8. *Pulcherrima res mundus; opus enim Dei eſt*] Thales Mileſius apud Laërtium. Prior huius effati pars vera eſt, iuxta explicationem præcedentis; poſteriore oſtendit Gentilis ille Philoſophus, Deum eſſe vniuerſi conditorem, vt de eodem teſtatur etiam M. Tullius, l. 1. de Naturâ Deorum, *Thales Mileſius*, inquit, *qui primus de talibus rebus quæſiuit, aquam dixit initium rerum; Deum autem eſſe eam mentem, quæ ex aquis cuncta fingeret*. Eadem repetit Lactantius lib. 1. cap. 5.

TITVLVS XIII.

De cauſâ Finali.

DISTINCTIO PRIMA.

Variæ Finium Diuiſiones.

1. Finis alius eſt *Cuius*, alius *Cui.* 2. de anima c. 4. Finis *Cuius* dicitur, cuius adipiſcendi gratia agens operatur; vel eſt id, quod per actionem acquiritur, vt ſanitas per curationem. Finis *Cui* eſt is, cui vel in cuius commodum prior finis acquiritur, vt æger.

2. Alius finis eſt ipſa actio, vt contemplatio (quia contemplationis non eſt alius finis, quam ipſamet contemplatio) alius eſt res producta, & permanens poſt actionem, vt domus, quæ fit per ædificationem. 1. Ethic. c. 1. & 1. Mag. moral. c. 3.

3. Alius finis eſt actionis, vt ædificationis finis eſt domus. Alius eſt rei factæ per actionem ſic finis domus eſt habitatio.

4. Alius eſt finis formalis, alius obiectiuus. Formalis eſt actio immanens, quæ verſatur circa obiectiuum. Obiectiuus eſt res, circa quam verſatur formalis. Sic viſio Dei eſt finis formalis, ſeu, Quo poſſidetur Deus, ipſe Deus eſt finis obiectiuus, Qui poſſidetur. Hi duo fines pendent à ſe mutuò, & ideo ex vtróque fit vnus totalis, vt Deus viſus.

5. Alius eſt finis obtinendus tantum, qui iam ante exiſtit in rerum natura; vt diuitiæ ſunt finis auari. Alius eſt etiam efficiendus per actionem agentis, vt ſanitas, colligitur ex 2. Phyſ. c. 3. & ex l. 5. Met. c. 2.

&c lib. 12. tex. 36. & l. 2. de Cælo, t. 64.

6. Alius eſt finis rei ſecundum ſe, v. c. ſciētiæ, qui intrinſecus: alius rem tractantis, v. c. ſcientis, qui extrinſecus.

7. Finis alius eſt proximus, qui immediatè appetitur propter ſe: alius remotus, cui ſubordinatur finis proximus. Quod ſi in illo remoto ſiſtat intentio operantis, tum idem erit etiam finis vltimus.

8. Finis vltimus eſt duplex, vltimus ſimpliciter, & vltimus ſecundum quid. Finis vltimus ſimpliciter dicitur, ad quem homo ſe credit eſſe creatum, & cuius poſſeſſione putat ſe futurum beatum. Vltimus ſecundum quid dicitur, qui in aliqua actionum ſerie tanquam quid vltimum appetitur.

9. Finis *Cui* eſt quadruplex. Primus eſt partialis, vt conſeruatio ſui indiuidui, aut ſpeciei; ſecūdus vniuerſalis, vt cōſeruatio totius vniuerſi; Tertius minus vniuerſalis, & eſt homo, propter quem factæ ſunt omnes creaturæ corporeæ; Quartus vniuerſaliſſimus & vltimus omnium, DEVS.

DISTINCTIO II.

De fine in ordine ad alia cauſarum genera.

1. F*Inis eſt omnium cauſarum prima.*] Eſt commune pronunciatum Philoſophorum deſumptū ex 2. Phyſ. t. 31. & 2. Met. t. 8. & alijs. Ratio illius eſt, quia in tota ſerie cauſarum finis eſt primum mouens & excitans cæteras cauſas ad ſuam cauſalitatē exercendam: hæ enim non cauſant, niſi propter finem, quia cum cauſa efficiens non niſi alicuius gratia operetur, neceſſariū eſt, antequam agat, & materiæ formam inducat, moueri eam à fine, ſicque finis motio

omnium aliarum cauſarum cauſalitates antecedit. Et hoc ſenſu intelligi debet Commentator. 1. de anima t. 45. vbi ait: *Cauſas finales digniores eſſe in eſſentia cæteris omnibus cauſis.* Vide D. Thomam parte prima, qu. 5. art. 4. in Corpore, & 1. 2. qu. 1. a. 2. in Corpore.

2. *Finis eſt primum in intentione & vltimum in executione.*] Sic æger, v. c. volens recuperare ſanitatem, vocat medicum, ſumit potionem, &c. Sanitas eſt vltima in executione; quia vltimum acquiritur; prima verò in intentione, quia prius deſideratur ſanitas, quàm permoueatur homo ad vocandum medicum, potionem ſumendam, & cætera media adhibenda. Sumitur ex lib. 3. de anima, t. 49. & lib. 1. Mag. mor. cap. 19. Vbi ſub finem capitis docetur, finem non ſolum habere rationem finis; ſed etiam principio aſſimilari. Explicatur hoc communi axiomate dictum præcedens; licet enim finis dicatur omnium cauſarũ prima: non tamen omni modo prima eſt; ſed intentionaliter: nam in executione eſt vltima; non quidem reſpectu omnium accidẽtium aut circunſtantiarum, quæ finem conſequi poſſunt; ſed reſpectu mediorum, quæ ordinantur ad finem, & hoc modo:

3. *Finis opponitur principio.* 3. Metaph. cap. 3.] Quatenus ſcilicet ſignificat extremum ſiue terminum motus aut cauſæ efficientis, quæ eſt prima in executione, vt docetur Titulo *de Cauſa Efficiente.* Finis enim eſt id, in quod deſinitur: principium verò id, à quo incipitur. Sumit autem hoc loco Ariſtoteles principium pro eo, *vnde motus oritur*, id eſt, pro cauſa efficiente, cui finis relatiuè opponitur, cum non ad media tantum, ſed ad efficiens quoque referatur. Cæterum finis dicitur primum in intentione, non quod cauſet ſecundum eſſe intentionale, vel apprehenſum, cauſat enim reuera

ſecundum eſſe reale, quod eſt actu, vel videtur eſſe actu: quamuis reuera non ſit,item quod eſt,vel poſſibile obtentu, vel videtur poſſibile, quamuis ſit impoſſibile; ſed dicitur ita, quia cauſa efficiens non operatur niſi ex intentione & cognitione finis, vel formali, ſi intellectu prædita ſit, vel materiali,ſi ſenſum duntaxat habeat; vel denique per naturalem inclinationem dirigitur in finem ab auctore naturæ Deo cognitum, quæ inclinatio eſt inſtar intentionis, cum non habeatur niſi ex intentione ſuperioris agentis. Hæc verò intelligenda ſunt de fine *Cuius* gratia, & non neceſſariò de fine *Cui*, item de fine acquirendo reipſa per media, non de quouis bono, quod ſecundum ſe delectat, & ſimplici affectu voluntatis amatur. Cum enim hoc bonum non ſit opere ipſo acquirendum, nec formaliter ſortiatur rationem finis,non poteſt id in intentione & executione inuerſo ordine collocari. Vide Vaſquez in primã ſecundę, & 1. a. 1. ad primum. Vbi ea, quæ diximus, pluribus defendit contra aliquos Nominales.

4. *Finis eſt cauſa cauſarum.*] Deſumitur ex 2. Phyſ. loco citato, vbi Philoſophus dicit; *id, gratia cuius cætera fiunt, vltimum eſſe & finem cæterorum*; ac refertur à Commentatore in Epitome Metaphyſicę Tract. 3. intelligitur propriè de fine principali, qui cęteras cauſas ad cauſandum excitat, ac proinde cauſa eſt, cur ſuam cauſalitatem exerceant ipſę. Vnde in ſerie cauſarum iſta cauſalis vera eſt à priori: *Quia finis mouet, ideo cauſat agens*, ſiuè, efficiens agit (hoc enim non agit niſi propter finem) & conſequenter,quia propter finem efficiens agit,ideo materia recipit, ſiue patitur, & forma educitur, vel vnitur ad materiam.

5. *Finis eſt potiſſima cauſarum.*] Deſumitur ex Tract. ac verbis iam citatis, & ex primo Mag. mor

c. 19 vbi dicitur: *eius cauſa eſſe vnumquodque.* Intelligitur non in ratione entis; quia efficiens & finis ſunt aliquando æquè perfecta in genere Entis; cum videlicet ſunt eiuſdem rationis & ordinis, vel cum idem ſimul eſt finis & efficiens, vt Deus: Aliquando inæqualiter, cum vel finis eſt ens ſuperius, vel efficiens: Sed intelligitur in ratione cauſandi; in hac enim finis excedit ſimpliciter; quia quemadmodum agere, quam agi pręſtantius eſt, ita in ordine agentium id excellit, quod mouet & nō mouetur, quo pacto ſe habet finis in ordine ad alias cauſas; iuxta illud:

6. *Finis proprium eſt mouere non moueri.* Sumitur ex 3. de anima, t. 54. & alijs.] Mouet ſiquidem finis cæteras cauſas ad cauſandum, vtpote prima omnium cauſarum: ipſe verò, quatenus talis eſt, ab alijs non mouetur; alioquin idem eſſet, eodem reſpectu, prius altero & poſterius: Mouet autem finis cauſam efficientem, & alias non phyſicè effectiuè; ſed motione metaphorica, quæ procedit ab obiectiua bonitate finis actū alliciente & trahente ad ſe appętitum agentis. Atque hac de cauſa Socrates apud Platonem in Phędone ait, quod *Solus finis nomen cauſæ mereatur, cum tota cauſa rei ſit id, propter quod ſit, & interrogationi propter quid res eſt aut fit, ſola reſponſio per cauſam finalem ſatisfaciat;* Vbi moraliter potius, quam phyſicè loquitur Socrates, vt rectè notauit Suarez diſp. 12. Met. ſect. 3. n 8. Etenim in moralibus finis habetur veluti ſola & adæquata cauſandi ratio, non quod aliæ cauſæ nullam cauſandi vim obtineant, ſed quia ex fine habeant, quod ſint cauſæ, ſiuè, quia nullam cauſandi rationem habent, niſi propter finem.

7. *Finis in practicis reſpondet principijs in ſpeculatiuis.* 2. Phyſ. t. 89.] Senſus eſt finem in operabilibus ſeſe habere, vti principium & non vti conclu-

ſio ſe habet in ſpeculatiuis; quemadmodum enim intellectus per cognitionem principiorum inclinatur ad concluſionis cognitionem; ita voluntas propter intentionem finis mouetur ad electionem mediorum, & quemadmodum ratio ſpeculatiua vtitur diſcurſu in ſpeculatiuis, ita ratio practica vtitur quodam ſyllogiſmo in operabilibus, vt rectè notat D. Thomas 1. 2. q. 90. a. 1. in Corp. & alibi ex Ariſtotele 7. Eth. c. 3. Intelligitur itaque de principijs complexis ſcientiarum, quæ ſicuti ſunt cauſa, cur aſſentiamur concluſioni, in diſcurſu ſcientifico, ſic finis eſt cauſa, cur apprehendamus media in operatione; vt fuſiùs dicitur de principijs in genere, vbi explicatur conuertens huius propoſitionis.

8. *Principium in cognitione eſt finis in operatione*, &

9. *Principium operationis eſt finis in cognitione.* 6. Phyſ. T. commentatoris 89. & 7. Meta. T. Comment. 25.] Veritatem habet vtráque propoſitio in quauis operatione propter finem, eo ſenſu, quo dicitur, finis eſſe primum in intentione & vltimum in executione. Primo enim finis cognoſcitur, & operatione tandem per media acquiritur. Media verò quæ ſunt principium operationis poſt finem cognitum & intentum, inquiri, cognoſci, & apprehendi ſolent.

DISTINCTIO III.

De fine in ordine ad media generatim.

1. *Finis nobilior eſt ijs, quæ ſunt ad finem.* 1. Eth. cap. 1. & 2. Phyſ. t. 31. & 3. Top. c. 1.] Verum eſt de quolibet fine vt finis eſt, in ſenſu formali

ſiue reduplicatiuè; ſiue vltimus ille finis ſit, ſiue intermedius, ſiue principalis, ſiue minus principalis. Denique ſiue ille ſit finis, *Cuius* gratia aliquid fit, ſiue finis *Cui*. Item verum eſt de medijs in ſenſu formali, provt media ſunt & ordinantur ad illum finem: hæc enim provt aſſumuntur ad conſecutionem alicuius tanquam finis, minus perfecta eſſe ipſo fine reſpectu ipſius appetentis, nullus hactenus dubitauit, vt ait Vaſquez 1.2. diſp. 8.n. 23. & ratio eſt: *propter quod vnumquodque eſt tale, hoc ipſum magis eſt tale*; ſed propter finem media applicantur, ipſe enim per ſe appetitur: media verò propter ipſum, & ideo magis hoc ipſo amatur. Dixi intelligendum eſſe de fine, vt finis eſt in ſenſu formali, & reſpectu operantis: nam in ſenſu materiali, & ſecundum ſe non ſemper obtinet veritatem: ſæpè enim quiſpiam exercet actiones nobiliſſimas propter pecuniam vel hominum æſtimationem, qui fines à parte rei imperfectiores ſunt ijs, quæ ordinantur ad illos. Vide D. Thomam 2.2. q. 152. art. 5. in Corpore. Malè autem interpres axiomatum Venerabilis Bedæ, & ex illo Gratianus negant propoſitionem intelligi poſſe de fine *Cui*, eo quod homo ſit finis, *Cui* fruitio ſummi boni, id eſt, Dei Optimi Maximi quæritur: non enim qui diligunt DEVM, aut qui ſperant in illum, ordinant ipſum ad ſe tanquam ad finem; ſed amant ſibi beatitudinem tanquam ſubiectum, quod eſt amare coniunctionem ſui cum Deo, tanquam cum fine vltimo ſupernaturali, in quem ille actus tendit natura ſua, abſque vlla expreſſa relatione ſperantis. De qua re videri poteſt Bellarminus lib. 5. de Iuſtificatione c.7. & ſequentibus, & Ægidius Regius de actibus ſupernaturalibus diſp. 19. dub. 6.

2. *Eorum, quæ ſunt ad finem, id nobilius eſt, quod ad finem ducit perfectius.* Sumitur ex Top.3. cap.citato.]

Ratio illius perſpicua fit per explicationem præcedentis; quia ſicuti ſe habet ſimpliciter ad ſimpliciter, ita minus ad minus, & magis ad magis, & quod magis participat rationem & naturam alicuius, hoc etiam magis tale eſt cæteris paribus.

3. *Medium non appetitur niſi in ordine ad finem.*] Nempe ad finem vel vltimatum, vel illi ſubordinatum, qui reſpectu vltimi habere poteſt rationem medij, licet finis rationem habeat reſpectu illius medij, quod ad illum ordinatur. Eſt ſiquidem finis ratio volendi media, vnum medium & vltimo fini propinquius, poteſt eſſe ratio volendi medium remotius, ſicuti finis vltimus eſt reſpectu illius. Pro maiori tamen explicatione.

Notandum eſt 1°. omne medium, vt ſic, eſſe bonum quoddam vtile reſpectu finis illius, ob quem eligitur: In bono autē vtili duos eſſe reſpectus; vnus eſt ad rem, ad quam eſt vtile, vt v. c. reſpectus potionis ad ſanitatem. Alter eſt ad appetentem, vt reſpectus potionis ad hominem.

Notandum 2°. id, quod dicitur vtile reſpectu rei, ad quam vtile eſt, verè non dici bonum vtile; ſed potius connaturale: Ita potio, v. c. non dicitur bonum vtile ſanitati, ſed potius eſt bonum ipſi conueniens, & appetibile per ſe; quia ineſt potioni virtus quędam proportionata ſanitati, & hoc modo verum eſt, quod rei, quæ bonum vtile dicitur, inſit aliquid alteri per ſe conueniens. Si verò bonum vtile quà vtile conſideretur reſpectu illius, cui eſt vtile, nihil habet intrinſecum, cuius ratione ſit appetibile, vt ſi potio conſideretur, præciſo reſpectu, ad ſanitatem, ad quam eſt vtilis, nihil habet, quo conueniat homini: vnde ſi homo ſit ſanus, illam minimè deſiderat. Dixi, ſi conſideretur, quâ vtile, quia ſub alia ratione, id, quod dicitur bonum vtile, dici poteſt bonum honeſtum

neſtum & habere rationem finis. Sic amor Dei, v.c. qui eſt vtilis, in quantum ducit ad vitam æternam; honeſtus eſt, & per ſe appetibilis, quatenus conuenit per ſe homini. Iuxta hunc igitur ſenſum, quemadmodum bonum vtile qua vtile nihil habet intrinſecum, cuius ratione ſit appetibile, ita medium qua medium, non appetitur niſi in ordine ad finem.

4. *Voluntas mediorum vt ſic ſupponit voluntatem finis.* Sumitur ex 1. Ethic. c. 2. & 1. Mag. moral. c. 9.] Eſtque commune axioma morale, à Philoſophis iuxta Theologiſque receptum. Non enim alia eſt ratio volendi media, vt ſic, niſi voluntas finis, quia medium vt medium, habet rationem boni vtilis, & conſequenter rationem appetibilis habet tantum in ordine ad id, ad quod eſt vtile, id eſt, ad ſuum finem. Hinc etiam:

5. *Qui ordinatè incedit, prius intendit efficaciter finem, quam media.*] Ratio huius perſpicua fit ex dictis; quia nimirum media non eliguntur, niſi propter finem prius efficaciter volitum & intentum. Pronunciatum hoc magnum habet vſum in materia de Prędeſtinatione. Qui enim docent, abſolutam electionem ad gloriam, non eſſe ex præuiſione meritorum, ſed ex mera Dei miſericordia, & liberalitate, adeóq; prædeſtinatione priorem, hoc axiomate fortiter probant ſuum intentum: Devs enim, aiunt, agit ſeu procedit ordinatè: ergo prius efficaciter intendit finem, quam media; ergo etiam prius eligit ad gloriam, quæ eſt finis, quam ad gratiam, quæ eſt medium; Ergo etiam prius eligit ad gloriam, quam habeat præuiſionem meritorum, quæ à gratia pendent. Ita D. Thomas 1. par. q. 23. art. 4. Suarez lib. 1. de prædeſt. c. 8. n. 40. Bellarminus, Granadus, & alij.

DISTINCTIO IV.

De fine, prout media nobilitat & actus.

1. *CVius finis bonus eſt, ipſum quoque eſt bonum.* 3. Top. c. 18.] Intelligitur abſolutè de fine rei, ſiue de fine intrinſeco, & verùm eſt, tum in genere naturæ ſiue Entis; tum etiam in genere moris, vt notat Interpres axiomatum Bedæ. Primo enim quoad Entitatiuam ſiue naturalem bonitatem omne ens bonum eſt; quia finis illius intrinſecus & eſſentialis eſt Deus Optimus Maximus; Siquidem, *vniuerſa propter ſemetipſum operatus eſt Dominus.* Prouer. c. 16. Secundo etiam quoad bonitatem moralem: Cuius finis bonus eſt moraliter, idipſum quoque moraliter cenſetur bonum, niſi aliqua circunſtantia vitietur, quæ eſt generalis limitatio huius pronunciati. Dixi, intelligendum eſſe de rei fine intrinſeco; ad quem videlicet per ſe illa veluti medium ordinatur, vt, v. c. virtus ad beatitudinem: nam in medijs per accidens locum non habet pronunciatum; non enim ſequitur ex eo, quod bona ſit ſanitas corporis, etiam bonam eſſe ebrietatem, quæ poteſt eſſe cauſa illius, & medium per accidens: neque etiam ex eo, quod bonus ſit actus Eleemoſynæ, ſequitur eſſe licitum furari ad eiuſmodi actum exercendum, quia non eſt medium per ſe idoneum. Vide explicationem illius generalis axiomatis: *Quorum cauſæ bonæ ſunt, ipſa quoque ſunt bona,* &c; *Cuius conditionis eſt cauſa, eiuſdem ſuo modo eſt effectus.*

2. *Finis coronat opus.*] Dicti illius Vulgaris veritas patet per explicationem præcedentis. Sicuti enim forma phyſica ſiue naturalis, in ſuo genere ſpecificat,

& perficit materiam primam; ſic cuiusvis operis finis ſuo etiam modo, ipſum opus ſpecificat, format & quaſi coronat. Actus enim, vt Philoſophi, aiunt, ſumunt ſuam ſpecificationem primam à termino ſiue fine, cum quo identificantur.

3. *Bona intentio minuit malitiam prauæ electionis.*] Eſt hoc dictum S. Auguſtini lib. de Mendacio, & refertur capitulo. *Primum*, & capitulo, *Mihi*, cauſa 22. quęſt. 2. Explicat id Auguſtinus ibidem exemplo Mendacij, docetque leuius eum peccare, qui mentitur ad ſaluandam vitam proximi, quam qui ex libidine aut alia cauſa parui momenti: ratio naturalis eſt, quia opus quodcunque factum ex alio fine, & volitum propter aliud, minus voluntarium eſt, quam ſi propter ſe fieret; vnde huiuſmodi mēdacia, v. c. quæ committuntur ad ſaluandā vitam proximi, vel alium quemcunque finem perhoneſtum (& eadem eſt ratio de alijs actibus malis) minus grauia cenſentur; quia in illis eſt maior cauſa incitans & impellens ad eiuſmodi actum exercendum, proindéque minus fit liberè, ſiue voluntariè; adeóque tam grauis poteſt eſſe cauſa motiua, vt actum, qui non ſit intrinſecè malus, omnino honeſtet. Vide Vaſquez in primam ſecundæ, diſp. 94. cap. 5.

4. *Ex duobus agentibus, cuius finis nobilior; id eſt præſtantius,*] Reduplicatiuè videlicet & formaliter, vt agens eſt, & cæteris paribus, eodem ſenſu, quo diximus, id eſſe bonum, Cuius bonus eſt finis. Sumitur ex 3. Top. c. 1. & 1. Eth. c. 1. Sic, v. c. nobilior eſt medicus animi, quam corporis. Simili modo: *ea actio eſt præſtantior, cuius finis eſt nobilior.* Sic, v. c. nobilius eſt in virtutum ſolidarum & perfectarum ſtudium incumbere, quam in doctrina, vel alijs occupari donis naturalibus & humanis. Huius enim ſtudij finis ex ſe longè, quam illius inferior eſt.

5. *Finis eſt optimum cuiuſque rei.* 2. Phyſ. t. 74.] Senſus huius verus eſt idem, qui illius: *Finis nobilior eſt ijs, quæ ducunt ad finem.* Dicitur enim finis cuiuſque rei optimum in comparatione omnium illorum, quæ ordinantur ad ipſum; quia cum finis propter ſe appetatur: alia verò propter finem, rectè ſequitur: finem vt ſic & in ſenſu formali nobiliſſimum eſſe omnium mediorum, quæ ſunt ad finem reſpectu videlicet operantis & ordinantis media ad finem, vt explicatum eſt propoſitione citata, atque hoc ſenſu intelligi debet Interpres axiomatum Venerabilis Bedæ. Toletus in 2. Phyſ. t. 74. allegato, & alij in hunc locum: Nam ſi de fine intelligantur ſpecificatiuè, ſiue in ſenſu materiali, vt verba eorum ſonant, falſa erit illorum interpretatio, cum ſæpè res nobilior ordinetur ad aliam longè ignobiliorem. Vt v. c. ſcientia ad diuitias. Ratio eſt, quia finis ſolùm mouet metaphoricè, & ideo non oportet, vt vel formaliter, vel eminenter à parte rei, & ſecundum ſe contineat omnem perfectionem eorum, quæ ordinantur ad ipſum, ſed ſatis eſt, quod habeat aliquam rationem boni veram vel apparentem, ſub quæ propter ſe mouere poſſit appetitum: Quod ſi tamen ordo in finem ſit rectus & iuxta inſtitutionem naturæ, ſemper finis à parte rei perfectior erit re qualibet ordinata in ipſum, vt in finem primarium. Ita Suarez diſ. 26. Metaph. ſec. 1. n. 9. & ſequentibus. In quem ſenſum Themiſtius ad Textum 74. citatum ait: *Id cuique rei melius eſſe dicendum eſt, quod maximè ſit cuique naturæ congruum.* Itaque finis nobilior eſt ijs, quæ ſunt ad finem, & eſt optimum cuiuſque rei, non reduplicatiuè modo, quod in omnium finium genere locum habet; ſed etiam ſpecificatiuè, idque vel ſecundum ſe, ſi primarius ille ſit, & rectè & congruè ad re-

rum naturas ornetur, vt ait Suarez ſect. citata, n. 11; vel certè ſecundum iudicium operantis ſi talis ordo non ſeruetur.

6. *Bonum maius non ordinatur ad minus.*] Non poteſt rectè & congruè ad rerum naturas maius bonum referri ad conſecutionem minoris, ita vt minus bonum abſolutè præferatur maiori, ſiue vt ſit finis illius primarius: id enim inordinatum eſt, & rectæ rationi repugnat, vt patet ex ante-dictis: & hoc ſenſu vera eſt propoſitio: poteſt tamẽ rectè quiſpiam ordinare maius bonum ad obtinendũ minus, ita vt hoc ſit finis illius proximus, aut ſecundarius; quomodo ordinatè quis vtitur arte, ſcientia & potentiis animæ ad comparandum honeſtum aliquod lucrum; Cum tamen hoc in ſe ſit bonum ignobilius, quam illa: Neque verò in hoc fit iniuria ipſi maiori bono, dum ſic ordinatur ad minus; quia non propterea priuatur ſua honeſtate, & quia vtrumque tandem tendit in finem vltimum, & quia ſæpe inferiora à ſuperioribus conuenienti ratione iuuãtur, vt rectè obſeruat Ægidius Regius, diſp. 5. de Pœnit. diſt. 5. n. 41. & Suarez To. 4. in 3. d. 5. ſ. 2. n. 17. vbi ait, Deum etiam interdũ ordinare bonum excellentioris ordinis ad bonum ordinis inferioris, quando vtrũque in gloriam ſuam cedit; quomodo ordinauit Incarnationem & Paſſionem Chriſti ad gloriam noſtram.

DISTINCTIO V.

Omnia fieri ob aliquem finem.

1. OMne *Ens à natura productum habet aliquem finẽ.* Sumitur ex 3. de Anima, t. 60. & aliis.] Senſus eſt, omne ens naturale ordinatum eſſe ad

aliquem determinatum finem à cauſis naturalibus, à quibus intentum eſt & productum. Patet inductione omnium omnino rerum creatarum. De his ſiquidem verum eſt & intelligitur pronunciatum: vel enim productæ ſunt ad conſeruandum vniuerſum, vel ad exornandum, vel ob aliam cauſam finalem. *Nam & noxia animantes aut pœnaliter lædunt, aut ſalubriter exercent, aut vtiliter probant, aut ignoranter docent*, vt inquit S. Auguſtinus, lib. 3. de Gen. ad litteram c. 17. & ratio eſt, quia:

2. *Deus & natura nihil agunt fruſtra.* 1. de Cælo, cap. 4. t. 32. & 3. de Anima t. 45. & alijs.] Etenim Deus eſt agens intellectuale perfectiſſimũ, quod neceſſariò in ſuis actionibus habet aliquem finem, alioquin imperfectum haberet modum operandi, vnde reſpectu Dei nihil fortuitum eſt aut caſuale, quia nihil euenit aut euenire poteſt, præter intentionem aut præſcientiam, aut præuiſionem illius. Per naturam autem intelligitur hîc ſeries cauſarum naturaliter agentium. Has vero nihil agere temere, vtpote quæ in agendo ſubordinatæ ſunt naturæ naturanti, id eſt, Deo, ſed omnia in ſuos fines ordinare probat Ariſtoteles 2. Phyſ. c. 8. ſex argumentis, & omnes philoſophi cum eo: Vltimum eorum eſt, quia ſi agentia naturalia non agunt propter finem, tollitur natura, quia tollitur motus. Sequela probatur: quia omnis motus ordinatus eſt ad certum terminum, ſiue finem; ergo ſi tollitur finis, tollitur etiam motus; ſublato autem motu, tollitur natura, quæ eſt principium motus. Atque hac de cauſa opus naturæ dicitur eſſe opus intelligentiæ, vt explicabitur Tit. *de Natura.* Hinc etiam perſpicua fit veritas axiomatis iſtius:

3. *Natura agit propter finem.* 2. Phyſ. c. 8. de illo loquens Commentator 2. Phyſ. c. 75.] Aſſeruit mul-

tum conferre ad cognitionem diuinæ prouidentiæ, quod videlicet palam ſit, omnia creata tam ordinate & ingenioſè in ſuos fines dirigi. vt cum, v.c. primo fit ſemen, poſtea arbor, deinde folia, tum flores, tandem fructus, &c. cum plantæ radices agunt deorſum, vt è terra poſſint attrahere alimenta; producunt folia, frondes, clauiculas ad tegendos & continendos fructus, &c. Cum ingenioſiſſimè auicula cōſtruit nidum ad fouendos pullos; aranea texit telam ad captandas muſcas, &c. Atque hac de cauſa rectiſſimè Hippocrates, ſcripſit naturam eſſe eruditam, & arte ac iuſtè omnia peragere, vt obſeruat Galenus lib. 9. de Decretis Hippocratis.

4. *Natura nibil patitur otioſum.* lib. 2. de part. Animal. c. 13.] Per naturam intelliguntur tum cauſæ naturales, quibuſcum Deus operatur & non præbet ſuperfluum concurſum ad producēdum aliquid, quod otioſum ſit omnino aut fruſtra. Tum etiam intelligitur natura naturans, id eſt, DEVS, qui in hac mundi vniuerſitate nihil omnino fruſtra, & otioſum eſſe patitur, ſicut prudens & induſtrius Pater-familias curare ſolet, ne quid omninò domi ſuæ obtorpeſcat. Patet huius effati veritas inductione omnium entium naturalium. *Vnumquodque*, enim, *eſt propter ſuam operationem*, id eſt, propter ſuum officium, vt docet Ariſtoteles. Vnde etiam D. Auguſtinus malos homines ait eſſe vſui in mundo; nimirum vt exerceant bonos, & ipſos in virtute ſtabiliant, ac proinde DEVM in eorum productione fine intentionis ſuæ non carere. Ex quo etiam perſpicuum fit particulam, *Fruſtra*, in ſuperiore axiomate non modo ſumi pro eo, quod temere fit ſine cauſa, vel ratione, aut ad nullum vſum deſeruiens, ſed etiam pro eo, quod finem non conſequitur, propter quem eſt inſtitutum: neutro enim modo Deus & natura operantur fruſtra,

aut aliquid patiuntur otioſum, vt dictum eſt. Eadem de cauſa Theologi docent in materia de prædeſtinat. Diuinam Prouidentiam, licet non ſemper aſſequatur finem particularem, ſemper tamen aſſequi finem vniuerſalem, quem ipſa ſemper efficaciter intendit. Ratio eſt, quia exempli gratia homines, quibus Deus prouidit media ad ſalutem & finem ſuum particularem ſufficientia; vel benè ijs vtuntur medijs, & tunc aſſequitur Deus manifeſtationem alicuius ex attributis, nempe miſericordiæ & bonitatis: vel malè ijs vtuntur, ita vt damnare eos oporteat, & tunc etiam manifeſtatur aliquod ex attributis diuinis, ſcilicet iuſtitia, & ita conſequenter in omnibus alijs. Semper ergo Deus (& ipſa natura aſſequitur finem vniuerſalem?) de quo intelligitur illa Eccleſiæ oratio: *Deus, cuius prouidentia in ſui diſpoſitione non fallitur*, &c. Vide Suarez lib. 1. de Prædeſt. c. 18. n. 5. & lib. 2. de Auxiliis, c. 7. n. 18.

5. *Quidquid fit, fit ob aliquem finem.* Sumitur ex 7. Meta. c. 2. t. 59.] Vbi dicitur de ratione cauſæ agentis eſſe, vt reſpiciat finem, nimirum vel à Deo, vel ab agente creato, & particulari intentum; ſiue ille finis particularis ſit, qui non ſemper obtinetur ob varia, quæ intercurrere poſſunt impedimenta, ſiue ſit vniuerſalis, cuius aſſecutione nunquam fruſtratur, vt patet ex dictis. Omnes enim res agunt propter finem pro ſua quaque natura & diſpoſitione ſecundum quam naturali pondere in eum feruntur quo fit, vt cauſa efficiens & finalis à Philoſophis ſibi mutuo opponi, & correlatiua eſſe dicantur. Vide Conimb. 8. Phyſ. c. 2. t. 20.

6. *Omnis appetitio tendit in finem vltimum.*] Colligitur ex Ariſtotele 1. Eth. c. 7. Vbi ait, *omnia, quæ à nobis experuntur, propter felicitatem expeti*: & ratio eſt; quia quidquid appetitur: nō niſi ſub ratione alicuius

boni appetitur; vel ergo eiuſmodi bonum eſt perfe-ctũ, & ita eſt vltimus finis; vel non eſt omnino per-fectum, ſicque in ordine ad perfectum appetitur. Semper enim alicuius inchoatio ad perfectionẽ eiuſ-dem ordinatur, & imperfectũ tam in moralibus, quã in naturalibus & artificialibus eſt inchoatio perfecti.

Nota, autem, tribus modis aliquid appeti poſſe propter finem. 1° Formaliter. 2° Virtualiter. 3° In-terpretatiuè. *Formaliter* aliquid appetitur propter finem, cum actualiter quis refert media ad finem. *Virtualiter*, cum quis operatur ex vi intentionis finis virtute remanentis. *Interpretatiuè*, denique vel habi-tualiter dicitur operari aliquis propter finem, cum vel exercet actionem, quæ ex natura ſua in illũ finem refertur; vel ita eſt affectus erga illum finẽ, vt actionẽ quam exercet, licet ex natura ſua in illum non refera-tur; ſi de illo tamen cogitaret, facilè in illũ referret.

Nota 2. Finis ſimpliciter vltimus dupliciter acci-pitur. Primo, in genere ſiue in communi, & eſt cu-mulus omniũ bonorum, ac abſentia omnis mali ſa-tians hominis appetitum, non conſiderando, an ſit in hac vel illa materia in particulari. 2°. ſpeciatim ſiue in particulari, & eſt res illa particularis, cuius poſſeſ-ſione redditur homo beatus: illa autem res ſecun-dum rectam rationẽ eſt Deus ipſe: Dicitur ergo om-nis appetitio tẽdere in finem vltimũ; quia homo ſal-tẽ habitualiter, ſiue interpretatiuè omnia ſua opera-tur propter finem vltimũ in genere ſumptum: *Omne, ſiquidem, bonum partiale tendit ad complementum boni totalis;* ergo appetitio boni partialis videtur habitua-liter procedere ab appetitione boni in genere: Cẽſe-mur n. habitualiter vel interpretatiuè appetere partẽ propter totũ. Dixi hominẽ omnia appetere propter finem vltimum in genere ſumptũ, potius quam pro-pter finem vltimum in particulari; quia nimirum ex

natura ſua, bona particularia ſiue vera, ſiue apparentia tantum referuntur ad cumulum omnium bonorum, non ita ad Deum, vt perſpicuum eſt in actibus peccaminoſis.

DISTINCTIO VI.

Omnia fine ſuo definiri, & in illo quieſcere.

1. IN *finibus & medijs non datur proceſſus in infinitum*, Sumitur ex lib. 1. Eth. c. 1.] Vbi Philoſophus inquit: *Neque omnia ob aliud eligimus, in infinitum enim fieret proceſſus, vanuſque & inanis appetitus noſter eſſet.* Explico & probo. In intentione finis non poteſt dari proceſſus in infinitum; ita vt vnus ſemper intendatur propter alium; ergo aſſignandus eſt aliquis vltimus. Antecedens probatur; quia fines per ſe ſubordinati in motione voluntatis pendent à ſe mutuo, ergo debet eſſe aliquis vltimus. Probatur conſequentia, quia ſi nullus ſit vltimus, non erit id, in cuius virtute debent cæteri mouere; nam illud eſt finis vltimus. Item in executione mediorum non poteſt dari progreſſus in infinitum à parte anteriore; aliàs nunquam inciperetur executio: Si enim verum eſſet, quod neq; ab hoc medio debeat inchoari executio, neque ab illo, & ſic in infinitum nunquam inciperetur executio, ergo neque in intentione finis poteſt dari progreſſus in infinitum; quia ſicuti ſe habet primum medium ad ſequentia in ordine executionis, ſic ſe habet finis vltimus ad fines ſubordinatos in motione voluntatis: quamuis enim in ordine executionis finis ille ſit vltimum: in ordine tamen intentionis, aut mouentis voluntatem eſt primum.

2. *Adepto fine ceſſat actio.* 1. de Generat. c. 7. t. 55.] Pronunciatum iſtud Ariſtotelis intelligendum eſt de actionibus, quibus finis quæritur, aut quoquo modo procuratur. Eæ namque poſt adeptionem finis ſuperuacaneæ forent. Addit autem D. Thomas in quartum, diſtinct. 48. q. 2. a. 2. & ex illo Ferrarienſis lib. 1. contra Gentes, c. 20. duo motuum, actionumvè genera reperiri; alios eſſe motus, quos ſequitur finis, è quorum numero eſt deambulatio, quam bona valetudo ſequitur; alios, quos ipſe finis comitatur, quo pacto cęleſtium corporum motus comitatur imitatio diuinæ naturæ in cauſando tanquam eorum finis. Ait ergo D. Thomas; motus prioris generis ceſſare præſente fine, poſterioris non item. Cuius ratio eſt, quia iſti ordinantur in finem, vt in terminum, hi verò vt ſic nequaquam.

3. *Fine ſuo omnia definiuntur.* 3. Ethic. c. 7. circa medium.] Vbi ex illo probat finem viri fortis, qua talis eſt, eſſe honeſtatē fortitudinis; ac proinde eum illius cauſa ſubire & agere omnia, quæ ad ipſam fortitudinem pertinent, id eſt, ferre aduerſa & metuere, & identidem confidere, quæ oportet, & gratia cuius oportet, & vt oportet, & quando oportet. Ratio huius perſpicua fit ex ipſa finis etymologia: ſiue enim is accipiatur pro qualicunque deſitione: vel termino rei, vt vulgariter accipi ſolet, ſiue pro cauſa finali, quæ ab Ariſtotele 2. Phyſ. dicitur eſſe id, cuius gratia cætera fiunt, ſemper verum eſt dicere ſingula ſuo fine terminari.

4. *In fine conſiſtunt & quieſcunt entia.*] Sumitur ex eodem c. 7. & ex lib. 1. de Cælo c. 9. t. 100. in fine, vbi ait, *omnia quæ mouentur, quieſcere cum venerint in proprium locum.* Pro explicatione

Notandum eſt, quietem dupliciter ſumi. Primo pro mera priuatione motus præcedentis, vel ceſſa-

tione à motu. 2°. pro poſitiua & quieta poſſeſſione Termini, ad quem conſequendum res naturaliter ordinatur, & in cuius poſſeſſione finaliter conquieſcit. De vtraque quiete verum eſt axioma. Primo enim entia non quieſcunt priuatiuè à motu, niſi illo ceſſante; ſiue in fine aut termino eiuſdem. Secundo etiam poſitiuè non quieſcunt, niſi in poſſeſſione finis ſui, ſiue termini vltimati; quia omne ens naturaliter appetit ſuam perfectionem, vt dicitur Titulo *de Perfecto*; atqui verò

5. *Vltima rei perfectio eſt ſui finis conſecutio.* Refertur à D. Thoma prima parte, q. 103. a. 1. in Corp.] Patet primo in naturalibus ſiue neceſſariis: Hæc enim naturali inclinatione, ſiue pondere ſemper agunt, donec aſſequantur ſuum finem ſeu terminũ, vt, v. c. lapis ſemper grauitando conatur ad ſuum centrum, in quo vltimato quieſcit. Secundo. Patet in liberis ſiue intellectualibus: homo enim & intelligentiæ in nulla re creata, ſed in ſolo rerum omnium creatore Deo extremè conquieſcunt: Deus ſiquidem eſt vltimus finis rerum omnium, vt mox dicetur: vnde non minus verè quam piè D. Auguſt.

6. *Feciſti nos Domine ad te, & inquietum eſt cor noſtrum, donec quieſcat in te.* lib. 1. Confeſſ. cap. 10.] In quam ſententiam D. Cyprianus ſerm. de Aſcenſione Domini: *Conuertere*, ait, *ô homo ad eum, qui eſt requies tua, extra quem nihil eſt niſi tormentum, ſi Deum habes, quid amplius deſideras? Si Deus eſt tuus, quid vltra quæris? Si Deus poſſeſſio tua eſt, quid deeſſe tibi poterit?* Et verò infinita Dei maieſtas non noſtro merito, ſed mera ſua bonitate creauit hominem ad imaginem & ſimilitudinem ſuam, non vt ille vitam ſuam pro libitu inſtitueret, ſed vt Creatorem ſuum in hac mortali vita omni veneratione, ac laude afficeret, eique ſeruiens ad vitam æternam perueniret;

Ac licet ſufficere potuiſſet, naturali duntaxat felicitate hominem beare; eum tamen Deus ad alium ſtatum longè altiorem nobiliorémque eleuare voluit; nempe ad claram ſuæ eſſentiæ viſionem, vt eadem, qua Angeli, imò qua ſummus ipſe Deus beatitudine perfrueretur, iuxta illud: *Scimus, quoniam cum apparuerit, ſimiles ipſi erimus, quoniam videbimus eum ſicuti eſt.* Ioannis 1. 3. v. 2.

DISTINCTIO VII.

Præcipua finium genera.

1. H*Omo eſt quodammodo finis omnium.* Sumitur ex 2. Phyſ. t. 24.] Vbi dicuntur noſtri gratia eſſe omnia, ſiquidem ait Ariſtoteles: *Finis quoquo modo & nos ſumus*, & ex 1. Polit. cap. 5. Vbi dicitur, *Conueniens eſſe vt omnia homini pareant.* Intelligitur itaque, & verum eſt hoc ſenſu: homo eſt finis minus vniuerſalis omnium rerum corporearum: hæ enim propter hominem factæ ſunt; quo facilius ille finem vltimum & vniuerſaliſſimum, qui Deus eſt, conſequeretur, idque tum ex ſingulari illius erga hominem beneficio; tum quia homo iure inſitæ nobilitatis & eminentioris formæ prærogatiuâ, toti naturæ corporeæ dominatur: eſt enim naturæ lege comparatum, vt quæ inferiora ſunt, ſuperioribus ſuis, certo ordine ſubdantur, illiſque ſubſeruiant, iuxta illud:

2. *Deterius eſt ſemper gratiâ melioris.* Sumitur ex 1. Politicorum c. 5. iam citato. Sic forma elementi, quæ omnium deſpicatiſſima eſt, ad formam corporis mixti ordinatur; forma corporis mixti ad vegetatricem; vegetatrix ad ſenſus compotem;

hæc tandem ad animam rationalem, quæ omnium naturalium formarum numeros & perfectiones in ſe complectitur: Sic etiam

3. *Plantæ ſunt animalium cauſa.* Ibidẽ.] Nimirum, quia natura in omnibus ordinatè procedit, & nihil fruſtra: ac proinde partes vniuerſi ita diſpoſuit, vt ſemper inferiores proximè ſubſeruiant ſuis ſuperioribus. Sic item

4. *Cætera animalia ſunt cauſa hominum.* Ibidem.] Neque animalia modo, ſed omnia etiam animalibus ignobiliora, vt plantæ, mixta non viuentia, elementa, & vno verbo omnia, quæ viſibili hoc mundo cõtinentur, vt dictum eſt, & pulchrè oſtendit Cicero, lib. 1. de Legibus circa medium. *Itaque ad hominum commoditates*, ait, *& vſus tantam rerum vbertatem natura largita eſt, vt ea, quæ gignuntur donata conſulto nobis, non fortuito nata videantur, nec ſolum ea, quæ frugibus ac baccis terræ fœtu profunduntur; ſed etiam pecudes, quod perſpicuũ ſit, partim eſſe ad vſum, partim ad fructum, partim ad veſcendũ procreatas.* Vide Leſſij diſputationem de ſtatu vitæ deligendo, §. 167.

5. *Vniuerſum eſt propter ſemetipſum.*] Iſtam Ariſtotelis ſentẽtiam attingit, & ſequitur Marcus Tullius Cicero, lib. 2. de Natura Deorum, his verbis: *Vt clypei cauſa inuolucrum, vagina autem gladij: ſic præter mundum cætera omnia aliarum rerum cauſa ſunt generata.* Quæ ſi ita intelligatur, vt mundus nullum ad extrinſecum finem, puta ad gloriam & laudem Conditoris ſui, productus eſſe dicatur, falſa eſt & erronea in fide: Voluit enim eius Architectus, vt per creatarum rerum vſum & contemplationem ad creatoris cognitionem, venerationem, atque amorem per quoſdam quaſi gradus aſcenderemus. Vt docet Apoſtolus ad Romanos c. 1. v. 30. Sin autem ſenſus ſit, vniuerſum eſſe quoddam totum ex pluri-

bus partibus conſtans, quarum ſingulæ ſint propter actus & operationes ſuas, vt auris, v. g. ad auditionem, viſus ad viſionem, &c. omnia autem propter perfectionem totius, vt materia propter formam; partes enim habent rationem materiæ, totum verò formæ, ſic rectè dicitur vniuerſum eſſe propter ſemetipſum: Cum non ſit pars alicuius totius, ad quod referri poſſit.

6. *Homo conditus eſt, vt ſit Dei auctoris.*] Sumitur ex Apologetico D. Iuſtini, vbi ait: *hunc mundum non temerè conditum eſſe dicimus, ſed generis hominum cauſa, ipſum verò hominem, vt ſit Dei auctoris.* Idem fuſiùs oſtendit & probat Lactantius, lib. de ira Dei, c. 14. Sicuti mundum propter hominem machinatus eſt, inquiens, ita ipſum propter ſe tanquam Diuini templi antiſtitem ſpectatorem operum, rerumque cæleſtium. Solus enim homo eſt, qui ſentiens, capáxque rationis intelligere poſſit Deum, qui opera eius admirari, virtutem poteſtatemque perſpicere, idcirco namque conſilio, mente, prudentia inſtructus eſt, ideo ſolus præter cæteras animantes rectus corpore ac ſtatu factus eſt, vt ad contemplationem parentis ſui excitatus eſſe videatur. Ideo ſermonem accepit ſolus ac linguam cogitationis interpretem, vt enarrare maieſtatem Domini ſui poſſit. Denique ei cuncta ſubiecta ſunt, vt factori atque artifici Deo eſſet ipſe ſubiectus. Vide D. Thomam in ſecundũ ſent. diſtinct. 2. q, 1. a. 3. Vbi pulchrè oſtendit, Angelos factos eſſe propter hominem, & è conuerſo hominem propter Angelos.

7. *Vniuerſa propter ſemetipſum operatus eſt Dominus,* Prouerb. 16. v. 4.] Sicuti enim ipſe primum eſt principium rerum omnium & reſpectu eius cauſæ omnes principiaque in effectis numeranda ſunt, vt Tit. *de Deo, vt eſt cauſa prima.* Ita etiam

8. *Deus eſt vltimus & vniuerſaliſſimus omnium finis.*] Ad illum namque omnes alij fines referuntur & rationem mediorum induunt, quod pulchra gradatione oſtendit Apoſtolus 1. ad Corinth. c. 3. v. 22. *Omnia veſtra ſunt, ſiue vita, ſiue mors, ſiue præſentia, ſiue futura, omnia veſtra ſunt, vos autem Chriſti, Chriſtus autem Dei.* Ratio naturalis eſt, quia ſi datur aliqua ſubſtantia, quæ ſit prima cauſa efficiens, illa eadem non poteſt non eſſe vltimus finis, ſecundum diuerſas cauſandi rationes, in ſe eſſentialiter incluſas; quæ connexio euidens eſt ex eo, quod: *quidquid habet cauſam finalem, cauſam quoque efficientem habeat.* Nam cum finis ſit id, cuius gratia agens operatur, impoſſibile eſt, vt effectus finis non ſit etiam effectus alicuius efficientis. Ergo impoſſibile eſt, vt aliquid ſit primum agens, & ſit propter aliquem finem. Primum verò agens à nullo eſt factum, & quod non eſt ordinatum ad alium finem, eſt in ſeipſo ſummum bonum, atque omnium optimum & perfectiſſimum; ergo eſt præcipuus atque vltimus reliquorum omnium finis. Id, quod Priſcos etiam Philoſophos lumine naturali cognouiſſe rectè affirmat, Sotus in c. 1. ad Romanos, & patet ex plurimis illorum ſcriptis atque ſententiis, vt ex illo Callicratidis Pythagorici.

9. *Mundus ad vnum optimum dirigitur.* lib. de Felicitate familiarum apud Stobæum ſermone 85.] Cum enim ratio naturalis dictet, omnia eſſe propter aliquem finem, cumque non detur in finibus progreſſus in infinitum, vt docet Ariſtoteles 1. Eth. c. 1. & alij communiter: neceſſe eſt tandem ad finem aliquem vltimum & optimum rerum omnium deuenire; qui non eſt alius, quam Deus; iuxta illud:

10. *Vnum*

10. *Vnum optimum eſt Deus ipſe*: Callicratides ibidem.] Cum enim mundus corporeus ſit propter hominem, vt dictum eſt, & homo ſimiliter ſit propter DEVM, concludendum eſt demum, omnia eſſe propter DEVM. In alijs verò entibus creatis, quæ ſunt homine ſuperiora, eadem valet ratio, quæ in homine, vt oſtendatur ea quoque eſſe vltimatè propter Deum.

DISTINCTIO VIII.

Finis cognitio homini neceſſaria.

1. *Finis cognitio vitæ humanæ eſt ordinatio.* Sumitur ex 1. Eth. c.2.] Vbi cum planè confirmare vellet Ariſtoteles, cognitionem finis ad inſtituendam vitam, maximum habere momentum, in hunc modum locutus eſt. *Ecquid igitur ad vitam momenti plurimum in eius cognitione poſitum eſt, noſque ſi tanquam Sagittarij aliquid, quod ſpectemus, habeamus, nonne ita facilius, quid nos facere oporteat aſſequemur?* Mos ſiquidem Ariſtoteli eſt, vt ſæpe, quæ affirmare inſtituit, ea interrogando efferat, id quod illum hoc loco feciſſe perſpicuum eſt; quia nihil, quod in alterum dirigitur, rectè ordinari poteſt: niſi cognoſcatur illud, ad quod directio eſt inſtituenda, vt pulchro Sagittarij exemplo declarat ibidem Philoſophus; quo ante illum vſque fuit doctiſſimus Iſocrates in Epiſtola ad Iaſonis liberos, vbi finem initio conſtituendum eſſe docet, deinde ſingulas ad illum ordinandas actiones: atqui tota vita humana ordinari debet ad finem ſuum vltimum; ergo habenda eſt cognitio de vltimo & optimo fine humanæ vitæ, vtpote directio illius, ſiue ordinatio futura; quia ſem-

per. Vide Leſſium Præfatione *de Summo Bono.*

2. *Ratio eorum, quæ ſunt ad finem, ſumitur ab ipſo fine.* Elicitur ex eodem cap. & ex 3. Phyſ. t. Commentatoris 89.] Atque hac de cauſa neceſſariam eſſe finis noſtri cognitionem frequentiſſimè oſtendunt non modo Philoſophorum & Sanctorum Patrum ſentẽtiæ; ſed ipſa etiam ſacræ Paginæ elogia, vt cum Eccleſiaſticus, c. 7. v. 4. ait: *In omnibus operibus tuis memorare nouiſſima tua, & in æternum non peccabis.* Et Moyſes Deuteronomij 22. v. 29. *Vtinam ſaperent, & intelligerent, ac nouiſſima prouiderent.* In quam ſententiam D. Bernardus Epiſtola 292. *Vtinam,* inquit, *ſaperes, quæ Dei ſunt, intelligeres quæ mundi ſunt, prouideres, quæ inferni ſunt; profectò horreres inferna, ſuperna appeteres, quæ ſunt mundi, contemneres.* Porrò finis cognitio dicitur eſſe vitæ humanæ ordinatio non formaliter; ſed formaliter & cauſatiuè; quia:

3. *Efficax volitio finis eſt implicita volitio medij neceſſarij.*] Eſt commune pronunciatum Philoſophorum, deſumptum ex l. 1. Ethic. c. 2. quo frequẽter vtitur Suarez, Vaſquez & alij. Ratio illius autẽ, quia efficax volitio nihil aliud hic eſſe intelligitur, quam vera intentio conſequendi finem: finis autem conſecutio dicit habitudinem neceſſariam ad media, per quæ comparandus eſt, & ſine quibus comparari non poteſt. Vt ſi quis, verbi cauſa, hodie Romæ exiſtens intendat poſt aliquod tempus eſſe Moguntiæ, neceſſe eſt, vt ſaltem implicitè eodem actu velit iter agere; quia finis ille habet neceſſariam connexionem cum hoc medio. Quod ſi non tantum intendat ire Moguntiam; ſed etiam commodè ſine corporis defatigatione, &c. talis intentio habebit connexionem non ſolum cum illo communi medio iter agendi, ſed etiam cum tali medio, nimirum vtendi

curru aut equo. Si in ipſo fine adiungatur circumſtantia temporis, v. c. exiſtendi poſt paucos dies Moguntiæ; neceſſe eſt, vt cum illius volitione, connexa ſit ſaltem implicita volitio non ſolum iter agendi quouis modo, ſed determinatè velociter feſtinandi. Sic qui ſeriò intendit aſſequi finem ſuum vltimum, ſiue vitam æternam, hoc ipſo implicitè deſiderat fugere & deteſtari peccata, Deó ſeruire & omnia media adhibere poſſidendo fini idonea.

4. *Qualis vnuſquiſque eſt, talis ei finis eſſe videtur.*] Vtitur hoc dicto, Valentia ſecundâ ſecundæ, diſp. 1. q. 1. Puncto 4. ad 3. & ex eo probat hominem, Temperantiæ virtute, v. c. præditum, benè & facilè iudicare de habitu temperantiæ, & conuenientia obiecti illius. Sumitur autem ex 3. Ethic c. 4. Vbi Philoſophus ait: *Dicendum eſt, ſimpliciter quidem & reuera, verum bonum eſſe affectabile voluntate, vnicuique verò id, quod vnicuique videtur: Studioſo igitur, id eſt, affectabile voluntate, quod eſt verè bonum: vitioſo verò, quidquid contigerit;* id eſt, pro vt ipſe diſpoſitus fuerit, vt egregiè ibidem Ariſtoteles oſtendit ex diuerſis affectibus eorum, qui ſano & ægro ſint corpore: *Iſtis*, enim, ait, *ſalubria ſunt & videntur ea, quæ verè talia ſunt: his verò non ea ipſa; ſed alia.* Atque hac de cauſa reprehendere ſolebat Anacharſis, quod certantibus artificibus, qui non eſſent opifices, iudicarent: contra vero, vt rectè Fabius inquit:

5. *Felices ſunt artes, ſi de illis ſoli artifices iudicent.*] Significat igitur vtrumque pronunciatum, inclinationem & affectionem hominis, ſiue illa naturalis omnino ſit, & congenita, ſiue conſuetudine acquiſita ac roborata, in cauſa eſſe, vt appetitus non ſolum ſenſitiuus, ſed etiam rationalis,

per. Vide Leſſium Præfatione *de Summo Bono.*

2. *Ratio eorum, quæ ſunt ad finem, ſumitur ab ipſo fine.* Elicitur ex eodem cap. & ex 3. Phyſ. t. Commentatoris 89.] Atque hac de cauſa neceſſariam eſſe finis noſtri cognitionem frequentiſſimè oſtendunt non modo Philoſophorum & Sanctorum Patrum ſentẽtiæ; ſed ipſa etiam ſacræ Paginæ elogia, vt cum Eccleſiaſticus, c. 7. v. 4. ait: *In omnibus operibus tuis memorare nouiſſima tua, & in æternum non peccabis.* Et Moyſes Deuteronomij 22. v. 29. *Vtinam ſaperent, & intelligerent, ac nouiſſima prouiderent.* In quam ſententiam D. Bernardus Epiſtola 292. *Vtinam,* inquit, *ſaperes, quæ Dei ſunt, intelligeres quæ mundi ſunt, prouideres, quæ inferni ſunt; profectò horreres inferna, ſuperna appeteres, quæ ſunt mundi, contemneres.* Porrò finis cognitio dicitur eſſe vitæ humanæ ordinatio non formaliter; ſed formaliter & cauſatiuè; quia:

3. *Efficax volitio finis eſt implicita volitio medij neceſſarij.*] Eſt commune pronunciatum Philoſophorum, deſumptum ex l. 1. Ethic. c. 2. quo frequẽter vtitur Suarez, Vaſquez, & alij. Ratio illius autẽ, quia efficax volitio nihil aliud hic eſſe intelligitur, quam vera intentio conſequendi finem: finis autem conſecutio dicit habitudinem neceſſariam ad media, per quæ comparandus eſt, & ſine quibus comparari non poteſt. Vt ſi quis, verbi cauſa, hodie Romæ exiſtens intendat poſt aliquod tempus eſſe Moguntiæ, neceſſe eſt, vt ſaltem implicitè eodem actu velit iter agere; quia finis ille habet neceſſariam connexionem cum hoc medio. Quod ſi non tantum intendat ire Moguntiam; ſed etiam commodè ſine corporis defatigatione, &c. talis intentio habebit connexionem non ſolum cum illo communi medio iter agendi, ſed etiam cum tali medio, nimirum vtendi

curru aut equo. Si in ipſo fine adiungatur circumſtantia temporis, v. c. exiſtendi poſt paucos dies Moguntiæ; neceſſe eſt, vt cum illius volitione, connexa ſit ſaltem implicita volitio non ſolum iter agendi quouis modo, ſed determinatè velociter feſtinandi. Sic qui ſeriò intendit aſſequi finem ſuum vltimum, ſiue vitam æternam, hoc ipſo implicitè deſiderat fugere & deteſtari peccata, Deó ſeruire & omnia media adhibere poſſidendo fini idonea.

4. *Qualis vnuſquiſque eſt, talis ei finis eſſe videtur.*] Vtitur hoc dicto, Valentia ſecunda ſecundæ, diſp. 1. q. 1. Puncto 4. ad 3. & ex eo probat hominem, Temperantiæ virtute, v. c. præditum, benè & facilè iudicare de habitu temperantiæ, & conuenientia obiecti illius. Sumitur autem ex 3. Ethic c. 4. Vbi Philoſophus ait: *Dicendum eſt, ſimpliciter quidem & renera, verum bonum eſſe affectabile voluntate, vnicuique verò id, quod vnicuique videtur: Studioſo igitur, id eſt, affectabile voluntate, quod eſt verè bonum: vitioſo verò, quidquid contigerit;* id eſt, prout ipſe diſpoſitus fuerit, vt egregiè ibidem Ariſtoteles oſtendit ex diuerſis affectibus eorum, qui ſano & ægro ſint corpore: *Iſtis*, enim, ait, *ſalubria ſunt & videntur ea, quæ verè talia ſunt: his verò non ea ipſa; ſed alia.* Atque hac de cauſa reprehendere ſolebat Anacharſis, quod certantibus artificibus, qui non eſſent opifices, iudicarent: contra vero, vt rectè Fabius inquit:

5. *Felices ſunt artes, ſi de illis ſoli artifices iudicent.*] Significat igitur vtrumque pronunciatum, inclinationem & affectionem hominis, ſiue illa naturalis omnino ſit, & congenita, ſiue conſuetudine acquiſita ac roborata, in cauſa eſſe, vt appetitus non ſolum ſenſitiuus, ſed etiam rationalis,

fortius apprehendat, & voluntati proponat tãquam conueniens id, quod fortaſſis extra eam affectionem conſtituto minimè conueniens videretur, & contra, vt id videatur moleſtum ac difficile, quod alioqui facile eſſet ac delectabile. Atque hinc dici ſolet, quilibet iudicare, prout eſt affectus, vt explicabitur infra. Vide D. Thomam de veritate, q.22. art. 9. Suarez l.7. de Angelis, c. 6. n. 36.

6. *Imprudentis eſt finem intendere, & de medijs non cogitare.* Sumitur ex c. citato.] Ratio eſt; quia ſi quis finem aliquem definita voluntate conſequi ſtatuat, ignoratis & minimè conſideratis medijs, quibus ille comparari debeat, is certè vel inefficaciter illum intendit, vel exponit ſe periculo non aſſequendi finem intentum; adeoque talis intentio temeraria eſt, & imprudenter habita, ac repugnat conſilio Chriſti, Lucæ 14. *Quis ex vobis volens turrim ædificare, non prius ſedens computat ſumptus, qui neceſſarij ſunt ad perficiendum, ne poſteaquam poſuerit fundamentum, & non potuerit perficere, omnes, qui vident, incipiant illudere ei dicentes: Quia hic homo cœpit ædificare & non potuit conſummare.* Qua parabola Chriſtus ſignificat, rem arduam atque difficilem non ſegni cura; ſed omni ſtudio ac diligenti mediorum & circumſtantiarum omnium conſideratione ſuſcipiendam ne ab omnibus rideamur; ſi quod ſuſcepimus, perficere nequeamus. Sic Dauid templum Hieroſolymitanum per filium ædificaturus, prius ſedens ſumptus computauit, & maximas præparauit impenſas. Lege, ſi placet, Barradium in concordiâ Euangelicâ, tomo 2. l. 3. c. 12.

7. *Vita propoſito carens ſine inſignis ſtultitiæ eſt argumentum.* Ariſtoteles moral. Eudem. lib.1. c. 1.] Cum imprudentis ſit finem intendere, non conſideratis medijs; vt iam dictum eſt: longè adhuc maio-

ris imprudentiæ & ſtultitiæ videtur, ne quidem finem ſibi vllum habere propoſitum, ſed pecudum ritu, temerè pretioſiſſimum vitæ tempus conſumere; vt non minus piè quam eruditè oſtendit Franciſcus Coſterus in aureo ſuo de quatuor nouiſſimis libello, & ratio eſt, quia à finis boni electione tota humanæ vitæ proſperitas dependet; cum ratio eorum, quæ ſunt ad finem, ſumatur ab ipſo fine. Quare ſapientum conſilium eſt, vt quamprimum quiſpiam ex Ephebis exceſſerit, maturè deliberationem inſtituat de ſtatu vitæ deligendo, ne ſic currat quaſi in incertum, ſic pugnet quaſi aërem verberans; ſed ita vt comprehendat.

TITVLVS XIV.

De ijs, quæ præter intentionem eueniunt, & generatim de Caſu & Fortunâ.

1. CAſus & Fortuna dicuntur cauſare per accidens; quia non ſunt peculiares aliquæ cauſæ per ſe inſtitutæ ad effectum caſualem aut fortuitum, ſed ſunt quæuis cauſa efficiens creata, reſpectu effectûs, per accidens coniuncti cum effectu per ſe: hoc tamen diſcrimine, quod caſus ſit cauſa per accidens in ijs agentibus, quæ agunt ſine electione, vt ſunt bruta & inſenſibilia: Fortuna verò in ijs, quæ cum electione agunt, vt homo & Angelus; quamquam ſæpe latiùs vtriuſque ſignificatio extenditur, vt fiet ex dicendis perſpicuum.

DISTINCTIO PRIMA.

Quid ſit Fortuna & quam inſtabilis.

1. F*Ortuna eſt præter rationem.*] Eſt commune dictum priſcorum Philoſophorum, quod refert & approbat Ariſtoteles 2. Phyſ. c. 5. t. 55. vbi illud ab alijs non inſcitè prolatum eſſe inquit: quippe cum ratio in his verſetur, quæ rarò eueniunt. Idem repetit l.1. Rhetor. ad Theodec. c. 5. his verbis: *Verum eorum quoque bonorum, quę præter rationem accidunt, Fortuna eſt cauſa: vt ſi, cum cæteri fratres deformes ſint, ſolus pulcher ſit; vel ſi, cum cęteri theſaurum non viderint, ſolus aſpexerit; vel ſi, cum proximus ſagittâ interierit, is ne tactus quidem ſit*, &c. *Nam hęc omnia fortunatorum eſſe videntur.*

2. *Fortuna eſt volubilis.*] Fortunam ſaxi inſtar ſphærici ſiue globoſi volubilem eſſe perhibent Philoſophi, vt teſtatur auctor ad Herenn. l. 2. & Plinius l. 2. c. 7. Vbi: *Toto*, inquit, *mundo, & locis omnibus, omnibuſque horis, omnium vocibus Fortuna inuocatur, vna nominatur, vna accuſatur, vna agitur rea, vna cogitatur, ſola arguitur, & cum conuitijs colitur: Volubilis; à pleriſque verò & cæca etiam reputatur, vaga, inconſtans, incerta*, &c. Veritas huius paſſim aſtruitur in hiſtoriâ æquè ſacra & profana, patetque experientiâ quotidianâ. Siquidem quotidie videre licet Fortunã nihil ratione ac iudicio; ſed temerè & cœco quodam impetu ſua adminiſtrare, rerũ humanarũ aleam ſuſq; deque vertere, vagam eſſe & variã, & in ſolâ leuitate ac volubilitate conſtantem. Vide, ſi placet, Lactantium l. 3. c. 28. & 29. vbi *Fortunum* Deum à Philoſophis dictum, quem vulgus Fortunam nominabat, refert, & latè ac doctè refutat.

3. *Omnium rerum eſt viciſſitudo.* Terentius in Eunucho.] Senſus proloquij huius vulgaris eſt; in rebus mortalium nihil eſſe perpetuum; ſed omnia velut æſtuario quodam fluxu refluxúque decedere atque accedere. Variæ enim ſunt & verſatiles fortunæ inclinationes, & cuique nunc læta eueniunt, nunc triſtia. Quo pertinet illud Boëtij de Conſolat. proſâ 2. *Hunc continuum ludum ludimus, rotam volubili orbe verſamus: infima ſummis, ſumma infimis permutare gaudemus.* Et illud Poëtæ:

Nunc pluit, & claro nunc Iuppiter æthere fulget.

ὁ Ζεὺς ἄλλοτε μὲν πέλει αἴθριος, ἄλλοτε δ' ὕει.

Eadem eſt doctrina iſtius:

4. *Multa cadunt inter calicem ſupremáque labra.*] Significat enim, nihil in rebus humanis, tam certum eſſe, & vicinum ſuo termino, quod non Fortunæ mutabilitati ſubiaceat. Nam & in portu ſæpe homines naufragium faciunt, & feliciſſimi proceſſus præcipiti fortunæ obſultu à termino repelluntur, & vt loquũtur Philoſophi, *Plurima ſunt quodammodo in fieri quæ nunquam perueniunt ad factum eſſe.*

5. *Magna ſeruitus eſt magna Fortuna.* Seneca Conſolatione ad Polybium c. 26.] Vbi Polybio potẽtiâ & auctoritate apud Cæſarem florenti, multa non licere docet, quę humillimis & in angulo poſitis licẽt: nec enim poſſe illum, à tumultu rerũ in otium ruris, gratiâ quietis confugere, aut aſſiduâ laborioſi officij ſtatione fatigatũ corpus volũtariâ peregrinatione recreare; imò ne ſomnũ quidẽ in partem diei liberè excẽdere: Eſſe audienda tot hominũ millia, tot libellos diſponẽdos, &c. ratio horũ vel ex eo peti poteſt; quia

6. *Quantò maior eſt fortuna, tantò minus eſt ſecura.* Sumitur ex 8. Ethic. cap 1] Vbi eò magis periculis ſubiacere hominem docet Philoſophus, quò magis proſperitate abundat: ac proinde tali maximè

opus eſſe amicis; vtpote ſine quibus res illius proſperæ ſeruari & cuſtodiri neutiquam poſſint. Huc pertinet iſtud Plinij lib. 9. c. 11. *Vti in rerum naturâ, quæ ſpectatiſſimè florent, celerrime marceſcunt; veluti roſa, lilia, violæ, cum alia durent; ita in hominum vitâ, quæ florentiſſima ſunt, citiſſimè vertuntur in diuerſum.*

DISTINCTIO II.

Quam ignota Fortuna ſit, & quamdubiè cauſet.

1. F*Ortuna eſt occulta hominibus.* 2. Phyſ. c. 5. t. 53.] Ratio eſt; quia cum fortuna non ſit cauſa per ſe, ſed per accidens, quæ varia eſt ac incerta, & effectus fortuitus pluribus modis accidere poteſt, vt ibidem rectè notat Ariſtoteles fit vt talis cauſa, talisque effectus hominibus, vt plurimum ſit occultus: contingere enim ſolet præter intentionem. Vnde rectè ad Dolabellam Cicero ſcribit:

2. *Fortunam nemo omninò vitare poteſt.* l. 9. Epiſt. familiarium.] Quia nempe dubia eius diſcrimina non ſatis perſpici ab hominibus & dignoſci, ac prouideri poſſunt; cum etiam aduerſa ex ſecundis, & ſecunda ab aduerſis naſcantur. *Occultat enim vtrorumque ſemina Deus, & plerumque bonorum malorumque cauſæ, ſub diuerſa ſpecie latent*, vt inquit Plinius in Panegyrico Traiani.

3. *Cauſæ per accidens ſunt infinitæ.* 2. Phyſ. cap. & tex. citatis.] Senſus eſt, euentus fortuitos, & eorum cauſas indeterminatas eſſe & varias, vt perſpicuum eſt ex paraphraſi dicti præcedentis. Hanc etiam ob cauſam rectè ab alijs enunciatum eſſe Philoſophus dicit:

4. *Fortuna eſt cauſa & non cauſa.* 2. Phyſ. t. 54.] Eſt ſiquidem cauſa per accidens; ſiue ex accidenti, vt eſt Architectus Tibicen, reſpectu domus; & non eſt cauſa per ſe ac definita, vt eſt profectio in forum, collata cum intentione illius, qui pecuniam debet, quæ profectio ob multas & varias cauſas fieri potuit. Iuxta hunc ſenſum etiam verum eſt iſtud:

5. *Quæ per accidens eueniunt, non habent cauſam.*] Sumitur ex eodem Textu; licet enim omnis effectus neceſſario habeat aliquam cauſam: ea tamen quæ contingunt fortuitò, & per accidens, dicuntur carere cauſis; quia nimirum non habent certam & determinatam cauſam in phyſicis: in moralibus autem idcircò etiam dicuntur non habere cauſas; quia ea non imputantur ad culpam, quæ per accidens & omnino præter intentionem hominis eueniũt, iuxta illud iuridicum: *Nemini caſus, ſed culpa eſt imputanda.*

6. *Quæ fiunt ſemper aut plerumque non fiunt caſu.* 2. Phyſ. c. 8.] Ratio eſt; quia vt ibidem docet Ariſtoteles, & cap. 5. in huiuſmodi verſatur ratio; fortuna autem eſt præter rationem: Hinc probat Ariſtoteles, Naturam non agere caſu aut fortuito, quia agit ſemper eodem modo, ex intentione finis determinati: At verò quæ fiunt caſu ea & rara ſunt, & varia, & contingunt præter intentionem finis, vt docetur 2. Phyſ. c. 5. t. 55.

7. *Caſus vbique valet.*] Sumitur ex locis citatis, & ſenſus eſt, caſum habere locum, & ſubinde contingere, tum in omnibus rebus naturalibus & moralibus, tum etiam in artificialibus; ſiue in ijs quæ artificioſo ſtudio elaborantur. Et in naturalibus quidem ac moralibus nulla paſſim occurrunt exempla: In artificialibus duo quam ſimillima à ſcriptoribus celebrantur, quæ commemorat Plinius lib. 35 Naturalis hiſtoriæ c. 10. Sunt & alia de his complura

quæ quia nec Philoſophorum pronunciata, nec doctrinales ſententiæ ſunt, ideo hic ea conſulto prætcrimus.

DISTINCTIO III.

Virtutem eſſe fortuna potiorem, & cum hac coniungendam.

1. PRæſtantius eſt rem laude dignam virtute & labore quam fortuito acquirere. Ita Ariſtoteles 1. Eth. c. 9.] Vbi docet felicitatem non caſu vel fortuito obtingere; ſed exercitatione comparari; quia ille conſequendi modus nobilior eſt. Hinc aliqui deducunt, eos eſſe honore & laude digniores, qui propria virtute gradum aliquem dignitatis, vel nobilitatis promeruerunt & acquiſierunt; quam qui ſolis maiorum titulis vanè gloriantur; etſi enim maiores ſua virtute tale ſibi nomen pepererint: illud tamen filijs ac nepotibus, præcipuè ſi degeneres ſint, obuenire videtur quaſi fortuito. Poteſt enim ex caſa vir generoſus exire, & ex palatio ignauus.

2. *Ingenuorum eſt non caſibus, ſed arte viuere.* Siue vt alij proponunt: *Nihil agere caſu ſed omnia ordinatè.* Sumitur ex 12. Meta. t. 52.] Vbi Philoſophus ait, filios nihil debere facere caſu ſed omnia ordinatè; ſeruos verò & beſtias multa agere & ad bonum commune pauca. Eſt autem duplex rerum ordinatio. Prior eſt earum inter ſe, non habita ratione finis; qualis eſt, quam partes domus, v. c. vel alterius cuiuſcunque artificiati, vel etiam corpora ſimplicia inter ſe habent; dum vnum eſt in ſummo, alterum in imo, &c. Poſterior eſt rerum in ſuos fines, ad quos veluti media diriguntur. De priore

verum eſt quidem pronunciatum; præcipuè tamen intelligitur de poſteriore, quæ eſt actus virtutis prouidentiæ, ad quam ſpectat nihil agere temerè, aut præcipitanter, vel improuidè, ſed cuncta in ſuos fines ordinare, maturo conſilio & diſcretione.

3. *Vbi eſt ratio plurima, ibi fortunæ eſt minimum.* li. 2. magnorum moral. c. 8.] Senſus verus eſt, quo maiori cum ratione & deliberatione vir prudens in operando procedit, eo minus effectus eius eſſe fortuitos, & pauciora ipſi accidere præter intentionem. Vnde rectè ait auctor ad Herennium l. 4. *Ei non multum poteſt obeſſe fortuna, qui ſibi firmius in virtute quam in caſu præſidium collocauit*: Etenim vt grando illiſa tectis diſſultat, magno quidem fragore: verum nulla noxa; Sic inſultus fortunæ nihil poteſt in animum ſapientis. Eodem ſenſu verum eſt iſtud:

4. *Qui ſecundos amat euentus, dimicet arte non caſu.* Vegetius libro 3. in Præfatione.] Ratio huius eſt, quia nimirum, qui caſu dimicat, Andabatarum potius, quam boni militis fungitur officio: nullo autem certo fine propoſito, quis bonus ſperetur euentus? Cæterum quod hîc de dimicatione dicitur, idem in omni exercitiorum genere locum habet.

5. *Præſens fortuna boni eſt conſulenda.*] Admonet effatum non eſſe rectæ rationi conſentaneum, vt ſe fatiget & maceret homo, rerum inanium & alienarum cupiditatibus, ſed quæcunque contigerit ſors, eam eſſe veluti optimam illius temporis amplectendam. *Quemadmodum enim boni artificis eſt, ex quauis materia fingere ſimulacrum*, vt inquit Seneca, *ita ſapientis eſt, quamuis fortunam ſapienter adminiſtrare.* Monet item, vt ne negligentes ſimus, ſi aliquis

8. *Deus eſt vltimus & vniuerſaliſsimus omnium finis.*] Ad illum namque omnes alij fines referuntur & rationem mediorum induunt, quod pulchra gradatione oſtendit Apoſtolus 1. ad Corinth. c. 3. v. 22. *Omnia veſtra ſunt, ſiue vita, ſiue mors, ſiue præſentia, ſiue futura, omnia veſtra ſunt, vos autem Chriſti, Chriſtus autem Dei.* Ratio naturalis eſt, quia ſi datur aliqua ſubſtantia, quæ ſit prima cauſa efficiens, illa eadem non poteſt non eſſe vltimus finis, ſecundum diuerſas cauſandi rationes, in ſe eſſentialiter incluſas; quæ connexio euidens eſt ex eo, quod: *quidquid habet cauſam finalem, cauſam quoque efficientem habeat.* Nam cum finis ſit id, cuius gratia agens operatur, impoſſibile eſt, vt effectus finis non ſit etiam effectus alicuius efficientis. Ergo impoſſibile eſt, vt aliquid ſit primum agens, & ſit propter aliquem finem. Primum verò agens à nullo eſt factum, & quod non eſt ordinatum ad alium finem, eſt in ſeipſo ſummum bonum, atque omnium optimum & perfectiſſimum; ergo eſt præcipuus atque vltimus reliquorum omnium finis. Id, quod Priſcos etiam Philoſophos lumine naturali cognouiſſe rectè affirmat, Sotus in c. 1. ad Romanos, & patet ex plurimis illorum ſcriptis atque ſententiis, vt ex illo Callicratidis Pythagorici.

9. *Mundus ad vnum optimum dirigitur.* lib. de Felicitate familiarum apud Stobæum ſermone 85.] Cum enim ratio naturalis dictet, omnia eſſe propter aliquem finem, cumque non detur in finibus progreſſus in infinitum, vt docet Ariſtoteles 1. Eth. c. 1. & alij communiter: neceſſe eſt tandem ad finem aliquem vltimum & optimum rerum omnium deuenire; qui non eſt alius, quam Deus; iuxta illud:

10. *Vnum*

10. *Vnum optimum eſt Deus ipſe*: Callicratides ibidem.] Cum enim mundus corporeus ſit propter hominem, vt dictum eſt, & homo ſimiliter ſit propter DEVM, concludendum eſt demum, omnia eſſe propter DEVM. In alijs verò entibus creatis, quæ ſunt homine ſuperiora, eadem valet ratio, quæ in homine, vt oſtendatur ea quoque eſſe vltimate propter Deum.

DISTINCTIO VIII.

Finis cognitio homini neceſſaria.

1. F*inis cognitio vita humanæ eſt ordinatio.* Sumitur ex 1. Eth. c. 2.] Vbi cum planè confirmare vellet Ariſtoteles, cognitionem finis ad inſtituendam vitam, maximum habere momentum, in hunc modum locutus eſt. *Ecquid igitur ad vitam momenti plurimum in eius cognitione poſitum eſt, noſque ſi tanquam Sagittarij aliquid, quod ſpectemus, habeamus, nonne ita facilius, quid nos facere oporteat aſſequemur?* Mos ſiquidem Ariſtoteli eſt, vt ſæpe, quæ affirmare inſtituit, ea interrogando efferat, id quod illum hoc loco feciſſe perſpicuum eſt; quia nihil, quod in alterum dirigitur, rectè ordinari poteſt: niſi cognoſcatur illud, ad quod directio eſt inſtituenda, vt pulchro Sagittarij exemplo declarat ibidem Philoſophus; quo ante illum vſque fuit doctiſſimus Iſocrates in Epiſtola ad Iaſonis liberos, vbi finem initio conſtituendum eſſe docet, deinde ſingulas ad illum ordinandas actiones: atqui tota vita humana ordinari debet ad finem ſuum vltimum; ergo habenda eſt cognitio de vltimo & optimo fine humanæ vitæ, vtpote directio illius, ſiue ordinatio futura; quia ſem-

per. Vide Leſſium Præfatione *de Summo Bono.*

2. *Ratio eorum, quæ ſunt ad finem, ſumitur ab ipſo fine.* Elicitur ex eodem cap. & ex 3. Phyſ. t. Commentatoris 89.] Atque hac de cauſa neceſſariam eſſe finis noſtri cognitionem frequentiſſimè oſtendunt non modo Philoſophorum & Sanctorum Patrum ſentētiæ; ſed ipſa etiam ſacræ Paginæ elogia, vt cum Eccleſiaſticus, c. 7. v. 4. ait: *In omnibus operibus tuis memorare nouiſſima tua, & in æternum non peccabis.* Et Moyſes Deuteronomij 22. v. 29. *Vtinam ſaperent, & intelligerent, ac nouiſſima prouiderent.* In quam ſententiam D. Bernardus Epiſtola 292. *Vtinam*, inquit, *ſaperes, quæ Dei ſunt, intelligeres quæ mundi ſunt, prouideres, quæ inferni ſunt; profectò horreres inferna, ſuperna appeteres, quæ ſunt mundi, contemneres.* Porrò finis cognitio dicitur eſſe vitæ humanæ ordinatio non formaliter; ſed formaliter & cauſatiuè; quia:

3. *Efficax volitio finis eſt implicita volitio medij neceſſarij.*] Eſt commune pronunciatum Philoſophorum, deſumptum ex l. 1. Ethic. c. 2. quo frequēter vtitur Suarez, Vaſquez, & alij. Ratio illius autē, quia efficax volitio nihil aliud hic eſſe intelligitur, quam vera intentio conſequendi finem: finis autem conſecutio dicit habitudinem neceſſariam ad media, per quæ comparandus eſt, & ſine quibus comparari non poteſt. Vt ſi quis, verbi cauſa, hodie Romæ exiſtens intendat poſt aliquod tempus eſſe Moguntiæ, neceſſe eſt, vt ſaltem implicitè eodem actu velit iter agere; quia finis ille habet neceſſariam connexionem cum hoc medio. Quod ſi non tantum intendat ire Moguntiam; ſed etiam commodè ſine corporis defatigatione, &c. talis intentio habebit connexionem non ſolum cum illo communi medio iter agendi, ſed etiam cum tali medio, nimirum vtendi

curru aut equo. Si in ipſo fine adiungatur circumſtantia temporis, v. c. exiſtendi poſt paucos dies Moguntiæ; neceſſe eſt, vtcum illius volitione, connexa ſit ſaltem implicita volitio non ſolum iter agendi quouis modo, ſed determinatè velociter feſtinandi. Sic qui ſeriò intendit aſſequi finem ſuum vltimum, ſiue vitam æternam, hoc ipſo implicitè deſiderat fugere & deteſtari peccata, Deo ſeruire & omnia media adhibere poſſidendo fini idonea.

4. *Qualis vnuſquiſque eſt, talis ei finis eſſe videtur.*] Vtitur hoc dicto, Valentia ſecunda ſecundæ, diſp. 1. q. 1. Puncto 4. ad 3. & ex eo probat hominem, Temperantiæ virtute, v. c. præditum, benè & facilè iudicare de habitu temperantiæ, & conuenientia obiecti illius. Sumitur autem ex 3. Ethic c. 4. Vbi Philoſophus ait: *Dicendum eſt ſimpliciter quidem & reuera, verum bonum eſſe affectabile voluntate, vnicuique verò id, quod vnicuique videtur: Studioſo igitur, id eſt, affectabile voluntate, quod eſt verè bonum: vitioſo verò, quidquid contigerit;* id eſt, pro vt ipſe diſpoſitus fuerit, vt egregiè ibidem Ariſtoteles oſtendit ex diuerſis affectibus eorum, qui ſano & ægro ſunt corpore: *Iſtis*, enim, ait, *ſalubria ſunt & videntur ea, quæ verè talia ſunt: his verò non ea ipſa; ſed alia.* Atque hac de cauſa reprehendere ſolebat Anacharſis, quod certantibus artificibus, qui non eſſent opifices, iudicarent: contra vero, vt rectè Fabius inquit:

5. *Felices ſunt artes, ſi de illis ſoli artifices iudicent.*] Significat igitur vtrumque pronunciatum, inclinationem & affectionem hominis, ſiue illa naturalis omnino ſit, & congenita, ſiue conſuetudine acquiſita ac roborata, in cauſa eſſe, vt appetitus non ſolum ſenſitiuus, ſed etiam rationalis,

fortius apprehendat, & voluntati proponat tãquam conueniens id, quod fortaſſis extra eam affectionem conſtituto minimè conueniens videretur, & contra, vt id videatur moleſtum ac difficile, quod alioqui facile eſſet ac delectabile. Atque hinc dici ſolet, quilibet iudicare, prout eſt affectus, vt explicabitur infra. Vide D. Thomam de veritate, q.22. art. 9. Suarez l.7. de Angelis, c. 6. n. 36.

6. *Imprudentis eſt finem intendere, & de medijs non cogitare.* Sumitur ex c. citato.] Ratio eſt; quia ſi quis finem aliquem definita voluntate conſequi ſtatuat, ignoratis & minimè conſideratis medijs, quibus ille comparari debeat, is certè vel inefficaciter illum intendit, vel exponit ſe periculo non aſſequendi finem intentum; adeoque talis intentio temeraria eſt, & imprudenter habita, ac repugnat conſilio Chriſti, Lucæ 14. *Quis ex vobis volens turrim ædificare, non prius ſedens computat ſumptus, qui neceſſarij ſunt ad perficiendum, ne poſteaquam poſuerit fundamentum, & non potuerit perficere, omnes, qui vident, incipiant illudere ei dicentes: Quia hic homo cœpit ædificare & non potuit conſummare.* Qua parabola Chriſtus ſignificat, rem arduam atque difficilem non ſegni cura; ſed omni ſtudio ac diligenti mediorum & circumſtantiarum omnium conſideratione ſuſcipiendam ne ab omnibus rideamur; ſi quod ſuſcepimus, perficere nequeamus. Sic Dauid templum Hieroſolymitanum per filium ædificaturus, prius ſedens ſumptus computauit, & maximas præparauit impenſas. Lege, ſi placet, Barradium in concordiâ Euangelicâ, tomo 2. l. 3. c. 12.

7. *Vita propoſito carens fine inſignis ſtultitiæ eſt argumentum.* Ariſtoteles moral. Eudem. lib.1. c. 1.] Cum imprudentis ſit finem intendere, non conſideratis medijs; vt iam dictum eſt: longè adhuc maio-

ris imprudentiæ & ſtultitiæ videtur, ne quidem finem ſibi vllum habere propoſitum, ſed pecudum ritu, temerè pretioſiſſimum vitæ tempus conſumere; vt non minus piè quam eruditè oſtendit Franciſcus Coſterus in aureo ſuo de quatuor nouiſſimis libello, & ratio eſt, quia à finis boni electione tota humanæ vitæ proſperitas dependet; cum ratio eorum, quæ ſunt ad finem, ſumatur ab ipſo fine. Quare ſapientum conſilium eſt, vt quamprimum quiſpiam ex Ephebis exceſſerit, maturè deliberationem inſtituat de ſtatu vitæ deligendo, ne ſic currat quaſi in incertum, ſic pugnet quaſi aërem verberans; ſed ita vt comprehendat.

TITVLVS XIV.

De ijs, quæ præter intentionem eueniunt, & generatim de Caſu & Fortunâ.

1. CAſus & Fortuna dicuntur cauſare per accidens; quia non ſunt peculiares aliquæ cauſæ per ſe inſtitutæ ad effectum caſualem aut fortuitum, ſed ſunt quæuis cauſa efficiens creata, reſpectu effectûs, per accidens coniuncti cum effectu per ſe: hoc tamen diſcrimine, quod caſus ſit cauſa per accidens in ijs agentibus, quæ agunt ſine electione, vt ſunt bruta & inſenſibilia: Fortuna verò in ijs, quæ cum electione agunt, vt homo & Angelus; quamquam ſæpe latiùs vtriuſque ſignificatio extenditur, vt fiet ex dicendis perſpicuum.

DISTINCTIO PRIMA.

Quid ſit Fortuna & quam inſtabilis.

1. F*Ortuna eſt præter rationem.*] Eſt commune dictum priſcorum Philoſophorum, quod refert & approbat Ariſtoteles 2. Phyſ. c. 5. t. 55. vbi illud ab alijs non inſcitè prolatum eſſe inquit: quippe cum ratio in his verſetur, quæ rarò eueniunt. Idem repetit l. 1. Rhetor. ad Theodec. c. 5. his verbis: *Verum eorum quoque bonorum, quę præter rationem accidunt, Fortuna eſt cauſa: vt ſi, cum cæteri fratres deformes ſint, ſolus pulcher ſit; vel ſi, cum cęteri theſaurum non viderint, ſolus aſpexerit; vel ſi, cum proximus ſagittâ interierit, is ne tactus quidem ſit*, &c. *Nam hęc omnia fortunatorum eſſe videntur.*

2. *Fortuna eſt volubilis.*] Fortunam ſaxi inſtar ſphærici ſiue globoſi volubilem eſſe perhibent Philoſophi, vt teſtatur auctor ad Herenn. l. 2. & Plinius l. 2. c. 7. Vbi: *Toto*, inquit, *mundo, & locis omnibus, omnibuſque horis, omnium vocibus Fortuna inuocatur, vna nominatur, vna accuſatur, vna agitur rea, vna cogitatur, ſola arguitur, & cum conuitijs colitur: Volubilis; à pleriſque verò & cæca etiam reputatur, vaga, inconſtans, incerta*, &c. Veritas huius paſſim aſtruitur in hiſtoriâ æquè ſacra & profana, patetque experientiâ quotidianâ. Siquidem quotidie videre licet Fortunã nihil ratione ac iudicio; ſed temerè & cœco quodam impetu ſua adminiſtrare, rerũ humanarũ aleam ſuſq; deque vertere, vagam eſſe & variã, & in ſolâ leuitate ac volubilitate conſtantem. Vide, ſi placet, Lactantium l. 3. c. 28. & 29. vbi *Fortunum* Deum à Philoſophis dictum, quem vulgus Fortunam nominabat, refert, & latè ac doctè refutat.

3. *Omnium rerum eſt viciſſitudo.* Terentius in Eunucho.] Senſus proloquij huius vulgaris eſt; in rebus mortalium nihil eſſe perpetuum; ſed omnia velut æſtuario quodam fluxu refluxúque decedere atque accedere. Variæ enim ſunt & verſatiles fortunæ inclinationes, & cuique nunc læta eueniunt, nunc triſtia. Quo pertinet illud Boëtij de Conſolat. proſâ 2. *Hunc continuum ludum ludimus, rotam volubili orbe verſamus: infima ſummis, ſumma infimis permutare gaudemus.* Et illud Poëtæ:

Nunc pluit, & claro nunc Iuppiter æthere fulget.

ὁ ζεὺς ἄλλοτε μὲν πέλει αἴθριος, ἄλλοτε δ' ὕει.

Eadem eſt doctrina iſtius:

4. *Multa cadunt inter calicem ſupremáque labra.*] Significat enim, nihil in rebus humanis, tam certum eſſe, & viçinum ſuo termino, quod non Fortunæ mutabilitati ſubiaceat. Nam & in portu ſæpe homines naufragium faciunt, & feliciſſimi proceſſus præcipiti fortunæ obſultu à termino repelluntur, & vt loquûtur Philoſophi, *Plurima ſunt quodammodo in fieri quæ nunquam perueniunt ad factum eſſe.*

5. *Magna ſeruitus eſt magna Fortuna.* Seneca Conſolatione ad Polybium ç. 26.] Vbi Polybio potētiâ & auctoritate apud Cæſarem florenti, multa non liçere docet, quę humillimis & in angulo poſitis licēt: nec enim poſſe illum, à tumultu rerū in otium ruris, gratiâ quietis çonfugere, aut aſſiduâ laborioſi officij ſtatione fatigatū corpus volūtariâ peregrinatione recreare; imò ne ſomnū quidē in partem diei liberè extēdere: Eſſe audienda tot hominū millia, tot libellos diſponēdos, &c. ratio horū vel ex eo peti poteſt; quia

6. *Quantò maior eſt fortuna, tantò minus eſt ſecura.* Sumitur ex 8. Ethic. cap 1] Vbi eò magis periculis ſubiacere hominem docet Philoſophus, quò magis proſperitate abundat: ac proinde tali maximè

DISTINCTIO PRIMA.

Quid ſit Fortuna & quam inſtabilis.

1. F*Ortuna eſt præter rationem.*] Eſt commune dictum priſcorum Philoſophorum, quod refert & approbat Ariſtoteles 2. Phyſ. c. 5. t. 55. vbi illud ab alijs non inſcitè prolatum eſſe inquit: quippe cum ratio in his verſetur, quæ rarò eueniunt. Idem repetit l. 1. Rhetor. ad Theodec. c. 5. his verbis: *Verum eorum quoque bonorum, quę præter rationem accidunt, Fortuna eſt cauſa: vt ſi, cum cæteri fratres deformes ſint, ſolus pulcher ſit; vel ſi, cum cęteri theſaurum non viderint, ſolus aſpexerit; vel ſi, cum proximus ſagittâ interierit, is ne tactus quidem ſit,* &c. *Nam hęc omnia fortunatorum eſſe videntur.*

2. *Fortuna eſt volubilis.*] Fortunam ſaxi inſtar ſphærici ſiue globoſi volubilem eſſe perhibent Philoſophi, vt teſtatur auctor ad Herenn. l. 2. & Plinius l. 2. c. 7. Vbi: *Toto,* inquit, *mundo, & locis omnibus, omnibuſque horis, omnium vocibus Fortuna inuocatur, vna nominatur, vna accuſatur, vna agitur rea, vna cogitatur, ſola arguitur, & cum conuitijs colitur: Volubilis; à pleriſque verò & cæca etiam reputatur, vaga, inconſtans, incerta,* &c. Veritas huius paſſim aſtruitur in hiſtoriâ æquè ſacra & profana, patetque experientiâ quotidianâ. Siquidem quotidie videre licet Fortunã nihil ratione ac iudicio; ſed temerè & cœco quodam impetu ſua adminiſtrare, rerũ humanarũ aleam ſuſq; deque vertere, vagam eſſe & variã, & in ſolâ leuitate ac volubilitate conſtantem. Vide, ſi placet, Lactantium l. 3. c. 28. & 29. vbi *Fortunam* Deum à Philoſophis dictum, quem vulgus Fortunam nominabat, refert, & latè ac doctè refutat.

3. *Omnium rerum eſt viciſsitudo.* Terentius in Eunucho.] Senſus proloquij huius vulgaris eſt; in rebus mortalium nihil eſſe perpetuum; ſed omnia velut æſtuario quodam fluxu refluxúque decedere atque accedere. Variæ enim ſunt & verſatiles fortunæ inclinationes, & cuique nunc læta eueniunt, nunc triſtia. Quo pertinet illud Boëtij de Conſolat. proſâ 2. *Hunc continuum ludum ludimus, rotam volubili orbe verſamus: infima ſummis, ſumma infimis permutare gaudemus.* Et illud Poëtæ:

Nunc pluit, & claro nunc Iuppiter æthere fulget.

ὁ ζεὺς ἄλλοτε μὲν πέλει αἴθριος, ἄλλοτε δ' ὕει.

Eadem eſt doctrina iſtius:

4. *Multa cadunt inter calicem ſupremáque labra.*] Significat enim, nihil in rebus humanis, tam certum eſſe, & vicinum ſuo termino, quod non Fortunæ mutabilitati ſubiaceat. Nam & in portu ſæpe homines naufragium faciunt, & feliciſſimi proceſſus præcipiti fortunæ obſultu à termino repelluntur, & vt loquũtur Philoſophi, *Plurima ſunt quodammodo in fieri quæ nunquam perueniunt ad factum eſſe.*

5. *Magna ſeruitus eſt magna Fortuna.* Seneca Conſolatione ad Polybium ç. 26.] Vbi Polybio potẽtiâ & auctoritate apud Cæſarem florenti, multa non licere docet, quę humillimis & in angulo poſitis licẽt: nec enim poſſe illum, à tumultu rerũ in otium ruris, gratiâ quietis confugere, aut aſſiduâ laborioſi officij ſtatione fatigatũ corpus volũtariâ peregrinatione recreare; imò ne ſomnũ quidẽ in partem diei liberè extẽdere: Eſſe audienda tot hominũ millia, tot libellos diſponẽdos, &c. ratio horũ vel ex eo peti poteſt; quia

6. *Quantò maior eſt fortuna, tantò minus eſt ſecura.* Sumitur ex 8. Ethic. cap 1] Vbi eò magis periculis ſubiacere hominem docet Philoſophus, quò magis proſperitate abundat: ac proinde tali maximè

opus eſſe amicis; vtpote ſine quibus res illius proſperæ ſeruari & cuſtodiri neutiquam poſſint. Huc pertinet iſtud Plinij lib. 9. c. 11. *Vti in rerum naturâ, quæ ſpectatiſſimè florent, celerrime marceſcunt; veluti roſæ, lilia, violæ, cum alia durent; ita in hominum vitâ, quæ florentiſſima ſunt, citiſſimè vertuntur in diuerſum.*

DISTINCTIO II.

Quam ignota Fortuna ſit, & quamdubiè cauſet.

1. FOrtuna eſt occulta hominibus. 2. Phyſ. c. 5. t. 53.] Ratio eſt; quia cum fortuna non ſit cauſa per ſe, ſed per accidens, quæ varia eſt ac incerta, & effectus fortuitus pluribus modis accidere poteſt, vt ibidem rectè notat Ariſtoteles fit vt talis cauſa, talisque effectus hominibus, vt plurimum ſit occultus: contingere enim ſolet præter intentionem. Vnde rectè ad Dolabellam Cicero ſcribit:

2. *Fortunam nemo omninò vitare poteſt.* l. 9. Epiſt. familiarium.] Quia nempe dubia eius diſcrimina non ſatis perſpici ab hominibus & dignoſci, ac prouideri poſſunt; cum etiam aduerſa ex ſecundis, & ſecunda ab aduerſis naſcantur. *Occultat enim vtrorumque ſemina Deus, & plerumque bonorum malorumque cauſæ, ſub diuerſa ſpecie latent*, vt inquit Plinius in Panegyrico Traiani.

3. *Cauſæ per accidens ſunt infinitæ.* 2. Phyſ. cap. & tex. citatis.] Senſus eſt, euentus fortuitos, & eorum cauſas indeterminatas eſſe & varias, vt perſpicuum eſt ex paraphraſi dicti præcedentis. Hanc etiam ob cauſam rectè ab alijs enunciatum eſſe Philoſophus dicit:

4. *Fortuna eſt cauſa & non cauſa.* 2. Phyſ. t. 54.] Eſt ſiquidem cauſa per accidens; ſiue ex accidenti, vt eſt Architectus Tibicen, reſpectu domus; & non eſt cauſa per ſe ac definita, vt eſt profectio in forum, collata cum intentione illius, qui pecuniam debet, quæ profectio ob multas & varias cauſas fieri potuit. Iuxta hunc ſenſum etiam verum eſt iſtud:

5. *Quæ per accidens eueniunt, non habent cauſam.*] Sumitur ex eodem Textu; licet enim omnis effectus neceſſario habeat aliquam cauſam: ea tamen quæ contingunt fortuitò, & per accidens, dicuntur carere cauſis; quia nimirum non habent certam & determinatam cauſam in phyſicis: in moralibus autem idcircò etiam dicuntur non habere cauſas; quia ea non imputantur ad culpam, quæ per accidens & omnino prçter intentionem hominis eueniũt, iuxta illud iuridicum: *Nemini caſus, ſed culpa eſt imputanda.*

6. *Quæ fiunt ſemper aut plerumque non fiunt caſu.* 2. Phyſ. c. 8.] Ratio eſt; quia vt ibidem docet Ariſtoteles, & cap. 5. in huiuſmodi verſatur ratio; fortuna autem eſt præter rationem: Hinc probat Ariſtoteles, Naturam non agere caſu aut fortuito, quia agit ſemper eodem modo, ex intentione finis determinati: At verò quæ fiunt caſu ea & rara ſunt, & varia, & contingunt præter intentionem finis, vt docetur 2. Phyſ. c. 5. t. 55.

7. *Caſus vbique valet.*] Sumitur ex locis citatis, & ſenſus eſt, caſum habere locum, & ſubinde contingere, tum in omnibus rebus naturalibus & moralibus, tum etiam in artificialibus; ſiue in ijs quæ artificioſo ſtudio elaborantur. Et in naturalibus quidem ac moralibus nulla paſſim occurrunt exempla: In artificialibus duo quam ſimillima à ſcriptoribus celebrantur, quæ commemorat Plinius lib. 35 Naturalis hiſtoriæ c. 10. Sunt & alia de his complura

quæ quia nec Philoſophorum pronunciata, nec doctrinales ſententiæ ſunt, ideo hic ea conſulto prætermus.

DISTINCTIO III.

Virtutem eſſe fortuna potiorem, & cum hac coniungendam.

1. *PRæſtantius eſt rem laude dignam virtute & labore quam fortuito acquirere.* Ita Ariſtoteles 1. Eth. c. 9.] Vbi docet felicitatem non caſu vel fortuito obtingere; ſed exercitatione comparari; quia ille conſequendi modus nobilior eſt. Hinc aliqui deducunt, eos eſſe honore & laude digniores, qui propria virtute gradum aliquem dignitatis, vel nobilitatis promeruerunt & acquiſierunt; quam qui ſolis maiorum titulis vanè gloriantur; etſi enim maiores ſua virtute tale ſibi nomen pepererint: illud tamen filijs ac nepotibus, præcipuè ſi degeneres ſint, obuenire videtur quaſi fortuito. Poteſt enim ex caſa vir generoſus exire, & ex palatio ignauus.

2. *Ingenuorum eſt non caſibus, ſed arte viuere.* Siue vt alij proponunt: *Nihil agere caſu ſed omnia ordinatè.* Sumitur ex 12. Meta. t. 52.] Vbi Philoſophus ait, filios nihil debere facere caſu ſed omnia ordinatè; ſeruos verò & beſtias multa agere & ad bonum commune pauca. Eſt autem duplex rerum ordinatio. Prior eſt earum inter ſe, non habita ratione finis; qualis eſt, quam partes domus, v. c. vel alterius cuiuſcunque artificiati, vel etiam corpora ſimplicia inter ſe habent; dum vnum eſt in ſummo, alterum in imo, &c. Poſterior eſt rerum in ſuos fines, ad quos veluti media diriguntur. De priore

verum eſt quidem pronunciatum; præcipuè tamen intelligitur de poſteriore, quæ eſt actus virtutis prouidentiæ, ad quam ſpectat nihil agere temerè, aut pręcipitanter, vel improuidè, ſed cuncta in ſuos fines ordinare, maturo conſilio & diſcretione.

3. *Vbi eſt ratio plurima, ibi fortunæ eſt minimum.* li. 2. magnorum moral. c. 8.] Senſus verus eſt, quo maiori cum ratione & deliberatione vir prudens in operando procedit, eo minus effectus eius eſſe fortuitos, & pauciora ipſi accidere præter intentionem. Vnde rectè ait auctor ad Herennium l. 4. *Ei non multum poteſt obeſſe fortuna, qui ſibi firmius in virtute quam in caſu præſidium collocauit*: Etenim vt grando illiſa tectis diſſultat, magno quidem fragore: verum nulla noxa; Sic inſultus fortunæ nihil poteſt in animum ſapientis. Eodem ſenſu verum eſt iſtud;

4. *Qui ſecundos amat euentus, dimicet arte non caſu.* Vegetius libro 3. in Præfatione.] Ratio huius eſt, quia nimirum, qui caſu dimicat, Andabatarum potius, quam boni militis fungitur officio: nullo autem certo fine propoſito, quis bonus ſperetur euentus? Cæterum quod hîc de dimicatione dicitur, idem in omni exercitiorum genere locum habet.

5. *Præſens fortuna boni eſt conſulenda.*] Admonet effatum non eſſe rectæ rationi conſentaneum, vt ſe fatiget & maceret homo, rerum inanium & alienarum cupiditatibus, ſed quæcunque contigerit ſors, eam eſſe veluti optimam illius temporis amplectendam. *Quemadmodum enim boni artificis eſt, ex quauis materia fingere ſimulacrum*, vt inquit Seneca, *ita ſapientis eſt, quamuis fortunam ſapienter adminiſtrare.* Monet item, vt ne negligentes ſimus, ſi aliquis

ſecundæ fortunæ flatus aſpiret : quia volucris omnino eſt & inſtabilis, & vt vulgo dicitur : *Fronte capillata poſt eſt occaſio calua.*

6. *Ad nouos caſus temporum noua conſiliorum rationes ſunt accommodandæ.*] Iſtud morale pronũciatum doctè & eleganter pertractat Cicero oratione pro lege Manilia in refutatione Catuli oratoris, vbi hoc ipſo populum Romanum laudat, quod temporis rationem habere, & nouis caſibus noua conſilia accommodare ſit ſolitus. Ratio pronunciati eſt; quia ita felicius importunis fortunæ motibus obuiã itur. Sumitur autem tum in hac tum in alijs propoſitionibus nomen caſus & fortunæ latè, provt ſe mutuò, & effectum quemcunque fortuitum, ſeu caſualem comprehendunt.

DISTINCTIO IV.

Euentus fortuitos diuinæ ſubeſſe voluntati.

1. OMnis *cauſa per accidens reducitur ad aliquam cauſam per ſe.* Sumitur ex 2. Phyſ. tex. 66.] Vbi Philoſophus ait; *Nihil eorum, quæ ſunt per accidens prius eſt hiſce, quæ ſunt per ſe, quare neque per accidens, cauſa per ſe cauſam antecedit.* Ex quibus infert, omnem caſum fortuitum à mente vel natura, ſiue ab aliqua cauſa per ſe proficiſci. Senſus itaque pronunciati eſt, omnem cauſam per accidens inniti alicui cauſæ per ſe, ſicut & omnis effectus per accidens præſupponit aliquem effectum per ſe. Quemadmodum enim omne accidens præſupponit ſubſtãtiam aliquam, cui inhæreat, vel quam ſuo modo afficiat, iuxta illud Vulgare : *Accidens eſt entis ens.* Ita omnis cauſa & omnis effectus per accidens ſup-

ponit & cauſam & effectum per ſe, cui ſuo modo innitatur. Atque hoc modo verum etiam eſt illud:

2. *Fortunæ effectus diuinæ ſubiacent voluntati.*] Eſt commune axioma Philoſophorum Chriſtianorum, qui omnem fortunæ aleam ſubjiciunt prouidentiæ diuinæ: nihil enim caſu nobis aut fortuitò accidit, quod à Deo non ſit vel ordinatum, vel ſapientiſſimè permiſſum, vt eleganter dictum eſt ab Auguſtino, lib. 3. de Trinit. c. 4. his verbis: *Nihil fit viſibiliter & ſenſibiliter, quod non de interiori inuiſibili atque intelligibili aula Summi Imperatoris aut iubeatur, aut permittatur ſecundum ineffabilem iuſtitiam præmiorum, atque pœnarum, gratiarum & retributionum in iſta totius creaturæ ampliſſima quadam immensáque republica.* Et hoc ſenſu verè etiam dicitur iſtud:

3. *Fortuna virtutem ſequitur.* Liuius Decade 1. lib. 4.] Nempe ad eum ferè modum, quod acceſſorium ſequi dicitur ſuum principale, & quo virtus dicitur eſſe bonarum rerum conſiliatrix, vt explicabitur infra. Etenim bona fortunæ, vt diuitiæ, honor, bona fama, poteſtas, &c. licet fortuito obuenire ſoleant, ac propterea fortunæ bona dicantur, vt docet Ariſtoteles 1. Ethic. cap. 8. ſub finem, & D. Thomas ibidem: Sæpiſſimè tamen ita diuina ordinante prouidentia, virtutem, vt ſecundaria præmia comitantur; In quem ſenſum Matth. 6. Chriſtus Dominus inquit: *Quærite primum regnum Dei & iuſtitiam eius, & hæc omnia adjicientur vobis.* Vbi metaphora ſumpta eſſe videtur à rebus vilioribus, quæ in rerum pretioſarum emptione non computantur in pretium, ſed adjiciuntur pro corollariis. Illuſtre huius rei exemplum habemus in Regio Propheta Dauide, & in filio illius Salomone, qui cum non opes, non potentiam, non gloriam, ſed ſapientiam ad regendum

populum Dei, id eſt, ſolum Dei regnum quæſiuiſſet, cætera etiam illi quæ non petierat, adiecta ſunt. 3. Reg. cap. 3. v. 12. Similes ſententiæ ſæpè in Pſalmis occurrunt, vt Pſalmo 33. *Inquirentes autem Dominum non minuentur omni bono.* Eodem etiam ſenſu verum eſt iſtud:

4. *Sui cuique mores fingunt fortunam.* E medio vulgi videtur ſumpta ſententia.] Nam plerumque videmus mala malis euenire, bona bonis, idque vulgo dictitant; ac patet non experientia modo quotidiana; ſed omnis etiam veteris, ſacræ iuxta ac profanæ hiſtoriæ auctoritate, vt explicabitur pluribus Titulo *de Iuſtitia vindicatiua.*

5. *Solers induſtria multa declinat incommoda.*] Pro huius ſententiæ explicatione notandum eſt, quod docet S. Ioannes Damaſcenus lib. 2. de Fide, c. 29. & ex eo communiter Theologi, duplicem in Deo diſtingui voluntatem: Priorē antecedentem, qua ex ſeſe vult bona indepēdenter à cauſis ſecundis: poſteriorem conſequentē, qua vult mala pœnæ, accepta occaſione à creaturis: horum autem quædam vult immutabiliter, vt omnes homines ſemel mori; quædam mutabiliter & quaſi ſub conditione, videlicet niſi precibus, aut induſtria auertantur. Sic vult communiter ea, quę ſolum vult in ſuis cauſis, v. c. Tali vel tali tempore eſſe aëris intemperiem, & conſequenter mori multos, ſubmergi, &c. Cum enim ipſe ſit communis gubernator Vniuerſi, ad ipſum per ſe primo ſpectat curare ordinem & curſum Vniuerſi; eumque ſine ſingulari grauique cauſa non immutare. Huiuſmodi ergo caſus naturales ſiue incommoda, ex naturalium cauſarum ſerie ac curſu orientia poſſunt ſæpè per induſtriam humanam ac ſæpius per virtutem & preces induſtriæ iunctas ab hominibus auerti: Cum Deus non omnino abſolutè ac poſitiuè velit

ea hominibus euenire; ſed vel ſolum velit ea permittere; in quantum ſcilicet culpabilem alicuius maliciam annexam habent; vel certè ſub conditione velit fieri, niſi aut precibus, aut induſtria humana, aut alia via licita impediantur. Hoc ſenſu Cęſar lib. 3. Belli Ciuilis, mihi n. 447. monet: *Si non omnia cedant ſecunda, fortunam eſſe induſtriâ ſubleuandam.*

TITVLVS XV.

DE NATVRA.

POſt cauſas naturales agendum eſſe videtur de ipsâ Naturâ, quo nomine ſæpe apud Philoſophos cauſarum naturalium collectio intelligitur.

DISTINCTIO PRIMA.

Varia acceptio termini, Natura, & Naturale.

NAtura variè accipitur. 1° pro Deo, qui eſt natura naturans, 2° pro creatura, quæ eſt natura naturata, 3° pro eſſentiâ, quidditate, & conceptu obiectiuo cuiuſque rei; quo ſenſu dicimus, naturam Dei eſſe vnam, naturam hominis, naturam priuationis eſſe talem, vel talem. 4° pro tota collectione vel ſerie cauſarũ naturalium; quo ſenſu dicitur Deus & Natura nihil facere fruſtra, nec quicquam pati otioſum: Sic etiam miraculum dicitur excedere vires naturæ; quia non eſt in potentiâ cauſarum naturalium, quinto pro tota vniuerſitate rerum creatarum. Sic dicimus, aliquid eſſe,

vel non eſſe in rerum naturâ. 6° pro complexione & temperamento naturali cuiuſque rei ſic dicimus quoſdam eſſe naturâ iracundos, ſanguineos, lepores, timidos, &c. 7° pro quouis principio intrinſeco motus & operationis; quo ſenſu non tantum materia & forma; ſed etiam totum compoſitum ſubſtantiale dicitur natura, quod eſt adæquatum & principale principium ac radix operationum. 8° denique ſumitur ſtrictius pro eo ſolo principio intrinſeco & primo, per quod res naturales, à non naturalibus, id eſt, artefactis & purè metaphyſicis diſtinguuntur; ſic materia & forma ſunt natura: & ita ſumit Ariſtoteles. 2. Phyſic. c. 1. t. 3. vt mox explicabitur. Præter haſce naturæ acceptationes aliæ adhuc nonnullæ ab aliis aſſignantur; ſed parum illæ faciunt, ad noſtrum propoſitũ. Vide Fonſecam 5. Metaph. cap. 4. q. 1. ſect. 2.

Naturale ſumitur, primo prout opponitur ſupernaturali, 2° prout opponitur animali, 3° libero ſiue morali, 4° violento, 5° caſuali, 6° aduentitio, 7° artificiali. Singula hæc in axiomatum paraphraſi clariùs innoteſcent.

DISTINCTIO II.

Quid Natura naturans, & Natura naturata.

1. N*Atura eſt principium motûs & quietis.*] Eſt commune effatum Philoſophorum, ſumptum compèndio ex definitione Ariſtotelicâ naturæ 2. Phyſ. c. 1. t. 3. quæ ſic habet: *Natura eſt principium & cauſa, vt id moueatur & quieſcat, in quo primò, & per ſe, & non per accidens ineſt.* Hæc definitio conuenit ſoli materiæ ac formæ ſubſtantiali; iſta enim

duo tantum inſunt compoſito phyſico *Primò*, id eſt principaliter, ita vt nihil inſit prius, ſiue ſubſtantialiter & eſſentialiter, vt loquuntur alij, & conſequẽter etiam inſunt *per ſe*, ac non per accidens. Quare excluduntur, primo qualitates motiuæ, vt grauitas terræ, &c. ſecundo principia motus externa, à quibus res phyſicæ etiam mouentur ſuo modo, vt cum ignis mouet aquam, quam calefacit, 3° cauſæ motus per accidens; qualis eſt, v. c. ars medendi in ægro, qui ſanat ſeipſum per illam artem. Cęterum nomine motus intelligitur quælibet motio ſiue mutatio phyſica: nomine autem quietis non intelligitur mera priuatio motûs pręcedentis, vel ceſſatio à motu; ſed etiam fundamentum illius, id eſt, quieta poſſeſſio formæ acquiſitæ per motum.

2. *Quidquid mouetur naturaliter, id à naturâ mouetur.*] Sumitur ex eodem cap. & verum eſt, ſi naturale & natura ſumantur eodem ſignificationis modo; vt, quod mouetur naturaliter à principio ſibi intrinſeco, hoc mouetur à ſuâ naturâ, quæ eſt principium motûs & quietis, vt explicatum eſt: Quod autem mouetur ab alio, tanquam principio extrinſeco, mouetur quidem à naturâ, ſi per hanc intelligatur agens naturale extrinſecum, prout opponitur ſupernaturali aut artificiali, &c. non tamen dicitur abſolutè moueri à naturâ; quia natura mouens aliud actione tranſeunte in aliud ſuppoſitum, dicitur efficiens, vt cum ignis mouet aquam ſurſum: Natura autem mouens ſeipſam actione immanente dicitur natura; vt cum ignis mouet ſeipſum ſurſum, terra deorſum.

3. *Deus eſt auctor Naturæ.*] Sumitur in communi iſto ſapientum proloquio, *Natura*, pro vniuerſitate rerum creatarum. Etenim Deus totam rerum naturam, id eſt omnium entium naturalium, & limita-

torum vniuerſitatem creauit, & creata in ſuo eſſe conſeruat ac gubernat. Poteſt etiam intelligi effatum ſecundum alias naturæ acceptiones; nam etiam ſecundum eas, Deus rectè dicitur auctor omnis entitatis realis: Valet autem contra Plinium 2. Hiſtoriæ c. 1. & alios Atheos, omnia in Naturam referentes, excluſo Deo, quos potenter debellat Plato, lib. 10. de Legibus, & Nicetas apud Clementem 8. Recognitionum, poſt medium, ita concludens longã de Deo diſputationem: *Deus ergo eſt, qui fecit omnia, & ipſe à nemine factus eſt: qui autem naturam pro Deo nominant, & per naturam facta eſſe omnia teſtantur, latet eos appellationis ſuæ error; Si enim naturam irrationabilem putant, ſtultiſſimum eſt rationabilem facturam ab irrationabili factore progredi: Si verò ratio eſt, per quam facta conſtat eſſe vniuerſa, ſuperfluò nomen immutant, vbi de Conditoris ratione profitentur.*

4. *Deus eſt natura naturans.* Innuitur ab Ariſtotele l. 2. de Cælo t. 6.] Vbi ait, Naturam ordinare res omnes & illis tribuere æquitatem, & 4. de Gen. animalium c. 2. vbi docet, omnia, quæ naturâ vel arte fiunt, ratione aliquâ fieri. Ita autem rectè appellatur Deus ad tollendum errorem Ethnicorum, contra quos diſputans Lactantius lib. 2. inſtitut. c. 9. *Natura*, inquit, *quâ dicitis orta eſſe omnia, ſi conſilium non habet, efficere nihil poteſt: Si autem generandi & faciendi potens eſt, habet ergo conſilium, & propterea Deus ſit neceſſe eſt, nec alio nomine appellari poteſt ea vis, in quâ ineſt & prouidentia excogitandi, & ſolertia poteſtaſque faciendi: Melius ergo Seneca Stoicorum acutiſſimus, qui vidit, nihil aliud eſſe naturam, quam Deum; Ergo Deum*, inquit, *non laudabimus, cui naturalis eſt virtus, nec enim illam didicit ex vllo. Imò laudabimus, quamuis enim naturalis illa ſit,*

ſibi illam dedit; quoniam Deus ipſa natura eſt: cum igitur ortum rerum tribuis natura, ac detrahis Deo, in eodem luto hæſitans, verſuram ſoluis Geta, à quo enim fieri mundum negas, ab eodem planè fieri, mutato nomine profiteris. Ita Lactantius ex Seneca l. 4. de Beneficijs c.7. & 8. Dicitur itaque Deus natura naturans, quia auctor eſt, & conſeruator totius naturæ, vt paulò antè docuimus; quo etiam ſenſu omne Ens creatum dici poteſt, Natura naturata, id eſt, à Deo producta, ſiue in eſſe ſuo naturali conſtituta.

5. *Deus cum naturâ operatur.*] Sumitur hîc natura præcipuè pro ſerie cauſarum naturalium, tam earum, quæ liberæ ſunt, quàm etiam neceſſariarum: ſicuti enim Deus eſt auctor naturæ, ita etiam eſt cooperator; Vnde cum natura operari dicitur primo, quia ſemper concurrit cum qualibet causâ naturali; ſecundo, quia ordinariè naturali modo operatur ad extra, & per ſe primò curat ordinem & curſum vniuerſi naturalem, eumque ſine ſingulari grauique causâ non immutat, nec facilè ad miracula procedit, quæ dicuntur excedere naturam, id eſt, vires cauſarum naturalium, & fiunt præter ordinem naturæ.

6. *Id cuique eſt naturale, quod ille fecerit, à quo eſt omnis ordo natura.* S. Auguſtinus lib. 21. de Ciuit. c. 8, & alibi.] Rationem addit ibidem; quia Deus eſt conditor naturarum omnium, non deſtruens naturam ſed faciens. In eundem ſenſum l. 6. de Geneſi ad litteram c. 13. (& refertur apud S. Proſperum ſent. 283.) *Naturarum*, ait, *conditor nihil in miraculis contra naturam facit; nec quod nouum eſt conſuetudine, repugnans eſt rationi: Nobis ergo videntur contra naturam inſolita, quibus aliter natura curſus innotuit; non autem Deo, cui hoc eſt natura, quod ipſe fecerit.* Itaque licet Deus ſæpe operetur cõtra ſolitũ & ordinarium

naturæ curſum, non tamen agit contra ipſam naturam, veluti cum fit aliquid miraculosè virtute diuinâ, quamuis ſit contra communem naturæ modum, non tamen eſt contra naturam, vt docet D. Thomas 2.2. q.154. a.2. ad 2. & alibi. Sumitur hic natura & naturale, non prout opponitur ſupernaturali aut morali; ſed prout contradiſtinguitur violento, aut caſuali. Conſule, ſi placet, Cornelium à Lapide, in Epiſtolas D. Pauli, ſuper illud ad Roman. 11. v. 24. *Contra naturam inſertus es.*

DISTINCTIO III.

Proceſſus & ordo Naturæ.

1. N*Atura procedit ab imperfectioribus ad perfectiora.*] Citari ſolet ex Boëtio lib. 3. de Conſolát. proſâ decimâ; ſed ibi contrarium potius aſſeritur, vt paulo poſt videbimus. Sumitur autem ex l. 4. de partibus animalium c. 5. & refertur à D. Thomâ de memoriâ & remin. l. 2. vbi ait, *Naturam ex inanimatis ad animata paulatim procedere, & in his ab imperfectioribus ad perfectiora*; in quo equidem conuenit inter naturam & artem: Quemadmodum enim ars pingendi, v. c. primò rudiſter adumbrat opus, tum lineamenta efformat, mox colorum varietatem ac venuſtatem addit, ac tandem perficit; ita ſimiliter natura in ſuis operationibus procedit, vt in generatione animalium primò rudem fœtum, ſiue maſſam progignit; tum membrorum diſtinctionem adhibet: ad extremum animali decenti ſpecie efformatum ac perfectum in lucem profert, ſic etiam ſingula animalis membra, vt cor, cerebrum, &c. prius ruditer à natura progigni ſolent, ac deinceps perfici-

Itaque verum eſt axioma manendo in eiuſdem rei perfectione ſucceſſiuâ: in diuerſorum autem entium inter ſe comparatione, tum veritatem obtinet, cum ea quæ imperfectiora, prærequiruntur ad alia perfectiora; alioqui non ſemper habet locum. Etenim natura in animalis generatione primò inter alia mẽbra cor efformat, quod eſt membrum cęteris nobilius; & in naturali emanatione proprietatum ab eodem ſubiecto, is ordo ſeruatur, vt prima dignior ſit, & cauſa ſecundæ, & ſecunda tertiæ, & ita deinceps; ſic eſſe diſcurſiuum, nobilius eſt & prius quàm admiratiuum, &c. vt grauiter & doctè oſtendunt Metaphyſici: item intellectus humanus in acquirendâ ſcientiâ, progreditur ab aſſenſu principiorum ad aſſenſum concluſionis, id eſt, à cognitione perfectiore ad minus perfectã, & ſecundum hæc verum eſt illud:

2. *Natura exordium capit à perfectis.*] Sumitur ex Boëtio l. 3. de Cõſolatione, proſâ decimâ, vbi agens de primo rerum omnium principio: *Neque enim à diminutis*, ait, *inconſummatiſque natura rerum cepit exordium, ſed ab integris abſolutiſque procedens, in hæc extrema atque effata dilabitur*; & infra: *Omnia namque perfecta minus integris priora eſſe claruerunt*; pro quorum explicatione notandum eſt, progreſſum & ordinem naturæ dupliciter conſiderari poſſe, primo ex parte cauſæ efficientis, 2° ex parte cauſæ materialis; ſecundum ordinem cauſæ efficiẽtis naturâ prius eſt, quòd eſt perfectius, & ſic natura ſumit initium à perfectis; quia imperfecta non ducuntur ad perfectionem, niſi per aliqua perfecta præexiſtentia: at verò ſecundum ordinem cauſæ materialis prius eſt, quod eſt imperfectius, & ſecundum hoc natura procedit ab imperfectioribus ad perfectiora, vt explicat S. Thomas 2. 2. q. 1. a. 7. ad tertium. Vide, ſi placet, quæ diximus ſupra, Titulo 6. diſtinct. 3.

3. *Perfectum prius eſt naturâ imperfecto.* l. 1. de Cælo t. 12.] Verba Philoſophi ſunt: τὸ τέλειον πρότερον τῇ φύσει τοῦ ἀτελοῦς, verum eſt, iuxta prius membrum diſtinctionis paulò ante allatæ; nempe prout conſideratur natura ſecundum ordinem cauſæ efficientis. Ratio eſt; quia oportet, vt perfectum illud ſit, quod ad perfectionem alia perducit; in quem ſenſum Boëtius, loco citato, probat dari ſummum aliquod & perfectiſſimum Ens, à quo cætera omnia procedant: *Si in quolibet genere*, inquit, *imperfectum quid eſſe videatur, in eo perfectum quoque aliquid eſſe, neceſſe eſt*: Etenim perfectione ſublatâ, vnde illud, quod imperfectum perhibetur extiterit, nec fingi quidem poteſt. Conſule, ſi placet, D. Thomam 3. p. q. 1. a. 5. ad tertium.

4. *Id naturâ eſt prius, quod eſt generatione poſterius.* Sumitur ex 8. Phyſicorum t. 58.] Per prius naturâ intelligitur hoc loco id, quod nobilius eſt ſiue perfectius: dicitur itaque id poſterius eſſe in generatione, quod eſt perfectius; quia nimirum natura in productione rerum progreditur ab imperfectioribus ad perfectiora; ac proinde prius in generatione fit illud, quod eſt imperfectius: poſterius verò id, quod perfectius. Verum igitur pronunciatum eſt, iuxta poſterius membrum diſtinctionis aſſignatæ; nempe prout conſideratur ordo naturæ, ex parte cauſæ materialis. In eādem ſententiam l. 2. de part. animal. c. 1. dicitur, *generationis conſiderátio contra ſe habere, atque eſſentiæ natura*; quia quæ in generatione poſteriora ſunt, hæc in eſſentiâ ſunt priora, & quod primum in naturâ eſt, hoc eſt vltimum in generatione.

5. *Natura non agit inordinatè.* Sumitur ex 8. Phyſic. t. 15.] Vbi Philoſophus ait, *Eorum, quæ à naturâ ſunt, nihil eſſe inordinatum, & naturam eſſe cauſam ordinis in omnibus*: nimirum quantum in ipſa eſt, &

niſi aliundè occurrat impedimentum, vt pluribus explicabitur ad illud: *Natura ſemper facit optimum, quod poteſt.* Eâ de causâ l. 2. de Generat. animal. c. 4. comparat eam Ariſtoteles cum prudenti Patrefamilias, qui domum ſuam prudenter ac feliciter adminiſtrat, & ita diſpenſat, vt cibus optimus detur liberis, deterior ſeruis, viliſſimus iumentis. Eandem ob cauſam l. 3. de part. animal. c. 4. docet, Naturam ſolere conſtituere rem nobiliorem in locis nobilioribus; niſi quid aliud impedimento ſit. In eandem ſententiam Albertus M. de animal. l. 1. tract. 2. c. 12. ait, *A naturâ vnumquodque ordinari ſapientiſſimè*; ita, v. c. pectus à naturâ factum eſſe totum oſſeum, vt eſſet tutamen membrorum nobilium, eandemque rationem cerni in cęteris corporis organici partibus.

6. *Natura in ſuis operationibus non facit ſaltum.*] Elicitur ex textu citato, & explicatur ab Alberto M. de Animalibus, l. 2. tract 1. c. 1. vbi ait, *Naturam non facere diſtantia genera, niſi faciat aliquod medium inter ea, nec tranſire de extremo ad extremum, niſi per mediū.* Similia habet l. 7. de Animalibus, tract. 3. c. 1. Ratio eſt; quia in rerum productione ordinatè progreditur natura ab imperfectioribus ad perfectiora ex parte cauſæ materialis: Ex parte verò cauſæ efficientis à perfectis abſolutiſque procedens ad imperfectiora dilabitur, vt diximus. Etenim, *Natura eſt cauſa ordinis, & rerum ipſarum, quæ ratione conſtant & ordine*, vt inquit ex Ariſtotele Themiſtius in 8. Phyſic. t. 15. Senſus moralis huius pronunciati valet in illos, qui ex infimo loco ad ſummum dignitatis gradum ſine medio euadere ambitioſè moliuntur.

DISTINCTIO IV.

Ratio & artificium naturæ.

1. OMnia, *quæ naturâ vel arte fiunt, ratione aliquâ fiunt.* l. 4. de gener. Animal. c. 2.] Nimirum quia omnia opera naturæ & artis, tendunt in certum aliquem finem, qui per rationabilia & determinata media attingitur. Vnde licet agentia quædam naturalia omni prorſus notitiâ careant; dicuntur tamen cum ratione fieri eorum opera; quia ſubordinata ſunt alteri ſuperiori & excellẽtiori cauſæ, id eſt, ipſi naturæ auctori Deo, ſiue naturæ naturanti, quæ omnium rerum fines, & media ad eos neceſſaria infallibili cognitione comprehendit, & cum ratione agentia omnia naturalia in eos dirigit, iuxta illud:

2. *Natura ordinat res omnes, & illis tribuit æquitatem.*] Sumitur ex 8. Phyſ. t. 15. & clarius ex 2. Phyſ. c. 8.] Vbi ex eo probat Ariſtoteles naturam agere propter finem; quia agit ordinatè, ſiue quia omnes res inter ſe conuenienti ratione diſponit; nihil autem aliud, id eſt; quàm agere propter finem, ſiue ordinare res in ſuos fines: ſic primò eſt ſemen, deinde gramen, tertio ſeges, denique panis ad veſcẽdum idoneus, primùm ouum, deinde pullus, &c. Atque hoc modo ſimiliter in aliis; Etenim nihil eorum, quæ à naturâ & ſecundum naturam fiunt, inordinatum eſt; cum natura ſit cauſa ordinis in omnibus, vt fuſiùs explicatum eſt ad illud: *Natura agit propter finem.* Notat autem Zimara in tabulis, verbo, *Nihil eorum*, eſſe à naturâ latius patere, quàm eſſe ſecundũ naturam: *nam monſtra, priuationes & corruptiones à naturâ ſunt*, inquit; *ſed non ſecundum naturam.* Quin

etiam in monſtroſis effectibus natura non ſine ratione procedere iudicanda eſt; faciunt enim huiuſmodi ad maiorem varietatem & ordinem Vniuerſi, vt mox explicabitur ad illud: *Natura non redundat in ſuperfluis.*

3. *Opus naturæ eſt opus intelligentiæ.* Sumitur ex l. 4. de gen. Anima. c. 2. & habetur 12. Metaph. Com. 18. apud Auerroëm, & apud Themiſtium 1. Phyſ. t. 81. & 1. de Animâ t. 29.] Accipitur autem hic opus naturæ, non prout eſt à naturâ; ſiue à cauſis naturalibus tantum; ſed prout eſt à naturâ & ab ipſo auctore ſimul; vel prout natura dirigitur ab ipſo auctore ad eum ferè modum, quo ſagitta tendit in ſcopum, directa ab emittente; cum hoc tamen diſcrimine, quod ſagitta feratur violenter; cum naturali inclinatione in ſcopum non propendeat: natura verò ſuopte ingenio in ſuum finem inclinet. Dum itaque natura in opus incumbit, à primâ intelligentia, hoc eſt, à Deò, quaſi diuinæ artis inſtrumẽtum mouetur, & artificis ratione dirigitur; ita tamen vt inſitum ſibi habeat principium naturalis inclinationis in ſuos fines. Hinc eſt, quod Hippocrates naturam modo indoctam vocat, vt in libro de alimento, modo doctam & eruditam, vt in libro de Arte, quem imitatur Galenus l. 1. de vſu partium, & l. 6. de locis affectis: nimirum indoctam vocat in ſe, doctam in directione primæ cauſæ. Vide, ſi placet, Suarez diſp. 30. Metaph. ſect. 15. n. 41.

4. *Natura nihil agit temerè.* Sumitur ex 2. Phyſ. c. 8. & ex 2. de Cælo, t. 50. & ex 3. de Cæ. t. 30. & 1. de part. animal. c. 5.] Ratio eſt; quia ſemper agit propter finem, per media determinata, & opus naturæ eſt opus intelligentiæ, vt explicatum eſt, valet hoc dictum in eos, qui etiamſi natura rationali prædíti ſint, ac proinde vel maximè conformiter rationi

viuere & operari deberent; nihilominus impetu temerario feruntur in omnia, & aguntur potius ab inordinatis ſuis affectibus quàm agant. Vide, ſi placet, quæ diximus ad illud: *Deus & Natura nihil agunt fruſtra.*

5. *Natura eſt ars Dei.*] Veterum iſtud effatum Philoſophorum traditur à Philone Iud. in libro de Monarchiâ: ratio illius perſpicua fit ex dictis; quia nimirum opus naturæ eſt opus intelligentiæ, & ita procedit, vti opus artis, id eſt, certâ præſcriptione, ratis legibus, compoſitè & ordinatè. Eâ de Causâ Deus, ἀεισοτέχνης, id eſt, optimus artifex à Philoſophis dicitur; Et Plato duplicem artem ſtatuit, vnam diuinam, humanam alteram: atque humanæ quidem omnia, quæ artificum operâ elaborantur; diuinæ autem vniuerſa, quæ naturâ fiunt attribuit.

DISTINCTIO V.

Bonitas & perfectio Naturæ.

1. NAtura ſemper facit optimum, quod poteſt. 2. de Cælo. t. 34. & de iuuent. & ſenec. c. 2. & l. 2. de part. animal. c. 14.] Vocatur natura à Philoſophis, *optima rerum parens*; quia in ſuis actionibus non tantum id ſequitur, quod neceſſarium eſt; ſed etiam id ſemper molitur, quod optimum & præſtantiſſimum videtur; niſi interueniat aliquod impedimenrnm, propter quod ab inſtituto deflectere cogatur: ſicuti contingit in generatione monſtri. Per naturam autem intelliguntur hîc cauſæ naturales & neceſſariæ, quas aiunt Philoſophi agere ſecundum extremum potentiæ, vt explicuimus, Titulo *de Causâ efficiente.*

2. *Natura ſemper deſiderat id, quod eſt melius.* l. 2. de Generat. t.59.] Vbi ex eo probat continuam ſucceſſionem ſiue perpetuitatem rerum ſubcæleſtium; quia nimirum Natura inſitâ propẽſione fertur in id, quod melius & nobilius eſt: eſt autem nobilius eſſe quam non eſſe; cum eſſe participatio quædam ſit naturæ diuinæ. Quàm vera ſit hæc propoſitio, ſatis oſtendit experientia quotidiana, & inclinatio omniũ entiũ naturalis, patétque per explicationem axiomatis pręcedentis. Facit autem natura ſemper optimũ, quod poteſt, & deſiderat id, quod eſt nobilius, in ordine videlicet ad finẽ, quem ipſa intendit; ſiue ille particularis ſit, ſeu potius Vniuerſalis, vt pluribus explicatum eſt ad illud: *Deus ſemper operatur congrue ad fines rerum,* Titulo *de causâ primâ.* Similiter

3. *Natura fugit vbique, quod moleſtum eſt.* Sumitur ex 7. Ethicorum c. 14. & vltimo.] Veritas illius perſpicua eſt ex dictis, quia contrariorum eadem eſt & ratio & ſcientia. Eâ de causâ cap. 13. eiuſdem libri Philoſophus ait, *ab omnibus fugi dolorem, & expeti aliquam voluptatem.*

4. *Natura nunquam deficit in neceſſarijs.* 3. de animâ c. 9. t. 45. & alibi.] Sequitur ex præcedentibus, & eodem ſenſu veritatem obtinet: cum enim natura ſemper faciat optimum eorum, quæ poſſunt fieri; haud dubiè etiam ſubminiſtrabit ea, quæ neceſſaria ſunt, nec deficiet in illis; niſi forte aliunde oriatur impedimentum, vt docet Ariſtoteles ibid. in orbatis & imperfectis: Quod autem ipſa talpis viſũ deneget, fit partim ad maiorem vniuerſi perfectionẽ; partim quia talpis intra terram viuentibus, ſuperuacanea videtur videndi facultas; ac proinde non negat illis neceſſaria; ſed ſubtrahit ſuperflua; quia

5. *Natura non redundat in ſuperfluis*; ibidem, & lib. 1. de Cælo, t. 32.] Sicuti natura, neceſſaria

quæ ſunt, conuenientiáque concedit, ſic etiam, ſuperuacanea atque inutilia negat, niſi interueniat obſtaculum quo ab inſtituto deflectere compellatur; quomodo propter exuberantem materiam naſcuntur ſubinde aliqui ſenis digitis, in vnaquaque manu vel pede; aut binis capitibus, &c. Neque verò ſine ratione nonnunquam hoc modo natura ab inſtitutâ, & ordinariâ viâ deflectit, poſitâ nimirum tali occaſione: faciunt enim hæc ad maiorem varietatem & perfectionem Vniuerſi. Itaque non deficit natura in neceſſariis, nec redundat in ſuperfluis, quoad bonum generale Vniuerſi, licet aliquando contrarium accidat, quoad bonum particulare alicuius indiuidui. Hac etiam de causâ, quoad eius fieri poteſt, multitudinem refugit natura, &, vt inquit Philoſophus l. 2. de Animâ t. 88.

6. *Natura, quod alibi demit, alibi reſtituit.* Sumitur ex l. 2. de part. Animalium c. 14.] Ita ferè contingere docet experientia quotidiana: ordinariè enim, quod deeſt alicui in vna parte ſuppletur in aliâ: vt qui ingenij ſunt felicioris, ijdem iudicium habent aut memoriam minus fidelem; & quibus tenacior memoria illis ferè ingenium eſt tardius, & ex infantibus, qui celeriùs fari cœpêre, tardiùs progredi incipiunt, vt ait Plinius. Ariſtoteles loco citato id oſtendit exemplo pilorum: *quibus enim natura* (ait) *corpus admodum piloſum condidit, caudam ijs diminuit, quod in vrſis perſpicuum eſt.* Lege, ſi placet illum de hac materiâ, capite citato per totum; & D. Thomã in quæſtionibus diſputatis, q. 1. de virtute in communi, a. 8.

7. *Naturæ miracula cuilibet enti ſunt indita.* Sumitur ex l. 1. de part. Animal. c. 5.] Vbi ait Ariſtoteles: *Nulla naturæ res eſt, in qua non mirandum aliquid inditum habeatur.* Patet hoc cùm in magnis & vaſtis

corporibus, vt cœlis, elephantis, leonibus; tum verò in paruis & minimis, vt in araneis, apibus, muſcis, formicis; in fœtu, dum formatur in vtero, &c. remora nauim ingentem ſiſtit, vt ſcribit Plinius l. 5. c. 25. (quod tamen aliqui fabuloſum autumant,) pullus, perdicis ouo nondum omninò excluſus, fortiter diſcurrit. Ingens Balena à minimo piſciculo regitur, &c.

8. *Omnis res naturæ digna eſt ſui contemplatione.*] Sumitur ex citato capite, vbi multis oſtendit Philoſophus, viliorum animalium diſputationem perpenſionemque, faſtidio quodam pueriliſ ſpreuiſſe, dignũ non eſſe viro ſapiente. Proinde, quod Heraclitum dixiſſe ferunt ad eos, qui cum alloqui eum vellent; quod forte in caſa fumaria, caloris gratiâ ſedentem vidiſſent, accedere temperarunt (ingredi enim eos iuſſit; quoniam, inquit, *Ne huic quidem loco Dij deſunt immortales*) hoc idem in indagandâ quoque naturâ animantium faciendum eſſe Philoſophus pronunciat: *Cum in omnibus naturæ numen, & honeſtum pulchrumque inſit ingenium*: quippe cum naturæ operibus iunctum illud præcipuè ſit, vt nihil temerè, & vice fortuitâ committatur; ſed alicuius gratiâ omnia agantur: Finis autem, cuius gratia vel conſtat quicquam, vel conditum eſt, boni honeſtique obtinet rationem. Ita ferè Ariſtoteles loco citato ad Verbum.

DISTINCTIO VI.

Vis & conſtantia naturæ.

1. NAtura non patitur vacuum. l. 1. Ethic. c. 7. & 2. de Cœlo t. 17.] Quoniam natura di-

uinæ immortalitatis æmula ſui ac ſuarum partium conſeruationem ſummopere procurat, & deficere non vult in neceſſarijs; ideo maximâ ſemper vi & conatu impedit ac fugit vacuum, tanquam pernicioſiſſimum hoſtem partium vniuerſi, vtpote qui diſſoluit illam conſeruatricem rerum vnionem corporum; quâ ſublatâ partes vniuerſi nec ſeſe mutuò fouere, nec influxum cæleſtem, quo vegetari ſolent, recipere poſſunt. Vide, ſi placet, Suarez diſput. 35. Metaph. ſect. 6.

2. *Natura agit ſemper eodem modo.* 2. Phyſ. c. 8. & 9.] Comparat hoc loco Ariſtoteles inter ſe actionem fortuitam & naturalem, ſiue cauſas naturales quæ ſunt per ſe, & cauſas per accidens, vt ſunt caſus & fortuna. Verus itaque huius effati ſenſus eſt, Naturam, id eſt, cauſas naturales, ſemper eadem ratione procedere circa ſuum finem, poſitis cæteris paribus: At verò actiones fortuitas nunc ſic fieri, nunc aliter, vt fuſiùs explicatum eſt, Titulo *de Cauſâ efficiente*, diſtinct. 12. Sumitur igitur hîc naturale primò quidem & præcipuè, atque ex mente Philoſophi, prout contradiſtinguitur caſuali: poteſt nihilominus intelligi etiam, prout opponitur libero, & operanti cum cognitione, iuxta iſtud:

3. *Natura eſt determinata ad vnum.* l. 9. Metaph. c. 2. tex. 3.] Sumitur in hoc proloquio natura, ſeu res naturalis prout opponitur rei animali, id eſt, ei quæ cum cognitione operatur, & ijs duntaxat agentibus propriè conuenit, quæ ſine delectu & cognitione operantur: hæ enim proprijſſimè dicuntur cauſæ naturales, & idcircò ad vnum dicuntur eſſe determinatæ; quia cum libertatis & cognitionis omnis expertes ſint, neque è multis hoc aut illud pro arbitratu ſuo eligere poſſint, ad vnum definitè contendunt. Ita Scotus in Quodlibetis qu. 2. ſic

plantis dicitur naturale creſcere, igni moueri ſurſum, lapidi deorſum: at verò quod operatur cum cognitione, id varijs modis agit, vt animal, nunc ſe mouet ſurſum, nunc deorſum, nunc ad dextrum, nunc ad ſiniſtrum, &c: ac licet brutis animalibus neque libertas inſit, nec propriè dicta competat electio; ineſt tamen illis vis apprehenſiua, & æſtimatiua ad huiuſmodi actuum varietatem ſatis accommoda: quamquam & de his axioma intelligi poteſt; quia reuera, poſitis omnibus ad agendum requiſitis non poſſunt non agere, & per certas conditiones ad certos effectus producendos neceſſariò determinantur.

4. *Naturæ reſiſtere difficile eſt.* Sumitur ex lib. 7. Ethic. c.10. & refertur à S. Thomâ 6. Ethic. lect.11.] Ratio eſt; quia omne violentum eſt difficile illi, quod violentiam patitur; cum proinde non ſit perpetuum, vt alibi explicabitur: At verò niſus cōtra naturam, ſiue contra naturalem inclinationem (hoc enim modo naturæ vocabulum hîc ſumitur) eſt reuera violentus; ergo omninò difficilis. Patet hoc experientiâ quotidianâ: Nam & pſittacum doceas ſuum χαῖρε, & lupum cicurare poſſis, & cani caniſtrum imponas; ſed beſtiæ ſunt, ne fidas: nam & pſittacus facilè idioma ſuum recantabit; & lupus in antiquam ibit ſyluam; & canis, ſi, quod deuehit, voretur ab alijs, ſui non erit immemor: denique, *Naturam expellas furcâ, tamen vſque recurret*: Verum tamen eſt, quod & ratio & mentis dominium multa poſſit in homine, & eò per vſum & exercitium pertingere poſſit, quò minimè natura adſpiret, vt perſpicuum fiet ex ijs, quæ adferemus diſtinctione ſequenti.

5. *Aſſuetudo non ſit contra naturam.* Sumitur ex 2. Ethic. c.1. & ex 1. Mag. moral. c.7.] Senſus illius eſt, nihil aſſueſieri poſſe ad ea, quæ naturæ cōtraria:

Huic tamen obſiſtere videtur, quod vitia ſint contraria naturæ humanæ, & nihilominus perſæpe homines aſſueſiant ad vitia; ſed reſpondendum eſt, aliquid contra naturam eſſe poſſe duobus modis, priore quidem; quia opponitur ei, quod eſt à naturâ; poſteriore verò; quia opponitur ei, quod eſt ſecundum naturam, ſiue quod eſt naturæ conſentaneum: priore ſenſu intelligi debet, & abſolutè verum eſt pronunciatum: non etenim aſſueſieri poteſt, v. c. lapis ad motum ſurſum, etiamſi millies illum aſſueſaciendi cauſâ in altum projicias; nec ignis ad motum deorſum, vt rectè docet Ariſtoteles 2. Ethic. capite citato, vbi ait: *nihil eorum, quæ ſunt naturâ, aliter aſſueſcere.* Poſteriore ſenſu procedit obiectio; vitia enim opponuntur virtutibus, quæ non inſunt homini à naturâ; ſed ſecundum naturam, iuxta illud M. Tullij: *Virtus eſt habitus in modum naturæ, rationi conſentaneus.* l. 2. de inuentione; quia nimirum virtus eſt ſecundum naturam rationalem, ſiue ſecundum ordinem rationis: Vitium autem inclinat in id, quod eſt contra hunc ordinem, iuxta iſtud D. Auguſtini, l. 12. de Ciuit. c. 1. *Omne autem vitium naturæ nocet, & per hoc eſt contra naturam.* Lege, ſi placet, D. Thomam 1. 2. q. 71. a. 2. & Vaſquez ibidem, diſput. 90. cap. 1. & 2.

DISTINCTIO VI.

De conſuetudine prout aſſimilatur Naturæ.

1. *Conſuetudo eſt altera natura.* l. de memoriâ & reminiſcent. c. 3.] Sumitur hic natura, pro complexione & propenſione naturali cuiuſque rei; quomodo dicimus, quoſdam eſſe naturâ cholericos, alios

alios ſanguineos & benignos, lepores timidos, lupos voraces, &c. dicitur autem conſuetudo *altera*, vel, *ſecunda natura*; quia per illam aſſuefieri poſſumus certis rebus, vt notat S. Auguſtinus l. 6. de muſicâ, ac ſi à natura nobis eſſent ingenitæ, & ex naturali complexione in illas ferremur.

2. *Magna vis ineſt conſuetudini.* 2. Magn. moral. cap.7.] Rationem addit Philoſophus, ibidem; *quia naturæ inſidet.* Idem ijſdem pene verbis habet Cicero in Lælio: *Magna eſt*, inquit, *vis vetuſtatis & conſuetudinis; non modo in hoc, quod animal eſt; ſed etiam in ijs, quæ ſunt inanimata, conſuetudo valet; cum locis etiam montoſis delectemur & ſylueſtribus, in quibus diutius commorati ſumus.* B. Albertus M. præſens ſcitum Ariſtotelis probat exemplo reminiſcentiæ, lib. de mem. & rem. Tractatu 2.c.5. in ijs namque, quæ conſueuimus per ordinem ſæpius enunciare, dicto vno priori, mox occurrit aliud, etiam abſque intentione; quo pertinet tritum illud: *Memoria excolendo, ſicut alia omnia augetur.* Porrò quanta ſit vis conſuetudinis, vel inde colligas, quod debiles & ſenes conſuetos labores faciliùs ferant, quam fortes atque iuuenes inconſuetos, vt docet Hippocrates, l.2. Aphoriſ.49. & conſtat experientiâ. Vide Leſſiũ diſp. *de ſtatu vitæ deligendo*, num.18.

3. *Optimus rerum magiſter eſt vſus;*] non ad acquirendam modo ſcientiam experimentalem, multiplicemque rerum cognitionem, vti Titulo *de Scientiâ*, ex Plinio declarauimus; ſed abſolutè ad quaſlibet ſiue ſciendi, ſiue operandi, ſiue patiendi difficultates ſuperandas: Tanta enim vſus & aſſuetudinis vis eſt, & ἐνέργεια; vt naturam in Demoſthene, & alijs, iam olim vicerit, & hodie vincat in plurimis, eáque reddat facilia & ſuauia, quæ naturæ videbantur grauia omninò & contraria; id quod elegantiſſimè Tibul-

lus indicauit hoc diſticho:

Longa dies homini docuit parere leones,
Longa dies molli ſaxa peredit aquâ.

In eundem ſenſum verum quoque eſt illud Apoſtoli: *Omnis natura beſtiarum & volucrum & ſerpentium domantur, & domita ſunt à naturâ humanâ.* Iacobi 3. Nihil etenim tam durum & rupeum eſt, quod non expugnet peruicax opera, & intenta ac diligens cura. Robora in rectum, quamuis flexa reuocantur; curuatas trabes calor explicat, & aliter natæ in id feruntur, quod vſus noſter exigit. Quantò facilius formam excipiet animus humanus, flexilis in ſe, & ad virtutum exercitia natus? vt veriſſimum ſit illud Poëtæ:

Nemo adeò ferus eſt, vt non miteſcere poſſit,
Si modo culturæ patientem accommodet aurem.

4. *Conſuetudinem mutare difficile eſt.* 7. Ethicorum c. 10.] Rationem aſſignat ibidem; *quia*, inquit, *conſuetudo ſimilis eſt naturæ*; quemadmodum Euenas Poëta dixit: *Vſus longus mos eſt, ac meditatio crebra, Hunc tandem aſſero naturam mortalibus eſſe.* Eâ de causâ, eorum aliquos, qui vitæ luxurioſæ aſſueti viuere luxurioſè deſinunt, in morbum incidere docet Philoſophus in Problematis, ſect. 28. q. 1. *Quoniam*, ait, *conſuetudo res cuique magna eſt, iam enim in naturæ habitum ferè reſoluitur.* Intelliguntur autem hæc omnia de aſſuetudine qualicunque, ſiue paucis ea actibus nouiter introducta ſit, ſiue per plures actus & annos roborata; præcipuè verò de hac poſteriore: planè enim in naturam abit frequentata, & longo ſui vſu firmata conſuetudo. In hanc ſententiam eſt illud D. Hieronymi: *Difficulter eraditur, quod rudes anni perbiberunt: Et lanarum conchylia quis in priſtinum candorem reuocet?* Et iſtud Philonis: *Sicut vaſa odorem, quo primum fuerint imbuta, referunt;*

ſic iuuenum animi, quas primum formas imaginatione concipiunt, nunquam aboleri ſinunt: nimirum veteri & vero dicto:

Quo ſemel eſt imbuta recens ſeruabit odorem
Teſta diu. Vſque adeo à teneris aſſueſcere multum eſt.
Eapropter ſapientum conſilium eſt, in inſtitutione iuuentutis quàm maximè inuigilandum eſſe principiis; vtpote à quibus, tanquam à fundamentis vniuerſa educationis fabrica dependet.

5. *Facilius eſt conſuetudinem mutare, quam naturam.* 7. Ethic. c. 10.] Vbi ex eo probat Philoſophus, facilius curari poſſe eos, qui per aſſuetudinem, quàm illos, qui naturâ incontinentes ſunt. Rationem pronunciati addit ibidem. *Ideo enim*, inquit, *conſuetudinem mutare difficile eſt: quia eſt ſimilis naturæ*; ac ſi dicat: quia conſuetudo eſt quaſi altera natura; idcircò illi magna vis ineſt, licet non tanta, quanta ipſi naturæ: quod enim eſt ſolummodo, *quaſi* tale, non eſt eiuſdem perfectionis cum eo, quod eſt reuera tale, ſed alterius ſimilitudinariæ & longè inferioris. Iuxta hunc ſenſum verum eſt illud Philonis: *Cum natura pugnare difficillimum eſt*; præſertim ſi tota toto naturali impetu rapiat in oppoſita; Equidem paucorum omninò eſt abducere ab huiuſmodi ſaxeo naturę torrente, & è præcipiti proruente; vt dicere audeat Quintilianus: *Illud in primis tenendũ, nihil præcepta, aut artes valere, niſi adiuuante naturâ.*

6. *Lupus pilum mutat, non mentem.*] Valet in eos, qui ita prauæ inclinationi aut conſuetudini affixi hęrent, vix vt vnquam ad bonam frugem traduci valeant; ac quibus ſenecta canitiem quidem adfert, ſed non aufert malitiam.

7. *Bona conſuetudo excutere debet, quod mala introduxit.* Seneca de moribus.] Nimirum quia contraria contrariis curantur, & facilius eſt, tranſmutare

conſuetudinem, quam nudè reſiſtere, vt docetur 7. Ethicorum, in hanc ſententiam D. Hieronymus ad Ruſticum monachum: *Philoſophi ſeculi*, inquit, *ſolent amorem veterem amore nouo, quaſi clauum clauo pellere.* Conſule, Maximilianum Sandæum, commentationum Academicarum volumine 1°. monito 2°. Prooemiali.

8. *Bona conſuetudo ſeruanda eſt; ſed non ſe ſolâ*] Monet proloquium, bona opera frequentanda eſſe, & vſum eorum ſeruandum, non ex ſolâ conſuetudine; aut ad oculum, vt dicitur; vel quia alij idem communiter faciunt; verum ex illo ſemper motiuo, eâque intentione, quæ in virtutum exercitijs requiritur: non quod facilitas ex conſuetudine orta perfectionem operis, aut valorem meritumve imminuat; ſed quia omnis bona actio bonum operantis affectum poſtulat. Pro cuius maiore explicatione notandum eſt, exercitium virtutis poſſe alicui facile reddi, primò ratione ſui, ſiue quia in ſe facile eſt, 2° ob naturales, alias indifferentes conditiones operantis, vt ſi in tale opus naturaliter inclinetur, vt, ſi diues ſit, ac potens: facilior enim erit datio eleemoſynæ, & ita in alijs. 3° ob conſuetudinem vel habitus virtutum acquiſitos. Facilitas orta ex primo, & magis ex ſecundo, licet nata ſit ex vnâ parte reddere opus perfectius, & magis meritorium, quatenus eius amorem ferè efficit intentiorem & conſtantiorem; quia tamen eiuſmodi opera non exigunt amorem finis tam perfectũ, quam opus difficile, ex oppoſitis rationibus; ideo ferè procedunt ex amore finis minus perfecto ac meritorio: Facilitas autem ex tertio ſolo, ſemper omni ex parte reddit opus perfectius; quia eſt cauſa, cur operans honeſtatem obiecti efficacius ac magis appretiatiuè, magiſque intenſiuè & extenſiuè, ſiue conſtantiùs ac diutius amet, vt per ſe patet, & experien-

tia docet: Neque per hanc vlla ex parte operis præſtantia, aut vtilitas ad finem minuitur. Dicitur nihilominus bona conſuetudo ſeruanda eſſe, non ex ſolâ conſuetudine, ſiue pro formâ, vt aiunt; quia nouo ſemper ſpiritu & interno ſenſu vel formali, vel virtuali certè vnumquodque virtutis exercitium inchoari ac perfici oportet.

TITVLVS XVI.

DE ARTE.

DISTINCTIO PRIMA.

Varia Artis acceptio.

1. NOmen Artis tribus præcipuè modis accipitur. 1° latiſſimè pro quolibet habitu intellectus cognoſcitiuo, ſiue practicus ille ſit, ſiue ſpeculatiuus. Ita ſumitur ab Ariſtotele l. 1. Metaph. c. 1. & alibi. 2° minus latè pro ſolis habitibus practicis, tam actiuis, quàm effectiuis. Ita accipitur l. 1. Ethicorum c. 1. & alibi. 3° ſtrictiſſimè pro ſolis habitibus practicis effectiuis.

2. Ars primo modo ſumpta definitur, *Collectio multarum de vnâ re comprehenſionum ad finem aliquem vtilem vitæ.* Traditur à Galeno c.5. Introductionis, à Cicerone lib. 4. Academicarum Quæſtionum, & communi Philoſophorum conſenſu celebratur. Alij artem primo modo acceptam definiunt, Habitum, qui inclinat ad cognitionem veritatis, ſiue is ſiſtat in illâ cognitione, qui dicitur habitus ſpeculatiuus; ſiue non ſiſtat; ſed vlterius pergat ad praxim, qui dicitur habitus practicus.

3. 2° modo, *Ars eſt habitus, qui verſatur circa obiectum operabile modo operabili.*

4. Tertio denique modo Ars accepta eſt habitus verâ cum ratione factiuus, cuius operatio tranſit in materiam externam, & opus poſt ſe relinquit; ſiue vt inquit Ariſtoteles 9. Ethic. c. 3. *Ars eſt recta ratio factibiliũ*, id eſt, eorum, quæ per externam & tranſeuntem factionem perficiuntur; vt mox fuſiùs explicabitur. Primo & ſecundo modo ſumitur ars impropriè, tertio modo propriè.

5. Præter has Artis acceptiones eſt adhuc alia impropriiſſima, & omninò vulgaris, qua adhibetur ad ſignificandos non modo habitus agnoſcitiuos; ſed appetitiuos etiam; & alias quaſcunque facultates; quo ſenſu Plutarchus in Ageſilao, *Arte parendi*, inquit, *& imperandi nulla eſt præſtantior*, & Ariſtoteles l. 1. Politicorũ: *Ars acquiſitiua cibi naturalis eſt animalibus.* Etſi verò Ars propriè accepta ſit de Prędicamento Qualitatis: hic tamen de ea agetur, tum ob magnam illius cum natura conuenientiam; tum quia latiùs hic accipitur prout generatim cooperatur Naturæ & cauſis rerum.

DISTINCTIO II.

Quid Ars & Quæ eius dignitas generatim.

1. **A**RS *eſt habitus verà cum ratione factiuus operũ.*] Ita Ars propriè dicta rectè definitur ab Ariſtot. l. 6. Ethic. c. 4. quia intellectum artificis inclinat ad rectè & promptè concipiendũ ea, quæ ad opus Artis pertinent, nempe ad efformãdam animo ideam, ad concipienda media & inſtrumẽta neceſſaria ad opus perficiendum; & denique ad dirigendam potentiam exequentem in effectione operis. Talis

enim habitus ideo ponitur, vt intellectũ per ſe indeterminatum ad bene vel malè operandũ, determinet & inclinet ad bene tantum operandũ. Dicitur autem Ars propriè dicta eſſe habitus *factiuus* potius, quam *actiuus*; quia eiùs operatio tranſit in materiam externam, vt v. c. ædificatio domus,&c. non verò manet in intellectu aut voluntate, vt actus & diſcurſus philoſophici.

2. *Ars omnis de ſe bona eſt, & ordinatur ad bonum.*] Sumitur ex l. 1. Magnorum moralium c. 2. & ex initio l. 1. Ethicorum ad Nicomachum quem Ariſtoteles, more ſuo à celebri iſto pronunciato auſpicatur; *Omnis ars, omniſque doctrina, atque actus, itidem & electio bonum quoddam appetere videtur. Quapropter bene veteres, Bonum ipſum id eſſe dixerunt, quod omnia appetunt*, in eundem ſenſum Albertus M. 1. Ethic. tract. 3. c. 2. docet, omnem Artem boni alicuius eſſe operatricem; licet abuſus artis aliquando ſit cauſa mali: vt cum aliquis, v. c. Iuriſprudentiâ, aut Medicinâ, aut Eloquentiâ, vel aliâ qualicunque ſcientiâ ac facultate naturali abutitur in ſuam vel aliorum perniciem verum hoc non oritur ex ipsâ arte ſecundum ſe; ſed ex maligno artis abuſu. Vt rectè obſeruat Fonſeca l. 7. Dialecticæ cap. 24.

3. *Nulla ars de ſe ordinatur ad malum.* Sumitur ex lib. 1. Ethic. c. 1. vt patet ex proximè dictis.] Ratio huius & præcedentis effati eſt; quia ars omnis, ſiue propriè dicta; quæ eſt recta ratio factibilium; ſiue latiùs accepta, prout alias etiam ſcientias complectitur, eſt virtus intellectualis: omnis autem virtus intellectualis in ſuo genere ſimpliciter bona eſt; cum nemo poſſit illâ malè vti intellectualiter, vt docet Ariſtoteles & alij Philoſophi. Vnde cum artifex quiſpiam malum exercet artificiũ, id non rectè dicitur opus artis; ſed

potius contra artem, ac vitium illius, quemadmodum etiam, cum aliquis verum ſciens mentitur, hoc quod dicit, non eſt ſecundum ſcientiam, ſed contra ſcientiam, vt docet D. Thomas 1. 2. qu. 56. ar. 3. & alibi.

4. *Ars eſt ordinis & compoſitionis magiſtra.*] Quia nimirum per Artis præcepta, quæ antea vel confuſa erant, vel diſſipata in ordinem rediguntur, & quaſi in vnum harmonicè coaleſcunt. Cæterum quæ in Artis commendationem hactenus attulimus, vel adferemus in ſequentibus, intelligenda ſunt de ijs ſolis & omnibus, quæ veram & eſſentialem Artis rationem participant; Illæ ſiquidē omnes, *ſemina quadam ſunt rectitudinis, in communem vitæ vtilitatem,* vt inquit Plutarchus in libello de fortunâ: Quanquam verò aliquæ earum, quæ in Artium numero computantur, ad morum labem & humanæ vitæ incommoda ſæpe comparentur; non idcirco tamen rejiciendæ ſunt omninò & condemnandæ, vti neque Phyſica, v. c. propterea reprobanda eſt, quod ab aliquibus ad turpem quæſtum vel inanem gloriam dirigatur. Etenim omnis omnium omninò rerum etiam malarum cognitio, in ſe ſumpta ſimpliciter bona eſt, & in diuino intellectu haud dubiè reperitur; neque cognoſcere mala; ſed facere, turpe eſt; Nec ad artis rationem pertinet bonitas finis moralis; cum ab Artifice non requiratur, qua voluntate opus efficiat; ſed quâ ſolertiâ & ſtudio regulam artis ſeruet, vt ex doctrinâ Ariſtotelis docet S. Thomas 1. 2. q. 57. a. 3. & 4. At verò magia prꝗſtigiatrix, aliæque veteratoriæ ac maleficæ Artes, quæ in ſolo fœdere Dęmonum ad certa verba ac ſigna accurrentium poſitæ ſunt, vti ſecundum Artis principia verâ cum ratione non procedunt, ita ex omnium artium laudandarum numero ſunt prorſus exterminandæ.

Vide, ſi placet, D. Thomam 2. 2. q. 169. art. 2. ad quartum.

5. *Sua cuique ars pro viatico eſt.*] Significat prouerbialis iſta ſententia certiſſimum viaticum eſſe ſcientias & artes: neque enim auferri à prædonibus aut eripi poſſunt, & quocunque terrarum ſine onere comitantur, ac medium ſunt parando victui aptiſſimum & honeſtiſſimum, vt qui illas poſſident, vbique gentium viuere honeſtè poſſint: Nam, vt in alio prouerbio dicitur: *Artem quæuis alit terra.* Ita Dionyſius Siciliæ tyrannus imperio exutus ludum Corinthi aperuit, & litteras pueris tradendo vitam tolerauit.

DISTINCTIO III.

De Arte in ordine ad Naturam.

1. ARS *ſupponit Naturam.* Eſt commune dictum Philoſophorum.] De quo videri poteſt Alexander de Ales 8. Metaph. t. 4. vbi inquit, inter alia, *Artem fabricare ſuper entitatem factam à Naturâ.* Etenim quemadmodum Natura generationi præſupponit materiam à Deo creatam; ita Ars ſuæ effectioni materiam à Naturâ productam, id eſt, compoſitum naturale, quod à Philoſophis etiam *Natura* appellatur; cum ſit adæquatum & principale principium motûs & quietis naturalis, ac radix operationũ omnium phyſicarũ. Quare tres ſunt gradus res producendi. Deus producit ex nihilo; Natura ex ente incompleto, id eſt, ex materiâ primâ; Ars ex completo, id eſt, compoſito phyſico: Deus creando, Natura generando, Ars efformando ſeu figurando.

2. *Ars incipit, vbi natura deſinit.*] Patet huius ſenſus ex præcedentis effati explicatione: idcirco enim Ars ibi incipere dicitur vbi Natura deſinit; quia eius ſubiectum eſt ens phyſicè cõpletum ſeu actuatum, & formæ artis aduenient rei iam in ſuâ Naturâ perfectæ & abſolutæ, id eſt, toti compoſito naturali habenti perfectionem naturalem, ſiue eſſentialem ſibi conuenientem. Vide, ſi placet, Commentatorem in 12. Metaph. comment. 3. vbi ait inter cætera, *Artem nihil efficere in corpore, niſi in extremitatibus tantum : Naturam verò operari in ipſo corpore toto.* Iuxta hunc ſenſum intelligi & explicari poteſt dictum iſtud Philoſophi.

3. *Ars eſt principium in alio, natura in ipſo.* l. 12. Metaph. t. 13.] Significatur hoc proloquio diſcrimen cauſalitatis inter Artem & Naturam, quod illa extrinſeca ſit & accidentalis; hæc verò intrinſeca & eſſentialis. In eundem ſenſum ait Commentator in 2. Phyſic. tex. 86. *Ars agit extra, natura intra.* Hæret enim ars in extremâ ſuperficie; at natura penetrat ipſa viſcera materiæ. Vide, ſi placet, Simplicium in textum citatum. Vide etiam quæ diximus ad illud: *Natura opifex, Medicus eſt miniſter*, & ad illud: *Natura optimus eſt ſui ipſius medicus.*

4. *Ars perficit Naturam.* Sumitur ex 2. Phyſic. c. 3. t 79.] Non quidem ſimpliciter perfectione phyſicâ eſſentiali, ab arte Natura perficitur; ſed ſecundum quid perfectione accidentali; partim quia multifariè effecta Naturæ componit & concinnat, excogitatque in dies noua quędam & admiranda, vt ſunt pyxis nautica, bombardæ ac tormenta quaſſatoria, puluis nitratus, typographia, &c. partim, quia modificat opera Naturæ, vt ars ſaltatoria motum pedũ, ars canendi vocem, ars bene dicendi facundiam

naturalem, &c. Quo ſenſu bene Cicero l. 1. de Oratore: *Quæ bona ſunt*, inquit, *meliora fieri poſſunt arte; & quæ non optima acui tamen & corrigi poſſunt*. Quanquam enim non ea vis Artis ſit, vt totum aliquid, cuius in nobis nulla à naturâ ſemina ſunt, parere & procreare queat, iuxta illud vulgare: *Arte non conceditur, quod naturâ negatur*: Ea tamen illius efficacia eſt, vt ea, quæ à naturâ producta & procreata ſunt, educet atque confirmet. Iuxta hanc explicationem intelligendum etiam eſt iſtud.

5. *Ars certior dux eſt, quàm Natura.*] Tullius l. de claris Oratoribus, rationem aſſignat ibidem; quoniam illa efficit, vt quæ à naturâ poſſumus, non temerè aut fortuitò fiant; ſed prudenti conſilio, & rectâ artis regulâ dirigantur, ideóque maioris ſint efficacitatis: hoc ſenſu idem alibi inquit, *In arte & doctrinâ plus eſſe præſidij, quàm in naturâ*; Et D. Ambroſius: *Tantum valet*, ait, *inſtitutio, vt vincat naturam*; non quod illa naturam in aliam vertat, quaſi equum in leonem; ſed quoniam perficit illam; ſi bona eſt; Et, ſi ad malum inclinata, frequenti contrariorum exercitatione quaſi in aliam formam felicimorum metamorphoſi immutet. Vide, ſi placet, quæ diximus ad illud: *Conſuetudo eſt altera natura.* Tit. 15. diſt. 7.

6. *Ars ſupplet defectum Naturæ.*] Sumitur ex l. 7. Politicorum c. 17. & vltimo, vbi ſub finem Philoſophus ait, *Artis omnis omniſque doctrinæ hunc eſſe ſcopum, vt id, quod naturæ deeſt, arte ſuppleatur.* Eáque de causâ Philoſophus loco citato, explicatis ijs, quæ partim ad filiorum procreationem pertinēt, partim etiam, quæ ad neceſſariā vitæ ſuſtentationem, vt ſunt cibi, exercitationes, & ſimilia; aggreditur mox explicationem eorum, quibus eadē natura excolitur & perficitur, docetq; pueros, ſimulatq; per ætatē licet,

optimis artibus eſſe, ac moribus inſtituendos, eamque doctrinam toto libro Politicorum octauo perſequitur. Verum itaque pronunciatum eſt, eodem ſenſu, quo dicitur, *Ars perficere naturam.* Supplet enim Ars defectus naturæ, perficiendo, & explendo illa, in quibus natura deficit: ſic Arte & Scientia excolitur animus humanus, perficiturque in ordine ad ea, ad quæ Ars quælibet vel ſcientia dirigitur, vt v. c. Muſica ad excolendam vocem, Palæſtrica ſiue Gymnaſtica ad res bellicas fortiter adminiſtrãdas, & ita de cæteris. Senſus moralis huius effati præclarus eſt: ſi enim naturâ debilis ſis, aut corpore deformis, aut ſtemmate ignobilis, aut fortunâ egenus, arte & ſcientiâ teipſum perfice: hæc namque corpus & animam, ditat, ornat, nobilitat. Veriſſimè Plutarchus: *Si exiſtimas minus feliciter natos, inſtitutionem tamen & exercitationem ſortitos, ad virtutem rectam non poſſe vitium naturæ corrigere, ſcito, magnopere te, vel potius omninò falli: ſiquidem naturæ dotem labefactat ſocordia, prauitatem doctrina emendat.*

7. *Ars imitatur naturam,* Sumitur ex l. 2. Phyſicorum t. 22. & alijs, ac refertur à D. Thomâ in 1. Politicorum lect. 1.] Quemadmodum Natura imitatur artem diuinam, ceu exemplar omnibus numeris abſolutiſſimum; ita Ars humana Naturam, quoad eius fieri poteſt perfectiſſimè æmulatur: patet id ex plurimis Artis effectibus ita affabrè & eleganter elaboratis, vt ipſos inter & naturæ opera, nihil ferè diſcriminis appareat. Ita Zeuxis vuas, Parrhaſius velamen ad viuum ſic expreſſit, vt ille auium, hic etiam hominum oculos falleret. Eâ de cauſa in plurimis Ars cum Naturâ conuenit, vt, quod agat ordinatè, quod agat propter finem, quod incipiat ab imperfectioribus, quod vt in naturalibus, ita in artificialibus valeat caſus, &c.

8. *Ars eſt ſimia naturæ.* Sumitur ex textu proximè citato, & ex libro de Mundo c. 6.] Quia nimirum plurima ad imitationem naturæ effinxit; vt proinde etiam, *altera natura* appelletur. Sic ex volatu, nauium didicit facere vela, ex piſcium pinnis remos, ex caudâ gubernaculum, &c. Vide, ſi placet, Albertum M. l. 1. de mineralibus, vbi inquit: *Etſi Ars imitetur naturam, tamen opus naturæ ad plenum attingere nequit.* Etenim Natura operatur per vires ſimpliciter efficaces, quæ nunquam errant, niſi per accidens ob inæqualitatem materiæ: Ars verò maximo labore, & erroribus multis, per mendicata ſuffragia ingenij & ignis? In eandem ſententiam D. Thomas Opuſculo 73. docet, *nunquam artem naturæ omninò coæquari poſſe, quantumuis ſolers artifex diligentia adhibeat.* Ex dictis patet, quamobrem dixerimus, ab arte naturam perfici, ſecundum quid, ſiue accidentaliter duntaxat; abſolutè enim & ſimpliciter potior eſt, ac prædominatur Natura. Conſule, ſi placet, Politico-Chriſtianũ Caroli Scribani l. 1. c. 5. §. *ſcio quari ſolere.*

9. *Neque natura, neque ars deliberat.* 2. Phyſic. tex. 86.] Intelligitur de Naturâ generatim, prout ſupponit pro cauſis naturaliter agentibus, & verum eſt de omnibus ijs artibus, quæ per certa & determinata media ſuum finem conſequuntur, vt eſt Ars ſaltandi, ſcribendi, ædificandi, &c. Ita explicatur propoſitum axioma ab ipſo Ariſtotele l. 3. Ethic. c. 3. Eiuſmodi enim artes non deliberant, quoad ſpecificationem vſus ſeu exercitij, v. c. cantor an hoc vel illo modo, *Re*, vel *Fa* ſit canendum; niſi fortè muſicæ ignarus ſit, de quo minimè loquitur Philoſophus; quia in tali non ars ſed artis ignorantia dubium mouet: deliberant tamen quoad exercitium vel vſum ipſum, id eſt, vtrum exercere oporteat vel

non exercere opus artis. Aliæ verò artes, quæ per determinata media finem non attingunt, deliberant etiam, quoad ſpecificationem vsûs, vt ſunt ars medendi, nauigandi, & ſimiles: Neutræ autem neque hæ poſteriores, neque illæ priores quoad regulas artis deliberant; & hoc ſenſu ſimpliciter & vniuerſaliter verum eſt axioma: Omnis enim Ars habitus eſt, ac virtus intellectualis, certas, determinatas, & infallibiles habens leges ac regulas, quæ in dubium ac conſultationem per ſe reuocari non debent.

DISTINCTIO IV.

De Arte in ordine ad experientiam.

1. EXperientia ſingularium eſt, ars vniuerſalium. l. 1. Metaph. c. 1.] Vt exempli gratiâ, Experientiæ eſt, cognoſcere, quid hæc medicina hic & nunc conferat huic ægrotanti: Artis autem, ſcire, quod omnibus tali morbo laborantibus, talis proſit medicina. Ex hoc axiomate probat Ariſtoteles loco citato, experientiam, ſi vſus eius, ſiue actio ſpectetur, non inferiorem eſſe arte; ſed potius ſuperiorem: *Videmus enim* (inquit) *expertos magis id, quod intendunt, conſequi; quàm illos qui rationem abſque experientiâ tenent*: Sæpe namque contingit vt qui arte præditus eſt, rerum ſingularium circumſtantias ignoret, quæ regulas vniuerſales mutare ſolent, atque ita ſæpius aberret à fine ſibi propoſito, quod tamen non ita facilè committet, qui vſu rerum atque experientiâ doctus eſt. Atque hoc ſenſu verum eſt iſtud:

2. *Artes vſu magis, quàm ratione conſtant.* Albertus M. 6. Ethic. Tract. 2. c. 1.] Nam qui vſum

rerum habent & experientiam, minus aberrant à ſcopo, fineve actionis, ac magis ſibi & alijs proſunt, quàm qui arte ſunt prædıti, abſque rerum experientiâ. At verò, ſi ars & experientia inter ſe conferantur, non quoad vſum & vtilitatem præcisè; ſed quoad intrinſecam perfectionem in ratione ſciendi (Artis enim nomen latiùs hic ſumitur, prout habitus etiam ſcientificos complectitur) abſolutè dicendum eſt, longè præſtabiliorem eſſe artem, quam ſit Experientia; ac veros artifices, omnium ſententiâ, ijs, qui ſolo vſu & experientiâ valent, nobiliore ſapientiâ ornatos, & maiore honore dignos æſtimari. Iuxta illud:

3. *Poſſeſſio artis & ſcientiæ honorabilior eſt, quam experientiæ.* Sumitur ex citato iam capite 1°. lib. 1. Metaphyſicorum.] Ratio eſt; quia artifex & ſciens cognitas habet cauſas rerum: at verò qui ſolam habent experientiam, etſi rem eſſe cognoſcant, non tamen rei cauſam intelligunt: Quo fit, vt Architecti in maiore pretio habeantur; ac ſapientiores eſſe iudicentur, quàm qui manus arti adhibent ad opus perficiendum: Eò quod illi cauſas operis intelligant; hi verò veluti res quædam inanimæ, ea efficiant quorum cauſas ignorent. Ita ferè Ariſtoteles loco citato, vbi plures adducit rationes, quas vide, ſi placet.

4. *Natura facit habilem, Ars facilem, Vſus verò potētem.*] Refertur ab Alberto M. de Prædicabilibus c. 1. declaratur hoc dicto cõgruè diſcrimen inter naturã, artem & vſum: Natura enim vires cõfert, ſiue potentias naturales, quibus habilitatur homo ad ſua munia obeunda; Eaſdem vires ars facilitat & perficit, ne qua in opere moleſtia ſeu difficultas remaneat: vſus denique & experientia accedens facit, vt ea, quę ars in vniuerſali præſcribit, prudenter & feliciter

executioni mandare nôrit. Vide etiam, ſi placet, Albertum M. in 1. Ethicorum, Tract. 6. c. 3.

DISTINCTIO V.

De Arte in ordine ad materiam ſubiectam.

1. A *Domo, quæ eſt in animâ fit domus in materiâ.* 7. Metaph. t. 23.] Tria in artifice reperiuntur, & ad bene operandum ſunt neceſſaria, primum eſt idea, id eſt, conceptus formalis practicus, ſiue imago faciendi operis, in intellectu artificis conſignata. Dum eſt habitus practicus in eiuſdem intellectu, inclinans illum & ad opus facilitans. Tertium eſt habilitas quædam in membris artificis, & in potentiâ exequente ad promptè & aptè perficiendum opus, ſecundum conceptam ideam. De primo intelligitur præcipuè pronunciatum; quia nimirum ad imitationem & directionem illius artifex elaborat opus. In hunc ſenſum Ariſtoteles 12. Metaph. t. 14. dicit, *Ea quæ fiunt ab arte, fieri ab agente vniuoco & ſimili*; nihil enim aliud ſignificare intendit, niſi quod inter artificem & rem artificiatam, intercedat quædam ſimilitudo idealis; ſiue quod effectus artis ſimilis ſit Ideæ, ſiue conceptui formali practico, quem de illo producendo artifex in mente habuit.

2. *Ars non quamlibet aſſumit materiam, ſed aptam.*] Ratio huius propoſitionis eſt, quia Ars agit cum iudicio, & ratione, & imitatur naturam, cuius opus eſt opus intelligentiæ: Itaque cum *Quidlibet non fiat ex quolibet*, vt diximus Titulo *de Cauſâ efficiente*, & iuxta vulgare prouerbium, *non ex quouis ligno fiat Mercurius*, aſſumitur ab Arte & perficitur id, quod artificialis perfectionis capax eſt. Eodem ſenſu l. 2. de Gen.

de Gen. t. 40. dicitur, *Generatio non fieri ex quolibet, ſed ex determinato.*

3. *Ars ſibi facit materiam.*] Id eſt, prouidet ſibi de re circa quam occupetur, eamque coaptat & diſponit ad formam artificialem recipiendam. Senſus huius moralis facit ad laudem hominum induſtriorum ac prudentum; huiuſmodi enim facilè inueniunt occupationem, aut materiam, circa quam honeſtè verſentur; item in commendationem illorum Artificum, qui ex materiâ tenui & abiectâ, Artis opus æquè ſplendidè elaborant, ac alij ex materiâ pretioſiore: nam vt ait Commentator 12. Metaph. commento 18. *Artifex operans aliquid ex luto maiore admiratione dignus eſt, quàm alius idem operans ex auro.* In hoc enim non tam artis, quàm materiæ; in illo verò ſolius artis & ingenij dignitas eluceſcit; & veriſſimè dixit Galenus, l. 3. de vtilitate partium c. 10. *Idiotam ſapere facit pulchritudo materiæ: Artificem verò pulchritudo artis.* Atque hæc forſitan vna inter alias cauſa eſt, cur ſummus ille rerum omnium opifex Deus Parentem Protoplaſtam ex limo terræ procrearit, vt obſeruat Cornelius à Lapide, & alij; nempe vt operis à ſe producti laus omnis, non in materialem; ſed in cauſam referretur efficientem.

4. *Ars longa eſt, & vita breuis.*] Eſt commune Philoſophorum axioma, vſurpari præcipuè ſolitum in Quæſtione, An intellectus humanus poſſit res omnes diſtinctè cognoſcere, & deſumptum ex l. 1. Aphoriſmorum Hippocratis, cuius initium auſpicatur his verbis: *Vita breuis, ars verò longa, occaſio præceps, experimentum periculoſum; iudicium difficile*: veriſſimè nimirum, & non ſcitè minus quàm eleganter, & pro loco accommodatè. Sumitur autem nomen Artis hic non ita preſsè & propriè; ſed latius, pro qualibet ſcientiâ & cognitione; ſiue Medica illa

ſit (de quâ potiſſimum loquitur Hippocrates) ſiue Politica; ſiue Philoſophica, ſiue Theologica: omnes enim huiuſmodi facultates, ob ſummam rerum, quas continent varietatem, multiplices ſunt ac vaſtæ, & à diuturno rerum vſu, longâque experientiâ dependent; ita vt omnibus experiundis nequaquam par ſit exigui temporis induſtria. Monet itaque his verbis Hippocrates, Aphoriſticam doctrinam, cum in medicâ facultate, tum in alijs etiam ſcientijs, inprimis vtilem eſſe, & vitæ humanæ accommodam; eò quod breuiſſimo ſermone omnia ferè, eaque generaliſſima Artis præcepta contineat, tradatque regulas breues & certas, ex quibus progrediens quiſpiam, ſine temporis iacturâ veram ſui conatûs metam conſequatur; quâ de cauſâ Hippocratis exemplo complures inducti fuêre, vt axiomata, dicta, Aphoriſmos, hypomneſes, & alijs etiam facultatibus colligerent, & ſcientiarum generale quaſi ſeminarium non minori breuitate, quàm vtilitate erigerent: Monet item, *vt ne tempus in inutilia impendamus; verũ quàm maximo ſtudio feſtinemus viam incedere compendioſiſſimam, nempe per ea, quæ in arte ſunt vtiliſſima*, vt inquit Galenus, lib. 6. c. 1. de ſimplic. Medic. Quo maiore illi ſunt reprehenſione digni, qui cum ſe artium ſtudioſos profiteantur, vitam in otio degunt, & nullius rei minorem, quam temporis rationem habent.

DISTINCTIO VI.

De Artifice.

1. BOni *Artificis eſt, priùs fingere, poſtea facere.*] Monet effatum pertinere ad artium peritos,

vt in operando minimè temerarij ſint,& rationabiliter in omnibus procedant; ac proinde debere illos prius mēte cōplecti ideam ſeu formā operis faciēdi; ad cuius ſimilitudinem artificiatū opus efficiant,& à quâ in agendo dirigātur,iuxta illud: *A domo, quæ eſt in mente, conſtituitur domus in materiâ*, vt explicatum diſtinc.5. Sumitur autem propoſitum effatum ex Plinio l.35. Hiſtoriæ nat. c. 12. vbi Patilem laudat nobilem Architectum; *qui cum eſſet in ſuâ arte ſummus, nihil vnquam fecit, antequam ſinxit.*

2. *Quilibet artifex naturaliter diligit ſuum opus.* 9.|Ethic. c. 7.] Rationem Ariſtoteles aſſignat ibidem; *quia ſumus operatione & actu: Nam viuendo ſumus atque agendo, qui igitur fecit, eſt actu ſuum quodāmodo opus: diligit itaque ſuum opus; quia amat ſuum eſſe.* Quæ Ariſtotelis ratio non tantum procedit de actione, ſiue actuali operatione Artificis; ſed etiam de termino ſiue effectu operis, vt perſpicuum eſt ex ipſo contextu, vbi id declarat exemplo Poëtarum, qui ſua,vt inquit, poëmata diligunt ſupra modum, & perinde atque filios amant; vti ſcribitur de Terētio,qui ſuis comœdijs caſu in mare delapſis,deſiderio ipſarum in ipſum mare deſiluit: nec abſimile quiddam de C. Cæſare,de Homero,& alijs legitur.

3. *Faber adeſt ligno, & figulus limo.* Elicitur ex l. 2. de gener. animalium c.20.] Vti quilibet opifex naturali propenſione fertur in ſuum opus, iuxta ſuperius prōnunciatum; ita ſimiliter, & ſimili de causâ, libenter & quaſi familiariter verſari vnuſquiſque ſolet, circa ſuum obiectum, & conſequenter circa eas, quas vtrumque ſibi annexas habet circumſtantias; idque non opere duntaxat; ſed ſermone etiam & cogitatione, iuxta illud:

Nauita de ventis, de tauris narrat arator,
Ennumerat miles vulnera, paſtor oues.

Et generatim ſuo quiſque vitæ inſtituto, ſtudioque impensè delectatur, vt apud A. Gellium docet Plato: accidit illis, ait, illud Euripidis: qua in re clarus quiſque eſt, ad eam properat, & diei partem illi plurimam impertit: contra, in quâ ſtupidior ac nihili eſt, inde effugit eamque contemnit.

4. *Quam quiſque norit Artem in hac ſe exerceat*] Vetus iſtud à Græcis tranſlatum prouerbium, vſurpat & approbat M. Tullius l. 1. Tuſcul. q. non procul à principio, vbi coërcet Aſophi cuiuſdam audaciam ingerentis ſeſe in tractationem rerum à ſuo foro alienarum, monétque, vt quæ philoſophica sũt, Magiſtro relinquat Ariſtoteli, & canere ipſe doceat, cum aptior ſit ad canendum, quam philoſophãdũm; in quam ſententiam Horatius in arte Poëticâ:

Ludere qui neſcit, campeſtribus abſtinet armis,
Indoctuſque pilæ, diſcive, trochive quieſcit. Et
Nauem agere ignarus nauis timet: abrotanum ægro
Non audet, niſi qui didicit, dare. Quod Medicorũ eſt,
Promittunt medici, tractant fabrilia fabri. &c.

Monet itaque ſententia, vt quiſque intra ſuos ſeſe limites contineat & in meſſem alienam falcem ne mittat. Ratio eſt, quia temerarium videtur, in peregrina & ignota ſe immiſcere negotia, & illotis, quod aiunt, manibus rem egregiam imperitè ſuſcipere. Rectè Apelles apud Plinium l. 35. c. 10. Alexandro Magno in officinâ multa imperitè diſſerenti de picturâ, comiter ſuaſit ſilentium, admonens illũm rideri, à pueris qui colores terebant.

5. *Miſerum eſt artem profiteri, & ad eius perfectionem non aſpirare.*] Citari ſolet hoc dictum ex Caſſiano collatione 19. c. 5. vbi quidem in iſtis terminis expreſsè non habetur; quoad ſenſum tamen manifeſtò traditur: Ait enim in fine capitis: *Miſerum eſt cuiuslibet artis vel ſtudij diſciplinam quempiam profiteri, &*

ad perfectionem eius minime peruenire. Admonet autem, quemadmodum honorificum eſt, in ſuo quemque ſtatu & officio eſſe perfectum; ita turpe videri, ad illius perfectionem nullo ſtudio contendere. Sic etiam miſerũ eſt, ſi homines huius ſeculi, vt Iudices, Aduocati, Aurifabri, Pictores, &c: honori ſibi ducant, quod ſint in ſuis munijs perfecti: Chriſtianus autem, quâ talis eſt, nec magni faciat, nec ſibi honori tribuat, quod ſit Chriſtianus perfectus.

PARS QVINTA.

DE DIVERSIS ENTIVM creatorum generibus.

POſteaquam de Ente in communi, & de Deo, qui eſt Ens Entium infinitum, ac de reciprocis Entis proprietatibus, aliiſque quæ eo pertinent, axiomata ſunt explicata; ad Entium particularium & prædicamentalium axiomata deſcendere neceſſum eſt; ad quorum explicationem, præmiſſis diuiſionibus neceſſarijs iam accingemur.

1. Ens finitum ſeu creatum diuiditur primo in ſubſtantiam (ſcilicet creatam) & in accidens: licet verò dari poſſint aliæ diuiſiones Entis creati, æquè primæ & immediatæ, vt cum diuiditur in completum & incompletum, in abſolutum & reſpectiuum, &c. tamen diuiſio aſſignata longè aptior eſt, cæteris, vt rectè notat Suarez, diſput. 32. Metaphyſicæ,

ſect. 1.& ſeqq. Et propriè ordinatur ad diſtinguenda prædicamenta, & genera rerum, dę quibus deinceps agendum.

2. Subſtantia diuiditur in primam & ſecundam. Prima ſubſtantia eſt, quæ neque de ſubiecto vllo dicitur, neque eſt in vllo ſubiecto: ſecundę ſubſtantię ſunt genera & ſpecies, in quibus inſunt primæ. Ita Ariſtoteles capite de Subſtantia.

3. Accidens diuiditur generatim in 9. ſumma genera, quæ ſunt Quantitas, Qualitas, Relatio, Actio, Paſſio, Vbi, Situs, Quando, & Habere. Hæc cum ſubſtantiâ conſtituunt denarium numerũ prędicamẽtorum, qui à Philoſophis communiter eſt receptus.

TITVLVS XVII.

De Subſtantia generatim.

DISTINCTIO PRIMA.

Varia Subſtantiæ acceptio.

1. SVbſtantiæ nomen quatuor potiſſimè modis ſumitur, 1° pro quauis eſſentiâ rei, ſiue res illa ſit ſubſtantia, ſiue accidens; ita accipitur in Categorijs cap. 1. Secundò accipitur pro qualibet re, quæ non eſt accidens, ſiue quæ diſtinguitur contra accidens, ſiue completa illa ſit, ſiue incompleta. Ita ſumitur l. 1. Phyſ. c. 6. vbi materia, forma, & ſubſtantiales differentiæ vocãtur ſubſtantiæ, & 7. Meta. t. 7. vbi ſubſtantia diuiditur in materiam, formã, & compoſitũ. 3° pro ſolâ ſubſtantiâ completa, ſiue prima ſit, ſiue ſecunda. Ita accipitur in Categorijs c. 5. & alibi paſſim. Quarto denique pro ſolâ prima ſubſtã-

tia; quo ſenſu Ariſtoteles 7. Metaph.c.15. negat genera & ſpecies ſubſtantiarum eſſe ſubſtantias. Prima acceptio communis eſt, ſecunda propria, tertia magis propria, quarta maximè propria.

DISTINCTIO II.
Quidditas & Natura ſubſtantiæ.

1. *Solius ſubſtantiæ eſt definitio.* Sumitur ex 7. Metaph. t.12.& 18.] Vbi confert Ariſtoteles ſubſtantiā cum accidente,& illius ſolum dicit eſſe definitionē; nempe eſſentialem & abſolutā: licet autem accidentis etiā dari poſſit definitio propria & eſſentialis;eſt tamen hæc reſpectiua,& fit cū additamēto, ſicuti enim accidens non eſt ens per ſe abſolutè ſubſiſtēs;ſed *Entis Ens*,& ex naturâ poſtulans inhærere alteri,id eſt ſubſtantiæ; ita eius quoque definitio fit per habitudinem ad ſubſtantiā Vnde dicit Ariſtoteles,accidens *non poſſe definiri niſi cum additamento*, ac proinde ſolius ſubſtantiæ dari definitionem abſolutā ſine alterius additamento, vt fuſiùs explicatum eſt ſupra Titulo *de Ente generatim*. Innuitur ergo præſēti effato,accidentia imperfectius definiri, quàm ſubſtantias: cum in hiſce definiendis nihil per ſe extrinſecū adjiciatur, prout ſubſtantiæ ſunt: in illorum verò definitione ſemper habeatur reſpectus ſubſtantiæ vel ſubiecti:vt qui Simitatem rectè definire intendit, non faciet id ſine reſpectu & ordine aut intentione naſi. Vide,ſi placet,Suarez l.7.Metaph.c.4.in indice copioſo,& diſp.37.ſect 2 num.15.

2. *Subſtantia eſt Ens per ſe ſubſiſtens.* Sumitur ex Categoriarū c.5.]In hoc differt ſubſtātia ab acidēte, quod hoc ſit Ens in alio,ſiue cū habitudine ad aliud, quodq; naturaliter non exiſtat,niſi in aliquo ſubiecto

inhęſionis. Ipſa verò ſubſtãtia independẽter ab alio ſuſtentante, per ſeipſam naturaliter cohæreat, & exiſtat. Intellige de ſubſtantia completâ & prædicamentali, iuxta acceptionem ſubſtantiæ tertiam: nam ſi de qualibet re ſubſtantiali ſiue completâ, ſiue incompletâ ſermo ſit, iuxta acceptionem ſecundam, non ſatis commodè diſtingui videtur ſubſtantia & accidens per dependentiam à ſubiecto, vel non dependentiam, vt inquit Hurtado. Nam forma ſubſtantialis poteſt à ſubiecto pendere; & tamen non eſt accidens: item omnes ferè modi ſubſtantiales neceſſario dependent à ſubiecto, nec tamen computari proinde ſolent inter accidẽtia. Differt ergo omnis ſubſtantia ab accidente; quia eſt ens per ſe, id eſt, per ſuum conceptum conſtituens aliquid, quod abſolutè vocamus *Rem*, & eſt prima radix omnium proprietatum & accidentium, eáque propter eſt ſubſtantia; licet ſit dependens. Conſule, ſi placet, Hurtado diſput. 18. Metaphyſicâ, ſect. 2. & 3. Dicitur autem ſubſtantia abſolutè *Res*, quemadmodum abſolute *Ens* dicitur, accidentia autem vti per ſe abſolute non conſtituunt rem, ita neque abſolutè dicuntur entia, ſed *Entis Entia*; quia accidunt, ſeu accedũt rei iam in ſuo eſſe conſtitutæ.

3. *Primæ ſubſtantiæ magis ſubſtantiæ ſunt, quàm ſecundæ.* c. de Subſtantiâ.] Confert hoc loco Ariſtoteles ſubſtantias inter ſe, & ait primas eſſe maximè ſubſtantias; quia, vt arguit, cum ſubſtantia à ſubſtando dicatur, illæ dicendæ ſunt maxime ſubſtantiæ, quæ maxime ſubſtant, ſed primæ ſiue ſingulares maximè ſubſtant: Nam & accidentibus ſubſtant & ſubſtantiis ſecundis. Simili ratione probat ſpecies ſubſtantiarum magis eſſe ſubſtantias, quam genera; quia nimirum pluribus ſubſtant ſpecies: vt homo, v. c. plùribus ſubſtat, quàm animal; ſubſtat enim

omnibus quibus ſubſtat animal, id eſt prædicatis ſuperioribus, & præterea ipſi ſubſtat animali. Vide, ſi placet, Hurtado diſputatione citatâ, ſect. 2.

4. *Genera & Species ſubſtantiarum non ſunt ſubſtantia*, 7. Metaph. c. 13.] Sumit hoc loco Ariſtoteles terminum, ſubſtantia, pro ſolis ſubſtantijs primis & indiuiduis, quales vtique non ſunt genera & ſpecies ſubſtantiarum. Pro maiore autem huius & præcedentium explanatione. Notandum eſt primò dupliciter ſubſtantiam ſubſiſtere per ſe, primò mediatè, ſiue in actu ſignato, ſeu ſecundum conuenientiam. Hoc pacto ſecundæ ſubſtantiæ dicuntur ſubſiſtere per ſe; quia ſcilicet illis primò conuenit ſubſiſtẽtia; etſi eam per ſe immediatè non recipiant; ſed per ſua indiuidua ſiue per primas ſubſtãtias. Secundò immediatè & in actu exercito; quo pacto ſolæ primę ſubſiſtunt per ſe, iuxta propoſitum axioma; quia ſcilicet per ſe & immediatè participant ſubſiſtentiam â parte rei. Notandum ſecundo, ſubſiſtere per ſe tribus potiſſimum modis ſumi apud Philoſophos, primo pro eſſe per ſe, id eſt, non eſſe in alio, vt accidens in ſubiecto inhæſionis; quomodo ſubſiſtere per ſe conuenit omnibus omninò ſubſtantijs, etiam incompletis. Secundo pro eſſe non in alio, vt pars in toto, aut forma in ſubiecto; quo pacto conuenit ſolis ſubſtantijs completis. Tertio pro ſubſiſtere incommunicabiliter; quo pacto conuenit ſolis ſuppoſitis: Genera autem & ſpecies ſubſtantiarum communicabiles ſunt; ac proinde hoc ſenſu neque ſubſiſtere dicuntur, neque eſſe ſubſtantiæ iuxta propoſitum axioma.

5. *Ablatis primis ſubſtantijs impoſſibile eſt aliquid remanere*. cap. de Subſtantiâ.] Senſus eſt, ſi primæ ſubſtantiæ omninò ſecundum ſuas partes aboleantur, naturali neceſſitate tolli etiam ac perire ſecun-

das, & omnia accidentia, quæ inhærebant; quoad exiſtentiam ſcilicet, & omnem eſſentiam realē actualem: non verò quoad eſſe obiectiuum & potētiale, vt perſpicuum eſt ex illis, quæ diximus ſupra, ad illud, *Eſſentia rerum ſunt æternæ*, &, *Vniuerſalia ſunt incorruptibilia.* Dixi, naturali neceſſitate perire reliqua; quia licet ſubſtantiæ ſecundę, & omnia omninò vniuerſalia nec ſeparari poſſint, nec exiſtere realiter abſque ſingularibus, etiam per Dei potentiam: pleraq; tamen accidētia indiuidua ſublatis primis ſubſtātijs ſubſiſtunt virtute diuinâ, vt patet in venerabili Sacramento. Hinc primæ ſubſtantiæ dicuntur eſſe baſis ac fundamentum omnium eorum, quæ ponuntur in prædicamento.

6. *Subſtantia non componitur ex non ſubſtantijs.* 1. Phyſ. t. 52. & 7. Metaph. c. 15. t. 47. Ratio eſt; quia alioqui vel componeretur ex nihilo, vel ex accidente; cum inter ſubſtantiam & accidens nihil detur medium, vt explicabitur Titulo *de Accidente.* Neutrum autem fieri poteſt, vt per ſe planum eſt, & fuſiùs explicatum eſt, Titulo *de Cauſis in genere.*

7. *Subſtantia non eſt per ſe ſenſibilis.* 2. de Animâ t. 65. & alibi. Ratio huius eſt; quia ſubſtantia primò & per ſe non poteſt mouere ſenſum, aut mittere ſuas ſpecies in ſenſum: cum omne omnium ſenſuum obiectum formaliter inter accidentia computetur, vt patet inductione: percipitur tamen ſubſtantia eodem actu, quo accidentia illius; ſed ſecundariò & implicitè, quatenus eſt coniuncta & inuoluta accidentibus, quæ per ſe primò & explicitè à nobis cognoſcuntur, vt docet Ariſtoteles 2. de Animâ t. 61.

DISTINCTIO III.

De Subſtantia in ordine ad accidens.

1. EX *accidentibus cognoſcitur ſubſtantia.* Sumitur ex l. 1. de Animâ, t. 11.] Intelligitur de accidentibus proprijs & connaturalibus rei,idque viâ inuẽtionis & quoad nos:cum enim cognoſcimus, proprietates, effectus & materialia accidentia alicuius ſubſtantiæ per proprias ſpecies, intelligimus illa non eſſe per ſe; ſed inhærere alicui alteri,à quo ſuſtententur, & à cuius naturâ connaturaliter profluant: atq; ita indirectè ac per diſcurſum formamus conceptum ſubſtantiæ. Et ſanè ſi rerũ omniũ proprietates intimè nobis eſſent exploratæ, earũ quoque eſſentiæ longè clarius innoteſcerent, & vt aiebat olim Hermes ille Triſmegiſtus,quẽ laudat M. Albert' l.2. Miner. c.2. *Facere poſſemus, quidquid per magicas cõficitur artes.*

2. *Subſtantia eſt prior ratione, quàm ſit accidens.* 7. Metaph.c.1.] Communis explicatio eſt,ſubſtantiam eſſe perfectiorem definitione,ſiue perfectiùs definiri, quàm accidens; de hoc aũtem prioritatis genere loqui Ariſtotelem,patet ex ipſo contextu,& mox videbimus. Ratio propoſitionis clara fit ex ijs, quæ diximus ad illud: *Solius ſubſtantię eſt definitio*;quia nimirum ſubſtantia,vti per ſe ſubſiſtere, ita nihilo minus per ſe abſolutè definiri poteſt ſine accidentibus;cum illa propriè & eſſentialiter definiri nequeant, niſi in ordine ad ſubſtantiam. Item ſubſtantia in ſuâ eſſentiâ & conceptu eſt independens ab accidente: Accidens contra dicit intrinſecum ordinem ad ſubſtantiam, tanquam ad ſuum ſubiectum: Illa ergo ſine hoc definiri poteſt; hoc verò non ſine illo

3. *Subſtantia eſt prior cognitione, quàm ſit accidens.* ibidem.] Nimirum ſecundum ſe, & ordine accuratæ doctrinæ. Ratio eſt; quia ſubſtantia, prior naturâ eſt & entitate, quàm accidens, vt iam dicetur. Ergo etiam cognitione; quia *ſicuti ſe res habet ad eſſe, ita etiam ad cognoſci*, vt explicabitur infra, Titulo *de Potentiâ Cognoſcitiuâ.* Item ſubſtantia eſt principium & cauſa ſuarum paſſionum, & accidentium; Ergo perfecta cognitio proprietatum & accidentium dependet à notitiâ ſubſtantiæ perfectâ: licet prima & confuſa huius cognitio in nobis oriri ſoleat, ex cognitione præuiâ accidentium; eò quod omnis noſtra cognitio pendeat à ſenſu. Itaque ſubſtantia prior eſt cognitione actuali diſtinctâ ſecundum ſe, quàm ſit accidens; quod ſecũdum nos prius cognoſcitur, ſaltem confusè. Ac licet id, quod primò in noſtram notitiam venit, ſit aliquid concretum, ſiue compoſitum eſt tamen concretum non ſubſtantiæ verum accidentis, ſiue eſt accidens in concreto ſumptum; quia ſubſtantia non eſt primò & per ſe ſenſibilis, vt diximus ex Ariſtotele 2. de Animâ t. 65.

4. *Subſtantia eſt prior naturâ, quàm accidens.* ibidem.] Ratio eſt, quia hoc ab illâ dependet, veluti effectus à ſuâ causâ. Cum enim omne accidens ex naturâ ſua ſit Entis Ens, & per ſe exiſtere aut cohærere in rerum naturâ ſine dependentiâ nequeat, neceſſariò præſupponit ſubſtantiam, à quâ entitas illius ſuſtẽtetur. Verum itaque eſt ſimpliciter pronunciatum, & intelligitur abſolutè de prioritate, ſiue de dignitate naturali: Etenim ordine Naturæ ſimpliciter antecellit ſubſtantia: non autem vniuerſim verum eſt, neque intelligi debet de valore & præſtantiâ morali: Nam Scientiæ, & virtutes morales accidentia ſunt, quæ tamen digniora habentur & pretioſiora, quàm culex, v. c. aliquis, aut alga, vt

explicabitur, Titulo *de Virtute*. Item quælibet ſubſtantia ſimpliciter dignior eſt ſuo accidente: aliquod tamen accidens eſt ſecundum quid dignius ſuâ ſubſtantia, in quantum perficit ſubſtantiam in aliquo eſſe accidentali. Vide, ſi placet, S. Thomã 1.2. q.66. a. 4. in Corpore ſub finem.

5. *Subſtantia prior eſt accidente, & ratione, & cognitione, & tempore & Naturâ.* ibidem.] Eſt hoc generale pronunciatum Ariſtotelis capite citato, t. 4. ex quo tria priora deſumpta ſunt. Ratio generalis eſt; quia accidens, cum ſit entis, id eſt, ſubſtãtiæ ens, neceſſariò illam quoad omnia dicta præſupponit. Dicitur verò ſubſtantia eſſe tempore prior, quàm accidens, 1° quia, vt inquit Commentator 7. Metaph. com. 4. *Nullum accidens inuenitur abſque ſubſtantia; ſed aliqua ſubſtãtia inuenitur abſque accidente.* 2° quia Deus, qui eſt ſubſtantia æterna, duratione infinitã prior fuit omni accidente. 3° quia in eâdem re creatâ ſemper ſubſtantia tempore pręcedit multa accidentia, etſi non pręcedat omnia: è conuerſo autem nullum accidens tempore præcedit ſubſtantiam, cuius eſt accidens. Itaque verum eſt pronunciatum, quoad temporis prioritatem indefinitè: non enim quęlibet ſubſtantia tempore prior eſt quolibet accidẽte. Vide ſi placet, Suarez, diſp. 38. Metaphyſicâ, ſect. 1. n. 1. & ſeqq.

6. *Non oportet perdere ſubſtantiam propter accidens.*] Eſt hoc effatum morale, quod vtinam ij ſatis perpenderent, qui ex inordinato ſciendi deſiderio, indiſcretè in litterarum ſtudia incumbunt, & ſeſe ipſi miſerè prius conficiunt, quàm ſtudiorum ſuorum fructum, quem intenderant, conſequantur. Ratio effati eſt, quia ſubſtantia eſt dignior ſuo accidente, & *ſublatis primis ſubſtantijs, impoſsibile eſt aliquid remanere.* Itaque qui neglectâ omninò ſui indiuidui

curâ, toti accidentarijs illius & tranſitorijs perfectionibus inhiant, perinde faciunt, ac canis ille Æſopicus, qui dum vmbram ſequitur, & hac & huius ſubſtantia deſtituitur.

DISTINCTIO IV.

De Proprietatibus ſubſtantiæ.

1. *Nulla ſubſtantia eſt in ſubiecto.* capite de Subſtantia.] Intellige de ſubiecto inhæſionis, ad eum modum, quo accidens inhæret ſubſtantia: Neque enim primæ ſubſtantiæ ſunt in ſubiecto, neque ſecundæ; Ergo nullæ, non primæ, quia Petrus, v. c. vel Bucephalus nulli ſubiecto inhærent, ſed in ſe, & per ſe ſubſiſtunt; Nec ſecundæ; quia quæ ſunt in ſubiecto inhæſionis, prædicantur de illo tantum ſecundum nomen, vt album de Petro; non autem ſecundum rationem: Atqui ſecundæ ſubſtantiæ prędicantur de primis, non tantum ſecundum nomen; ſed etiam ſecundũ rationẽ ſiue eſſentialiter, vt animal & homo de Petro: Ergo nulla ſubſtãtia eſt in ſubiecto inhæſionis. Poteſt nihilominus dici ſubſtantia eſſe in ſubiecto informationis; quo modo formæ ſubſtãtiales inſunt materiæ primæ: vel etiam in ſubiecto prędicationis, vti genera & ſpecies inſunt ſuis inferioribus, de quibus eſſentialiter prædicantur. Addit autem Ariſtoteles, capite citato, hanc proprietatem non eſſe quarto modo propriam ſubſtantiæ prædicamentali: Etſi enim conueniat omni non tamen ſoli; quia etiam conuenit differentijs, vt rationali, & partibus ſubſtãtiæ tum eſſentialibus, vt materiæ & formæ, tum integrantibus, vt, capiti, pedi, &c. quæ non ſunt ſubſtantiæ prædicamentales, cum ſint incom-

pletæ; neque tamen inhęrent vlli ſubiecto. Eſt nihilominus proprietas quarto modo ſubſtantiæ generatim ſumptæ, pro qualibet re, quæ non eſt accidens, ſiue completa illa ſit, ſiue non; quo pacto differentias & partes ſubſtantiales comprehendit. Ratio eſt, quia omnis & ſola ſubſtantia eſt ens per ſe exiſtens: in hoc enim differt ab omnibus accidentibus, quod illa requirant ſubiectum inhæſionis, hæc per ſe cohęreat in rerum naturâ & ſubſiſtat, vt fuſiùs explicuimus, diſtinct. 2.

2. *Subſtantiæ nihil eſt contrarium*, ibidem.] Nempe in ratione ſubſtantiæ, & contrarietate propriè dicta. Ratio eſt; quia contraria dicuntur illa, quæ eidem ſubiecto inhæſionis viciſſim inſunt, & ſe mutuò ab eo expellunt: Atqui ſubſtantia in nullo eſt ſubiecto inhęſionis, vt ex eodem capite iam explicatum eſt, & ex definitione ſubſtantiæ patet: Ergo illi nihil eſt contrarium. Dixi in ratione ſubſtantiæ; quia ratione accidentium, vt v.c. qualitatum contrariarum, nihil prohibet ſubſtantias ſibi mutuò dici contrarias: ſic aqua contraria eſt igni, terra aëri, &c. ratione caloris, frigoris, ſiccitatis, &c.

3. *Subſtantia non ſuſcipit magis & minus*, ibidem.] Pro huius explicatione notandum eſt, aliud eſſe magis & minus, aliud maius & minus: hoc enim ad quantitatem pertinet, illud ad qualitatem, & ad ipſam entitatem cuiuſque rei. Itaque ſenſus pronunciati eſt; ſubſtantia non intenditur & remittitur in ratione ſubſtantiæ; & in ſe nec magis, nec minus participatur ab vno, quam ab alio, licet vna ſubſtantia corporea, ſit maior alterâ vel minor. Sic v. c. iuuenis non eſt magis ſubſtantia, quàm infans, nec vnus homo magis animal, quàm alius. Sic quoq; 1ª ſubſtātia non dicitur magis ſubſtantia in eſſentiali ratione

ſubſtantiæ, quam ſecunda; ſed quia pluribus ſubſtat; vt conſtat ex ſupradictis, diſt. 2. n. 3. Vide, ſi placet, ſupra explicationem illius: *Eſſentia conſiſtũt in indiuiſibili;* Et illius: *Nulla res ſuſcipit magis & minus eſſentialiter ſed entitatiuè.* Titulo 2. diſt. 4.

4. *Omnis ſubſtantia eſt ſuſceptiua contrariorum.*] Eſt commune pronunciatum Philoſophorum, deſumptum ex capite de Subſtantiâ, vbi Ariſtoteles ait, *Proprietatem ſubſtantia maximè*, id eſt quarto modo) *propriam eſſe; vt vna eademque numero permanens poſſit ſuſcipere contraria*, & verum eſt vniuerſim de qualibet ſubſtantiâ creatâ: nulla enim datur, quæ non poſſit aliqua ſaltem contraria & latè ſumpta accipere: Sic eadem aqua nunc frigus recipit, nunc calorem, idem ignis denſitatem & raritatem, motum ſurſum & deorſum, &c. Sic cælum ſecundum eandem ſui partem moueri poteſt nunc in orientem, nunc contra in occidentem, item nunc condenſari, nunc rarefieri, aut magis minuſque illuminari, &c. Sic Angeli ſuſcipere poſſunt nunc veritatem in intellectu, nunc falſitatem, aliàs odium in voluntate, aliàs amorem, nunc vitium poſtea virtutem, &c. Omni igitur & ſoli ſubſtantiæ creatæ conuenit ſucceſſiuè, & cum ſui mutatione ſuſcipere contraria, tanquam *Quod* ſiue vltimato, idque vel per ſe primò, ſi prima ſubſtantia ſit; vel per ſe ſecundò, ſi ſint ſecundæ ſubſtantiæ, id eſt, genera & ſpecies, quæ inſunt primis. Solus Deus glorioſus hac lege ſuperior eſt, vtpote, *apud quem non eſt tranſmutatio, nec viciſſitudinis obumbratio.*

TITVLVS

TITVLVS XVIII

De Subſtantia in particulari.

DISTINCTIO PRIMA.

De Intelligentijs.

1. I*Ntelligentiæ ſunt primæ poſt Deum ſubſtantiæ.*] Sumitur ex S. Gregorio Nazianzeno, Oratione 37. vbi eas, *ſecundam Trinitatem vocat*, & Oratione 38. vbi eas nominat, *Secundos ſplendores primi ſplendoris adminiſtros.* Significat itaque pronunciatum, intelligentias eſſe omnium creaturarum præſtantiſſimas, & in primo, à Deo gradu dignitatis eſſe conſtitutas; in quam ſententiam D. Chryſoſtomus, Hom. 2. contra Anomæos, *Noſtis*, ait, *vnumquemque Angelum rependi paremq; eſſe vniuerſæ huic viſibili creaturæ, vel potius multò nobiliorem ac præſtantiorem.* Eodem ſpectat perinſigne iſtud D. Dionyſij de Intelligentijs elogium.

2. *Imago Dei eſt intelligentia.* cap. de diuinis Nominibus, eximiè nimirum & antonomaſticè.] Explicat ibidem & probat; quia, inquit, *Manifeſtatio eſt occulti luminis, ſpeculum purum, clariſſimum, incontaminatum, incoinquinatum, immaculatum, ſuſcipiens totam (ſi eſt conueniens dicere) pulchritudinem vniformis deiformitatis, & mundereſplendeſcere faciens in ſeipſo, quemadmodum poſſibile eſt, bonitatem ſilentij in abditis*, id eſt Dei. Oſtendit ergo magnus ille Doctor, expreſſiorem in his ſubſtantijs eſſe ſimilitudinē cum Deo, quàm in vllâ aliâ creaturâ intellectuali: nempe propter naturæ Angelicæ ſuper omnia alia entia creata, eminentiam & puritatem. Iuxta illud:

3. *Intelligentiæ ſunt actus puri.* 8. Metaph. t. 16. & 12. Metaph. t. 20.] Vocantur Angeli ſiue Intelligẽtiæ actus puri phyſicè, quia non includunt potẽtiam phyſicam, id eſt materiã primam. Vnde etiam dicuntur, *Subſtantiæ ſimplices* phyſicè, quia non ſunt compoſiti ex materiâ & formâ: non autem ſunt actus puri & ſimplices Metaphyſicè; quia ſunt compoſiti 1° ex genere & differentiâ, cum ſint ſubſtantiæ incorporeæ, quæ ponuntur in prędicamento ſubſtãtiæ. 2° ex eſſentiâ & exiſtentiâ, 3° ex naturâ & ſubſiſtentiâ. 4° ex ſubiecto & accidente; ſunt enim entitates paſſiuæ & receptiuæ vel potentiarũ & habituum, ſecundum pleroſque; vel certè ſpecierũ & actuũ ſecundũ alios. Itaq; actum eſſe purum propriè ſoli Deo tribuitur: Angelis analogicè & minus propriè. Vide, ſi placet, quæ diximus ſupra Titulo 6. *de ſimplicitate.*

4. *Deus & mens ſunt in prædicamento ſubſtantiæ.* 1. Ethic. c. 6.] Per Deum intelligit hoc loco Philoſophus Intelligentias, quas etiam 5. Metaph. t. 15. vocat *Dæmonia*: non autem intelligi debet ſupremum Numen; quia hoc nullo modo eſt compoſitũ ex genere & differentiâ; cum hi gradus imperfecti ſint ac limitati, quod repugnat infinitæ perfectioni Dei: Daretur enim aliquid perficiens & perfectibile in Deo. Et ratio eſt, quia ſi Deus conſtat genere & differentia, vel illud genus eſt finitum, vel infinitum: ſi finitum: ergo aliquid eſt in Deo, quod ſit limitatæ perfectionis, contra communem Theologorum ſententiam: ſi infinitum, ergo non eſt commune creaturis, ergo non poteſt in eodem cum illis poni prædicamento. Præſenti igitur effato, Angeli dicuntur poni in prædicamento ſubſtantiæ; quia compoſiti ſunt ex genere & differentiâ. Ita communiter explicant, omnes Philoſophi & Theologi, hoc præcipuè

nixi fundamento, quod Deus infinitè diſtet à creaturis, & planè ſit ordinis altioris. Alij tamen pauculi contrarium ſentiunt, quibus ex parte fauet Hurtado diſput 9. Metaph. ſect. 5. vbi doctè & grauiter hanc quæſtionem examinat, ac tandem concludit communem Scholaſticorum, & SS. Patrum ſequēdam eſſe ſententiam.

5. *Intelligentiæ non ſciuntur niſi per motum.* 12. Metaph. c. 8. & alibi.] Vbi Ariſtoteles & Commentator, ſtatuentes, licet falsò, mundum & motum ab æterno, probant dari Intelligentias, ex conſtanti & æternâ cælorum latione, quam adeo certâ lege & rato tenore fieri non poſſe iudicarunt, niſi ab aliquâ vi intellectrice, corporis & fatigationis experte. Intelligitur itaque & vera eſt præſens propoſitio, quoad ſcientiam naturalem, quæ per rationes phyſicas haberi ſolet; nulla enim aliunde, quàm ex motu & effectibus motûs, ſuppetit ratio naturalis aſſerendi ſubſtantias ſpirituales, ſiue Intelligentias. Nam licet aliqua de productione illarum congruentia afferri ſoleat, ex ordine & perfectione Vniuerſi, ad quam videtur requiri, vt in eo detur gradus ſubſtantiarum ſpiritualium: ea tamen vt ſummum probabilis eſt, & minimè conuincit; Etenim Deus poſſet creare plures ſpecies entium, quàm nunc ſunt, & tamen Vniuerſum cenſetur modo in ſuo ordine perfectum. Adde, quod detur anima rationalis, quæ eſt ſubſtantia ſpiritalis: cæteri autem effectus, quos Angeli ſiue boni, ſiue mali efficiunt in ſtatuis, in corporibus obſeſſis, &c. vt prædicere futura, loqui varijs linguis, &c pertinent ad motum

6. *Intelligentiæ ſunt plenę formis.* Ariſtoteles in libro de Cauſis, Propoſitione 10.] Formarũ nomine hic intelliguntur ſpecies intelligibiles, quas Angeli

ordinariè non emendicant à rebus materialibus; vti nos homines; ſed habent concreatas ſibi ſpecies omnium rerum naturalium aliquando futurarum (non omnium poſſibilium, alioquin haberent infinitas.) Vtrum verò hæ ſpecies ſint rerum ſingularium exiſtentium; an vniuerſalium tantum, diſputant inter ſe Philoſophi & Theologi, eius determinatio non eſt huius loci.

7. *Anima rationalis eſt infima in genere intellectualium.* Traditur à D. Thomâ 1. p. q. 76. a. 5. in corpore.] Senſus eſt, animam humanam, ſecundum naturæ ordinem, infimum gradum in ſubſtantijs intellectualibus obtinere, ac proinde vti modum eſſendi, ita quoque modum operandi habere longè inferiorem, quàm Intelligentias: Neque enim homo naturaliter ſibi inditam habet notitiam veritatis, quemadmodum Angeli; ſed eam colligere debet, per viam ſenſûs, ex rebus diuiſibilibus, vt inquit D. Dionyſius c. 7. de diuinis Nominibus, ante medium, iuxta illud vulgare: *Nihil eſt in intellectu* (ſcilicet humano) *quod non prius fuit in ſenſu.* Vide etiam, ſi placet, D. Thomam 1. p. q. 77. a. 2. in corpore.

DISTINCTIO II.
De Cælo & Aſtris.

1. *CÆlum eſt quintum corpus ſimplex.* l. 1. de cælo, c. 2. & alibi.] Dicitur cælum eſſe corpus ſimplex; quia non componitur ex alio corpore priori, ſicuti mixta componuntur ex corporibus elementorum. Et dicitur quintum corpus ſimplex, ſiue quinta eſſentia, vt diſtinguatur à quatuor elementis, quæ ſunt quatuor corpora ſimplicia. Vnde etiam alibi Philoſophus inquit:

2. *Cælum eſt primum elementum.* l. 3. de Cælo c. 1. tex. 1.] Ita appellatur, quia præcipuum eſt, & princeps inter omnia corpora ſimplicia: Eſt enim perfectioris naturæ, quàm aut ignis ſit, aut aër, aut aqua, aut denique terra, vt pluribus perſequitur S. Auguſtinus, in Meditationibus c. 12. & pulchrè oſtendit Ariſtoteles l. 1. de Cælo, c. 2. t. 16. vbi inquit, *præter corpora ſub Lunę orbe contenta*, id eſt, præter corpora elementaria, *eſſe aliud tantò excellentioris naturæ, quãto ab illis locorum interuallo diſtat.* Eodem ſenſu illud Philoſophorum ore tritum:

3. *Mundus ſuperior florem inferioris, inferior fæcem habet ſuperioris.*] Intelligitur & verum eſt, ſi nomine inferioris mundi accipiatur moles ex quatuor elementis coagmentata: non autem vniuerſus orbis ſubcæleſtis quoad omnes ſuas partes, vt quoad homines & alia viuentia: vel ſi comparatio abſolutè ad omnia ſublunaria inſtituatur, intelligendum eſt, de mundo cæleſti, non per ſe præcisè ſpectato, ſiue vt compoſitum phyſicum eſt; ſed prout eſt quid ex corpore cæleſti, & intelligentiis conſtans. Vtroque igitur modo, comparatiuè loquendo, mundus ſuperior longè nobilior eſt, &, vt ita dicam, florentior mundo inferiore. Ex hiſce perſpicuum fit, quomodo accipiendum ſit iſtud:

4. *Cælum & aſtra nobiliſſima eorum ſunt, quæ ſub ſenſum cadunt.* l. 1. de partibus animalium c. 1.] Et illud Philonis Iudæi in libro de Ioſeph. *Quanto apud nos potiores ſunt vigilantes dormientibus, tantò in mundi vniuerſitate cæleſtia terreſtribus, vt quæ inſopita vigilent, propter certas irrequietaſque vires nunquam fruſtratas ſuis effectibus: terreſtria verò etiamſi pauliſper excitentur, rurſus degrauata in ſomnum recidunt.*

5. *Cælum non ſuſcipit peregrinas impreſſiones.* Sumi-

ordinariè non emendicant à rebus materialibus; vti nos homines; ſed habent concreatas ſibi ſpecies omnium rerum naturalium aliquando futurarum (non omnium poſſibilium, alioquin haberent infinitas.) Vtrum verò hæ ſpecies ſint rerum ſingularium exiſtentium; an vniuerſalium tantum, diſputant inter ſe Philoſophi & Theologi, eius determinatio non eſt huius loci.

7. *Anima rationalis eſt infima in genere intellectualium.* Traditur à D. Thomâ 1. p. q. 76. a. 5. in corpore.] Senſus eſt, animam humanam, ſecundum naturæ ordinem, infimum gradum in ſubſtantijs intellectualibus obtinere, ac proinde vti modum eſſendi, ita quoque modum operandi habere longè inferiorem, quàm Intelligentias: Neque enim homo naturaliter ſibi inditam habet notitiam veritatis, quemadmodum Angeli; ſed eam colligere debet, per viam ſensûs, ex rebus diuiſibilibus, vt inquit D. Dionyſius c. 7. de diuinis Nominibus, ante medium, iuxta illud vulgare: *Nihil eſt in intellectu* (ſcilicet humano) *quod non prius fuit in ſenſu.* Vide etiam, ſi placet, D. Thomam 1. p. q. 77. a. 2. in corpore.

DISTINCTIO II.
De Cælo & Aſtris.

1. *CÆlum eſt quintum corpus ſimplex.* l. 1. de cælo, c. 2. & alibi.] Dicitur cælum eſſe corpus ſimplex; quia non componitur ex alio corpóre priori, ſicuti mixta componuntur ex corporibus elementorum. Et dicitur quintum corpus ſimplex, ſiue quinta eſſentia, vt diſtinguatur à quatuor elementis, quæ ſunt quatuor corpora ſimplicia. Vnde etiam alibi Philoſophus inquit:

2. *Cælum eſt primum elementum*. l. 3. de Cælo c. 1. tex. 1.] Ita appellatur, quia pręcipuum eſt, & princeps inter omnia corpora ſimplicia: Eſt enim perfectioris naturæ, quàm aut ignis ſit, aut aër, aut aqua, aut denique terra, vt pluribus perſequitur S. Auguſtinus, in Meditationibus c. 12. & pulchrè oſtendit Ariſtoteles l. 1. de Cælo, c. 2. t. 16. vbi inquit, *præter corpora ſub Lunę orbe contenta*, id eſt, præter corpora elementaria, *eſſe aliud tantò excellentioris naturæ, quãto ab illis locorum interuallo diſtat*. Eodem ſenſu illud Philoſophorum ore tritum:

3. *Mundus ſuperior florem inferioris, inferior fæcem habet ſuperioris*.] Intelligitur & verum eſt, ſi nomine inferioris mundi accipiatur moles ex quatuor elementis coagmentata: non autem vniuerſus orbis ſubcæleſtis quoad omnes ſuas partes, vt quoad homines & alia viuentia: vel ſi comparatio abſolutè ad omnia ſublunaria inſtituatur, intelligendum eſt, de mundo cæleſti, non per ſe pręcisè ſpectato, ſiue vt compoſitum phyſicum eſt; ſed prout eſt quid ex corpore cæleſti, & intelligentiis conſtans. Vtroque igitur modo, comparatiuè loquendo, mundus ſuperior longè nobilior eſt, &, vt ita dicam, florentior mundo inferiore. Ex hiſce perſpicuum fit, quomodo accipiendum ſit iſtud:

4. *Cælum & aſtra nobiliſſima eorum ſunt, quæ ſub ſenſum cadunt*. l. 1. de partibus animalium c. 1.] Et illud Philonis Iudæi in libro de Ioſeph. *Quanto apud nos potiores ſunt vigilantes dormientibus, tantò in mundi vniuerſitate cæleſtia terreſtribus, vt quæ inſopita vigilent, propter certas irrequietaſque vires nunquam fruſtratas ſuis effectibus: terreſtria verò etiamſi pauliſper excitentur, rurſus degrauata in ſomnum recidunt.*

5. *Cælum non ſuſcipit peregrinas impreſſiones*. Sumi-

tur ex l. 9. Metaph. t. 19.] Indicat hoc proloquio diſcrimen inter cælum & 4. elementa, quod hæc obnoxia ſint qualitatibus & impreſſionibus, non perfectiuis modo; ſed etiam quibuſcumque corruptiuis, vt docet experientia: Cælum autem ſecundum Ariſtotelem, impreſſiones eiuſmodi corruptiuas non admittit: neque enim eſt elementum propriè, neque ex elementis compoſitum, nec habet in ſe quatuor primas qualitates, ex quarum cōtrarietate & pugnâ corruptio oritur. Admittit nihilominus qualitates perfectiuas, vt lumen, &c. Intelligitur itaque & verum eſt pronunciatū ex mente Philoſophi de qualitatibus corruptiuis non perfectiuis. Dixi ex mente Philoſophi; quia in rei veritate, vtrum cælum corruptibile ſit nec-ne, grauis eſt Philoſophos inter Theologoſque cōtrouerſia. Pro Ariſtotele ſtat tota ferè Peripateticorum Schola, ac Theologi Scholaſtici ferè omnes in 4. diſtinct. 47. & 48. plurimique Sanctorum Patrum, quos citat Suarez, diſp. 13. Met. ſect. 11. num. 13. & tomo 2. in 3. p. diſp. 58. ſect. 2. Pererius l. 1. in Geneſin. Ribera, Valentia, Lorinus & alij: Contrarium tamen ſentiunt Ægidius, Molina, Becanus, & alij, quos conſule, ſi libet.

6. *In corporibus cæleſtibus non reperitur malum.*] Commune iſtud pronunciatum accipiendum eſt, eâdem animáduerſione, quâ axioma præcedens. Citari ſolet à quibuſdam ex l. 2. de Cælo, t. 3. ab alijs ex 9. Metaph. t. 19. quo loco dicuntur, *ea quæ ſempiterna ſunt, non habere malum, & eſſe incorruptibilia, eò quod corruptio malorum ſit.* D. Thomas conformiter & cōſentaneè ad vtrumque locum, præſens eloquium expoſuit, dum docuit, intelligi debere, tam de malo corruptionis, quàm inordinationis; Alio tamen loco D. Thomas hanc expoſitionem habet, & non illo, quem citat non nemo, niſi erratum ſit in numeris.

7. *Mundus inferior gubernatur à ſuperiore.* l. 1. Meteor. c. 2.] Ea eſt connexio & ſubordinatio partium Vniuerſi, vt entia inferiora regantur à ſuperioribus, & particularia agentia ab Vniuerſalibus in operando dependeant, qualia ſunt ſol & cęlum reſpectu rerum ſublunariũ, vt docet Philoſophus loco citato: ab hoc autem dicitur mundus inferior gubernari, non velut à causâ gubernatrice per ſe; ſed per accidens tantũ, quia nimirũ agentia inferiora indigent concurſu & influxu cæleſti ad materiæ diſpoſitionem, & ad pleroſque effectus naturales ſuo tempore & ordine rectè producẽdos; quo ſenſu l. 2. Phyſic. t. 26. dicitur, *Sol & homo generare hominem*, & l. 2. de Cælo c. 3. ac. 2. de Gen. c. 10. Acceſſus & receſſus planetarum; præſertim Solis motus per Zodiacum dicitur eſſe cauſa generationũ & corruptionũ, æſtatis & hyemis, & generatim viciſſitudinis naturalis rerũ ſubcæleſtiũ, vt fuſiùs explicabitur, Tit. *de Generat.* Ratio pronunciati eſt: cælũ eſt corpus naturale: ergo habet naturã & operationẽ, non immanentem; cum ſit inanimatũ: ergo tranſeuntẽ in hæc inferiora. Etenim Natura non patitur quicquã otioſum; cum vnumquodque ſit propter ſuam operationem, vt docetur l. 2. de Cælo, tex. 27. Et in quolibet hæc tria inſunt, eſſe, poſſe, & operari, vt D. Dionyſius inquit. Videri poteſt D. Thomas lib. de Regimine Principum, cap. 1.

8. *Aſtra inclinant, ſed non neceßitant.*] Vti cælum & aſtra non ſunt cauſæ gubernatrices per ſe, reſpectu inferiorum, ita neque directè agere poſſunt in animam rationalem, nec in intellectum ac voluntatem, ſeu in liberum hominis arbitrium; quia hæc ſpiritualia ſunt, illa corporea; ſed indirectè tantum & per accidens, quia variè afficiunt & immutant corpus humanum, ad cuius con-

ſtitutionem ſolet animus ſeſe accommodare, in hanc ſententiam eſt iſtud vulgare:

Aſtra quidem inclinant; ſed vim mortalibus agris
Non faciunt vllam, nam regit aſtra Deus.

9. *Exſpectandum eſt iudicium à ſtellis ſecundis.*] Ita rectè à Ptolomæo dictum eſt, in Centiloq. & in opere quadripartito. Cum enim cæleſtia corpora: cauſæ ſint vniuerſales & remotæ, reſpectu eorum effectuũ, quos ſecundum veram Philoſophiam, non ſe ſolis, (vt diei noctiſque diſcrimina, &c.) ſed cum elementarium & particularium cauſarum concurſu producere poſſunt; neceſſariò euentus dependet & iudicium expectandum eſt, à ſtellis ſecundis, id eſt, à cauſis ſublunaribus & proprijs, vt ea, quæ primæ & Vniuerſales, ſiue cæleſtes ſtellæ facere moliuntur, in actum veniant. Sic, v. c. ſæpenumerò contingit, vt duo ſimul naſcantur, alter mas, alter fœmina cum eadem aſtrorum vis in eorum conceptione concurreret, vt notat S. Auguſtinus l. 5. de Ciuit. Dei, c. 26. quæ proinde effectuum varietas, non influxui cælorum, ſed propriarum cauſarum diuerſitati aſcribenda eſt.

10. *Corruptibile & incorruptibile differunt genere.* l. 10. Metaph. c. 9. t. 26.] Seruit hoc pronunciatũ ad diſtinctionem inter cęlum, quod ex mente Ariſtotelis incorruptibile eſt, & elementum ſeu corpus elementare, quod eſt corruptibile: quæ duo videntur differre genere, id eſt prędicamento, vt volunt Zimara, & nonnulli alij: ſed reſpondetur cum D. Thomâ, differre ea genere phyſico, ſiue, vt Fonſeca loquitur, genere ſubiecto: non autem genere logico, ſiue prędicamentali; quia *res corruptibiles conſtant materiâ priuationis*, vt inquit Ariſtoteles, id eſt, conſtant materiâ primâ, quæ eſt potentia phyſica ad recipiendas varias formas: res autem incorruptibiles non

conſtant tali materiâ. Hæc explicatio conformis eſt menti & textui Ariſtotelis, vt notat Fonſeca ibidem: maximè autem congruit ſententiæ eorum, qui docent, materiam rerum ſublunarium differre ſpecie à materiâ cæleſti, ſi qua detur; quam rem fusè diſputat Suarez in metaphyſicâ, diſp. 35. ſect. 3. Vide, ſi placet, D. Thomam opuſculo 42. c. 6 & 7. Scotum & Alenſem in hunc locum, & alios.

DISTINCTIO III.

De Elementis.

1. *Elementum eſt corpus ſimplex, in quod reſoluuntur mixta.* Sumitur ex l. 3. de Cælo, c. 3.] Vbi dicitur elementum eſſe id, *in quod reſoluuntur cetera corpora, in quibus ineſt potentiâ vel actu; ipſum verò in alia reſolui nequit.* Dicitur primo corpus, vt excludatur materia & forma, quæ 12. Metaph. t 23. dicuntur elementa latè. 2° dicitur ſimplex, vt excludantur omnia mixta, quæ tertio dicuntur in id reſolui, ad excludendum cælum, quod l. 3. & 4. de Cælo vocatur elementum latè, id eſt, corpus ſimplex.

2. *Elementa ſunt ſimilia materiæ.* l. 1. de animâ t. 82.] Quia nimirum vnumquodque elementum ſe habet vt cauſa materialis reſpectu mixtorum patet ex definitione Elementi, quam tradit Philoſophus lib. 5. Metaph. c. 3. in hæc verba: *Elementum eſt id, ex quo primo inexiſtente, & indiuiſibili in aliam ſpeciem aliquid componitur*: habent ſe itaque elementa veluti materia, ex quâ mixtum componitur; quemadmodum omnes partes dicuntur cauſa materialis, in ordine ad totum, vt explicabitur Titulo *de Quantitate*, ex l. 3. Phyſ. c. 6. t. 65. Vbi dicitur, *Pars eſſe materia Totius.*

In hanc ſententiam eſt illud Auerrois 2. de Cælo, t. 23. *Elementorum eſſe eſt propinquius ad eſſe materiæ, quàm ad eſſe formæ: Corpus autem cęleſte propinquius eſt, ad eſſe formę, quàm ad eſſe materię*; quæ comparatio non incongrua eſt ad diſtinctionem corporis cęleſtis & elementaris; licet minus probetur Commentator in eo, quod dicat cælum eſſe ſubſtantiam corpoream ſimplicem, id eſt, non compoſitam ex materiâ & formâ phyſicâ, ſeu eſſe formam quandam non informãtem; ſed ſubſiſtentem abſque materiâ; de quâ re conſule, ſi placet, Suarez in Metaphyſicâ diſput. 13. ſect. 10. Conimbr. l. 1. de Cælo, c. 2. q. 4. & alios.

3. *Elementa ſunt generabilia & corruptibilia.* l. 3. de Cælo, c. 6. t. 53.] Vbi ſub initium capitis & textus quærit Philoſophus, vtrum elementa ſint; an verò generentur & corrumpantur, reſpondetque quæſtioni propoſitæ, inquiens, *fieri non poſſe, vt elementa æterna ſint: ignem enim*, ait, *& aquam, & vnumquodque ſimilium corporum diſſolui videmus*: itaque ſenſu patere docet, elementa non eſſe ſempiterna. Intellige ſecundum omnes ſuas partes; quia

4. *Nullum elementum corrumpitur vniuerſaliter.* l. 9. Metaph. c. 4. t. 17.] Patet tum experientiâ antecedentium ſęculorum, quibus quatuor elementa ſemper in ſuo eſſe perſtiterunt; tum quia incommoda, quæ ex vnâ parte à ſe mutuò accipiunt, aliunde reſarciunt & compenſant: tum denique; quia præter æqualitatem, quæ eſt inter illa, obſtat etiam prouidentia diuina, quo minus aliquod eorum in alia, aut alia in vnum ita præualeant, vt quaternarius numerus elementorum in mundo deficiat.

5. *Elementa non ſunt apud nos ſimplicia.* Traditur à Simplicio in l. 1. de Cęlo t. 8. comment. 8.] Duobus modis elementum dicitur ſimplex ſiue purum, vel quoad qualitates, vel quoad ſubſtantiam: quoad

qualitates elementum purum vocatur, quod nullam habet qualitatem peregrinam; ſed eas tantum, quas ſuâ naturâ poſtulat: quoad ſubſtantiam verò purum dicitur, quod non habet in ſuo gremio ſiue intra ſe aliud corpus: Neutro modo elementa apud nos ſimplicia ſunt; cum & peregrinis imbuta ſint qualitatibus, & alia ſibi habeant corpora permixta, vt conſtat experientiâ.

6. *Elementa non ſunt odorabilia.* Ariſtoteles lib. de Senſu & Senſib. c. 5. Comment. ibidem.] Intellige per ſe prout pura ſunt: nam ſi odoriferũ quid ijs admiſceatur, odorem fundent. Sic mare eſt odorabile & ſalſi ſaporis, ob ſiccas exhalationes ſibi admixtas. Ratio pronunciati ſumitur ex naturâ & definitione odoris, qui eſt; *qualitas ſecunda patibilis, orta ex permixtione primarum qualitatum, dominante ſicco & calido in humido*: talis enim qualitas non competit corporibus puris & ſimplicibus; ſed mixtis.

7. *Nullum Elementum nutrit.* l. de Senſu & Senſibili c. 4.] Citari etiam ſolet ex l. 2. de Gen. t. 49. vbi dicitur, *Vnumquodque nutririjs, quibus conſtat.* Vti proximè antecedens, ita præſens effatum intelligitur & verum eſt de elementis puris, quale apud nos nullum datur, vt dictum eſt. Vnde quod docet Ariſtoteles lib. 8. de Hiſtoriâ Animaliũ, lupos nutriri terrâ, & aëre Chameleontem, Rhytacem auem, & alia animalia; id, ſi verũ eſt, intelligi debet de aëre impuro, vti prius de impurâ terrâ. Sed fuſiùs de hac re agetur, Titulo *de Potentiâ Nutritiuâ.* Conſule, ſi placet, Scaligerum, Exerc. 196. in Cardanum, vbi dicit Chameleontem viuere aucupio muſcarũ, quas linguâ ſuâ iaculatur.

8. *Omne Elementum mouetur motu recto.* Sumitur ex l. 1 de Cælo c. 2.] Vbi fusè Ariſtoteles diſputat de corporũ ſimplicium differẽtiâ, & in hoc etiã corpora

elementaria à cæleſtibus diſtingui aſſerit, quod hæc moueantur motu circulari ab Intelligentijs: illa verò ab intrinſeco moueantur naturaliter motu recto, vel ſurſum videlicet, vel deorſum.

9. *Elementa ſunt tot, quot combinationes poßibiles primarum qualitatum.* l. 2. de Gen. t. 16. & 34.] Hæ autem coniugationes ſunt quatuor, duntaxat: calor enim poteſt coniungi primò cum ſiccitate, vt in igne, ſecundò cum humiditate vt in aëre: item frigus combinari poteſt primò cum humiditate, vt in aquâ, ſecundò cum ſiccitate, vt in terrâ. Reliquæ duæ coniugationes naturaliter ſunt impoſſibiles, caloris cum frigore, humoris cum ſiccitate; quia ſunt contrariorum, quæ ſe mutuò perimunt.

10. *Terra ſicci eſt potius, quàm frigidi.* l. 2. de Gen. tex. 25.]

11. *Aqua eſt frigidi potius, quàm humidi.* ibidem.]

12. *Aër humidi eſt magis, quàm calidi.* ibidem.]

13. *Ignis eſt calidi magis, quàm ſicci.* ibidem.] Comparat Philoſophus elementa inter ſe, quoad ordinem naturæ & dignitatis, quo qualitates conueniunt elementis, & dicit igni primò conuenire calorem; quia ordine dignitatis, *præſtantiſsimo elemento, præſtantiſsima debetur qualitas*, qui eſt calor: quo poſito, non poteſt aëri primò concedi, niſi humor, & hoc poſito non poteſt aquæ primò attribui, niſi frigus. Denique terræ, tanquam infimo elemento debetur infima qualitas, quæ eſt ſiccitas.

14. *Ex vno pugillo aquæ generantur decem aeris.* l. 2. de Gener. cap. 6. tex. 37.] Ex propoſito Ariſtotelis pronunciato nonnulli Philoſophi deduxerunt, eſſe inter elementa proportionem decuplã, id eſt, ignem eſſe decies maiorem quàm aërem, & aërem, quàm aquam, & aquam quàm elementum terræ, quia, *qualis eſt proportio partis ad partem, talis eſt totius ad*

ſtium, vt dicitur l. 1. Meteor. t. 12. Atqui pugillus ſuperioris elementi habet decuplam proportionem ad pugillum inferioris: ergo totum elementum ſuperius habet eandem proportionem ad inferius. Verum dicendum eſt, Ariſtotelem loco citato non agere de proportione magnitudinis, quam elementa inter ſe habent, vt patet ex contextu; ſed de illâ, quam obtinet pugillus terræ, v. c. ad eam quæ obuenit aquæ ex tali pugillo genitæ: Nam vti Ariſtoteles dixit, ex vno aquæ ſextario decem aëris fieri: ita

15. *Ex vno pugillo terræ generantur decem pugilli aquæ.*] Sumitur ex eodem textu. ac ſenſus eſt, ſi aliqua terræ portio diſſoluatur, in ſubſtantiam aquæ, futurum vt rareſcat terræ materia, ſub formâ aquæ in quantitatem decuplò maiorem, quàm àntea poſſidebat. Eâdem ratione verum eſt, & ex eodem textu proponitur iſtud:

16. *Ex vno pugillo aeris generantur decem ignis.*] Itaque licet rectè ſecundum mentem Philoſophi inferri hinc poſſit, ſi totum aliquod Elementũ in aliud proximum conuertatur, futurum decuplò maius, quàm ſit modò: non tamen rectè infertur, ipſa elementa, quæ nunc exſtant, habere talem inter ſe magnitudinis proportionem: Neque enim ita ſenſit Ariſtoteles, & experientia manifeſtò docet, non ſolum aquã eſſe minorem terrâ; ſed etiam aërem multis partibus eâ minorem videri, vt fusè oſtendit Clauius in caput primum Sphæræ, pag. 64. edit. vltimæ.

17. *Igni contraria eſt aqua.* l. 2. de Gen. c. 3. t. 22.] Nimirum ſecundum qualitates actiuas & paſſiuas: non autem ſecundum formas ſubſtantiales: Nam licet ignis corrumpatur ab aquâ, & forma aquæ expellat formam ignis ex eâdem materiâ; hoc tamen non contingit ob contrarietatem formarum ſubſtã-

tialium; ſed quia accidentia, quæ requiruntur, tanquã diſpoſitiones neceſſariæ ad conſeruationem totius, expelluntur à contrariis accidentibus: Etenim ſubſtantiæ in ratione ſubſtantiæ nihil eſt contrarium, vt explicatum Titulo *de Subſtantiâ in genere.*

18. *Igne excepto omnia computreſcunt.* l. 4. Meteor. cap. 2. tex. 5.] Intellige corpora elementaria & mixta: ſolus enim ignis computreſcere non poteſt, vt docetur l. de Longit. & Breuit. vitæ c. 5. Ratio eſt, quia obſtat ſumma illius ſiccitas, & calor; quibus deſtituta ſunt, vel omninò, vel certè ſecundum quid, cætera elementa & mixta; ex quibus illa minus putrefactioni obnoxia ſunt, quæ, cęteris paribus, ignis naturam & qualitates magis participant.

19. *Terra medium & Vniuerſi eſt idem.* l. 2. de Cælo tex. 100.] Poſtulat id natura huius elementi, vt rectè notat Commentator in l. 3. Phyſ. t. 51; quia nimirum eſt corpus grauiſſimũ, naturaliter poſtulans occupare locum infimũ, id eſt, centrum Vniuerſi, ita vt mediũ ſiue centrũ grauitatis terræ, ſiue globi terreſtris, & omniũ grauiũ iſti corpori incumbentium, penetret centrum ſiue medium magnitudinis Vniuerſi, ſtrictè & Mathematicè loquẽdo, ſiue potius ſit idem cum centro Vniuerſi: Hoc autẽ centrũ, ſiue medium occupat terra, nullo alio corpore nitens; ſed ſuis ponderibus æquè omni ex parte librata quieſcens. Iuxta illud Poëtæ: *Ponderibus librata ſuis*, &c.

20. *Grauiſſimum omnium eſt, quod in medio.* l. 1. Meteor. c. 4. t. 14.] Loquitur hoc loco Ariſtoteles de corporibus ſimplicibus, ſiue elemẽtis, inter quæ terra (quæ in medio omniũ, centrum Vniuerſi occupat, vt diximus) omniũ ſuâ naturâ eſt grauiſſima: neq; ſolum reſpectu corporũ ſimplicium, quod voluit Auerroës in 3. de Cælo com. 9. & in 4. de Cælo com. 16. ſed aliorum etiam quorumlibet mixtorum. Etenim cum

mixta corpora ſemper aliquã ſuæ grauitati adiunctã habeant leuitatem: Terra verò habeat grauitatem ſimpliciter, & in ſummo gradu, clarum eſt, eam non modo elementis reliquis; ſed omnibus etiam mixtis præpõderare. Neque verò huic aduerſatur, quod ea terra, quæ apud nos eſt, leuior ſit auro, plumbo, & cæteris metallis; quia impura eſt, ac peregrinis qualitatibus permixta, neque de hac intelligitur effatũ; ſed de terrâ omninò purâ, & in ſtatu ſuo naturali conſtituta, qualem eſſe credibile eſt iuxta medium Vniuerſi.

DISTINCTIO IV.

De Corporibus mixtis.

1. *Omnia mixta ex ſimplicibus conſtant omnibus.* l. 2. de Gen. & Corr. c. 8. t. 49. initio.] Senſus eſt, in quolibet mixto (intellige perfecto: non autem in quolibet imperfecto, qualia ſunt vapor & exhalatio) contineri omnia elementa. Probat ibidem Ariſtoteles & explicat in hunc modum: quoniam omnia mixta, quæ ſunt circa terrã, (& eadem eſt ratio de cæteris) ex terra conſtant; quia quieſcunt in terra: Ergo etiam conſtant aquâ; quia terra ſine aquâ non poteſt cohærere: ergo etiam igne & aëre; quia terra & aqua ſunt in mixtis refracta, ſeu temperata, quoad qualitates: non poſſunt autem refrangi, niſi à ſuo contrario, id eſt igne, & aëre: Ergo in quolibet mixto ſunt & ad illius generationem concurrunt omnia elementa, vel formaliter, vt quidam volunt, vel certè virtualiter, vt clariùs patebit ex dicendis.

2. *Elementa in mixtis quodammodo non manent, quodammodo manent.* l. 1. de Gen. & Corr. c. 10. t. 84]

Explicat ibidē Philoſophus & ait, non manere actu; manere autem potentiâ, eò quod virtus eorum atque potētia ſalua permaneat. Ex hoc pronūciato Fōſeca, Conimbricenſes, Suarez, & alij probant, elementa in mixtis non manere ſecundum formas ſubſtantiales; ſed tantum ſecundum qualitates tum alteratiuas, tum locomotiuas, (licet refractas) quæ ſunt virtutes elementorum, iuxta illud iam citatum:

3. *Elementa in mixtis non manent actu, manent potentiâ.* Ibidem, & l. 2. de partibus animalium c.1.] Vbi cum dixiſſet, primam compoſitionem ſeu mixtionem fieri ex elementis, igne, aëre, &c: mox ſeipſum corrigens, ſubdit, melius dici, mixta conſtare ex virtutibus elementorum, calore, frigore, humore, ſiccitate. Ratio eſt, tum quia forma mixti habet vim cauſandi, conſeruandi, & recuperandi connaturale ſibi temperamentum primarum qualitatum (quæ ſunt virtutes elementorum) tum quia eſt principium calefaciendi ſicut ignis, humectandi ſicut aqua, &c. Sufficit itaque forma ſubſtantialis mixti cum primis qualitatibus, ad eſſe ſubſtantiale compoſiti mixti, & ad omnes operationes phyſicas illius; neque vlla ratio vel experientia cogit aſſerere formas elementorum ſubſtantiales in mixto. Plura in huius rei confirmationem, & oppoſitæ opinionis refutationem adferri poſſent, ſed nobis eò digredi non licet. Conſule, ſi placet, Suarez diſp. 15. Metaph. ſect.10.n.51. Fonſecam, Conimbricenſes, & alios.

4. *Omne mixtum mouetur ſecundum prędominans Elementum.* l.1. de Cælo c. 2. t.12.] Quemadmodum omne elementum naturali inclinatione fertur in ſuum locum naturalem, vt ignis ſurſum, terra deorſum, &c. Ita omne mixtum, quatenus tale eſt, & niſi aliunde occurrat impedimentum, naturaliter mouetur ad locum naturalem elementi in ſe prędominantis:

tis: dicitur autem id elementum prædominari in Mixto, cuius qualitas motiua, in ipſo præualet; quo modo in homine, quatenus corpus mixtum eſt, prædominatur grauitas terrea. Dixi, *quatenus corpus mixtum eſt*; quia pronunciatum intelligitur de motu naturali, vt ſic: non autem de motu violento aut volũtario, vel progreſſiuo, qui reperitur in homine, & aliis animalibus: dixi item, *niſi aliunde occurrat impedimentum*; quia vt in corporibus ſimplicibus ita in mixtis quoque, motus naturalis vel impediri omninò, vel modificari variè poteſt, vt conſtat experientiâ, & prolixè declarat Zimara in Theorematis, Propoſ. 64. Denique mixtum dicitur moueri ſecundum elementum prædominans, & non ſecundum elementa prædominantia; quia non contingit, in vno mixto propriè dicto, (de quo hic ſermo eſt) plura elementa prædominari; quemadmodum in nullo corpore naturali duæ ſimul reperiuntur qualitates contrariæ in excellenti gradu. Senſus moralis huius axiomatis valeţ ad cognoſcendas hominum affectiones: *Quidlibet* enim *mouetur, ſecundum quod eſt mobile*, Et, *quilibet indicat prout affectus eſt*, ac loquitur de eo libenter, ad quod eſt inclinatus; In quam ſententiam veriſſimè dixit Plato, *homines amore ipſo fieri facundos, & eloquentes ad loquendum de rebus, quas ipſi amant.* Etenim quemadmodum in compoſitis naturalibus elementum prædominans trahit omnia alia ad illum locum & centrum, quod naturaliter appetit; vt videre licet in lignis etiam maximis, quæ ſemper aquæ ſupernatant, ob aëris elementum in iis prædominans: Ita ſi, v. c. amor in homine, ſiue diuinus, ſiue humanus prædominetur, attrahit connaturali virtute mentem eius & linguam: illam vt cogitet aſſiduè; hanc verò vt libenter ſermones miſceat de rebus, quas appetit & deſiderat. Vide Conimb. in 1.

de Gen. c. 10. q. 3. a. 3. ſub finem.

5. *Oleum inter omnes liquores ſupereminet.*] Quemadmodum videlicet ignis inter reliqua elementa. Ratio eſt, quia ex omnibus liquoribus oleum leuiſſimum eſt, vti ignis è corporibus ſimplicibus.

6. *Infimum mellis, medium vini, ſummum olei eſt optimũ.*] Ratio vulgaris huius dicti eſt; quia optimũ mel eſt, quod minus fluidum, & magis concretum, iuxta illud: *Mel dulcius eſt, quod eſt craſſius*, l. 5 de Hiſtoriâ Animalium c. 22. tale autem ſidit in fundo. Vis & generoſitas vini conſiſtit in calore, qui ſe colligit circa medium: nam ſumma illius pars læditur à vicino aëre; infima eſt fæculenta. Optimum olei eſt maximè defæcatum & purum, ac magis aërium; tale autem eſt id, quod ſupernatat in ſummo; quia eſt leuius.

7. *Aurum ex omnibus metallis eſt nobiliſſimum.* Traditur à D. Thon â in l. 3. Meteor. digreſſione de coloribus lect. 9.] Vbi docet, id verum eſſe non ſecundum opinionem hominum duntaxat; ſed etiam ſecundum ipſam rei naturam. Ratio eſt; quia nobiliſſimas inter metalla qualitates habet & operationes, ex quibus ſubſtantiæ ipſius nobilitas dignoſcitur.

8. *Aurum inter metalla ſolum non crematur.* l. 6. Meteor. c. 6. & vltimo.] Vbi ſub finem capitis & libri docet Ariſtoteles, cætera metalla ideo concremari, quod ſiccam exhalationem habeant, quâ caret aurum, vtpote metallorum omnium puriſſimum. Albertus Magnus lib. de Mineralibus c. 5. pronunciatum iſtud refert hiſce verbis: *Aurum ob optimas argenti viui, & ſulphuris conditiones non crematur* (licet alia crementur metalla) *ſed depuratur*; quod intellige, quamdiu ſcoriam admixtam habet: Nam pu-

rum aurum non minuitur, nec fit minoris ponderis cum vritur, vt docet etiam S. Thomas in l. 3. Meteor. digreſſione de Coloribus, lect. 9.

DISTINCTIO V.
De Plantis.

1. P*Lantarum genus primum eſt genus animantium.* l. 8. de Hiſtoriâ Animalium c 1.] Plantas animatas eſſe & viuere probant Phyſiologi ex eo; quia propriè nutriuntur & creſcunt in omnem dimenſionem, per intuſſuſceptionem alimenti à principio intrinſeco: Per radices enim attrahunt ſuccum terræ, & ſuâ virtute intrinſecâ diſtribuunt in omnes partes, ac conuertunt in ſuam ſubſtantiam, quod non faciunt, nec facere poſſunt inanimata. Dicuntur autem plantæ eſſe, *primum genus animantium*; quia prçditæ ſunt ſolâ animâ vegetatiuâ, quæ conſtituit primum, id eſt, infimum genus animatorum, vt docent Philoſophi in l. 2. de Animâ. Cæterum animantis appellatio, tametſi ſolis ferè animalibus tribuatur, in fœminino præſertim genere: non raró tamen, in neutro præſertim genere ad omnia extenditur quæ habent animam, & eam vegetatiuam tantùm: vt docet Seneca l. 8. Epiſt. Moral.

2. *Planta non eſt propter plantam; ſed propter animal.* l. 1. de Plantis c. 1.] Ratio eſt; quia in ſerie entium inter ſe ſubordinatorum deterius ſemper eſt gratiâ melioris, vt explicatum eſt, Titulo *de Cauſâ finali*, diſtinct. 7.

3. *Terra Plantarum mater eſt, ſol pater.*] Dictum iſtud Anaxagoræ refert & approbat Ariſtoteles l. 1. de Plantis c. 1. ſub finem. Rationem inſinuat ibidem, his verbis: *Eſt autem initium plantarũ alimenti*

à terra, & rurſus aliud fructuum generationis à ſole. Pro cuius explicatione notandum eſt: cum ad generationem viuentium (vt cætera taceam) certa temperamenti ratio, & virtus organorum delineatrix exigatur; quàm, vt perſpicuum eſt, nullum elementum, aut corpus inanime, ex ſe vindicat; conſtat quoque non conuenire Terræ ex ſe vim generandi herbas, plantas, aliáque huius generis. Eam igitur à Deo accepit, tertio creationis mundi die, cum, vt 1. cap. Geneſeos diuina narrat hiſtoria: *Dixit Deus; germinet Terra herbam virentem*, &c. Quod poſt D. Auguſtinum l. 5. de Geneſi ad litteram ediſſerit S. Thomas 1. p. q. 69. a. 2. & in 2. d. 14. q. 1. a. 5. & alij Doctores ibidem. In iſtiuſmodi itaque viuentium procreatione Terra ſe habet quaſi mater, non ſolum quia materiam miniſtrat, & alimenta præbet; ſed etiam quia ad germina effectiuè concurrit; præſertim ſi ſemine imbuta ſit, & calefiat à Sole, qui ſe habet vt agens vniuerſale quidem; non tamen principale, vti pluribus explicabitur. Titulo 50. *de Generatione*, diſt 6. ad illud: Sol & homo generant hominem.

4. *Plantæ montanæ magis ſunt medicinales.* l 2. de Plantis c. 1. cæteris nimirum paribus.] Ratio eſt; quia ob puriorem aërem, & alias montium commoditates vires ſuas, ac cæteras qualitates natiuas felicius obtinent, quam in vallibus, & campeſtribus locis, vbi ſæpe nimiâ craſſiorum humorum accretione vis herbarum non mediocriter obtunditur, vt proinde in montibus plantæ euadere ſoleant perfectiores & generoſiores, vt docet Ariſtoteles ibidem. Idipſum quoque, non de plantis modo; ſed alijs etiam viuentium generibus, quæ in locis editioribus degũt, aſſerit, & multis declarat Guarinonius l. 3. de Abominatione deſolationis c. 8. & 9. Idque confirmat

auctoritate Hippocratis, Galeni, Ariſtotelis & aliorum. Conſule eum, ſi placet.

5. *Plantæ omnes ſine cultu ſylueſcunt.* Traditur ab Alberto in l.1. de Veget. tract. 2. c. 6.] Veritas huius conſtat experientiâ quotidianâ. Ratio ſumitur ex maledictione terræ, Geneſis 3. verſu 17. vbi primo Parenti dicitur: *Quia audiſti vocem vxoris tuæ & comedeſti de ligno, ex quo præceperam tibi, ne comederes, maledicta terra in opere tuo*, &c. quæ verba ſignificant ſterilitatem quandam & malignitatem terræ in ferendo fructu, vt non niſi magno labore culta ferat, & *malignè* ferat, triticum vertat in ſiliginem, & contingat illud:

Grandia quin etiam commiſimus hordea ſulcis,
Infelix lolium & ſteriles dominantur auenæ.

6. *Non conualeſcit Planta, quæ ſæpius transfertur.* L. Seneca Epiſt.2.] Ratio eſt, quia neque altas radices agere, neque alimentum ſufficiens attrahere permittitur. Pronunciatum iſtud in vagabunda ingenia, & in omnem valet inconſtantiam.

7. *Sylua eſt arbore præſtantior.*] Vulgare iſtud proloquium clarum eſt ex terminis: Arbor enim ſeſe ad ſyluam habet, vt miles ad exercitum, vt coſta ad corpus, & vt pars quælibet ad ſuum totum; atqui omne totum, vt quantitate, ſic etiam dignitate in ſuo genere partem ſuperat; quia & partem in ſe continet, & aliam inſuper perfectionem habet. Vſus illius multiplex eſt, & frequens, ſiue in bonum, ſiue in malum.

DISTINCTIO VI.

De Animalibus,

1. ANimal *conſtat ex animâ & corpore.* l. 1. Politicorum. c.5.] Sicuti generatim omne compoſitum phyſicum conſtituitur ex materiâ, quæ ſe habet, tanquam patiens, & ex formâ, quæ ſe habet vt agens; ita animal vnumquodque componitur ex corpore, quod eſt ſubiectum patiens, & animâ, quæ informat, viuificat, & gubernat ipſum corpus, vt docet Philoſophus ibidem, & pluribus explicatum eſt ad illud: *Formæ eſt agere, materiæ pati.* Titulo *de Causâ Formali,* diſtinct.6. num. 1.

2. *Corpora omnia naturalia animæ ſunt inſtrumenta.* l. 2. de Animâ t. 37.] Nimirum ſiue animalium, ſiue etiam plantarum, vt ibidem docet Philoſophus. Ratio huius ex eo ſumi poteſt; quia, *Corpus totum animæ gratiâ eſt conditum,* vt docetur l. 1. de partibus animalium c. 2. & 5. nempe vt veluti pars minus principalis & inſtrumentaria illius directioni ſubſeruiat, vt non obſcurè colligitur ex eodem loco, vbi addit Philoſophus, *membra ſimiliter officiorum gratiâ conſtare & munerum, ad quæ accommodantur.* In eandem ſententiam D. Thomas 2. Polit. lectione 11. *Corpus & corporis perfectiones,* ait, *eſſe propter animam.* Senſus moralis huius pronunciati efficax eſt in illos, qui corporis ſeruitio mancipati & deiecti, animam nobiliſſimam ad immortalia ſeſe ſuapte naturâ erigere non ſinunt; quibus vtinam bene perſpecta foret aurea illa Senecæ ſententia: *Maior ſum & ad maiora genitus, quàm vt mancipium ſim mei corporis*: Etenim reuerà,

3. *Anima ſe habet ad corpus, vt Dominus ad ſeruum.* l. 1. Polit. c. 3. & lib. 7. Moral. Eudemiorum c. 11.] In quam ſententiam D. Thomas in 7. Politic. lect. 9. inquit: *Corpus reſpectu animæ quodammodo ſeruus eſt.* Itaque qui ſuo corpori ſe mancipat, non legitimi alicuius Domini; ſed viliſſimi ſerui mancipium efficitur; nec vnam modo ſeruitutem ſubit; ſed in plures ſeſe miſerè præcipitat, iuxta illud Senecæ: *Multis ſeruit, qui ſeruit corpori.* lib. 2. Epiſtola 14.

4. *Animalia perfecta non niſi ex ſemine procreantur.*] Eſt commune dictum Philoſophorum, fundatum in perfectione naturali huiuſmodi animantium: Sicuti enim perfectiorem habent naturam, ita plura requirunt ad ſui productionē, quam cætera viuentia; ſicque non niſi propagatione ſeminis gigni queunt; quod ſatis confirmat experientia: Neque enim videmus leonem, aut equum, aliáue eiuſmodi nobilioris notæ animalia, abſque parentum ſemine prouenire. Hac de cauſa D. Auguſtinus l. 16. de Ciuit. Dei, c. 7 *Beſtiæ,* inquit, *quæ non ſicuti ranæ naſcuntur, credi poſſunt, poſt diluuium, ad inſulas tranando tranſiiſſe: ſed proximas: ſunt autem quædam tam longè poſita à continentibus, vt ad eas nulla videatur natare potuiſſe beſtiarum. Quod ſi homines eas captas ſecum adduxerunt, & eo modo, vbi habitabant, eorum genera inſtituerunt, venandi ſtudio fieri potuiſſe incredibile non eſt: Quamuis iuſſu Dei, ſiue permiſſu, etiam opere Angelorum, negandum non ſit potuiſſe transferri.*

5. *Animalia imperfecta plura ſunt, quàm perfecta.*] Huius quoque vulgaris dicti veritas patet experientiâ quotidianâ: Et generatim imperfectiora entia numero vbique ſunt ſuperiora. Ratio eſt, quia à naturâ facilius producuntur & multiplicantur: Vnde etiam animalia minus perfecta ordinariè

fœcundiora ſunt, quàm quæ naturæ ſunt perfe-ctioris.

6. *Animalia perfectiora ſunt, quæ natura calidiora & humidiora.* l. 2. de Generatione Animalium c. 1.] Ratio huius eſt; quia, vt ait, Alexander Aphrod. in 1. de Animâ c. 12. Animalis eſſentia in calido & humido maximè verſatur, cum vita Animalis conſeruari non poſſit, abſque calore natiuo & humido radicali. Vnde Ariſtoteles in libro de Longitudine & Breuitate vitæ docet, *Animalis viuere eſſe tale, quale eſt eius humidum & calidum.* Hac etiam de causâ ſenium dicitur eſſe moribundum, & vitæ ſuo modo contrarium; eò quod frigidum ſit & ſiccum. Conſule, ſi placet, Albertum Magnum de mort. & vit. tractatu 2. cap. 8.

7. *Animalia aquatilia breuioris vitæ ſunt, quàm terreſtria,* libro de Longitud. & breuit. vitæ cap. 3.] Rationem addit Philoſophus ibidem; quia nimirum in illis prædominatur humor aqueus; non humor ſimpliciter: tale enim humidum aquoſum facilè corruptibile eſt, cum frigidum ſit & gelabile.

8. *Inſecta diuiſa viuere ad tempus poſſunt.* l. de inceſſ. Animalium c. 5.] Vbi rationem addit; quia ita compacta ſunt, ac ſi ex multis eſſent coniuncta animalibus: minimè autem ex illis poſt diuulſionem viuere poſſunt ea, quæ præ exiguitate ſuâ quamprimùm refrigerantur. Eandem doctrinam tradit Ariſtoteles l. de iuuentute & ſenectute c. 1. Vbi cum dixiſſet, *Inſecta viuere poſt diuiſionem*, ſcribit, *bene conſtituta animalia* (id eſt, perfecta) *hoc non pati, quia in ijs natura eſt, quàm maximè vna & ſimplex*; non quod anima illorum ſimpliciter & omninò ſit vna & indiuiſibilis, vt quidam putant; ſed quoniam in tali genere, id eſt, inter formas materiales, quoad conſiſtentiam in partibus ſeparatis ſunt minus diuiſibiles ani-

mæ perfectorum brutorum; quàm imperfectorum & plantarum: Hæ enim ſunt vna actu, plures potentiâ. Si quæras, cur partes Plantarum auulſæ, v. c. rami, creſcant in nouam arborem: ex partibus verò inſectorum, non ita facilè nouum fiat inſectum. Reſpondet Ariſtoteles l. de Longit. & breu. vitæ c. 4. quia planta habet in quâuis ſui parte radices, & germen in potentiâ; animalia non item.

9. *Plura mare animalia, quàm tellus habet.* S. Ambroſius l. 5. Hexaëm. c. 2.] Ratio eſt, ſiue quia elementum aquæ vaſtiſſimum eſt, ſoliſque piſcibus deſtinatum ad vitam, non quoad externam modo ſuperficiem, vti tellus reſpectu hominum; ſed etiam, ac multò magis quoad partes interiores & penitiores; ſiue quia piſces vitæ breuioris ſunt, ob exiguum calorem, & exuberantem humiditatem; ſiue quia aqua rerum productioni aptior; quoniam, vapor humidus omnes res creat, vt ait Ouidius; ideoque Plinius l. 9. c. 1. ait, humoris luxuriam cauſam eſſe, cur complura ſint animalia in mari maiora terreſtribus, & tam multiplicibus formis ac figuris; quæ etiam eſt Ariſtotelis ſententia l. 3. de Generat. Animalium c. 11. In hanc ſententiam eſt illud Pſalmiſtæ: *Illic reptilia quorum non eſt numerus.* Pſalmo 103. verſu 25. Etſi enim reptilia propriè inter terreſtria numerantur; quia tamen repere eorum eſt animalium, quæ pedibus carent, etiam piſces, qui iis deſtituti ſunt, in reptilibus Græcè Latinéque cenſentur. Ita Salianus, die mundi 5. num. 2. & 3. tomo 1. Annalium Eccleſiaſticorum Veteris Teſtamenti. Sumitur autem mare hic non pro Oceano duntaxat: ſed Synecdochicè, pro totâ aquarum collectione, ſiue pro aquæ elemento.

10. *Animalia noxia ſunt in mundo ſuperflua.* Sumitur l. 1. Polit. c. 5.] Vbi omnia animalia eſſe homi-

nis cauſâ, docet Philoſophus manſueta quidem propter vtilitatem & cibum: fera verò, etſi non omnia, at plurima propter cibum, & alia adiumenta: Omnia etenim ſuos habent fines, ob quos ab optimâ rerum parente Naturâ producta ſunt, & faciunt ad pulchritudinem & conſeruationem Vniuerſi: Deus namque & Natura nihil faciunt fruſtra, nec quicquã patiuntur otioſum, vt explicatũ eſt Tit. *de Cauſâ finali.* Vnde de noxijs animantibus D. Auguſtinus ait, l. 3. de Geneſi ad litterã: *Hæc aut pœnaliter lædunt, aut ſalubriter exercent, aut vtiliter probant, aut ignoranter docent,* &c. Porrò quod de noxijs, idem de imperfectis quibuſdam & minutis intelligi poteſt.

11. *Elephas ex omnibus feris eſt diſciplinæ capaciſſimus.* Ariſtoteles l. 9. de Hiſtoriâ Animalium c. 46.] Rationem aſſignat ibidem; quia, ait, *per multa officia eruditur,* cum & genua flectere, & Regem adorare, & ad numeros mouere pedes, imò per funes ambulare condiſcat. Idem docet Albertus Magnus, l. 8. de Animalibus, Tract. 1. cap. 2.

12. *Leo eſt generoſiſſimus belluarum.* Sumitur ex l. 9. de Hiſtoriâ animalium c. 44.] Vbi animum Leonis deſcribit Philoſophus, in hæc verba: *In venatu dum cernitur, nunquam fugit, aut metuit; ſed etiam, ſi venantium multitudine cedere cogitur, ſenſim pedatimque diſcedit, crebrò ſubſiſtens, atque reſpectans: nactus verò opaca, fugâ, quàm poteſt maxime veloci ſe ſubtrahit: donec in aperta deueniat, tunc rurſus lentè incedit.* Dicitur nihilominus Leo ignem præcipuè formidare, vt de illo præter Ariſtotelem teſtatur etiam Homerus, cum inquit:

Ardenteſque faces, quas, quamuis ſæuiat, horret.

Addit eodem capite Philoſophus, viſum eſſe Leonẽ, qui, cum ſuem aggrederetur, vt ſetis horrentem aſpexit, fugeret. Conſule, ſi placet, Ariſtot. loco citato.

13. *Aquila non venatur prope nidum.*] Refertur ab Alberto Magno lib.8. de Animal. Tract.2. c.5.] Sumiturque ex l. 9. Ariſtotelis de Hiſtoriâ animalium c. 34. vbi docet, aquilam locis nido ſuo diſtantibus prædari. Idem docet Albertus Magnus loco citato, inter reliquas volucrum ſpecies proprium eſſe, non Aquilæ ſolum; ſed etiam Vulturi. Senſus huius moralis locum habere poteſt, cum in omnibus magiſtratum gerentibus: tum verò in exercituum Ducibus & Archiſtrategis.

14. *Aquila non captat muſcas.*] Significat vulgare iſtud Prouerbium, viros ſummos ad magna reſpicere, eáque ſola æſtimare & cogitare, parua verò negligere & deſpicere; vt de viro Magnanimo docet Ariſtoteles l. 4. Ethic. c.3. vbi inquit: *Magnanimus pauca facit ſed magna.* Addit ibidem; eum motum habere tardum, vocem grauem, orationem ſedatam, &c. quia, *feſtinare non ſolet, qui paucis rebus intendit.* In eandem ſententiam vſurpatur, & illud:

15. *Falcones non inſident cadaueri.*] Traditur ab Alberto Magno l. 23. de Animalibus c. 6.] Vbi addit, id tamen & à miluis fieri & ab Aquilis. Valet vtrumque in commendationem generoſorum Pugilum ac Campiducum, qui minutulis vilibuſque neglectis, magna ſemper & noua trophæa cogitant. Vide, ſi placet, quæ diximus ad illud: *Satius eſt vnum facere inſigniter, quàm multa mediocriter.* In hunc quoque ſenſum eſt præclarum iſtud monitum P. Balthaſatis Aluarez: *Nemo degeneret à præcelſis cogitationibus filiorum Dei;* quo ſuos ille in Religione Tirones exſtimulabat ad perſeuerandum in ſuâ vocatione, & reipſa explenda generoſa animi propoſita, quæ Deus illis communicaſſet; vt refert Ludouicus de Ponte in illius vitâ, cap. 20. Plura huiuſmodi pronunciata adferri hoc loco poſſent;

ſed, quia moralis ferè eorum acceptio eſt, ad materiam *de Virtutibus* eſſe remittenda videtur.

DISTINCTIO VII.

De Homine.

1. H*Omo eſt paruus mundus.*] Ita à Philoſophis nuncupatur, ob ſimilitudinem, quam habet cum Mundo magno, ſeu Vniuerſo, cuius ipſe eſt quoddam veluti compendium, continens in ſe harmonicam illam rerum diuerſiſſimarũ perfectionem, quæ in totius Vniuerſitatis confluxum cernitur, ac proinde vti Vniuerſum propter decẽtiſſimã partium omnium inter ſe conſenſionem ornatumque meritò *κόσμος* dicitur: ita homo, *nobiliſſimum Dei animal*, quod omnium in vnum confluentium naturarum poſſeſſionem, & totius Vniuerſi ſummã in ſe, quàm elegantiſſimè ordinatam cohibet, iure *μικρόκοσμος*, id eſt, *paruus mundus* vocitatur. Eadem de causâ Marci 16. 15. dicitur:

2. *Homo eſt omnis creatura.*] Quia nimirum omnes naturæ in ipſum confluunt, omnéſque huius Vniuerſi creaturæ in ipſo quodammodo reperiũtur. Etenim totum Vniuerſum ex quatuor præcipuè eſſentialibus rerum naturalium gradibus conſtat: nam quædam habent *eſſe ſolum corporeum*, licet cum magnâ perfectionis varietate, vt cernere licet in cælis elementis & quibuſdam mixtis; aliæ *vitam vegetantem*, quales ſunt arbores, plantæ, flores; aliæ *ſentientem*, quales animantes, aues, piſces; aliæ denique habent, *eſſe ſpiritale & vitam intelligentem*, vt Angeli: Omnes hoſce gradus ſimul collectos Auctor Naturæ Homini ex corpore & ſpiritu compoſito imper-

tiuit: Eſt enim in illo Eſſe, ſicuti in cælis & elementis, ac ſimul corpus mixtum ex elementis; eſt vita ſtirpium, brutarum ſenſus animantium, & mentis Angelicæ, propter intelligendi vim participatio: imò, quod ſummum eſt, impreſſa diuinitatis effigies: id quod pręter alios obſeruârunt Triſmegiſtus in Pimandro, & Gregorius Magnus, Homiliâ 29. in Euangelia. Vide, ſi placet, D. Thomam 1. p. q. 91. a. 1. & q. 96. a. 6. Sed & hoc notatu dignum eſt, quod ſicuti Vniuerſum in medio ſui centrum habet, circa quod partes extimæ diſtant æqualiter; ita etiam, Si homo brachijs & cruribus extenſis iaceat, vmbilicus erit centrum circuli, cuius peripheria per manuum verſus caput extenſarum, pedumque tranſibit extremitates: Extenſa verò in directum brachia tantum patent, quantum à vertice ad calces intereſt. De quâ re conſule, ſi placet, Plinium lib. 7. c. 17. Cardanum l. 11. de Subtilitate. Vitruuium initio libri 13. & eius Interpretes.

3. *Homo naturaliter eſt animal politicum.* Sumitur ex l. 1. Ethic. c. 7. & l. 8. c. 1. & 9. Ethicorum c. 9.] Alij ita proponunt: *Homo naturaliter eſt animal ſociale;* alij dicere malunt, *animal ciuile.* Quemadmodum homo à brutis diſtinguitur per naturam humanam, ita etiam diſtingui debet ciuilitate morum, & conuerſationis humanitate: tum quia id decens eſt & honeſtum; tum quia naturæ inprimis conueniens & ſalutare, cum nemo naſcatur ſibi in omnibus, ſiue ex parte corporis, ſiue animæ ſufficiens, vt rectè notat M. Gregorius Homiliâ 10. in Ezechielem, vbi diuinam prouidentiam ſapientiſſimè dona ſua diſtribuere, & non omnia omnibus concedere probat in hunc modum: *Poterat namque vnicuilibet regioni fructus omnes tribuere; ſed ſi vna qualibet regio alterius regionis fructu non indigeret, communionem cum alterâ*

non habuiſſet. Vnde fit, vt huic vini, alij verò olei abũdantiam tribuat: hanc multitudine pecudum; illam verò vbertate faciat abundare fructuum, &c. In eandem ſententiam verè cecinit Poëta, l. 1. Georgic.

> *Hic ſegetes, illic veniunt felicius vuæ:*
> *Arbores fœtus alibi, atque iniuſſa vireſcunt*
> *Gramina*, &c.

Porrò quod de terræ fructibus, animalibus, & integris nationibus dicitur; idem intelligendum eſt, de ſingularibus hominibus inter ſe quoad corporis vel animi dona, comparatis. Verè etenim, vti, *non omnis fert omnia tellus*, quod poſt multos claros auctores, ſapienter annotauit Quintilianus, lib. 5. c. 10; ita, *non omnia poſſumus omnes*, vt pluribus explicabitur, Titulo *de Potentiâ naturali in genere*. Hac etiam de causâ lib. 8. Ethicorum c. 1. dicitur, *Amicitia in vitâ ſummè eſſe expetibilis & neceſſaria, ac nemo ſine amicis expetere viuere*. Ex quibus omnibus colligere licet, parum illos eſſe humanæ conditionis vel gnaros, vel memores, qui ſociabiliter cum alijs conuerſari non poſſunt; in quantum videlicet ipſorum ſtatus, & iura humanitatis requirunt. Vide D. Thomam lib. de Regimine Principum cap. 1. vbi prolixè, veritatem hanc tum ex naturali, tum ex morali Philoſophia ductis argumentis demonſtrat.

4. *Optimum cunctorum animalium eſt homo.* l. 1. Politic. c. 2. in fine.] Intelligitur primò & præcipuè ratione naturæ, ſiue formæ naturalis, quæ incorporea eſt & intelligibilis; ac ſecundum quam homo eſt imago Dei, & creatus ad ſimilitudinem Dei, quod nulli creaturæ irrationali conuenit, vt docet D. Thomas 1. p. q. 45. a. 7. in Corp. & alibi. 2° etiam verũ eſt, ratione operum, quibus Deo & intelligentijs aſſimilatur, ſi illa ſint cum virtute coniuncta; vt docet D. Ioannes Damaſcenus l. 2. de Fide Orthodoxâ,

c. 12. D. Auguſtinus, & alij : Et de hac bonitate accidentali loquitur Philoſophus, cap. citato; ait enim: *Hominem perfectum virtute eſſe optimum cunctorum animalium*; eodemque ſenſu ſubiungit :

5. *Homo alienus à lege & iuſtitiâ eſt peſſimũ omnium animalium.*] Nempe propter actiones rectæ rationi contrarias. Nam, vt inquit ibidem, *ſæuiſſima eſt iniuſtitia tenens arma*: homo verò arma tenet, propter innatam prudẽtiam atque virtutem, quibus plurimũ valet in contrarium vti, id eſt, ob vires naturales præ cęteris animalium generibus: Itaque impijſſimum & immaniſſimum animal eſt ſine virtute, & ad libidinem omnẽq; intemperantiam deterrimum. Quare rectè etiam à Philoſopho dictum eſt iſtud :

6. *Homo beſtialis centies millies peior eſt beſtiâ.* l. 7. Ethic. c. 6. & alibi.] Homo beſtialis dicitur, qui non viuit ſecundum rationem; ſed paret in omnibus appetitui ſenſitiuo inſtar alicuius bruti : proinde longè peior eſt, quàm ſit beſtia; quia 1° habet nobiliſſima arma rationis, ad expugnandas affectuum perturbationes, quibus deſtituta ſunt cętera animalia, 2° quia dominam rationem turpiſſimæ ſeruæ concupiſcentiæ ſubſternit, quod non facit beſtia, quæ viuit conformiter ſuæ naturæ.

7. *Homo ſolus ex omnibus animalibus erectus eſt.* De inceſſu animalium c. 9. & lib. 4. de partibus Animalium c. 10.] Vbi rationẽ aſſignat Philoſophus; quoniam natura hominis & ſubſtantia quodãmodo diuina eſt: diuini autem officiũ eſt, intelligere & ſapere; quod non facile eſſet, ſi vaſta corporis moles aſſideret, & ad terrã deprimeret : pondus enim tardiorem reddit & mentẽ & ſenſum. In eandem ſententiã eſt iſtud M. Tullij l. 2. de Naturâ Deorũ: *Homo ortus eſt, ad mundum cõtemplandum & mirandũ.* Et paulò poſt: *Deus homines humo excitatos celſos & erectos cõſtituit*,

vt Deorum cognitionem, cælum intuentes capere poſſent. Idem eleganter expreſſit Ouidius l. 1. Metamorph. in hunc modum:

Pronaque cum ſpectent animalia cętera terram,
Os homini ſublime dedit, cælumque tueri
Iuſsit, & erectos ad ſidera tollere vultus.

8. *Homo mortuus non eſt homo.* l. 1. de partibus Animalium, c. 1.] Ratio eſt; quia perijt forma ſubſtantialis ad conſtitutionem ſuppoſiti humani intrinſecè neceſſaria; quare non dicitur homo niſi æquiuocè.

9. *Homo ſapiens eſt maximè felix.* l. 10. Ethic. c. 8.] Sapientia eſt rerum humanarum diuinarumque, & earum, quibus hæ res continentur, ſcientia; in quâ quò eſt quiſpiam excellentior, eò etiam in hac vitâ felicior: Non enim in diuitijs, honoribus, aut alijs corporis, aut naturæ dotibus; ſed in rerum diuinarũ cognitione & contemplatione felicitas collocanda eſt, vt pluribus explicabitur Titulo *de Felicitate.* Sumitur autem hic nomen Sapientiæ latè, pro quadam rectitudine intellectûs generali, ad bene iudicandũ, & prudenter agendum in omnibus rebus, quæ conſurgit ex collectione & perfectâ adeptione omnium ſcientiarum.

DISTINCTIO VIII.

De Mare & Fœmina.

1. M*Aſculinum genus naturaliter eſt dignius fœminino.* Sumitur ex l. 8. Politic.] Veritas illius vel ex eo patet, quod in mundi primordio, non ſit producta mulier ex primariâ, ſiue primariâ intentione Dei (vt Caietanus ait, & conſentit Pererius, &, vt videtur, S. Paulus 1. Corint. 11. 9.) ſed tãtum

ex

ex neceſſitate; quia non potuit aliter propagari & conſeruari humana ſpecies, ſecundum naturæ ordinem. Et hac de causâ mulier in Scriptura dicitur, *Adiutorium hominis*; quam phraſin aliqui mulieribus aliquando objiciunt, quaſi non ſint homines. Vtrumque nihilominus ſexum, tam virum, quam fœminam vox, homo, complectitur: nam & ſeparatim de Fœminâ dictum inuenitur, quamquã rariùs. Porrò ratio pronũciati ſumitur ex capite citato Ariſtotelis; quia *Mulieres parere natæ ſunt, viri imperare.* ὅτε γὰρ ἄῤῥεν, inquit, φύσει τοῦ θήλεος ἡγεμονικώτερον: nam quidquid maſculum, id naturâ magis factum ad imperandum, quàm fœmineum. Item,

2. *Fœmina eſt quaſi mas læſus.* l. 2. de Gen. Animalium c. 3. & l. 4. c. 6.] Vbi addit, Fœminas eſſe naturâ debiliores, frigidioreſque, & ſexum fœmineũ eſſe quaſi naturalem læſionem. In eandem ſententiam Philoſophi communiter aiunt, *Fœminam eſſe marem occaſionatum*; quia nimirum occaſione magis, ob materiæ indiſpoſitionem, vel generatiuæ virtutis imbecillitatem, vel aliud qualecunque impedimentum, quàm intentione naturæ producitur. Etenim

3. *Natura particularis nunquam intendit producere fœminam.* Refertur àb Alberto Magno in 2. Phyſ. Tract. 1. c. 5.] Vbi ratio additur, quia Natura ſemper intendit opus perfectum, id eſt, marem progignere, cum illa ſemper faciat optimum, quod poteſt, vt explicabitur, Titulo *de Naturâ*: maſculinum autem genus naturaliter dignius eſt Fœminino, vt modò oſtenſum eſt: Non tamen Fœmina eſt extra curſum aut præter intentionem Naturæ Vniuerſalis; vtpote, quæ ordinis magiſtra eſt, & totalem intendit producere & conſeruare ſpeciem in rebus inferioribus, vt rectè notauit D. Thomas 1. p. q. 92. a. 1. ad 1. Nec aliud euincunt argumenta Scaligeri l. 2.

de Plantis, quibus propoſitum axioma refellere nititur. Hinc etiam perſpicua eſt veritas iſtius:

4. *Vir & mulier non differunt ſpecie.* Sumitur ex l. 10. Metaph. t. 25.] Senſus eſt, non eſſe inter illos differentiam eſſentialem in gradu ſpecifico, cum in illo conueniant vniuocè & eſſentialiter; licet accidentali differentiâ inter ſe diſſideant, vt patet ex dictis.

5. *Mares longioris ſunt vitæ, quam Fœminæ.* Libro de Longitudine & Breuitate vitæ c. 2.] Ratio eſt; quia mas naturâ ſuâ calidior eſt fœminâ: calor autem eſt qualitas vitalis, vt explicabitur Titulo *de Patibili qualitate*; ideoque, cæteris paribus, maſculi viuaciores ſunt, quàm fœmellæ. Dixi, cæteris paribus; quia vel ob grauiores labores & curas, vel ob maiorem intemperantiam, & alios defectus, ſæpenumerò mares præ fœminis moriuntur; vt docet experientia.

6. *Fœminę maioris ſunt pietatis, quàm Viri.* Sumitur ex l. 9. de Hiſtoriâ Animalium c. 1.] Ratio eſt; quia illæ magis reguntur affectibus, quàm iſti. Vnde nomine pietatis intelligitur potiſſimè affectus compaſſionis. Etenim, vt Ariſtoteles ibidem ait, *Fœminæ moribus ſunt mollioribus, miteſcunt celeriùs, & malam faciliùs patiuntur.* Et infrà: *Mulier miſericors magis, & ad lacrymas propenſior, quàm vir eſt.* Nimirum quia magis illa ſubiacet affectibus; quâ etiam de causâ, vt ſubdit Philoſophus ibidem, *eſt inuida magis & querula, & maledicentior, & mordacior.* Id quod de Xantippe Socratis coniuge, & de pluribus alijs hiſtoriæ veterum teſtantur, & de quamplurimis hodiéque quotidiana docet experientia: vt non immeritò Xenarius Comicus dixerit; *Cicadas mares felices eſſe, eò quod fœminis earum nihil vocis inſit.* Vide, ſi placet, Serarium in l. 1. Regum c. 1. v. 9.

8. *Mulier non ſit ambidextra.* Hippocrates l. 7. Aphoriſmo 43.] Viſos eſſe perſæpe viros, qui vtrâque manu, vt dexterâ vterentur, clarum eſt ex hiſtorijs ſacris æquè ac profanis, vt v. c. ex lib. Iudicum cap. 3. vbi laudatur Aod æquimanus, & c. 20. ciuſdem libri, vbi dicuntur, *inuenta eſſe viginti quinque millia de Beniamin, viri fortiſſimi, ita ſiniſtrâ vt dextra prœliantes*, & alibi: *Mulierum autem nullam hactenus conſtat fuiſſe ambidextram*; cuius ratio petitur à ſexus muliebris imbecillitate; & à neruorum ac lacertorum robore peculiari, quod ad genuinam dexteritatem requiritur; quâ de causâ, cum perrari inter viros æquè manibus ambabus vtantur, par certè fuerit, mulieri abundè eſſe, ſi vnâ duntaxat manu dextrè vtatur.

TITVLVS XIX.

De Accidente generatim.

DISTINCTIO PRIMA.

Diuiſiones Accidentis.

1. Accidens generatim eſt duplex, Phyſicum & Logicum. Phyſicum eſt, quod in ſuâ entitate eſt accidens, & ex ſuâ naturâ poſtulat eſſe in alio. Logicum eſt, quod non requirit eſſe in alio (cum poſſit eſſe ſubſtantia) accidit tamen ſubiecto iam in ſuo eſſe completo.

2. Phyſicum accidens eſt duplex, aliud quod habet veram entitatem, vt Quantitas, & Qualitas. Aliud eſt modus tantum accidentalis, vt, Relatio, Actio, Paſſio, &c.

3. Logicum accidens ſimiliter eſt duplex, Prædicabile, & Prædicamentale. Illud complectitur tãtum accidentia quinti Prædicabilis: Hoc verò prætereà comprehendit etiam accidentia quarti Prędicabilis, & abſolutè nouem ſumma genera accidentium: Hæc tamen duo ſæpe confundi ſolent & pro eodem accipi. Præter has aliæ aſſignari ſolent accidentis diuiſiones; ſed eæ commodius proponentur in ſequentibus.

DISTINCTIO II.

De Natura Accidentis generatim.

1. *ACcidens eſt Entis Ens.*] Pronunciatum iſtud rectè proponit & explicat Alexander de Ales 7. Metaph. t. 11. hiſce verbis: *Accidens, propter diminutum eius eſſe, magis debet dici alicuius, quam aliquid; quia entitas accidentis non eſt entitas ſibi ſed alij: vnde licet accidens intrinſecè & eſſentialiter Ens ſit; habet tamen eſſe diminutum, dicens habitudinem ad ſubſtantiam.* Sumitur autem ex l. 7. Metaph. t. 2. & t. 15. & verum eſt de quolibet accidente, ſiue phyſicum illud ſit, ſiue logicum aut metaphyſicum: quo enim ſenſu, accidens eſt, eodem quoque eſt, & dicitur, *Entis Ens*, id eſt, Ens cum habitudine ad ſubſtãtiam, cui accidit. Vide, ſi placet, D. Thomam 1. p. q. 9. a. 2. in corpore.

2. *Accidentis eſſentia eſt, dicere habitudinem ad ſubſtantiam.* Vtitur hoc dicto Alexander de Ales 7. Metaph. t. 17.] Veritas eius perſpicua fit ex ipsâ nominis Etymologiâ: Significat enim, quod de ratione accidentis communiter ſumpti ſit, eſſe aliquo modo affectionem ſubſtantiæ, & dicere ordinem ad illam,

tanquam ad ſuum ſubiectum principale & vltimatum, vt fuſiùs explicabitur in illo : *Accidens non accidit accidenti*, & pulchrè oſtenditur à Suarez diſp. 37. Metaph.ſect. 2. num. 11. & pręcedentibus. Pro diſtinctione tamen huius & ſequentium axiomatum intellectu notandum eſt, duplicem eſſe inhærentiam accidentis; vna eſt actualis, & hæc non de illius eſſentiâ,vt patet in Venerabili Sacramento,vbi manēt accidentia panis & vini poſt conſecrationem, ſine actuali inhærentiâ : alia eſt aptitudinalis, quàm volunt aliqui eſſe de eſſentiâ accidentis; ſed melius Suarez, loco citato ait, *De ratione illius eſſe, quod ſit aliquo modo affectio ſubſtantię*. Atque hoc ſenſu intelligendum eſt propoſitum effatum : Etenim quędam accidentia nec actu, nec aptitudine propriè inhærēt; ſed extrinſecè tantum afficiunt, vel denominant, vt mox dicetur. Vide etiam Suarez, diſp. 35. ſect. 2. Secundò notandum eſt, quædam eſſe accidentia, quæ ex ſe propriam habent entitatem, realiter propriè diſtinctam à ſubſtantiâ, quam afficiunt, & de horum eſſentia non eſt inhærentia actualis, iuxta ea, quæ dicta ſunt : alia tantum ſunt modi ſubſtantiarū, vel etiam accidentium, qui ex ſe non afferunt entitatem propriam; ſed tantum modificant illam entitatem cuius dicuntur eſſe modi; Et huiuſmodi accidentia in ſuo conceptu includunt inhærentiam actualem : Neque enim ſufficiunt per ſe conſtituere entitatem propriam in rerum naturâ; ſed intrinſecè poſtulant, vt actu afficiant aliquam entitatem, cui per ſe immediatè ita ſunt affixa, ſeu vnita; vt ſine illâ entitate ſeu re, nullo modo exiſtere poſſint. Sic, v. c. ſeſſio non poteſt eſſe, ſine ſedente, ambulatio ſine ambulante, &c.

3. *Accidentis eſſe eſt ineſſe.*] Sumitur ex 7. Meta. t. 15. & verum eſt eodem ſenſu, quo dicitur acciden-

tis eſſentia eſſe, vt dicat habitudinem ad ſubiectum. Itaque *τὸ ineſſe* latè hic accipitur prout dicit quamuis affectionem vel habitudinem ad ſubſtantiam, ſiue habitualem, aut aptitudinalem, ſiue etiam actualem. Quod ſi, per *ineſſe*, intelligitur inhærentia propriè dicta, locum habet pronunciatum in accidentibus ſolum intrinſecè afficientibus ſubiectum: non autem in adhærentibus extrinſecè, vt eſt veſtis reſpectu veſtiti, locus circunſtās reſpectu locati; nec in denominantibus extrinſecè, vt eſt actio tranſiens reſpectu agentis. Vide, ſi placet, D. Thomam 3. p. q. 77. art. 1. ad ſecundum.

4. *Accidentia in concreto magis entia apparent, quàm in abſtracto*. l. 7. Metaph. t. 3.] Rationem aſſignat ibidem: *Quoniam*, ait, *ſubiectum eis determinatum eſt*: Concretum enim accidētale ſignificat & ſubiectum, & formam accidentem ſubiecto; vt album, v. c. dicit & rem albam, & ipſam albedinem, ſiue, vt loquitur Ariſtoteles 7. Metaph. c. 6. *album ſignificat duo, id cui accidit*, id eſt ſubiectum; *& id quod accidit*, id eſt albedinem inhærentem: quare concretum accidentale ſumitur vt ſubſiſtens per ſe: abſtractum verò, vt quod eſt in alio; quomodo in ſubſtantijs etiam humanitas, v. c. ſignificat naturam humanam, tanquam principiū hominis; quia ſignificat illam ſine ſubſiſtentiā, qui eſt modus naturæ ſubſtantialis, & terminus vltimò complens eam in genere ſubſtantiæ.

DISTINCTIO III.

De accidente in ordine ad ſubſtantiam, Vt ſic.

1. *OMne Ens vel eſt ſubſtantia, vel accidens.*] Eſt commune pronunciatum Philoſophorum.

Senſus illius eſt, inter ſubſtantiam & accidens, nullũ eſſe medium, ſiue nullum eſſe Ens quod mediã quãdam inter ſubſtantiam & accidens naturam habeat. Ratio eſt; quia ſubſtantia & accidens inter ſe collata ſecundum propriam rationem eſſendi, diuiduntur ſecundum affirmationem & negationem, per modum contradictionis; ſcilicet ſecundum eſſe in ſubiecto, eo modo, quo explicatum eſt, & non eſſe in ſubiecto; atqui inter huiuſmodi, comparatione alterius nihil poteſt eſſe medium. Vide, ſi placet, D. Thomã 1. p. q. 77. a. 1. ad quintum. Hinc quoq; omnes omninò Entium modi, aut ſubſtantiales ſunt, qui pertinent ad conſtitutionem vel ad complementum ſubſtantiæ, vt vnio ſubſtantialis, materiæ & formæ, ſubſiſtentia, &c. Aut accidentales, qui ſupponunt ſubſtãtiam iam plenè conſtitutam, eamque afficiunt, vt ambulatio, ſeſſio, præſentia localis, &c: vel pertinẽt ad complementum alterius accidentis, vt v.c actualis inhærentia Quantitatis in ſubſtantia. Vide, ſi placet, Suarez diſp. 32. Metaph. ſect. 1. n. 13. & ſeqq.

2. *Accidentia iuuant ad conſeruationem ſubſtantiæ.*] Intelligitur de accidentibus cuique rei connaturalibus, & in certâ menſurâ congruè aduenientibus. Sic v.c. quatuor primæ qualitates conſeruant viuentia naturalia in ſuo eſſe, & ita quidem iuuant, vt ſine illis conſeruari hęc neutiquam poſſint: Neq; enim vlla forma ſubſtantialis phyſica perſiſtere in materiâ poteſt, niſi certis accidentibus, veluti diſpoſitionibus affecta, quo ſenſu verum eſt iſtud: *Qui tollit proprietates, tollit eſſentiam.* Porrò radix & origo, cur ſubſtantia creata recipiat in ſe accidentia, eſt hæc; quia in ſe eſt finita & limitata, nec ſibi ipſa ſufficiens: ideo requirit accidentia, per quæ vlterius perficiatur, adiuuetur, & exornetur. At verò ſubſtantia increata Dei,

quia in ſe eſt infinitè perfecta, & in ſe continet omnem plenitudinem bonitatis, quæ eſt in totâ latitudine Entis: propterea non poteſt amplius perfici per accidentia, nec eſt capax illorum.

3. *Accidentia non ſunt neceſſaria.* l. 1. Poſter. c. 6. tex. 15.] Vbi probat Ariſtoteles ex inſtituto, demõſtrationem propter quid, conſtare ex propoſitionibus neceſſarijs: at accidentia, inquit, non ſunt neceſſaria; Ex quo infert, ea quæ inſunt per accidens, non ingredi demonſtrationem propter quid. Intelligitur itaque & verum eſt de accidentibus contingentibus, quæ nec ſunt in primo, nec in ſecundo modo prædicandi per ſe: talia enim, *contingit eidem ineſſe, vel non ineſſe*, vt loquuntur Philoſophi ex Porphyrio; idque vel ratione ſui; quomodo calor, v. c. poteſt non ineſſe, ſeu abeſſe ab animali, nigredo à coruis. &c: quia calor non poſtulat neceſſariò conſeruari in tali ſubiecto, cum poſſit eſſe in alio; vel ex parte ſubiecti, quo modo albedo poteſt abeſſe à pariete, ſimitas à naſo, &c. quia paries non poſtulat neceſſariò albedinem, nec naſus ſimitatem; vel denique ex parte accidentis & ſubiecti ſimul: ſic eadem albedo poteſt abeſſe à pariete, cum & paries poſſit eſſe non albus, & albedo poſſit eſſe in alio ſubiecto, quàm pariete. Senſus huius dicti moralis valet in eos, qui accidentarijs & leuioris momenti rebus plus nimio intendunt.

4. *Acceſſorium non vitiat naturam principalis.*] Doctrina huius axiomatis eadem ferè eſt, quæ præcedentis. Pro maiore tamen illius explicatione notandum eſt, nomine naturæ hîc intelligi ipſam rei principalis eſſentiam, quæ propterea dicitur ab acceſſorio non vitiari; quia intrinſecè in ſuâ eſſentiali ratione non immutatur phyſicè: *Poſterius enim non tollit naturam prioris*, & accidens ſupponit rem, non

facit, vt mox explicabitur fuſiùs. Itaque naturam ſubſtantiæ variare accidens intrinſecè non poteſt, cum non ingrediatur eſſentialem rationem ſubſtantiæ, & hæc quoad naturam & eſſentiam ſuam non pendeat intrinſecè ab accidente. Pendet nihilominus ſubſtantia creata ab accidente, quoad ſuum conſeruari, & quoad bene vel malè eſſe: Nam & accidentia iuuant ad conſeruationem ſubſtantiæ, & eandem bene vel malè diſponunt, iuxta illud:

5. *Accidentia mutant conditionem ſubſtantię.*] Patet experientiâ quotidianâ, & verum eſt non in phyſicis modo, ſed etiam moralibus. Videmus enim homines ordinariè bene vel malè diſponi accidentaliter ab ijs, quæ adueniunt extrinſecus: aliter namque diſponitur animus ſedentis in aſino, aliter exultantis in regali throno: vnde eſt illud vulgare: *Honores mutant mores.* Vide, ſi placet, quæ diximus ad illud: *Bonum eſt ex integrâ causâ, malum ex ſingulis defectibus,* Titulo *de Bono*, diſtinct. 4.

6. *Accidens ſupponit rem, ſubſtantia facit.*] Accidentia dicuntur ab accido, vel accedo; quia accidunt, & accedunt rei in ſua ſubſtātiâ & eſſentiâ conſtitutæ; quo modo Petro, v. c. accidunt, ſcientia, magnitudo, ambulatio, viſio, &c. Materia autem & forma non accidunt, neque accedunt Petro; *nihil enim accidit alicui priuſquam ſit; ſed poſtquam eſt*: at ante materiam ſuam & formam Petrus nullo modo intelligitur eſſe: ergo ante illas nihil ei accidit: at poſtquam Petrus eſt, quid ei aduenit, illi accidit, & illi additur: Hac igitur ratione dicitur accidens ſupponere rem; nimirum cuius eſt accidens, & cui exiſtenti accedit: At verò Subſtantia dicitur rem facere; quia per ſe ſiue per ſuum conceptum intrinſecè conſtituit rem in ſuo eſſe, ita vt durante ſubſtantiâ, non poſſit res talis non durare, etiamſi omnia

tollantur accidentia.

7. *Accidentia aſſimilantur propagini.*] Intelligitur præcipuè de accidentibus proprijs ex naturâ rei emanantibus, quemadmodum enim plantæ referunt naturam & virtutem illius radicis aut fruticis à quibus propagantur & ſuſtentantur; ita accidentia certâ proportione referunt naturam illius ſubſtantiæ, à quâ profluxerunt. Hinc moraliter facta dictaque viri boni habentur bona, viri mali mala; quia ſimilia cenſentur ſuæ radici & propagini. Vnde Chriſtus in Euangelio: *Bonus homo de bono cordis theſauro profert bona, & malus homo de malo theſauro profert mala.* Matth.12. 35. iuxta hunc quoque ſenſum verum eſt iſtud;

8. *Acceſſorium ſequitur naturam ſui principalis.*] Ita habet Regula 42. Iuris in 6. quæ, vt Dynus teſtatur in Commentario, locum obtinet, ſiue agatur de principali inducendo, ſiue de eodem tollendo, ſiue confirmando, vt latiùs explicant Interpretes ibidem. v. c. qui emptum accipit equum, ſecum quoque aufert, & capiſtrum. Cæterum nomine acceſſorij intelligitur id, quod per ſe accidit illi, cuius dicitur acceſſorium, & non habet naturam aut dignitatem planè independentem ab eo. Vnde ſi quis contractum aliquem, vel promiſſionem quamcunque iuramento confirmet, poteſt fieri, vt iuramentum obliget, licet promiſſio in ſe ſit inualida; de quâ re conſule, ſi placet, Leſſium de Iuſtitia & Iure, cap. 17. dub. 7. num. 51.

9. *Accidentia iuuant ad cognitionem ſubſtantiæ.* Sumitur ex l. 1. de Animâ c. 1. t. 11.] Vbi ait, accidentia magnam afferre opem ad percipiendum ipſum, quod quid eſt. Vera eſt hæc auctoritas de accidentibus, tum proprijs, tum etiam cõmunibus; de illis quidẽ; quia ex proprietatibus venitur in cognitionem rerũ,

quibus ſunt propriæ: quo modo, viâ inuentionis ex potentiâ naturali ipſa rei eſſentia intelligitur; aſſimilantur enim ſuæ propagini, vt dictum: de his verò; quia ex criſpo capillo, rubicundâ facie, corpore decoro cognoſcitur Petrus, v. c. & ita ſimiliter in alijs; præcipuè ſi ſpectentur vt combinata ad inuicem. Vnde Eccleſiaſtes: *Ex viſu cognoſcitur vir, & ex occurſu faciei ſenſatus.* Sic & ex fructibus arborem, ex coloribus auem, ex caudâ vulpem, & ex vngue leonem cognoſcimus; non quidem à priori, & demonſtratione propter quid, quia talis cognitio procedit à notioribus naturâ ad ea, quæ notiora ſunt nobis, id eſt, ab eſſentiâ rei, & proprietatibus continuo fluxu inde dimanantibus, vt grauiter & doctè oſtendunt Metaphyſici: Verùm remotè & à poſteriori; quo modo noſter intellectus ex ſenſibilium cognitione accidentium inueſtigare ſolet ipſam quidditatem ſubſtantiæ: Nihil enim in noſtro eſt intellectu, quod non prius fuerit in aliquo ſenſu. Et

10. *Sola accidentia ſunt ſenſibilia.* Sumitur ex l. 2. de Animâ cap. 6.] Vbi de ſenſibilibus proprijs & communibus diſputat Ariſtoteles. Aliqui aliunde citant; ſed malè, vt inquirenti perſpicuum fiet: dicuntur autem ſola accidentia eſſe ſenſu cognoſcibilia per ſe primò & directè, quo modo ſupra dictum eſt, ſubſtantiam non eſſe ſenſibilem, Titulo *de Subſtantiâ generatim.* Ratio eſt; quia quidquid à ſenſu percipitur, hoc agendo ſenſum mouet; cum ſenſus non ſolum actiua potentia ſit; ſed etiam paſſiua: Atqui ſubſtantia per ſe non mouet ſenſum, nec mittit ſui ſpeciem in ſenſum; cum ille ſolas ſpecies accidentium percipiat per ſe primò, vt patet ex eodem capite. Itaque ſola accidentia per ſe primò à ſenſu percipiuntur: Subſtantia verò ſecundariò, prout eſt inuoluta accidentibus.

11. *Abſtracta accidentium non agunt in ſenſum, ſed concreta.*] Etſi ſola accidentia per ſe ſenſibilia ſint, vt diximus; non tamen illa ſecundum ſe præcisè, & in abſtracto ſumpta in ſenſum agunt; ſed ſumpta in concreto, ſiue accidentalia concreta, iuxta propoſitum axioma, quod deſumptum eſt ex l. de ſenſu & ſenſili c. 6. vt Philoſophus inquit: *non hic calor calefacit, ſed hoc calidum.* Ratio eſt, quia actiones ſunt ſingularium per ſe exiſtentium, ſiue ſuppoſitorum, vt explicatum eſt, Titulo *de causâ Efficiente.* Itaque ſenſus exterior videt quidem accidens: non tamen abſtractè, ſed concretè, & ideo dicitur videre per ſe albedinem, v. c. per accidens autem ſubſtantiam, vt docetur in 2. de Animâ c. 6; quia videt album ſeu coloratum, in quo includitur aliquo modo ſubſtantia. Vide, ſi placet, Titul. 11. diſtinct. 10. num. 2. 3. 4. 5.

12. *Accidentia ſenſibilia conueniunt ſoli ſubſtantiæ materiali.* 7. Metaph. Commento 3.] Nomine ſubſtantiæ materialis intelligitur compoſitum conſtans materiâ primâ; ſiue forma etiam materialis ſit, vt in brutis, plantis, & alijs mixtis atque elementis; ſiue ſpiritualis, vt in homine. Tali itaque compoſito tantùm, conuenire dicuntur accidentia ſenſibilia; quia conueniunt ipſi ratione materiæ. Hinc quidam probant, cælum conſtare materiâ primâ; quia dantur in ipſo accidentia ſenſibilia.

13. *Accidentia primò inſunt ſubſtantijs ſingularibus.* Colligitur in cap. de Subſtantiâ, tex. 3. & 4.] Vbi inquit Philoſophus, primas ſubſtantias dici, eò quod omnia de ijs prædicentur, vel ſint in ipſis. Intelligitur autem & abſolutè verum eſt de accidentibus communibus: iſta enim habent idem ſubiectum conuenientiæ & exiſtentiæ vt albedo, v. c. primò conuenit indiuiduis, Petro, Paulo, &c. & primò exiſtit

in illis; per indiuidua autẽ attribuitur ſpeciebus: quia enim Petrus aut Paulus eſt albus, ideo homo dicitur albus: In proprijs verò intelligendum eſt de ſubiecto inexiſtentiæ, non de ſubiecto conuenientiæ; quia hoc eſt natura ſpecifica, ex quâ immediatè fluunt, & cui primò conueniunt Proprietates; quo ſenſu verum eſt iſtud: *Proprium innaſcitur ſpeciei.*

DISTINCTIO IV.

De Accidente in ordine ad ſubiectum.

1. *Accidens comparatur ad ſubiectum, ſicut actus ad potentiam.*] Eſt communis ſententia Philoſophorum, cuius ratio eſt, quia omne accidens aliquo modo afficit & actuat ſuum ſubiectum, & cum eo compoſitum accidentale conſtituit, idque vel inhærendo propriè, per intrinſecam informationem & coniunctionem cum ſubiecto, vel adhærendo, aut alio modo modificando & denominando; quo modo veſtis adhæret & adiacet veſtito, ambulatio afficit & denominat ambulantem, &c. Vnde accidens generatim ſumptum, ita poteſt deſcribi: *Eſt forma aliquo modo afficiens & denominans ſubiectum accidentaliter*, id eſt, extra eſſentiam illius completam. Ex hoc pronunciato Theologi probant, Deum non eſſe capacem accidentis; quia cum ſit forma ſimpliciter ſimplex, & actus omninò purus, non includit vllam rationem potentiæ, nec accidentis vllius poteſt eſſe ſubiectum. Vide, ſi placet, D. Thomam 1. p. q. 3, a. 6. in corp. Vide etiam, quæ diximus huius Tituli, diſtinct. 3. num. 2. ad illud: *Accidentia iuuant ad conſeruationem ſubſtantiæ.*

2. *Accidens non migrat de ſubiecto in ſubiectum.*]

Ita ſcilicet, vt idem numero accidens, quod primùm fuit in vno ſubiecto, poſtmodum ſubiectetur in alio: Sumitur ex cap. 2. de Anteprædicamentis, vbi Ariſtoteles ait, fieri non poſſe, vt accidens exiſtat ſeorſim, ſiue ſeparatim ab eo, cui ineſt; quod intelligitur & verum eſt de quolibet accidente phyſico, in ſuppoſitione perſonali, loquendo naturaliter: ſic enim fieri non poteſt, vt exiſtat ſeorſim: poteſt tamen fieri ſupernaturaliter, vt patet in venerabili Euchariſtiâ: Deus enim, qui eſt prima cauſa ſubſtantiæ & accidentis, poteſt ſuâ virtute, conſeruare accidens, ſubtractâ ſubſtantiâ, per quam antea conſeruabatur in eſſe, tanquam per cauſam propriam: Quemadmodum alios etiam effectus naturalium cauſarum producere poteſt ſine cauſis naturalibus; vti corpus humanum formauit in vtero Virginis ſine virili ſemine. Hæc autem intelligenda ſunt de ijs accidentibus, quæ propriam habent entitatem diſtinctam realiter ab inhærentiâ actuali, vt ſunt pleræque quãtitates & qualitates: ſunt enim quædam accidentia, de quorum eſſentiâ eſt actualis inhærentia, ſiue, vt actu inhæreant in ſubiecto: Ea ſcilicet, quæ ab eo diſtinguuntur tantum vt modi, aut quorum intrinſeca ratio eſt, actu afficere ſubiectum, ita vt implicet contradictionem, ea ſeparatim à ſubiecto exiſtere. At verò de eſſentia accidentium prioris generis non eſt niſi inhærentia aptitudinalis: actualis enim coniunctio cum ſubiecto differt, à parte rei ab ipſis; proinde eam tolli, intrinſecæ eorum rationi non repugnat. Itaque cum Ariſtoteles loco citato, & l. 1. t. 39. alijque Philoſophi negant, accidentia ſeparari poſſe à ſubiecto, loquuntur de virtute naturali; vt diximus. Vide, ſi placet, D. Thomam 3. p. q. 77. a. 1. in Corp. diſtinguunt hic aliqui ſubiectum inhæſionis & denominationis, aiuntque de illo pronũciatum

intelligi; de hoc verò non item: cum enim moritur, inquiunt, homo, v. c. ſcientia eius à toto compoſito migrat in ſolam animam; ſed hoc valde impropriè dicitur, nec illa diſtinctio hic eſt neceſſaria.

3. *Corrupto ſubiecto corrumpitur & accidens.* Sumitur ex locis citatis, & ex l. 1. Poſteriorum cap. 8.] Vbi docet Philoſophus, ſcientiam corrumpi, ſi ipſe ſciens moriatur: tum enim, etſi maneat ſcientia in animâ ſeparatâ quæ immortalis eſt, & propriũ ſcientiæ ſubiectum: non tamen manet eodem modo; quia anima ſeparata non iam cognoſcit dependenter à phantaſmate, & organo corporeo; ſicuti facit, quamdiu eſt in corpore. Huic effato potius, quàm præcedenti inſeruit diſtinctio de ſubiecto inhæſionis & denominationis: de iſto enim intelligi debet axioma; de hoc verò non item. Vtrumque patet exemplo hominis morientis. Ratio pronunciati eſt; quia accidẽs nõ poteſt migrare de ſubiecto in ſubiectũ, vt dictum eſt: itaque corrupto ſubiecto inhæſionis, corrũpitur neceſſariò accidẽs inhęrẽs. Alioqui debet exiſtere naturaliter abſq; ſubiecto, quod eius naturæ repugnat.

4. *Idem accidens non poteſt eſſe in diuerſis ſubiectis.* Sumitur ex cap. citato, & verum eſt hoc ſenſu.] Accidens vnum & idem numero non poteſt ſimul inhærere diuerſis, & à ſe totaliter diſtinctis ſubiectis. Vide, ſi placet, D. Thomam q. 14. de veritate a. 4. Atque hæc tria pronunciata intelligenda ſunt de ſubiectis eiuſdem rationis, immediatis & propriè dictis. Quare non repugnat eandem ſcientiam, v. c. eſſe in homine, tanquam in ſubiecto denominationis, & eſſe in animâ hominis, tanquam in ſubiecto inhæſionis; quia hæc ſunt diuerſarum rationum; ſed repugnat, eandem v.c. ſcientiam, quæ eſt in hoc homine, eſſe etiam in alio, vel quæ eſt in hac animâ, eſſe ſimiliter in aliâ.

tis eſſentia eſſe, vt dicat habitudinem ad ſubiectum. Itaque *τὸ ineſſe* latè hic accipitur prout dicit quamuis affectionem vel habitudinem ad ſubſtantiam, ſiue habitualem, aut aptitudinalem, ſiue etiam actualem. Quod ſi, per *ineſſe*, intelligitur inhærentia propriè dicta, locum habet pronunciatum in accidentibus ſolum intrinſecè afficientibus ſubiectum: non autem in adhærentibus extrinſecè, vt eſt veſtis reſpectu veſtiti, locus circunſtãs reſpectu locati; nec in denominantibus extrinſecè, vt eſt actio tranſiens reſpectu agentis. Vide, ſi placet, D. Thomam 3. p. q. 77. art. 1. ad ſecundum.

4. *Accidentia in concreto magis entia apparent, quàm in abſtracto*. l. 7. Metaph. c. 3.] Rationem aſſignat ibidem: *Quoniam*, ait, *ſubiectum eis determinatum eſt*: Concretum enim accidẽtale ſignificat & ſubiectum, & formam accidentem ſubiecto; vt album, v. c. dicit & rem albam, & ipſam albedinem, ſiue, vt loquitur Ariſtoteles 7. Metaph. c. 6. *album ſignificat duo, id cui accidit*, id eſt ſubiectum; *& id quod accidit*, id eſt albedinem inhærentem: quare concretum accidentale ſumitur vt ſubſiſtens per ſe: abſtractum verò, vt quod eſt in alio; quomodo in ſubſtantijs etiam humanitas, v. c. ſignificat naturam humanam, tanquam principiũ hominis; quia ſignificat illam ſine ſubſiſtentiã, qui eſt modus naturæ ſubſtantialis, & terminus vltimò complens eam in genere ſubſtantiæ.

DISTINCTIO III.

De accidente in ordine ad ſubſtantiam, vt ſic.

1. O*Mne Ens vel eſt ſubſtantia, vel accidens.*] Eſt commune pronunciatum Philoſophorum.

Senſus illius eſt, inter ſubſtantiam & accidens, nullũ eſſe medium, ſiue nullum eſſe Ens quod mediã quãdam inter ſubſtantiam & accidens naturam habeat. Ratio eſt; quia ſubſtantia & accidens inter ſe collata ſecundum propriam rationem eſſendi, diuiduntur ſecundum affirmationem & negationem, per modum contradictionis; ſcilicet ſecundum eſſe in ſubiecto, eo modo, quo explicatum eſt, & non eſſe in ſubiecto; atqui inter huiuſmodi, comparatione alterius nihil poteſt eſſe medium. Vide, ſi placet, D. Thomã 1. p. q. 77. a. 1. ad quintum. Hinc quoq; omnes omninò Entium modi, aut ſubſtantiales ſunt, qui pertinent ad conſtitutionem vel ad complementum ſubſtantiæ, vt vnio ſubſtantialis, materiæ & formæ, ſubſiſtentia, &c. Aut accidentales, qui ſupponunt ſubſtãtiam iam plenè cõſtitutam, eamque afficiunt, vt ambulatio, ſeſſio, præſentia localis, &c: vel pertinẽt ad complementum alterius accidentis, vt v. c actualis inhærentia Quantitatis in ſubſtantia. Vide, ſi placet, Suarez diſp. 31. Metaph. ſect. 1. n. 13. & ſeqq.

2. *Accidentia iuuant ad conſeruationem ſubſtantiæ.*] Intelligitur de accidentibus cuique rei connaturalibus, & in certâ menſurâ congruè aduenientibus. Sic v. c. quatuor primæ qualitates conſeruant viuentia naturalia in ſuo eſſe, & ita quidem iuuant, vt ſine illis conſeruari hęc neutiquam poſſint: Neq; enim vlla forma ſubſtantialis phyſica perſiſtere in materiâ poteſt, niſi cèrtis accidentibus, veluti diſpoſitionibus affecta, quo ſenſu verum eſt iſtud: *Qui tollit proprietates, tollit eſſentiam.* Porrò radix & origo, cur ſubſtantia creata recipiat in ſe accidentia, eſt hæc; quia in ſe eſt finita & limitata, nec ſibi ipſa ſufficiens: ideo requirit accidentia, per quæ vlterius perficiatur, adiuuetur, & exornetur. At verò ſubſtantia increata Dei,

quia in ſe eſt infinitè perfecta, & in ſe continet omnem plenitudinem bonitatis, quæ eſt in totâ latitudine Entis: propterea non poteſt amplius perfici per accidentia, nec eſt capax illorum.

3. *Accidentia non ſunt neceſſaria.* l. 1. Poſter. c. 6. tex. 15.] Vbi probat Ariſtoteles ex inſtituto, demõſtrationem propter quid, conſtare ex propoſitionibus neceſſarijs: at accidentia, inquit, non ſunt neceſſaria; Ex quo infert, ea quæ inſunt per accidens, non ingredi demonſtrationem propter quid. Intelligitur itaque & verum eſt de accidentibus contingentibus, quæ nec ſunt in primo, nec in ſecundo modo prædicandi per ſe: talia enim, *contingit eidem ineſſe, vel non ineſſe*, vt loquuntur Philoſophi ex Porphyrio; idque vel ratione ſui; quomodo calor, v. c. poteſt non ineſſe, ſeu abeſſe ab animali, nigredo à coruis. &c: quia calor non poſtulat neceſſariò conſeruari in tali ſubiecto, cum poſſit eſſe in alio; vel ex parte ſubiecti, quo modo albedo poteſt abeſſe à pariete, ſimitas à naſo, &c. quia paries non poſtulat neceſſariò albedinem, nec naſus ſimitatem; vel denique ex parte accidentis & ſubiecti ſimul: ſic eadem albedo poteſt abeſſe à pariete, cum & paries poſſit eſſe non albus, & albedo poſſit eſſe in alio ſubiecto, quàm pariete. Senſus huius dicti moralis valet in eos, qui accidentarijs & leuioris momenti rebus plus nimio intendunt.

4. *Acceſſorium non vitiat naturam principalis.*] Doctrina huius axiomatis eadem ferè eſt, quæ præcedentis. Pro maiore tamen illius explicatione notandum eſt, nomine naturæ hîc intelligi ipſam rei principalis eſſentiam, quæ propterea dicitur ab acceſſorio non vitiari; quia intrinſecè in ſuâ eſſentiali ratione non immutatur phyſicè: *Poſterius enim non tollit naturam prioris*, & accidens ſupponit rem, non

facit, vt mox explicabitur fuſiùs. Itaque naturam ſubſtantiæ variare accidens intrinſecè non poteſt, cum non ingrediatur eſſentialem rationem ſubſtantiæ, & hæc quoad naturam & eſſentiam ſuam non pendeat intrinſecè ab accidente. Pendet nihilominus ſubſtantia creata ab accidente, quoad ſuum conſeruari, & quoad bene vel malè eſſe: Nam & accidentia iuuant ad conſeruationem ſubſtantiæ, & eandem bene vel malè diſponunt, iuxta illud:

5. *Accidentia mutant conditionem ſubſtantię.*] Patet experientiâ quotidianâ, & verum eſt non in phyſicis modo, ſed etiam moralibus. Videmus enim homines ordinariè bene vel malè diſponi accidentaliter ab ijs, quæ adueniunt extrinſecus: aliter namque diſponitur animus ſedentis in aſino, aliter exultantis in regali throno: vnde eſt illud vulgare: *Honores mutant mores.* Vide, ſi placet, quæ diximus ad illud: *Bonum eſt ex integrâ causâ, malum ex ſingulis defectibus*, Titulo *de Bono*, diſtinct. 4.

6. *Accidens ſupponit rem, ſubſtantia facit.*] Accidentia dicuntur ab accido, vel accedo; quia accidunt, & accedunt rei in ſua ſubſtãtiâ & eſſentiâ conſtitutæ; quo modo Petro, v. c. accidunt, ſcientia, magnitudo, ambulatio, viſio, &c. Materia autem & forma non accidunt, neque accedunt Petro; *nihil enim accidit alicui priuſquam ſit; ſed poſtquam eſt*: at ante materiam ſuam & formam Petrus nullo modo intelligitur eſſe: ergo ante illas nihil ei accidit: at poſtquam Petrus eſt, quid ei aduenit, illi accidit, & illi additur: Hac igitur ratione dicitur accidens ſupponere rem; nimirum cuius eſt accidens, & cui exiſtenti accedit: At verò Subſtantia dicitur rem facere; quia per ſe ſiue per ſuum conceptum intrinſecè conſtituit rem in ſuo eſſe, ita vt durante ſubſtantiâ, non poſſit res talis non durare, etiamſi omnia

tollantur accidentia.

7. *Accidentia aſſimilantur propagini.*] Intelligitur præcipuè de accidentibus proprijs ex naturâ rei emanantibus, quemadmodum enim plantæ referunt naturam & virtutem illius radicis aut fruticis à quibus propagantur & ſuſtentantur; ita accidentia certâ proportione referunt naturam illius ſubſtantiæ, à quâ profluxerunt. Hinc moraliter facta dictaque viri boni habentur bona, viri mali mala; quia ſimilia cenſentur ſuæ radici & propagini. Vnde Chriſtus in Euangelio: *Bonus homo de bono cordis theſauro profert bona, & malus homo de malo theſauro profert mala.* Matth.12. 35o. iuxta hunc quoque ſenſum verum eſt iſtud;

8. *Acceſſorium ſequitur naturam ſui principalis.*] Ita habet Regula 42. Iuris in 6.quæ, vt Dynus teſtatur in Commentario, locum obtinet, ſiue agatur de principali inducendo, ſiue de eodem tollendo, ſiue confirmando, vt latiùs explicant Interpretes ibidem, v. g. qui emptum accipit equum, ſecum quoque aufert, & capiſtrum. Cæterum nomine acceſſorij intelligitur id, quod per ſe accidit illi, cuius dicitur acceſſorium, & non habet naturam aut dignitatem planè independentem ab eo. Vnde ſi quis contractum aliquem, vel promiſſionem quamcunque iuramento confirmet, poteſt fieri, vt iuramentum obliget, licet promiſſio in ſe ſit inualida; de quâ re conſule, ſi placet, Leſſium de Iuſtitia & Iure, cap. 17. dub. 7. num. 51.

9. *Accidentia iuuant ad cognitionem ſubſtantiæ.* Sumitur ex l. 1. de Animâ c. 1. t. 11.] Vbi ait, accidentia magnam afferre opem ad percipiendum ipſum, quod quid eſt. Vera eſt hæc auctoritas de accidentibus, tum proprijs, tum etiam cõmunibus; de illis quidẽ; quia ex proprietatibus venitur in cognitionem rerũ,

quibus ſunt propriæ: quo modo, viâ inuentionis ex potentiâ naturali ipſa rei eſſentia intelligitur; aſſimilantur enim ſuæ propagini, vt dictum: de his verò; quia ex criſpo capillo, rubicundâ facie, corpore decoro cognoſcitur Petrus, v. c. & ita ſimiliter in alijs; præcipuè ſi ſpectentur vt combinata ad inuicem. Vnde Eccleſiaſtes: *Ex viſu cognoſcitur vir, & ex occurſu faciei ſenſatus.* Sic & ex fructibus arborem, ex coloribus auem, ex caudâ vulpem, & ex vngue leonem cognoſcimus; non quidem à priori, & demonſtratione propter quid, quia talis cognitio procedit à notioribus naturâ ad ea, quæ notiora ſunt nobis, id eſt, ab eſſentiâ rei, & proprietatibus continuo fluxu inde dimanantibus, vt grauiter & doctè oſtendunt Metaphyſici: Verùm remotè & à poſteriori; quo modo noſter intellectus ex ſenſibilium cognitione accidentium inueſtigare ſolet ipſam quidditatem ſubſtantiæ: Nihil enim in noſtro eſt intellectu, quod non prius fuerit in aliquo ſenſu. Et

10. *Sola accidentia ſunt ſenſibilia.* Sumitur ex l. 2. de Animâ cap. 6.] Vbi de ſenſibilibus proprijs & communibus diſputat Ariſtoteles. Aliqui aliunde citant; ſed malè, vt inquirenti perſpicuum fiet: dicuntur autem ſola accidentia eſſe ſenſu cognoſcibilia per ſe primò & directè, quo modo ſupra dictum eſt, ſubſtantiam non eſſe ſenſibilem, Titulo *de Subſtantiâ generatim.* Ratio eſt; quia quidquid à ſenſu percipitur, hoc agendo ſenſum mouet; cum ſenſus non ſolum actiua potentia ſit; ſed etiam paſſiua: Atqui ſubſtantia per ſe non mouet ſenſum, nec mittit ſui ſpeciem in ſenſum; cum ille ſolas ſpecies accidentium percipiat per ſe primò, vt patet ex eodem capite. Itaque ſola accidentia per ſe primò à ſenſu percipiuntur: Subſtantia verò ſecundariò, prout eſt inuoluta accidentibus.

11. *Abſtracta accidentium non agunt in ſenſum, ſed concreta.*] Etſi ſola accidentia per ſe ſenſibilia ſint, vt diximus; non tamen illa ſecundum ſe præcisè, & in abſtracto ſumpta in ſenſum agunt; ſed ſumpta in concreto, ſiue accidentalia concreta, iuxta propoſitum axioma, quod deſumptum eſt ex l. de ſenſu & ſenſili c. 6. vt Philoſophus inquit: *non hic calor calefacit, ſed hoc calidum.* Ratio eſt, quia actiones ſunt ſingularium per ſe exiſtentium, ſiue ſuppoſitorum, vt explicatum eſt, Titulo *de causâ Efficiente.* Itaque ſenſus exterior videt quidem accidens: non tamen abſtractè, ſed concretè, & ideo dicitur videre per ſe albedinem, v. c. per accidens autem ſubſtantiam, vt docetur in 2. de Animâ c. 6; quia videt album ſeu coloratum, in quo includitur aliquo modo ſubſtantia. Vide, ſi placet, Titul. 11. diſtinct. 10. num. 2. 3. 4. 5.

12. *Accidentia ſenſibilia conueniunt ſoli ſubſtantiæ materiali.* 7. Metaph. Commento 3.] Nomine ſubſtantiæ materialis intelligitur compoſitum conſtans materiâ primâ; ſiue forma etiam materialis ſit, vt in brutis, plantis, & alijs mixtis atque elementis; ſiue ſpiritualis, vt in homine. Tali itaque compoſito tantùm, conuenire dicuntur accidentia ſenſibilia; quia conueniunt ipſi ratione materiæ. Hinc quidam probant, cælum conſtare materiâ primâ; quia dantur in ipſo accidentia ſenſibilia.

13. *Accidentia primò inſunt ſubſtantijs ſingularibus.* Colligitur in cap. de Subſtantiâ, tex. 3. & 4.] Vbi inquit Philoſophus, primas ſubſtantias dici, eò quod omnia de ijs prædicentur, vel ſint in ipſis. Intelligitur autem & abſolutè verum eſt de accidentibus communibus: iſta enim habent idem ſubiectum conuenientiæ & exiſtentiæ vt albedo, v. c. primò conuenit indiuiduis, Petro, Paulo, &c. & primò exiſtit

in illis; per indiuidua autē attribuitur ſpeciebus: quia enim Petrus aut Paulus eſt albus, ideo homo dicitur albus: In proprijs verò intelligendum eſt de ſubiecto inexiſtentiæ, non de ſubiecto conuenientiæ; quia hoc eſt natura ſpecifica, ex quâ immediatè fluunt, & cui primò conueniunt Proprietates; quo ſenſu verum eſt iſtud: *Proprium innaſcitur ſpeciei.*

DISTINCTIO IV.

De Accidente in ordine ad ſubiectum.

1. *Accidens comparatur ad ſubiectum, ſicut actus ad potentiam.*] Eſt communis ſententia Philoſophorum, cuius ratio eſt, quia omne accidens aliquo modo afficit & actuat ſuum ſubiectum, & cum eo compoſitum accidentale conſtituit, idque vel inhærendo propriè, per intrinſecam informationem & coniunctionem cum ſubiecto, vel adhærendo, aut alio modo modificando & denominando; quo modo veſtis adhæret & adiacet veſtito, ambulatio afficit & denominat ambulantem, &c. Vnde accidens generatim ſumptum, ita poteſt deſcribi: *Eſt forma aliquo modo afficiens & denominans ſubiectum accidentaliter*, id eſt, extra eſſentiam illius completam. Ex hoc pronunciato Theologi probant, Deum non eſſe capacem accidentis; quia cum ſit forma ſimpliciter ſimplex, & actus omninò purus, non includit vllam rationem potentiæ, nec accidentis vllius poteſt eſſe ſubiectum. Vide, ſi placet, D. Thomam 1. p. q. 3, a. 6. in corp. Vide etiam, quæ diximus huius Tituli, diſtinct. 3. num. 2. ad illud: *Accidentia iuuant ad conſeruationem ſubſtantiæ.*

2. *Accidens non migrat de ſubiecto in ſubiectum.*]

Ita ſcilicet, vt idem numero accidens, quod primùm fuit in vno ſubiecto, poſtmodum ſubiectetur in alio: Sumitur ex cap. 2. de Antepræ dicamentis, vbi Ariſtoteles ait, fieri non poſſe, vt accidens exiſtat ſeorſim, ſiue ſeparatim ab eo, cui ineſt; quod intelligitur & verum eſt de quolibet accidente phyſico, in ſuppoſitione perſonali, loquendo naturaliter: ſic enim fieri non poteſt, vt exiſtat ſeorſim: poteſt tamen fieri ſupernaturaliter, vt patet in venerabili Euchariſtiâ: Deus enim, qui eſt prima cauſa ſubſtantiæ & accidentis, poteſt ſuâ virtute, conſeruare accidens, ſubtractâ ſubſtantiâ, per quam antea conſeruabatur in eſſe, tanquam per cauſam propriam: Quemadmodum alios etiam effectus naturalium cauſarum producere poteſt ſine cauſis naturalibus; vti corpus humanum formauit in vtero Virginis ſine virili ſemine. Hæc autem intelligenda ſunt de ijs accidentibus, quæ propriam habent entitatem diſtinctam realiter ab inhærentiâ actuali, vt ſunt pleręque quãtitates & qualitates: ſunt enim quædam accidentia, de quorum eſſentiâ eſt actualis inhærentia, ſiue, vt actu inhæreant in ſubiecto: Ea ſcilicet, quæ ab eo diſtinguuntur tantum vt modi, aut quorum intrinſeca ratio eſt, actu afficere ſubiectum, ita vt implicet contradictionem, ea ſeparatim à ſubiecto exiſtere. At verò de eſſentia accidentium prioris generis non eſt niſi inhærentia aptitudinalis: actualis enim coniunctio cum ſubiecto differt, à parte rei ab ipſis; proinde eam tolli, intrinſecæ eorum rationi non repugnat. Itaque cum Ariſtoteles loco citato, & l. 1. t. 39. alijque Philoſophi negant, accidentia ſeparari poſſe à ſubiecto, loquuntur de virtute naturali, vt diximus. Vide, ſi placet, D. Thomam 3. p. q. 77. a. 1. in Corp. diſtinguunt hic aliqui ſubiectum inhæſionis & denominationis, aiuntque de illo pronũciatum

intelligi; de hoc verò non item: cum enim moritur, inquiunt, homo, v. c. ſcientia eius à toto compoſito migrat in ſolam animam; ſed hoc valde impropriè dicitur, nec illa diſtinctio hic eſt neceſſaria.

3. *Corrupto ſubiecto corrumpitur & accidens.* Sumitur ex locis citatis, & ex l. 1. Poſteriorum cap. 8.] Vbi docet Philoſophus, ſcientiam corrumpi, ſi ipſe ſciens moriatur: tum enim, etſi maneat ſcientia in animâ ſeparatâ quæ immortalis eſt, & propriũ ſcientiæ ſubiectum: non tamen manet eodem modo; quia anima ſeparata non iam cognoſcit dependenter à phantaſmate, & organo corporeo; ſicuti facit, quamdiu eſt in corpore. Huic effato potius, quàm præcedenti inſeruit diſtinctio de ſubiecto inhæſionis & denominationis: de iſto enim intelligi debet axioma; de hoc verò non item. Vtrumque patet exemplo hominis morientis. Ratio pronunciati eſt; quia accidẽs nõ poteſt migrare de ſubiecto in ſubiectũ, vt dictum eſt: itaque corrupto ſubiecto inhæſionis, corrũpitur neceſſariò accidẽs inhęrẽs. Alioqui debet exiſtere naturaliter abſq; ſubiecto, quod eius naturæ repugnat.

4. *Idem accidens non poteſt eſſe in diuerſis ſubiectis.* Sumitur ex cap. citato, & verum eſt hoc ſenſu.] Accidens vnum & idem numero non poteſt ſimul inhærere diuerſis, & à ſe totaliter diſtinctis ſubiectis. Vide, ſi placet, D. Thomam q. 14. de veritate a. 4. Atque hæc tria pronunciata intelligenda ſunt de ſubiectis eiuſdem rationis, immediatis & propriè dictis. Quare non repugnat eandem ſcientiam, v. c. eſſe in homine, tanquam in ſubiecto denominationis, & eſſe in animâ hominis, tanquam in ſubiecto inhæſionis; quia hæc ſunt diuerſarum rationum; ſed repugnat, eandem v.c. ſcientiam, quæ eſt in hoc homine, eſſe etiam in alio, vel quæ eſt in hac animâ, eſſe ſimiliter in aliâ.

5. *Quidquid aduenit Enti in actu, aduenit ipſi per accidens.*] Senſus eſt; quidquid aduenit Enti in actu iam conſtituto ſiue completo, id habet rationem accidentis reſpectu illius, cum poſſit abeſſe, & adeſſe præter illius corruptionem. Intellige accidens latè ſumptum, ſiue phyſicum illud ſit, ſiue logicum, non autem neceſſariò phyſicum tantum: barba enim, v. c. adueniens iuueni, non eſt in entitate ſuâ, ſiue phyſicè accidens; ſed logicè reſpectu illius adoleſcentis; accidit namque naturæ ipſius. Colligitur hoc pronunciatum ex l. 1. Phyſic. c. 8. tex. 75. & ſeq. & refertur à D. Thomâ l. 4. con. Gen. c. 81. & 3. p. q. 2. a. 6. ad ſecundum, vbi reſtringitur in hunc modum: *Omne id, quod aduenit alicui poſt eſſe completum, accidentaliter aduenit, niſi trahatur in communionem illius eſſe completi*: diſputat autem D. Thomas loco citato, vtrum natura humana fuerit vnita Verbo Dei accidentaliter, & mens illius in allatâ diſtinctione eſt; omne id, quod aduenit alicui præexiſtenti, ſi aſſumatur ad conſtituēdum cum illo vnum eſſe perſonale, non aduenire accidentaliter, ſed ſubſtantialiter: ſi autem ſupponat rem perfectè conſtitutam in eſſe ſubſtantiali vel perſonali, & afferat nouum eſſe, quod ad conſtitutionem perſonæ nullo modo pertinet, accidentaliter aduenire: vnde concludit humanam naturam Verbo vnitam eſſe ſubſtantialiter, non accidentaliter. Vide, ſi placet, Caietanum, & alios in hunc locum.

6. *Accidentia ſolo numero diſtincta non multiplicantur in eodem ſubiecto.*] Sumptum eſt ex l. 5. Metaph. c. 10. t. 16. vbi dicuntur, *illa accidentia differre ſpecie, quæ cum in eadem ſubſtantia ſint, differentiam habent.* Sed diſtinguendum eſt de accidentibus: quædam enim ſunt omninò ſibi ſimilia, non tantum in ſpecie, ſed etiam in munijs, vel officijs, ad quæ à natura

turâ

turâ ſunt ordinata, & habent effectum formalem omninò ſimilem, vt duo calores, duæ albedines, &c. De his lóquitur Ariſtoteles, non poſſe plura ſolo numeró diſtincta ſimul eſſe in eodem ſubiecto. Et ratio eſt; quia cum habeant effectum formalem omninò ſimilem; fruſtra multiplicarentur in eodem ſubiecto: v. c. fruſtra ponerentur in pariete iam per vnam albedinem albo plures albedines; quia eſt iam albus per vnam. Item vniuſcuiuſque ſubiecti naturalis capacitas limitata eſt, vt non quælibet indifferenter; ſed cum certâ latitudine & ordine recipiat accidentia: vnde ſi parieti albo alia inſuper albedo ſuperadueniat, vel cum priore coaleſcet in vnum, vel à ſubiecto non excipietur, ob rationem poſitam. Etenim, *Impoſsibile eſt*, inquit D. Thomas, *idem ſubiectum perfici ſimul pluribus formis vnius generis, ſicut impoſsibile eſt, quod idem corpus ſecundum idem ſimul coloretur diuerſis coloribus, vel figuretur diuerſis figuris*. 1. p. q. 85. a. 1. Alia ſunt accidentia ſolo numero diuerſa, quæ in ſpecie quidem ſunt ſimilia: diſſimilia tamen in munijs & effectu formali, & habẽtia reſpectum eſſentialẽ ad diuerſa extrinſecâ. Sic duæ ſpecies viſiles Petri & Pauli differunt ſolo numero, & poſſunt recipi in eâdem parte aëris; quo modo etiam in eodem ſubiecto multiplicari poſſunt relationes, vt duæ vel plures paternitates in eodem patre, &c. Ratio eſt; quia effectus formalis vnius non eſt omninò ſimilis effectui formali alterius.

7. *Accidens non accidit accidenti*. Sumitur ex 4. Metaph. t. 13. & 14. Vbi addit Ariſtoteles, *niſi quia vtrumque eidem accidit, veluti album eſt muſicum, quoniam vtrumque homini accidit*. Senſus itaque huius pronunciati eſt, accidenti non ineſſe accidens, tanquam ſubiecto *Quod* ſeu vltimato: tale enim ſubiectum eſt ſola ſubſtantia: poteſt tamen accidens ac-

cidere accidenti, tanquam ſubiecto *Quo*, ſeu non vltimato; quo modo Quantitas eſt ſubiectum proximum inhæſionis omnium accidentium materialium, quo mediante illa ſuſtentantur à ſubſtantiâ. Quod ſi verò accidens virtute diuinâ ſeparetur à ſubſtantiâ, tunc aliquo modo poteſt eſſe vltimum ſubiectum alterius accidentis, vt in venerabili Sacramento Euchariſtiæ, eſt v. c. quantitas reſpectu albedinis. Dixi aliquo modo; quia adhuc albedo & ceteræ qualitates, quæ ſunt in quantitate ſeparatâ, dicunt ordinem ad ſubſtantiam, tanquam ad ſubiectum vltimatum. Vide, ſi placet, D. Thomam 1. p. q. 77. art. 7. ad ſecundum.

TITVLVS XX.

De Modis Entium.

DISTINCTIO PRIMA.

Diuiſio Modorum.

1. MOdi Entium creatorum generatim ſunt duplices, ſubſtantiales & accidentales. Modi ſubſtantiales ſunt, qui pertinent ad conſtitutionem vel complementum ſubſtantiæ, vt vnio materiæ & formæ, ſubſiſtentia vnio, hypoſtatica, &c. Et hi reuocantur ad prædicamentum ſubſtantiæ.

2. Modi accidentales ſunt, qui non pertinent ad conſtituendam ſeu complendam ſubſtantiam; ſed ſupponunt illam completè conſtitutam, eamque afficiunt aliquo modo accidentaliter, vt, Vbi, Figura, &c.

3. Modi accidentales ſunt duplices; quidam per-

tinent ad complementum alterius accidentis, aut ad exercendum effectum formalem illius, & illi reuocantur ad prædicamentum iſtius accidentis. Sic inhærentia Quantitatis, & punctum reuocantur ad prædicamentum Quantitatis, inhærentia Qualitatis ad Qualitatem, & ita de cæteris.

4. Quidam non pertinent ad conſtitutionem ſeu complementum alterius accidentis; ſed per ſe peculiari modo afficiunt ſubſtantiam. Et hi conſtituunt nouum prædicamentum accidentis: ſic Vbi peculiare conſtituit prædicamentum; quia nec eſt pars, nec complementum alterius accidentis; ſed in ſuo genere eſt completum accidens, & habet proprium modum afficiendi accidentaliter.

DISTINCTIO II.

Pronuntiata de Modis.

1. M*Odus non exiſtit, niſi modificet actu.*] Eſt commune dictum Philoſophorum, deſumptum ex l. 3. Phyſic. t. 4. vbi de certo quodam modorum genere diſputans Ariſtoteles, ait, *Motum non eſſe præter res vel abſque rebus*, id eſt, lationem aut motionem non reperiri vnquam, niſi in ipſis rebus, quæ mouentur, & cum quibus realiter identificantur. Ratio eſt, quia huiuſmodi modi per ſe non ſufficiunt conſtituere propriam entitatem in rerum naturâ; ſed intrinſecè poſtulant, vt actu afficiant aliquã entitatem, cui per ſe immediatè ita ſunt affixi, ſeu vniti, vt nec fieri, nec eſſe poſſint ſine illâ, etiam per abſolutam Dei potentiam, iuxta illud vulgare, ex eodem textu deductum.

2. *Modus eſt, qui nec diuinitus eſſe poteſt, ſine re, cuius eſt modus.*] Sic ſeſſio Petri nec eſt, nec eſſe poteſt ſine Petro, ſimitas ſine naſo, & ita de cæteris. Rationem aſſignat Hurtado, diſp. 2. Metaph. n. 38. quia modus per ſuam eſſentiam eſt actualis determinatio rei indifferentis, & exercitium actuale potentiæ, tribuens actu ſuam denominationem: quod præſtari non poſſet, ſi modus exiſteret ſine re, quam denominat: nam quod non eſt, non ſedet, non eſt in loco, non operatur, &c.

3. *Nullus modus eſt maioris entitatis, quam ſit res cuius eſt modus.*] Eſt commune dictum Philoſophorum, de quo videri poteſt Suarez, diſ. 7. Metaph. ſ. 1. n. 18. & ſeq. Etſi quilibet modus reuera ſit aliquid poſitiuum, & afficiat rem cuius eſt modus dando illi aliquid, quod eſt extra eſſentiam illius vt indiuiduam & exiſtentem in rerum naturâ: Dicitur tamẽ non eſſe maioris, ſed potius minoris entitatis, quam ſit res ipſa; quia per ſe modus non affert nouam entitatem, ſed tantum modificat illam entitatem, cuius dicitur eſſe modus. Hoc patet inductione; nam v. c. in Quantitate, quæ inhæret ſubſtantiæ, duo poſſunt conſiderari, vnum eſt entitas ipſa Quantitatis, ſiue res ipſa, quæ includit, quidquid eſt de eſſentiâ Quantitatis indiuiduæ, & in rerum naturâ poſitæ, quod manet & conſeruatur, licet Quantitas à ſubiecto ſeparetur: alterum eſt vnio, ſeu actualis inhærentia Quantitatis in ſubſtantiâ, & dicitur modus quantitatis; quia per ſe præciſè conſideratus non eſt propriè entitas; ſed eſt aliquid afficiens entitatem, & quaſi vltimò determinans ſtatum & rationem exiſtendi illius. Idem dicendum eſt de alijs modis, v. c. de figurâ reſpectu ſuperficiei, de ſubſiſtentiâ reſpectu naturæ ſubſtantialis, de ſeſſione reſpectu ſedentis, &c.

4. *Omnis modus dicit tranſcendentalem habitudinem ad rem cuius eſt modus.*] Vt ſeſſio ad ſedentem, ambulatio ad ambulantem, & ita de cæteris, idque in conceptu ſuo eſſentiali. Ratio huius perſpicua fit ex dictis; quia nimirum exiſtentia modi non poteſt ſe ſola fundare eſſe aliquod abſolutum; ſed eſſentialiter nititur in aliâ aliquâ entitate. Vide Suarez loco citato. Hurtado diſ. 2. Metaph. n.36. & 47.

5. *Modus rei diuerſus non diuerſificat eius ſpeciem.*] Phyſicè nimirum & eſſentialiter; ratio eſt, quia modus ſupponit rem in ſuo eſſe, non facit; & aduenit illi per modum accidentis, eſſentiam minimè ingreditur. Ex hoc pronunciato probant Theologi, Baptiſmum, qui fit per immerſionem non diſtingui ſpecie ab illo, qui miniſtratur per effuſionem aut aſperſionem; quoniam cum modus coniungendi inter ſe aquam & corpus abluendum non ſit de eſſentiâ ablutionis, non poſſunt diuerſi modi facere diſtinctas ablutionum ſpecies, ac proinde nec Baptiſmorum. Vide, ſi placet, Suarez tomo 3. in 3. p. diſp. 22. ſect. 1. Dixi eſſentialiter & phyſicè; quia accidentaliter poſſe rem diuerſificari à ſuo modo, nullum eſt dubium; Et Mathematicè loquendo, quælibet mutatio in figuris mutat ſpeciem, vt explicabitur, Titulo *de Formâ & Figurâ.* Huic verò non repugnat, quod actus habituum & potentiarum dici ſoleant ſpecificari ab obiecto, & modo tendendi in obiectũ; quia modus ibi latius ſumitur, pro intrinſeca & eſſentiali differentiâ, quâ ex ſua natura poſtulant verſari circa ſuum obiectum; vt amor per modum proſecutionis, odium per modum auerſionis, deſiderium circa rem abſentem, gaudium circa præſentem, vt pluribus explicabitur Titulo *de Habitu in genere*, diſtinct. 4.

TITVLVS XXI.

De Quantitate & Quanto.

DISTINCTIO PRIMA.

Varia Quantitatis acceptio.

1. QVantitas generatim eſt duplex, quantitas virtutis & quantitaş molis: quantitas virtutis eſt, qua res dicuntur magnæ vel paruæ in perfectione eſſentiali vel accidentali: Sic dicimus magnum hominem, magnum animum, magnam fortitudinem: Sic calor vt 8. dicitur maior calore vt 4. Atque hæc quantitas in rebus tum materialibus, tum ſpiritualibus inuenitur: Quantitas molis eſt, quæ reperitur in ſolis rebus corporeis, & communiter definiri ſolet: Ens per ſe extenſum ſecundum molem corpoream. Vt mox pluribus explicabo.

2. Quantitas molis alia eſt Continua, alia Diſcreta: quantitatis continuæ ſpecies numerantur linea, ſuperficies, corpus, motus, tempus, locus: diſcretę verò numerus & oratio. Horum omnium, quæ huc maximè ſpectare videntur, axiomata hîc proponemus, alia alibi. Subnectemus etiam quędam pronunciata de Totius ac Partium ratione, quæ licet non tota huic prædicamento propria ſit; ſed communis pluribus & tranſcendentalis: huc tamen potius referenda videtur, quàm aliò.

DISTINCTIO II.

Pronunciata de Quantitate in genere.

1. *QVantitas ſequitur materiam, Qualitas formam.*] Eſt commune axioma Philoſophorum, vt inquit Suarez diſp. 13. Metaph. ſect. 3. num. 57. Nam hac ratione Doctores communiter diſtribuunt prædicamenta abſoluta, & eorum ſufficientiam aſſignant. Eſt enim Quantitas non modo accidens, afficiens ex ſuâ naturâ materiam; ſed etiam connaturalis proprietas materiæ, ſemper illam & neceſſariò comitans; proindéque omni cõpoſito phyſico ineſt ratione materiæ, vt videre licet in homine, qui ratione ſolius materiæ quantitatem habet, cum forma ipſius in ſuâ eſſentia omninò ſpiritualis ſit, & indiuiſibilis. Eodem ſenſu verum eſt illud:

2. *Quantitas aſſimilatur materiæ, Qualitas formæ.* Refertur ab Alexandro de Ales 7. Metaph. t. 39.] Quemadmodum enim forma eſt nobilior, quàm ſit materia, ita qualitas in ſuo genere perfectior eſt, quàm quantitas; Et quemadmodum formæ conuenit eſſe principium agendi, ita & qualitati: Quantitas autem non eſt per ſe actiua, vti neque materia, vt paulò poſt explicabitur. Denique vti nobiliores formas, qualitates ſequuntur nobiliores; ita prout plus eſt vel minus materiæ, plus quoque vel minus adiunctum eſt de quantitate, vt, verbi cauſa, materia formæ elephanti proportionata, maiorem habet quantitatem, quam pulicis aut formicæ. Porrò licet qualitas dignitate ſuperet quantitatem, vti forma materiam; ſolet tamen inter accidentia quantitas primo loco numerari; quia quoad

noſtram cognitionem, quæ circa corporalia præcipuè verſatur, Quantitas eſt quodammodo prior, & quaſi fundamentum aliorum accidentium materialium, vt docet Ariſtoteles, & alij Philoſophi.

3. *Quantitas non eſt de genere actiuorum.*] Eſt & hoc commune pronunciatum Philoſophorum, de quo videri poteſt Fonſeca 5. Metaph. c. 2. q. 6. ſect. 1. Sicuti materia nullius eſt actiuitatis; cùm ſit pura potentia paſſiua, ſic conſequenter & quantitas nullam actiuitatem habet; quia, vt dictum eſt, materiam ſequitur: proinde rectè dicitur non eſſe de genere actiuorum; ex ſuâ videlicet naturâ; licet diſpoſitiuè iuuare poſſit ad actiuitatem rerum, vt videre licet in multiplici quantitatis figuratione, qua res quæpiam ita modificatur & diſponitur, vt facilè aut difficulter penetret aut reſiſtat, aut alio quolibet motu dirigatur, &c. Intelligitur autem tum hoc, tum præcedentia effata non de Quantitate virtutis; ſed de Quantitate molis, de qua modo eſt ſermo. Vide, ſi placet, Suarez diſp. 18. Metaph. ſect. 1. num. 13. Cæterum, quod objicit non nemo, Quantitatem eſſe obiectnm ſenſibile, ac proinde agere in organũ ſenſûs, potentiamque ipſius mouere ad producendum ſenſationem, id parum facit ad propoſitum; tum quia ſermo hic eſt de actione reali, non autem intentionali; tum verò, quia Quantitas eſt ſenſibile commune, vt docet Ariſtoteles l. 2. de Animâ t. 64. Talia autem ſenſibilia ſecundum veriorem ſententiam, non mittunt propriam ſpeciem in ſenſum; ſed tantum ſunt conditio, cum quâ vel ſine quâ non ſenſibile proprium tali vel tali modo ſenſum immutat: Sicut bonum eſt obiectum mouens appetitum; quod verò ſit abſens, eſt conditio, ſine quâ nón mouetur appetitus ad deſiderandum, & hæc non influit ad mouendum appetitum: quod autem ſit facile obtentu, eſt conditio

cum qua irritans & excitans appetitum. Ita D. Thomas, Toletus, Rubius, Conimbricenſes, & alij apud hos, quas conſule, ſi placet.

4. *Quantitas non recipitur in ſubiecto ſpirituali.* Sumitur ex cap. de quantitate.] Ratio eſt; quia Quãtitas vnitur ſubiecto, vt forma & actus illius; cum omne accidens habeat ſe ad ſubiectum, vt actus ad potentiam, ideoque illi tantum rei vniri poteſt, quæ eſt capax effectûs formalis illius: nulla autem res ſpiritualis eſt capax effectus formalis quantitatis; quia non eſt capax extenſionis quantitatiuæ: Ergo non poteſt vllo modo in ſe ſuſcipere, nec totaliter, nec partialiter quantitatem corpoream.

5. *Quantum numerabile multitudo eſt, menſurabile magnitudo.*] Sumitur ex lib. 5. Metaph. cap. 13. t. 18. ſub initium, vbi Philoſophus diuidit quantitatem in multitudinem & magnitudinem: *Multitudo*, inquiẽs, *eſt quantum quoddam, ſi numerari poßit: magnitudo verò, ſi ſub menſuram cadat*: non quod putet infinitionem repugnare quantitati, vt qui tempus æternum à parte priori ſtatuat, & eiuſmodi definitionem Quantitatis tradat hoc loco, quæ infinitis, ſi darentur, æquè ac finitis conueniat: Sed quia exiſtimat multitudinis & magnitudinis infinitæ non eſſe habendam rationem in ſcientjs; eò quod infinitum, ſecundum quod infinitum, ignotum ſit, vt idem docet 2. Metaph. c. 2. & explicabitur infra.

DISTINCTIO III.

De diuiſibilitate eius & menſuratione.

1. OMne quantum eſt diuiſibile.] Sumptum eſt hoc pronunciatum ex deſcriptione Quanti

traditâ ab Ariſtotele 5. Metaph. c. 13, quæ ſic habet; *Quantum eſt id, quod eſt diuiſibile in ea, quæ inſunt, quorum vtrumque vel vnumquodque vnum quid & hoc aliquid aptum eſt eſſe.* Dicitur primo *diuiſibile*, vel per realem ſeparationem partium, vel certè per deſignationem. Dicitur 2° *in ea quæ inſunt*, id eſt in partes, quæ in ipſo Quanto formaliter inſunt actu diſtinctæ ſecundum ſuas entitates partiales, etſi non ſint actu diuiſæ: ſi enim actu ſint diuiſæ, non ſunt partes quantitatis; ſed Totum, quod indicat Ariſtoteles verbis ſequentibus: *Quorum vtrumque vel vnumquodque*, &c. id eſt, ſingulæ partes, ſiue ſint duæ, ſiue plures, aptæ ſunt eſſe vnum totum. Porro omne id, quod per ſe quantum eſt, per ſe eſt diuiſibile, ex ſuâ videlicet naturâ; licet poſſit eſſe impedimentum ex parte diuidentis; quod addo propter controuerſiam de Cælo; & Minimo, vt vocant, naturali: quod verò eſt quantum per accidens vel per aliud, eodem modo eſt diuiſibile: Quare ſubſtantia materialis & accidentia, ſicuti ratione alterius (nempe Quantitatis) ſunt quanta, ita etiam ratione eiuſdem ſunt diuiſibilia. Ratio eſt; quia nulla res materialis eſt naturaliter diuiſibilis per diuiſionem naturalem & propriè dictam, de quâ hîc ſermo eſt; niſi quatenus vnum corpus expellit aliud aut partes illius à loco, quem antea occupabant: hoc autem non fit, niſi interueniente Quantitate, quæ eſt ens per ſe extenſum, ſecundum molem corpoream, aptum occupare locum impenetrabiliter.

2. *Magnitudo eſt id, quod in continua eſt diuiſibile.* 5. Metaph. c. 13. t. 18.] Senſus eſt, magnitudinem eſſe diuiſibilem in ea, quæ ſunt continua ante diuiſionem: non verò, quæ poſt diuiſionem manent continua; id enim inuoluit repugnantiam, niſi vel

continuitas intelligatur debere conuenire ſingulis partibus diuiſis in ſe, & reſpectu aliarum partium, quibus ipſæ conſtant, vel diuiſio fiat ſolâ mentis deſignatione; Eodem ſenſu verum etiam eſt iſtud:

3. *Continuum eſt, quod eſt diuiſibile in ſemper diuiſibilia.* 6. Phyſ. t. 15. & 1. de Cælo t. 2.] Continuum duobus modis definitur ab Ariſtotele, primo definitione formali, in prædicamentis; quod nimirum ſit id, *cuius partes communi termino copulantur*: deinde definitione materiali, vt locis iam citatis, & lib. 2. Phyſic. t. 31. vbi etiam dicitur eſſe diuiſibile in ſemper diuiſibilia; id quod lib. 6. Phyſicorum à capite primo per multos textus fusè probat Ariſtoteles, vbi inter cetera, inquit: *Nam ſi diuideretur aliquando in indiuiſibilia, indiuiſibile tangeret immediatè aliud indiuiſibile*: atqui indiuiſibile non habet partes: Ergo ſi tangit, totum tangere debet: totum autem tangens, aliud totum non eſt continuum; quia continua ſunt, quorum extrema ſunt vnum.

4. *Multitudo eſt id, quod in non continua eſt diuiſibile.* 5. Metaphyſ. cap. 13. tex. 18.] Eodem modo exponendum hoc dictum eſt, quo præcedens illud de magnitudine; ſcilicet in ea, quæ continua non erant, eſtque potiſſimum intelligendum de diuiſione, quæ fit per deſignationem mentis: Numerus enim non habet propriam vnitatem, niſi in ordine ad mentem; & ita neque diuiſibilitatem habet, niſi in ordine ad mentem, quæ ſeparare poteſt vnam vnitatem ab aliis, & partialem numerum à totali. Vnde diuerſæ rationis eſt diuiſibilitas Quantitatis continuæ & diſcretæ, & ideo non eſt inconueniens, quod idem numerus ſit actu diuiſus

diuiſione continui, in potentiâ verò diuiſione diſcreti: ſicut è contrario eadem magnitudo eſt indiuiſibilis diuiſione diſcreti; diuiſibilis verò diuiſione continui. Ita ferè Suarez diſp. 40. Metaph. ſect. 1. num. 14.

5. *Menſura eſt id, quo primò Quantitas cognoſcitur.* l. 10. Metaph. t. 2.] Vbi ex hoc dicto probat Ariſtoteles, lineam, ſuperficiem, corpus, eſſe ſpecies Quantitatis; quia in ijs per ſe inuenitur ratio menſuræ per quam, tanquam per proprietatem nobis notiorem, explicat naturam & ſpecies Quantitatis. Etenim eſſe diuiſibile, & habere rationem menſuræ ſunt duæ proprietates Quantitatis, non quidem, quę ſuperaddant rem aliquam vel modum realem; ſed quæ connotent aliquid extrinſecum, veluti attributa Entis, vt docet Suarez diſp. 40. Metaph. ſect. 4. num. 4. Aliis verò rebus, vt ſubſtantiæ & Qualitati & cæteris accidentibus materialibus, conueniunt per accidens vel ſecundariò. Sumitur autem menſura dupliciter actiuè & paſſiuè: menſura actiuè dicitur res apta ad menſurandum aliud: Paſſiua verò res apta menſurari ab alio. Porrò ratio menſurę ſupponit extenſionem partium: ideo namque Quantitas eſt apta menſurare ſubſtãtiam materialem, vel menſurari ab aliâ quantitate, &c: quia habet partes extenſas.

DISTINCTIO IV.

De Æquali & Inæquali.

1. *Omne quantum vel eſt æquale alteri vel inæquale.*] Deſumptum eſt iſtud pronunciatum ex capite de Quantitate, vbi docet Ariſtoteles, pro-

prietatem Quantitatis maximè propriam eſſe, *quod ſecundum eam res dicantur æquales vel inæquales.* Intelligitur & verum eſt primò de Quantitate finitâ, non autem infinitâ, vt pluribus explicabitur diſtinctione ſequente. Neque etiam neceſſariò intelligitur de æqualitate actuali; ſed ſufficit aptitudinalis; quia ſi vnum duntaxat Quantum eſſet, in rerum naturâ, illud quidem nullum actu haberet, cui eſſet æquale; aptum tamen eſſet, fieri æquale alteri vel inæquale. Sicuti ſi vna tantum eſſet Qualitas, illa quidem actu non eſſet ſimilis vel diſſimilis: eſſet tamen apta fieri ſimilis vel diſſimilis, per productionẽ alterius Qualitatis. Porrò nomine æqualitatis ſignificatur conuenientia inter res eiuſdem rationis. Hæc propriè inuenitur in Quantitate, in ſubſtantiâ inuenitur impropriè, & dicitur identitas, in Qualitate vocatur ſimilitudo.

2. *Æqualia dicuntur per negationem maioris & minoris,* l. 10. Metaph. t. 12.] Ratio eſt; quia æqualitas eſt vnitas, ſeu conuenientia in quantitate, cum priuatione exceſsûs vel defectûs; ſiue ea vnitas ſit in quantitate propriè dictâ, quæ dicitur molis. Et de hac loquitur Ariſtoteles: ſiue in metaphoricâ, quæ appellatur quantitas virtutis ſeu perfectionis. Vnde vt aliqua dicantur æqualia, tres conditiones ſunt neceſſariæ. Prima eſt, vt inter ſe diſtinguantur. Nam *Idem ſibi ipſi non eſt æquale.* Secunda eſt, vt habeant quantitatem eiuſdem rationis: linea enim, v. c. nec eſt, nec dicitur æqualis Angelo. Tertia, vt Quantitas non ſit maior in vno, quam in alio.

3. *Quæ eidem æqualia ſunt, & inter ſe ſunt æqualia.* Euclides lib. 1. Elementorum.] Fieri nullâ ratione poteſt, vt duæ Quantitates inæquales inter ſe, æquales ſint alicui tertiæ: ſi enim minor earum propoſitæ Quantitati æqualis extiterit, excedet eandem neceſ-

ſariò maior illarum, & contra. Quare rectè colligitur, Quantitates quæ eidem quantitati æquales fuerint, inter ſe nihilominus eſſe æquales. Eadem ratione, quæ eidem dimidia ſunt, vel duplicia, vel triplicia, inter ſe quoque ſunt æqualia.

4. *Si ab æqualibus æqualia demas, quæ remanent ſunt æqualia*: ibidem, & refertur ab Ariſtotele 11. Metaph. cap. 4.] Principium iſtud commune eſt omnibus Quantis, & à varijs ſcientijs cum variâ reſtrictione vſurpatur, vt docet Ariſtoteles loco citato: aliter enim illud ſumit Geometer, vt de lineis: aliter Arithmeticus, vt de numeris. Ratio pronunciati manifeſta eſt; quia ſi reliquæ quantitates forent inæquales, à minore plus fuiſſet detractum, quàm à maiore. Vide, ſi placet, quæ diximus Parte primâ, Titulo 1. diſtinct.

5. *Si ab inæqualibus æqualia demas, quæ remanent, ſunt inæqualia*, &

6. *Si ab æqualibus inæqualia demas, quæ remanent, ſunt inæqualia*. Euclides ibidem.] Ratio eſt; quia maior quantitas ablata relinquit minorem quantitatem, quàm minor: quemadmodum reſiduum maioris quantitatis maius eſt reſiduo minoris, ſi æqualia auferantur ab inęqualibus.

7. *Si æqualibus æqualia addas, tota erunt æqualia.* ibidem.] Ratio eſt; quia ſi quantitates conflatæ ſiue compoſitæ inæquales forent, procul dubio maiori plus eſſet adiectum, quàm minori; cum antea æquales extiterint: quare ex additione æqualium quantitatum ad quantitates æquales, conficientur quantitates itidem æquales.

8. *Si inæqualibus æqualia adiecta ſunt, tota ſunt inæqualia*, &

9. *Si æqualibus inęqualia adiecta ſunt, tota ſunt inæqualia.* ibid.] Ratio, quoniam maior quantitas ad-

dita vni æqualium, maiorem conſtituit quantitatem, quàm minor alteri æqualium adiecta: quemadmodum etiam ſi inæqualibus æqualia adjiciantur, compoſita quantitas ex maiore maior erit, quam compoſita ex minore.

DISTINCTIO V.

De Finito & Infinito.

1. O*Mne Quantum vel eſt finitum, vel infinitum, actu ſcilicet vel potentiâ.* Sumitur ex lib. 3. Phyſic. c. 4. & 6.] Vbi docet Philoſophus, 1°, aliud eſſe, Infinitum *actu*, ſeu *Categorematicum*, id eſt, quod actu continet infinitas partes æquales vni certæ, vel cuius magnitudo aut multitudo ſimpliciter nullis terminis clauditur: & hoc ſenſu certum eſt, omne Quantum vel eſſe finitum actu, vel infinitum; ſicuti certum eſt, quidlibet eſſe vel non eſſe. Secũdo docet aliud eſſe infinitum *potentiâ*, ſiue *Syncategorematicum*, id eſt, quod actu eſt finitum, potentiâ infinitum; idq; vel per additionem, vt numerus: *Quouis enim numero dato poteſt in infinitum dari numerus maior*; additâ videlicet vnitate: vel per diuiſionẽ, vt linea, quæ in infinitum eſt diuiſibilis in partes proportionales, id eſt, quarum ſequentes ſemper ſint minores prioribus ſecũdum proportionem. Vt ſi lignũ 10 pedum diuidas in duas medietates, & vtramque medietatem rurſus in duâs medietates, & ſic conſequenter: hoc enim pacto continuum habebit partes Syncategorematicè infinitas, id eſt, non tot, quin ſecundum ſe poſſit diuidi in plures. Dixi primo ſecundum ſe: non autem reſpectu noſtri; quia nos in diuiſione continui deueniremus tandem ad partes

diuiſibiles quidem in ſe: adeo tamen minutas vt omnem ſenſum effugerent. Dixi 2° proportionales, nam ſi diuiſio fiat ſecundum partes certas ſeu æquales, ſic diuiſio non procedit in infinitum; vt ſi à ligno 10. pedum primò tollas vnum pedem, tum ſecundū, mox tertium, &c: abſolues diuiſionem.

2. *Finitum eſt, quod certis concluditur terminis.*] Ariſtoteles de Xenophane, Zenone, & Gorgia ſub finem diſcurſûs, quem inducit Zeno. Aliqui pronunciant, Finitum eſſe id, *cui fieri poteſt additio*; ſed minus commodè & verè; quia annulo, v. c. vel alij cuicunque circulo non poteſt in ratione circuli fieri additio, vt docetur l. 2. de Cælo t. comment. 23. cum tamen reuera ſit finitus ſimpliciter: licet ſecundum quid dicatur infinitus, ſtatuaturque ſymbolum æternitatis; quia non habet determinatum aliquem terminum; ſed in rotundum ambitum ductus omni ex parte initium habet, vt docet Ariſtoteles l. 3. Phyſic. c. 4. Vbi varias adfert Infiniti acceptiones, atque, etiam labyrinthum dici poſſe ſecūdum quid ſeu impropriè infinitum; propterea quod non niſi magno labore pertranſeatur. Rectiùs igitur finitum dicitur eſſe id, quod certos habet terminos, ſiue actu deſignati illi ſint, ſiue potentiâ deſignabiles: quo modo circulus etiam figura finita eſt: Nam vti omni ex parte initium habet, ita in ſeipſo deſinit; Et, vt docet Euclides lib 1. Elementorum, definitione 14. & 15. ſub vnâ lineâ comprehenditur, quæ peripheria appellatur. Vide, ſi placet, Clauium in locum Euclidis citatum. Vide etiam Ariſtotelem l. 1. de Cęlo, tex. 71.

3. *Finitum eſt omne, quod componitur ex Finitis.*] Commentator in 6. Phyſic. tex. 20. & t. 60. ex Ariſtotele l. 1. de Cælo t. 34.] Itaque ſi partes finitæ ſint in magnitudine erit finita magnitudo, ſi partes

finitæ

finitæ numero, erit numerus finitus, & ita de cęteris, ratio eſt; quia Totum ſapit naturam ſuarum partium, vt explicabitur diſtinctione decima. Verba Ariſtotelis loco citato ſunt: *Quod finitis ſimplicibus conſtat, neceſſe eſt, finitum eſſe compoſitum. Quod enim ex finitis & multitudine & magnitudine componitur, finitum eſt & multitudine & magnitudine: tantum enim erit, quanta ſunt, ex quibus eſt compoſitum.* Similiter finitum eſt omne id, quod vel conſumitur à menſuratione finiti, vt habet Commentator ibidem t. 20. vel quod conſumitur finito quocunque ſemper inde accepto, vt docet Ariſtoteles 1. Phyſic. t. 37. & ex illo D. Thomas in 3. Phyſic. lect. 10. t. 60.

4. *Omne finitum adęquari poteſt, & excedi in infinitum.* Sumitur ex l. 3. Phyſic. c. 8.] Verum eſt pronunciatum, ſi alteri rei exceſſus tribuatur, & comparatio inſtituatur in eodem genere ac ordine: non autem ſi fiat in diuerſo: nec enim vnquam adæquabit linea ſuperficiem, nec ſuperficies corpus, nec ſenſus intellectum, etſi in ratione lineæ, ſuperficiei, & ſentiendi perfectione ponātur creſcere in infinitum. At verò ſi conferatur linea cum lineâ, aut ſuperficies cum ſuperficie, aut corpus cum corpore, &c. Semper

5. *Datâ quacunque magnitudine, ſumi poteſt alia maior vel minor.* Sumitur ex lib. 3. Phyſic. cap. 8.] Intelligitur autem & verum eſt propriè de magnitudine ſeu quantitate continuâ, vt ſic: talis enim ſemper per additionem augeri; per diuiſionem verò minui poteſt infinitè: vnde nunquam dabitur quantitas continua adeò magna, quin eâ maior dari poſſit: neque tam parua, quin eâ minor ſecundum ſe poſſit exhiberi. Idem in numeris verum eſt, quoad additionem. Nam quilibet numerus per continuam additionem augeri poteſt infinitè: quamuis in eius

diminutione ad vnitatem indiuiduam deueniatur. Hoc ſenſu Philoſophi docent, non viuentia, ſeu homogenea. Vt elementa & mixta inanimata ex ſuâ naturâ non habere intrinſecè certum ac definitum terminum magnitudinis, nec paruitatis, iuxta illud, Prouerbiorum 30. *Ignis nunquam dicit ſufficit*, in quam ſententiam Ariſtoteles l. 2. de Animâ t. 41. ait: *Si igni apponerentur infinita combuſtibilia, creſceret in infinitum.* Et iuxta illud, libro de Senſu & Senſili, cap. 5. *Homogenea non diuiduntur ad minimũ.* Dixi intelligendum eſſe de Quantitate continuâ, vt ſic, ſiue prout quantitas eſt; quia animalia & cætera viuentia, ex communiori Philoſophorum ſentẽtiâ, viâ generationis habent terminos intrinſecos magnitudinis & paruitatis, ita vt neque ſub quacũque magnitudine, neque ſub quantauis paruitate poſſint generari: viâ conſeruationis extrinſecos; in quam ſentẽtiam Ariſtoteles l. 1. Phyſic. c. 4. t. 36. & 7. Polit. c. 4. & 2. de Animâ t. 41. docet, *omnium naturâ conſtantium terminum eſſe & rationem magnitudinis.* Et 4. de Gen. animal. c. 4. *perficiendi cuiuſque animalis certam eſſe magnitudinem tum ad maius, tum ad minus.* Rationem aſſignat D. Thomas; quia forma cuiuſq; viuentis, & diſpoſitiones ad illam ſunt finitæ & determinatæ. Ergo & eius quantitas, 1. p. q. 7. a. 3. Sed hæc intelligenda ſunt ſecundum naturas & ordinarium curſum rerum; quia per potentiam Dei abſolutam, vti plura in quolibet genere, ita perfectiora creari poſſunt in infinitum. Vide, ſi placet, quæ diximus ſupra de Deo prout creator eſt.

6. *Indiuidua ſunt infinita*: lib. 3. Metaph. t. 12. & in Iſagoge Porphyrij cap. 3.] Cum duplex ſit infinitum, Categorematicum & Syncategorematicum, ſiue infinitum ſimpliciter, & ſecundum quid, vt ex 3. Phyſ. cap. 6. explicatum eſt huius diſtinctio-

nis numero primo; indiuidua dicuntur infinita Syncategorematicè, id eſt, ſunt potentiâ infinita, ita nimirum, vt poſſint ſemper exiſtere plura & plura; propterea quod abſolutè non eſt determinatus eorum numerus, non autem ſunt Categorematicè, id eſt, actu & ſimpliciter infinita. Atque in hóc differunt indiuidua à ſpeciebus; quod hæ non actu modo; ſed etiam potentiâ finitæ ſint & determinatæ: loquor autem de potentiâ ordinariâ & naturali, quia quoad potentiam extraordinariam & ſupernaturalem alia eſt ratio, vt patet ex dictis.

7. *Infinitum eſt, cuius ſemper aliquid eſt extra.*] Id eſt, cuius quotquot partes acceperis, ſemper reſtant aliæ adhuc accipiendæ in infinitum; vt ſi ex lineâ infinitâ accipias & numeres 10000000 pedes, ſemper tamen ſupererunt alij, qui poſſint accipi in infinitum. Traditur hæc propoſitio l. 3. Phyſicorum cap. 7. vbi ſimul rejicit Ariſtoteles definitionem veterum: *Infinitum eſt, cuius nihil eſt extra*, id eſt, cui nihil deeſt; quia hæc definitio conuenit cuiuis Toti, etiam finito.

8. *Infinitum non poteſt pertranſiri.* lib. 3. Phyſic. cap. 4. & l. 6. Phyſic. t. 64.] Ita nempe vt perueniatur ad eius finem, eâ parte, quâ infinitum eſt: vt ſi daretur linea infinita, nunquam definiri poſſet ad eius terminum: tranſitione videlicet ſucceſſiuâ, de quâ hîc ſermo eſt, non autem ſimultanea & comprehenſiuâ, quæ fit per apprehenſionem intellectus: Deus enim, ſi infinita daretur hominum multitudo, perfectè eam cognoſceret; non quidem vnum poſt alterum apprehendendo; ſed, ſimultaneâ intuitione omnes comprehendendo. Ratio pronunciati manifeſta eſt; quia Infinitum termino & fine caret: Ergo non poteſt

in eo veniri à primo ad vltimum. Intelligitur itaque propriè tum hoc, tum præcedens effatum de Infinito Categorematico & ſimpliciter dicto.

9. *Infinitum non dicitur æquale, nec maius, nec minus.*] Nempe in ſenſu formali, quatenus infinitum eſt. Commentator in 3. Phyſ. t. 51. & in 6. Phyſic. t. 61. Ratio eſt; quia maius & minus, æquale inæquale, tantum vel tantum, formaliter ſunt affectiones quantitatis finitæ: Nam vt rectè notat Scotus in 2. diſt. 1. q. 3. Quantitas primo diuiditur in finitam & infinitam; deinde finita in maiorem, minorem, æqualem, &c. relictâ omninò extra has affectiones quantitate infinita; Et ratio eſt, quia hæ affectiones ſequuntur menſuram inter duo quanta; atqui menſura non habet locum, niſi in quantitate finitâ: Nam maius dicitur ſecundum exceſſum, minus ſecundum defectum, æquale ſecundum cōmenſurationem. Hinc etiam commune iſtud axioma: *Omne Totum eſt maius ſuâ parte*, non habet locnm niſi in quantitate finitâ. Similiter, par impar, tot vel tot, plura pauciora, ſunt propriè affectiones numeri finiti tantum: Numerus autem infinitus, nec eſt par, nec impar; ſed ſimpliciter infinitus. Quare is qui vult defendere Infinitum, & obiectiones contrarias feliciter ſoluere, debet ſemper habere rationem propoſitam Infiniti, quæ eſt planè oppoſita finito; vti & proprietates & attributa vtriuſque: Et imaginatio humana, quæ eſt ſolum aſſueta ad res finitas, ratione continenda eſt & corrigenda.

10. *Infinitum vt infinitum, ignotum eſt.* l. 3. Phyſ. cap. 7. t. 65. & lib. 2. Metaph. c. 2. t. 2. & alibi.] Veriſſimum eſt hoc pronunciatum, & experimento quotidiano certum: Nullum enim Philoſophorum facilè reperias, qui cum plenâ ſui & aliorum ſatisfactione, è rationibus & argumentis, quæ pro &

contra Infinitum moueri ſolent, ſeſe expedierit. Et ratio eſt; quia intellectus noſter eſt potentia finita, & limitata, quæ Infinito commenſurari perfectè non poteſt, vt inquit Boëtius in Prędicamentis, & D. Thomas in 4. Metaph. t. 12. Et ſecundum hanc Infinitum dicitur ignotum: quia nimirum, qua tale eſt, non poteſt ab intellectu noſtro diſtinctè cognoſci & penetrari. Atque hæc eſt mens Ariſtotelis, vt perſpicuum eſt ex textu allegato, vbi reduplicat infinitum: quo etiam ſenſu lib. 1. Priorum c. 11. docet, *Scientiam & demonſtrationem non eſſe de infinitis*: At verò reſpectu intellectus diuini, qui infinitus eſt, haud dubiè Infinitum eſt omninò cognoſcibile; alioqui Deus ſuammet eſſentiam, quæ ſimpliciter in omni genere infinita eſt, minimè comprehenderet. Iuxta hanc explicationem docent Ss. Patres, & Theologi Scholaſtici, Deum, qui ſupernaturaliter cognoſci intuitiuè poteſt ab intellectu creato, nullo modo comprehendi ab illo poſſe: Naturaliter verò niſi obſcurè & confusè intelligi; ita quidem, vt per potentiam Dei abſolutam creari nequeat intellectus ſiue humanus, ſiue Angelicus, qui clarè & immediatè per ſolas naturæ vires intueri poſſit eſſentiam diuinam. Conſule, ſi placet, Suarez tomo 1. in 3. p. diſp. 26. ſect. 1. Vaſquez in 1. p. diſp. 52. &c.

11. *Infinita relinquenda ſunt ab arte.*] Ità docebat Plato, vt ſignificat Porphyrius in Iſagoge c. 3. vbi ait, Indiuidua eſſe relinquenda ex mente Platonis, eò quod infinita ſint: infinitorum autem non poſſit haberi ſcientia, vt docet Ariſtoteles l. 1. Poſter. c. 11. Quoniam itaque Infinitum ſecundum quod infinitum, ignotum eſt, iuxta pręcedens effatum; nec de eo haberi poteſt, niſi confuſa admodum & imperfecta notitia, meritò relinquenda ab arte, vel ſcientiâ humanâ cenſetur prolixior ipſius conſideratio:

Poteſt nihilominus in Vniuerſum conſiderari, quæ ſit notio Infiniti; an habeat partes infinitas, an & quo modo poſſit pertranſiri, &c. Lege, ſi placet, D. Thomam 1. p. q. 14. art. 12.

DISTINCTIO VI.

De Indiuiſibili.

1. INdiuiſibile non habet partes. l. 6. Phyſ. c. 1. & 2.] Vbi ex eo probat Ariſtoteles, omne cõtinuum ſemper in diuidua eſſe diuiduum; quia ſi aliquando diuideretur in indiuiſibilia, indiuiſibile tangeret immediatè aliud indiuiſibile: atqui Indiuiſibile nullas habet partes: Ergo ſi tangit, totum tangere debet: totum autem tangens totum, non eſt continuum; quia continua ſunt, quorum extrema ſunt vnum. Porro ſicut ſe habet in magnitudine indiuiſibile punctum; ita in numero vnitas, in tempore inſtans, in motu mutatum eſſe: ſunt enim hæc omnia concipienda vt indiuidua. Lege, ſi placet, Chriſtophorum Clauium in lib. 1. Elementornm Euclidis, initio, vbi definitur, *Punctum eſſe id, cuius pars nulla eſt.*

2. *Indiuiſibile cum attingitur totum attingitur.* ibidem, & l. 9. Metaph. t. 22.] Ratio huius perſpicua eſt ex dictis; quia nimirum Indiuiſibile habet partem extra partem: itaque vel totum attingi debet vel nullo modo.

3. *Indiuiſibile quocunque ſe diuertit, totum ſe diuertit.* 6. Phyſic. c. 3.] Ratio eſt eadem; quia nempe non habet partes, nec ſecundum aliquam ſui partem poteſt eſſe in vno loco, & ſecundum aliam in alio: cum ſecundum ſe totum ſit in indiuiſibili

parte ſpatij.

4. *Indiuiſibile non poteſt eſſe æquale vel inæquale.* Sumitur ex locis citatis.] Intelligitur autem de æqualitate & inæqualitate quantitatiuâ & corporeâ, quâ prorſus caret Indiuiſibile; cum nullam in ſe quantitatem habeat, ſeu extenſionem. Sic neque Angelus aut anima rationalis ſecundum ſe æqualis eſt alteri aut inæqualis; quia quantitate affecta non eſt: poteſt autem alteri eſſe ſimilis vel diſſimilis. Ratione qualitatum, vt potentiarum, habituum, &c.

5. *Indiuiſibili quantitatis reſpondet indiuiſibile ſubſtantia.* Traditur à Suarez diſp. 40. Metaph. ſect. 5. n. 50.] Ratio eſt; quia ab hoc ſuſtentari illud intelligitur, tanquam à ſubiecto: Nam tota quantitas eſt in totâ ſubſtantiâ materiali, ita vt partes quantitatis correſpondeant partibus ſubſtantiæ & indiuiſibilia quantitatis indiuiſibilibus ſubſtantiæ; vt multis explicant, Suarez loco citato, Conimbricenſes, Rubius, & alij.

DISTINCTIO VII.

De Lineâ & Superficie.

1. L*Inea eſt quantitas vnius dimenſionis.*] Ita communiter pronunciant Philoſophi; quia linea eſt longitudo ſine latitudine; ſiue, vt ait, Euclides lib. 1. Elementorum, definitione primâ: *Linea eſt longitudo latitudinis expers*: Licet verò nulla talis ſeparatim exiſtat in rerum naturâ: poſſumus tamen non incongruè eam concipere, ex termino loci alicuius partim illuminati, & partim obumbrati. Finis enim ſeu terminus communis lucidi

& vmbroſi longitudo quædam eſt, ad longitudinem ipſiuſmet luminis & vmbræ extenſa, carens omni latitudine; cum ſit limes vtriuſque. Eadem ratione

2. *Superficies eſt quantitas duarum dimenſionum.*] Eſt enim latitudo longitudine continuata, formaliter & in recto includens latitudinem: longitudinem verò tantum materialiter & in obliquo ſeu præſuppoſitiuè. Euclides l. 1. Element. definitione quintâ, ſic eam deſcribit: *Superficies eſt, quæ longitudinem & latitudinem tantum habet.* Talem nobis refert latitudo extrema cuiuſque corporis, ſi omnis ab eo ſoliditas ablata eſſe concipiatur. Poſſunt autem tum linea, tum ſuperficies dupliciter conſiderari, priùs vt ſunt termini communes, vel terminantes, & ita ſunt entia incompleta & indiuiſibilia, iuxta illud:

3. *Linea in latum eſt indiuiſibilis, ſuperficies in profundum.*] Deinde ſpectari poſſunt, vt ſunt eſſentialiter extenſiones quædam diſtinctæ, & ita ſunt diuiſibiles, entia completa, ac quantitates vnius vel duarum dimenſionum; ad quas rectè intelligendas concipiunt Mathematici, lineam fieri ex fluxu puncti, ſuperficiem ex fluxu lineæ; quemadmodum & corpus quantitatiuum ex fluxu ſuperficiei. Vide, ſi placet, Clauium l. 1. Element. Euclidis, definitione ſecundâ & quintâ.

4. *Linea prior eſt ſuperficie;* refertur à Simplicio in li. 2. de Cælo, t. 104.] Ratio eſt, quia partes & termini priores ſunt ſuo toto, vt explicabitur diſtinctione 10. atqui linea eſt terminus ſuperficiei, vti puncta ſunt extrema lineæ. Sumitur autem ex l. 2. de Cęlo. ſum. 2. c. 1. vbi dicitur, *Longitudo prior eſſe latitudine.*

5. *Omnis linea in ſe & in quamuis aliam duci poteſt.* Albertus Mag. in l. 6. Phyſ. tract. 3. c. 4.] Verum eſt eodem ſenſu; quo ex *quolibet puncto ad quodlibet*

punctum duci poteſt linea; quod eſt primum Poſtulatum libri primi Elementorum Euclidis, & in ſe admodum clarum eſt, nec explicatione indiget, vt teſtatur Clauius in illum locum.

6. *Nulla dies ſine lineâ.*] Monet prouerbium temporis eſſe rationem habendam, & nulli ceſſandum ab exercitio ſtudij artiſque ſuæ. Ortum creditur ab Apelle pictore, qui, teſte Plinio l. 1. c. 15. nunquam tam occupatus fuit, vt diem prætermitteret, in quâ nihil omninò pingeret, artem exercens. Vnde ſubducens ſeſe à negotijs, dicere ſolebat: *Nullam hodie lineam duxi*: quæ vox, inquit Plinius ibidem, in prouerbium abijt de quouis officio prætermiſſo. Porro de lineis Apellis & Protogenis agit prolixè idem Plinius l. 35. c. 10. quem conſule, ſi placet.

DISTINCTIO VIII.

De Corpore quantitatiuo.

1. *Corpus eſt quantitas trinæ dimenſionis.*] Ita à Philoſophis dicitur; quia corpus eſt profunditas continuata ſuperficie, quæ ſupponit longitudinem: quemadmodum enim ſuperficies lineis indiget ad ſuarum partium continuationem & dimenſionem, ita corpus indiget ſuperficiebus: ſolam autem profunditatem includit formaliter & in recto: latitudinem verò & longitudinem præſupponit & materialiter tantum includit, ſeu in obliquo: Cæterum hoc loco corpus ſumitur, non prout eſt ſubſtantia corporea, aut altera illius pars; ſed prout eſt accidens inhærens illi corpori, quod eſt ſubſtantia.

2. *Corporum penetratio non datur naturaliter.*] Eſt commune dictum Philoſophorum de Corpore quã-

titatiuo, quod conſtat longitudine, latitudine & profunditate: tale enim ex ſuâ naturâ aptum eſt occupare locum impenetrabiliter, & ab eodem excludere quoduis aliud eiuſdem generis: non autem intelligi debet de corpore ſubſtantiali; ſiue de ſubſtantiâ corporeâ; quia ſi talis ſubſtantia diuinitùs ſpoliaretur quantitate, poſſet cum illâ naturaliter eſſe aliud corpus in eodem ſpatio; quia careret quantitate molis, cuius effectus formalis eſt, ſecundum naturæ ordinem, excludere aliam quãtitatem. Porrò allatum axioma ſumitur ex 4. Phyſic. tex. 55. vbi Ariſtoteles inquit:

3. *Corpora duo impoſſibile eſt eſſe ſimul.*] Senſus eſt, fieri non poſſe, vt duo corpora quanta penetratiuè exiſtant in eodem loco, ita vt vtrumque occupet totum locum, & ſingulæ partes reſpondeant ſingulis partibus loci. Nempe de potentiâ naturali: nam ſupernaturaliter poſſunt eſſe ſimul. Cuius ratio eſt; quia reſiſtentia, quâ vnum corpus quantum, actu occupans locum, impedit & excludit aliud quãtum, ne ad ſe penetret, eſt finita: Ergo poteſt vinci à virtute diuinâ; quæ eſt infinita. Sic Chriſtus naſcens penetrauit corpus clauſum ſuæ matris, reſurgens obſignatum ſepulchrum; ſic poſt reſurrectionem intrauit ad Diſcipulos per ianuas clauſas, aſcendens penetrauit Cælos. *Hebræo.* 4.

4. *Parui corpore acuti ſunt mente.*] Sumitur ex Phyſiognomiæ Ariſtotelis c. 6. vbi ſub finem capitis & libri rationem addit; *Quoniam*, inquit, *motu ſanguinis paruum locum continente, motiones quoque valde velociter accedunt ad ſapere.* In eandem ſententiam Alexander Aphrodiſæus, Problem. 1. num. 26. docet prudentiores magna ex parte eſſe, qui breues ſunt corpore; quam qui longiore: *quia*, ait, *animus in toto corpore coactius & compactius manet, ſi breue eſt;*

Si autem longum, exſoluitur & hebeſcit. Sic etiam agiliores eſſe ſolent, & ad munia ſua peragenda promptiores, qui breuiore ſunt corpore, quàm qui prouectiore. Contra verò

5. *Magni corpore tardi ſunt mente*: ibidem.] Rationem aſſignat; quia, *motu ſanguinis magnum locum continente, motus tardè accedit ad ſapere.* Eâ etiam de causâ videmus magnos & corpulentos ordinariò eſſe tardiores & languidiores paruis: paruos autem longè ad iram eſſe promptiores; quia nimirum calor, qui animi & audaciæ fomes eſt, in iſtis conſtringitur: in illis verò fornacis ſuæ laxitate debilitatur: de qua re conſule, ſi placet, Ariſtotelem l. 3. de Partibus Animalium cap. 14. Quanquam verò ſtatura procera vulgò magni fieri, & plena eſſe dignitatis videri ſoleat; in quem ſenſum Samuël, cum Saül Rex deſignatus ſtaret in medio populi, & altior eſſet vniuerſo populo ab humero, & ſurſum; *Certe videtis*, ait, *quem elegit Dominus, quoniam non ſit ſimilis illi in omni populo*, l. 1. Regum c. 10. v. 24. Quia nimirum homines ferè ſecundum externa iudicant, eò quod interiora videre non poſſint; vnde iſtud vulgare.

6. *Statura procera digna eſt imperio:*] Id tamen intelligendum eſt, ſi cætera ſint paria, id eſt, ſi quantitas virtutis quantitati molis reſpondeat: Nam ſi aliter res habeat, conſiderandum eſt verbum Domini, ad Samuëlem in Regis ſecundi vnctione: lib. 1. Regum cap. 16. v. 7. *Ne reſpicias*, inquit, *vultum eius.* Eliâbi videlicet, qui erat primogenitus Iſai, *neque altitudinem ſtaturæ eius*, quam ante in Saüle commendaueras, *quoniam abieci eum: Nec iuxta intuitum hominis ego iudico: homines enim vident, quæ parent, Dominus autem intuetur cor*; quæ verba eleganter illuſtrat Ioſephus libro 6.

cap. 14. in hunc modum: Viſo, inquit, natu maximo, eximiæ ſtaturæ iuuene, conjiciebat inde, hunc eſſe regnaturum; ſed in hac parte non eſt aſſecutus Dei prouidentiam. Percontanti enim, an hunc iuuenem vngere deberet, reſponſum eſt, non eadem ſpectare Deum, quæ homines. Tu, inquit, viſâ iuuenis pulchritudine, iam ſatis dignum principatu exiſtimas: apud me verò non eximiæ corporis formæ premium eſt regnum; ſed animi virtuti; Et eum requiro, qui hac ſit perfectè excultus; pietatéque ac iuſtitiâ, obedientiâ & fortitudine animum exornatus.

6. *Ea plus habent admirationis, quæ mole minimum.* S. Auguſtinus l. 22. de Ciuit. Dei, cap. 24.] Plus enim, ait, apicularum & formicularum opera ſtupemus. quàm immenſa corpora balænarum. Eodem iſtud Plinij l. 11. natur. Hiſt. c. 2. *Rerum natura nuſquam magis, quàm in minimis tota eſt*: quippe diuinus Artifex, (vt animaduertit Ariſtoteles lib. 1. de Partibus Animalium c. 5.) ita magnus eſt in magnis rebus, vt minor non ſit in paruis. Magnus quidem & mirabilis eſt Deus, in Elephantis, Leonibus, Elementis, Cælis: at non minus mirabilis, in araneis, apibus, muſcis; in fœtu dum in vtero formatur, in pullis perdicum & aliarum volucrum, in Remorâ, Echyneide, & alijs ſexcentis. Vide, ſi placet, quæ diximus ad illud: *Omnis res natura digna eſt ſui contemplatione.* Titulo *de Naturâ*, diſtinct. 5. num. 9.

DISTINCTIO IX.

De Numero.

1. N*Vmerus eſt plures vnitates.* Sumitur ex 3. Phyſic. c. 7. t. 66.] Vbi diſtinguens Philo-

ſophus inter vnum & numerum, inquit: *vnum, quidquid id fuerit, eſt indiuiduum, vt homo eſt vnus homo & non multi: numerus verò plures ſunt aliquotue vnitates.* Pro cuius intelligentiâ notandum eſt, Numerum eſſe triplicem; primus eſt numerus numerans, qui eſt intellectus. Secundus numerus numeratus, ſuntque res, quæ numerantur, vt quatuor homines, ſex equi. Tertius numerus formalis, qui eſt id, à quo iſti homines vel equi dicuntur quatuor, vel ſex: Hic numerus formalis eſt duplex, prior *prædicamentalis*, qui conſtat ex vnitatibus prædicamentalibus: reſultant autem huiuſmodi vnitates prædicamentales ad diuiſionem quantitatis continuæ; tot ſcilicet, in quot diuiditur continuum, iuxta illud:

2. *Numerus efficitur diuiſione quantitatis.*] Sumitur ex eodem capite & textu, ac refertur à Fonſecâ in 5. Metaph. c. 13. q. 4. ſect. 1. vbi ait, vnitates numerales quibus quantitates continuæ numerantur, peculiari ſibi ratione numeralium rationem vindicare; numerum etiam, qui earum multiplicatione conficitur, Numeri vocabulum velut proprium ſuo iure ſibi poſcere. Poſterior numerus eſt *tranſcendentalis*, qui reperitur in omnibus rebus, in quibus eſt vnitas tranſcendentalis, quæ eſt proprietas entis, ex cuius multiplicatione iſte numerus conſurgit. Porro de vtroque hoc numero formali, ſiue prædicamentalis ille ſit, ſiue tranſcendentalis verum eſt aſſignatum ante pronunciatum; ſcilicet, numerum eſſe plures vnitates. Eodem ſenſu dixit Commentator, in caput & textum citatum, libri tertij Phyſicorum, commento ſcilicet 68.

3. *Numerus eſt aceruus vnitatum.*] Quibus verbis (inquit Fonſeca in l. 5. Metaph. c. 13. q. 4. ſect. 4.) interpretari videtur Commentator, definitionem illam Numeri, quam tradit Ariſtoteles l. 10. Metaph.

cap. 3. *Numerus eſt multitudo ſeu pluralitas vnitatum*; quam Propoſitionem vſurpant Gregorius Nyſſenus in libro de Hiſtoriâ ſex dierum, & Damaſcenus in ſuâ Logica. Similia de Numero habet Ariſtoteles eodem libro 10. Metaph. c. 9. & libro 8. cap. 3. vbi dicit, *Numerum non eſſe vnum, ſed ſicut cumulum.* Cæterum omnes hæ numeri deſcriptiones, ſumptæ ſunt (teſte Fonſeca loco cit.) ex illâ libri ſeptimi Elementorum Euclidis.

4. *Numerus eſt ex vnitatibus compoſita multitudo.*] In quæ verba Clauius, Cum numerus ſit ex vnitatibus compoſita multitudo, manifeſtum eſt, inquit, numerum quemlibet tot habere partes, quot ſunt vnitates eum conſtituentes; ita vt vnitas ſit pars cuiusvis numeri denominata ab ipſo numero, cuius eſt pars: vt numerus 8 compoſitus ex 8 vnitatibus, diuiditur in totidem partes, nimirum in 8 vnitates, quarum quælibet, octaua pars dicitur octonarij, ac proinde,

5. *Vnitas omnem numerum metitur.*] Axioma iſtud ex lib. 7. Elementorum Euclidis num. 5. refert Ariſtoteles l. 5. Metaph. cap. 6. Ratio eſt; quia vnitas ſumpta toties, quoties ſunt in numero poſito vnitates, ipſum numerum conſtituit. Quamobrem ipſum metitur per vnitates, quæ in ipſo ſunt; hoc eſt, per ipſummet numerum ex ſuis vnitatibus conſtitutum.

6. *Omnes numeri differentes eſſentialiter differunt.*] Ita loquuntur tã Arithmetici, quàm Philoſophi omnes, teſte Suarez diſp. 41. Metaph. ſect. 4. num. 10. Ratio eſt; quia additio vnitatis formaliter diuerſificat diuiſibilitatem Numeri, cuius ſignum eſt; quia facit ex pari imparem, & è conuerſo. Item hinc fit, vt vnus numerus diuiſibilis ſit in duas partes æquales, & non alius; Et vnus tantum in vnitates,

alius etiam in numeros, alius partim in vnitates, partim in numeros. Præterea vt quidam numerus eandem ſummam producat ſiue addatur ſibiipſi, ſiue multiplicetur in ſeipſum; alius verò minimè: vt v. c. ſiue addas 2 ad 2, ſiue multiplices duo per duò prouenient 4. At verò ſi addas 3 ad 3. prouenient 6. & ſi multiplices 3 per 3. non 6 prouenient ſed 9. quæ eſt proportio ſeſquialtera. Item ſi addas 4 ad 4 habebis 8, at ſi multiplices 4. per 4. non habebis 12. duntaxat, quæ eſt proportio ſeſquialtera, vt in priori exemplo, ſed 16 quæ dupla proportio eſt. Similes proprietates, & proportiones ſpecie differentes inueniuntur in numeris quibuſcunque diuerſis. Iuxta hunc ſenſum facilis eſt explicatio iſtius:

7. *Vltima vnitas eſt forma numeri.*] Commune iſtud pronunciatum refertur à D. Thomá 8. Metaphyſ. ad textum 20. Intelligitur autem & verum eſt, in ordine ad rationem, quæ in ſingulis numeris concipit ordinem vnitatum, inter quas ea, quæ eſt vltima, cenſetur numerum complere, & ab alijs illum diſtinguere; ſicuti forma complet rei eſſentiam, eamque in certo gradu ac ſpecie quaſi indiuiſibiliter conſtituit. Et hinc ab Ariſtotele, dictum eſt, 8. Metaph. cap. 5. t. 11. *Species rerum ſe habent ſicut numeri*; quia nimirum vltima vnitas numerum in ſuâ ſpecie conſtituit, per modum formæ determinantis ſubiectum: quo fit, vt multitudo priorum vnitatum ſuo modo comparetur ad vltimam, vt quid actuabile per illam. Quâ etiam de causâ per additionem vel ſubtractionem vltimæ vnitatis non manet eadem ſpecies; ſed mutatur, & alia fit, atque alia. Lege, ſi placet, Suarez diſp. 41. Metaph. ſect. 5. n. 12. & quæ diximus ſupra Titulo *de Ente vno*, diſtinct. 9. num. 5.

8. *Omnis numerus eſt par vel impar.* Eſt commune axioma Philoſophorum.] Dicitur autem numerus eſſe par; qui bifariam diuiditur: Impar verò, qui bifariam non diuiditur, vel qui vnitate differt à pari, quoniam numerus eſt ex vnitatibus compoſita multitudo. Porro, vtrum diuidatur in parem & imparem velut in proprietates, an verò vt in differentias eſſentiales, diſputant Philoſophi: *Multi enim*, inquit Suarez, *attribuunt hoc diſiunctum numero, vt paſſionem eius: alij verò, & fortaſſe probabilius, exiſtimant eſſe differentias diuiſiuas*, diſp. 41. Metaph. ſect. 4. num. 14.

9. *Tria ſunt omnia.* l. 1. de Cælo t. 2.] Probat ibidem Ariſtoteles, primo quia omnia perficiuntur his tribus, principio, medio, fine. 2° quia Dijs ſacrificantes, quibus debentur omnia, tribus vti conſueuerunt, Chaldæi, Auro, Thure, Myrrhâ; Græci, arâ, hoſtiâ, igne: vnde Virgilius Eclogâ 8. *Numero Deus impare gaudet.* Tertiò, quia ternarius eſt primus numerus, cui ſolemus tribuere appellationem, *omnes.* Nam de duobus non dicimus omnes; ſed aliquot, vel ambo, de tribus dicimus, *omnes.* Senſus ergo pronunciati eſt, numerum ternarium eſſe numerum perfectionis; quia perfectum id dicitur, quod habet omnia, vt explicatum eſt, Titulo *de Perfectione.*

DISTINCTIO X.

De Toto & Partibus in genere.

1. *Totum & perfectum ſunt penitus idem.*] Refertur hoc dictum à S. Ioanne Damaſceno l. 3. de Fide c. 7. & citari ſolet ex l. 3. Phyſ. t. 64. vbi Philoſophus id abſolutè non enunciat; ſed ait: *Totum*

& perfectum aut idem penitus ſunt, aut naturam finitimam habent: reuera tamen abſolutè proponi poteſt, vt ſit communiter à Philoſophis & Theologis, & intelligi tam de Toto ſimpliciter, quàm de Toto ſecundum quid: Nam Totum ſimpliciter eſt in eodem genere perfectum ſimpliciter; totum ſecūdum quid, eſt perfectum ſecundum quid, vt patet ex vnâ vtriuſque definitione; Etenim ex communi ſenſu, *Totum eſt, cui nihil deeſt*; ſiue vt ait Ariſtoteles ibidem tex. 63. *Cuius nihil eſt extra*. Vide, ſi placet, quæ diximus, Titulo *de Perfectione*, diſtinct. 1. & 2.

2. *Totum non cognoſcitur ignoratis partibus.*] Sumitur ex l. 1. Phyſic. t. 35. & intelligitur præcipuè de cognitione diſtinctâ actuali, quæ haberi non poteſt, niſi per cognitionem ſingularum partium, ex quibus Totum per ſeſe componitur: quemadmodum enim ſe res habet ad eſſe, ita ad cognoſci: ac proinde ſicuti ex coniunctione partium reſultat entitas Totius, ita ex earundem cognitione Totius cognitio habetur; vt fuſiùs explicabitur, Titulo *de Potentiâ cognoſcitiuâ*. Ex hoc Pronunciato fit ratio perſpicua, cur Theologi poſt tractationem de Deo vno & trino, non agant immediatè de Incarnatione Chriſti; ſed alia gratiæ & creationis opera præmittant: cum tamen, ſiue altitudinem materiæ & dignitatem ſpectes, ſiue coniunctionem ad Deum conſideres, nobiliſſima illa de Chriſto diſputatio, immediatè poſt materiam de Deo vno & trino videatur collocanda: Etenim Chriſtus verus eſt Deus & homo, ex diuinâ & humanâ natura ineffabili modo compoſitus; ac proinde oportet prius diſputare de extremis ſingulis, quàm de eorum coniunctione agatur: cum non poſſit id, quod ex diuerſis rebus componitur, diſtinctè agnoſci, ſi res illæ, quæ in eam compoſitionem veniunt, ignorentur. Vide, ſi

placet, Suarez in Præfatione commentarij tertiæ partis, vbi ait, D. Thomam ſimilem ob cauſam in 1. p. prius de ſpirituali & corporeâ creaturâ, quàm de homine, qui ex vtrâque conſtat, diſputare. Et generatim, eam ob cauſam, *Omnis ſcientia methodicè prius agit de extremis ſimplicibus, quàm de compoſitis.*

3. *Totum ſapit naturam ſuarum partium.*] Vulgare iſtud ſumitur etiam ex 1. Phyſic. t. 35. & 36. ratio illius ex eo colligi poteſt; quoniam *& pars eſt in Toto, & Totum in ſuis partibus*, vt dicitur l. 4. Phyſ. t. 23. obtinet autem præcipuè locum, quoad partes principales, ex quibus per ſe totum componitur: non item quoad minus principales & accidentarias. Eodem ſenſu vera eſt illa communis propoſitio, ex 5. Phyſic. citari ſolita: *Quod conuenit Toti ſecundum partem dicitur etiam de Toto.* Clariùs ea docet lib. 1. de Cælo t. 34. Celebre eſt vtrumque pronunciatum in materiâ morali: Solent enim vt plurimum homines, quamlibet ſocietatem aut congregationem (quæ eſt Totum aliquod vnitate ordinis) iudicare ex ſingulis eius membris ſeu partibus, quæ ſunt ſingulæ eiuſdem ordinis perſonæ; vbi tamen conſideretur oportet, quod monet Regula 76. Iuris in ſexto: *Delictum perſonæ redundare non debet in detrimentum Eccleſiæ*: non enim ex priuati alicuius delictis tota ſtatim congregatio iudicanda & condemnanda eſt.

4. *Omnis pars eſt propter ſuum Totum.*] Sumitur ex l. 2. Phyſ. t. 31. & verum eſt in ſenſu formali nempe, quâ pars eſt: Eatenus enim ordinatur ad ſuum totum, & eſt propter perfectionem totius: partes enim ſunt quaſi materia totius, vt docet D. Thomas 1. p. q. 65. a. 2. & mox explicabitur. Iuxta hunc ſenſum explicari poteſt Ariſtoteles l. 1. Polit. vbi docet, *Totum prius eſſe, quàm partes neceſſariũ eſt*: ordine videlicet dignitatis & intentionis; quo modo

domus prior eſt ſuis partibus, vt inter alia oſtendit Philoſophus ibidem: non verò executionis ordine vel temporis. Vide, ſi placet, quæ diximus ad illud: *Finis eſt primum in intentione, vltimum in executione.* Tit.13. diſtinct.2.

5. *In toto partem non eſt dubium contineri.*] Eſt hæc Regula 80. Iuris in 6, quæ ibidem intelligitur & explicatur propriè de Toto actuali, latè & moraliter ſumpto: poteſt nihilominus applicari cuicunque Toti, ſiue id phyſicum ſit, & actuale; ſeu metaphyſicum & potentiale; ſeu denique morale. Nam totum actuale refertur ad ſuas partes, quas actu continet, vt animal v. c. reſpectu ſui generis & differentiæ; Totum potentiale refertur ad partes ſubiectas, quas potentiâ continet; vt animal prout refertur ad ſuas ſpecies, hominem & brutum, quas poteſtate complectitur: Sic etiam domus cenſetur non phyſicè modo; ſed etiam moraliter continere omnia, quæ in domo ſunt; vt ſi quis dicatur eiectus eſſe à totâ domo, cenſebitur etiam eiectus à patre-familias, qui eſt præcipua pars domus.

6. *Pars ſe habet ad Totum, ſicut materia ad formam.* Sumitur ex l.2. Phyſic. t. 31.] Vbi in genere cauſæ materialis dicuntur conſtitui litteræ reſpectu ſyllabarum, compoſita phyſica reſpectu artefactorum, elementa reſpectu mixtorum, & generatim omnes partes reſpectu ſui Totius: ſiquidem hæc omnia habent ſe tanquam materia ex quâ: nam ex litteris ſyllabæ, ex elementis mixta, ex partibus totum integratur. Vnde D. Thomas 4. Phyſic. lect. 12. t. 67. dicit, partes cōparari ad Totum, veluti imperfectum ad perfectum; qualis eſt comparatio materiæ ad formam. Eodem ſenſu Ariſtoteles l. 3. Phyſic. c. 6. t. 65. inquit: *Pars eſt materia Totius*; quia nimirum ex partibus Totum cōponitur, quod eſt eſſe materiā

ex qua. Vide, ſi placet, D. Thomam 3. p. q. 90. a. 1. in Corp. Iuxta hanc quoque explicationem intelligendum eſt iſtud: *Senarius non eſt bis tria; ſed ſemel ſex.* 3. Metaph. c. 14. Nempe in ſenſu formali; quia non propriè vera numerorum ſpecies componitur ex alijs, loquendo formaliter; ſed tantum materialiter, vt rectè notat Suarez, diſp. 41. Metaph. ſect. 4. num. 40.

7. *Omnis pars turpis eſt, quæ non congruit ſuo Toti.* S. Auguſt. l. 3. Confeſſ. c. 8.] Ratio eſt; quia bonitas cuiuſlibet partis conſideratur in proportione ad ſuum Totum, cum omnis pars ſit propter ſuum Totum vt explicatum eſt. Hinc cum omnis homo ſit pars illius Reipublicæ in quâ viuit, fieri non poteſt, vt aliquis homo ſit bonus, niſi bene proportionatus ſit bono communi. Hinc etiam omnis ille, *qui quærit bonum commune, quærit & proprium.* Vt eſt in veteri diuerbio; quia nimirum bonum commune eſſe non poteſt, ſine bono proprio, vt notat D. Thomas 1. 2. q. 92. a. 1. ad 3. Atque hac de causâ antiqui Romani malebant eſſe pauperes in diuite Imperio, quàm diuites in paupere Imperio, vt notat Valerius Maximus, lib. 4. c. 4. Tit. *de Æliâ familiâ.*

8. *Pars ignobilior eſt propter nobiliorem.* Sumitur ex l. 1. Polit. c. 5.] Vbi & plantæ dicuntur eſſe animalium causâ, & cætera animalia causâ hominum, & generatim omne deterius eſſe gratiâ melioris, vt explicatũ eſt, Tit. *de Causâ Finali*, diſtinct. 7. Sic etiam ſenſus in homine eſt propter intellectum, & pulmo propter cor, & ita de cæteris: immediatè videlicet & proximè: mediatè enim & vltimatò quælibet pars, etiam minutiſſima & viliſſima ordinatur ad perfectionem Totius. Plura de hac re leges, ſi placet, ſupra, diſtinct. citatâ.

9. *Totius perfectio eſt recta partium conſtitutio.*]

Quoniam Totum nihil aliud eſt, quàm omnes & ſingulæ partes inter ſe vnitæ & compoſitæ, quò melior & aptior ea partium compoſitio fuerit, eò maior Totius perfectio conſurget. Et è conuerſo, niſi partes rectè inter ſe proportionatæ & coaptatę ſint, Totum bene conſiſtere non poterit: ſublato enim ordine & harmoniâ partium, tollitur etiam cōpoſitio Totius; ſicuti poſitis rectè omnibus partibus integrantibus ponitur Totum. Vide, ſi placet, D. Thomam 1. 2. q. 92. a. 1. ad 2.

10. *Eadem eſt virtus Principis & boni viri.* lib. 3. Politic. c. 3.] Nempe in ordine ad commune bonum Reip. cuius vterque eſt membrum, iuxta ſenſum axiomatis præcedentis. Quemadmodum enim fieri non poteſt, vt proſperæ res ciuitatis bono ſitæ ſint loco, niſi virtute præditi ſint illi, qui velut capita & partes præcipuæ, in eâ principatum gerunt; ita neque diu bene habere poterunt, ſi ciues, qui ſunt partes minus principales, viri boni munere nō fungantur; in quantum videlicet ad bonum communitatis requiritur. Item ad officia viri boni pertinet, non tantum bene ſubjici; ſed etiam poſſe principari. Iuxta illud: *Cuius boni eſt, poſſe & præeſſe & ſubeſſe.* l. 3. Politic. c. 5. ac proinde in virtute boni viri virtus Principis includitur. Vide, ſi placet, D. Thomã 2. 2. q. 47. a. 11. ad 1. & 2.

11. *Eadem eſt ratio totius & partium.* l. 1. de Cælo tex. 19.] Verum eſt, iuxta explicationem præcedentis, & locum præcipuè obtinet in partibus ſimilaribus ſiue homogeneis: Hæ enim eiuſdem naturæ ſunt cum ſuo Toto, imò plerumque eiuſdem nominis: quælibet enim pars carnis caro eſt, & quælibet gutta aquæ eſt ac dicitur aqua.

DISTINCTIO XI.

De compoſitione & diuiſione generatim.

1. **V**NUmquodque ex ijs componitur, in quæ reſoluitur. Sumitur ex l. 6. Phyſ. t.3.] Intellige vel de analyſi reali, vt cum totum aliquod reipſa in ſuas partes reſoluitur, ſiue naturales, ſi totũ naturale ſit, ſiue artificiales, ſi totum ſit artefactum: vel de analyſi rationis, quâ Totum non realiter; ſed tantum per intellectum reſoluitur in ſuas partes, conſideratione ſcilicet, & mentis deſignatione. Eodem modo:

2. *Vnumquodque diuiditur in ea, ex quibus componitur.*] Actu ſcilicet vel potentiâ. Sumitur ex 1. Phyſic. tex. 65. Sic Totum quantum, ſeu integrum diuiditur in partes integrantes, Totum eſſentiale in partes eſſentiales: Totum vniuerſale in partes ſubiectas. Eadem ratione, vel actu reſoluitur, vel reſolui poteſt vnumquodque in ea, ex quibus componitur; iuxta explicationem præcedentis.

3. *Magnitudo, motus, & tempus æqualiter componuntur.*] Nempe quoad compoſitionẽ ex partibus diuiduis vel indiuiduis. Sumitur ex 6. Phyſ. c.1. vbi probat Ariſtoteles, motum non cõponi ex partibus indiuiſibilibus, ſed indiuiduis; quia magnitudo, ſeu ſpatium, per quod fit, & tempus in quo fit motus, cõponũtur ex partibus diuiſibilibus: Ergo & motus; quia inter ſe hæc tria, quoad compoſitionem reciprocantur. Eodem ſenſu:

4. *Magnitudo, motus & tempus æqualiter diuiduntur.*] Sumitur ex eodem cap. & ſignanter ex textu 4. vbi *eiuſdem rationis eſt*, inquit, *magnitudinem, tempus & motũ, ex indiuiduis coaleſcere, & in indiuidua diuidi,*

vel nullum. Quod ex eo probatur; quia motus (ſcilicet localis phyſicus) fit per magnitudinem, & partes motûs per partes magnitudinis. Item motus fit in tempore, & partes motus, per partes temporis, cum æquali omnium proportione. Quapropter: *Spatium finitum non tranſitur tempore infinito*, & contra: *Spatiũ infinitum non tranſitur tempore finito.* Ratio eadẽ eſt, quæ præcedentium; quia vt cap. 2° probare pergit, motus, tempus, & magnitudo eodem modo ſe habent, quoad rationem finiti vel infiniti; ita vt ſi vnum ſit finitum, vel infinitum potentiâ vel actu, ſit quoq; & alterum; & contra.

5. *Multa parua ipſum magnum ſunt.* 4. Phyſ. t. 53.] Ex quo ſumptũ eſt vulgare illud: *Ex multis paruis vnũ magnũ conſtituitur*: quemadmodũ enim magnũ quodcunque corpus, v. c. poteſt in complures particulas diuidi; ita ex multis particulis in vnum coëuntibus, quid magnum conſurgit iuxta illud Ouidij:

Flumina magna vides paruis de fontibus orta;
Plurima collectis multiplicantur aquis.

Intelligitur itaq; de magnis & paruis dicẽtibus mutuam ad ſeſe relationem Totius & partis, in eodem genere: valetque in illos, qui ex ignorantiâ vel neglectu, ea quæ videntur modica, contemnunt, ſine quibus tamen magna conſtare non poſſunt.

6. *Non omne componens eſt pars compoſiti.*] Indicatur hoc dictum à D. Thoma 3 p. q. 2. a. 4. vbi negat Verbum diuinum dicendum eſſe partem Chriſti, etſi Perſona ex duabus naturis dicatur eſſe compoſita. Ratio eſt, tum quia nomen partis ex vi ſuæ ſignificationis dicit quid incompletũ, & imperfectius Toto, ac dependẽs aliquo modo ab aliâ parte; quod omnibus cõponentibus, vt Verbo diuino, conuenire non poteſt. Vnde D. Aug. l. 3. cont. Maxim. c. 10. *Chriſtus*, ait, *vna perſona eſt, gemina ſubſtãtia; nec tamẽ Deus pars*

huius perſona dici poteſt; alioqui Filius Dei, antequam acciperet formam ſerui non erat Totum. Tum etiam; quia, vt docent Philoſophi, linea ſuo modo componit ſuperficiem, ſimul cum alijs partibus; quamuis illa non ſit pars; & punctum componit partes lineæ; cum tamen non ſit pars lineæ: Et ſubſiſtentia cum naturâ rationali componit perſonam, & ſuppoſitum; quamuis non ſit pars; ſed modus vel terminus naturæ.

7. *Illud non diuiditur, quod nullo modo eſt vnum.* Sumitur ex l. 5. Metaph. t. 31.] Ratio eſt; quia quidquid diuiditur id in ſenſu compoſito totum aliquod eſt: quod autem nullo modo eſt vnum, id neque vnũ Totum eſt, vt docet Ariſtoteles loco citato: ac proinde propriè diuidi non poteſt: ponitur enim iam ante diuiſum; cum non ſit vnum; ſed multa: vnum autem & multa opponuntur, vt docet Ariſtoteles 4. Metap. c. 2. & explicatum eſt, Tit. 3. diſt. 2.

DISTINCTIO XII.

Pronunciata ex loco Totius & Partium.

1. P*Oſitis omnibus partibus integrantibus ponitur.* Totum 2. Top. loco 2.] Verum eſt generatim, ſi partes certo ordine diſpoſitæ ſint, & eo quo par eſt modo, vnitæ. Sic ex militibus & ducibus ordinatis inter ſe componitur exercitus: Ex materiâ & formâ vnitis conſtituitur Totum eſſentiale Phyſicũ, ex partibus lineæ linea, & ita in alijs.

2. *Sublatâ quâcunque parte integrante tollitur Totum,* ibidem.] Nempe qua Totum ſeu integrum eſt: non enim manet amplius totum in ſuâ integritate, etiamſi pars illa minima fuerit: poteſt nihilominus

Totum aliquod, v. c. compoſitum humanum manere in ſuâ naturali conſtitutione, ſublatâ parte aliquâ minus principali, vt conſtat: non tamen erit omninò integrum; ſed aliquâ ſui parte deſtitutum.

3. *Poſito Toto integro, ponuntur omnes partes.* ibid.] Ratio eſt, quia totum conſtituitur ex ſuis partibus: itaque vbicunque eſt Totum, ibi etiam neceſſariò ſunt partes, ex quibus integraliter aut etiam eſſentialiter conſtat hoc Totum; Hæ ſiquidem naturâ priores ſunt ſuo Toto; quo modo ſupra diximus, *Imperfectiora eſſe priora perfectis*, Titulo *de Perfectione*, diſtinct. 3.

4. *Sublato toto integro aliqua ſaltem pars tollitur.* ibidem.] Senſus eſt, ſublatâ integritate alicuius rei, neceſſariò quoque aliquam eius partem eſſe ſublatam; nimirum, quâ abſente res ſuâ integritate caret. Ex dictis colligitur, falſam eſſe vulgarem iſtam propoſitionem: *Quod non eſt cauſa Totius, non eſt cauſa partium*; quia ſublata integritate non tolluntur omnes partes totius; ſed aliquæ duntaxat. Simili modo fallacem videri iſtam: *Quod eſt cauſa Totius, eſt cauſa partium*: quia cauſa Totius eſſentialis, v. c. pater reſpectu filij, non eſt cauſa partium eſſentialium: cum nec ſit cauſa Materiæ, nec Formæ, quæ ambæ creatæ ſunt à Deo: item qui compleuit opus ab alio inchoatum, v. c. domum, non eſt cauſa partium omnium eiuſdem domus. Vide Fonſecam l. 7. Dialect. c. 17. poteſt tamen veritas huius Propoſitionis aſſeri hoc modo: Quod non eſt cauſa, etiam remota & inadæquata Totius, non eſt cauſa partium.

5. *Omne Totum eſt maius ſuâ parte.* Euclides l. 1. Element. axiomate nono.] Generale illud principium lumine naturali per ſe ita notum eſt, vt qui terminos intelligit, ignorare illud non poſſit: cum enim, pars à Toto ablata, relinquat adhuc aliquid, ne to-

huius perſonæ dici poteſt; alioqui Filius Dei, antequam acciperet formam ſerui non erat Totum. Tum etiam; quia, vt docent Philoſophi, linea ſuo modo componit ſuperficiem, ſimul cum alijs partibus; quamuis illa non ſit pars; & punctum componit partes lineæ; cum tamen non ſit pars lineæ: Et ſubſiſtentia cum naturâ rationali componit perſonam, & ſuppoſitum; quamuis non ſit pars; ſed modus vel terminus naturæ.

7. *Illud non diuiditur, quod nullo modo eſt vnum.* Sumitur ex l.5. Metaph. t.31.] Ratio eſt; quia quidquid diuiditur id in ſenſu compoſito totum aliquod eſt: quod autem nullo modo eſt vnum,id neque vnũ Totum eſt, vt docet Ariſtoteles loco citato: ac proinde propriè diuidi non poteſt: ponitur enim iam ante diuiſum; cum non ſit vnum; ſed multa: vnum autem & multa opponuntur, vt docet Ariſtoteles 4. Metap. c.2. & explicatum eſt, Tit.3. diſt. 2.

DISTINCTIO XII.

Pronunciata ex loco Totius & Partium.

1. P*Oſitis omnibus partibus integrantibus ponitur.* Totum 2. Top. loco 2.] Verum eſt generatim, ſi partes certo ordine diſpoſitæ ſint, & eo quo par eſt modo, vnitæ. Sic ex militibus & ducibus ordinatis inter ſe componitur exercitus: Ex materiâ & formâ vnitis conſtituitur Totum eſſentiale Phyſicũ, ex partibus lineæ linea, & ita in alijs.

2. *Sublatâ quâcunque parte integrante tollitur Totum,* ibidem.] Nempe qua Totum ſeu integrum eſt; non enim manet amplius totum in ſuâ integritate, etiamſi pars illa minima fuerit: poteſt nihilominus

Totum aliquod, v. c. compoſitum humanum manere in ſuâ naturali conſtitutione, ſublatâ parte aliquâ minus principali, vt conſtat: non tamen erit omninò integrum; ſed aliquâ ſui parte deſtitutum.

3. *Poſito Toto integro, ponuntur omnes partes.* ibid.] Ratio eſt, quia totum conſtituitur ex ſuis partibus: itaque vbicunque eſt Totum, ibi etiam neceſſariò ſunt partes, ex quibus integraliter aut etiam eſſentialiter conſtat hoc Totum; Hæ ſiquidem naturâ priores ſunt ſuo Toto; quo modo ſupra diximus, *Imperfectiora eſſe priora perfectis*, Titulo *de Perfectione*, diſtinct. 3.

4. *Sublato toto integro aliqua ſaltem pars tollitur.* ibidem.] Senſus eſt, ſublatâ integritate alicuius rei, neceſſariò quoque aliquam eius partem eſſe ſublatam; nimirum, quâ abſente res ſuâ integritate caret. Ex dictis colligitur, falſam eſſe vulgarem iſtam propoſitionem: *Quod non eſt cauſa Totius, non eſt cauſa partium*; quia ſublata integritate non tolluntur omnes partes totius; ſed aliquæ duntaxat. Simili modo fallacem videri iſtam: *Quod eſt cauſa Totius, eſt cauſa partium*: quia cauſa Totius eſſentialis, v. c. pater reſpectu filij, non eſt cauſa partium eſſentialium: cum nec ſit cauſa Materiæ, nec Formæ, quæ ambæ creatæ ſunt à Deo: item qui compleuit opus ab alio inchoatum, v. c. domum, non eſt cauſa partium omnium eiuſdem domus. Vide Fonſecam l. 7. Dialect. c. 17. poteſt tamen veritas huius Propoſitionis aſſeri hoc modo: Quod non eſt cauſa, etiam remota & inadæquata Totius, non eſt cauſa partium.

5. *Omne Totum eſt maius ſuâ parte.* Euclides l. 1. Element. axiomate nono.] Generale illud principium lumine naturali per ſe ita notum eſt, vt qui terminos intelligit, ignorare illud non poſſit: cum enim, pars à Toto ablata, relinquat adhuc aliquid, ne to-

tum omninò auferatur, perſpicuum eſt, omne Totũ, quod reuera Totum eſt, & partibus conſtat, hoc, vt ſic, eſſe qualibet ſuâ parte maius. Fuit tamen paucis abhinc annis quidam non poſtremæ notæ Philoſophus, qui propoſitum axioma, eo ſenſu, quo cõmuniter efferri ſolet, in publicâ diſputatione negare non erubuit; eò, quod in infinito, vt aiebat, non concederetur ab omnibus. Sed reuera nodum quærebat in ſcirpo, & meminiſſe oportebat, Mathematicos (quibus hoc pronunciatum maximè ſolenne eſt) tantum agere de quantitate finitâ, ac terminatâ, in qua axioma prædictum ab omnibus conceditur. Quinimò, poſito, quod dari poſſit infinitum. Poterit adhuc vnum infinitum eſſe maius altero *materialiter*, id eſt, poterit habere plus materiæ, quam alterum, vel pluribus conſtare rebus quàm alterum; licet non *formaliter*, id eſt, in ratione infiniti, propterea, quod hoc velint conſiſtere in indiuiſibili: vt ſi infiniti darentur homines, quorum ſinguli habeant duos oculos, 10. digitos, mille capillos, &c. erunt plura infinita, quorũ vnum maius altero materialiter non formaliter. Idem porro dici poſſe videtur, de Toto reſpectu partium in infinito. Vide, ſi placet, Scotum in 2. diſt. 1. q. 3. Ex hoc principio varia deducuntur minus generalia. Vt.

6. *Plura bona anteponenda ſunt paucioribus*. 3. Top. cap. 2.] Nimirum quando pauciora in ijs, quæ plura ſunt, continentur, vt contingit in bonis eiuſdem generis: v. c. eruditio cum virtute præferenda eſt eruditioni ſoli.

7. *Quod vniuerſe bonum eſt, melius eſt eo, quod alicui eſt bonum*. l. 3. Top. c. 1.] In eodem videlicet ordine & proportione bonitatis, vt pluribus explicatum eſt ad illud: *Bonum commune præferendum eſt bono priuato.*

8. *Quod ad plura vtile eſt, melius eſt, quam quod ad pauciora.* l.3. Top. c.3.] Verum eſt eodem ſenſu quo dictum præcedens: poteſt etiam intelligi abſolutè: quo modo aqua v. c. melior eſt quam mel. Vnde illud eſt à Pindaro vſurpatum: *Aquam eſſe optimam.* Vide Fonſecam l.7. Dialect. c.36.

9. *Quiſquis poteſt id, quod eſt maius, poteſt etiā quod eſt minus.*] Celebre iſtud & commune omnium Doctorum adagium refertur à Simplicio in 8. Phyſic. t.39. Intelligitur autem de maiore & minore eiuſdem generis & ordinis: in hoc enim qui poteſt maius, cæteris paribus poteſt & minus. Ratio, quia in vtroque remanet proportio maioris inæqualitatis, quæ requiritur & ſufficit ad actionem, vt explicatum eſt ſupra Titulo *de Cauſâ efficiente*, diſtinct. 4. Non autem intelligi debet de maiore & minore in rebus diuerſi generis aut ordinis: homo enim poteſt ratiocinari, quod maius eſt; non tamen volare quod eſt minus: Nec ſequitur, Petrus eſt peritus totius Philoſophiæ: Ergo etiam peritus eſt artis ſutoriæ; ſed bene infertur; Eſt peritus totius Philoſophiæ; Ergo & Logicæ vel Phyſicæ. Vide infra, Titulo 34. diſtinct. 3. num. 2.

TITVLVS XXII.

DE QVALITATE.

DISTINCTIO PRIMA.

Quid ſit Qualitas, & quæ eius ſpecies.

1. *Qualitas eſt, qua quidam dicuntur quales.*] In Categorijs c.8. Eſt hęc deſcriptio Qualitatis

per effectum formalem; qui quia nobis eſt notior, ideo non committitur in hac deſcriptione circulus, vt quidam voluerũt Philoſophi. Dicitur 1° *Quidam*, id eſt primæ quædam ſubſtantię; quia accidentia, cuiuſmodi eſt qualitas primò inſunt primis ſubſtantijs & per has ſecundis. Dicitur 2°, *dicuntur quales*, intellige primo formaliter; quo modo à calore dicimur calidi: non autem effectiuè; quo pacto etiam ab igne vel ſole dicimur calidi. 2° intellige in propriâ quæſtione Qualitatis; quo excluduntur cætera accidentia à quibus communi quadam ratione, & impropriè dicimur etiam Quales: à Qualitate verò propriè & peculiari modo. Pro cuius explicatione notandum eſt, ad Qualitatem propriè dictam, prout conſtituit tertium prædicamentum, primo neceſſarium eſſe, vt ſit forma accidentaliter determinans rem, & per hoc excluduntur differentiæ & formæ ſubſtantiales & eſſentiales. 2° requiri vt propriè determinet & intrinſecè, id eſt, vt afficiat ſubiectum vel in ſeipſo, vel in ordine ad operationem; & per hoc excluditur primo Quantitas, quæ non propriè determinat ſubiectum; ſed ipſa potius determinatur à Figurâ, quæ eſt quædam qualitas. 2° Actio, Locus, Habitus, &c. quæ extrinſecè tantum afficiunt, agens, locatum, &c. 3° excluduntur Relationes, quæ afficiunt ſubiectum in ordine ad terminum, item, Vbi, Situs, & Duratio, quæ in ordine ad tempus, locum, & ſpatium. Conſule, ſi placet, Conimbricenſes in hũc locum, Rubium, Hurtado, & alios.

2. Diuiduntur in 4 ſpecies, prima eſt habitus, vel diſpoſitio, ſecunda naturalis potentia, vel impotentia, tertia patibilis qualitas vel paſſio, quarta Forma vel Figura. De his omnibus in genere agemus & ſpecie.

DISTINCTIO II.

Pronunciata de Qualitate generatim.

1. QValitas eſt perfectiua ſubſtantiæ.] Ortum habet pronunciatum iſtud ex definitione Ariſtotelicâ Qualitatis, vt notat Albertus Mag. in prædicamentis,c.1. Habet enim Qualitas inter omnia accidentia illud peculiare, quod cum omnia illa inſtituta ſint, ad præbendum ſubſtantiæ determinatum aliquem afficiendi modum, hæc per ſe primò ordinata ſit ad ornandam intrinſecè, & perficiendam ſubſtantiam, vt conuenienter affecta ſit in ſuo eſſe, vel in virtute agendi, vt pluribus explicatum eſt, diſt. 1.n.1. Vnde etiam eſt illud,

2. *Qualitas eſt forma ſubſtantiæ.*] Vti Qualitas inter omnia accidentia hoc ſibi peculiari titulo vindicat, quod ſubſtantiæ perfectio dicatur & ornamentum: ita ſimili ratione Forma ſubſtantiæ proprio ſibi titulo appellatur; licet omnia accidentia formæ quædam ſint ſubſtantiæ: Nam vti forma ſubſtãtialis eſt perfectio materiæ; ita Qualitas eſt forma accidentalis peculiari modo ſubſtantiam perficiens, item vti forma eſt ratiò operandi in compoſito ſubſtantiali, pari ratione Qualitas eſt ratio operãdi in compoſito accidentali; quia inter omnia accidentia ſolæ Qualitates ſunt actiuæ, licet non omnes

3. *Subſtantia nobilior nobiliores habet Qualitates.*] Vti quælibet ſubſtantia creata ſuas habet qualitates, à quibus perficitur, ita nobilior ſubſtantia qualitatibus dignioribus exornatur, vt patet inductione. Et ratio eſt; quia accidentia ſunt proportionata ſubſtantijs : nobiliores ergo ſubſtantiæ nobilioribus

ſunt affectæ qualitatibus, ideoque ſubſtantia quæuis dignitate eminere cenſetur, quæ qualitatum nobilitate præſtat; cum hæ ſint illis proportionatæ.

4. *Qualitas nobilior eſt Quantitate.*] Ratio eſt; quia dignitas accidentium deſumitur à dignitate effectus formalis, quem ex genere ſuo nata ſunt exercere erga ſubſtantiam cui accidunt; ſed Qualitas peculiari modo ex. rnat & perficit ſubſtãtiam. Item Qualitas conuenit nobilioribus ſubſtãtijs, v. c. Angelis, Quãtitas tantum materialibus. Præterea illud accidens, quod nobiliorem partem compoſiti ſequitur, maiorem obtinet perfectionem: at Qualitas nobiliorem ſequitur: Nam

5. *Qualitas formam conſequitur Quantitas materiã.*] Dicitur Quantitas peculiari ratione ſequi materiam; quia materia eſt prima radix molis illius corporeæ, ad quam cõſtituendam vel complendã per ſe Quantitas ordinatur: Qualitas verò formam conſequitur; quia ſicuti forma ſubſtãtialiter complet ac perficit eſſentiam rei, & confert principalem vim agendi; ita ſimiliter Qualitas accidentaliter eandem complet ac perficit, eſtque complementum perfectionis eius, tam in exiſtendo, quam in agendo. Vide, quæ diximus ſupra Tit. 21. diſtinct. 2. vbi plures huius rei allatæ ſunt rationes.

6. *Quale poſterius eſt Qualitate.* Alexãder Aphrod. in 5. Metaph. comment. 1.] Intelligitur de prioritate naturæ, quoad ordinem exiſtendi, eo modo, quo omne concretum poſterius eſt abſtracto, & omnis pars prior ſuo toto; vt perſpicuum eſt ex dictis, Tit. 21. diſt. 10 num. 4. & ſeq.

7. *Quale nobis notius eſt Qualitate.* Boëtius in prædicamentis.] Dicitur Quale *nobis*, non autem *naturâ* eſſe notius ipsâ Qualitate; quia vti naturâ eſt poſterius quoad eſſe, ita etiam quoad cognoſci: At *nobis*

eſt notius Quale in concreto, cognitione ſcilicet confusâ; quia accidens ſenſibile in concreto ſumptum eſt primum cognitum, ſecundum Philoſophos in 1. Phyſic. Ideoque rectè Ariſtoteles, iuxta ordinē diſciplinæ Qualitatem per Quale voluit declarare.

TITVLVS XXIII.
De Habitu in Genere.

DISTINCTIO PRIMA.
Variæ Habitus diuiſiones.

HAbitus in genere eſt qualitas, quâ bene vel male afficitur ſubiectum, & ad operādum diſponitur: idque vel imbecilliter; & eſt Diſpoſitio ſtrictè ſumpta; vel firmiter & eſt Habitus propriè dictus: hic,

1. Diuiditur in Infuſum & Acquiſitum, Habitus infuſus dicitur, qui per influxum ſolius Dei obtinetur, idque vel ex ſua natura poſtulat, & dicitur Infuſus per ſe; vel alio modo eſt producibilis per cauſam creatam, acciditque illi, quod aliquando à Deo infundatur, & dicitur Infuſus per accidens; Habitus acquiſitus eſt, qui per exercitium actuum à cauſa creata obtineri poteſt.

2. Habitus infuſus alius eſt intellectualis, alius non intellectualis. Ad illum pertinent, Fides, Lumē gloriæ, & alia dona ſupernaturalia noſtri intellectus; ad hunc ſpectant, Spes, Charitas, Gratia, & alia gratuita ornamenta voluntatis.

3. Habitus acquiſitus diuiditur in Intellectualem & Moralem, vel generaliùs in Cognoſcitiuum & Appetitiuum. 4. Habitus Intellectualis diuiditur in virtutem Intellectualem & non virtutem Intellectualem; Virtus Intellectualis eſt

habitus quo bene tantum vti poſſumus intellectualiter? id eſt, quo inclinamur tantum ad verum, ſiue ad veritatem ipſam infallibiliter attingendam; hæc ſubdiuiditur in quinque ſpecies, quæ ſunt, Habitus primorum Principiorum ſiue Intellectus, Scientia, Sapientia, Prudentia, Ars; Ita Ariſtoteles 6. Ethicorum c. 3. Habitus, qui non eſt virtus Intellectualis, etiam eſt duplex; Alius enim ſemper eſt malus, vt ſunt omnes habitus vitioſi, qui ſubiectantur in intellectu. Alius eſt indifferens ex ſeſe, quo nimirum bene & malè vti poſſumus intellectualiter; id eſt, qui non tantum ad verum inclinat, ſed, quantum eſt ex ſua ratione, inclinare etiam poteſt ad falſum, huc ſpectant, Fides humana, Opinio & Suſpicio.

5. Eodem ferè modo diuidi poteſt Habitus Moralis, vt patebit ex dicendis.

DISTINCTIO II.

Quid ſit habitus, & quod eius munus?

1. Habitus eſt, *quo benè vel malè nos habemus ad actus.* Sumitur ex lib 2. Ethic. cap. 5.] Habitus ex ſua natura facilitat operantem, & vt cum delectatione actus eliciantur, efficit; idque vel benè ſi bonus ſit: vel malè, ſi ſit vitioſus; ideóque per habitum bene nos vel male habere dicimur ad actus, quia per eum diſponimur vtrouis modo ad actus promptè & cum facilitate efficiendos. Vti enim habitus bonus diſponit ad actus bonos, ita ſimiliter malus ad actus facilitat vitioſos. Vt etiam notauit Ariſtoteles 5. Metaph. c. 20. & ex illo Suarez diſp. 42. Metaph. ſect. 3. n. 4. Licet verò capite citato loqua-

tur

tur Philoſophus de habitibus moralibus, quibus reguntur affectus: rectè tamen de intellectualibus etiam poteſt intelligi, extendendo vocem affectus ad omnem actum intellectus & voluntatis, vt bene notat Hurtado diſp. 16, de Anima ſect. 1. Sic per ſciẽtiam bene nos habemus ad actum intellectus, dum verum cognoſcimus: per errorem autem, qui habitus contrarius eſt, malè. Vide D. Thomam 1. parte, quæſt. 83. art. 2. in corpore, vbi vſurpat & approbat hoc pronuntiatum.

2. *Habitus non eſt neceſſarius ad ſubſtantiam actus, ſed ad facilitatem.* Traditur à D. Thoma 1. 2. q. 49. art. 3. & 4.] Intelligitur & verum eſt de habitu naturali propriè dicto, qui eſt qualitas quędam permanens, & de ſe ſtabilis in ſubiecto, per ſe ordinata primò ad operationem, non tribuens primã facultatem operandi; ſed adiuuãs & facilitans illam. Diciturque hæc qualitas, non eſſe neceſſaria ad ſubſtantiã actus; quia ea abſolutè nõ requiritur ad hoc, vt eliciatur vel ſit actus; ſed vt cum facilitate eliciatur; ideóque eius neceſſitas, non eſt neceſſitas ſimpliciter; ſed ad melius eſſe ſiuè ex ſuppoſitione. Nam abſolutè loquẽdo, Potentia eſt ſufficiens ad efficiendum actum ſine tali habitu; alioqui nunquam poſſet actus pręcedere habitum: At verò vt faciliùs & promptius operetur, neceſſarius eſt habitus, vt patet ex eius deſcriptione. Debet autem pronuntiatum intelligi de habitu naturali & acquiſito; non de ſupernaturali & per ſe infuſo; quia tales ad ſubſtantiam actus neceſſarij ſunt, cum non ſolum conferant facilitatem operandi, ſed etiam poteſtatem, vt docent Theologi: ideoque ſi illi non adſint, requiritur neceſſariò aliquod præuenientis gratiæ diuinæ auxilium ſupplens vicem habitus; alioqui Potentia nullo modo poſſet elicere actum ſupernaturalem; quia non eſt ad eum pro-

portionata. Huic pronuntiato non abſimile eſt illud:

3. *Habitus naturalis dat facilitatem operandi, non autem poteſtatem.* S. Thomas ibidem, & q. 50. art. 2.] Duplices in genere ſunt habitus; Alij *Naturales*, natura ſua vſu comparabiles, qui neceſſariò ſupponunt in potentia ſufficientem virtutem ad producendos actus, quibus tales habitus generantur, & de his intelligitur & verum eſt effatum. Dicuntur autem tales habitus conferre facilitatem agendi, & non poteſtatem; non, quod non conferant virtutem agendi & eliciendi eoſdem actus; ſed quia in ſubiecto ſupponunt virtutem ſufficientem, & addunt aliquam, vt facilior & ſuauior addatur operatio. Alij verò habitus ſunt, qui natura ſua per actus comparari non poſſunt, eo quod ipſorum actus, naturales Potentiarum vires excedant, & nullum aliud principium ſupponant, in potentia, à quo connaturaliter effici poſſint; & de his non eſt intelligendum effatum: quia non dant *facile*, ſed, *poſſe*, operari; vt iam dicetur. Itaque præſens axioma, ſicut & præcedens propriè locum habet in habitibus naturalibus, qui dicuntur acquiſiti: non autem in ſupernaturalibus & per ſe infuſis: nam vt ex eiuſdem Doctoris Angelici doctrina conſtat 1. 2. q. 112. art. 4.

4. *Habitus ſupernaturales dant facultatem operis non ita facilitatem.*] Eſt commune axioma, inquit Hurtado diſp. 16. de Anima ſect. 8. n. 61. Dare eos facultatem ſiue poteſtatem operandi, patet ex modo dictis, non verò facilitari per eos operationem, ex eo probat Vaſquez 1. 2. diſp. 83. c. 1. n. 1. & 2. quod ſicut non producuntur phyſicè per noſtros actus; ita nec ad eos nos ſenſibiliter inclinant: tota autem facilitas operationis virtuoſæ ex eo prouenit, quod ad eam ſenſibiliter inclinemur & quodammodo incitemur; quod in exercitio ſupernaturali

prouenit, vel à gratijs præuenientibus, quibus ſentimus nos ſæpe ad hanc vel illam rem vehemẽter impelli, vel ab habitibus acquiſitis: nam ſicut actus ipſi dum eliciuntur, ſenſibiliter voluntatem impellunt; ita etiam habitus ex ijs generati, quoties obiecta eorum nobis obijciuntur nos ad eadem ſenſibiliter inclinant: vel denique prouenit ex diſpoſitione, quæ ex ipſis actibus generatur in parte ſenſitiua; Atque hinc patet, non poſſe nos vllâ experientia percipere, quales aut quanti ſint in nobis habitus infuſi. Vide Hurtado loco citato.

5. *Habitus ſunt in poteſtate habentis.* 3. Ethic.c.5.] Ratio eſt, quia liberè ijs vtitur, & non vtitur, qui eos poſſidet. Vnde S. Thomas 1. 2. q. 49. a. 2. ait: Habitum eſſe qualitatem de difficili mobilem, quâ homo poſſit vti cum voluerit: huic tamen non obſtat, quo minus in gratiæ operibus & præcipuè in donis Spiritus ſancti excitatio & motio ſupernaturalis præcedere debeat. Ea enim non obſtante, homo liberè conſentit & cooperatur, ſi ipſi libet, atque ita vti habitu vel non vti in ipſius liberâ eſt poteſtate, de quo plura videri poſſunt apud Suarez lib. 2. de gratia c. 17. num. 17. & ſequentibus.

DISTINCTIO III.

Quomodo generetur habitus, & intendatur.

1. HAbitus *generatur ex actibus.* 2. Ethic.c.1. & 2. & eſt D. Thomæ 1. 2. q. 51. a. 2.] conſtat hoc experiẽtia & ratione: Experimur enim exercitatione & frequentatis actibus diſponi nos & fieri prõptiores ad ea peragenda aut cognoſcenda, quæ antea non niſi ægre ac difficulter peragi à nobis aut cognoſci

poterant, quod ſanè non eſſet, niſi ex illis actibus remaneret aliquid in potentia quod ipſam iuuaret ac diſponeret, ad promptè & faciliter agendum & intelligendum, & hoc ſolet vocari habitus. Cæterum, hoc vti & ſequentia axiomata, de habitibus naturalibus, deque ordinario acquiſitionis modo intelligēda ſunt: Nam habitus ſupernaturalis à ſolo Deo, vt à causâ efficiente producuntur, & Chriſtus Saluator noſter, licet quotidie degens in hac vita, actus omnium virtutum nobiliſſimos exerceret: eorum tamen frequentatio eum non facilitabat ad ſimiles plures actus, nec virtutum habitus intendebat; quia Chriſtus fuit ſemper æquè promptus ad virtutes, nec neceſſe fuit, vt hi actus intenderent habitum, quia ſtatim initio habuit habitus tam intenſos, vt ſuperarent, vel ſaltem exæquarent omnem intenſionem actuum, de quo fuſiùs videri poteſt Suarez tomo 1. in 3. part. diſp. 19. ſect. 2. Vaſq. diſp. 42. v. 2. & alij.

2. *Habitus actualitate ſui perficiuntur.* Ariſtoteles & D. Thomas loco citato.] Senſus eſt; habitus perficitur per actus: ſicut enim habitus per actus generatur, ita per eoſdem aggeneratur, & magis magiſque perficitur; non ſolum quia ex ſtatu diſpoſitionis perducitur ad ſtatum habitus; ſed etiam, quia in ipſo ſtatu habitus perfectior euadit; tum per puram intenſionem, tum etiam per modum aliquem extenſionis, donec ad complementum perfectionis ſuæ perueniat. Vide Hurtado diſp. 16. de anima ſec. 5.

3. *Actibus remiſſis non intenditur Habitus.*] Ratio huius eſt; quia actio non procedit, niſi à proportione maioris inæqualitatis; ſed in virtute quæ remiſſa eſt, & non intenſior effectu, non eſt proportio prædicta ſicut in calore æque intenſo, non eſt proportio ad intendendum alium æqualem: ergo. Ita D. Thomas

1. 2. q. 52. ar. 3. vbi omnes Thomiſtæ conſentiunt. Suarez diſp. 44. ſect. 10. n. 7. Addit loco citato S. Thomas, Actus remiſſos & minus intenſos, non tãtum non iuuare de ſe, ad intenſionem habitus; ſed contra diſponere ad eius diminutionem, eò nimirum modo, quo ceſſatio ab actu diſponit ad habitus corruptionem; ſcilicet non per ſe, ſed per accidens: quia eſt occaſio, vt aliæ cauſæ inſurgant, ſiue alij actus exerceantur, quibus vel corrumpatur habitus, vel omnino obruatur; Intellige pronuntiatum de actu ac habitu naturali, nam de ſupernaturalibus controuerſum eſt.

4. *Actus non intendit habitum, niſi ſit intenſior ipſo habitu.*] Eſt & hoc tritum in Philoſophia effatum, Ratio eius eadem eſt, quæ præcedentis, quia ſcilicet; Actio non procedit niſi à proportione maioris inæqualitatis: neque obſtat, quod actus ſint eſſentialiter perfectiores habitu; quia nulla forma etiamſi ſit eſſentialiter perfectior, poteſt dare vel efficere virtutem ad efficiendam formam ſibi ſimilem in eſſentia & intenſiorem in gradu: habitus autem non eſt, niſi virtus quædam effectrix actuum, quæ virtus per ipſoſmet actus fit; ergo nunquam poteſt ab ijs accipere vim ad efficiendos actus intenſiores quam ſint illi, à quibus & genitus & perfectus eſt habitus: licet fieri poſſit, vt actus æquales habitui diſponant ad intenſionem habitus. Ita Suarez in Metaph. diſp. 44. ſect. 10. n. 10. vbi in hoc etiam omnes Thomiſtas multoſque alios Philoſophos dicit conſentire: licet nonnulli id negent, quia falſo de habitibus nituntur fundamento, Vt ibidem oſtendit Suarez. Atque hinc etiam docent Theologi, Chriſtum Dominum, qui in hac vita quotidie exercebat actus nobiliſſimos virtutum, per eos non intendiſſe habitus ipſarum, quos per infuſionem in ſuæ conceptionis in-

ſtanti acceperat: quia nimirum ſtatim ab initio habuit habitus intenſiſſimos. Lege, ſi placet, Suarez Tomo 1. in 3. p. diſp. 19. ſect. 2. Vaſquez diſp. 42. cap. 2. Raguſam, & alios.

5. *Intenſio per ſe non fit, niſi à ſimili in Specie.*] Senſus eſt, vt qualitates ſe mutuò intendant, debere eſſe eiuſdem ſpeciei. Ex hoc pronuntiato colligunt Philoſophi, calorem cœleſtem & elementarem, eſſe eiuſdem ſpeciei, eò quòd ſe mutuò intendant, & Theologi in diſputatione de lumine gloriæ, quomodo illud concurrat vna cum intellectu Beatorum, ad viſionem beatificam; probant à lumine gloriæ non intendi virtutem illius, eo quod luminis gloriæ habitus non ſit eiuſdem cum intellectu ſpeciei; ſed tantum perfici ab eo accidentaliter quatenus ſcilicet efficit, vt altiori modo poſſit intellectus verſari circa ſuum obiectum. Vide D. Thomam 1. parte q. 62. art. 2. ad 2. & q. 7. ar. 4.

DISTINCTIO IV.

Quomodo remittatur habitus, & corrumpatur.

1. REmiſſio acquiſiti habitus fit per mixtionem contrarij. 5. Phyſ. tex. 45 & 2. de Cælo, textu Commentatoris 37.] Intelligitur & abſolutè verum eſt, de remiſſione, qua minuuntur habitus naturales ſiuè acquiſiti. Sunt enim iſti ex natura ſua qualitates permanentes abſque actuali influxu, & efficientia actus. Vnde non minuuntur per ſolam ceſſationem ab actu; niſi per accidens, vt dictum eſt ſupra; ſed propriè & formaliter minuuntur & corrumpuntur per habitum contrarium, id quod propriiſſimè locum habet in habitibus ſpiritalibus: nunquam enim

hi corrumpuntur, niſi per introductionem contrarij. Vt bene docet Hurtado diſp. 16. de Anima, num. 39: Habitus autem potentiarum materialium etiam cum ipſis intereunt. At verò habitibus infuſis accommodari non debet: Licet enim iſti paulatim augeantur & perficiantur: non tamen hoc modo ſenſim remittuntur; etſi amitti poſſint. Quod vtrum fiat demeritoriè diſpoſitiuè, an etiam effectiuè controuertunt Theologi. Quoad alias autem qualitates, quæ non ſunt habitus, verum eſt de ijs duntaxat, quæ habent contrarium: in reliquis locum non habet: ſonus enim, verbi cauſa, & lumen remittuntur, non ſuccedente qualitate contraria; quia talis non datur: Niſi intelligere lubeat] contrarium priuatiuum, non quòd tenebræ, verbi cauſa, lumini commiſceantur, cum illud in aëre minuitur; ſed quia ſuccedit priuatio luminis intenſioris, quæ eſt contrarium illius latè & impropriè ſumptum. Vide D. Thomam 1. parte quæſt. 89, art. 5. in Corpore.

2. *Actibus contrarijs corrumpitur habitus.* 2. Ethicorum cap. 3.] Vti habitus generatur per actus ſuæ naturæ conſentaneos; ita corrumpitur per contrarios ſibi, & repugnantes; ſiuè directe repugnent, per propriam contrarietatem, ſecundum ſpecificas rationes; Vti, verbi gratia, Intemperantia Temperantiæ opponitur: ſiue per quamcunque repugnantiam ſiue incompoſſibilitatem formarum. Porrò actus immediatè expellit habitum contrarium in genere cauſæ efficientis; non quia ſit forma proxima, à qua formaliter expellatur: nam actus non ita opponitur habitui, ſed actui: Verùm quia eſt proximum principium efficiens talis corruptionis: Tales enim actus introducunt habitum priori contrarium,

qui illum formaliter expellit, cum ſit forma illi immediatè incompoſſibilis. Ita Suarez diſp. 44. ſect. 12. num. 21.

3. *Scientia corrumpitur per obliuionem.* Ariſtoteles c. 2. de Longitudine & Breuitate vitæ.] Varijs experientijs manifeſtò conſtat per non vſum amitti promptitudinem, quàm habitus ſcientificus aut quicunque alius confert potentiæ. Et ratio eſt; quia habitûs vt plurimùm dependent à memoria: memoriæ vero incolumitas conſeruatur ab vſu; huic accedit quod homo vix poſſit ab operando ceſſare, quia ſemper vel his, vel illis actibus exerceatur; quo fit, vt ſi in alijs occupetur, ſenſim minuantur & quaſi ſopiantur ſpecies habituum prius acquiſitorum, per multitudinem & maiorem actualitatem ſpecierum nouarum ſuperuenientium. Vide Caietanum prima parte, quæſt. 75. art. 5.

4. *Continuatio habitus non requirit continuitatem actus.* Traditur à D. Thoma 1. 2. q. 48. ar. 3.] Patet experientia. Nam in dormiente permanet habitus, etſi non continuetur eius actus. Quin etiam cum actu habitus contrarij poteſt permanere habitus. Vt v. c. Habitus ſcientiæ cum actu erroris, habitus temperantiæ cum actu ebrietatis. Ratio eſt; quia, vt ex eodem Angelico Doctore conſtat:

5. *Actus non contrariatur directè habitui, ſed actui.* prima parte, quæſt. 89. art. 5. & qu. 2. quæſt. 53. a. 1.] Nam propriè dicta contraria ſunt ſub eodem genere habitus, ſiuè actus, ſiuè potentiæ, &c. quod veriſſimum eſt, in actibus & habitibus naturalibus. Vnde ſuperueniente contrario actu, non ſtatim habitus acquiſitus excluditur; & licet per actum peccati mortalis, aliqui habitus infuſi tollantur: id tamen non fit per propriè dictam contrarietatem; ſed tantum demeritoriè: habitus enim infuſi non habent propriè

contrarium; cum pendeant à ſolo Deo, qui eos & producit & tollit, vt docent Theologi. Itaque abſolutè & vniuerſaliter verum eſt pronuntiatum de actibus quibusvis in ordine ad habitus, non modo naturales, ſed etiam ſupernaturales.

DISTINCTIO V.

Vnde ſpecificentur habitus & actus.

1. HAbitus *ſpecificantur ab actibus.* 2. Ethicorum cap. 1. & 2.] Dicuntur habitus ſpecificari ab actibus; non quidem inadæquatis & partialibus ſed ab adæquatis, id eſt ab aliqua communi ratione, quæ participatur ab omnibus actibus & adæquatur habitui. Sicut enim Potentia naturalis, ſumit ſpeciem non à ſingulis actibus, quos poteſt efficere, ſed à communi quadam ratione, quæ potentiæ adæquatur & omnibus actibus quamuis ſpecie diuerſis conueniat; ita etiam habitus. Et hæc eſt ratio ſufficiens, ad cognoſcendum diuerſos actus ad eundem habitum pertinere, ſi in obiecto formali, vel in communi aliqua ratione, pro habituum diuerſitate conueniant. Eſt autem habitus generatim triplex, alius enim eſt ſimplex qualitas tam in eſſendo, quam in agendo; quia ſcilicet tantum eſt actiuus actuum ſibi planè ſimilium in ſpecie, & ſolo numero diſtinctorum, vt ſunt, v. c. omnes aſſenſus vnius concluſionis vel principij, & in hoc clara eſt ſpecificatio: Aliud habituum genus in eſſe quidem eſt qualitas ſimplex: in virtute tamen operandi multiplex eſt; quia eſt potens ad plures actus, ita inter ſe connexos, vt in ordine ad vnum obiectum formale neceſſariam connexionem inter ſe habeant, & in aliquo

primario actu quodammodo radicentur: & ideo talis habitus dici poteſt ſpecificari, vel à tali actuum ſerie, vel ab illo primario actu, in quo alij radicantur; quomodo, v. c. comparantur inter ſeſe in voluntate Amor, Deſiderium, Gaudium, de aliquo bono; & Odium, Fuga, Triſtitia de contrario malo. Omnes enim iſti actus (quacunque ratione inter ſe materialiter ſpectati diſtinguantur) in amore radicantur; Nam ex amore boni, ſi abſit, ſequitur Deſiderium, vel etiam Spes, ſi arduum ſit: Si autem poſſideatur, ſequitur Gaudium; & ex eodem amore naſcitur Odium, & deteſtatio contrarij & reliqua conſequēter. Tertius modus vnitatis habitus eſt, ex collectione & ſubordinatione plurium ſimplicium qualitatum, quod genus vnitatis minus perfectum eſt, & ita ſumi poteſt ex collectione plurium actuum dicentium ordinem ad obiectum aliquo modo vnum, atque hac ratione vna dicitur, Scientia quæcunque totalis; non quidem vnitate ſimplici ſiue indiuiſibili; ſed per aggregationem habituum partialium ex quibus conflatur. Sic Phyſica dicitur vna ſcientia, quamuis contineat plures habitus partiales ſpecie diſtinctos, & qui inclinant ad demonſtrationes ſpecie diſtinctas, vt ſunt de Materia, & Forma, de Quantitate, de Motu, de Cælo, Elementis, &c. Ratio eſt, quia hæc omnia dicunt ordinem vel attributionem ad obiectum totale Phyſicæ, id eſt, ad corpus naturale & tendunt ad exactam cognitionem illius. Vide Suarez diſp. 44. Metaph. ſect 11. pag. 49. Eadem eſt ratio in alijs.

2. *Actus ſpecificatur ab obiecto & modo tendendi in obiectum*, ibidem, & 2. Animæ text. 3. & refertur à D. Thoma 1. 2. quęſt. 28. art. 2. & 5.] Attingit actus immediatè ſuum obiectum, illudque vnit

actualiter potentiæ, vel repræſentatiuè, trahendo obiectum ad potentiam; vel impulſiuè & effectiuè trahendo potentiam ad obiectum: habitus verò attingit obiectum mediante actu, & hinc dici ſolet habitus ſpecificari per actus; actus verò per obiecta, vt notat Suarez diſp. 44. ſect. 8. n. 15. Hinc quandocunque ſunt obiecta ſiue termini per ſe ac totales, id eſt, non componentes vnum aliquem terminum primarium numero aut ſpecie diſtinctum; tunc etiam actiones numero aut ſpecie diſtinguuntur. Porrò actus non ſolum ſpecificantur ab obiecto formali; ſed etiam à modo tendendi in illud, quia manente eodem obiecto formali, variari poteſt modus, hoc ſolo, quod obiectum diuerſimodè proponatur; nimirum vel vt abſens, vel præſens, &c. vt patet per explicationem præcedentis. Vnde quando actus intellectus aut voluntatis abſolutè & ſine additamento dicuntur ſpecificari ab obiecto, id non ita intelligendum eſt, quaſi omnis actus omnem ſuam ſpeciem ſumat à ſolo obiecto præcisè, aut quod omnes actus ſpecie differentes, diuerſa ſpecie obiecta reſpiciant,) poſſunt enim ſpecificari, & ſpecie variari ob diuerſum modum tendendi in obiectum, vt dictum eſt,) ſed ſenſus pronuntiati eſt, quod omnes actus, qui habent diuerſa obiecta formalia, ſint diuerſæ ſpeciei; licet poſſint etiam variare ſpeciem ex diuerſo modo, quo ex natura ſua verſantur circa idem obiectum formale. Vide Hurtado diſp. 16. de anima, ſect. 1.

DISTINCTIO VI.

De proportione inter habitum & actum.

1. H*Abitus eſt proportionatus ſuis actibus.* Sumitur ex lib. 2. Ethicorum cap. 1.] Vbi dicitur habituum differentia conſequi differentiam actuum ſimilium, & ſimiles habitus, ſimiles reddere actus, & refertur à D. Thoma prima parte, quæſt. 89. ar. 5. Ratio eius patet ex dictis. Quia enim habitus ex actibus generatur, ideo iiſdem conformis manet. Vt ſi actus ſint ſtudioſi, habitus quoque ſtudioſus & virtuoſus erit; ſi actus ſint ſcientifici, habitus quoque erit ſcientificus, ſi opinatiui, opinatiuus & ita in reliquis. Eſt item proportio inter habitus & actus, quoad intenſionem. Nam ſi ponatur habitus intenſio vt quatuor, non elicientur actus intenſiores ex vi habituum, etiam infuſorum & ſupernaturalium. Quod ſi potentia eos aliquando intenſiores eliceret, id eſſet ratione alterius auxilij diuini in ſupernaturalibus: in naturalibus verò ſoli potentiæ id adſcribendum. Neque enim habitus tum concurreret ad intenſionem actus, quæ excedit ipſum habitum, cum proportionem non habeat cum illa intenſione: Poſſet tamen indirectè iuuare potentiam ad facilius & commodius illum actum efficiendum, quia dum potentia iuuatur ad actus inferiores, manet expeditior ad faciendam intenſionem.

2. *Eo ſunt actus nobiliores quo à nobiliore habitu procedunt.* Ibidem.] Ratio eſt, quia actus & habitus ſibi mutuò ſunt conformes & ſimiles in dignitate. Sic actus Charitatis nobilior eſt actu Temperantiæ, quia Charitas Temperantiæ præſtat; actus ſcientifi-

tus opinatiuo, quia ſciētia opinione perfectior. Hoc pronuntiatum magni eſt momenti in moralibus. Vnde ſi opus virtutis exercere libeat, ſi à cibis abſtinere, ſi eleemoſynam dare in animo eſt, illud ex optimæ virtutis, ſc. Charitatis motiuo peragito, iuxta illud Apoſtoli: *Omnia veſtra in charitate fiãt*. 1. Cor. 16. v. 14. Sic imitaberis Deum ipſum, qui omnia ex amore operatur, vt colligitur ex Sapientiæ 11. 25. & vt docet S. Dionyſius de diuinis Nominibus, cap. 4. cum inquit: *Amor eſt cauſa omnium rerum, & ſi amare deſineret Deus interirent omnia*. Eo etenim actus virtutis eſt præſtantior, quo nobilior habitus, à quo imperatur vel elicitur. Videri poteſt Ludouicus de Ponte, tomo 3. de perfectione Chriſtiana, tract. 1. cap. 3.

3. *Actus eſt nobilior ſuo habitu*. Lib. 1. magnorum moralium, cap. 18. & lib. 2. Moralium Eudem. c. 2.] Ratio eſt; quia omnis actus continet in ſe totam perfectionem habitualem, & inſuper eſt aliquid vitale; habitus verò neque per ſe vitalis eſt, neque totã actus perfectionē cōtinet. Ac licet habitus ſit cauſa efficiens ſui actus; non tamen eſt cauſa principalis, quæ ſolet eſſe dignior ſuo effectu; ſed tantum inſtrumentalis, vel certè partialis cauſa: Actus verò non tantum eſt cauſa efficiens ſui habitus, ſed etiam finalis, ad quam tanquam ſuum finem habitus ſua natura ordinatur. Itaque actus ſimpliciter eſt melior ſuo habitu (vt etiam docet Commentator in Epitome Met. tract. 13. vbi ait, actum ſecundùm omnes modos prioritatis eſſe priorem ſuo habitu) habitus verò poteſt dici perfectior ſecundum quid, nimirum ſecundum durationem. Vide D. Thomam 1. 2. q. 71. art. 3. Plura, quæ doctrinæ cauſa adferri hic poſſent, vide in explicatione illius: *Actus ſecundus eſt nobilior primo*. Titulo *de Potentia naturali in genere*.

4. *Habitus & potentiæ definiuntur per ordinem ad actus & obiecta.* Refertur à S. Thoma 2. Ethic. c. 7.] Ratio eſt, quia ab ijs ſpeciem ſuam deſumunt, vt diximus. Nota autem, licet habitus & potentiæ eoſdem actus reſpiciant; aliò tamen atque alio modo ordinem ad eos dicunt. Potentia enim per ſe reſpicit ipſum actum; habitus autem magis per ſe reſpicit modum actus, quam eius entitatem præcisè; nempe promptitudinem, delectationem, facilitatem in actuum exercitio, &c. vt rectè obſeruat Alexander de Ales in 2. Metaphyſicæ.

5. *Omnis Habitus cognoſcitur ex ſuo actu.* Refertur ab Alberto Magno 6. Ethic. tract. 2. c. 9.] Ratio huius patet ex dictis, quia habitus ex naturâ ſuâ ordinatur ad actus, & eſt ijs proportionatus; ſicuti autem ſe habet res ad eſſe, ita etiam ad cognoſci. Vnde ſi facilè quis eliciat actus Prudentiæ, Iuſtitiæ, Temperantiæ, &c. Intelligitur præditus eſſe earundem virtutum habitibus naturalibus, ſiue morales illi ſint ſiue intellectuales: de ſupernaturalibus verò alia eſt ratio, vt colligitur ex ſupra dictis. Valet hoc pronuntiatum in eos, qui de multiplici Arte ac Virtute ſine effectuum exhibitione vanè gloriantur.

TITVLVS XXIV.

De Virtute in Genere.

DISTINCTIO PRIMA.

Varia acceptio Virtutis.

VIrtus generatìm eſt duplex, Intellectualis, & Moralis, 2. Ethic. cap. 1. Virtus intellectualis eſt, quæ infallibiliter inclinat ad cognoſcendum

verum; Moralis eſt, quæ poſita in affectu, inclinat ad rectè & ſine defectu operandum. Solet etiam nomen Virtutis interdum ſumi pro quauis facultate operandi; vt cum dicimus, virtutem mouendi, calefaciendi, &c. imò extenditur nonnunquam ad quamcunque rei perfectionem ſignificandam, vt cum pulchritudo, ſanitas & robur virtutes corporis appellantur. Propria virtutis acceptio eſt, cum eius nomine intelligitur habitus diſponens potentiam rationalem ad perfectam operationem naturæ illius conſentaneam, & in hac ſumptione diuiditur in Intellectualem & Moralem.

DISTINCTIO II.

Quid ſit Virtus.

1. *Virtus eſt, quæ bonum facit habentem, & opus eius bonum reddit.* 2. Ethicorum cap. 6.] Deſcribit hoc pronuntiato Ariſtoteles non ſolam virtutem moralem aut intellectualem; ſed etiam comprehendit quamlibet vim & facultatem, ſiue oculi ad videndum, ſiue auis ad volandum, ſiue equi ad currendum, &c. quod ſi verò nomine boni hîc intelligatur bonitas moralis, quæ conſiſtit in conformitate cum recto rationis dictamine, ob quam nomen bonitatis principaliter ſibi vindicat ſolis virtutibus moralibus definitio conueniet. Nam abſolutè & per antonomaſiam:

2. *A virtute boni denominamur & ſumus.* M. Tullius l. 1. Officiorum & Orat. pro Quintio.] Eſt hoc virtuti morali proprium, vt ab hac abſolutè & ſimpliciter dicamur boni. Ratio eſt, quia bonitas moralis, nomen boni principaliter ſibi vindicat, cæteræ

virtutes, licet inclinent potentiam ad bene operandum in ſuo ordine: non tamen ab his abſolutè & ſimpliciter dicimur boni. Sufficit enim in his actionem efficere bonam non ſimpliciter, ſed in certo genere: Vt cum quis ex habitu Logicæ, quæ eſt virtus Intellectualis, rectè diſcurrit, & concluſionem aptè demonſtrat, ob ſolam inanem gloriam; ille quidem actionem Logicam bonam exercet: opus tamen ſimpliciter bonum non facit; ſed inani gloria vitiatum. Porrò à virtutis habitu præcisè ſumpto non denominatur quiſquam bonus abſolutè; ſed ab actu potius, vel in ordine ad actum. Habitus enim virtutis manet ſæpè in illo, qui peccat mortaliter, ſicut & habitus vitioſus in eo, qui per contritionem iuſtificatur, vt docēt Theologi: Et in tali caſu, qui peccauit, ſimpliciter coram Deo malus eſt; etſi virtutis habitu præditus ſit: Contra verò qui iuſtificatur, etiam bonus denominari abſolutè debet; tametſi malis habitibus oneratus. Atque hinc verè dicitur tota virtutis laus in actione conſiſtere vt explicabitur infra.

3. *Virtus eſt bona qualitas mentis, quâ rectè viuitur, quâ nemo malè vtitur.* S. Auguſtinus lib. 2. de libero arbitrio, cap. 18. & 19.] Conuenit hoc dictum omni & ſoli virtuti intellectuali & morali. Talis enim primo dicitur qualitas mentis, quia competit naturæ rationali, quatenus rationalis eſt. 2° dicimur eâ rectè viuere, quia eſt forma rectæ vitæ & principium boni operis. 3°. tali habitu nemo vtitur tanquam principio mali effectus; ſed è contra ad ſe perficiendum ab eo dirigitur. Vnde rectè ab Ariſtotele dictum eſt:

4. *Virtus eſt diſpoſitio perfecti ad optimum.* 7. Phyſ. cap. 3.] Quia ſcilicet perficit intellectum & voluntatem ad optimam operationem circa ſua obiecta & propriam materiam: ſi dicas, ſcientia eſt virtus, ſcientia multi abutuntur; ergo virtute multi abutuntur

tuntur : ergo virtus non eſt ſemper diſpoſitio perfecti ad optimum.

Resp. Cum dicimus virtute neminem male vti, ſiuè, non poſſe actum malum à virtute proficiſci, termò eſt de ea prauitate, quæ directè opponitur illi bonitati, ſiue rectitudini, ad quam virtus illa inclinat, ſic ſcientia nemo abutitur per ſe, ad eliciendum actum falſum, ſed ſemper ad actum verum, qui eſt rectus rectitudine ſcientiæ, & perficit potentiam in ordine ad cognitionem veri.

5. *Virtus eſt habitus electiuus in mediocritate conſiſtens.* 2. Eth. c. 6.] Eſt hæc definitio ſolis virtutibus moralibus propria, quæ proinde fuſe in Ethicis tractari & explicari ſolet. Dicitur primo habitus Electiuus, ad excludendas virtutes intellectuales, ad quarum rationem non pertinet, vt actus ab ijs profecti, ex delectu & voluntariè fiant, dicitur ſecundo in mediocritate conſiſtens, vt excludantur habitus vitioſi, addit eodem loco Philoſophus, mediocritatem illam non neceſſariò & per ſe debere eſſe ex natura rei ; ſed ex comparatione ad ſubiectum, & comparatione iudicij Prudentis ; vti mox pluribus explicabitur.

DISTINCTIO III.

De Actibus virtutum.

1. OMnis *virtutis laus in actione conſiſtit.* Tullius lib. 1. de Oratore, & lib. 1. Offic.] Duo ſunt præcipua virtutum officia : alterum eſt, Animam veſtire & exornare ; alterum, Eſſe fontem & parentem actionis bonæ & ſtudioſæ ; prius etſi præclarum ſit; præcipuum tamen ſplendorem habet in ordine ad

poſterius; Virtus enim natura ſua & eſſentialiter (vt ait S. Thomas) ad actionem dirigitur 1. 2. quæſt. 55. artic. 2. vt non immeritò dixerit Sanctus Anſelmus:

2. *Virtus ſine exercitio eſt quaſi lancea plumbea.*] Lib. de Similitudinibus, cap. 154. in eandem ſententiam Claudianus ait, virtutem otioſam taciturnæ ſimilem eſſe lyræ, aut naui ad profectionem ordinatæ, ſemper in portu conſiſtenti. Abſolutè enim:

3. *Virtuti, vt laudem virtutis mereatur, actio eſt neceſſaria.* Seneca Epiſt. 95.] Etſi à virtute boni denominemur & ſimus, vt Tullius inquit: non tamen propriè & præciſe ab ipſo habitu virtutis: quia habitus operatiuus non eſt moraliter bonus vel malus, niſi per intrinſecam denominationem ab actu bono vel malo; quia ſcilicet inclinat ad actum bonum vel malum; neque ab habitu præciſè quiſquam laudatur, aut denominatur bonus vel malus; ſed ab actu; cum & habitus virtutis maneat in eo, qui peccauit, & vitioſus in eo, qui iuſtificatur. Vt dictum eſt ſupra.

4. *In via virtutis non progredi eſt regredi.*] Commune iſtud Patrum & Doctorum pronuntiatum indicatur à M. Auguſtino cap. 1. 143. ad Demetriadem Virginem, vbi: *Tamdiu*, ait, *non relabimur retrò, quamdiu ad priora contendimus, at, vbi cœperimus ſtare, deſcendimus noſtrumque non progredi, reuerti eſt, ſi volumus non redire currendum eſt.* Idipſum iiſdem penè verbis aſtruunt, Sanctus Gregorius, Caſſianus, Bernardus, & alij, explanantque hoc appoſitiſſima ſimilitudine; Quemadmodum, ſi quis in medio rapidiſſimi fluminis poſitus, vellet conſiſtere, nec vllo modo ad anteriora niti; hic ſubmerſionis interituſque periculo ſe præſentiſſi-

mo exponeret; ita in turbulento hoc mundi ſalo, qui progredi in virtutis ſtudio non elaborat, torrente paſſionum ſuarum retrò in interitum rapitur. Lege D. Thomam 1. 2. quæſt. 134. art. 5. ad 2. Cæterùm hoc axioma non eſt intelligendum rigidè ſecundum Philoſophiam Scholaſticam: neque enim non progredi, formaliter eſt regredi; ſed conſecutiuè tantùm, & occaſionaliter, ſecundum ordinarium vitæ humanæ modum.

5. *Operatio ſecundum virtutem perfectior eſt ipſa virtute.*] Refertur à D. Thoma 1. Ethicorum lect. 12. Sumiturque ex 9. Metaphyſ. text. 19. & 1. Mag Moral. cap. 18. Ratio eius eſt, quia; *Melius eſt bene agere, quam poſſe bene agere*: vt explicabitur infra. Deinde quia operatione ſecundum virtutem meremur, ſi aliunde nil obſtet; habitu virtutis non item. Denique, quia hic locum habet, celebre illud axioma: *Propter quod vnumquodque tale eſt, ipſum magis eſt tale*; ſed habitus virtutis eſt propter operationem, ſicuti omnis habitus propter ſuum actum; ac proinde ignobilior ſuo actu, vt explicatum eſt Titulo, *De Habitu in genere.*

DISTINCTIO IV.

De Functionibus virtutum.

1. E*Iuſdem virtutis eſt, amare bonum, & odiſſe malum ei contrarium.*] Eſt hoc Principiũ communiter à Philoſophis & Theologis receptum, quo in ſpecie vtuntur Alexander, Durandus, Caietanus, Soto, Canus, citati à Suarez tomo 4. in 3. part. q. 85.

art. 1. diſp. 2. ſect. 2. n. 1. Eodem vtitur Vaſquez ibidem, dubio vnico n. 9. & alij Theologi paſſim; & ſecundum hoc S. Thomas 3 part. q. 85 art. 2. ad 1. docet eiuſdem charitatis eſſe, velle bonum Dei, & odio habere peccatum, quatenus illi bono contrarium eſt; & 2. 2. qu. 79. duas dicit eſſe partes Iuſtitiæ, Declinare à malo, & Facere bonum; quas dicit inueniri non tantum in Iuſtitia particulari, ſed etiam vniuerſali, & generatim ſumpta; id eſt, in omni omninò virtute. Sicut enim Iuſtitia inclinat Iuſtum, non modò vt amet & procuret quod iuſtum eſt; ſed etiam vt oderit & deſtruat iniuſtitiam, idque tam in alijs, quam in ſe ipſo; ita etiam quælibet alia virtus inclinat ſubiectum, vt amet honeſtatem ſui obiecti, & oderit vitium ei contrarium in ſe, & alijs. Contra hæc tamen objici poſſet, quod cum deteſtatur quiſpiam peccatum infidelitatis, verbi cauſa, quatenus præcisè eſt contra honeſtatem Fidei, aut actum Imprudētiæ, quatenus præcisè eſt contra honeſtatem Prudentiæ non deteſtatur illa per actum Fidei & Prudentiæ; quia cum deteſtatio peccati ſit actus appetitus, non poteſt eſſe actus Fidei & Prudentiæ, quæ ſunt in intellectu; ergo non omnis virtus deteſtatur malum ſibi contrarium; Sed.

Resp. Deteſtationem peccati Infidelitatis præcisè ſecundum ſpecialem malitiam eius, eſſe actum illius virtutis, qua amamus honeſtatem Fidei; Duplex enim ſecundum pleroſque eſt habitus Fidei, alter in intellectu, quo eſſentiam rebus à Deo reuelatis; alter in voluntate, quo volumus aſſentiri: ſicut ergo per hunc habitum, qui eſt in voluntate, amamus honeſtatem, quæ eſt in actu credendi, Deo reuelanti; ſic per eundem proſequimut odio turpitudinem, quæ eſt in actu contrario. Simili modo ratiocinandum eſt de Prudentia. Atque hinc patet di-

tum Axioma accommodatum eſſe virtutibus moralibus; non verò etiam intellectualibus, vt ſic: quia in his, vt tales ſunt non eſt amor & odium, qui ſunt actus appetitus.

2. *Omnis virtus principaliùs diligit ſuum bonum quam auerſetur malum contrarium.* Vtuntur hoc pronuntiato citati Authores locis citatis. Veritas eius patet naturali exemplo; quia omnis facultas inclinatio & actio, principalius eſt, & prius ordinatur, ad terminum ad Quem, quam ad receſſum à terminum à Quo: In virtutibus autem malum habet ſe, vt terminus à quo recedit ſiue ſeparatur voluntas; bonũ autem, vt terminus ad quem tendit eadẽ voluntas. Et ratio eſt clara; quia malũ, cum ſit priuatio boni, non habetur odio, niſi ratione boni oppoſiti; ergo omnis virtus, quæ odit malum aliquod, ideo odit; quia inclinat ad aliquod bonum.

3. *Eiuſdem virtutis eſt appetere bonum abſens & amplecti præſens.*] Sumitur ex Auctoribus paulò ante citatis & fundatur in illo de amore boni & odio mali. Eodem modo, eadem auctoritate.

4. *Eiuſdem virtutis eſt vitare malum abſens, & abijcere præſens.*] Ratio vtriuſque eſt, quia in omni virtute quæ eſt in voluntate, ſiue Theologica illa ſit, ſiue Philoſophica, inueniũtur hi actus, Amor, Deſiderium, Gaudium, & Odium, Fuga, Triſtitia, vt docent Morales Philoſophi ac Theologi. Vnde eadem virtus, ſicut amplectitur bonum & deteſtatur malum vt præſens, ita etiam fugit malum & bonum deſiderat vt abſens: & denique illud odio, hoc amore proſequitur, vt ſunt malum & bonum ſimpliciter & ſecundum ſe. Vide Becanum Theologiæ Scholaſticæ, parte 2. tract. 1. cap. 3. quæſt. 1.

5. *Eiuſdem virtutis eſt, amare finem & ea, quæ ſunt ad finem.*] Sumitur ex lib. 1. Eth. cap. 2. & refertur

à Leſſio de Iuſtitia & Iure, lib. 2. c. 36. dub. 3. n. 19. Ratio eſt, quia finis eſt cauſa, & ratio volendi media, quæ ſunt ad finem, & ipſius finis intentio implicitè & virtualiter includit volitionem mediorum. Oritur autem electio mediorum ab intentione finis; vel per connexionem quandam ſine efficacitate & efficientia, vt volunt aliqui Thomiſtæ; vel vt ex efficiente, vt vult Gregorius in 1. diſt. 1. quæſt. 1. art. 2. in confirmatione primæ concluſionis. Vaſq. 1. 2. diſp. 33. num. 22. Quos vide, ſi placet:

6. *Eiuſdem virtutis eſt, affectum moderari & effectum.*] Per affectum, intelligitur, Interna animi affectio ſiue paſſio; per effectum opus externum, ad quod ille affectus inclinabat. Sic eadem virtus Temperantiæ, quæ concupiſcentiam voluptatum inordinatarum refrenat, etiam vſum externum temperat; Et eadem virtus fortitudinis, quæ timorem & audaciam moderatur, etiam fugam & aggreſſionem dirigit. Similis eſt ratio in aliis virtutibus, & vitiis earum contrariis. Vide D. Thomam 1. 2. quæſt. 20. art. 4. Vaſquez & alios ibidem.

7. *Virtutis proprium eſt, magis honeſta agere, quam non facere turpia.* 4. Eth. c. 1.] Ratio eſt, quia præcipua laus virtutis in actione conſiſtit, neque enim magnopere commendabitur aliquis, quod non rapiat aliena, nec impudicus ſit, aut luxui deditus, ſi domi deſideat otioſus, & quæ ſui ſunt muneris negligat. Itaque dictum Lactantij Firmiani Diuinarum Inſtitutionum lib. 6. *Omnis virtutis officium eſt, non peccare.* Simpliciter admitti non debet, poteſt enim quis aliquando non peccare, & nihilominus poſſibile aliquod virtutis officium prætermittere

DISTINCTIO IV.
De medio virtutum.

1 *Virtus conſiſtit in medio* 2. Ethicorum cap. 6.] Duplici modo intelligi poteſt hęc propoſitio; priore quidem, quod virtus ſit media quoad ſubſtantiam, inter duo vitia extrema: & hoc ſenſu vera eſt de virtutibus, quæ verſantur primariò circa paſſiones, vt ſunt Fortitudo, Temperãtia, & aliæ his annexæ: poſteriore verò, quod ſit media quoad actũ ſiue obiectum, quia ſcilicet producit actũ, qui neq; excedit limites rectæ rationis, neq; deficit ab illis, & hoc ſenſu virtutes, quæ verſantur primariò circa actiones, vt Iuſtitia & virtutes illi annexæ, conſiſtunt in *medio rei*, quod reſpicit æqualitatem rei ad rem: quæ verò verſantur circa paſſiones, conſiſtunt in *medio rationis*. Quod ſpectatur in ordine ad perſonam.

2. *Omne nimium cadit in vitium.*] Sumitur ex eodẽ capite.] Nimirũ id dicitur, in virtutibus, quod mediocritatem excedit, iuxta explicationẽ præcedẽtis: id autem in vitium cadere, ex eo manifeſtũ eſt; quod virtus in mediocritate conſiſtat, vt iam dictum eſt. Eodem modo omnis à virtute defectus in vitio reponitur. Vtrũque rectè proponit Flaccus iſto carmine.

Eſt modus in rebus, ſunt certi denique fines,
Quos vltra citraque nequit conſiſtere rectum.

Lib. 1. Serm. Satyra. 1. Hic verò modus, ſiue hæc mediocritas Virtutis nõ eſt Mathematica, neque in indiuiſibili cõſiſtit, vt ferũtur voluiſſe Stoïci; ſed habet latitudinẽ aliquã, & ſuſcipere poteſt magis & minus; cum obiectũ virtutis nũc perfectiori modo, nũc minus perfecto attingi poſſit: Satis tamẽ hinc perſpicuũ ſit, virtutẽ non ſine difficultate à nobis acquiri;

quia medium in quauis arte & exercitatione non facilè attingitur: longè facilius ab eo, & ſæpius, in alterutram partem aberratur. In hanc ſententiam eſt illud D. Bonauenturæ: *Virtus medium vitioſum tenet, & ab vtroque latere vitijs eſt obſeſſa; ita vt ſi modicè à diſcretionis tramite declinauerit, iam virtus non ſit.*

3. *Modus eſt, quem menſura præfigit.* S. Auguſtinus ſuper Geneſin ad litteram l. 4. cap. 3.] Sumitur hic modus pro qualibet determinatione vel limitatione præfixa vnicuique rei finitæ, iuxta menſuram ſuam, tam in genere naturæ, quam etiam in genere moris. Quo ſenſu idem Diuus Auguſtinus libro de Naturâ boni, cap. 3. ex tribus neceſſarijs ad vniuſcuiuſque rei creatæ bonitatem, quorum duo ſunt *ſpecies* & *ordo*, tertium dicit eſſe *modum*, id eſt, debitam commenſurationem ad ſua principia, vt explicuit D. Thomas 1. p. q. 5. art. 5. & 1. 2. qu. 85. ar. 4. & ſæpe aliàs. Vide etiam illum, ſi placet, 1. 2. q. 49. art. 2. vbi refert effatum propoſitum. In hanc ſententiam eſt illud Ciceronis de ſenectute: *Nam habet natura, ſicut aliarum omnium rerum, ſic & viuendi modum*; & lib. 1. Officiorum. *His enim rebus, quæ tractantur in vitâ, modum quendam adhibentes & ordinem, honeſtatem & decus conſeruabimus.*

4. *Dimidium eſt plus toto.*] Prouerbiale iſtud Heſiodi ænigma refert & explicat Plato lib. 3. de Legibus, in hæc verba: *Tunc dimidium plus eſt toto, quando totum eſt immoderatum, & ideo noxium; dimidium verò moderatum & ſalutare.* Monet itaque, auream in omnibus ſeruandam eſſe mediocritatem; in quem ſenſum Apoſtolus ad Romanos ſcribens; *Dico enim per gratiam*, inquit, *quæ data eſt mihi, omnibus, qui ſunt inter vos, non plus ſapere; ſed ſapere ad ſobrietatem*, cap. 12. v. 3. Veritas huius effati clariùs pro-

ponitur in hunc modum.

5. *Medium eſt nobilius ſuis extremis.* Deſumitur ex 2. Eth. cap. 6.] Ac verum eſt eodem ſenſu, quo dictum præcedens: abſolutè autem & vniuerſaliter locum obtinet in moralibus, in quibus virtus inter extrema vitiorum in medio rei conſtituta, ſi primariò verſetur circa actiones: in medio rationis verò, ſi circa paſſiones occupetur, ſemper nobilior eſt extremis vtrimque oppoſitis. Vt, v. c. liberalitas, auaritiâ & prodigalitate, fortitudo ignauiâ, & temeritate, & ita de cæteris, iuxta paraphraſin Axiomatis primi: In naturalibus verò tunc ſolum veritatem obtinet, quando medium ſalutare & moderatum eſt; extrema autem immoderata & noxia, vt dictum eſt.

6. *Iniquum petas, vt iuſtum feras.* Monet ſententia in ſtudio & exercitio virtutum, propoſita & deſideria noſtra, ſæpe eſſe altiſſimè intendenda, vt ſaltem ad iuſtam conuenientemque mediocritatem eò certiùs pertingatur. Ita callidi & prudentes negotiatores, merces ſuas diſtracturi, initio ſummum illis pretium imponunt, vt ad moderatum ſaltem, iuſtumque in fine deueniatur. Ita, quando arcus aliquis vel balliſta remittitur, neceſſe eſt, ad contingendum ſcopum, vt conſpicillum ſeu dioptra, vno alterovè palmo altius ſuprà ſcopum dirigatur. Funis ſiquidem remiſſus cum ſit, ac proinde, eò, quò collimas, non pertingat; ſi dioptra ſit altior, ſcopum faciliùs, certiuſque attinget. Atque in hunc ſenſum rectè vſurpatur allatum prouerbium.

DISTINCTIO V.

De Virtutum connexione.

1. *Virtutes ſunt inter connexæ.*] Eſt cōmune pronuntiatum Philoſophorum, de quo fusè diſſerit S. Ambroſius li. 1. de Officiis c. 27. Virtutes Morales, (de his enim propriè hoc loco eſt ſermo) non ita inter ſe connectuntur, quin vna ſine altera, quoad eſſentiam comparari poſſit; cum ſint qualitates à ſe mutuo realiter diſtinctæ, & vnaquæque habeat ſuum obiectum ab alterius obiecto diuerſum: ſunt tamen ita inter ſe copulatæ, vt nulla quocunque caſu in actum conſtanter exire poſſit, niſi ab alijs adiuuetur; quia difficultates in exercitio aliquo virtutis, non tantum ab illius obiecto proueniunt; ſed etiam aliunde occurrere poſſunt. Quod dum accidit, pendet virtus in productione ſui actus, ſaltem per accidens ab alterius ſubſidio. Atque hoc ſenſu verum eſt pronuntiatum, ac rectè dixit Cicero: *Virtutes inter ſe connexæ copulatæque ſunt, vt omnes omnium participes ſint.* lib. 5. de Finibus.

2. *Virtutes ſine Prudentiâ non ſunt virtutes.* 6. Eth. cap. 3. & vltimo.] Vbi Philoſophus docet, omnem eum habitum, qui propriè eſt virtus, non exiſtere ſine Prudentia. *Et Socrates*, (verba ſunt Ariſtotelis ibidem) *partim rectè arguebat, partim peccabat: peccabat, quia virtutes omnes eſſe prudentias putabat: benè dicebat, quod non eſſe ſine prudentia ipſas aiebat.* Refert autem hoc pronuntiatum Gregorius M. lib. 2. in Ezech. homil. 22. cui conformiter Plato, virtutes omnes ad Prudentiam reuocabat, eaſque ſine huius præſidio quaſi Dædali ſtatuas ſolutas & inſtabiles

aſſerebat. Eſt enim Prudentia virtus Intellectualis, quæ morales virtutes omnes moderatur & dirigit immediate, dictans in quouis negotio, quid honeſtum ſit & quid turpe.

3. *Athenienſes bona quidem ſciunt, ſed non faciunt.* 7. Eth. cap. 10.] Ea eſt humani generis infelicitas, vt paſſim multi reperiantur mortales, qui ſiue in toto genere vitæ, iiſdem ſemper moribus, eodem in luto ſeſe volutant; ſiue in quadam duntaxat affectionum ſuarum parte, iiſdem imperfectionibus obnoxij viuunt, nec ſeriò ijs euellendis operam nauant. Et licet meliora videant probentque; ad ea tamen ſectanda & perficienda, nunquam generosè aſſurgũt: ij nimirũ, quos vel otioſa lentitudo deijcit, vel ignauiæ torpor frangit, vel amor inordinatus, aut praua voluntas, aut conſuetudo ſibi deuinctos tenet. Atque in huiuſmodi homines locum habet effatum. De quo vide Ariſtotelem loco citato, vbi ait. Incontinentem ſimilem eſſe ciuitati, quæ decernat quidem omnia, quæ ſunt agenda, & leges probas habeat, ſed non vtatur, vt Anaxandrides facete dixit: *Vrbs conſultabat leges, quas negligit almas.*

4. *Sola verba probitatem non adferunt.* Sumitur ex 10. Eth. cap. 9.] Vbi dicuntur verba non ſufficere ad probos homines faciendos, licet incitare poſſint; *alioquin*, ait, *multas iure mercedes, ſecundum Theognidem & magnas afferrent, & comparare ea oporteret:* Secus autem rem habere, manifeſta docet experientia. Proinde illi, qui virtutem, neglectâ operatione, laudant, rectè conferuntur cum ægrotis, qui Medicos quidem libenter audiunt: nil tamen eorum, quæ ab ipſis mandãtur efficiunt. Et vt illi nunquã corpore bono valebunt, dum ita curantur; ſic nec iſti animo, dum ita Philoſophantur, bene habebunt. Plura, quæ huc referri poſſent, commodiùs explicabuntur, Titulo *de Prudentia*, diſt. 2 3. & ſeqq.

DISTINCTIO VI.

Virtutem eſſe naturæ conformem & delectabilem.

1. V*Irtus eſt homini naturalis.* Sumitur ex lib. 2. Eth. cap. 1.] Naturale, quoad præſens inſtitutum ſumitur dupliciter, primò pro eo, quod innatum eſt à naturâ, vt vis nutriendi, ambulandi, &c. Secundò pro eo in quod propendemus naturaliter, in quantum homines ſumus : hoc poſteriore ſenſu virtus eſt homini naturalis; non autem priore. Ratio huius eſt; quia virtutes ſunt & dicuntur habitus acquiſiti, qui non inſunt nobis à natura; ſed exercitio comparantur. Et hoc ſenſu ait Ariſtoteles.

2. *Nulla virtutum moralium hominibus innata eſt.* 2. Eth. cap. 1.] *Neque enim à natura* (ſubiungit) *neque præter naturam in nobis inſunt virtutes, ſed nati factique ſumus ad eas & percipiendas natura & efficiendas conſuetudine.* Ratio eſt; quia homo ex natura ſua eſt rationalis : ergo operari ex dictamine rectæ rationis, id eſt, operari ex virtute & ſecundum virtutem eſt ipſi connaturale: Etenim vnumquodque naturaliter inclinatur ad operationem conuenientem ſibi ſecundum ſuam formam, ſicut ignis ad calefaciendum, vt inquit D. Thomas 1. 2. q. 49. ar. 3. ad 5. Vnde cum anima rationalis ſit proprie forma hominis, naturalis inclinatio ineſt cuilibet homini, ad hoc vt agat ſecundum rationem. Hinc in intellectu noſtro ſunt multa dictamina generalia inſita naturaliter ad recte viuendum, & in voluntate naturalis eſt quædam inclinatio, ad rectæ rationis dictamina amplectenda; & ſecundum hunc ſenſum intelligendum eſt iſtud :

3. *Omnibus natura dedit fundamenta virtutum.*] Lucius Seneca Epiſt. 110. in eandem ſententiam. Tullius lib. 3. Tuſculanarum Quæſtionum; *Sunt*, inquit, *animis noſtris innata ſemina virtutum, quæ ſi adoleſcere liceret, ad beatam vitam nos perducerent*: in principio libri. Quare ad virtutis ſtudium naturâ tenemur, & obligati ſumus; Nam ea nihil agit fruſtra, nec quicquam patitur otioſum.

4. *Virtutum exercitia ſunt per ſeſe delectabilia.* 1. Eth. cap. 8.] Vbi ait Philoſophus: *Actionum eas, quæ à virtute proficiſcuntur per ſe ipſas eſſe voluptati & iucundas.* Contrarium doceri videtur 3. Eth. c. 9. vbi ait: *Virtutum omnium iucundas non eſſe actiones, niſi quatenus finis copulatus coniunctuſque adſciſcitur.* Sed reſpondendum eſt, illum priori loco loqui per ſe, & quoad rei naturam præciſe ſpectatam; poſteriore verò, quoad nos & ſecundum naturam corruptam. Item priore loco, agere de actibus virtutum iam plenè acquiſitarum; poſteriore de ijs, quibus virtutis habitus ſit primo acquirendus; iuxta illud:

5. *Virtus difficulter acquiritur, at, quietè poſſidetur.* Sumitur ex 5. Eth. cap. 9.] Etſi hominis ſit naturale, operari ex dictamine rationis, & virtus ei ſit naturalis, eo ſenſu quod dictum eſt; tamen ob vitiatam naturam & animæ partem inferiorem, varias in eius exercitio & ſtudio difficultates, & impedimẽta multiplicia ſentimus. Poſtquam verò frequentatis actibus, virtutis habitus eſt acquiſitus, vſus illius & poſſeſſio quam maximè quieta eſt, & delectabilis. Vnde Philoſophus loco citato, ait, *Iuſtè operari difficile eſſe homini iuſtitiam non habenti*: At verò, qui eam poſſidet, is & promptè operatur iuſtè, & cum facilitate delectabili.

DISTINCTIO VII.

Virtutem florere in arduo.

1. *Virtus vel maximè nitet in arduo.*] Alij ita proponunt: *In infortunijs maxime elucet virtus*, citantque ex 1. Eth. cap. 2. Sed nihil eo capite de hac materia habetur. Ratio pronuntiati eſt, quia cõtraria contrarijs eluceſcunt; & in aduerſis frequens occurrit materia circa quam virtus probetur, & cum ſui perfectione ſiue incremento exerceatur. Vnde illud:

Hectora quis noſſet, felix ſi Troia fuiſſet.

Verè Plinius in Panegyrico Traiani: *Maris cælique temperiem turbines tempeſtateſque commendant, habet has vices conditio mortalium. Vt aduerſa ſecundis, & aduerſis ſecunda naſcantur. Occultat vtrorumque ſemina Deus, & plerumque bonorum & malorum cauſæ ſub diuersâ ſpecie latent.*

2. *Mari tranquillo quilibet eſt gubernator.* Seneca Epiſt. 85. propiùs finem.] Neque enim magnæ virtutis eſt, vento ſecundo, naui firmâ, mari pacato, aſtris fauentibus, remigibus peritiſſimis portum in conſpectu poſitum tenere: at luctantibus inter ſe ventis, nauigio lacero, fremente cælo, inſidiantibus piratis, remigibus imperitis, ſideribus ereptis, optatum nihilominus portum occupare, hoc demum facinus eximium eſt, & prædicandum.

3. *Virtus preſſa prementes opprimit*: Traditur à T. Liuio Decade 5. lib. 2. à Cicerone exprimitur Orat. pro A. Cluentio in hæc verba: *Multorum improbitate depreſſa veritas emergit; & innocentiæ defenſio interclusa reſpirat.* Veritas huius pronuntiati quam

[illegible] in hiſtoriâ ſacrâ æquè ac prophanâ exemplis comprobata eſt, vnicum illud de Regio Propheta Dauide hic ſatis ſit, cuius virturem cum inuidus premeret Saül, in inſaniam primò & furorem incidit, ac deinde iuſto Dei iudicio, extremâ oppreſſus calamitate occubuit.

4. *Marcet ſine aduerſario virtus.*] Ita habet ſymbolum C. Galerij Valerij maximi Imperatoris, vt videre eſt, claſſe 1. Symbolorum Imperatoriorum, num. 61. Ratio perſpicua fit ex dictis; quia contrariorum contrariæ ſunt cauſæ, vt expiicatũ eſt ſupra. Sic Romanorum fortuna tunc mutari cœpit, cum excisâ Carthagine, Perſeoque capto, hoſtes non habere, & in otio viuere, ac inſoleſcere cœperunt. Eſt in hanc ſententiam illud Liuij: *Secundæ res ſegnitiem inducunt, & negligentiam creant.* Decad. 3. lib. 3. Etenim auctore Bernardo, proſperitas incautis eſt ad diſciplinam, quod ignis ad ceram, quod ſolis radius ad niuem vel glaciem. Sapiens Dauid, ſapiens Salomon; ſed blandientibus ſecundis rebus alter de parte, alter ex toto deſipuit. Vide Boëtium lib. 2. de Conſolat. Proſâ 8. Contra vero vt palma impoſito onere enititur; ita animus virtute formatus, quo plus negotijs premitur, quo magis ſæuit fortuna, hoc eſt erectior.

5. *Virtutem colere non poteſt, qui vilibus detinetur officijs.* Sumitur ex lib. 3. Polit. cap. 3.] Verba Philoſophi ſunt loco citato: *neque enim virtutem colere poteſt is, qui vitam agit Sordidorum & Mercenariorum*; quibus nominibus eodem capite eos ſe intelligere dicit, qui mercenaria munia obeunt, eaque ad Reipublicæ commoda referunt; Dictum iſtud vt verum ſit, magna reſtrictione indiget; nimirum vt intelligatur de ijs duntaxat virtutibus, quæ ab eorum ſtatu planè alienæ ſunt, vt de Magnificentia,

Liberalitate, Prudentia gubernatrice, & alijs his ſimilibus, libero & honeſto ciui proprijs; de quibus agitur iſto capite. Alioqui ſi verba ſumantur, prout iacent, & vt à nonnullis non rectè vſurpantur, abſolutè negandum eſt; nam & rectæ rationi & doctrinæ Chriſtianæ repugnat. Conſtat enim, vt de alijs taceam, nobiliſſimam virtutem humilitatem in huiuſmodi munijs & coli commodè & perfici; iuxta illud: *Humilis non eſt, qui humilibus non delectatur officijs*. Verum hæc virtus agnita non fuit à priſcis Philoſophis: quare mirum non eſt, ſi in eius materiâ minus rectè ſenſerint.

6. *Virtuti locus eſt ſemper & vbique.*] Sumitur ex Seneca in Medea: vbi Medeæ inquienti, verſ. 159. *Tunc eſt probanda, ſi locum virtus habet*, id eſt, tum conuenire vti virtute, vbi non deſperes te aliquid ea conſecuturum: Nutrix reſpondet, verſ. 160. *Nunquam poteſt non eſſe virtuti locus*; quod verum eſt abſolutè, ſpectatâ naturâ ipſius virtutis ſecundum ſe: hæc etenim ſeipſa contenta, & repulſæ neſcia altior eſt, quam vt periculis impediri, aut terroribus frangi queat. Præclarè Tullius orat pro Sextio: *Virtus ſe ipſa contenta & in tempeſtate ſauâ quieta eſt: Et lucet in tenebris, & pulſa loco, manet tamen; atque hæret in patria, ſplendetque per ſe ipſa ſemper; nec alienis tanquam ſordibus obſoleſcit.*

7. *Fortuna opus auferre, non animum poteſt.* Seneca ibidem verſ. 176.] Sumpſiſſe id Seneca videtur ex Attij Telepho, in quo de ſe ipſo Telephus, inquit: *Nam ſi à me regnum, Fortuna, atque opes eripere quit, at virtutem nequibit.* In eandem ſententiam Tullius paradoxo tertio: *Si mihi eripuiſſes*, ait, *diuinam illam animi conſtantiam, curas, vigilias, conſilia, quibus Reſpublica inuicta ſtetit; multo etiam magis, ſi illam mentem, vnde hæc conſilia manarunt, mihi eripuiſſes; tum*

ego

ego accepiſſe me confiterer iniuriam, ſed ſi hac nec feciſti, nec facere potuiſti, reditum mihi glorioſum tua dedit iniuria, non exitum calamitoſum. Verè & philoſophicè.

DISTINCTIO VIII.

Pretium & amabilitas virtutum.

1. **N**Ihil eſt melius virtute. lib. 1. Mag. Moral. cap. 19. ſub finem.] Rationem addit Philoſophus ibidem: *Quia huius*, inquit, *cauſa ſunt alia omnia*; nimirum bona naturalia, fortunæ, bona corporis & animi, quæ cum ſint in gradu inferiori dignitatis, ordinantur velut media ad virtutem: eſt autem verum effatum iuxta explicationem ſequentis.

2. *Nihil eſt amabilius virtute.*] Habet hoc dictum Tullius lib. 1. de naturâ Deorum, & lib. de Amicitia, vbi addit, *Nihil eſſe quod magis alliciat homines ad diligendum, quippè cum propter virtutem & probitatem eos etiam quos nunquam vidimus, quodammodo diligamus.* Intelligitur & verum eſt generatim, de bonis naturalibus, animi, corporis, & fortunæ; quibus in hac vita dotari poteſt homo: omnibus enim hiſce vti nobilior ex ſua naturâ virtus eſt, ita per conſequens etiam amabilior; ſiquidem bonitatem rei & præſtãtiam ſequitur eiuſdem amabilitas. Ex quibus patet rectè ab Iſocrate dictum eſſe:

3. *Virtus diuitijs potior eſt, vtiliorque generis ſplendore*; Oratione ad Demonicum.] Non autem intelligi poteſt, de omnibus bonis ſimpliciter, ſiue creata illa ſint, ſiue bonum increatum: Deus enim abſque comparatione amabilior eſt, cum infinitus ſit noblior; iuxta illud.

Auro quid melius? iaſpis, quid iaſpide? virtus,
Quid virtute? DEVS, quid Deitate? nihil.

4. *Gratior eſt pulchro veniens è corpore virtus.*] *Errare mihi videtur* (ait Seneca Epiſt. 26.) *qui protulit iſtud dictum: non enim vllo boneſtamento eget virtus. Ipſa magnum ſui eſt decus, corpus ſuum conſecrat, poteſt ex caſa vir magnus exire, & ex deformi humilique corpuſculo formoſus animus, ac liber & magnus.* Sed dicendum eſt, licet hæc cenſura ſecundum rigorem Philoſophicum vera videri poſſit: dictum tamen iſtud excuſari ab errore. Prolatum enim eſt à Virgilio lib. 5. Æneid. accommodatè ad captum vulgi, & ad commune iudicium hominum, qui pluris æſtimant ornamenta corporis & animi ſimul, quam alterutrius duntaxat, & hiſce gratiam aliquam & ſplendorem accedere ab illis putant; quomodo Euripides, formâ præſtantes, ſi cætera ſint paria, imperio digniores æſtimat. Et reuerà, an non meritò gratior & laudabilior hominibus eſt caſtitas virginis nobiliſſimæ & pulcherrimæ, quam turpis ruſticanæ? Nam & hic locum habet illud Eccleſiaſtici 31. v. 10. *Qui potuit tranſgredi, & non tranſgreſſus eſt; facere mala & non fecit; quis eſt hic, & laudabimus eum?* quanquam & hæc decoris excellentia gratioſa, ab internis animi ornamentis præcipuum ſplendorem habet. Agit autem Seneca loco citato, de Clarano quodam, ſuo condiſcipulo, cuius animum vigentem in morbido corpuſculo malè collocatum ait.

5. *Virtus eſt proprium hominis bonum.* Tacitus lib. 4. hiſt.] Dicitur virtus eſſe proprium hominis bonum, non tantum ea de cauſa, quod ex omnibus animantibus ſolus homo, vti rationis, ita & virtutis poſſeſſor ſit; ſed etiam quod inter omnia ea, quæ rationem boni creati participant, virtus quam maximè

homini conueniat. Pro quo recolligẽdum eſt, quod ſupra attigimus; Bona creata eſſe triplicis generis; Primi generis ſunt bona externa, ſiue bona fortunæ, vt diuitiæ, honor, poteſtas, &c. Secundi generis, bona corporis, qualia ſunt fortitudo, pulchritudo, &c. Tertij verò ſunt, bona animæ, quæ rurſus ſunt duplicia; alia naturalia, quæ à natura ipſa nobis conferuntur; vt ſunt acumen ingenij, propenſio ad virtutem, &c. alia acquiſita, quæ ſtudio comparantur; iſtiuſmodi ſunt ſcientiæ, virtutes, &c; quibus adde, quæ diuinitus homini conferuntur, vt virtutes Theologicæ, &c: horum omnium conuenientiſſimum hominis bonum ſunt virtutes, ſiue Morales illæ ſint, vt Iuſtitia, &c. ſiue, partim Morales, partim Intellectuales, vt Prudentia, & Fides Catholica; quia non ſolum hominem exornant; ſed ita etiam afficiunt, vt non poſſit illis malè vti tanquam principio operationis. Vide Leſſium de Iure & Iuſtitia initiò.

DISTINCTIO IX.

De Vitijs in genere.

1. *SÆpe latet vitium ſub vmbraculo virtutis.*] Effatum hoc ab Alberto Magno in Prologo Paradiſi Animæ, latè deducitur, & exemplis varijs manifeſtò comprobatur: cui conformiter Tullius; *Diligenter, ait, cernenda eſſe ea vitia, ne nos fallant, quæ virtutem videntur imitari.* Nam & prudentiam malitia; & temperantiam immanitas in voluptatibus aſpernandis; & magnitudinem animi, ſuperbia, ac diſplicentia in contemnendis honoribus; &

fortitudinem audacia, & iuſtitiam acerbitas, & religionem ſuperſtitio imitatur; ſtudiiſque bonis ſimilia videntur ea, quæ ſunt in eodem genere nimia.

2. *Virtute non tam multi præditi, quam videri volunt.* Cic. de Amicitia.] Pronuntiatum hoc quo verius eſt, eò, miſerior eſt ſtatus rerum humanarum: *Virtus* enim *colenda eſt, non imago virtutis*, qui namque ſic virtutem colunt, vt vmbram & imagines virtutum conſectentur, ea ipſa quæ vera ſunt, tenere non poſſunt. Valet maximè hoc pronuntiatum in priſcos gentilium Philoſophos (& fortè in Ciceronem ipſum) vtpote gloriæ animalia, & vilia popularis auræ mancipia, vt eos nominat S. Eccleſiæ Doctor Hieronymus.

3. *Vitia tenacius hærent quam virtutes.* Dicti huius Moralis veritas in corruptione humanæ naturæ fundatur, quæ, vt ſic multò procliuior eſt, ad vitia, quam ad virtutes; & longè horum, quam illarum tenacior. Vnde etiam ſi beneficium alteri præſtiteris facilè eius recordatio euaneſcit, ſin autem in modico offenderis, ægrè admodum eius memoria obliteratur.

4. *Omnes homines vitiis noſtris fauemus.*] Protulit hanc ſententiam D. Hieronymus Epiſt. 147. veriſſimam ſanè, & poſt lapſum parentis noſtri protoplaſti, hæreditaria quadam imitatione, hominibus propriam. Planè ſiquidem, *vſitatum generis humani vitium eſt*, (verba ſunt Gregorij Magni lib. 22. Moral. cap. 9.) *latendo peccatum committere & commiſſum negando abſcondere, & conuictum defendendo multiplicare; ex illo quippe lapſu primi hominis hæc augmenta nequitiæ ducimus, ex quo ipſam radicem contraximus culpæ.* Cum enim legem ſibi poſitam primus hominum temerare eſſet auſus, confeſtimque audaciæ pœnas in corpore ſenſiſſet, adueniente

omnium inſpectore Domino erubuit, fugit, latêre voluit, qui non potuit, cumque admiſſi facinoris argueretur, tenuit cœptum, quod ſemel inceperat, ſui defendendi, & à ſe culpam amoliendi inſtitum. Quid enim? *mulier*, ait, *quam dediſti mihi, ipſa dedit mihi* de ligno, & comedi. Sed & illa ſimiliter, quaſi eodem docta ludo: *Serpens*, inquit, *decepit me & comedi.* Gen. 3. capite.

TITVLVS XXV.

De nobiliſsima Virtutum Cardinalium Prudentia.

DISTINCTIO PRIMA.

Varia Prudentiæ acceptio & diuiſio.

1. PRudentia à prouidendo vel porrò videndo latinis dicta; primò accipitur generatim pro omni notitia veri; Secundo, propriè pro virtute proximè directrice morum; Quam definit Ariſtoteles 6. Eth. cap. 5. *Habitum agendi verâ cum ratione, circa ea, quæ homini bona ſunt vel mala;* Hæc diuiditur immediatè in *Perſonalem*, quâ quis in ſingulis actionibus ſpectat quid agere oporteat, proprium bonum intendens; & in *Gubernatricem*, cuius ſpecies ſunt, Oeconomica, Politica, Legiſlatrix, & Militaris. Perſonalis Prudentia abſolute, & ſimpliciter Prudentia dicitur, Gubernatrix non abſolutè; ſed cum adiuncto, vt Oeconomica, Ciuilis, &c.

2. Actus prudentiæ, ſiue officia tria ab Ariſtotele numerantur 6. Eth. cap. 9. & 10. primum eius munus eſt bene conſultare, & inquirere media. Secundum bene iudicare de medijs inuentis; Tertium,

præcipere ſiue imperare, vt ea quæ iudicata ſunt perficiantur; de ſingulis axiomata proponemus. De integrantibus autem prudentiæ partibus, & de ſubiectiuis, (vt & aliarum virtutum) diſtinctus Axiomatum titulus non proponitur; quia quoad rem cum ipſis virtutibus conueniunt. Vti etiam partes potentiales Prudentiæ, vt bene docet Leſſius lib. 1. de Prudentia, cap. 2. dub. 3.

DISTINCTIO II.

De Prudentia abſolutè.

1. P*Rudentia primus eſt fons officij.* D. Ambroſius lib. 1. de Offic. cap. 27.] Vbi nomine officij intelligit omne opus honeſtum & bonum, ſine prudentia enim neque iuſtitia, neque fortitudo, neque vlla virtus exiſtere poteſt. Vnde in Euangelio vocari ſolet, *oculus* & *lucerna* corporis noſtri, à quâ totum velut corpus virtutum debeat illuminari; ab Ariſtotele appellatur, ὄμμα τῆς ψυχῆς, id eſt, oculus animæ; quippè quæ intellectum rerum, quæ publicè priuatimque appetendæ aut fugiendæ ſunt, ac delectum continet. Quod & Cicero teſtatur lib. 1. de Legibus: *Qui*, inquit, *exercuerit illam vt oculorum, ſic ingenij aciem ad bona deligenda ac mala rejicienda, is prudentia præditus eſt, quæ virtus ex prouidendo ſic appellata eſt.*

2. *Prudentia eſt regula virtutum moralium.*] Iſtud commune pronuntiatum ſumitur ex 2. Eth. cap. 6. Vbi prudentia collocatur in definitione virtutis moralis; eò quod omnes virtutes morales à prudentia dependeant tanquam generali regula, ſinè

quâ nulla virtus moralis eſſe poteſt : Omnes enim virtutes morales regulantur & diriguntur à Prudentia velut regula & menſura ſua ; quia neceſſe eſt, actus voluntatis dirigi per actus intellectus ſibi proportionatos, vt pluribus explicabitur Titulo *de Potentia Appetitiuâ*. Videri poteſt Leſſius de Prudentia cap. 1. dubit. 2 n. 11. hinc etiam,

3. *Prudentia eſt forma virtutum moralium.*] Eſt commune axioma Philoſophorum deſumptum ex 6. Ethic. cap. vltimo : vbi Prudentia dicitur eſſe completiua virtutum moralium. Ratio illius eſt; quia ea virtus poteſt dici forma virtutum moralium, à quâ in illos deriuatur virtutum moralium formale principium, quo conſtituuntur formaliter in eſſe virtutis. Pro cuius explicatione notandum eſt, in virtutibus moralibus eſſe duo. Materiale & Formale; materiale eſt inclinatio & appetitus ad paſſiones vel operationes, ſecundum certam rationem & modum; & in Prudentia quidem eſt ipſe actus rationis ; nempe, conſilium, iudicium & præceptum : Formale autem eſt modus determinatus à ratione, vel vt inquit D. Thomas, *ordo Rationis*. Iuxta illud :

4. *Principium formale virtutis eſt bonum rationis.*] Traditur à Leſſio loco citato, atque hoc principium primò reperitur in Prudentia, & ab ipſa deriuatur in morales. Nam dupliciter bonum rationis conſiderari poteſt ; primò, vt in ipſa rationis conſideratione & operatione conſiſtit, & ſic conſtituit prudentiam : Secundo, vt ordo rationis circa aliquid aliud ſpectatur, & ita ab intellectu naturali, qui eſt in prudentia, vt eſt principium in principiato, deriuatur in appetitum & in operationes, vel paſſiones illius, dum ita ſeſe habet, vt recta ratio præſcribit. Atque hac

de cauſa, ſicuti abſque Logicâ, quæ Modus ſciendi dicitur, aliæ ſcientiæ proprie dictæ obtineri perfectè non poſſunt; ita neque abſque Prudentia ceteræ virtutes Cardinales. Imò quantus quiſque in his eſt, aut eſſe deſiderat, tantus omninò ſit in illâ, ſimpliciter & abſolutè neceſſe eſt; Cum hæ præſupponant illam in æquali inchoationis & perfectionis gradu.

5. *Prudentia eſt mater fortitudinis.*] Ita eam nuncupat S. Bernardus lib. 1. de Conſideratione, vbi mox ſubiungens: *Bonus circuitus eſt*, inquit, *ſi Iuſtitia quærit, Prudentia inuenit, Fortitudo vindicat, Temperantia poßidet, vt ſit Iuſtitia in affectu, Prudentia in intellectu, Fortitudo in effectu, Temperantia in vſu.* Dicitur itaque prudentia mater fortitudinis (ſicut eâdem ratione, dici poteſt ceterarum etiam mater virtutum moralium) quia ſine ea nulla exiſtit virtus: ea vero ſi adſit, progignit heroïcos actus fortitudinis. Iuxta illud:

Prouida magnanimæ ſi adſit prudentia dextra,
Dic mihi quæ rerum pulchrior eſſe queat?

6. *Prudentia poteſt falli ſpeculatiuè non practicè.*] Eſt commune axioma Philoſophorum. Veritas eius patet exemplo; vt, v. g. ſi vir prudens iudicet, pauperem aliquem eſſe ſubleuandum, qui tamen reuera paupertatem ſimulat; illud iudicium practicum, quo iudicatur ſubleuandus, qui per aliud iudicium, licet falſum, morali diligentia adhibita, iudicatus eſt pauper, erit verum: ſicut enim aliquid poteſt eſſe iucundum alicui in certa diſpoſitione quod tamen non eſſet in alia; ita fieri poteſt; vt aliquid ſit alicui honeſtum, poſitâ aliqua circunſtantia, quod tamen non eſſet illâ ſublatâ, vt hîc accidit: poſito enim illo errore ſpeculatiuo, verum & rectum eſt iudicium practicum, quo iudicat talem pannoſum eſſe ſubleuan-

dum. Videri poteſt Leſſius de Prud. cap. 1. dub. 1. n. 3. vbi id oſtendit exemplo Patriarchæ: de quo Geneſ. cap. 29. Ob hanc cauſam rectè à Galeno dictum eſt.

7. *Medicos oportet non tantum eſſe prudentes, ſed etiam fortunatos.*] Licet enim prudentia in ſuo formali iudicio certa ſit, & nunquam errare poſſit: fieri tamen poteſt, vt in ipſo opere fallatur; quod frequenter contingit in Medicis, abſque culpâ quidem eorum: cum nimirum ſufficientem cautionem adhibuerint: Veruntamen non ſine detrimento patientis.

DISTINCTIO III.

Qui prudens dicendus? & quæ cuſtos Prudentiæ?

1. *Nemo eſt prudens, niſi qui eſt bonus.*] Hoc pronuntiato Philoſophus concludit caput 12. lib. 6. Eth. vbi varias adfert rationes; Iſtam ſub finem capitis. Ratiocinationes agendarum rerum, aliquod principium habent: hoc autem non niſi à bono viro perſpicitur: prauitas enim peruertit Iudicium, facitque vt circa principia rerum agendarum homo fallatur, nec veri finis bonitatem ſectetur; cum rectam electionem faciat virtus: Quare patet; prudentem neminem eſſe poſſe, niſi ſit bonus: rectè ſiquidem inquit Seneca, lib. de diſciplinâ.

2. *Bonam vitam ſcientia perfecta efficit.*] Intelligitur de bonitate morali, quæ à perfecta rerum agēdarum & fugiendarum cognitione oritur: nam prudentia perfecta ſimpliciter, quæ hic nomine ſcientiæ intelligitur, trahit ſecum alias virtutes morales in

eodem gradu, vt loquuntur Philoſophi: è contra verò vbicunque eſt defectus virtutis alicuius moralis; ibi etiam defectus eſt non prudentiæ modo; ſed etiam ſcientiæ: Omnis enim peccans, eſt ignorans: vt explicabitur infra. In hanc ſententiam Cicero l.2. Tuſculanarum Quæſtionum inquit; *Sine prudentia ne intelligi quidem vlla virtus poteſt.* Contra verò: *Nullum numen abeſt, ſi ſit prudentia*, vt habet Iuuenalis Sat. 10.

3. *Qui moderatur ſermones ſuos doctus & prudens eſt.* Prouerbiorum 17.] Ex nulla re magis, ac linguæ vſu prudentia hominis vel imprudentia deprehenditur: nam & poma aurea in lectis argenteis, ſi quis loquitur verbum in tempore ſuo; &, ſtultus etiam, ſi tacuerit, ſapiens reputabitur: Quâ de cauſa viri prudentia ac rebus geſtis illuſtres, quam diligentiſſimè moderationi linguæ advigilaſſe. Certè de Auguſto refert Suetonius, neque in Senatu, neque apud populum, neque apud milites locutum eſſe vnquam, niſi meditata & compoſita oratione; quamuis non deficeret ad ſubita, ex temporali facultate: ſermones quoque omnes grauiores, non niſi ex ſcriptis, & è libello habuiſſe, ne plus minusve loqueretur ex tempore.

4. *Cuſtos Prudentiæ eſt Temperantia.* Sumitur ex 6. Ethic. cap. 5.] Vbi Philoſophus inquit: *Temperantiam prudentię conſeruatricem appellamus.* Ratio pronuntiati eſt; Quia virtus, quæ remouet, id, quod corrumpit prudentiam, rectè dicitur eiuſdem conſeruatrix; atqui temperantia remouet voluptates, & omnem luxuriam, quæ maximè inimica eſt prudentiæ. Iuxta illud:

5. *Intemperantia corrumpit æſtimationem prudentiæ.* 6. Ethic. cap. 5.] Ratio eſt, quia prudentia conſiſtit in bono rationis: atqui defectus rationis ma-

ximè oritur ex intemperantia; præſertim verò ex luxuria, vt docet S. Thomas, & alij Theologi, ac Philoſophi paſſim ex lib. 2. Ethic.cap. 9. vt videbitur infra, Titulo *de Temperantia*; Cuius equidem virtutis hæc præcipuè facultas eſt, vt animus, extrita perturbationum vellicantium caligine, in ſeipſum conuerſus veritatem clariùs intueatur; quoniam verorum omnium formæ, non quidem ingenitæ nobis, vt volebant Platonici; ſed ſenſim acquiſitæ, ſerena mente nitidiùs promicantes prudentiam pariunt. Propterea rectè Plato Sophroſynem dici Temperantiam autumat, ὅτι σώσει τὼ φρόνησιν, quod Prudentiæ ſalus ſit & conſeruatio.

DISTINCTIO IV.

De Prudentia gubernatrice generatim.

1. PRudentia eſt virtus propria eorum qui præſunt. lib. 3. Politic. capite 3.] Nempe quoad vſum, & neceſſitatē præcipuam: *Reliquæ virtutes ijs qui præſunt communes ſunt cum illis, qui in eorum ſunt poteſtate: in illo enim qui paret non neceſſariò prudentia: ſed vera tantum eius opinio deſideratur.* Vt inquit Ariſtoteles ibidem: at verò qui præeſt, ſine veræ Prudentiæ forma nihil vnquam eximium rectè conficiet. Atque hæc cauſa eſt, quod Ægyptij olim in ſceptro regio oculum ſuis hieroglyphicis deſignarunt, vt oſtenderent in Rege aut Principe requiri Prudentiam, tanquam Reipublicæ vigilantem & proſpicientem oculum. Quod enim eſt acies videndi in oculo,

hoc Prudentiæ eſt in animo, vt auctor eſt Sophocles. Cæterùm allata Philoſophi verba intelligenda ſunt de ſubditis qua ſubditi ſunt; & de Prudentia, qua præcipiendi officio fungitur; ſiue de Prudentia gubernatrice, non verò perſonali. Si enim virtutes cæteræ ſubditis competunt, quomodo poteſt abeſſe virtus Prudentiæ? omnes ſiquidem virtutes ſunt inter ſe connexæ & ſine Prudentia ne intelligi quidem virtus poteſt; vt conſtat ex dictis.

2. *Virtutem perfectam habere debet qui imperat.* 1. Politic. cap. 8.] Recta ſiquidem ratio poſtulat, vt probitate emineat, qui dignitate? ideo Cyrus Rex, non cenſebat, cuiquam conuenire imperium, qui non melior eſſet ijs, quibus imperaret; vt de illo refert Xenophon, libro 7. Eâdem de cauſa Apoſtolus: *Oportet*, ait, *Epiſcopum irreprehenſibilem eſſe*, &c. 1. ad Timoth. cap. 3. Item ſubditorum id conditio poſtulat, quibus pronum eſt, Principum ſuorum mores imitari.

3. *Beata eſt Reſpublica cui dominatur Princeps ſapiens.* Plato lib. 6. de Republica.] Ratio eſt quia talis vigilanter ſolet, ad Reipublicæ gubernacula ſedere, eamq; ad finem optatum & præfixum, id eſt, ad felicitatem dirigere: Finis namque Politiæ eſt feliciter viuere: vt docet Sanctus Thomas, contra vero: *Væ tibi terra*, ait Scriptura, *cuius Rex puer eſt*, Eccleſiaſtæ 10. verſ. 16. Cæterum philoſophia Chriſtiana felicis Reipublicæ præſidium in eorum ſapientum regimine ponit, qui diuinæ legis, ac voluntatis ſcientiam, velut felicis imperij ducem, ac poteſtatis ſuæ regulam recipiunt; adeoque ſic imperant, vt humanæ Prudentiæ non æquo plus innixi, diuinæ potiſſimum ſapientiæ conſilia ſequantur Deus enim eſt, per quem Reges regnant, & legum conditores iuſta decernunt.

4. *Integritas præſidentium ſalus eſt ſubditorum.*] Nempe cauſatiuè & occaſionaliter; non verò formaliter. Nobile iſtud pronuntiatum habet ſanctum Tridentinum Concilium ſeſſione 6. cap. 1. de Reformatione, vbi docet: hanc ob cauſam perfectam Eccleſiæ & vniuerſæ Reipublicæ Chriſtianæ reformationem incipere debere ab ijs, qui ad gubernacula ſedent; eò, quod illis reformatis, ſubditi faciliùs reformentur: Nam dicitur Eccleſ. 10. verſ. 2. *Secundum iudicem populi, ſic & miniſtri eius, & qualis Rector ciuitatis, tales inhabitantes in ea*: quia enim vita Regum & Principum, ac generatim omnium Prælatorum, in edito & perilluſtri loco ſita eſt, præbetque ſeſe ſpectandam omnibus; & quia procliue eſt, vt ſubditi magiſtratus ſui mores imitentur, ordinariè videre licet, in populo virtutum regiarum, vel etiam vitiorum ſimulacra; omnes ſiquidem gloriantur & honori ſibi communiter ducunt, ijſdem cum Principe ſuo moribus & coloribus imbui; quo magis in eius ſint gratia & fauore. Notum illud vetus Lucilij:

5. *Præſul vt ampiruat, ſic vulgus redandruat ipſum.*] A Salijs voces iſtæ deſumptæ ſunt, quorum Præſul inter ſaliendum motus edebat, qui ab alijs referebantur; illud ampijruare, hoc redandruare dicebatur, vt inquit Turnebus, commentarijs in Varronem. Quare ſummo ſemper ſtudio enitendum Præſulibus eſt, vt dicta factaque eorum omnia eiuſmodi ſint, quæ non laudem modo, atque auctoritatem pariant; ſed familiares & populares ipſos ad virtutem excitent; ſiquidem vt præclarè Claudianus in quinto conſulatu Honorij:

6. *Componitur orbis, Regis ad exemplum.*] Vti in bonum; ita etiam ac longè proniùs in malum. Vnde veriſſimè Tullius lib. 3. de Legibus: *Non tantum,*

inquit, *mali eſt peccare Principes, quamquam eſt magnum per ſeipſum malum, quantum illud quod permulti imitatores Principum excitantur: Neque enim ſolum vitia concipiunt ipſi Principes, ſed ea plerumque infundunt in ciuitatem pluſque exemplo quam peccato nocent.* Cauſam aſſignat idem in epiſtola quadam ad Seuerum Sulpitium; quia vulgo:

9. *Quod exemplo fit, id etiam iure fieri putant.* Libro quarto ad familiares, epiſtola 3.] Imò, vt inquit, Quintilianus declamatione 4. Hæc conditio Principum eſt, vt quidquid faciant præcipere videantur. Oſtendi hoc poſſet inductione magiſtratuum ſiue ſecularium, ſiue Eccleſiaſticorum. Plurima ſiquidem huiuſmodi exempla, in hiſtoria ſacra iuxta ac profana, noua ac veteri, paſſim ſunt obuia: Claudianus loco citato:

Nec ſic inflectere ſenſus
Humanos edicta valent, quam vita regentis
Mobile mutatur ſemper cum mobile vulgus.

8. *Simia eſt in tecto, fatuus in ſolio.*] Sanctus Bernardus lib. 2. de conſiderat. ad Eugenium Papam, vbi rem explicat his verbis: *Audi nunc canticum meum, & quidem minus ſuaue ſed ſalutare. Monſtroſa res eſt, gradus ſummus, & animus infimus; ſedes prima, & vita ima: Lingua magniloqua & manus otioſa, vultus grauis & actus leuis: ingens auctoritas & nutans ſtabilitas, admone ſpeculum, fœdus ſe in eo vultus agnoſcat: tu gaude tuum diſsimilem inueniri.* Hæc S. Bernardus ex quibus apparet, quod ſicut monſtra naturæ appellantur, quæ à ſua ſpecie notabiliter degenerant, vt ſi humano capiti ceruix addatur equina: ita ſunt mōſtra Reipublicæ, qui in excelſo & illuſtri loco collocati, vitam ducunt abiectiſſimorum, defœdantes dignitatem ſuam maculis vitiorū, quæ eo ſunt turpiores, quo cadunt in veſtem pretioſiorem.

DISTINCTIO V.

De Prudentia militari.

1. B*Oni duces bonos creant milites.*] Dicti huius ratio eadem eſt quæ præcedentium. Quod enim de Prælato vel Principe in genere dicitur, idem etiam Duci militari, & alij cuicunque magiſtratum quempiam gerenti poteſt accommodari. Traditur autem à Plutarcho in vita Lycurgi, vbi inquit: *Populus vt dicto audiens ſit, hoc diſcit à Principe; ſiquidem Dux bonus bonum reddit Comitem*: eſt in hanc ſententiam illud Luciani; *Magnos tolerare labores, magna Ducis cogit virtus.*

2. *Gubernatio bona plura requirit, quam leges & litteras.*] Sumitur ex 3. Politicorũ, capite tertio, vbi ait Philoſophus, Gubernationem optimam non eſſe per leges & litteras tantum; ſed oportere gubernantibus rationem adeſſe vniuerſalem; id eſt, perfectam Prudentiam. In eandem ſententiam decimo Ethicorum, capite vltimo dicit, eos qui Rempublicam tractant, potentia id agere & experientia potius, quam mente vel ſcientia; valet hoc pronuntiatum in eos, qui cum deberent, politica, vel militaria Regni negotia tractare; toti ſe litteris vel alijs etiam inutilioribus immergunt occupationibus.

3. *Melior eſt exercitus Ceruorum, duce Leone quam Leonum, duce Ceruo.*] Ita pronuntiauit Chabrias, vt in confirmationem ſymboli Marci Aurelij Cari, refert Nicolaus Reuſnerus, ſymbolorum Imperatoriorum claſſe primâ, ſymbolo quinquageſimo quarto. Significat autem, maximam in bellis vim habere, ſtrenui Campidũcis induſtriã, ac fortitudinẽ;

adeò vt totus ferè ſucceſſus atque victoria ab eo dependeat. Etenim militaris ſine duce turba, corpus eſt ſine ſpiritu, vt ſcribit Curtius, vel vt auctor eſt Epaminondas, beſtia ſine capite. Vtitur hoc dicto Leſſius, lib. 13. de Perfectionibus Diuinis, cap. 10. vbi docet regna Chriſtianorum ingenti ſæpe clade puniri, eò quod protectio & gubernatio diuina quæ Angelorum tutelarium miniſterio impendi ſolet, exigentibus id hominum peccatis, ſubtrahatur: hoſtes verò, vt Turcæ hæretici, &c. iuuentur à dæmonibus, ab iiſque tanquam ducibus dirigantur & animentur.

4. *Tanti exercitus eſt, quanti Imperator.*] Verè id ab Antiquis prædictũ eſſe, inquit Florus in vita Scipionis, vbi ſtudio periti ducis, redactoq́ in diſciplinam milite, commiſſam eſſe aciem ſcribit; quodque nemo ſe vnquam viſurum ſperauerat; factum eſſe, vt fugientes Numantinos quiſque videret: & de Coriolano, ex Romano Volſcorum Duce loquens, *Facilè apparere*, inquit, *Ducibus validiorem, quam exercitũ rem Romanam eſſe.* Et alibi; *Facilè conueniſſe, inter Romanos Latinoſque, vtrius partis Lucius Manlius dux fuiſſet, eius futuram haud dubie victoriam.*

5. *Nemo bene imperat, qui nunquam ſub imperio fuit.*] Sumitur ex lib. 3. Politicorum cap. 3. vbi Philoſophus docet, non contingere, vt bene aliquis principatum gerat, niſi prius ſub alterius poteſtate fuerit; ac proinde, lib. 7. Politicorum à bono Principe requirit, vt aliquando fuerit ſubditus. Ratio effati eſt, quia nemo præeſſe nouit, niſi cognitum compertumque habeat, quid ſit ſubeſſe: hoc autem debuit is, qui præeſt (verba ſunt Ariſt. loco citato:) tum, cum alteri parebat, diſcere; veluti præeſſe equitibus, qui præfecto Equitum ſubfuerit; & Imperatorium mu-

nus ſuſtinere, qui Imperatori paruerit, & qui ita ſubeſſe didicit, didicit ſimul præeſſe: præeſſe enim, & ſubeſſe correlatiua ſunt; ac proinde quoad cognitionem, à ſe mutuò dependent.

6. *Nihil arma foris, niſi ſit conſilium domi.*] Prudentia militaris duabus veluti manibus omnia ſua opera perficit; Ratione ſcilicet prudentiali & robore: ratio vim occultam, robur apertam continet; Quarum quidem tanto inferior eſt iſta; quanto corpori antecellit animus. Etenim à conſilio ſiue ratione prudentiali omnis armorum pendet fœlicitas. Conſule, ſi placet, ſymbolum Rodulphi Primi. n. Symbolorum Imperatoriorum claſſe 3. n. 26. Innuit autẽ Pronuntiatum, Reſpublicas bene conſtitutas, ſi aut armorum robore, aut prudentiæ virtute deſtituantur, eſſe quaſi corpora manca, & altero brachiorum truncata.

7. *Imperator bonus, & idem robuſtus miles.*] Sumptum ex illo Iliadis γ.

Ἀμφότερον βασιλεύς, τ' ἀγαθὸς κρατερός τ' αἰχμητής.

Dux bonus ac miles præpollens viribus idem.

Cui verſui inter omnia omninò Homeri carmina, palmam tribuit Alexander M. cum aliquando in conuiuio propoſitum eſſet, quiſnam ex verſibus Homericis maximè probandus videretur; vt refert auctor in commentario de fortuna Alexandri. Siue Plutarchus ille ſit, ſiue quicunque alius. Monet pronuntiatum, boni Principis eſſe, non verbo tantum, ſed ſuo etiam ſubditis præire exemplo. Etenim militum animi, non mediocriter accenduntur viſo in acie Imperatore, vt pluribus locis auctor eſt Liuius: cuius è contra aſpernari faciliùs ſolent ſegne imperium.

DISTINCTIO VI.

De eâdem & Politicâ, & quæ virtus vtrique amica ſit, Quid inimicum.

1. P*Rinceps ſe habere debet ad ſubditos, ſicut Paſtor ad oues.*] Sumitur ex libro nono Eth. cap. 11. & ex primo Dialogo Platonis de Republica, vbi docet; Sicut Paſtor, qua Paſtor, curat gregem ad ipſius gregis vtilitatem, non ſuam; id enim agit, vt id, quod cuſtodit, quàm rectiſſimè habeat; ſic eum, qui hominibus præeſt, nihil aliud propoſitum habere, quam eorum bonum, qui ſub ipſius imperio ſunt: ita nihilominus, vt locum habeat iſtud:

2. *Boni Paſtoris eſt, tondere oues, & non deglubere.*] Ita Tiberium Cæſarem reſcripſiſſe Ægypti Prætori grauia ſubditis vectigalia imperanti, auctor eſt Suetonius. Sumitur autem ex loco Platonis citato. Ad pleniorem huius & ſuperioris Pronuntiati declarationem ſpectat diuiſio illa duplicis Principatus 3. Polit. cap. 4°; Prioris quidem dominatiui, cuius natura eſt, vt Dominus præcipuè ac per ſe vtilitati ſtudeat; ſubditorum autem per accidens; vt nimirum eorum vtilitas ipſi quoque domino vtilis ſit: Poſterioris Oeconomici, vt Patris in liberos, &c. in quo contra ſuperiorem, ſubditi commoda per ſe procurat, ſua ex accidenti; propterea quod ita fortaſſe cõtingat, vt eadem ſibi quoque commoda ſint; quomodo Gubernator nauis primo quidem ac præcipuè vectorum ſaluti conſulit; ſuæ verò ex accidẽti: Quoniam ipſe quoque ex ijs vnus eſt, qui naui vehuntur. Hæc ibi Ariſtoteles ferè ad verbum. Prior dominatus ordinem dicit ad ſeruos, poſterior ad ſub-

ditos liberos. Cæterum hæc comparatio Principis cum Paſtore, non ſolum ſignificat, eum debere eſſe eximiæ clementiæ & beneuolentiæ in populos, quos regit; ſed etiam par eſſe, vt prudentia, & alijs virtutibus, ſic inter eos emineat; vti homines ratione præditi inter greges ouium, quas paſcunt. Ex quo ſequitur, vt Nero, Vitellius, Heliogabalus, & alij eorum ſimiles, non Paſtores, ſed lupi, vel vrſi, aut canes rabidi dici potuerint, vt notant hiſtoriographi.

3. *Apum reges aculeum habent, ſed eo non vtuntur.*] Ariſtoteles de hiſtor. Animalium, lib. 5. cap. 21. vbi addit quoſdam exiſtimaſſe eos carere aculeo, cò, quod ferire non ſoleant? Admonet hoc dictum, minus decere Reges ac Principes, vt ſi ſubditi in aliquo delinquant, ſua ipſi manu eos puniant; præſertim cum id per ſubordinatos officiales commodiùs fieri poſſit.

4. *Apum Principes minimè irritantur & feriunt.*] 9. de hiſtoria Animalium cap. 40.] Monentur hoc morali dicto, omnes qui magiſtratum gerunt, ſuum id decere ſtatum, vt maiore patientiæ laude conſpicui ſint, minuſque ad Talionem reddendam parati, quam reliquum vulgus. Pulchrè Seneca: *Regnare qui vult, languida regnet manu.*

5. *Imperia crudelia magis acerba ſunt, quam diuturna.*] Refertur à Carolo Scribanio in Politico-chriſtiano, lib. 2. cap. 8. Neque enim quiſquam à multis metuendus eſt, in quem non à multis formido recidat, & ferè ſemper cædem cæde, ſanguinem ſanguine expiatum eſſe tradunt hiſtoriæ; ſiquidem æternæ veritatis ſententia eſt; *Omnes, qui acceperint gladium, gladio peribunt.* Math. 26. verſ. 52.

6. *Nihil tam vtile, quam amari.* Et,

7. *Nihil tam inutile, quam odio haberi.* S. Ambroſius lib. 2. Offic.] Oſtendit hoc vtroque dicto

S. Doctor, maximopere curandum eſſe ijs qui imperant, vt amentur potius, quam timeantur: Si enim gubernator ametur à ſubditis; illi & obedientes erunt, & fideles ac fortes in obſequio atque conſtantes: Sin autem ita ſe gerat, vt odio ab ijs meritò haberi poſſit, nil arduum cum ijs proſperè conficiet. *Accipe*, ait S. Auguſtinus tract. 7. in epiſt. S. Ioannis, *breue præceptum. Dilige, & quod vis fac, ſi emendes, dilectione emendes; ſi parcas, dilectione parcas; radix ſit intus dilectionis, non poteſt de iſta radice niſi bonum exiſtere; nec ſolum tibi erit bonum; ſed ijs etiam, qui tibi ſunt coniuncti*: Nam omnia illis erunt grata & vtilia: cum vident eſſe cum amore coniuncta. Quin & vitia virtutum propè nomen ſubeunt, ſi ameris; ſicut è contrario tantum odia poſſunt; vt virtutes etiam vitiorum imaginem ſortiantur. In eandem ſententiam Seneca:

8. *Vnum eſt inexpugnabile munimentum amor ciuium.*] Lib. 1° de Clementia cap. 19. *Non opus eſt*, ait, *inſtruere in altum editas arces, nec in aſcenſum arduos colles emunire, nec latera montium abſcindere, multiplicibus ſe muris turribuſque ſepire ſaluum Regem in aperto, clementia præſtabit.* Quis enim huic audeat aliquid ſtruere mali, qui viuit optantibus cunctis, vt quod illi contingit, ſibi quiſque euenire deputet, vt nihil cuiquam tam pretioſum ſit, quod non ſalute præſidij ſui commutatum velit: Eſt in hanc ſententiam ſymbolum M. Aurelij Antonini Philoſophi: *Regni clementia cuſtos*, de quo videri poteſt Reuſnerus claſſe prima, num. 18.

9. *Neceſſe eſt multos timeat, quem multi timent.*] Eſt hoc dictum Laberij Equitis Romani, de quo videri poteſt Cicero lib. 2. Officiorum, vbi cum plura in eandem ſententiam dixiſſet, tandem ſubiungit, *nulla vis imperij tanta eſt quæ premente metu poſſit eſſe*

diuturna. Cuius ratio eſt illa quam in illo Hemiſtichio poſuit Ouidius: quia,

Quem metuit quiſque perire cupit.

Poſitam prius ab Ennio, cum ait, *quem metuunt oderunt; quem quiſq.ſe odit periiſſe expetit.* Qua de cauſa Tyrannis nulla ſine metu ac tumultû animi, dies aut nox abit; nullus non ſuſpectus cibus, nullus ſomnus imperterritus; dum vbique ceruicibus impendentem vident mucronem; quem amico opes fortunaſque ſuas miranti non ineptè monſtraſſe traditur Dionyſius Tyrannus ille quidem; ſed tyrannidis æſtimator acutiſſimus.

10. *Regis obiectum eſt honeſtum, Tyranni quod placet.* 5. Polit. cap. 10.] Rex enim ex officio quærit communem patriæ tranquillitatem & pacem ac proſperitatem, quæ cum honeſtate coniuncta eſt: Tyrannus vero omnia brachio gladioque metitur, ac ius faſque contemnens, hoſtem ſe exhibet naturæ cunctorum.

11. *Reges volentibus, Tyranni dominantur inuitis.* 3. Polit. cap. 10.] Ratio huius & explicatio patet ex dictis; quia ſcilicet Reges, vtpote boni communis procuratores amantur à ſuis & proteguntur: at vero Tyrannos vtpote libertatis publicæ euerſores nationes ſponte non ferunt; diſtinctione tamen opus eſt etiam inter illos; nam

12. *Regum omnium non vnus eſt modus poteſtatis.* 5. Polit. cap. 10.] Et quidam maiori clementia quam alij prudentiaque regni negotia adminiſtrant: aliqui etiam hoſtilia ſubinde faciunt, vt Plinius inquit in Panegyrico. Quare mirum non eſt, aliquos minus amari, alios etiam timeri. Vide ſi libet plura apud Commentatores Politicorum Ariſtotelis.

DISTINCTIO VII.

De Prudentia gubernatrice œconomica.

1. **O***Economica prior eſt quam Politica.* l. 1. Oeconomicorum cap. 1.] Ratio eſt, quia ad hanc ordinatur illa, vti pars ad ſuum totum. Pars enim ciuitatis domus eſt, & Reipublicæ res familiaris, vt docet Ariſtoteles ibidem. Vnde ſicuti Prudētia perſonalis præcedit Oeconomicam; ita hæc præſupponitur à Politica. Ea de cauſa Apoſtolus 1. ad Timotheum cap. 3. inter alias Epiſcopi conditiones, requirit verſu 4. vt domi ſuæ bene præſit. Ex aptitudine enim & dignitate regiminis Oeconomici ſumitur iudicium de aptitudine ad regimen Politicum & Eccleſiaſticum. Nam qui domum ſuam bene moderatur, ſignum eſt, quod idem bene reget Eccleſiam, vel aliam Rempub. Et, *qui domui ſuæ præeſſe neſcit,* inquit ibidem verſu 5. *quomodo Eccleſiæ Dei diligentiam habebit.*

2. *Dominus qualis ſit familia oſtendit.* Sumitur ex 1. l. 1. Oeconomicorum cap. 6.] Veritas illius & experientia quotidiana, & communi hominum teſtimonio comprobatur. Ratio iam ſupra eſt explicata; quia nimirum vti Regis ad exemplum orbis componi dicitur; ita dominorum ſuorum mores pronum eſt domeſticos imitari: ac proinde qualis dominus talis & ſeruus, ac tota illius ſolet eſſe familia.

3. *Oculus Domini paſcit equum.* 1. Oecon. cap. 6.] Indicatur hoc dicto, vigilantiam & præſentiam Domini plurimum habere momenti ad rem gerendam. Huic conforme eſt, quod dicit, *Spiritus ſanctus,*

Prouerb. 20. verſu 8. *Rex qui ſedet in ſolio iudicij diſſipat omne malum intuitu ſuo*: vt enim ait S. Auguſt. l. de correptione & gratia, cap. 15. *Ita toruè quod malum eſt reſpicit, vt nullus in eius conſpectum audeat illud facere.* Eodem modo oculus Regis, qui bona ſuorum ouium attendit, illos facit bonos, & eoſdem reprimit ne mali fiant. Nam,

4. *Magiſtratuum præſentia veram gignit reuerentiam.* 7. Polit. cap. 12. Neque verò ſola vultus aſperitas à peccandi licentia ſubditos auertit; ſumunt etiam ſuo tempore vindictam ac puniunt delinquentes, vt ceteri alieno cautiores fiant periculo.

5. *Impoſſibile eſt, non diligentis domini, ſeruos eſſe diligentes.*] Nempe moraliter, & ſecundum communem vitæ humanæ vſum; non autem purè naturaliter & phyſicè. Vt per ſe eſt manifeſtum. Sumitur ex 1. Oeconomicorum cap. 6. vbi addit, *Dominos debere ante lucem ſurgere. & prius expergiſci, & poſteriùs in cubili eſſe quam ſeruos*; ratio patet ex dictis.

6. *Viri eſt acquirere diuitias, fœmina conſeruare.* 3. Polit. cap. 5.] Vbi ex eo probat, rationem tuendæ rei familiaris, aliam eſſe viri, aliam mulieris. Addit ibidem: Virum ignauum haberi, ſi vt mulier eſt, ſic fortis ſit: At mulierem ſecus ac debet facere, ſi ornata ac venuſta ſit, vt vir bonus. Intellige pronuntiatum ſecundum leges Oeconomicæ communes & ſecundum potiora vtriuſque coniugis munia. Nam & fœminam pro ſtatu ſuo aliqua poſſe colligere, dubium non eſt; Et patrem-familias non modo quærere poſſe conuenit; ſed etiam quæſita tueri, vt docet Ariſtoteles lib. 5. Oeconom. cap. 6. initio. De Prudentia Legiſlatrice commodiùs agetur, Titulo *de Legibus.*

DISTINCTIO VIII.

De primo officio Prudentiæ, quod eſt, bene conſulere.

1. PRoprium *Prudentis eſt bene conſulere.* 6. Ethic. cap. 5.] Ita quidem, vt ſoli & omni cõueniat. Ratio eſt, quia omnis ac ſolus qui habet rectam rationem agibilium, poteſt eſſe bonus conſiliarius, ſiue bene conſulere; ſed omnis & ſolus prudens habet rationem agibilium: hæc enim ratio nihil aliud eſt, quam ipſa Prudentiæ definitio; vnde etiam Ariſtotelis teſtimonio, eodem cap. 6. Prudens non malè definitur, qui ad conſulendum eſt idoneus, tanquam à proprietate, ſoli omni & ſemper conueniente; quo pertinet illud Senecæ: *Sine Prudentia nullum initur Conſilium.* Epiſt. 66. & 85.

2. *Conſilium non eſt de præteritis.* 6. Eth. c. 1. & 5.] Sicuti neque dè impoſſibilibus, aut de ijs, de quibus aliquis deſperat, 2. Rhet. cap. 5. Imprudenter itaq; agunt, qui cum aliquid infelici ſucceſſu peregerunt, moleſta ſeſe circa illud cogitatione fatigant, & cum Phrygibus ſapientiam colunt: fit tamen id ſæpius, & naturalis hominum inclinatio ſuopte pondere in præteritorum potius, quam futurorum conſiderationem impellit: Nam vt rectè Curtius lib. 7. *Malè humanis ingenijs natura conſuluit. Quod plerumque non futura, ſed tranſacta rependimus.* Ratio effati eſt, quia quod factum eſt infectum fieri nequit; ea enim quæ præterita ſunt, in fatalem tranſiere neceſſitatem, quæ immutari non poteſt, iuxta illud: *Ad præteritum non eſt potentia.* De quo ſuo loco: Conſilium autem de ijs inſtitui ſolet, quæ in noſtra ſunt poteſtate, &

fieri à nobis vel omitti poſſunt.

3. *Facilè decipitur, qui reſpicit ad pauca.*] Monet effatum in capiendis conſilijs, non quæ, primâ fronte occurrerint, mox eſſe amplectenda; ſed multa oportere conſiderari: præſertim in negotijs grauioribus & publicis à quibus ſalus multorum & incolumitas dependet. Qua etiam de cauſa monent ſapientes, inconſultum videri, in huiuſmodi, vnius tantum alteriusve conſilijs vti: vix enim par eſſe omnibus vnus ad conſilium poteſt. Conſule, ſi placet, ſymbolum Cæſaris Gordiani, quod ſic habet: *Princeps miſer quem latet veritas*, claſſe 1. Symb. Imperat. n. 36.

4. *Gladiator in arena conſilium capit.*] Monet adagium re nata capiendum aliquando & mutandum conſilium, animumque ſumendum in medijs periculis. Iuxta illud Senecæ: *Vir fortis non eſt, cui non creſcit animus in ipſa rerum difficultate*: Fit autem id habitu Prudentiæ militaris, aut fortitudinis, aut alterius virtutis, potius quam fortuitò; aut noua electione; Iuxta illud: *In repentinis actio fit ex præexiſtente habitu*: quia nimirum in huiuſmodi ſubitis euentibus, minima datur longæ conſultationi & inuentioni occaſio, vt notat Ariſtoteles 3. Ethic. c. 8. Vnde deſumptum eſt iſtud:

5. *Turpe & muliebre eſt dicere non putabam.*] Pronuntiàtum hoc, quod in omni negotio locum habet. Valerius Maximus lib. 7. rei militari accommodat; quia *explorato & decuſſo*, vt inquit, *conſilio, quæ ferro aguntur adminiſtrari oportet: Inemendabilis enim eſt error qui violentia Martis committitur.* Quamquam non ita perpendi omnia ac prouideri ſolent, vt ſemper conſiliis proſper reſpondeat euentus: Sexcenta enim in fortuitis occurrere poſſunt diſcrimina, quibus conſilia etiam prudentiſſima euer-

tantur. Vnde rectè dictum eſt iſtud:

6. *Conſilij vim neſcit, qui iudicat ex euentu.*] Id quod in omnibus alijs, tum verò bellicis negotijs, quam maximè manifeſtum eſt; Quorum eæ ſunt viciſſitudines, vt ad victos ſæpe redeat victoria, & qui nunc fortè falluntur, proſperam mox fortunam ſortiantur. Ideoque etiam rectè dicit Cæſar lib. 7. de Bello Gallico: errare eos, qui in bello, ſecundos omnes expectant euentus, & Poëta:

Careat ſucceſſibus opto

Quiſquis ab euentu facta notanda putet. Et

7. *In bello parua res magnum in vtramque partem momentum habent.* Cæſar. lib. 3. belli Ciuilis, n. 445.] Difficillimum autem eſt, minutiſſima quæque proſpicere. Itaque imprudenter agunt, qui prudentiam aliorum & conſilia ab euentu metiuntur. Et ferè id commune plebeiorum ingeniorum vitium eſt; vnde non rarò eadem facta nunc ſapientiæ ac roboris, nunc furoris ac temeritatis nomen accipiunt. Dictum pronuntiatum iiſdē pene verbis refert Liuius. *In bello nihil tam leue eſt, quod non magna interdum rei momentum faciat.* Decade 3. lib. 5. ſub initium oppugnationis Capuanæ, vbi ex vno duello exercitum Romanum fuiſſe ſcribit animatum.

8. *Facile bellum ſumitur, at ægrè conſummatur.*] Pronuntiatum illud ſumptum eſt ex Salluſtio, de bello Iugurthino; Vbi omnia ait facile bella ſumi, cæterū ægerrimè deſinere; eoquòd non ab eiuſdem poteſtate initium belli & finis ſit, incipere enim cuiusvis etiam ignaui eſt; deponere vero cum victores velint.

9. *In via præcipiti periculoſus eſt lapſus.*] Indicatur hoc dictō cautè & dextrè procedendum in rebus arduis, & nullo modo tutum eſſe labi, ſi enim vel ſemel erretur actum eſt de ſumma rei ſæpe, nec da-

tur ſecundo errori locus; Patet id vel maxime in publicis Campiducum ac Principum negotiis, vbi ſæpenumerò vel vnica ceſſatio, ſemel ve præcipitatum conſilium ſummas rerum omnium ruinas ſecum trahunt.

10. *Malo nodo malus quærendus eſt cuneus.*] Docet hoc dicto S. Hieronymus, ad Oceanum, licere ſubinde quid, pro quo, ſiue par pro pari rependere, & *cum vulpe*, vt dici ſolet *vulpinari*? cum aſtutis agere aſtutius, & cum care carizare? cum ruſtico ruſticari, &c. non tamen eſt licitum, *cum Cretenſi Cretizare*? aduerſus mendacem vti mendacijs, aut aliud quodvis malum ſimili malitia rependere; quia hoc perfectioni Chriſtianæ repugnat ac legibus cauetur; neque id voluit S. Doctor, etſi nonnulli eum ita ſiniſtrè interpretentur. Iuxta hanc ſententiam verum quoque eſt iſtud: *Nunquam periculum ſine periculo vincitur*; & ille Galeni Aphoriſmus; *Immoderatum ab immoderato contrario ad mediocritatem redigitur.* In arte medicinali cap. 8. 9.

11. *Facilè cum valemus recta conſilia ægrotis damus.* Terentius in Andria.] Valet hoc dictum in eos, qui aliis in neceſſitate proſpiciunt: ſibi ipſis vero non item; id quod frequenter accidit: *Nam, admonendo ſapimus omnes*, verùm vbi peccauimus ipſi proprios non videmus errores.

12. *Conſilij non fraudulenti nulla eſt obligatio.*] Refertur hoc dictum ex Vlpiano lege 30. ad edictum, inter Regulas antiqui iuris, Regula 47. vbi additur, *Si dolus & calliditas interceſſit de dolo actio competit*; Ex quo facilè intelligitur quo ſenſu accipiendum ſit Pronuntiatum.

13. *Malum conſilium conſultori peſſimum.*] Ratio, quia non ſolum eodem præcepto, quo quis tenetur, nihil contra aliquam virtutem ſciens

facere, eodem tenetur, nihil contra illam ſuadere, aut docere; ita vt ſi ſuadeat falſum, ſciens in materiâ Fidei vel Temperantiæ, v. c. peccet contra illas virtutes; cum non minus ſit contra rectam rationem in malum ſcienter alterum inducere, quam facere: verùm etiam quando fraude vtitur; id eſt, quando ſcit vel dubitat ſe malè docere, & alterum ex ſimplicitate decipi inuitum, peccat contra iuſtitiam. Sicut enim quiſque habet ius, ne ab alio lædatur in corpore; ita etiam ne in anima lædatur errore, vt docet D. Thomas 1. 2. q. 6. art. 3. & 8. Atque has ob cauſas iuſto Dei iudicio, quoad externa etiam incommoda, & ſiniſtros euentus ferè ordinariè.

14. *Malum conſilium in auctorem redundat.*] Sic Perillus artifex tauri Phalaridis, primus in eo mugijt: idemque Phalaris in eodem denique crematus eſt, Choroebus Æneidos lib. 2. primus auctor doli in armis & inſignibus mutandis, primus non ſine cauſa interimi dicitur. Similia paſſim ſunt obuia.

15. *Conſilium mulierum ἄκυρον.* 1. Politic. cap. 8. & 13.] Id eſt, inualidum & ſine auctoritate, nempe communiter. Huc reſpexiſſe videtur Tacitus l. 14. Annal. vbi ait: *Plerumque muliebre conſilium eſſe deterius.* Ratio, quia mulieres multum obnoxiæ ſunt motibus & perturbationibus animi, quibus bona conſilia vitiantur. *Varium enim & mutabile ſemper fœmina*, vt rectè cecinit Virgilius. Huc facit illud, ad Timoth. 2. verſu 12. *Docere mulieri non permitto, dominari in virum*: vbi textus Græcus habet; οὐδὲ αὐθεντεῖν ἀνδρός? neque auctoritatem vſurpare viri; hac de cauſa, iuxta commune prouerbium ex iam citato capite deſumptum:

16. *A mulieribus non regitur ciuitas.*] Traditur expreſsè regula 2. iuris antiqui, qua fœminæ & à magiſtratu gerendo, & ab omnibus officijs publicis

remouentur. Ratio eſt, quia & fortitudo illis & conſtantia atque prudentia deeſt, &, vt rectè Tacitus lib. 3. Annal. *Non imbecillus tantum & impar laboribus hic ſexus; ſed etiam ſi licentia adſit ſæuus & ambitioſus.* Item,

17. *Inferiora reguntur à ſuperioribus.* Traditur à D. Thoma lib. de Regimine Principum cap. 1. & ſumitur ex lib. 1. Meteororum cap. 2. Ita ſi quidem diuina prouidentia diſponit omnia ſuauiter, infima per media, media per ſumma, ad ſuos fines cuncta perducens. Hinc in Angelis vnius Hierarchiæ ad aliam ſubordinata ſeries, hinc cæleſtium & omnium aliorum corporum naturalium certis locis ac ſedibus inter ſe diſpoſitio; vt ſuperiorum influxus in inferiora rectè diſpenſentur. In vno etiam homine anima regit corpus, & inter potentias animæ, inferiores ſubordinantur ſuperioribus, vt appetitus rationi: At verò maſculinum genus naturaliter dignius eſt, fœmineo vt docet Ariſtoteles l. 1. Politic. cap. 8. vbi habet illa verba: τό τε γὰρ ἄῤῥεν φύσει τοῦ θήλεος ἡγεμονικώτερον? nam quidquid maſculum, id naturâ magis factum ad imperandum quam fœmineum: Verum hæc omnia non intelligas de illis, *quæ curis virilibus, fœminarum vitia exuerũt*, vt bene Tacitus lib. 6. Annalium.

18. *Superbiæ eſt, nunquam mutare velle conſilium.* Traditur à Seneca l. 4. de Beneficiis cap. 34. circa medium.] Commendari ſolet in conſiliarijs & conſultoribus, vt ſimultatem deponant & omnem affectum, ac humilitatem docilitatemque præferant, ad iudicium ſuum corrigendum, & aliorum conſilia ſequenda; cum cognouerint illa eſſe meliora. Id enim non leuitatis; ſed prudentiæ ac diſcretionis indicium eſt: imò ingentis eſt ſuperbiæ; ſi nunquã velit homo, quod ſemel fecit emendare, aut iudicium

& conſilium mutare; neque in vlla re magis eluxit S. Doctoris Auguſtini ſapientia & humilitas; quam quod aliqua retractauerit, eorum quæ prius ſcripſiſſet. Idem laudabiliter fecit Robertus Bellarminus, in editione vltima ſuorum operum.

DISTINCTIO IX.

De ſecundo officio Prudentiæ, quod eſt bene iudicare & eligere.

1. N*Emo bene iudicat in cauſa propria.* Sumitur ex lib. 3. Politic. cap. 12.] Vbi Philoſophus inquit: *Ægrotantes medici alios ad ſe medicos vocant, & magiſtri palaſtræ alios magiſtros, quaſi nequeant verum diſcernere, qui de propriys iudicant; & in affectu conſtituti ſunt.* Veritas huius dicti patet, cum in omnibus alijs, tam clariſſimè in ferendo iudicio de propriis animi defectibus. Ratio eſt; quia amor proprius excæcat mentis oculum, ne quis ſe ipſum plenè cognoſcat; & voluntatem emollit, vt nimium ſibi placeat, & compatiatur. Quamobrem negligit ſæpe homo curare vitia, quia ea non agnoſcit, eaque quæ in ſe nouit emendare negligit, ne conuenientia media, eoquòd amara ſint applicare oporteat. Ideo vtilis eſt animæ medicus, qui non habens tale impedimentum, circa res noſtras, habet oculos ad nos cognoſcendos, & efficacitatem ad nos curandos. Itaque verum eſt effatum quoties in rebus propriis homo iudicat, ex amore proprio, aut alio quouis inordinato affectû. Alioqui:

2. *Nemo eſt, qui ſibi ſapientiùs ſuadere poſſit, ſeipſo.*] Cicero ad Curionem, ſi nimirum prudens aliquis ſit,

& propriæ cauſæ ſtatum perfectè intelligat, & abſque inordinato affectu agat, ſed quia hoc rarum eſt, & plerique in cauſa propria cæcutiunt; ideo verius manet, & ſæpius locum habet effatum præcedens, & quod ſequitur:

3. *Securius eſt accipere conſilium quam dare.*] Intelligendum eſt iuxta ſenſum Axiomatis præcedentis: vtitur hoc diuerbio illuminatiſſimus Vir Thomas de Kempis lib. 1. de Imitatione Chriſti, c. 9. vbi ex illo Lectori perſuadere intendit, vt ſuo ipſius ſentire, licet bonum videatur, non nimium adhæreat, & aliorum conſilia libenter audiat. Eadem de cauſa in omnibus negotijs propriis, ſiue interna ſint & ſpiritualia, ſiue externa & temporalia, cenſent ſapientes, prudentis eſſe ſua minimè prudentiâ fidere, iuxta illud; *Ne innitaris prudentiæ tuæ.* Prouerbiorum 3.

4. *Electioni aduerſatur cupiditas.* 3. Ethic. c. 2.] Nomine cupiditatis intelligitur hic, quæuis inordinata animi paſſio, ſiue illa proſecutionis ſit, ſiue auerſionis actus: omni enim huiuſmodi affectuum genere voluntas à recti proſecutione, ac ratio à perfecta veri cognitione retrahitur & impeditur: Hinc monent ſapientes, ad electionem de quapiam re rectè faciendam, neceſſarium comprimis eſſe; vt animus ab omni in hanc vel illam partem inclinatione purgatus, quaſi in æqualibus conſtituatur. Sic enim omnibus bene conſideratis, faciliùs in eam partem feretur, quæ propoſito fini magis videtur accomodata.

5. *Id magis eligendum eſt, quod melior diſciplina præcipit eligendum.* 1. Top. cap. 2.] Vt quod Moralis Philoſophia, quam quod Medicina; & quod ſacroſancta Theologia, quam quod Politica præcipit, cæteris ſcilicet paribus.

6. *Id melius eſt, quod magis eligit Prudens.* Ibid.] Nempè, qua ratione talis eſt, vt curare magis æterna, quam quæ labuntur, cum tempore: velle potiùs iniuriâ affici, quam afficere, permittere minora quædam mala in Republica, ne maiora eueniant: & ita in aliis.

7. *Cuius conſequens eſt maius bonum id potius eſt eligendum.* 3. Top. cap. 2.] Cæteris nimirum paribus, & habito reſpectû perſonarum & aliarum circunſtantiarum; vt Conſilia Euangelica cùm præceptis communibus ſeruaſſe in hac vita; quam præcepta communia duntaxat.

DISTINCTIO X.

De tertio officio Prudentiæ, id eſt, de executione.

1. *Conſulere oportet lentè, conſulta exequi feſtinanter.*] Sententiam iſtam tanquam vulgò iactatam recenſet Ariſtoteles lib. 6. Ethic. cap. 9. Primum illius auctorem fuiſſe Biantem teſtatur Laërtius in eius vita; conſonat illi Salluſtianum illud: *Antequam incipias conſulto: vbi conſulueris maturè facto opus eſt vſus.* Itaque huius pronuntiati duo requirit maturam cunctationem in deliberando, & ſeriam feſtinationem in exequendo; Ratio huius eſt, quia iuxta vulgi ſermone protritum adagium.

2. *Fronte capillata poſt eſt occaſio calua.* Facilè enim elabitur negotij conficiendi commoditas, Currus dum in motu eſt trahitur facile & impellitur, vbi quieſcere incœperit conatu opus habet, non modico, vt motui reſtituatur. Nauis ſimiliter, quæ iam ferri cœpit, leui flante aura curſum tenet; quod ſi ad littus

ad littus adhæſerit, non ſine ingenti labore pelago iterum committitur. Ratio illius, quia iuxta communem ſententiam.

3. *Conſilia calida & audacia, prima ſpecie læta, euenta triſtia ſunt.*] Huiuſmodi namque feſtinationis comites eſſe ſolent error & pœnitentia: etenim multorum malorum cauſa eſt præcipitantia, vti nimia remiſſio & lentitudo plurima bona negligit. Hanc vitioſam animi mollitiem Homerus affingit Agamemnoni, vt nullum pene egregium illius & animoſum facinus celebret. Illum vero præcipitem calorem attribuit Achilli; vt quem introducit in frequenti Principum congreſſu, probris & conuitijs debacchantem, ſtrictóque gladio impetentem illum, penes quem rerum erat ſumma. Achillem imitatus eſt Alexander Magnus, imo planè vicit quippè quem eouſque egerit animi impetus, vt in amiciſſimos etiam ferrum diſtrinxerit. Et ſane periculoſior hic impotentis animi impetus eſt, quam remiſſio illa & mollities, vt rectè notat Leſſius lib. 3. cap. 1. dub. 6. de Iure & Iuſtitia. Igitur ad rem fœliciter perficiendam, eſt ſua & induſtriæ celeritas neceſſaria, & conſilij ac diligentiæ maturitas. Id quod Gellius exiſtimat commodè exprimi vnico verbo *matura*: Nam maturari dicitur, quod neque præproperè fiat, nec ſerius quam oporteat.

4. *Duo aduerſiſſima rectæ menti celeritas & ira.*] Semel etenim præcipitatum conſilium maximas ſæpe numero tempeſtates excitat, & ingentes rerum humanarum ruinas ſecum trahit, nec ſecundo relinquit errori locum. Quare monent ſapientes, nihil aggrediendum eſſe ante ſeriam maturamque deliberationem: præſertim in rebus maioris momenti vt in bellis videlicet in quam ſententiam eſt illud Mimi Publiani: *Diu apparandũ eſt bellum, vt vincas celerius.*

5. *Plura auſpiciis geruntur & conſilijs, quam telis & manibus.*] Dictum iſtud Taciti quam verum ſit, & experientia docet quotidiana, & omnes hiſtoriæ ſacræ ac profanæ: Verè atque fortiter Salluſtius: *Omnia regna, ciuitates, nationes eouſque proſperum Imperium habuerunt dum apud eos vera conſilia valuerunt. Vbicunque autem fauor, Gratia, Timor, voluptas ea corripuêre, paulo poſt imminutæ opes, deinde ademptum imperium, poſtremo ſeruitus impoſita eſt.*

6. *Cupido & Ira peſsimi cultores.* Salluſtius in Iugurtha. Ratio eſt, quia his affectibus occupatus, nihil poteſt rectè cognoſcere, potiendi enim & vlciſcendi habilitas iudicium eius ſanum corrumpit. Iuxta illud Catonis Romani: *Impedit ira animum, ne poſsit cernere verum.* Hominem iratum obſerua, & audies quam ipſe vltrò fateatur, ſe non eſſe apud ſe præ iracundia. Nihil enim minus in poteſtate habet, quam ſeipſum. Aſpice libidinoſum, hic oculos & animum perdidit in alieno vultu, non apud ſe eſt, deliberationem ignorat, ac ne domeſticum quidem pectoris ſui ſenatum in Conſilium vocat. Omne horum conſilium tanquam in medijs ignibus eſt, feciſſe his deliberaſſe eſt; rem peregiſſe eſt perpendiſſe. Non eunt illi in rem ſed proſiliunt, aut verius inuolant tanquam ſi quis ex ingenti præcipitio vno ſe ſaltu deturbet. Impatiens moræ in prudenti lentoq; lapſu conſumendæ.

7. *Malè fiunt, quæ cum aliqua perturbatione fiunt.*] Indicatur à Cicerone lib. 1. Offic. vbi ait, omnia huiuſcemodi neque conſideratè, neque conſtanter, fieri poſſe, ac proinde, nec ab alijs, qui adſunt probari? Iure itaque laudatur Archytæ Tarentini dictum, & Platonis factum, Quorum prior dum ſe ſtudijs dedito poſſeſſiones ſuas culpa villici deſtructas aſpiceret, in illum verſus inquit: *Sumerem à te debi-*

tas pœnas, niſi iratus eſſem. Alter verò iratus ſeruo ſuo, non impunem dimiſit, vt Archytas; ſed amico commiſit, vt ſupplicium exigeret, veritus ne ſe iræ impetus quo non deceret impelleret,

8. *Verbum in conſilio valet in certamine factum.*] Sumitur ex illo Homeri verſû Iliade μ.

ἐν γὰρ χερσὶ τέλος πολέμου, ἐπέων δ' ἐνὶ βουλῇ:

Id eſt, in manibus finis eſt belli, in conſilio verborum: indicatur hoc dicto cum re opus fuerit, parum prodeſſe verba; ac proinde opere opitulandum magis eſſe, quam ſermone

9. *Maior animus eſt inferenti periculum, quam propulſanti.*] Adhibet hoc dictum ad milites incitandos Hannibal deſcenſurus in Italiam: *Inferimus bellum*, inquit, *infeſtiſque ſignis deſcendimus in Italiam; tanto audacius fortiuſque pugnaturi, quanto maior ſpes maiorque animus eſt, inferentis vim quam arcentis:* nimirum quia animus creſcit partim ſpe prædæ in campo hoſtili; partim metu periculi ob occaſiones fugæ difficiliores, &c. Qua etiam de cauſa, apud Antiochum, Hannibal prudenter negat, opprimi Romanos, niſi in Italia poſſe: Magnum ſiquidem ad victoriam momentum habet illa animi præſentia, quæ in milite cernitur vltro prouocante atque inuadente aduerſarios ſuos. Etenim tueri ſe infirmioris eſt, inuadere fortioris.

DISTINCTIO XI.

De Imprudentia.

1. O*Mnis peccans eſt ignorans.*] Ignorantia vel error opponitur aliquando prudentiæ, ſiue prudenti electioni, & ſic omne peccatum, non tam oritur ex ignorantia; ſed potius eſt ignorantia vel error; quia eſt actus imprudentiæ vel erroris, iuxta illud Prouerb. 14. verſ. 22. *Errant qui operãtur malum.* Ratio eſt, quia nemo poteſt velle malum ſub ratione mali, cum volũtatis obiectũ nõ ſit res bona vel mala; ſed ſolũ bona. Atq; idcirco qui eligũt malũ, ſemper eligũt ſub ratione boni repræſentatũ: imò etiam plerumque ſub ſpecie maximi boni, quod tunc obtineri poſſit. Cuius rei cauſa eſt perturbatio partis inferioris, quæ offundit tenebras rationi ſuperiori, & facit vt non diſcernat, niſi ad exiguum bonum, quod eſt in ea re quæ appetitur: Ita Bellarminus lib. 1. de 7. verb. Domini cap. 1. Sumptum eſt autem iſtud axioma ex 3. Eth. cap. 1. vbi Philoſophus ait, *Quod: omnis prauus ignorat, quæ agere oportet, & à quibus eſt abſtinendum*: Item ex tertio de Anima cap. 11. vbi docet rationem practicam illius, qui peccat errare in ſyllogiſmo præcedente electionem, malè ſubſumendo & concludendo. Aliqui tamen citatam ex Sapiente ſententiam explicant de errore vel voluntatis, vel intellectus: non autem neceſſariò ſemper de vtriuſque potentiæ ſimul. Quia multi peccant ex mera malitia (vti peccarunt Angeli) etſi nullus adſit defectus intellectus. Voluntas enim potentia libera eſt; ergo poſitis omnibus ad agendum neceſſarijs, poteſt agere & non agere: ergo etiam & pec-

care poteſt, ſine defectu intellectus. Ita Martinus Becanus in Materia de Angelis; Suarez quoque lib. 7. de Angelis cap. 6. docet poſſe committi peccatum: etſi nulla ignorantia vel error, vel inconſideratio ſit in intellectu ſpeculatiuo, & tametſi conſcientia reclamet, iuxta illud vulgare: *Video meliora proboque, deterioraſequor.* Ac proinde axioma illud moraliter intelligendum eſſe, & ſecundum ordinarium operandi modum: non metaphyſicè ac de abſoluta neceſſitate. Addit tamen; licet abſolutè fieri poſſit, Vt homo vel Angelus conſideratis omnibus circumſtantijs ſe liberè ad peccatum determinet: id tamen moraliter loquendo adeo eſſe difficile vt quaſi impoſſibile videatur; quæ moralis impoſſibilitas ſatis fuit, vt dictum axioma tanquam infallibile ab Ariſtotele traditum ſit, & ab omnibus recipiatur.

2. *Incontinens honeſti ſcientiam habet, ſed non exercet.* 2. Moralium, cap. 7. & 7. Ethic. cap. 10.] Vbi docet incontinentem eſſe ſimilem ciuitati, quæ bonas quidem leges habeat, omniaque prout fieri debent, probè decernat; ſed eis non vtatur, quod eſt proprium imprudentiæ: Licet enim propriè inſipientes non ſint, tamen ea faciunt, quæ agunt inſipientes, vt idem eodem lib. cap. 8. ait.

3. *Incontinens aſtutus eſſe poteſt, prudens eſſe non poteſt.* 2. Mag. Moral. cap. 2.] Licet enim habeat ſcientiam aliquam vniuerſalem de turpitudine eorum, circa quæ verſantur; non tamen in particulari cognoſcit, neque iudicio prudentiali diſcriminat, hæc vel illa improba; ſed appetitus eius ſenſitiuus, trahit ſecum & præcipitem agit rationalem. Vnde,

4. *Incontinens ex affectu agit non ex electione.*] 5. Eth. cap. 2.] Licet enim videat meliora, probetque, ſaltem in vniuerſali: nihilominus deteriora ſequitur: quippe appetitu ſenſitiuo vincente rationa-

lem; ac proinde, errat ratio eius practica, in ſyllogiſmo quem vel actu, vel certe virtualiter facit, vt docet Philoſophus 3. Animæ, cap. 11. Non ex parte maioris: hæc enim cum ſit vniuerſalis, continet bonitatem finis vniuerſalis, vt, v. c. Bonum eſt amplectendum; ac proinde non poteſt eſſe falſa; ſed errat ex parte minoris, quam ſubſumit ſub illa maiori, & conſequenter ex parte concluſionis, dum practicè hic & nunc in particulari malè ſeſe determinat ad id, quo trahitur ab affectu.

5. *Incontinens non eſt vitioſus, ſed vitioſe agit.* 7. Eth. cap. 8.] Is enim dicitur incontinens, quem ſuperat affectus ne recta ſiue prudentiali ratione vtatur: non tamen ita eum ſuperat, vt talis euadat, qui inordinatis animi inclinationibus obtemperandum omnino, & voluptates effuſè ſibi ſectandas eſſe perſuaſum habeat. Itaque ſicut incontinentia propriè non eſt vitium, (quia hoc eſt cum electione, illa præter electionem) ita neque incontinens abſolute dicendus eſt vitioſus, niſi ex aliqua parte fortaſſis, inquit ibidem Ariſtoteles. Nam vti Demodocus Mileſios aiebat: *Inſipientes non eſſe, ea tamen agere quæ faciunt inſipientes;* ita incontinentes, iniuſti quidem non ſunt; iniuriam tamen agunt intellige materialem, vel omnino, vel certè carentem aliqua conditione, quæ ad formalem iniuriam requiritur.

6. *Iuuenes ſcientes quidem fiunt: prudentes non item.* 6. Eth. cap. 8.] Rationem addit; quia prudentia eſt particularium, quæ experientia nobis innoteſcunt: Iuuenis autem experientiam non habet. Nam experientiam temporis adfert longitudo, vt explicabitur ſuo loco: Scientia tamen iuuenes præpollere poſſunt, ob ingenij vigorem & acrimoniam, ac corporis & organorum viuidam cōplexionem. Ob hanc enim longè ad ratiocinandum promptiores

ſunt, quam decrepiti ſenes, quibus ſolutæ languent in corpore vires.

TITVLVS XXVI.

De Iuſtitia & Iure generatim.

DISTINCTIO PRIMA.

Quid Iuſtitia? & quæ eius partes.

1. *IVſtitia eſt habitus qui inclinat voluntatem ad conſtanter & perpetuo tribuendum cuique ius ſuum.*] Siue vt inquit Auguſtinus: Iuſtitia eſt virtus, quæ ſua cuique tribuit lib. 19. de Ciuitate Dei cap. 1. Itaque Iuſtitia, licet verſetur primariò, circa ſolas actiones, ritè ad alterum diſponendas: nihilominus tamen verſatur circa res ipſas, quæ ſunt materia actionum: non autem verſatur primariò circa paſſiones moderandas; ſicuti Fortitudo & Temperantia, niſi quatenus iſtarum paſſionum moderatio eſt ſæpe medium neceſſarium ad proprium finem iuſtitiæ conſequendum.

2. *Partes iuſtitię ſubiectinę, ſiue ſpecies eius ſunt Iuſtitia commutatiua & diſtributiua.*

3. *Integrales partes numerantur*: à S. Thoma 2. 2. quæſt. 79. a. 1.] Iſtæ duæ, facere bonum & declinare à malo; vbi bonum non ea latitudine ſumitur, quæ omnibus virtutibus competit: quibus vniuersè commune eſt bonum amplecti, & malum declinare; ſed preſsè, prout bonum alteri, eſt debitum. Itaque facere bonum, vt eſt pars Iuſtitiæ, eſt, æqualitatē ſeruare in illis quæ ad alterū ſpectant; Declinare autem à malo, eſt æqualitatem illam non corrumpere.

4. *Partes iuſtitiæ Poteſtatiuæ ſunt duplices.*] Vel enim in ijs non eſt debitum legale & rigoroſum; ſed tantum morale, ſiue ex decentia: cui ex morum honeſtate ſatisfieri debet. Et huiuſmodi partes ſunt Gratitudo, Vindicatio, Veritas, Affabilitas, Liberalitas, & Æquitas: Vel non obſeruatur omnino, abſolutè æqualitas dati & accepti; ſed tantum ſecundum quid; licet debitum ſit verè legale, & maius ac altius, quam propriè dictæ iuſtitiæ, ita vt ob eius excellentiam, non poſſit reddi æqualitas: huiuſmodi partes ſunt Religio, Pietas, Obſeruantia & Obedientia. Dicuntur autem hæ partes poteſtatiuæ: quia deficiunt à vera ratione iuſtitiæ propriiſſimè dictæ, in qua propriè ſeruatur æqualitas; & retinent tamen ſimilitudinem aliquam illius.

DISTINCTIO II.

Quæ ſint diuiſiones Iuris, & quæ eius nominis acceptio?

1. IVs varias habet acceptiones. Primò ſignificat idem quod *Iuſtum*, 2° ipſas leges, 3° ipſam artem & ſcientiam. Ita enim lib. 1. de Iure & Iuſtitia dicitur: *Ars boni & æqui.* Quartò dicitur ius quod æquum eſt, cui opponitur iniquum, quod ſolent definire. *Ius eſt iuſtum per æqualitatem vnius cum altero*: & hoc eſt obiectum iuſtitiæ particularis, quæ eſt virtus vna ex quatuor Cardinalibus.

2. Aliæ etiam acceptiones Iuris habentur lege penult. ff. de Iure & Iuſtitia: accipitur enim Ius, pro poteſtate Iudicis, vt ſi Prætor, v. c. iniuſtam ferat ſententiam, ius tamen putetur dicere; item pro ipſo loco, in quo fiũt iudicia, hinc dici ſolet ire in ius, &c.

3. Diuiſiones Iuris ſunt variæ. Primo aliud ius eſt diuinum, aliud humanum: diuinum aliud naturale, aliud poſitiuum. Humanum totum eſt poſitiuum, 2° Ius ab aliis generaliſſimè diuiditur in naturale & poſitiuum. Poſitiuum verò in diuinũ & humanum; nam omne ius naturale diuinum eſt: non enim illud eſt aliud, quam lux quædam inſita menti; quæ ſecernat noxia à bonis, & adhæreat principijs moralibus. Tertio, Ius poſitiuum iterum diuiditur in ius Gentium; quod omnibus nationibus eſt commune, & in ius ciuile, quod eſt proprium alicui vrbi, vel regno; idque rurſus vel eſt Eccleſiaſticum, ſiue Canonicum; vel Politicum ſiue Seculare. Aliæ iuris diuiſiones videri poſſunt apud Theologos, & Iuriſperitos: de omnibus hiſce more noſtro axiomata proponentur.

DISTINCTIO III.

De Iure naturali, & poſitiuo in genere.

1. IVs *naturæ eſt immutabile.*] Ratio eſt, quia perpetuam & immutabilem rectitudinem continet, quæ vti violari non debet, ita ius naturale abrogari non poteſt: etenim ius naturale ex ipſis rerum naturis oritur, ſcilicet ex natura rationali, & naturali conditione operum, de quibus hoc ius diſponit. Itaque ſicut naturæ conditio eſt immutabilis: ita lex naturalis immutabilis eſt manentibus iiſdem circumſtantiis rerum. Vnde S. Auguſtinus lib. 83. quæſtionum, q. 31. *Naturæ ius eſt, quod non opinio genuit, ſed quædam innata vis inſeruit; vt Religionem, Pietatem, Gratiam, Vindicationem, Obſeruantiam, Veritatem.* Et Seneca ad Lucilium Epiſtola 16. *Hæc diuina lex, quæ non libris inſcripta, nec in æs inciſa; ſed pectoribus*

noſtris à natura eſt indita, æquum & bonum à Iureconſultis dicitur.

2. *Iure naturæ omnia ſunt communia.* cap. ius naturale diſt. 1.] Duplici titulo dicuntur omnia iure naturæ communia primo negatiuè; quia ius naturæ diuiſionem non fecit aut præcepit: ſecundo poſitiuè, quia omnibus poteſtatem fecit vtendi quavis re, & dominij capiendi, priuſquam ab alio ſit occupata, quod ius etiamnum perſeuerat.

3. *Iure gentium inducta eſt rerum diuiſio.*] Nomine iuris gentium intelligitur, hic commune hominum iudicium & gentium conſenſus, vel conceſſio. Et ius ex communi iudicio & conſenſu proueniens: hoc autem iure dicitur, inducta eſſe & facta, rerum diuiſio ſiue diſtinctio dominiorum, vt ſumitur ex ff. de Iure & Iuſtitia, *L. ex hoc iure dominia diſtincta*, & habetur diſtinct. 1. capite, cuius initium eſt, ſequens Pronuntiatum.

4. *Ius gentium eſt ſedium occupatio.*] Quia nimirum, ſpectata mortalium conditione, quæ ſui eſt amans, & alieni negligens, quæque cupiditati & ambitioni miſerè eſt ſubiecta, communi omnium iudicio optimum viſum fuit, diuiſionem rerum introducere, eamque expedire, tum ad pacem, tum ad meliorem rerum adminiſtrationem; ſiquidem communitas poſſeſſionum eſt ſeminarium diſcordiæ, vt rectè docuit Ariſtoteles 2. Politico. cap. 3. Nempe ſecundum præſentem mortalium ſtatum, in quo plurima iniquè & inordinatis reguntur affectibus, ſecus ſe res haberet rectum rationis dictamen vbique vigeret; tunc enim abſque diſcenſionis periculo rerum communium dominio ac poſſeſſione communiter frui liceret, ſicque futurum erat, vt docent Theologi, ſi genus humanum in innocentia perſtitiſſet.

5. *Ius gentium ſupponit ius naturale.*] Vtitur hoc dicto Leon. Leſſius l. 2. de Iuſtitia & Iure, cap. 12. n. 68. & ex eo deducit, quemuis in extrema neceſſitate conſtitutum poſſe accipere rem alienam qua extremè indiget ad vitæ ſuæ conſeruationem : quia nimirum finis rerum inferiorum eſt, vt in neceſſitate hominibus ſint ſubſidio: & vt homines per illas poſſint vitam ſuam conſeruare & tueri; ac proinde omnibus à natura hoc ius competit; neque diuiſio iure gentium introducta, potuit hoc ius adimere, quia ius gentium ſupponit, non euertit ius naturale. Cenſeri itaque debet diuiſio illa facta, reſeruato cuique iure naturali, quatenus erat neceſſarium ad vitæ conſeruationem.

DISTINCTIO IV.

De Iuſtitia abſolutè.

1. IVſtitia in ſe omnes virtutes complectitur. 5. Eth. cap. 1.] Vbi ſub finem capitis hanc ſententiam velut antiquum & probatum axioma refert Ariſtoteles, *aitque iuſtitiam præclariſſimam eſſe virtutum, & neque Heſperum ita, neque Luciferum eſſe admirabilem* : Sumitur autem hic Iuſtitia pro generali quadam rectitudine voluntatis, conſurgente ex collectione omnium virtutum, quæ quidem acceptio multum vſitata eſt in ſacris litteris, & apud Sanctos Patres : omnis enim actus conſentaneus rectæ rationi, Dei voluntati, aut cuicunque legi ſæpius apud illas iuſtitia dicitur, vt cum S. Chryſoſtomus ait:

2. *Iuſtitia eſt omnium mandatorum plena cuſtodia.* Homilia 12, in Matthæum.] Hinc intelligitur, cur ſæpe in ſacris litteris dicatur Charitas iuſtificare,

id eſt immunes nos reddere, ab omnibus peccatis,& iuſtos acceptoſque Deo: quia nimirum omni delicto repugnat , & ad omnia bona reddit compotem; Quanquam verò Leon. Leſſius de Iuſtitia cap. 1. dubit. 1. exiſtimet, Iuſtitiam ſecundum hanc acceptionem ſumi pro complexione omnium virtutum ſimpliciter; melius tamen & magis propriè vſurpari videtur pro ſola collectione omnium virtutū moralium; vel earum certè, quæ ſubiectantur in voluntate, ſiue naturales illæ ſint, ſiue ſupernaturales, iuxta illud Sancti Anſelmi:

3. *Iuſtitia & rectitudo voluntatis ſeruata propter ſeipſum.* Dialogo de veritate cap. 13.] Quemadmodum enim ſapientia dupliciter ſumitur. Primò latè, pro quadam rectitudine intellectus generali, ad benè iudicandum de omnibus rebus , quæ conſurgit ex collectione & perfecta adeptione omnium ſcientiarum, quo ſenſu à Cicerone dicitur 4. Tuſcul. quæſt. *Sapientia, eſt rerum diuinarum humanarumque ſcientia.* Secundo ſtrictè & propriè , pro vno habitu intellectus, qui ob ſuam ſingularem perfectionem & eminentiam dicitur Sapientia; ſic etiam Iuſtitia latè ſumitur pro generali rectitudine voluntatis: ſtricte verò pro certo eiuſdem potentiæ habitu, quem ita definit Vlpianus.

3. *Iuſtitia eſt conſtans & perpetua voluntas, ius ſuum cuique tribuendi.* l. Iuſtitia ff. de Iure & Iuſtitia.] Dicitur *primò conſtans & perpetua voluntas*, quia eſt propoſitum habituale deliberatum ac firmum, ad reddendum perpetuò : dicitur ſecundo, *Ius ſuum*, quod cuique ſtricta obligatione eſt debitum; debet autem reddi hoc ius ad æqualitatem, alioquin non perfectè redditur; ac proinde non erit Iuſtitia perfecta ; quia iuſtitia , æqualitas quædam eſt ; vel

certè æqualitatem inuoluit, vt ipſum nominis etymon inſinuat.

DISTINCTIO V.

De homine iuſto, & eius conditionibus generatim.

1. **O***Ptimus eſt, qui ad ſe ipſum, & ad alios virtute vtitur.* 5. Eth. cap. 1. ob idipſum ait Ariſtoteles loco citato.] *Iuſtitia preclariſſima perſæpè virtutum eſſe videtur, & neque Heſperus ita, neque Lucifer admirabilis*: quia non ad ſe ſolum; ſed ad alium etiam, qui ipſam habet, vti virtute poteſt. Intelligitur autem de Iuſtitia generali, de qua dicitur: *Iuſtitia in ſeſe virtutes continet omnes*, & dicitur optìmus reſpectiuè ad eos, qui vel ſibi, vel aliis tantum ſunt ſtudioſi.

2. *Peſſimus eſt, qui ad ſe ipſum, & ad alios prauitate vtitur.* Ibidem.] Eſt hoc pronuntiatum oppoſitum priori, & eadem vtriuſque doctrina. Eſt námque in tali homine iniuſtitia vniuerſalis, quæ non eſt vitium aliquod ſpeciale, ſiue vitij *pars ſed totum*, id eſt, generale vitium eſt, vt ibidem docet Philoſophus.

3. *Homines frugi omnia rectè faciunt.*] Cicero l. 4. Tuſcul. Quæſt. *Vbi frugalitatis nomen*, ait, *tanquam ad caput referre volumus. quod niſi eo nomine virtutes continerentur, nunquam illud tam peruulgatum eſſet, vt iam Prouerbij locum obtineret. Homines frugi omnia rectè facere.* Itaque homines frugi dicuntur, qui generali Iuſtitia ſunt præditi, quæ vti in ſe omnes virtutes continet, ita homines frugi omnia cum virtute perficiunt.

4. *Nulla lis iuſta eſt, niſi neceſſaria.*] Pronuntiati

huius (quod olim à magno quodam Iuriſperito fusè ventilatum memini.) Ratio eſt illa ; quia omnis contradictio, contentio aut iurgium, niſi iuſta de cauſa ſuſcipi oporteat, charitati fraternæ, ac rectæ rationi repugnat; multo magis omne litigium, illud enim leuior eſt diſſenſio inter beneuolos ac propinquos; hoc verò grauior inter inimicos diſceptatio quæ proinde iuſta, id eſt, bona & rectæ rationi conſona non eſt, niſi neceſſitate aſſumpta? In quam ſententiam non incongruè olim pronuntiauit Henricus III. Imperator: Qui litem aufert, execrationem in benedictionem mutat, Symbolorum Imperatoriorum claſſe tertia, num. 16.

5. *Agricultura poſſeſſio eſt potiſſima ſecundum naturam.* 1. Oeconom. cap. 2.] Ratio eſt, quia non officio modo & delectatione ſui, naturæ in primis ſalutaris eſt, cum ordinatur ex ſua natura ad vitæ humanæ conſeruationem, ad eamque ſit neceſſaria, magis quam honorum, aut ſcientiarum poſſeſſio; ſed etiam ſaturitate copiaque omnium rerum, quæ ad victum hominum & cultum pertinent. Quare non malè Cicero l. 5. de Off. *Omnium*, inquit, *rerum, ex quibus aliquid acquiritur nihil eſt Agricultura melius, nil vberius, nil dulcius, nihil libero homine dignius.*

6. *Agricultura poſſeſſio maxime eſt iuſta.* Ibidem.] Ratio eſt, quia vt ait Tullius pro Roſcio Amerino: *Agricolæ ita viuunt, vt quæſtum noſcant nullum: fructum autem eum, quem labore pepererint.* Vnde Gelo Syracuſanus ſuos ad Agriculturę ſtudium hortabatur, partim, vt ad agri vſum homines meliores redderentur; partim etiam ne otio torpeſcerent. Ita Plutarchus in Regum & Imperatorum apophthegmatis.

7. *Optimus eſt populus, qui terræ colendæ eſt deditus.* Sumitur tum ex eodem loco: tum etiam ex alijs.]

Et verum eſt eo ſenſu, quo dicitur agriculturæ poſſeſſio eſſe maximè naturalis & iuſta, comparatiuè ſcilicet ad alios hominum ſtatus, & officia; quia in hæc non tam frequens ſit iniuria, quam in mercatura, militia aut alijs ciuilis vitæ ſtatibus, ac iuſtitiæ commutatiuæ actionibus. Quod ſignificat Ariſtot. ibidem, cum inquit: *Non enim ab hominibus, nec volentibus, vt cauponaria & mercenaria; nec inuitis quærit, quemadmodum bellicæ artes. Sed eſt earum rerum, quæ ſunt ſecundum naturam. Natura enim omnis educatio eſt à matre: quare & hominibus à terra.*

DISTINCTIO VI.

De Iniuria.

1. VOlenti non fit iniuria. 5. Ethic. c. 9.] Vbi ſic ait Philoſophus: *Iniuriam ſua ſponte patitur nemo, etiamſi poſſit ſponte lædi & damno affici*; Intellige veram & formalem iniuriam, ſiue quæ eſt, & agnoſcitur verè talis. Ratio eſt; quia nemo id vult, quod ſcit eſſe malum, vt ſic; cum nihil appetatur niſi ſub ſpecie boni, vt explicatum eſt ſupra, Titulo *de Bono & Bonitate*; ſed qui pateretur iniuriam veram & formalem volens, is ſciret eam eſſe malam; ergo volens nemo non patitur formalem iniuriam; alioqui ferretur actu proſecutionis in malum ſub ratione mali: eodem ſenſu vera eſt Regula 27. Iuris in ſexto, quæ ſic habet:

2. *Scienti & conſentienti non fit iniuria, neque dolus.*] Nemo quippe pati poteſt iniuriam, niſi ius eius violetur; non poteſt autem violari ius alterius, niſi ipſo nolente; vel expreſsè, ſi ſciat, vel ſi neſciat, implicitè. Cuius ratio eſt, quia ſi velit, vel certe

poſitiue permittat, ſe lædi, iam cedit iuri ſuo, ac proinde licet ipſe lædatur, ius tamen ipſius, qua ipſius eſt, non violatur. *Sicut,* inquit Leſſius, *ſi concedam tibi veſtem meam vt auferas, pono dominium rei meæ in tuo arbitrio, vnde ſi auferas non violas ius meum.* Iuxta hunc ſenſum explicari poteſt & illud.

3. *Nihil patitur à ſeipſo.* 9. Metaph. c. 2. tex. 2.] Idcirco enim nemo ſibi iniuriam facere, aut à ſe iniuriam accipere poteſt: quia non poteſt à ſe inuitus pati. Fieri namque non poteſt, vt quis ſibi damnum velit inferre, & ſimul nolit à ſe pati: Vide D. Thomam 2. 2. q. 59. a. 3. in corpore, vbi docet etiamſi quis per ſe, & formaliter non poſſit pati iniuſtum, niſi nolens; poſſe tamen per accidens, & quaſi naturaliter id quod per ſe iniuſtum eſt, pati volens: & ita fit ipſi iniuria ſolum materialis: quæ tamen reſpectu tertij, qui non conſentit, poterit eſſe formalis. Sic qui ſe ipſum interimit, et ſi ſibi ipſi iniuriam non faciat: facit tamen iniuriam Reipublicæ, cuius eſt membrum; & etiam Deo, iuxta D. Thomam, qui ſolus eſt vitæ humanæ Dominus. Cæterùm præſens dictum non repugnat illi axiomati: *Nemo læditur niſi à ſeipſo.* Vt patet per illius explicationem infra, Tit. *de Paſſionibus in genere.*

4. *Iniuriam inferens læditur potentiùs quam lædat.* Traditur à D. Chryſoſtomo Homilia 62. in Matth.] Ratio eſt, quia ipſa nocendi voluntate coram Deo vulnerat animam ſuam, coram hominibus vero dedecori & infamiæ ſe exponit: tibi verò cui nocumentum infert maiores texit coronas & multos patientiæ tuæ conſtituit præcones. Itaque commiſeratione potiùs, quam ira dignus eſt. Sicuti ſi quis, vt talitrum tibi inferat, vel pomum eripiat, per medios rueret enſes, & in ſpicula ſe induceret, miſerandus potius eſſet quam plectendus.

5. *Longe*

5. *Longè ſatius eſt ignoſcere iniurias, quàm vindicare.*] Intellige de Perſonis & iniurijs priuatis. Ratio eſt, quia appetitio vindictæ ob priuatam iniuriam, ex amore proprio, vt plurimum oritur. In condonatione autem, imitatio Chriſti Domini, & Dei, ſui victoria & proximi ædificatio exercetur. Interdum tamen vindicta expetenda eſt, tum vt malefactor in poſterum coërceatur, tum in exemplum aliorum, præſertim ſi iniuria publica ſit, aut Perſona. Traditur hoc pronuntiatum, & pluribus explicatur à D. Baſilio, Epiſtola ad Candidianum.

DISTINCTIO VII.

De Iudice Arbitro, Accuſatore, Reo.

1. **B**ONI *Iudicis eſt, audire rationes vtrimque oppoſitas.* 3. Met. cap. 1. tex. 1.] Vbi Philoſophus ait: *Neceſſe eſt melius ſe habere ad iudicandum illum, qui tanquam aduerſarias omnes vtrimque rationes oppoſitas audiat.* Ratio manifeſta eſt; quia eo modo rectiùs in veritatis cognitionem peruenitur, ſine cuius inueſtigatione, ius dicere, aut ſententiam ferre temerarium eſt, & periculoſum. Atque hac de cauſa etiam lege ſtatutum eſt, vt nemo priuſquam auditus ſit, à Iudice condemnetur, iuxta illud:

2. *Nemo damnari debet, antequam audiatur.*] Vtitur hoc dicto Dominicus Sotus l. 1. de Iuſtitia & Iure, qu. 6. art. 6. aitque illud eſſe ſtatutum legis naturalis. Eſt autem intelligendum de ſententia damnationis lata, vel ferenda per Iudicem, vt docuit Vaſq. Tomo 2. in 1. 2. diſp. 168. nu. 41. Ratio eſt quia iudex, vt iuſtè aliquem damnet, prius ſcire debet meliori modo, quo poteſt, vtrum ille tale cri-

men commiſerit, an non: hoc autem ſola teſtium depoſitione conſtare, ei rectè non poteſt, niſi ipſemet qui accuſatur, audiatur prius, an habeat legitimam accuſationem: non vero intelligi debet de ſententia lata per legem; quia cum damnatur aliquis per legem, vt ſoluat ſiue patiatur aliquid, conſcientiæ eius relinquitur, pœna ſibi infligenda; & ita non eſt opus, vt ipſe prius ab alio audiatur; quia ipſe debet eſſe Iudex & Reus. Hæc verò præcipuè intelligenda ſunt de ijs legibus quibus decernitur pœna ipſo facto, vel ante ſententiam incurrenda, cuiuſmodi ſunt leges inhabilitatis, ſiue Eccleſiaſticæ, ſiue Ciuiles.

3. *Iudex procedit ſecundum allegata & probata.*] Commune iſtud apud Theologos, & Iuriſconſultos, axioma, nititur auctoritate S. Ambroſij; qui ſupra Pſalm. 118. ſerm. 20. *Iudex*, ait, *nihil ex arbitrio ſuo agit, ſed iuxta leges & iura pronuntiat, ſtatutis iuris obtemperat, non indulget propriæ voluntati*, &c. Rationem aſſignat Couarruuias variarum reſolutionum, lib. 1. cap. 1. n. 6. quia Iudicem oportet in conuerſiis definiendis ſcientia publica vti; non his quæ vt priuato ei ſunt manifeſta, eoquòd publicam in Iudicio, non priuatam perſonam ſuſtineat. Vtrum verò iudicis ſit, ita iudicare tanquam publicam; non verò tanquam priuatam perſonam; vt poſſit condemnare reum, qui per teſtes legitimè probatus eſt criminoſus, verbi cauſa, homicida, quem tamen nouit innocentem, grauis eſt controuerſia inter auctores; Affirmat Couarruuias, Sanctus Thomas, & multi Theologi ac Iuriſtæ: Negant Nicolaus Lyranus & alij, quos citat Leſſius. Prior ſententia probabilis videtur, ob grauium Doctorum auctoritatem; Poſterior longè probabilior; quia humana auctoritate innocentem occidere eſt intrinſecè

malum, & ſacris litteris repugnat, Exod. 23. *Innocentem & Iuſtum non occides*: Dicendum ergo eſt Iudicem procedere ſecundum allegata & probata, ordinariè & regulariter quando ei non conſtat manifeſtè de contrario. Vide Leſſium lib. 2. de Iuſtitia & Iure, cap. 29. dubit. 10.

4. *Arbiter æquum magis intuetur: Iudex legem.* 2. Rhet.] Arbiter is dicitur, qui à litigantium partibus libera deſignatione eligitur, & ab ijs controuerſiæ terminandæ poteſtatem accipit. Dicitur is æquum potius intueri quam legem; quia officium eius eſt, non ex rigore legum; ſed ex æquo & bono; prout hic & nunc expedire viſum fuerit, lites componere; ſicut è contra Iudicis eſt, ſimpliciter ſecundum iura, ſiue leges procedere; Quàm bene ſibi conſulerent multi, hodiéque controuerſijs forenſibus implicati, ſi contentione ſepoſita, prudentium Virorum arbitrio negotia decidenda committerent? Non enim ſine cauſa Pius II. Pontifex Maximus: *Litigatores Aues, Forum Arcam, Iudicem, Rete, Patronos aucupes dicebat.* Ita refert Platina in ipſius vita ſub finem.

5. *Accuſans melior vult eſſe eo qui accuſatur.* 2. Rhetor.] Vult quidam & præſumit ordinariè: non tamen ſemper verè; licet id planè videatur honeſtati conueniens. Decet ſi quid eum, qui accuſare alterum vel condemnare velit, non eſſe ſimilibus, aut maioribus etiam criminibus obnoxium: Nam *Turpe eſt Doctori, cum culpa redarguit ipſum.* Huius etiam Chriſtus nos commonefacit, in hiſtoria de muliere in adulterio deprehenſa. Ioan. verſ. 3. Vbi Phariſæorum eam accuſantium vitia perſtringit, iubetque vt is, qui inter illos ſine peccato ſit, *primus in illam lapidem mittat.*

6. *Proditio placet, diſplicet proditor.*] Veritas huius pronuntiati, communi mortalium ſententia comprobatur; quia licet proditiones, non raro bono ſuo venentur, & probent, & pretio etiam parent: proditoris tamen nomen execrantur. Quorum infami omni retro ætate apud omnes nationes, omniique ſeculorum memoria nomen eſt, quoque vnaquæque generoſior gens eſt, hoc proditoris nomen maiore in horrore habet, ita Carolus Scribanius in Medico Religioſo, lib. 3. cap. 13.

DISTINCTIO VIII.

De iudicio in rebus dubijs.

1. *Dubia in meliorem partem ſunt explicanda.*] Sumitur ex D. Auguſt. lib. 2. de ſerm. Domini, in monte cap. 18. vbi ad illa verba: *Nolite iudicare*, &c. *Hoc loco*, ait, *nihil aliud nobis præcipi exiſtimo: niſi vt ea facta quæ dubium eſt, quo animo fiant in meliorem partem interpretemur.* Et refertur cap. 1. de reg. Iuris in 5. decretalium libro: poteſt autem hæc interpretatio fieri 1° de rebus, 2° de Perſonis. Dubia de rebus non ſunt in meliorem partem interpretanda; ſed ſuis æſtimanda momentis; dubia de perſonis ad bonam vel malam æſtimationem pertinentia, ſunt in meliorem partem explicanda, & de his intelligitur pronuntiatum; non de illis: Ratio vtriuſque eſt; quia in Iudicio Rerum, tantum id agitur, vt attingatur veritas, nec timetur ne cuiquam iniuria inferatur: In iudicio autem perſonarum, ita quæritur veritas; vt maximè cauendum ſit; ne proximo iniuria irrogetur, & ille de poſſeſſione bonæ famæ in re dubia deturbetur. Huic verò non obſtat,

quod quando intendimus alicui malo adhibere remedium, expediat ſubinde, ad meliorem intentionis noſtræ ſucceſſum, vt ſupponatur id, quod eſt deterius; quia etiam hîc fit reuera interpretatio in meliorem, ſiue vtiliorem partem; quia remedium quod eſt efficax contra maius malum, multò magis conueniens & efficax erit contra minus malum. Vide D. Thomam 2. 2. q. 60. ar. 4. Eodem ſenſu verum eſt iſtud.

2. *In dubio non eſt præſumendum delictum.*] Eſt commune Doctorum proloquium, quod colligitur ex l. *Merito.* ff. *pro ſocio.* De eo fusè agit Couarruuias, cap. *ſi furioſus*, parte 2. §. 2. n. 1. Idem clarè indicat Seneca, lib. 2. de Ira, cap. 24. Vbi, *Simplicitate opus eſt*, inquit, *& benigna rerum æſtimatione, vt nihil niſi quod in oculos incurrit, manifeſtumque erit credamus.* Et magis Chriſtianè S. Bernardus ſerm. 40. in Cantica, ſub finem: *Etiamſi*, ait, *perperam quid factum deprehendas, ne ſic iudices proximum; magis autem excuſa; excuſa intentionem, ſi opus non potes, puta ignorantiam, puta ſubreptionem, puta caſum*, &c. Si quæras vtrum in huiuſmodi dubio ſufficiat negatiuè ſe habere, & ſuſpendere iudicium; an verò neceſſe ſit actu poſitiuo iudicare eſſe innocentem, &c. Reſpondeo: per ſe loquendo ſufficit ſe habere negatiuè, iuxta illud monitum Senecæ:

3. *In dubijs non facilè definias, ſed ſuſpenſam teneas ſententiam.* Lib. de Formali vita.] Ratio eſt, quia nemo tenetur ad aſſenſum, aut ad modum aſſentiendi, in quo ſe exponit notabili periculo errandi: talis enim aſſenſus non eſt actus virtutis, neq; ad actum virtutis neceſſarius; ſed eſt aliquid errori obnoxium, quod ſapienti vitandum eſt, quantum commodè fieri poteſt; ſi tamen velimus ſic & nunc ſtatuere apud nos, quo loco proximus habendus ſit.

apud animum noſtrum; tenemur actu poſitiuo dubium in potiorem partem interpretari, iudicando, illum loco viri probi habendum.

DISTINCTIO IX.

De vario in iudicijs affectu.

1. QVilibet iudicat prout eſt affectus, 3. Eth. c. 4.] Sic iuſtitiæ, v. c. affectus inclinat Iudicem, vt velit ſententiam iuſtam ferre; & facit, vt id quod iuſtum eſt, intellectui Iudicis appareat bonum, & amplectendum, ſic etiam affectus temperantiæ facit opera temperata videri pulchra & conuenientia homini: & fortitudo opera fortia, ſiue illa exterius cernantur, ſiue ſola imaginatione comprehendantur. Ita Leſſius de Iure & Iuſtitia, lib. 2. cap. 29. dub. 1. numero 13. Enimverò, quemadmodum affectus animi, phantaſiæ apprehenſionem naturaliter ſequuntur, & hæc corporis diſpoſitionem ſiue temperamentum, vt dicetur Titulo *de Paſsionibus in genere*; ita Iudicium intellectus non quidem neceſſariò; ſed naturali inclinatione, affectus animi & paſſiones ſequitur: præſertim ſi ipſæ vehementes ſint & à recta ratione non dirigantur, iuxta illud:

2. *Affectio excellens obfuſcat iudicatoriam actionem.* Refertur à Simplicio l. 3. de Anima ſect. 2.] Hinc eſt quod homo bilioſus, v. c. ad quidlibet ferè indignetur, iuret, maledicat, clamet, vociferetur, &c; quia bilis rectum iudicium mentis peruertit; ſimili modo propoitionaliter contingit in melancolicis, phlegmaticis, ſanguineis. Vide D. Thomam, in 3. Polit. lect. 7. Vbi docet, vnumquemq; nimium

affici erga ſeipſum, & ex inordinato illo affectu, iudicium prudentiale vt plurimum peruerti. Verum itaque eſt, & intelligi debet pronunciatum, ſecūdum vitæ humanæ communem vſum; Quo etiam ſenſu intelligendum eſt iſtud:

3. *Amor, odium, & proprium commodum ſæpe faciũt Iudicem non cernere verum.*] Sumitur ex l.3 Polit. cap.11. & clarè proponitur lib.1. Rhetoricorum c.1. ante medium. Quia ſcilicet his efficitur frequenter, vt iudicet prout affectus ſuadet, & non prout Iuſtitia dictat. Quemadmodum enim ictericis omnia flaua apparent propter bilis flauedinem, quâ illorum oculi perfunduntur, & quemadmodum ijs, qui per vitra tincta perſpiciunt, res viſæ eodem colore tinctæ videntur; ſiquidem lumen dum rerum formas per vitrum defert, eius colore fœdatur, & ad oculos profectum eorum humores, tunicaſque inficit; ex quo tandem fit, vt eadem affectio rebus ipſis quæ cernuntur aſperſa eſſe videatur; Ita contingere ſolet mortaliũ pleriſque, qui inordinatis obnoxij affectibus, iudicia ferunt. Quare rectè à Tullio dictum eſt:

4. *Plura homines iudicant, amore & odio, aut aliqua permotione mentis, quam veritatis præſcripto.* lib. 2. de Oratore.] Ratio horum generalis eſt, quia affectus tam voluntatis, quam appetitus ſenſitiui mouere poteſt intellectum, & alias potentias cognoſcitiuas, vt fortius illas rationes apprehendant, quæ inducãt ad aſſentiendum illi rei, ad quam homo afficitur, & ſimiliter idem affectus auertere poteſt intellectum, ne conſideret rationes contrarias, aut contra, vt has rationes magis apprehendat, quã illas; & ita moueatur ad aſſenſum vel diſſenſum, prout mouetur ſecundum affectum: hinc etiam ordinariè, qui habet habitum temperantiæ, facilius & promptius intelligit, quæ ad temperantiam pertinent,

quam alius qui caret iſto habitu. Vide Leſſium de Iure & Iuſtitia, lib. 1. cap. 1. dub. 4. Vbi hac de causâ recte docet, prudentiam in ſuis functionibus pendere ordinariè, à virtutibus moralibus, & perraro accidere, vt aliquis de honeſto, hîc & nunc prudenter iudicet, ſi voluntas eius prauè ad illud ſit affecta; adeoque moraliter fieri non poſſe, vt quis crebro prudenter iudicet in particulari ſine virtute morali. Hac etiam de cauſa:

5. *Nemo poteſt eſſe Iudex in cauſa propria.* Sumitur ex l. 3. Polit. cap. 12.] Axioma iſtud Iuridicum verum eſt abſolutè, ſi altera pars ſit inuita, poteſt tamen iudicare aliquis, in cauſa propria, ſi altera pars conſentiat. Ratio autem cur in iure hoc ſtatutum ſit, præcipua eſt; quia ordinariè in cauſis proprijs homines cæcutiunt, ob amorem inordinatum, quo quilibet fertur in ſe ipſum; Iuxta illud: *Nemo bene iudicat in cauſa propria*, de quo ſupra Titulo, *de Conſilio & Conſultatione*

TITVLVS XXVII.

De Virtutibus Iuſtitiæ annexis.

DISTINCTIO PRIMA.

De Religione & Pietate.

1. DEVS *colitur Fide, Spe & Charitate.*] S. Auguſtinus cap. 30. Enchiridij, quod de his tribus virtutibus ſcripſit ad Laurentium vrbis Romanæ Primicerium; & ex illo D. Thomas 2. 2. q. 81. art. 5. Religio & cultus dupliciter accipitur primò generatim, pro omni virtutis officio, quo ordinamur

ad Deum, quodque inſtar ſacrificij Deo eſt acceptum, ſic poteſt intelligi illud Iacobi 1. *Religio munda & immaculata apud Deum, & Patrem hac eſt, Viſitare pupillos, & viduas in tribulatione eorum, & immaculatum ſe cuſtodire ab hoc ſaculo.* Paſſim etiam in Scripturis pro eodem accipiuntur, colere Deum, & ſeruire Deo: Seruitus, autem (Græci λατρείαν vel δουλείαν vocant) eſt nomen generale ad omnia bona opera, quibus Deo obedimus & placemus, vt ex plurimis locis conſtat, Pſalm. 2. 21. 99. Lucæ 2. Matth. 6. & alibi: & hoc modo explicandum eſt dictum Auguſtini de cultu generatim ſumpto, pro quolibet exercitio virtutis. Eodem ſenſu lib. 10. de Ciuitate Dei c. 6. ait:

2. *Sacrificium eſt omne opus bonum quod geritur, vt in ſancta ſocietate Deo inhareatur.*] Deſcribit enim eo loci S. Doctor, Sacrificium laxè & vulgariter ſumptum, quo etiam ſenſu Magnus Gregorius, Homilia 12. in Ezechielem: *Nullum*, ait, *omnipotenti Deo tale eſſe ſacrificium quale eſt zelus animarum.* Nam ſacrificium propriè dictum non eſt quodlibet opus, rectæ rationi conſonum; ſed oblatio externa legitima auctoritate inſtituta, qua res aliqua immutatur per legitimum miniſtrum, legitimo loco, & ritu, Deo vero facta, in proteſtationem ſummi ipſius in res omnes dominij & ſubiectionis noſtræ. Eadem ratione, non quilibet cultus eſt actus Religionis, preſſè ſumptæ, propriè enim & ſpecialis.

3. *Religio eſt virtus, qua exhibet cultum Deo tanquam primo rerum omnium principio.* S. Thomas 2. 2. q. 81. art. 3. vbi docet; Religionem exhibere cultum & reuerentiam Deo, non ex quocunque motiuo; ſed ex eo tantum; quia Deus eſt primum principium Creationis & Gubernationis rerum omnium, & hoc modo ſumpta Religio eſt particularis quædã virtus

ab omnibus alijs, ſiue Moralibus, ſiue Theologicis diſtincta. Eãdem doctrinam habet Leſſius de Relig. dub. 1. & 2.

4. *Pietas eſt caput omnium virtutum.*] Pronuntiatum illud ex Cicerone deſumptum, refert Lipſius Centuria Miſcellanea 4. Epiſtola 7. vbi addit, *Quiſquis ea caret, aut negligit, quid veri non dicam Chriſtiani hominis, ſed hominis habet, ad eam nati omnes, nos quoque* (nempe Chriſtiani) *peculiari Dei gratia inſtituti ſumus, teneamus & amplectamur vnicam quietis ancboram, vnicam ad perpetuam ſalutem viam & viaticum.* Verus huius pronuntiati ſenſus idem eſt qui præcedẽtis. Sumitur enim hic pietas latè prout idem eſt cum Religione; ſpecialis autem eſt propriè dicta.

5. *Pietas eſt virtus, quâ parentibus, patriæque beneuolis cultus debitus exhibetur.*] S. Auguſtinus lib. 83. Quæſtionum, q. 3. ex Cicerone. Pietas dignitate proximè ſequitur Religionem, quia parentes ſunt velut ſecundarij quidam dij, repræſentantes filiis ipſum quodammodo Deum, ex eo præcisè, quod ſint ſecundaria principia vitæ & eſſe noſtri: ratio itaque formalis obiectiua huius virtutis eſt duplex, vna in obiecto *Quod*, & eſt ratio debiti; altera in obiecto *Cui*, & eſt ratio principij ortus noſtri Hanc poſteriorem remotè & mediate reſpicit pietas; priorem immediatè; ſed priori poſterior tribuit ſuam ſpeciem, ac proindè ipſi etiam virtuti.

6. *Optimus animus perfectiſſimus Dei cultus eſt.*] Eſt hoc Senecæ dictum, qua animum excolendum ſignificat, & Deum pura integraque mente & voce eſſe venerandum. Cui conformiter Lactantius lib. 1. cap. 9. Chriſtianæ Religionis eſſe docet, ſine ſcelere & ſine macula viuere. Sumitur autem hic cultus latè & impropriè, vt patet per explicationem præcedentium.

7. *Fulcrum Imperiorum eſt Religio & Pietas.* Sumitur ex l. 7. Politicorum c. 8.] Rationem huius duplicem aſſignat Lipſius lib. de vera Religione. Quia libenter religioſi ſubditi parent; & miti fractaque ceruice humanum iugum ferunt, qui ſemel illud diuinum: ſed fideliter etiam parent: Quia pietas & Dei metus quaſi frenum eſt, & exercitium ab omni rebellione & metu inſolenti. Hæc vna fulciēdi ratio: altera ab ipſo Principe: Deus enim illi pro clypeo & tector: pulchrè Triſmegiſtus.

8. *Vna Cuſtodia pietas.* Apud Lactant. lib. 2. Inſtit. cap. 10.] *Pium enim virum non malus genius,* inquit, *non fatum ipſum deuincit: Deus enim illum liberat excipitque ex omni malo.* Verè itaque dictum eſt iſtud.

9. *Nulla vis maior eſt pietate verâ.*] Ad omnem videlicet bonæ beatæque vitæ vel acquirendam, vel tuendam proſperitatem, vt explicat S. Auguſtinus initio libri de verâ Religione cap. 1. Ratio patet per explicationem præcedentium. Et ſanè ſi multitudo impotens, alioquin & mutabilis, vbi vana religione capta eſt, melius Vatibus, quam Ducibus ſuis pareat: vt inquit Curtius l. 15. quæ non vis Reipublicæ accedet ſiue ad Patriam tuēdam, ſiue ad hoſtiū conatus infringendos, à pietate vera & orthodoxa.

10. *Rectè nouit viuere, qui rectè nouit orare.* Sumitur ex Hom. 4. ex 50. quæ nomine S. Auguſtini circumferūtur.] Significatur hoc dicto orationis non neceſſitas modo; ſed dignitas etiam, & excellentia; quia nimirum eius beneficio, tanquam per medium efficaciſſimum, componitur ordinaturque vita noſtra, & peruincuntur difficultates omnes, quæ in virtutis ſtadio currenti ſeſe obijciunt. At verò ſine illa, religio omnis eſt arida imperfecta & ad ruinam prona. Vt meritò dixerit S. Thomas;

Religioſum ſine oratione, militem eſſe ſine armis. Ratio eſt quia, vt docet S. Auguſtinus Hom. 30. in Geneſim: Baſilius, Gregorius & alij, quæ Deus ab æterno dare hominibus in tempore conſtituit, ea per orationem, tanquam per medium vtiliſſimum ordinariè confert, iuxta illud Ioan. cap. 16. *Petite & accipietis*

DISTINCTIO II.

De Obſeruantia & Obedientia.

QVoniam obſeruantia eſt virtus, per quam homines aliqua dignitate antecellentes, cultu quodam & honore dignamur, vt ex Cicerone refert M. Auguſt. l. 83. Quæſtionum, q. 31. Et quia de honore fusè ſuo loco agendum erit; ideo nobis in idipſum eatur, videatur Titulus *de Honore.*

1. *Obedientia ſola virtus eſt, quæ cæteras menti inſerit, inſertaſque cuſtodit.* S. Greg. l. vltimo Moralium cap. 12.] Ratio huius eſt, quia ex motiuo obedientiæ homo impellitur ad officia & functiones omnium virtutum, vt v. c. nunc ad ieiunium, nunc ad frequentenda ſacramenta, nunc ad eleemoſynam, &c. per quas functiones illæ virtutes generantur, augenturque & conſeruantur, & hac de cauſa iuxta communem ſententiam.

2. *Obedientia eſt mater virtutum.* Sicut enim Charitas eſt finis omnium virtutum; Ita obedientia dicitur, efficiens earum; prout ſcilicet ſunt in præcepto: Reſpicit enim debitum ſiue obligationem, ex præcepto prouenientem, in omni virtutis materia, & inclinat ad omnium virtutum exercitia, quibus illæ in animis noſtris generantur & conſeruantur, iuxta

explicatum modo magni Gregorij pronuntiatum; Et hinc eſt, quod tam illuſtribus ſacrarum litterarum teſtimoniis & exemplis in Teſtamento æque nouo & veteri obedientiæ virtus comprobatur; vt cum dicitur,

3. *Obedientia melior eſt quam victima.* l. 1. Reg. 15.] Licet enim oblatio victimarum ſit actus Religionis, virtutis ex omnibus moralibus præcipuæ, vt docet S. Thomas 2. 2. q. 61. ar. 6. tamen ſubiectio ſuæ voluntatis, ſub Deo, in quo conſiſtit obedientia, eſt etiam actus Religionis, ſi fiat ex voto aut ex reuerentia erga maieſtatem diuinam: vel actus charitatis, ſi ſtudio gratificandi Deo. Deinde per hanc res nobilior, quam per illam exhibetur: Nam, vt ait Gregorius Magnus l. vltimo Moralium cap. 12. Hunc locum ad ſuum propoſitum exponens.

4. *Per victimas aliena caro, per obedientiam propria voluntas mactatur.*] Id eſt, propter Deum deſeritur; Itaque ſi obiecta iſtarum duarum virtutum, conſiderentur, obedientia ſacrificijs ipſis antecedit: ratio tamen & forma virtutis Religionis quæ propiùs attingit Deum quam obedientia, eam reddit præſtantiorem; vt rectè notauit Salianus, Tomo 3. Annal. Eccleſ. vet. Teſt. ad annum mundi 2968. num. 46. Quamuis alium ſenſum videatur habere dictum iſtud Samuëlis; ſcilicet, Melius eſſe, vt omiſſis victimis non præceptis faciat homo, quod Deus præcepit; quam vt omiſſo diuino præcepto, offerat victimas voluntarias, aut etiam prohibitas ſicut fecit Rex Saül, qui propterea à Propheta reprehenditur. Nam obedientia per ſe virtus eſt, & natura ſua cenſetur in bonis: occidere autem animalia, eaque vel integra, vel dimidiata flammis conſumere, natura ſua non plus habet bonitatis, quam per agros lapides ſpargere, inquit Abulenſis in illum locum.

5. *Quodlibet inferius perficitur ſubiectione ad ſuum ſuperius.*] Intelligitur hic omne id eſſe ſuperius, quod vel ratione ordinis, vel honoris vel cauſalitatis eſt ſuperius; ſic v. c. materia perficitur, per hoc quod informetur à ſua forma; corpus quod viuificetur ab anima ſua, aër quod illuminetur à ſole. Ciuis per hoc quod gubernetur à ſuo Magiſtratu, mens humana per hoc, quod ſubijciatur Deo, & omnis cauſa ſecunda ac minus principalis. Per hoc quod adiuuetur à prima & principali, ſumitur hoc dictum ex illo:

6. *Virtus cuiuſlibet ſubiecti eſt, vt bene ſubdatur principanti.* l. 1. Polit. cap. vlt.] Cum enim proprius effectus virtutis ſit, quod bonum faciat habentem, & opus eius bonum reddat; & cuiusvis ſubditi virtus in eo conſiſtat, quod bene ſubjiciatur ei à quo gubernatur; ſequitur eos bonos effici, & perfici in bono; qui benè ac legitimè ſubiiciuntur. Tantoque magis cæteris paribus, res quælibet per ſubiectionem perficitur, quanto nobilius eſt bonum, ad quod talis ſubiectio per ſe ordinatur: Magis enim, v. c. perficitur, qui ad acquirēdas ſcientias, quam qui ad opificiū aliquod mechanicum addiſcendum ſuo bene ſubditur directori. De hoc vtroque pronuntiato vide S. Thom 1. 2. q. 921. art. 1. in Corpore, & 2. 2. q. 81. art. 7 in Corpore.

7. *Obedientiæ vis eſt infinita.*] Sumitur ex D. Bernardo lib. de Præcepto & diſpenſatione, ſub initium columnæ 4. vbi ait: *Perfecta obedientia legem neſcit: terminis non arctatur, neque contenta anguſtijs profeſſionis, largiori fertur voluntate, in latitudinem charitatis, & ad omne quod iniungitur ſpontaneo vigore liberalis, alacriſque animi, modum non conſiderans, in infinitum extenditur.* Dicitur autem infinita eius vis, non quia caret omni ſimpliciter fine aut termino? quoniā

tale infinitum non datur in creatis, ſed quia intra limites ſuæ honeſtatis, in omnem partem latiſſimè promptiſſiméque porrigitur.

8. *Verus obediens eſt ſicut inſtrumentum in manu artificis.*] Significat hoc dicto D. Baſilius ſuarũ conſtitutionum c. 23. ad obedientiam perfectam requiri plenam reſignationem, in voluntatem ac manus ſuperioris, ad obſequendum ei promptè & indiſcriminatim in omnibus, in quibus peccatum non cernitur. *Quemadmodum enim oues* (verba ſunt S. Baſilij lo. cit.) *Paſtori ſuo obtemperant, & viam quamcumque ille vult ingrediuntur; ſic qui verè virtutis obedientiæ cultores ſunt, moderatoribus ſuis obſequi debent, nihil omnino eorum iuſſa curioſius perſcrutantes, quando libera ſunt à peccato.* Eodem ſpectat illud:

9. *Neſcit iudicare quiſquis perfectè didicerit obedire.*] S. Gregorius l. 2. cap. 4. in 1. lib. Regũ. Vbi explicãs illud ipſum & probans: *Vera*, inquit, *obedientia, nec præpoſitorum diſcutit intentionem, nec præcepta diſcernit; quia qui omne vitæ ſuæ iudicium maiori tradidit, in hoc ſolo gaudet: ſi quid ſibi præcipitur operatur.* Indicatur itaque hoc dicto, conditio in obedientia, valdè commendari ſolita, vt ſcilicet obediens non curioſè inquirat cauſas, cur aliquid præcipiatur, ſed ſatis habeat præcipi à legitimo ſuperiore; dummodo conſtet rem per ſe non eſſe illicitam. Ratio huius ex eo peti poteſt, quia vt dicitur in Regula D. Benedicti.

10. *Obedientia quæ maioribus præbetur, Deo exhibetur.*] Colligitur ex Apoſtolo ad Epheſios cap. 6. vbi iubet etiam ſeruos, obedire dominis ſuis ſicut Chriſto; & ex verbis Chriſti, Lucæ 10. *Qui vos audit me audit*, &c. In quam ſententiam D. Bernardus lib. de præcepto & diſpenſatione, colũ. 6. *Siue Deus*, ait, *ſiue homo Vicarius Dei mandatũ quodcunque tradiderit, pari profectò obſequendum eſt cura, pari reuerentia*

deferendum, vbi tamen Deo contraria, non præcipit homo: cuius rationem mox ſubiungens: *Quid enim intereſt*, ait, *vtrum per ſe, an per ſuos miniſtros, ſiue homines, ſiue Angelos, hominibus innoteſcat ſuum placitum Deus?* Idem paſſim docent alij Patres, & in primis præclarè S. P. Ignatius in aurea ſua de obedientiæ virtute Epiſtola.

DISTINCTIO III.

De Liberalitate.

1. V*Irtutis proprium eſt magis, beneficio afficere, quam affici.* 4. Eth. c. 1.] Ratio huius eſt, tum quia generatim, agere nobilius eſt, quam pati, vt infra dicetur; tum quia virtus ex ſua natura inclinat ad eliciendos actus ſtudioſos: atqui beneficiis afficere, actus Liberalitatis eſt; affici autem beneficio, nullius vt ſic virtutis eſt actus, quin potius ſæpe fomes eſt auaritiæ. Vſui eſſe ſolet, tùm in acceptandis, tum in recuſandis etiam beneficiis. In eandem ferè ſententiam verum eſt iſtud:

2. *Beatius eſt dare, quam accipere.* Act. 20. verſ. 35.] Ratio tum patet ex dictis: tum quia ordinariè, dare eſt diuitis, accipere indigentis; tum quia beneficium libenter præſtare, in hac vita, maiorem habet ſimilitudinem, cum Deo, qui dat omnibus affluenter, & à nemine accipit: eſtque genus quoddam beatitudinis, poſſe omnibus benefacere. Et ita verum eſt dictum Apoſtoli. Vnde locum non habet in diuinis, vbi Pater dat eſſe, & Filius accipit, qui nec indigens eſt, nec imperfectus; ſed per omnia Patri æqualis, vt pulchrè explicat Diuus Auguſtinus l. 3. contra Maximianum, cap. 14. his verbis; *Scriptum eſt quidem:*

Beatum

Beatum eſt magis dare quam accipere; ſed in hac vita, vbi eſt inopia, qua vtique melior eſt copia: melius enim eſt habere, quam egere, & melius eſt donare, quam accipere, erogare quam mendicare, vbi autem qui dedit gignendo dedit, & qui accepit, naſcendo accepit, non inopi ſubuentum eſt, ſed ipſa copia generata eſt: nec poteſt, qui accepit, ei qui dedit, eſſe inæqualis, quia & hoc accepit, vt eſſet æqualis.

3. *Beneficium magis in affectu conſiſtit, quam effectu.*] Indicatur à Seneca lib. 1. de Benef. cap. 6. vbi ait: *Beneficium non in eo, quod fit aut datur, conſiſtit, ſed ipſo dantis & facientis animo*; Ratio, quia minus iure æſtimatur, nuda doni quantitas, quam beneuola largientis voluntas, vt teſtimonio Chriſti patet in vidua, quæ in gazophylacium miſit minuta duo, Vnde rectè Thomas de Kemp. lib. 1. de Imitatione Chriſti, cap. 15. *Deus magis penſat, ex quanto quis agit quam quantum facit, multum facit qui multum diligit,* &c. Simili modo:

4. *Beneficij compenſatio, magis in affectu conſiſtit, quam in effectu.*] Ratio huius eadem qu præcedentis; quia nimirum in primis ponderari ſolet ac debet, quo quiſque ſtudio aut beneuolentia conferat aut compenſet beneficium, vt rectè docet Tullius lib. 1. de Officijs. Vnde rectè monet Seneca l. 2. de Beneficijs cap. 22. *Qui gratè beneficium accipit, primam eius penſionem ſoluit: quod gratè autem ad nos, beneficia peruenerint, indicamus effuſis affectibus.* Sed de hoc fuſiùs infra, Titulo *de ingratitudine.* Vide D. Thomam 2. 2. q. 106. art. 5. & 6.

5. *Ingratum eſt beneficium, quod diu inter manus dantis hæſit.* Sen. l. 1. de Beneficiis cap. citato.] Ratio eſt, quia ex affectu potius, quam effectu, beneficij magnitudo penſatur. Signum autem eſt animi illiberalioris, cunctabundum eſſe, in humanitatis ac

beneuolentiæ officiis exhibendis: vnde illud; *qui citò dat bis dat, qui tarde vix ſemel is dat.* Monet itaque effatum, benignè ac promptè ſuccurrendum amicis quando res ita poſtulat, nec ad precum vſque defatigationem eſſe cunctabundum.

6. *Carò emitur, quod precario accipitur.*] Pronunciati huius meminit Suarez lib. 1. de prædeſtinatione c. 6. n. 40. & ſecundum hoc docet beneficium collatum alicui petenti, gratuitum quidem eſſe, vt hæc vox excludit debitum iuſtitiæ, vel gratitudinis: ipſa tamen petitione minui rationem liberrimæ donationis, quia non fit ex ſola voluntate, & quaſi interna diſpoſitione donantis? ſed ob cauſam aliquam ex parte petentis. Vnde ait, vulgo dicitur, carò emi quod petitur: id quod vel maximè verum eſt, reſpectu Dei, intuitu petitionis humanæ, quia oratio verus Dei cultus eſt, & obſequium; & ſub ea ratione habet vim impetrandi; ideoque quod ſic impetratur participat rationem cuiuſdam retributionis. Ita ferè Suarez loco citato.

7. *Beneficium accipere, eſt libertatem vendere.*] Ratio huius pronunciati perſpicua fit ex iis, quæ docet S. Thom. 22. q. 106. a. 3. in corpore quia, vt inquit, *Benefactor in quantum huiuſmodi eſt cauſa beneficiati, & is qui beneficium accipit, ad benefactorem conuertitur tanquam ad ſuum principium.* Eadem de cauſa ſecundum Theologos virtus gratitudinis in Deo propriè & formaliter non reperitur; quia in ſuo conceptu formali ſupponit imperfectionem in perſona illius capace; eius enim officium eſt, recompenſare acceptum beneficium vt ait D. Thomas quæſt. citato ar. 1. Vnde reſpicit eum à quo beneficium accepit, in quantum benefactor eſt, tanquam ſuum ſuperiorem, cui ex virtute gratitudinis obligatus eſt, & obſtrictus: & propterea beneficij acceptio dicitur eſſe li-

bertatis venditio, non quidem formaliter, vt patet, ſed cauſaliter & conſecutiuè.

8. *Blanda negatio pro beneficio eſt;*] Monet adagium benignè & comiter neganda eſſe, quæ concedi non poſſunt: inuitus enim negare creditur, qui quantum ratio permittit, oſtendunt ſe ſe in dona paratum: cõtra verò, *manifeſtè negare, eſt irreuerentia*l. 2. Rhet. ſi namque rem alteri neges, nonne humanitas & morum ciuilitas ſuadet, ſaltem verbi beneuolentiam concedere?

9. *Inuito non datur beneficium.*] Eſt hæc Regula 69. Iuris antiqui Cæſarij ſumpta ex Paulo, lege ſingulari, de aſſignatione libertorum; huius vſus valet in illos, qui ita inciuiles & difficiles ſunt moribus, vt præ moroſitate non patiantur ſe beneficiis præueniri, ab illis, qui alioquin & beneuoli forent in ipſos, & benefici.

10. *Liberales, ex omnibus virtute præditis, maxime amantur.* 4. Eth. cap. 1. non procul ab initio:] Rationem aſſignat ibidem; quia vtilitatem proximo adferunt, ex ipſo virtutis actu, & omnes naturaliter amant ſuos benefactores. Hac de cauſa, principibus & magnatibus virtus iſta cum primis vtilis, & neceſſaria eſt: quia ad bonam gubernationem nihil æque conducit quam amari à ſubditis: liberalitas autem maximè inter omnes alias virtutes reddit poſſeſſores ſuos amabiles, eoque magis, quo maiori cum magnificẽtia, bona diſtribuunt pretioſiora, & ampliora cõferunt beneficia; hinc intelligitur rectè pronuntiatum eſſe à Pio II. Pontifice maximo. *Vitia hominum liberalitate tegi, auaritia nudari.* Ita refert Platina in vita ipſius. Ceterum domini liberalis non debet eſſe diſpenſator auarus.

DISTINCTIO IV.

De Auaritia, & Prodigalitate.

1. A*Varitia facit homines odioſos.* Boëtius l. 2. de Conſolatione, Proſ. 5.] Veritas huius patet experientia quotidiana: & ratio eſt; quia omnes amicitiæ, vel vtilitate probantur; vel aliqua honeſti aut delectationis ſpe; quorum nihil eſt in auaris reperire. Vt non immeritò dixerit Æneas Syluius: *nulla in re auarum placere hominibus, niſi in morte*: ita refert Platina in vita Pij II. Pontificis Maximi, qui ante Æneas Syluius dicebatur, atque hac de cauſa Auari aſſimilantur porcis qui & natura ſordidi ſunt, & à quibus quandiu viuunt, nihil penè commodi ſperari poteſt. Vide D. Thomam 1. 2. q. 29. art. 4. ad 3.

2. *Senes naturaliter ſunt auari.* 4. Ethic. c. primo.] Vbi docet Philoſophus, ſenectutem & imbecillitatem omnem, ſiue defectum auaros efficere: nempe ſecundum naturalem, & ordinariam naturæ inclinationem. Qua etiam de cauſa Eth. 8. cap. 3. docet, maximè apud ſenes vigere amicitiam vtilem, eò quod non ſequantur iucundum ſed vtile: Ratio naturalis eſt; tum quia ordinariè profecerunt præ cæteris multum in iſto habitu vitioſo: tum quia ſenes propter naturæ defectum, auidius vndique inquirunt vitæ ſuæ deficientis ſubſidia. Sicut & omnis indigens, quærit ſuæ indigentiæ ſupplementum, vt docet D. Thomas 2. 2. q. 118, a. 1. ad 3. Eorum tamen auaritia magis vituperanda eſt, quam iuniorum: abſurdum enim eſt, eo plus quærere viatici, quo minus reliquum eſt viæ.

3. *Tam deeſt auaro quod habet, quam quod non habet.*]

Refertur à ſancto Hieronymo ſub finem Epiſtolæ ad Paulinum Presbyterum, quæ ſacris Bibliis præfigi ſolet; vbi id vetus eſſe, & vulgare pronunciatum affirmat: Ratio eſt, quia auaritia non permittit eum frui etiam præſentibus bonis. Vnde 4. Eth. c. primo, dicitur auarus nec ſibi, nec aliis prodeſſe: neque enim ſua diſtribuit in alios, neque dependere audet in vſus proprios. Pulchrè Seneca, Epiſt. 108. *Non vides quemadmodum Theatra conſonent, quoties aliqua dicta ſunt, quæ publicè cognoſcimus, & conſenſu vera eſſe teſtamur. Deſunt inopiæ multa, auaritiæ omnia. In nullum auarus bonus eſt, in ſe peſſimus.*

4. *Auaro nihil eſt ſceleſtius*: Eccl. 10. cap.] Nimirum quia paratus eſt, quamuis iniuriam facere propter pecunias: facilè enim amor inordinatus diuitiarum ita creſcit, vt propter illas, homo parui pendat omnia præcepta ſiue diuina ſiue humana: paratus nil non patrare, dummodo id cui inhiat aſſequatur. Vnde additur eodem capite. *Nihil enim iniquius quam amare pecuniam. Hic enim & animam ſuam venalem habet, quoniam in vita ſua proiecit intima ſua.* Eadem de cauſa ab Apoſtolo dictum eſt.

5. *Auaritia eſt idololatria.* Ad Epheſios 5. cap.] Quia auarus auro afficitur præ Deo, omnia paratus propter aurum agere & pati. In eundem ſenſum primo ad Timoth. cap. 6. *Qui volunt*, ait, *diuites fieri, incidunt in tentationem & laqueum diaboli, & deſideria multa inutilia & nociua quæ mergunt homines in interitum, & perditionem.* Nam.

6. *Radix omnium malorum eſt cupiditas.* Ibidem.] Quemadmodum enim radix arborem totam nutrit ramos, folia, & fructus; ita, inquit S. Thomas, 1. 2. quæſt. 84. artic. 1. Vita peccatorum eſt arbor quædam: huius rami ſunt habitus vitiorum; folia, verba mala; fructus verò praua opera: omnia tamen

aluntur & fouentur à cupiditate, quia nullum eſt malum, ad quod cupiditas aliquo modo non impellat. Vnde meritò auaritia inter peccata capitalia numeratur, quæ ſunt veluti fontes & radices cæterorum. Et in hanc ſententiam illud Salluſtij in Catilinario: *Pecuniæ, imperijque libido ſunt quaſi materia omnium malorum. Namque auaritia fidem, probitatem cæteraſque bonas artes ſubuertit: proque his ſuperbiam, crudelitatem, Deos negligere, omnia venalia habere docuit.*

7. *Prodigus longè melior eſt auaro.* 4. Eth. cap. 1.] Rationem huius aſſignat ibidem triplicem; prima eſt, quia & ætate & inopia facilè curatur prodigus: ætate quidem, quia quo euadit maturior, eo fit ordinarie ad tenacitatem pronior; vt patet per explicationem ſecundi pronuntiati: inopia verò, quæ ex prodigalitate conſequitur; quia illa ſuperfluam largitionem reddit impoſſibilem. Secunda ratio eſt quia prodigus facile reduci poteſt ad medium virtutis, ob conuenientiam quam habet cum illa; libenter enim ſua diſtribuit, vt homo liberalis. Tertia eſt qua multis vtilis, propter ſuam profuſionem: at auarus, nec vlli aliis nec ſibi ipſi prodeſt; vt docetur ibidem, & conſtat ex dictis.

DISTINCTIO V.

De Gratitudine & Ingratitudine.

1. *Qvi grate beneficium accipit, primam eius penſionem ſoluit.* Seneca lib. 2. de beneficiis cap. 24.] Gaudio enim afficitur liberalis donator videns beneficium ſuum gratum eſſe; & aliquid commodi vel oblectationis adferre illi cui donauit, ſiue donatario, vt vocant; quia tunc cenſet, non fruſtra ſe

collocaſſe, & fructum queſn principaliter, intendit retuliſſe. Vnde eodem lib. 34. ait: *Vis reddere beneficium? accipe benignè:* nam ſi benignè acceptes, ipſo acceptionis modo illum honoras, & affectui eius quodammodo ſatisfacis: ſin autem repudies, & abſque iudicio, ac grati animi ſignificatione acceptes, videris contemnere; vel certè parui facere beneficium. & affectum donantis.

2. *Recuſare non decet, quod donatur.*] Monet pronunciatum, boni conſulendum eſſe & benignè acceptandum, qualecunque id demum ſit munus, quod gratis offertur ab amico. Item minimè negligendam eſſe, ſed ambobus, vt aiunt, manibus arripiendam quamlibet occaſionem commoditatis iuxta illud vulgare: *accipe quam primum, breuis eſt occaſio lucri.*

3. *Hoſtium munera non ſunt munera.*]. Nempe in quantum procedunt ab hoſtibus, vt tales ſunt, etenim illi nocere intendunt, non benefacere. Obſeruandus eſt igitur animus largientis, ne ſpecie beneficij inferatur maleficium. Id quod rectè inſinuat Maro lib. 2. æneidos. *Quidquid id eſt, timeo Danaos & dona ferentes*, tranſlatum vero eſt dictum propoſitum ex celebri illo Græcorum prouerbio ἐχθρῶν ἄδωρα δῶρα.

4. *Ingratiſſimus omnium eſt, qui beneficiis oblitus eſt.* Senec. lib. 3. de benef. cap. 1.] Rationem addit ibidem; quia is, cui totum beneficium elapſum eſt gratus fieri nunquam poteſt; neque enim talis gratias aget vnquam; neque habebit, neque referet.

5. *Qui feſtinat reddere, non habet animum grati hominis ſed debitoris.* Sen. 4. de beneficiis in fine;] Talis namque non videtur æſtimare, id quod in beneficiis eſt præcipuum, ſcilicet gratuitum animum benefactoris: ita autem ſoluit, ac ſi ille non gratis, ſed intuitu compenſationis dediſſet, deinde oſtendit

illud beneficium non eſſe gratum, & ſe animo id ipſum reijcere. Nam vt inquit Seneca ibidem: *Reijciendi genus eſt, potiùs aliud in vicem mittere: & munus munere expungere.* Denique ingratus eiuſmodi eſt in benefactorem; dum videri beneficio affectus non vult, aut illi beneficij ratione obſtrictus. Vnde Seneca loco citato.

6. *Qui minus cito cupit ſoluere, inuitus debet;* &

7. *Qui inuitus debet ingratus eſt;*] nimirum quia non vult agnoſcere beneficium. Sed hæc intelligenda ſunt, niſi alter expectet ſtatim remunerationem, vt quando intuitu illud confertur; vel niſi aliæ circunſtantiæ aliud poſcant: quamquam hoc ingratitudinis genus, hoc æuo minus frequens eſt. Longe ſæpius planè non referendo, quam importunè referendo peccatur.

8. *Benefactori potius retribuendum eſt, quam largiendum amico.* 9. Eth. c. 2.] Rationem addit ibidem, quia ſicuti homo magis tenetur reddere mutuum, quam gratis aliquid donare amico, ita cæteris paribus, magis oportet retribuere benefactori, quam elargiri alteri cuicunque ſodali. *Iuſtum enim eſt facere gratiam ei, qui gratiam facit*, Et eodem modo obligatur homo, ſecundum moralem honeſtatem, ad retribuendum benefactori, quo ſecundum legalem iuſtitiam tenetur ad reddendum mutuum: dixi cæteris paribus, quia ob neceſſitatem, vel alias circunſtantias, donatio gratuita aliquando præponenda eſt retributioni; vt docet Ariſtoteles ibidem.

9. *Deo, & parentibus non redditur æquiualens.*] Sumitur ex lib. 8. Ethic. cap. 14. & vlt. ſub finem capitis, vbi docet Philoſophus amicitiam id expoſcere, quod fieri poteſt, non verò neceſſariò, quod eſſet pro dignitate: eò quod non ſemper exhiberi id poſſit, *Sicuti in honoribus qui diis & parentibus, ex-*

bibentur, nemo enim ſecundum dignitatem, ait, *vtriſque aliquando retribuit*; Ratio huius patet ex iis, quæ dicta ſunt Titulo *de Religione & Pietate*, nomine autem parentum non intelliguntur naturales modò genitores; ſed etiam ſpirituales, qui vel ſapientiæ nos, vel virtuti ac Chriſto genuêre, vt elicitur ex eodem capite, & diſtinctius ex 9. Eth. c.2. Notat autem rectè D. Thomas, licet parentibus non reddatur æquiualens; ſi affectus conſideretur aliquid etiam maius retribui poſſe, & huiuſmodi bonam voluntatem ſufficere ad gratiæ compenſationem. Vide illum. 2. 2. q. 106. art. 6.

DISTINCTIO VI.

De Affabilitate & Vitiis oppoſitis.

1. AFfabilitas eſt amicitiæ ſimilitudo.] Ita eam nominat Ariſtoteles 4. Eth. ca. 6. in eandem ſententiam S. Thomas 2. 2. q. 113. ar. 1. ad 1. *Non enim*, inquit, *eſt amicitia propriè loquendo; ſed quædam eius ſimilitudo, in quantum aliquis decenter ſe habet ad illos, cum quibus conuerſatur*. Dicitur affabilitas, eſſe ſimilis amicitiæ, quia exterius ita ſe ad omnes gerit, tanquam ad amicos; differt tamen ab amicitia propriè dicta: quia hæc nihil aliud eſt, quam mutua quædam beneuolentia, in peculiari quadam cõmunione fundata: affabilitas autem eſt virtus quæ procurat vt conuerſatio noſtra, in rebus ſeriis cum quouis homine ſit grata, & tempori, locoque ac perſonis conueniens. Dico in rebus ſeriis; quia vt in iocis noſtra conuerſatio grata ſit, præſtat alia virtus, quam Ariſtoteles 4. Eth. cap. 9. εὐτραπελίαν vocat.

2. *Quod frequenter dicitur, conturbat audientem* 5. Topicorum cap. 4.] Rationem huius aſſignat Iſocrates, oratione ad Demonicum, vbi ipſum monet, ne ſæpius eoſdem, neque verboſius iiſdem de rebus alloquatur: *quoniam*, inquit, *omnium rerum eſt ſatietas*, verba illius ſunt: πλησμονὴ γὰρ ἁπάντων.

3. *Quidquid dicturus es, antequam aliis dixeris tibi dices.* Seneca libr. 1. de moribus.] Monitum iſtud præſtantiſſimum eſt, ad diſcretionem in verbis ſeruandam, & cauendas aliorum offenſas. Vide ſupra Titulo *de prudentia*, diſt. 3. vbi pluribus egi de moderatione ſermonis.

4. *Omnis herus, ſeruo monoſyllabus.*] Commune iſtud pronunciatum, à Græcis acceptum, ſignificat, Magnatibus ac potentibus viris breuiſſimo ſermone opus eſſe, vt vel imperent aliquid, vel vetent; nec magnam eos decere verboſitatem ad ſubditos, quando ſola voluntas iis pro ratione tenenda eſt. Valet etiam in homines moroſiores, qui ſibi plus iuſto ſumentes, vix vno alios dignantur verbo.

5. *Sancta Ruſticitas ſolum ſibi prodeſt.* S. Hieronym. Epiſt. 103. ad Paulinum.] Communis ſententia eſt, magnam affabilitati vim eſſe, non modo ad amicitiam pacemque generandam & conſeruandam; ſed etiam ad ſalutem animarum procurandam; docet enim hæc omnia omnibus fieri, vt omnes Chriſto lucrifiant. Quod fecit Chriſtus Saluator noſter, & Apoſtoli ac Apoſtolici viri: at vero ſancta Ruſticitas in ſe quidem vtilis ac laudabilis eſt: in proximos tamen non eſt ita fructuoſa,

6. *Multas amicitias diſſoluit inaffabilitas.*] Refert hoc antiquum & commune pronunciatum Ariſtoteles 8. Ethic. c. 5. verba eius ſunt: πολλὰς δὴ φιλίας ἀπροσηγορία διέλυσεν. Vox Græca, ἀπροσηγορία, non ita commodè reddi latinè poteſt, neque enim ſimpli-

citer ſignificat taciturnitatem vel ſilentium, vt quidam interpretantur; ſed illud ſilentium, cum quis non appellat, nec ſalutat amicum. Vti enim per mutuas ſalutationes, & alia beneuolentiæ ſigna, fouetur amicitia; ita per eorum intermiſſionem diſſoluitur. Vnde Ariſtoteles ait ibidem, per diuturnam abſentiam etiam neceſſitudinis obliuionẽ afferri. Itaque ſenſus huius pronunciati eſt; amicitias extingui, niſi conuerſatione & alloquio mutuo nutriantur.

DISTINCTIO VII.

De Veritate & Vitiis oppoſitis.

VEritas quoad hunc locum, dupliciter accipitur, primo prout eſt conformitas intellectus, cum re intellecta, 2o. prout eſt virtus poteſtatiua Iuſtitiæ, qua aliquis ita ſe exhibet verbis & aliis ſignis, vt reuera ſentit in animo; & dicitur ab aliis veracitas. De ea ſecundum priorem acceptionem egimus ſupra Titulo quarto; de ipſa ſecundum poſteriorem hîc agetur.

1. *Veritatis potius ratio, quam opinionis habenda eſt.* 4. Eth. cap. 3.] Vbi viri magnanimi eſſe docet Philoſophus, veritatis potius habere curam, quam opinionis, aut variæ hominum exiſtimationis, ideoque addit, magnanimos ſuo loco omnia agere & dicere aperte. In eandem ſententiam lib. 1. magnorum moralium cap. 23. ait: *Magnanimos non ita ſe abijcere, vt minore quam par ſit, honore velint honeſtari, nec rurſum quam deceat maiori.* Similia habet loco citato 4. Eth. cap. 3. Monet autem effatum, germanum vbique candorem eſſe colendum, & hipocriſim ab omni prorſus humana conuerſatione liminandam.

2. *Exemplorum non requiritur veritas, ſed claritas.*] Sumitur ex primo priorum Analyt ſect. 3. c. 39. vbi dicuntur litteræ A, B, C, nihil ponere, ex quo ſequatur ſecundum illas aliquid veri aut falſi: nam vt recte notat S. Thomas, in librum 2. de generatione & corruptione: Ariſtoteles non multum curauit, vtrum exempla ſecundum rei veritatem, talia eſſent: modo rem bene declararent, ac proinde monet in 7. Me. lect. 2. text. 7. exempla Ariſtotelis, non ſemper accipienda eſſe ſecundum veritatem, ſed ſecundum ſimilitudinem proportionis. Ratio eſt quia exempla vſurpari ſolent, non quod ipſa ſint vera, ſed vt veritas rei, quæ proponitur, per ea ſuo modo euadat manifeſta.

3. *Mendacium per ſe improbum eſt & vituperabile 4.* Eth. cap. 7.] Senſus eſt omne mendacium eſſe intrinſecè & ex natura ſua malum, ita, vt nulla talis poſſit contingere circunſtantia; in qua mentiri liceat. Vnde Eccleſ. 7. 14. dicitur: *Noli velle mentiri omne mendacium*, & 1. Ioan. 2. 21. *Omne mendacium ex veritate non eſt*: ac propterea Ioan. 8. 44. diabolus dicitur *Pater mendacij.* Ratio eſt; quia mendacium ex ſuo obiecto, quod eſt loqui contra mentem, habet intrinſecam deformitatem & malitiam, inſeparabilem ab omni mendacio: in quo differt multum ab aliis actionibus, vt eſt acceptio rei alterius, occiſio hominis, iuramentum, &c. quæ poſſunt aliquando honeſtè fieri: quia poteſt eorum ratio formalis obiectiua mutari. Atque hinc docent SS. Patres, aliique Theologi. Hæreticum eſſe, ſi quis dicat, Deum vel per ſe vel per alium mentitum fuiſſe, aut falſum dixiſſe: imò ne quidem de potentia abſoluta mentiri poſſe, quia directè repugnat vni attributo Dei, quod eſt eſſe primam veritatem. Ita Diuus Auguſtinus lib. 15. de Trinit. c. 15. & alibi. Anſelmus lib. 1.

Cur Deus homo cap. 12. & alij. Vide Suarem diſp. 3. de fide ſect. 5. n. 9. & ſeqq.

4. *Mendacem oportet eſſe memorem ſui.*] Vetus iſtud pronunciatum refertur à Quintiliano, Inſtitutionum oratoriarum lib. 4. item ab Apuleio, Hieronymo & aliis. Indicat autem perdifficile eſſe, vt qui mentitur ſemper ſibi conſtet, niſi magna ſit memoria & iudicio, nam & rerum fictarum memoria, non paulo difficilior eſt quam verarum: Et.

5. *Mendacij & veriſimilitudinis difficilis eſt coniunctio.*] Huius effati veritas, ſatis ſuperque comprobata eſt, exemplis non veteribus modo; ſed viuis etiam & quotidianis: dum enim occulti facinoris rei vel examinantur ab aliis, vel ſua ipſi ſponte eius mentionem faciunt; aut caſu in ſermones de eo incidunt; Ita ex iuſto Dei iudicio, ſui immemores ſunt & inconſtantes, ita in dicendo offendunt, vt facile de crimine à ſe admiſſo, aliis ſuſpicionem moueant, ipſique prodantur; vt pulchre oſtenditur l. 1. vitæ S. Caroli Borromæi, ſub finem, vbi hoc refertur pronuntiatum, & aliquot exempla huiuſmodi quorundam facinoroſorum, qui in necem ſancti Viri, conſpirauerant, enarranturque. Ratio huius naturalis eſt; quia plura falſis repugnant, quam veris: veris ſiquidem ſola ea; quæ falſa ſunt, aduerſantur: at falſis non vera ſolum; ſed etiam falſa, quare qui falſum dicit, facilè ſibi contradicit, niſi defendendo mendacio valde inuigilet. Quocirca rectè ab Auguſtino dictum eſt.

6 *Laborioſa ſunt figmenta mendacij.*] Eſt hæc ſententia 66. inter eas, quas ex operibus S. Auguſtini collegit D. Proſper: *qui autem verum vult dicere, non ita laborat*, vt refertur eodem numero: quietiores enim ſunt boni quam mali, & abſolutiora ſunt verba veridicorum, quam commenta mendacium. Iux-

ta illud Euripidis.

7. *Veritatis eſt ſimplex oratio.*] Fallere enim non vult, ſed ex ſuo animo vir bonus candidè omnia metitur; idcircò oratio illius non fucata eſt, non ad gratiam compoſita; ſed artis expers, vt cum re ipſa aiens neganſque conſentiat, & ficum, vt veteri verbo dici ſolet, ficum appellet.

8. *Facilè enunciant qui ad pauca reſpiciunt.* Elicitur ex 1. lib. de gen. & corr. cap. 2. 4. 5. & 6.] Vbi Ariſtoteles Platonem & alios antiquos carpit Philoſophos, quod de generatione & corruptione, aliiſque mutationum generibus, non niſi ſuperficie tenus definierint, & communi quadam perſuaſione ac ſuperficiariâ ratione ducti, leuiter multa de rerum natura non ſine errore pronunciarint; prçter ſolum quem laudat, Democritum. Valet effatum in eos, qui rudi aliqua cognitione inflati temerè de re qualibet diſſerunt, & in varios errores miſerè impingunt.

9. *Falſum qui dicit, nihil dicit.* Refertur à Michaële Epheſio, in 10. Ethic. cap. 2.] Rationem addit ibidem, quia falſum eſt id quod non eſt, quod autem non eſt, nihil eſt, vnde recte dicitur illud, mendacium vnius non meretur reſponſum alterius.

10. *Obſequium amicos, veritas odium parit.* Terentius in Andria.] Hoc effatũ quo verius eſſe quotidiana experientia cognoſcitur, eo magis fucata omnia, ac inania, virtutum manifeſtantur, non enim amicitia, niſi vulgaris eſt & plebei, quæ ſolis obſequiis gignitur, & vtilitate probatur; neque virtute præditus eſt is in cuius animo veritas odium generat; ſiquidem veritas omnis bonitas eſt, quæ bono vt ſic, diſplicere non poteſt. Quod ſi vir probus, ob rei veræ narrationem aliquando iure offendatur, non ob id veritatem præcisè, ſed propter narrantis fiet

imprudentiam, quâ ſublatâ, tametſi veritas in cuiuſpiam animo non amorem ſed odium paritura videatur, eius tamen potior quam opinionis aut fucatæ amicitiæ ratio habenda eſt, iuxta primum pronunciatum; & iuxta illud: amicus Plato, magis amica veritas. De quo ſuo loco.

DISTINCTIO VIII.

De Fidelitate & vitiis oppoſitis.

1. *OMne promiſſum cadit in debitum.*] Commune iſtud axioma iuridicum, refertur à Leonardo Leſſio, de iure & iuſtitia cap. 18. dub. 8. num. 52. Intellige omne promiſſum de re licita, qualiſcunque illa ſit: erit autem de re licita, ſi nec honeſtati aduerſetur, nec legibus aut canonibus contrarium ſit, nec bono publico perncioſum. Alioqui nec obligat, neque ſeruandum eſt: iuxta illud: *In malis promiſſis reſcinde fidem.* De quo vide Becanum lib. 5. Manual. cap. 15. & 22. Porro ſecundum honeſtatem ex qualibet promiſſione, homo homini obligatur; & eſt hæc obligatio iuris naturalis, quæ dicitur debitum morale: vt autem aliquis obligetur ex aliqua promiſſione; obligatione ciuili, ſiue vt contrahat debitum ex iuſtitia, quædam alia requiruntur, vt docet D. Thomas 2. 2. q. 88. a. 3. ad 1. quem conſule ſi placet.

2. *Promiſſio ſub conditione operis inducit obligationem iuſtitiæ.*] Iſtud commune dictum, verum eſt, iuxta ſenſum Axiomatis præcedentis, in rebus licitis, & intelligitur de obligatione iuſtitiæ aliqualis, & ſecundum honeſtatem, ſiue de cõgruo; non autem

ſemper iuſtitiæ proprie dictæ, & rigoroſæ, in qua ſeruatur æqualitas rei ad rem. Vnde licet Deus, exempli gratia, promiſerit homini peccatori pœnitentiam agenti remiſſionem peccatorum: non tamen conſequitur homo peccator remiſſionem peccati mortalis, ex iuſtitia propriè dicta; neque illa promiſſio Dei ſub illa conditione operis agendi pœnitentiam, inducit propriè obligationem iuſtitiæ; quia opera hominis peccatoris non habent proportionem ad promerendam de condigno gratiam diuinam, quam habent opera hominis iuſti, vide Becan. part. 2. Theologiæ Scolaſticæ Tomo 1. tra. 4. c. 5. q. 3.

3. *In malis promiſſis fidem non expedit obſeruare.*] Eſt Regula 69. iuris in Sen^to^, pro cuius explicatione notandum eſt; aliud eſſe mala promiſſa, aliud male promiſſa, illa ſunt quæ rectæ rationi & legibus repugnãt, vt ſi quis promittat ſe permanſurum in hæreſi, &c. Et in his reſcindenda eſt fides; quia promiſſio rei turpis de iure nulla eſt: non enim cenſenda eſt virtus fidelitatis, quæ verbum & promiſſum implet iniuſtum, cum ipſa iuſtitia exigat, ne illud impleatur, vt ait S. Auguſt. de bono coniugali, c. 4. Qui proinde in tali caſu vult eſſe fidelis homini, non erit fidelis Deo. Vnde Ambr. l. 1. officiorum cap. 50. & libr. 3. cap. 18. ait: Herodem imprudentem fuiſſe, in promittendo ſaltatrici, quidquid vellet; & multo peiorem in implendo promiſſo; quia nunquam poteſt eſſe legitima fidelitatis materia, quæ ſimul eſt iniuſtitia. Malè promiſſa ſunt; cum quis per dolum, vel metum ad rem alioqui licitam promittendam, vel etiam iuramento confirmandam, inducitur, & hæc interdum ſeruari oportet vt ſi v. c. latroni pro vitæ conſeruatiõe ſeriò quis promittat, & iuramento confirmet ſe daturum certam ſummam pecuniæ.

4. Non

4. *Non eſt obligatorium contra bonos mores præſtitum iuramentum.*] Eſt Regula 58. Iuris in 6. & intelligitur de bonis moribus naturalibus, quibus homo denominatur bonus, & quorum contrarium eſt peccatum: non autem intelligitur de bonis moribus ciuilibus, quos tantum expedit eſſe in republica: vt illa bene ſit ordinata politicè. Ratio eſt, quia acceſſorium ſequitur ſuum principale; ſed non tenet conuentio turpis, ſiue pactum contra bonos mores, cum ea quæ contra bonos mores ſunt impoſſibilia dicantur de iure; ergo nec ipſum iuramẽtum obligat, quod eſt acceſſorium. Item

5. *Iuramentum non eſt vinculum iniquitatis.*] Eſt commune Theologorum, ac Iuris doctorum axioma, quo ſignificant, quandocunque id quod iuramento alicui promittitur, ſine promittentis peccato fieri nequit, iuramentum eſſe inualidum & irritum; vel, vt loquuntur Iura; *non eſſe ſeruandum iuramentum, quoties vergit in diſpendium ſalutis æternæ.* Vergit autem ſi eius obſeruatio, de ſe peccatum ſit mortale, vel veniale. Ita colligitur ex capite, *Cum contingat* de Iure iurando, & c. 2. de Pactis, in 6. Ratio huius & ſuperioris axiomatis eſt, quia nemo obligari poteſt ad vllum peccatum, id ſiquidem inuoluit contradictionem. Leſſius de Iure & Iuſtitia, lib. 2. cap. 17. dub. 7. n. 50.

6. *Bona fides non patitur, vt ſemel exactum iterum exigatur*] Eſt regula 83. Iuris in ſexto, vbi intelligitur & explicatur, de pœnis & debitis, ad quæ eſt quiſpiam obligatus, v. c. Petrus & Paulus ſi obligati ſint alicui, ad ſoluendam aliquam ſummam pecuniæ, & Petrus debitum totum perſoluat, non poterit iuxta hanc Regulam peti à Paulo pecunia ſoluta. Hoc ſcitum moraliter ad multa alia pulchrè accommodari poteſt.

7. *Fruſtra ſibi fidem quis poſtulat ab eo ſeruari, cui ipſe non ſeruat.* Eſt hæc Regula 75. Iuris in ſexto.] Ratio eſt, quia æqualis vtrimque ponitur obligatio. Sic v. g. non minus obſtrictus eſt Dominus Vaſallo, quam Vaſallus Domino ſuo: nam ſicuti Vaſallus debet ſuo Domino fidelitatē; ita ſimiliter Dominus ex ſua parte debet eſſe fidelis Vaſallo; & ſicut Vaſallus priuatur feüdo propter infidelitatem commiſſam in Dominum, ita etiam Dominus priuatur ſuperioritate, ob ſimilem cauſam. Vnde non malè inquiebat ille: *Tu mihi non es conſul, nec ego tibi ciuis ſum.*

8. *Studioſè agendum eſt, vt quæ promittuntur, opere compleantur.* Iſtud M. Gregorij dictum refertur cap. *Qualiter*, de pactis.] Ratio eſt, quia id neceſſe eſt, ad hoc, vt totius Reip. bonum conſiſtere poſſit, omneſque rectè ſuis officiis ac muneribus fungantur, & eorum obligationibus plenè ſatisfaciant, ſuperiores erga ſubditos, & hi erga illos, paréſque erga pares, vnde merito Tullius, *Fidelitatem iuſtitiæ fundamentum*, appellat. In eandem ſententiam Seneca inquit:

9. *Fides ſanctiſſimum humani pectoris eſt bonum.*] Ad Lucillum Epiſt. 89. explicat ibidem & probat; nulla, inquiens, neceſſitate ad fallendum cogitur, nullo corrumpitur præmio, Vre, cæde, occide, non prodet, ſed quo magis ſecreta quæret dolor, hoc illa altius condet.

10. *Fidem qui perdit, nihil vltra poteſt perdere.* Seneca in Prouerbijs.] Turpiſſimum enim eſt, fidem fallere, vt qui ſemel iuſtæ fidelitatis limites exceſſit, nihil amplius honeſti poſſidere iudicetur, in quem ſenſum rectè pronuntiauit Demetrius, mendaces etſi vera dicant, non tamen fide dignos haberi: omni ſiquidem auctoritate deſtituti ſunt, ſiue in agendo cum alijs, ſiue in dicendo.

DISTINCTIO IX.

De Iuſtitia vindicatiua.

1. V*Igor Iuſtitiæ neceſſarius eſt in ciuitate.*] Sumitur ex l. 7. Polit.cap.8. & intelligitur potiſſimè de Vigore actuum Iuſtitiæ vindicatiuæ, vt ſunt pœnæ & ſupplicia, quibus coërcentur mali. Verum etiam nihilominus eſt, de omnibus aliis iuſtitiæ, diſtributiuæ & commutatiuæ actionibus. Sine his enim Reip. ſalus & incolumitas conſeruari nequit.

2. *Vbi rigor, ibi etiam eſt vigor.*] Quam verum ſit iſtud prouerbium, videre licet non modo in gymnaſijs & palęſtris, ac cuiuſcunque ordinis conuentibus, verùm etiam in rebus publicis, & generis cuiuſuis Dynaſtijs. Nam ſi Magiſtratū aut Principem nactæ ſint languidum, & vitijs indulgentem, languere ſolent & illæ, & turpitudini & dedecori ſeruire: ſin autem Dynaſta vigilans ſit, & ſerius in rebus gerendis, rigiduſque legum obſeruator, ac iuſtitiæ vindex ijs iura dicat. Vigilant & illæ vt plurimum, ac vigent in ijs & negotia publica, & ſtudia virtutum; vt perſpicuum ſit ex ijs, quæ diximus ſupra *de Prudentia Gubernatrice.*

5. *Bonis nocet qui parcit malis.*] Ita habet ſymbolum D. Cælij Imperatoris, vt videre eſt claſſe prima Symbolorum Imperatoriorum, num.35. Ratio patet ex dictis. Etenim vt veriſſimè Tullius inquit, l. 3. de natura Deorum: *Nec domus, nec Reſpublica ſtare poteſt, ſi in ea nec rectè factis præmia exiſtant vlla, nec ſupplicia peccatis.* Eodem ſenſu verum eſt dictum vetus: *tam omnibus parcere crudelitas eſt, quam nulli.* Deus lenis & miſericors appellatur Ionæ 42. Exod. 34. 6.

& alibi. Ad eiuſdem in contumaces, iram, hoc eſt puniendi voluntatem paſſim deſcribunt Sacræ litteræ. Numerorum 14:18. Rom.13.4. Et huius iræ miniſter conſtitutus eſt Magiſtratus. Rom.13.4. Moyſes ab eximia manſuetudine commendatur: at idem pœnas de ſontibus exegit, etiam capitales.

4. *Qui vehementer emungit, elicit ſanguinem.*] Sæpe inquit Gregorius, ſubiectos frangimus, dum plus iuſto vigorem Iuſtitiæ tenemus, qui profectò vigor iuſtitiæ non erit, ſi iuſti moderaminis cancellos egrediatur, iuxta illud:

5. *Iuſtitia ſine compaſſione crudelitas eſt.*] Medium igitur, vt in aliis virtutibus; ita hic quoque ſtudiosè tenendum eſt. Tenebitur ab illo ſuperiore, qui in toto gubernationis curſu Deum imitabitur attingentem omnia fortiter, ſuauiterque diſponentem vniuerſa.

6. *Pronius eſt iniuria, quam beneficio vicem reddere.*] Pronuntiatum hoc ita verum eſt, vt probationis minimè indigeat. Ratio eius ſumitur à peruerſa hominum, & corrupta natura, quâ ad malum procliuiores ſunt quam ad bonum.

7. *Melius eſt ſanare vitioſas partes, quam exſecare.*] Dictum hoc, ſi ſenſum literalem ſpectes, medicum eſt: at ſi moralem non medicis modò, ſed omnibus omnino accommodatur. Indicatur quoad ſenſum à Cicerone l. 2. ad Atticum Epiſt. 1. vbi de noxijs Reip. membris diſputans, non minus probandam eſſe, ait medicinam, quæ ſanat vitioſas partes, quam quæ exſecat. Pulchrè in hanc ſententiam digreditur Maximilianus Sandæus in Auiario verbo: *Phenix* vbi de Immaculata Beatæ Virginis conceptione diſſerit. Quod ſi vulnus immedicabile ſit, enſe recidendum eſt, ne pars ſincera trahatur.

8. *Dij laneos habent pedes, at ferreas manus.*] Indicat

hoc dictum, Deum lentè quidem procedere, ad vindictam peccatorum: eam tamen metuendam eſſe, atque terribilem ſi ad Dei patientiam nulla emendatio conſequatur. Exemplum huius luculentum habemus in Heli ſummo Sacerdote ac filiis eius, quibus ob grauia multorum annorum ſcelera, cum ingenti Iſraëlitarum clade ſubito interitu extinctis palam factum eſt tardè ad vindictam diuinam iram procedere, ſed tarditatem ſupplicij grauitate compenſare. Vide, ſi placet, Salianum Annalium Eccleſiaſticarum To. 3. Anno Mundi 2939.

DISTINCTIO X.

De Æquitate.

1. ÆQuitas eſt quædam Iuſtitia. 5. Eth. cap. 10.] Æquitas virtus eſt, quæ inclinat ad agendum, contra verba legis, eò quod bonum commune vel ratio virtutis id poſtulet. Hæc dicitur eſſe quædam iuſtitia, quæ ſatisfacit menti Legiſlatoris, eſtque melior iuſtitia legali, ſi hæc accipiatur pro ea, quæ ſolum ſatisfacit legi ſcriptæ: melius enim eſt ſequi mentem Legiſlatoris, ſecundum altiorem finem, quam ſequi verba ſecundum finem inferiorem: ſi autem iuſtitia legalis accipiatur generatim pro virtute, quæ ſatisfacit verbis legis, vel menti Legiſlatoris; ſic æquitas eſt pars Iuſtitiæ legalis, vt rectè docet S. Thomas 2. 2. q. 120. a. 1. ad 2. Eodem modo

2. *Aequum eſt quoddam iuſtum.* 5. Eth. c. 10.] Dicitur æquum eſſe quoddam ius, ſiue iuſtum, quia eſt conforme menti Legiſlatoris, quæ eſt legis anima, vel potius altior quædam lex, quam ipſis verbis contineatur. Vnde etiam:

3. *Æquum eſt melius quamuis legitimum.* Ibidem.] Quia nimirum altiorem finem reſpicit, vt paulò ante dixi: legitimum enim ius verbis legis & proximo legis fine continetur: æquum verò continetur ſola mente Legiſlatoris, & ex altiori motiuo operatur. Vnde etiam dicitur:

4. *Æquitas eſt correctiua iuſti legitimi.* Ibidem.] Nam ius legitimum prætermittitur, vt æquitatis ratio ſeruetur; Exempli cauſa: Lex eſto nemo mœnia tranſcendat; incidit caſus, vbi niſi mœnia tranſcenderis, hoſtis vrbe potietur: Item lex inſtituit, vt depoſita reddantur, contingit autem, vt qui gladium depoſuit, repetat eum dum eſt in furia; in his igitur & ſimilibus præceptis, ſiue affirmatiuis, ſiue negatiuis, æquitas iubet facere contra verba legis; ſiue quod idem eſt, iubet corrigere ius legitimum, & præſtare id quod vtilius eſt, ac virtuti conformius. Vide Lorinum in Pſalmum 118. v.1. in fine.

5. *Epykia ſupplet, quod ſcriptis legibus deeſt.*] Sumitur ex eodem libro 5. Ethic. cap. 10. & traditur ab Auguſtino Hunnæo in 2. 2. quęſt. 120. art. 1. Quoniam leges ſtatutæ ſunt ad directionem actuum humanorum, qui infinitis modis in indiuiduo variari poſſunt, fieri non potuit, aliquam legis Regulam inſtitui, quæ in nullo caſu deficeret. ἐπιείκεια igitur ſiue æquitas, communem iuſtitiæ æquabilitatem tuetur, ſupplendo, ex recta ratione, quod verbis ſcriptarum legum deeſt, vt conſtat ex dictis.

6. *In legem committit, qui verba legis amplexus, contra Legislatoris nititur voluntatem.*] Traditur à D. Thoma 2. 2. quæſt. 120. artic. 1. ad primum: & ſumitur ex Codice lib. 4. Titul. 17. de legibus & conſtitutionibus Principum. Quia enim Legiſlatores, attendentes ad id, quod in pluribus accidit,

leges poſuerunt vniuerſales ; vt docet Ariſtoteles lib. 1. Rhet. cap. 1. paulò ante medium : & quia Regulæ vniuerſaliter poſitæ multas patiuntur exceptiones ; dubium non eſt, quin pluribus in caſibus, ſequi verba legis contra æqualitatem iuſtitiæ ſit, & & contra bonum commune, quod lex intendit, vt patet in exemplis paulò ante allatis.

7. *Summum ius, ſumma iniuria.*] Celebrem hanc Iuris antiqui ſententiam refert Franciſcus Patricius de Regno lib. 2. cap. 17. vbi de æquitate agit, & neceſſarium eſſe vt illa in iudiciis dominetur oſtendit. Alioqui ſi extremo Iure, iuxta ſcriptas leges agatur, iniuriæ & iniuſtitiæ malum incurritur. Itaque per ſummum ius iniqua & rigoroſa nimis contra mentem Legiſlatoris iuris adminiſtratio intelligitur. Aliàs enim, *Qui ius ſuum quærit, non facit alteri iniuriam.* Si nimirum abſque violentia vel dolo, ordinaria via iuris procedat : vt docet Paulus lib. 56. ad edictum, & refertur Regula 155. Iuris antiqui.

8. *In omnibus quidem : maximè tamen in iure æquitas ſpectanda eſt.*] Eſt hæc Regula 90. Iuris antiqui, cuius ratio perſpicua fit ex dictis ; quia nimirum æquitas ex natura ſua eſt correctiua iuris legitimi, quod videlicet vel lege ſcriptum eſt ; vel ex lege ſcripta ſubtili, & ſtricta interpretatione deducitur ; & quia ſummum ius ſumma eſt iniuria, vt explicatum eſt.

TITVLVS XXVIII.

DE TEMPERANTIA.

DISTINCTIO PRIMA.

Quid Temperantia & quæ eius Partes?

1. Temperantia eſt virtus, quæ inclinat ad ſeruandam mediocritatem, circa voluptates & dolores, qui guſtu & tactu percipiuntur: ita tamen vt frequentius in voluptate moderanda, quam dolore verſetur: verſatur autem circa dolores, non vti fortitudo, quæ elucet, in ijs conſtanter perferendis; ſed facit ne temperans nimium doleat, ob abſentiam delectationum.

2. Temperantiæ generatim opponuntur duo vitia. Intemperantia ſcilicet, & ſtupor. Intemperantia eſt exceſſus, in fruendis delectationibus guſtus, vel tactus. Stupor eſt talis fuga delectationum, vt nolit quis eis vti, quando vel vbi, vel quantum ſecundum rectam rationem oportet.

3. Partes integrantes Temperantiæ ſunt duæ. Honeſtas & Verecundia: Nam officium temperantiæ totum integrant, amor decoris temperantiæ, & fuga turpitudinis intemperantiæ; ad priorem actum ſpectat honeſtas, ad Poſteriorem verecundia: Sumitur autem hic honeſtum, non prout virtuti commune eſt; ſed preſsè, vt in eo elucet, peculiare decus temperantiæ.

4. Partes ſubiectiuæ, ſiue ſpecies Temperantiæ ſunt 4. Abſtinentia, Sobrietas, Caſtitas, Pudicitia.

5. Partes poteſtatiuæ Temperantiæ ſunt 6. Continentia, Humilitas, Manſuetudo, Clementia, Modeſtia morum, & Modeſtia cultus.

DISTINCTIO II.

De Temperantia generatim.

1. T*Emperati eſt, appetere quæ oportet, & ſicut oportet.* Sumitur ex 3. cap. 11. vbi circa finem capitis dicitur.] Vir Temperans mediocriter, & quemadmodum oportet, eas res appetere, quæ voluptate quidem aſſiciunt: ad ſanitatem autem & bonã corporis habitudinẽ faciunt; quæque honeſtatis cancellos, ac facultatis metas non egrediuntur. Ratio eſt; quia cum omnis virtus in mediocritate conſiſtat, Temperantis eſt, in appetendo, medium cum diſcretione ſeruare. Vti enim viuere puerum ſub pedagogi præceptis oportet, ſic & cupiendi vis cupere debet, perinde ac ratio iubet. Ita Ariſtoteles eodem li. c. 12. ſub finem cap. & totius libri.

2. *Temperantia optimum eſt vitæ tuendæ medium.*] Traditur à Galeno, ad Trajanum c. 42. Ratio eſt; quia tollit omnium morborum in corpore ſano pullulantium cauſas, & ipſos pleroſque morbos. Quẽmadmodum enim omnes pene ægritudines oriuntur ex nimia repletione. Sic contrà ex victus parcitate, acquiritur humorum omnium ſymmetria, quæ vbi eſt, ibi morbus ab intrinſeco bonum non habet. Nam vt rectè idem Galenus ait:

3. *Nemo morbo corripietur, qui caverit accuratè cruditates.*] Lib. 1. de cibis, boni & mali ſucci: atqui per intemperantiam, maximè cruditates generantur: ſicuti per ſobriam dietam vel præcauẽtur; vel etiam,

ſi contractæ ſint, attenuantur, cum tempore, & abſumuntur. Facit enim dieta ſobria, vt perfecta fiat concoctio, & facilè digeratur, quidquid ex prima vel ſecunda, vel tertia concoctione ſuperfluum eſt, quod alioqui variorum morborum ſeminarium eſt, vt docent Phyſici. In eandem ſententiam rectè Hippocrates.

4. *Studium ſanitatis eſt, comedere citra ſanitatem.* Lib. Epidem. ſect. 4.] Quia nimirum, ita plurimi vel arcentur, vel etiam præcauentur humores noxij, qui naturam alioquin grauant, & calorem natiuum opprimunt, vis item naturalis & animalis conſeruatur integra, & ſui iuris, vitamque extendit, quamdiu naturaliter produci poteſt. Addit verò ibidem Hippocrates: *Et impigrum eſſe ad labores.* In quem ſenſum Ariſtot. ſect. 19. Problem. 38. *Cum ordinatè,* inquit, *laboremus, bibimus, edimus, naturam, vireſque noſtras conſeruamus: cum verò inordinatè agimus, deprauamus naturam, atque de ſuo ſtatu dimouemus*: Cuius ratio ex eo fit perſpicua. Quia:

5. *Ordo eſt apta rei conformitas cum natura.* Galenus l. 3. de cauſis pulſuum c. 14.] Vnde id quod inordinatum eſt, in quantum tale, non habet conformitatem cum natura; quod autem naturæ conforme non eſt, diu ſubſiſtere non poteſt. Vulgi opinio eſt, homines ordinato ſiue temperato victui aſſuetos, faciliùs lædi à caſibus inordinatis, vt ab aëris intemperie, &c. quam illos qui nullam ſeruant dietam: ſed omnino erronea eſt, & rectę rationi cōtraria: licet enim huiuſmodi faciliùs intēperiē ſentiāt. Vti in veſte ſplēdida, conſpicua fit macula etiam minima: minus tamen læduntur, ac ij, qui viuunt inordinatè; cuius ratio eſt, quia, qui morbo viciniores ſunt, facilius infirmātur: atqui inordinatè viuentes, morbo ſunt viciniores, & magis eidē obnoxij. Item quod perfectius eſt, hoc in

neceſſitate firmius; ſed quod ordinatum eſt, id perfectius, & naturæ accommodatum magis. Iuxta illud: *Corpora ſana permultos ferunt errores*: hinc verò non obſtat, quod facilè id dicatur lædi quod tenuium eſt partium, vt explicabitur ſuo loco.

6. *Temperantia omnium virtutum eſt fundamentum.*] Inde iam à priſcis ſeculis ita appellatam eſſe teſtis eſt Philo, in libello de ſupplicum virtutibus, vbi *Continentiam*, inquit, *primum tanquam fundamentum in anima collocant, deinde cæteras virtutes ſuperſtruunt.* Ratio, quia omnia ad virtutum acquiſitionem, & vſum neceſſaria ſiue quoad corpus, ſiue quoad animum, ab ea dependent. Etenim corpus reddit agile, vegetũ, & ad omnia bene diſpoſitum: morbos pellit, vitam longæuam & florentem adducit: ſicut è contra. *Intemperans adoleſcentia effœtum corpus reddit*, vt inquit Cicero de Senectute. Præterea ſomnos illa placidos inducit, epulas communes reddit ſuaues, ſenſibus incolumitatem, memoriæ vigorem, ingenio perſpicuitatem confert; affectus animi & paſſiones mitigat, ac domat. Denique corpus & animam maximis bonis replet, vt non immeritò, ſcientiæ, ſapientiæ, & omnium virtutum principium dici poſſit, ac veriſſimum ſit illud S. Cypriani, ſerm. de Ieiunio. *Quotquot viros ad culmen virtutis vidimus pertigiſſe, ſine ieiunio non legimus aſcendiſſe, nec aliquid magnum moliti ſunt, niſi prius abſtinentia præceſſiſſet.*

DISTINCTIO III.

De Speciebus Temperantiæ.

1. ABſtinentia eſt mater ſanitatis.] Nimirum ſi rationabilis illa ſit, & ordinata: hæc

enim & ad bonam concoctionem iuuat, & à cruditate præcauet, & morbos debilitat contractos. Eſt cōmune Medicorum pronuntiatum, quod ſumitur ex Galeno lib. 6. de ſanitate tuenda cap. 13. & lib. de attenuando victu cap. 1. vbi fusè docet, victus parcitate ſanari omnes ferè morbos, & præpediri contrahendos. Idem præclarè oſtendit Leſſius, in ſuo Hygiaſtico: melior autem eſt rationabilis quotidiana, cum moderatione refectio; quam per interualla arduum longumque Ieiunium. Per hoc enim & mentis labefectatur conſtãtia, & laſſitudine corpus eneruatur; vt rectè notat Caſſianus, & alij de hac virtute. S. Auguſtinus ad Deum loquens: *Hoc me docuiſti*, ait, *vt quemadmodum medicamenta, ſic & alimenta ſumpturus accedam*, l. 10. Confeſſ. cap. 31. Cæterum quod de abſtinentia propriè dictâ hic dicitur, idem de cæteris Temperantiæ ſpeciebus congruè intelligitur.

2. *Natura paucis eſt contenta.* Boëtius l. 2. de Conſolatione. Proſa 5.] Veritas huius quotidiana patet experientia, in plebeis & ruſticanis, qui cum ſimpliciſſimo vtantur alimento: maximè tamen robuſti ſunt & vitales. Perſas olim, Xenophon negat quidquam præter panem adhibere ſolitos, & præter naſturtium; & nihilominus optima valetudine vtebantur, ac diutiſſimè viuebant, vt refert Muretus in ſua Ethica, pag. 255. ſic hodiéque Iaponij, Sinenſes & alij multi temperatiſſimo victu, vitam in tertium vſque ſeculum incolumes producunt; vt notat Leſſius in ſuo hygiaſtico. Et ratio eſt; quia varietas ciborum, qualitatibus contrariis pugnantium, conturbat ventriculum, & impedit digeſtionem: vt docet Ariſtoteles in problemat. ſect. 10. tex. 15. vbi ait, *Cibi qui inter ſe diſtant, corrumpere ſe ſolẽt; nã varius cibus grauis eſt, turbulentus enim, nec æqualis eius cõcoctio agitur.*

3. *Subtilitas animi ciborum copia impeditur.* Seneca Epiſtola 92.] Ratio eſt, quia ob nimiam alimenti copiam, anima tota circa vegetationem diſtinetur, vt intelligendi officio ſatisfacere non queat. Pulchrè explicat Horatius his verbis. l. 2. ſerm. Satyr. 2.

Quin corpus onuſtum
Heſternis vitijs, animum quoque prægrauat ipſum
Atque affigit humo diuinæ particulam auræ.

4. *Pinguis venter non gignit ſenſum tenuem,*] Monet hoc dicto S. Hieronymus, luxu corporis hebeſcere mentis aciem, iuxta explicationem præcedentis. Etenim officium hominis maximè diuinum; quod eſt ſapere & intelligere, difficilè redditur, ſi vaſta corporis moles aſſideat: *Quoniam pondus tardiorem reddit & mentem & ſenſum communem*, vt docet Ariſtoteles l. 4. de Part. animalium cap. 10. atque hac de cauſa, antiquo diuerbio, homines luxui dediti, & craſſo iudicio, lucerna pinguiores dicuntur, quod licet quàm maximè edaces ſint nihilo tamen inde habiliores: ſed potius ſordidiores euadant. Vide Leſſij Hygiaſticum, numero 22. vbi & illud habet: *Sapientia in ſiccis reſidet, non in paludibus & lacunis.*

5. *Cœnæ Platonicæ etiam poſtridie ſunt iucundæ.*] Per Platonicas intellige Philoſophicas, & quales à ſapientibus frequentari ſolent ac debent. Protulit autem hoc effatum Timotheus Athenienſis; veriſſimum ſanè non ex Philoſophorum modo; ſed & Medicorum ſententia: Neque verò poſtridie, modo iucundæ ſunt; ſed inſuper per totam vitam, etenim nihil penè in vita naturali iucundius eſt, bona & vegeta valetudine. At hæc per illas in ſuo vigore, ad extremum vſque ſenium, conſeruatur; ſicut è contra intemperantium Cœnæ ſæpe in totam vitam noxiæ ſunt, & iniucundæ. Vide, ſi placet, ſcholam Salernitanam cap. 5.

DISTINCTIO IV.

De vitijs Temperantiæ oppoſitis.

1. *Voluptas eſt peſtis virtutum capitalis.* Elicitur ex 2. Eth. c. 9.] Vbi, inter media ad virtutem obtinendam idonea, principe loco ponitur fuga voluptatis; vtpote quæ corruptrix eſt ſinceri iudicij, & inimiciſſima virtuti; vnde Tullius: *Nulla capitalior peſtis, quam voluptas corporis hominibus à natura data eſt, nec in voluptatis regno virtus poteſt conſiſtere: Impedit enim conſilium voluptas, rationis inimica, & mentis, vt ita dicam, perſtringit oculos, nec vllum habet cum virtute commercium.* Vide D. Thomam 2. 2. q. 33. art. ſexto in Corpore. Eodem ſpectat iſtud Taciti:

2. *Animo per libidinem corrupto nihil honeſtum ineſt.* l. 11. Annal.] Ratio, quia ibi nulla eſt honeſtas, vbi nullus eſt vſus pudicitiæ: atqui, vt docet Philoſophus 7. Ethic. cap. 2. Prudentiam impediunt voluptates, eóque magis, quo magis quiſque delectatur; quare animus cupiditatum illecebris totus immerſus, vti nulla eſt prudentia præditus, ita prorſus omni honeſtate eſt deſtitutus. Rationem huius inſinuat D. Thom. 1. 2. quæſt. 72. art. 2. ad 4. quia, vt ait, *in hoc peccato in tantum animainſeruit corpori, vt nihil aliud in ipſo momento cogitare homini liceat.* Intelligitur itaque vtrumque pronuntiatum de voluptate ſenſitiua, vt præcipuè rei veneriæ, vt perſpicuum eſt ex dictis.

3. *Indulgere voluptati initium malorum eſt.* Seneca Epiſt. 3.] Ratio eſt, quia cum voluptas mentem excæcet, vt virtutis pulchritudinem, ac vitiorum

deformitatem non conſideret, & ex altera parte ſuis blanditijs vehementer hominis affectum alliciat; fit, vt nullum ſit peccatum, nullum crimen adeo deteſtabile, in quod hominem non præcipitet. Vnde diuinè Plato eſcam malorum appellat voluptatem, quod ea ſcilicet homines capiantur, vt hamo piſces. In eandem ſententiam Clemens Alexandrinus, Pædag. lib. 3. cap. 7. *Voluptas*, ait, *naufragium eſt vita ſpiritualis.*

4. *Plures gula occiduntur quam gladio.*] Veritatem dicti iſtius experientia manifeſtat, videmus enim longè plures quam vllus auferat gladius, perire quotidie apoplexia, paralyſi, phtyſi, colica, diſſenteria, diarrhœa, obſtructionibus in meſenterio, in hepate, in ſplene, calculis in renibus, morbis articularibus, & ſexcentis alijs, ſiue febrium, ſiue aliorum morborum generibus. Hi omnes ſunt nobiliſſimi gulæ effectus, quos comitantur varij capitis dolores, tuſſes, aſthomata, cruditates, & lancinationes in ſtomacho, & mille alia pectoris, ac totius corporis mala, vt non minus doctè quam verè oſtendit Leſſius in ſuo Hygiaſtico. Porrò effatum propoſitum deſumptum videtur ex illo Eccleſ. c. 37. v. 34. *Propter crapulam multi obierunt, qui autem abſtinens eſt adijciet vitam.*

3. *Nunquam inuenit finem libido.* Tull. l. 5. Tuſc. Quæſt. paulò ante medium.] Ratio eſt, quia appetitus hominis nulla in re terrena perfectè ſatiari poteſt. Ideo Heliogabalus, ei qui noua iura dapibus condiendis inueniſſet, maximum dabat præmium Xerxes etiam Perſarum edicto, ei præmium propoſuit, qui nouum voluptatis genus reperiſſet, quæ nimia deliciarum cupiditas, ampliſſimi Imperij ruina fuit. Plura de hac re inuenies apud Tiraquellum, lib. de Nobilitate c. 31. n. 430.

DISTINCTIO V.

De Continentia.

1 *Continentia non eſt virtus, ſed quiddam virtutis habet admixtum.* 4. Eth. c. vlt. in fine.] Ratio eſt, quia voluntatem quidem rationi ſuo modo conformat; ſed appetitum inferiorem contra quem pugnat, rationi non perfectè ſubijcit, ac domat: & ita à perfectione virtutis moralis deficit, atque idcircò non tam virtus eſt, quam inchoatio virtutis. Si tamen accipiatur nomen virtutis communiùs, vt paſſim accipi ſolet, pro diſpoſitione animi, ad opus rectè rationi conſonum; ſic continentia virtus dici poteſt: licet enim non complete perficiat potentiam: diſponit tamen eam, ad rationis dictamen ſectandum, & paſſionibus reſiſtendum, quòd honeſtum eſt & laude dignum, iuxta illud:

2. *Continere omnes cupiditates, præclarum magis quam difficile.* Cicer. ad Q. Fratrem Ep. 1.] Nimirum & ſi difficile ſit, nulli ſeruire cupiditati: regium tamen eſt, adeoquè magnificum, vt illa difficultas, cum hac excellentia in comparationem venire non debeat: nam vt idem ait pro Marco Cælio, ſi quis hoc robore animi eſt, atque hac indole virtutis, ac continentiæ, vt reſpuat omnes voluptates, omnemque vitæ ſuæ curſum, in labore corporis & animi contentione conficiat, quem non quies, non remiſſio, non æqualium ſtudia, non ludi, non conuiuia delectent, nihil in vita expetendum putet, niſi quod cum laude & honore, & cum dignitate coniunctum, hunc, mea ſententia, diuinis quibuſdam bonis inſtructum atque ornatum puto. Sumitur autem hic à

Tullio,

Tullio, continentia latè, & non ſecundum rigorem philoſophicum, prout eſt pars poteſtatiua Temperantiæ. Plura vide diſtinctione de Imprudentiá.

DISTINCTIO VI.

De Humilitate & Superbia.

1. H*Vmilitas eſt laudabilis ſui ad ima deiectio.*] S. Thomas 2. 2. quæſt. 161. art. 1. ad 2. declaratur hoc dicto, ipſa Humilitatis etymologia, Humilitas enim ab humo dicitur; quia per illam ad ima, & veluti ad humum vſque deprimimur; quod poteſt fieri dupliciter, primo ſi contra voluntatem ab alio quiſpiam deprimatur, & hoc modo humilitas eſt pœna, eoque ſenſu dictum eſt, *Omnis qui ſe exaltat humiliabitur*; ſecundo ſi quis ſua ſponte ex conſideratione ſuorum defectuum ſeſe deprimat, & hoc modò eſt virtus, ac rectè dicitur, laudabilis ſui ad ima deiectio, áptiſſiméque à S. Bernardo, lib. de Gradibus Humilitatis, in principio definitur hoc modo.

2. *Humilitas eſt virtus, qua quis veriſſima ſui cognitione ſibi ipſi vileſcit.*] Supponit enim humilitas cognitionem ſui, quæ comparatur optimè, ſi quis coram Deo ſe ſtatuens, conſideret, qualis ſit, tum animo, tum corpore; quia *ad illud Lumen veritatis* (verba ſunt D. Bernardi, ſerm. 42. in Cantica) *conſtitutus homo ſeipſum, & ſine diſſimulatione inſpicit, & ſine palpatione diiudicat.*

3. *Nouerim te, nouerim me, vt amem te, & contemnam me.*] Aureo iſto M. Auguſtini dicto, indi-

catur fundamentum humilitatis, nempe notitia ſui, quæ vt ſit perfecta, poſtulat etiam cognitionem Dei. Vnde fit, vt coniunctiſſimæ ſint Humilitas & Charitas; ſicut cognitio ſui & cognitio Dei, non poſſunt à ſe mutuò ſeparari. Humilitas enim ſequitur cognitionem ſui, Charitas cognitionem Dei.

4. *Summè humilis, ſummè eſt magnanimus.* Indicatur à ſancto Gregorio lib. 6. in 1. Reg. cap. 3.] Ratio eſt, quia etſi ex ſeipſo, nihil ſe poſſe, nulloque bono aut honore, dignum ſe eſſe agnoſcat: tamen ex dono & auxilio Dei plurima poteſt: (iuxta illud Apoſtoli ad Philipp. 4. *Omnia poſſum in eo qui me confortat*) & maximis donis honoribuſque dignus eſt, declarat hoc Gregorius loco citato, dum explicat illa verba, cap. 16. adhuc reliquus eſt paruulus, & paſcit oues: *Meritò*, inquit, *Paruulus iſte dicitur oues paſcere*, quia

5. *Electus quiſque humilis eſt, ſterilis non eſt.*] Siquidem tantùm abeſt, vt humilitas reddat hominem ſegnem, aut timidum, aut puſillanimum, vt ad veram potius ſummamque animi magnitudinem diſponat. Exemplo nobis ſint Apoſtoli, virique Apoſtolici; qui ſola Dei ope confiſi ſtupenda aggreſſi ſunt, & perfecerunt; nam vt verè ſubdit Gregorius:

6. *Humilis magna agit, ſed de ſe magna non ſentit.*] Meritò igitur non ſolum Paruulus; ſed etiam Paſtor aſſeritur, vt concludit Sanctus Doctor ibidem: quia qui verè humiles ſunt foris ſe deijciunt; ſed per internam ſocietatem, in ſummis & æternis paſcuis commorantur; nam ſcriptum eſt, *Deus ſuperbis reſiſtit, humilibus autem dat gratiam*: quæ autem gratia niſi vt ſumma videant, & cognoſcant, & diligant, atque ad ipſa dilecta quaſi fortes

& pingues currant. Hactenus Sanctus Gregorius. Idem porro cernitur in omnibus beatis: ſunt enim ex ſe humillimi, & ex donis Dei ſummè magnanimi. Imò nulli ſunt magis magnanimi, quam illi qui verè humiles ſunt: cum enim non ſuis viribus, ſed Dei tantum auxilio nitantur, eiuſque omnipotentiam & bonitatem aſſiduè cogitent, nihil eſt quod hac ratione impoſſibile, aut valdè arduum videatur: ac proinde etiam quiduis aggredi cum honor Dei id poſtulat non reformidant. Vnde illud:

7. *Nihil humilitate altius, nihil arrogantia depreſſius.*] Sumitur ex citatis paulò ante verbis Magni Gregorij. Ratio, quia cor ſuperbum & arrogans ſubijcitur ſtultæ ac vanæ hominum opinioni, & voluntati; eóque magis deprimitur, quo faſtuoſius inflatur: cor autem humile opinionibus & dictis hominum longè ſuperius eſt; & cum res magno honore perficiat, nihil minus quam honorem aut gloriam curat; niſi quatenus media ſunt, ad opera præclara melius facienda, & proximos adiuuandos. Id enim voluit ſapiens, cum dixit; *Curam habe de bono nomine*, Eccleſ. 41. 15. & ad Romanos Apoſtolus: *Quandiu ego ſum gentium Apoſtolus, miniſterium meum honorificabo*, cap. 19. v. 13. non dixit me ipſum honorificabo: ſed meum miniſterium; illud ſuperborum eſt: hoc verò humilium atque magnanimorum.

8. *Virtutum ſtabile fundamentum eſt humilitas.* S. Bernardus lib. 5. de Conſideratione in fine.] Dicitur humilitas fundamentum virtutum, non quidem directè. (Sic enim ſola fides, eſt virtutum ſupernaturalium fundamentum, iuxta illud Apoſtoli, ad Hebræos 11. *Credere enim oportet, accedentem ad Deum quia eſt.*) Sed indirectè & diſpoſitiuè: in-

directè quidem, quatenus remouet impedimentum virtutum, quod eſt ſuperbia: diſpoſitiuè vero, quia facit hominem Deo ſubiectum, & paratum ad eius gratiæ influxum recipiendum, qui eſt virtutum ſemen, origo & conſeruatio: Eadem de cauſa Baſilius Conſtitutionum Monaſt. cap. 17. vocat eam θησαυροφυλάκιον virtutum; quo nimirum tutiſſimè virtutes cuſtodiantur.

9. *Verè humilis, vilis vult reputari, non humilis prædicari.*] D. Bernardus ſermone 16. in Cantica. Talem enim (quantum quidem in ſe ipſo eſt) ab alijs iudicari ſe cupit & æſtimari, qualem ſe veritatis ſententia, & in oculis Dei nouit eſſe. Dixi quantum in ipſo eſt, quia non ſemper expedit, vt alij noſtros defectus nouerint, aut nihil nos æſtiment, propter ædificationem & fructum aliorum, vt bene notat Sanctus Bernardus ſermone 42. in Cantica.

10. *Superbia eſt radix omnium vitiorum.* D. Gregorius lib. 35. Moralium cap. 35.] Sumitur ex illo Eccleſ. 10. *Initium omnis peccati eſt ſuperbia: qui tenuerit eam, implebitur maledictis, & ſubuertet eum in finem* Et illo Tobiæ 4. *Superbiam nunquam in tuo ſenſu aut in tuo verbo dominari permittas: in ipſa enim ſumpſit initium omnis perditio.* Nam primum peccatum fuit Luciferi, qui peccauit ſuperbia, diuinam ſimilitudinem peruersè appetendo. A peccato autem Luciferi reliqua manarunt, tum in alios Angelos, qui & primò ſuperbia dicuntur peccaſſe, tum in genus humanum. Cuius & primum peccatum fuit ſuperbia, vt communiter tradunt Theologi. Neque verò tantum radix eſt, ſed etiam regina. Iuxta illud:

11 *Superbia eſt regina omnium vitiorum.* S. Greg.

lib.31. Moralium,& alibi paſſim.] Etſi ſuperbia ſpeciale vitium ſit, vt communiter docent Theologi ob ſpeciale obiectum & functiones ſibi proprias: Ponitur tamen regina & mater vitiorum omnium, & quadam ratione dici poteſt vitium generale, ob vniuerſalem influentiam, quam habet in omnia vitia, & quia interpretatiuè in omni vitio includitur. Omne enim peccatum tacitam quandam ſuperbiam continet, ipſo opere; quia magna eſt præſumptio, Deum offendere, & velut contra ſe laceſſere. Videri poteſt Sanctus Thomas 2. 2. qu. 162. art. 2. Vbi plures huius rei adfert rationes. Suarez lib. 7. de Angelis cap. 7. 8. & ſeqq.

DISTINCTIO VII.

De Clementia & crudelitate.

1 *Clementia eſt moderatio, aliquid ex debita pœna remittens.* Seneca lib. 2. de Clementia c. 3.] Inſinuatur hac definitione, tria ad Clementiam, vt in actum externum exire poſſit, requiri: primo potentiam puniendi, quæ tantum reperitur in Superioribus. Nam

2. *Clementia eſt propria ſuperiorum.* Seneca ibidem.] Omnium quidem ſed maximè Principum, qui pœnas legibus definitas poſſunt mitigare: ſecundo ad Clementiam requiritur, vt mitior pœna irrogetur, quam iure irrogari poſſit. Eſt namque Clementia quædam gratia & condonatio, non perfecta; quia diſtinguitur à venia; ſed ex parte, itaut iuſtitiæ vindicatiuæ officium non excludat, tertio vt id proueniat non ex amicitia, vel timore, vel ob pe-

cuniam; ſed ex animi lenitate & benignitate. Porrò quam propriè hæc virtus Principibus & Regibus conueniat, bene olim declarauit Fl. Leo 1. Imperator, qui cum alijs virtutibus ornatus, tum clementia in primis, ſæpe dicere fuit ſolitus: Perinde vt ſol, quibus affulſerit, ijs calorem ſuum impertiri ſoleat; ita ab Imperatore clementiam ijs tribuendam eſſe, quos aſpexerit. Ita refert Zonaras in eius vita.

3. *Sanctius eſt nocentem abſoluere, quam innocentem condemnare.* ff. de pœnis, *abſentem;* cæteris ſcilicet paribus.] Ratio eſt, quia in illo elucet virtus clementiæ, & miſericordiæ: in hoc verò nulla virtus exercetur, cum ſit actus iniuſtitiæ, vel ignorantiæ, aut etiam alterius vitij. Ab hoc dicto non alienum eſt Alphonſi, Aragonum Regis: *Malo multos clementia ſeruare, quam paucos ſententia perdere:* Et illud Caroli Quinti, Imperatorum maximi. *Malo vnum Chriſtianorum ſeruare, quam mille Mauros, Turcaſque perdere.* Et illud Rudolphi Caroli Nepotis: *Seuerum fuiſſe pœnituit, placabilem nunquam.*

4. *In pœnis benignior eſt interpretatio facienda.* Eſt hæc Reg. 49. Iuris in ſexto.] Cuius ratio eſt; quia id fauorabilius & rationi humanæ eſt conuenientius: proinde in hanc potius, quam in contrariam partem inclinandum; iuxta illud:

5. *Odioſa reſtringi, fauores conuenit ampliari.* Eſt hæc regula 15. Iuris in ſexto.] Cuius veritas declaratur exemplo. Eſto quidam Doctor Pariſienſis ob ſuam contumaciam eiectus è collegio aliorum Doctorum, & commodis doctoralibus priuatus; idque ſimpliciter, ſine additione, vtrum in perpetuum, an verò quandiu duraret illa contumacia.

Dubitatur ergo, vtrum illam pœnam oporteat eſſe perpetuam necne: Reſpondetur, ſecundum propoſita ſtatuta iuris, illam pœnam cenſeri debere temporalem, quamdiu ſcilicet ipſe perſeueraturus erat, in ſua contumacia.

6. *Cum ſunt partium iura obſcura, reo fauendum potius quam actori.* Eſt regula 10. Iuris in ſexto.] Ratio eius patet ex ſuperiore; quia nimirum ſecundum fauorabilia eſt procedendum. Quare vera eſt hæc regula: niſi actor foueat fauorabiliorem cauſam. Tunc enim fauendum eſſet actori, iuxta regulam præcedentem: dicuntur autem hic, iura eſſe obſcura, quando non conſtat de altercutra parte: Plura de hac materia. Vide ſupra Titulo *de Prudentia Politica.*

7. *Primis erroribus benignior eſt Clementia.* Vtitur hoc dicto Salianus in Apparatu ad Annales veteris Teſtamenti, cap. 10. art. 11.] Vbi de peccato & pœna Angelorum diſputans, ait, hanc eorum primam fuiſſe culpam, & eorum apud quos nullum extat vllius animaduerſionis exemplum; quo poſſint in officio contineri: nulla ſupplicij minitatio, qualis poſtea Adamo & Euæ intenta eſt; proinde ſi humanum iudicium conſulendum eſſet, lenitate potius quam ſeueritate opus videretur? Primis enim culpis, ait, non immeritò ſolet agnoſci. Sed dicendum, id locum in ijs maximè culpis defectibuſque habere, qui ex paſſione ſeu fragilitate, vel ex ignorantia committuntur: non in ijs qui ex mera malitia: de hac autem in Angelos peccantes, ſeuera Dei animaduerſione, illud dicere ſufficiat, *Iuſtus es Domine, & rectum iudicium tuum.* Pſalm. 118.

8. *Crudeles cauſam puniendi habent, modum non habent.* Senec. lib. 2. de Clementia cap. 4.] *Sicuti in*

Phalari, addit *quem animi, non quidem in homines innocentes, ſed ſuper humanum & probabilem modum ſæuiſſe.* Eoſque ita crudeles vocari dicit, qui excedunt in pœnis ob delicta ſumendis: Crudelitas enim propriè reſpicit aliquam culpam, & prætendit ſpeciem quandam iuſtitiæ: at verò, qui non vindictæ aut punitionis cauſa in alios ſæuiunt, vt Buſiris ille, & Procuſtes, & alij, de quibus Seneca loco citato; feri potius & immanes, quam crudeles dicendi ſunt.

9. *Hominum naturæ maximè inimica eſt crudelitas.*] Vt homo placidus, manſuetus, & clemens omnibus eſt amabilis; ita moroſus, aſper, & crudelis vatiniano communitatis odio eſt expoſitus, vt patet experientia quotidiana: Et ratio eſt, quia ſummum inter ſe hominum vinculum eſt humanitas: quod vel maximè lædunt, qui ſine cauſa oderunt hominem, & crudelibus eum ſupplicijs excarnificant: vt fusè oſtendit Seneca l. de Clementia ad Neronem. Proinde pro belluis potius immanibus habendi ſunt, quam pro hominibus, quibus volupe eſt contra leges humanitatis ſæuire: ſicut enim illæ hos dilaniant, nullam iuſtitiæ aut rationis ſpeciem attendentes; ſed ſolam voluptatem, aut feram naturæ inclinationem: ita qui mera nocendi libidine cruciatus inferunt, & quod truculentius eſt, ſanguine humano delectantur, feris ac belluis quam hominibus, affectu & truculentiâ, ſunt ſimiliores.

DISTINCTIO VIII.

De Manſuetudine, & iracundia.

1. V*Ir manſuetus maximè eſt compos ſui.*] Vt ira maximè perturbat liberum rationis vſum & exercitium: ita manſuetudo quæ iram moderatur, maximè facit hominem compotem eſſe ſui: eſt enim quieta animi dulcedo, quam nulla vincit aut turbat amaritudo, de qua dicitur Eccleſ. 10. *Fili in manſuetudine opera tua perfice, & ſuper hominum gloriam diligeris.*

2. *Manſueti ingenio quieto ſunt & ſtabili.*] Ratio eſt, quia manſuetudinis eſt, ferre moderatè iniurias, nec rapi celeriter in vltiones, & moribus mitem eſſe, ac ingenio quietum & ſtabilem: ſumitur ex 4. Ethic. cap. 5. vbi addit: *Manſuetum eſſe illum, qui perturbatione vacat, & ab affectu minime ducitur; ſed vt ratio ipſa ſtatuerit, & quod ad veniam dandam ſit promptior quam ad vltionem.*

3. *Improuidus eſt omnis, qui operatur ex ira.* Sumitur ex 7. Ethic. cap. 8.] Ratio eſt, quia in ipſo non eſt principium talis actionis; ſed in eo à quo prouocatus eſt ad iram. Item prouidentiam & omne ſanum conſilium ira peruertit, vt quid agendum ſit homo perſpicere non poſſit. Vnde Greg. lib. 1. Moralium cap. 31.

4. *Per iram ſapientia perditur.*] Vt ſcilicet, quid quove ordine agendum ſit, neſciatur, ſicut ſcriptum eſt: *Ira in ſinu ſtulti requieſcit.* Eccleſ. 7. 10. Quia nimirum intelligentiæ lucem ſubſtrahit cum mentem permouendo confundit. Nam iræ ſuæ ſti-

mulis accēſum cor palpitat, corpus tremit, lingua ſe præpedit, facies igneſcit & nequaquam homo quid agat recognoſcit. Lingua quidem clamorem format; ſed ſenſus quid loquatur ignorat.

5. *Ira eſt omnium vitiorum ianua.*] Videri poteſt de hoc dicto gloſſ. ord. ſuper illud Prouerb. 29. *Vir iracundus prouocat rixas*; vbi dicitur: *Ianua omnium vitiorum, eſt iracundia, qua clauſa, virtutibus intrinſecus dabitur quies: aperta autem ad omne facinus armabitur animus.* Dicitur itaque ira eſſe ianua vitiorum; quia inter cæteras paſſiones propter impetum ſuum magis impedit vſum & iudicium rationis, vt docet S. Tho. 12. q. 48. art. 5. 4. cap. & 2. 2. quæſt. 41. artic. 2. ad tertium, & qu. 157. art. 4. cap. Ideóque indirecte & per accidens eſt principium vitiorum; quia ſcilicet remouet prohibens, id eſt, impedit vſum rationis, per quem homo retrahitur à peccatis. Directe enim & per ſe, eſt cauſa aliquorum ſpecialium peccatorum, quæ dicuntur eius filiæ, de quibus Sanctus Gregorius 31. Moralium, cap 31.

6. *Patientia ignis bonos purgat, malos abſumit.*] Veritas huius dicti compluribus S. Paginæ firmatur teſtimonijs. Præclarum eſt iſtud Iudith. 8. v. 22. *Memores eſſe debere quando Pater noſter Abraham tentatus eſt, & per multas tribulationes probatus, Dei amicus effectus eſt. Sic Iſaac, ſic Iacob, ſic Moyſes, & omnes qui placuerunt Deo, per multas tribulationes tranſierunt fideles: Illi autem qui tentationes non ſuſceperunt cum timore Domini, & impatientiam ſuam, & improperium murmurationis ſua contra Dominum pertulerunt, exterminati ſunt ab exterminatore, & à ſerpentibus perierunt.* Huc vſque verba Scripturæ, ex quibus etiam clara eſt explicatio propoſiti effati;

de quo plura videri poſſunt apud Nicolaum Serarium, commentario in verba allata.

DISTINCTIO IX.

De Modeſtiâ & Immodeſtiâ.

1. *Vita compoſitio plurimum confert ad exiſtimationem boni viri.* Ariſtoteles Rhetoricorum ad Alexandrum cap. 27.] Ratio eſt; quia animus hominis & virtus interiùs latens, oculis cerni non poteſt: at grauitas, prudentia, moderatio in negotijs & actionibus externis, vitæque ac morum exterior compoſitio per ſeſe in omnium oculos incurrunt, ſuntque ſigna quædam ac notæ ordinatiæ, quibus interior animi ſtatus declaratur, vt etiam docet Ariſtoteles, Poët. cap. 4. Hinc quoque Pictores, qui ſuo alios penicillo delineare ſolent, non exhibent ipſam carnium, oſſium, neruorum & corporis naturam; ſed figuram, colorem, ſitum, pulchritudinem vel deformitatem; idque ſolum quod ſeſe foras in oculos euibrat, colorum ſimilitudine referunt, neque vllus eſt, qui poſſit ab ijs plura iure poſtulare.

2. *Mores ex motionibus diſcernuntur.* libro 4. Ethic. cap. 8.] Pronuntiatum explicat D. Thomas: & probat huiuſmodì ſimilitudine ex citato capite deſumptâ: *Quemadmodum per motus corporales exteriores, diſcernuntur interiores corpore diſpoſitiones, ita mores interiores ex operationibus cognoſcuntur exterioribus.* 4. Ethicorum lect. 12. Euſtratius in caput citatum, per motiones intelligit

facetias & iocos, quibus quaſi aptis motionibus ac geſtibus animi elegantia concinnitaſque cognoſcitur; ſed vniuerſim de quibuſcunque motibus exterioribus intelligi poteſt: nam vt rectè Tullius inquit, lib. 1. Officiorum: *Ex oculorum obtutu, ſuperciliorum aut contractione aut remiſſione, ex mœſtitiâ, ex hilaritate, ex riſu, ex locutione, ex reticentiâ, ex contentione vocis, & ſubmiſſione, ex cæteris ſimilibus facile iudicabimus, quid apte eorum fiat, quid ab officio naturáque diſcrepet.* In eandem ſententiam eſt illud D. Ambroſij.

3. *Habitus mentis in corporis ſtatu cernitur.* lib. 1. Offic. cap. 18.] Rationem aſſignat ibidem; quia, vt inquit: *vox quædam animi eſt corporis motus.* Idem inſinuat Eccleſiaſtici, cap. 19. *ex viſu cognoſcitur ſenſatus amictus corporis & riſus dentium, & ingreſſus hominis annuntiant de illo*: cum enim corpus noſtrum naturali vinculo ſit cum animâ arctiſſimè coniunctum, naturaliter quoque ſecundum ſui capacitatem ab illâ bonum malumque participat. Præclarè Cicero lib. 5. Tuſcul. q. *Qualis cuique animi affectus èſt, talis eſt homo: qualis autem homo eſt, talis eius oratio: orationi autem facta ſimilia ſunt, & factis vita.* Intellige autem hæc abſolutè, & niſi alicuius rei gratiâ ſimulatoriè quiſpiam agat, vt docet Ariſtoteles lib. 4. Ethic. cap. 7. & explicatum eſt ſupra Titulo 2. diſtinct. 3. num. 16. Quanquam & in huiuſmodi quoque non admodum difficile eſt, ex verbis & geſtibus, quid in animo verſent, intelligere: Etenim, vt bene notat Scribanius, alia ferè oratio candidi pectoris, alia ſimulati & fraudulenti eſt: effuſior illa, retractior hæc eſt; illa fiduciâ ſui, tanquam nihil timentis, latè ſe ſpargit, & quaſi per plana decurrit offenſione nullâ; hæc ſiſtit ſæpe cur-

ſum, & dum prodi metuit, variè interſcinditur; cumque inſidias, quas ſtruit, metuit, omnia tuta timet, nuſquam proinde certò pedem figit; ſed tanquam per ſubiectas prunas ſpinaſque graditur, nulli fidens, quia nulli fidit.

4. *Solutè viuentes deſpicabiles fiunt.* Lib. 5. Politicorum cap. 10.] Verba Ariſtotelis ſunt, ἀπολαυστικῶς ζῶντες εὐκαταφρόνητοι γίνονται. Tales autem ſunt, qui non ex regulis prudentiæ; ſed ex paſſionum ſuarum impetu temerè feruntur, vt qui luxui & ſaginæ ſunt mancipati, vel in venerem ac libidinem proiecti; quorum omnium (vt rectè Seneca de breuitate cap. 6. ait) *inhoneſta labes eſt*: quare cum deſpectus ſiue contemptus nihil aliud ſit, quàm opinionis actio in id, quod nullius aut perexigui videtur eſſe pretij, mirum non eſt, ſi ſolutè viuentes deſpicabiles fiant, & ſi in publicis officijs ſint, multas præbeant occaſiones inſidiantibus, vt loco citato, ſubiungit Philoſophus: Rationem aſſignat cap. ſequenti. Nec enim facilis aggreſſu aut contemptu eſt ſobrius; ſed ebrioſus: nec vigilans & excitatus; ſed ſomnolentus, &c.

TITVLVS XXIX.

DE QVARTA VIRTVTE CARdinali , Fortitudine.

DISTINCTIO PRIMA.

Varia Fortitudinis acceptio & explicatio.

1. Fortitudo accipitur, primo pro robore corporis. 2° pro generali conſtantia. Quomodo accepit Ambroſius lib. primo de Officijs cap. 36. Vbi *Iure*, ait, *ea fortitudo vocatur, qua vnuſquiſque ſe ipſum vincit, iram continet, nullis illecebris emollitur, atque inflectitur.* 3° accipitur ſtrictè pro dono Spiritus ſancti. 4° pro virtute morali, quæ conſtituit mediocritatem circa timores & audacias ; & definitur : *Firmitas animi, in ſuſtinendis & repellendis ijs, in quibus animum regere & ſtatum rationis tenere eſt difficile.* Huiuſmodi ſunt pericula & mala mortis, mutilationis, exilij, vinculorum & aliarum calamitatum.

2. Quatuor vitia opponuntur Fortitudini : quia ſicut peccatur exceſſu & defectu timoris, ita etiam exceſſu & defectu audaciæ. Primum vitium eſt timiditas, ſiue exceſſus timoris, quo reuocatur ſecundum vitium ; quod eſt defectus audendi, & dicitur propriè ignauia. Tertium vitium eſt intimiditas, ſiue vacuitas iuſti timoris. Quartum eſt

audacia, ſiue temeritas, quæ conſiſtit in exceſſu audendi.

3. Magnanimitas, Magnificentia, Patientia, & Perſeuerantia ſunt partes poteſtatiuæ huius virtutis, quatenus ipſam virtutem principalem in materia ſecundaria imitantur: quatenus verò verſatur in materia propriâ fortitudinis, ad partes integrantes reuocari debent.

4. Partes ſubiectiuas propriè fortitudo ſecundum D. Thomam non habet: quia ipſa eſt ſpecies ſpecialiſſima, cum verſetur circa pericula mortis, quæ omnia ſunt eiuſdem generis, etſi alia ſint alijs maiora.

DISTINCTIO II.

Axiomata de fortitudine ſecundum ſe.

1. *Fortitudo eſt conſiderata periculorum ſuſceptio & laborum perpeßio.*] Ita ex Cicerone, Fortitudinem definit Magnus Auguſtinus lib. 83. Quæſt. qu. 3. vbi per conſideratam laborum ſuſceptionem intellige prudentem, congruam viro forti, & eo nomine amatam: ſi enim ſuſcipias periculum amore patriæ, erit actus pietatis; ſi amore veræ fidei erit confeſſio fidei; ſi amore commodi, non erit opus virtutis, ſed amoris ſui commodi; ſi ex audacia, & timoris vacuitate, erit actus temeritatis. Itaque vt ſit formaliter opus fortitudinis, debet adiri periculum amore boni fortitudinis, quod in illo opere obiectiue elucet.

2. *Monoceros interimi poteſt, capi non poteſt.*]

Iſtud de Monocerote dictum viris fortibus accommodatur (vti idem de ſe dixit Epictetus Enchiridij cap. 29.) qui licet corpore vulnera excipere poſſint, ac ſanguinem vitamque fundere: animus tamen eorum vulnera neſciet, neſciet ſanguinem, imo gloriæ ſuæ primam partem in vulnere ponet & ſanguine; memor veteris dicti:

Namque in corpore fortium virorum
Laus eſt amplior, amplior cicatrix.

Magis etiam memor Chriſti ducis ac Domini noſtri cuius ſumma laus à vulnere & ſanguine eſt, memor etiam illius: *maximum remedium eſt interioris hominis, ſi in hac area mundi, varijs paſſionum flagellis trituretur exterior.* Porro Monocerotem belluam eſſe ferociſſimam, quæ viua capi non poſſit, auctor eſt Plinius lib. 8. cap. 21. quem conſule ſi placet.

3. *Fortes in opere feruidi ſunt: antea verò quieti.*] 3. Ethic. cap. 7.] Diſcriminat hoc dicto Philoſophus verè fortes ab ijs, quos θρασυδείλους vocat; quaſi dicas audaci-timidos; quia audaciam cum timiditate coniunctam habent: Iſti enim, vt ibidem Ariſtoteles ait, ſunt perpropari, & antequam res vrgeat, adire pericula volunt, adeoque veluti, leones in pace ſunt, in prælio cerui, iuxta prouerbium Tertulliani, in libro de Corona Militis ſtatim poſt principium. At viri fortes in factis ipſis ſunt acres & celeres, ante facta ſedati & quieti.

4. *Martyrem non pœna, ſed cauſa facit.* Magnus Gregorius Concion. 2. in Pſalmum 34.] Explicat ibidem, & probat: *Pœna autem* inquit *communis eſt, latroni & Martyri, hæretico & Catholico; ſed cauſa diſpar.* Nec refert quod hæretici aliquando putent, ſe cauſam iuſtam habere & pro doctrina Chriſti occidi; tum quia error eſt culpabilis; tum quia ſi ſupplicium

cium non infertur odio veritatis Chriſtianæ; ſed hæreſeos,& ita moriendo non dant teſtimonium veritati; Tum denique quia etſi mori videatur, pro aliqua veritate fidei; vt ſi Anabaptiſta à Turcis captus ob confeſſionem Chriſti mortem ſubeat: tamen quia veritatem illam non credit fide ſupernaturali, reuera non moritur pro fide, nec ex motiuo fidei,ſed tantum ex humana aliqua perſuaſione. Cuius indicium eſt,quia eodem modo paratus eſſet ad mortem, pro quacunque alia re, quam ſimili modo credit:etſi contingeret eam Catholicæ veritati repugnare. Vide Suaren tomo 3. in 3. parte diſt. 24.5. 2.

5. *Fortes fortuna adiuuat*:] Non fortuna modo, vt eſt in communi Prouerbio; ſed multo magis ratio, at bene notat Cicero Tuſcul. Quæſtionum li.2. Alij ita dictum proponunt: *Audaces fortuna iuuat*, inducti vt credibile eſt, ex illo lib. 10. Æneidos, vbi pro dictione *fortes*, metri cauſa, *audentes* ponit Virgilius: ſed illud in meliorem partem, non de Audaculorum vitio; verum de virorum fortium generoſitate intelligendum eſt; audaces enim temeritate proiecti,in exitium ſeſe præcipitant: at viri fortes quæ prudenter incipiunt ea generosè, ac conſtanter, quantum in ſe eſt, perficiunt.

6. *Vir fortis, ſubitis in terroribus, magis interritus eſt, quam in prouiſis.* Lib. 3. Ethic. cap. 8.] Rationem aſſignat ibidem. *Eſt enim ex habitu magis ac minus ex apparatu: Nam antea viſa, cogitatione & ratione quiſpiam eliget; at ea quæ repente eueniunt, habitu.* Quibus verbis ſignificat, argumento eſſe, quod in eius animo magis roboratus ſit fortitudinis habitus, qui malis ſubitis minus commouetur,quam exſpectatis. Nam, vt rectè Tullius lib. 1. de Officijs, fortis animi & conſtantis eſt, non perturbari

in rebus aſperis, nec tumultuantem de gradu dejici, vt dicitur, ſed præſentis animi vti conſilio, nec à ratione diſcedere: quanquam hoc animi, illud etiam ingenij magni eſt, præcipere cogitatione futura, & aliquando ante conſtituere, quid accidere poſſit in vtramque partem, & quid agendum ſit, nec committere aliquid, vt aliquando dicendum ſit, non putâram.

7. *Canibus ſeneſcentibus vox redditur grauior.* Ariſtoteles de hiſtoria animalium lib. 5. cap. 12.] Docet effatum iuuenes agilitate corporis præpollere; at ſenes in ſtataria pugna ac viribus ſuperiores eſſe. Idem eſt ſenſus iſtius:

8. *Bos laſſus fortius figit pedem.*] Vtitur iſto ſanctus Hieronymus ſcribens ad Auguſtinum Epiſt. 18. lib. primi Epiſtolarum, à Caniſio ſelectarum: vbi inquit: *Puerilis eſſe iactantiæ quod olim adoleſcentuli facere conſueuerunt, accuſando illuſtres viros, ſuo nomini famam quærere*; monérque Auguſtinum, vt in ſcientiarum campo, iuuenis ſenem non prouocet, memor vulgaris illius Prouerbij, quod bos laſſus fortius figat pedem.

9. *Bonum eſt fulciri duabus anchoris.*] Monet hoc dicto Ariſtoteles, Bonum eſſe pluribus muniri præſidijs, vt ſi alterum deſtituat, altero nitamur: nam vt habet metrum vulgare. *Mus miſer eſt antro qui ſolo clauditur vno.*

10. *Leoni mortuo & lepores inſultant.*] Sumptum eſt ex Homerica Iliade χ, vbi Hectorem ab Achille iam interfectum, circumſidere ſcribuntur Græci, mortuo inſultantes, nec quiſquam erat, qui extincto non aliquod vulnus infligeret. Hoc ſenſu clara etiam eſt veritas illius; *Melior eſt canis viuus leone mortuo.* Eccleſ. 9. 4.

DISTINCTIO III.

De Vitÿs Fortitudini oppoſitis.

1. F*urioſorum eſt nihil metuere.* 3. Ethic. cap. 7.] Ex ſtoliditate nimirum; quia furor ſeu inſania facit, vt non concipiant quid ſit periculum, & quæ poſt mortem ſequantur, ſic milites quidam cæco quodam impetu in pericula ſeſe proijciunt; & perſiſtunt, etſi parua ſit ſpes victoriæ; hos Ariſtoteles vocat ῥιψοκινδύνους, id eſt, proiectæ audaciæ homines, qui mortis pericula luſum faciunt & iocum; & inſtar belluarum depugnant. At verò, *vir fortis pro dignitate, & vt ipſa ratio iubet, tam patitur, quam etiam agit*, vt inquit Ariſtoteles ibidem.

2. *Fortes non ſunt, qui ira vel dolore in periculum ruunt.*] More videlicet plebeiorum militum, qui temerè ſeſe periculis ſæpius obijciunt, vitamque pro paruo emolumento perdunt, vt ait Ariſtoteles 3. Ethic. cap. 8. ſub finem. Vnde iſtud pronuntiatum deſumptum eſt, additque Philoſophus ibidem: nihil forte prohibere, quando tales præſtantiſſimi milites ſint: & ſi minus ſint fortes. *Vir enim verè fortis quò maiori virtute pollet, & felicior eſt*, inquit, *eo magis mortem timebit*; cum maxime dignus ſit vita, maximiſque per mortem bonis priuetur: Quanquam in hoc vtpote Chriſtianæ fœlicitatis ignarus hallucinatus eſt.

3. *Fortitudo non adeſt hominibus maximè efferatis.* Sumitur ex 8. Politic. cap. 4.] Vbi docet Philoſophus, neque in alÿs animalibus, neque in hominibus fortitudinem adeſſe maxime efferatis; ſed po-

tius manſuetioribus, & leoninis moribus,multæque, ait ſunt gentes, quæ ad cædes hominum,& ad eorum comeſtionem inſultant, vt circa Pontum Achæi, &c. quæ quidem gentes clanculum per inſidias latrocinantur: ad bellica tamen opera nihil valent; & infra. *Itaque honeſtas non feritas eſt in certaminibus inferenda*: neque enim lupus,neque beſtia honeſtum periculum ſubiret pugnando, ſed magis vir bonus. Plura de hiſce vide in materia de paſſionibus.

DISTINCTIO IV.

De Magnanimitate & Magnificentia.

1. M*Agnanimitas eſt omnium virtutum ornamentum.* 4. Ethic. c. 3.] Etſi quælibet virtus, habeat quendam decorem ſiue ornatum, ex ſua ſpecie, qui eſt proprius vnicuique virtuti : ſuperadditur tamen alius ornatus ex ipſa magnitudine operis virtuoſi per magnanimitatem; *quæ omnes virtutes maiores efficit, & ſine illis ipſa non poßidetur*, vt docet Philoſophus ibidem.

2. *Magnanimi eſt id, quod in quaque virtute eſt magnum.* Ibidem.] S. Thomas in 4. Ethic. cap. 3. exponens hoc dictum Ariſtotelis: *Per hoc*, ait, *magnitudo eſt ſpecialis virtus diſtincta ab alijs, quia tendit ad rationem magni*, in cuiuſlibet virtutis opere,v. c. Fortitudo intendit fortiter agere : magnanimitas intendit magna operari, in fortiter agendo, & ſic de aliis. Indicatur itaque hoc dicto *magnum* ſeu *arduum*, in operibus aliarum virtutum eſſe rationem formalem obiectiuam Magnanimitatis, ob quam ad illam

inclinat, & quam in illis efficere, & velut in ſua materia imprimere conatur.

3. *Magnanimi eſt, neque ſecundis inſoleſcere, neque deijci aduerſis.* Cicer. lib. 1. Off & Ariſtoteles 4. Ethic cap 3.] Vbi docet Magnanimi eſſe, ſiue in proſpera ſiue in aduerſa fortuna vtrumque contigèrit; moderatè ſeſe habere, vt neque proſperis ſucceſſibus lætitia geſtiat, neque in aduerſis vehementiore triſtitia obruatur. Enimverò, vt Olympi cacumen rerum naturalium ſcriptores, quietum ſemper eſſe aiunt, propterea quod altius ſit, quam vt eo vis ventorum tempeſtatumque perueniat; ſic animus viri fortis ſublimior & excelſior eſt, quam vt iſtos flatus ſentiat furentium, & de rebus abiectiſſimis inter ſeſe humi digladiantium cupiditatum: ſtat ille, vt in medio mari edita, & altiſſimis defixa radicibus rupes, cuius ſumma fluctus ne attingunt quidem: infima ſic verberant, vt eam non commoueant, ſed vt ipſi frangantur. Eandem doctrinam habet Philoſophus lib. 2. Oeconomicorum cap. 1. vbi docèt, animi celſi eſſe, in magnis calamitatibus & iniurijs nihil inconſtanter & iniuſtè facere. Eodem ſenſu verum eſt iſtud:

4. *Magnanimi eſt magna contemnere.* Seneca lib. 1. de Moribus.] Si magna; multò etiam magis ea, quæ pauca, ſpernuntur, vt ſunt diuitiæ, voluptates, honores huius mundi: & reliqua ad vitam iſtam corporalem & temporalem pertinentia: nihil enim in rebus humanis verè magnum eſt, præter virtutem quæ ſola eſt hominis bonum, & ornamentum quâ homo eſt; animum perficiens, & æternùm permanens æternamque vitam concilians.

5. *Magnanimi eſt, dignum ſe magno honore æſtimare.*] Intellige ſpectato honore quod gerit, vel do-

nis Dei quibus eſt ornatus : cum hoc tamen ſtare poteſt, vt ſit humillimus coram Deo, dum conſiderat, ſe ex ſeipſo nihil habere boni, nihil poſſe, nihil eſſe; ſine Deo in profundum malorum, imò in nihilum ruere, &c. Sic ſancti in cœlis & humillimi ſunt, & tamen ab hominibus coli volunt.

6. *Magnanimi eſt, acceptum beneficium maiore compenſare.*] Ibidem, rationem addit; quia, *accipere beneficia inferioris eſt, conferre ſuperioris*; ideoque magnanimus maiora beneficia conferet, vt fiat debitor is, qui accepit. Vnde fit, vt non multum meminerit beneficiorum acceptorum, quia maioribus illa beneficijs obruit. Quod intellige de beneficijs humanis & vulgaribus, quæ ipſe facile poteſt vincere.

7. *Magnanimi eſt neminem aut vix quemquam rogare.*] Vel enim parua ſunt, quæ ab illis poteſt accipere; & ita non curat; vel certè ſua induſtria poteſt conſequi, & ſic non vult ab alio pendere, nec alteri moleſtus eſſe.

8. *Magnanimi eſt, non poſſe alicuius nutu viuere niſi amici.* Ibid.] Seruile enim, id eſt, ne ſine aſſentatione fieri poteſt; à qua ille longiſſimè abeſt, quod ſi amici nutû viuere poteſt, multò etiam magis ſuperioris qui & maximè amicus eſt, loco Dei præſidet. Vnde patet, religioſam modeſtiam cum Magnanimitate non pugnare; ſed ei conſentaneam eſſe.

9. *Magnanimus apertè omnia dicit & agit.* Ibidem.] Intellige intra limites Prudentiæ. Addit Ariſtoteles: amat autem orationis libertatem, quia ad alios inſtruendos eſt propenſus, id eſt, cum res humanas parui faciat, facile ita ſe gerit, vt alios etiam parui pendere videatur. Quod intellige, quando de veritate vel iuſtitia agitur: Exempla habemus, in martyribus, & alijs viris ſanctiſſimis.

10. *Magnanimus non eſt contentioſus.* Sumitur ex eodem 4. Ethic. cap. 3. & refertur à D. Thoma 2.2. q. 132. art. 2. ad 3.] Ira non cauſat diſcordiam & contentionem, niſi ob negotium magni momenti, vel ſecundum rem, vel certè ſecundum opinionem illius, qui iraſcitur; Et ferè cum adiunctione inanis gloriæ, cuius filiæ ſunt contentio & diſcordia, vt docet idem ſanctus Thomas 2. 2. qu. eâdem 132. a. 5. toto: at verò vir magnanimus, vti cætera huius mundi, bona parui pendit, ita neque magni æſtimat honorem & gloriam: nec ei eſt curæ, vt ab aliis laudetur, vt docet Ariſtoteles ibidem, ideo pro iſtis cōtendere non ſolet. *Nemo enim contendit, niſi pro re quam æſtimat magnam.* Quin etiam

11. *Leo ad latratus canum vix lentè reſpicit.*] Permittit quidem Ariſtoteles loco citato, vt vir magnanimus rependat κακολογίαν, id eſt, probrum ſeu conuitium, accepta contumelia ab inimico: tunc enim non videtur eſſe contra virtutem, ſi moderatè & abſque ſcandalo fiat; vt ſic contumelia repellatur: plerumque tamen melius eſt diſſimulare, ne videamur reddere malum pro malo, & maledictum pro maledicto, contra præceptum Apoſtoli; idque maioris animi ſignum eſt, iuxta propoſitum de leone pronunciatum; cuius doctrinam tradit Ariſtoteles lib. 9. de hiſtoria animalium cap. 44.

12. *Magnanimus pauca facit, ſed magna.* Ibidem.] Ratio eſt, quia ad magna reſpicit, eaque ſola æſtimat, & cogitat: parua negligit & deſpicit: hinc etiam probat, eum quietem agere, & cunctari; niſi res magna ſit propoſita; item habere motum tardum, vocem grauem, orationem ſtabilem ac ſedatam; quia feſtinare non ſolet, qui paucis rebus intendit, nec vehementer contendere, cui nihil ma-

gnum videatur.

13. *Magnifici eſt, vt quidquid fecerit, magnificè faciat.* Sumitur ex 4. Ethic. cap. 2.] Magnificentia propriè mediocritas eſt, circa pecunias & ſumptus externos, quos magnificum facere par eſt: In hoc ſiquidē à magnanimitate diſtinguitur, quod hæc intendat magnitudinem in actione virtutis: illa verò in opere externo, vt in palatijs, magnificè extruendis, conuiuiis apparandis, &c. quo ſenſu D. Auguſtinus lib. 83. Quæſt. q. 31. ex Cicerone: *Magnificentia*, inquit, *eſt rerum magnarum & excelſarum, cum ampla quadam & ſplendida propoſitione cogitatio, atque adminiſtratio.* Poteſt nihilominus præſens effatum, in aliorum etiam rerum genere locum obtinere; vt is omnis dicatur magnificus, qui magnificè faciat, quidquid in quocunque rerum genere fecerit. Ita ſatis manifeſtè inſinuat Ariſtoteles loco cit. & Leſſius de Magnificentia num. 31. vbi ait, Magnificentiam parum à Magnanimitate diſtingui; verum hæc impropria eſt Magnificentiæ acceptio. In eandem cum effato propoſito ſententiam, monet Eccleſiaſticus: *In omnibus operibus tuis præcellens eſto.* Eccleſ. 33. v. 23.

DISTINCTIO V.

De vitijs Magnanimitati oppoſitis.

1. D*ominandi cupiditas raro bonos habet euentus.* Thucidides lib. 6.] Antonius volens ſolus Monarcha eſſe orbis terrarum, infœlix infert bellum Auguſto. Arius appetens gradum Epiſcopi Alexandrini & repulſam paſſus, mouet pernicioſum

dogma de Filio Dei. Similes exitus ſortita eſt ambitio Catilinæ, Marij, Pompeij, Lutheri, Caluini & ſimilium. Pulchrè Seneca Epiſtola 85. *Quid C. Cæſarem in ſua fata pariter ac reipublicæ emiſit? gloria & ambitio, & nullus ſupra cæteros eminendi modus? vnum ante ſe ferre non potuit cum Reſpub. duos ferret.*

2. *Aliena concordiæ, & fera eſt omnis ambitionis materia.* Plutar. in Pyrrho.] Quàm inimica concordiæ ſit, patet èx dicto præcedenti: meritò autem fera dicitur; quia nihil acriùs cruciat, nihil moleſtiùs inquietat, non ambientes modo, quorum crux eſt ipſa ambitio; ſed & alios, quos iſtud malum quolibet modo concernit.

3. *Timida eſt ambitio, & ſollicita cupiditas magiſtratus.* Cic. orat. pro Milone:] In eandem ſententiam Seneca, *Relinque*, ait, *ambitum, tumida res eſt, vana, ventoſa, nullum habet terminum, tam ſollicita, ne quemquam ante ſe videat, quam de ſe laborat inuidia.* Rationem addit Cicero ibidem: *Nihil*, inquiens, *tam molle, tam tenerum, tam aut fragile, aut flexibile, quam voluntas erga nos, ſenſuſque ciuium qui non modo improbitati iraſcuntur candidatorum, ſed etiam rectè facta ſæpe faſtidiunt.* Plura de vitijs Magnanimitati & Magnificentiæ oppoſitis afferuntur Titulo *de Paſſionibus*, & Titulo *de Honore.*

DISTINCTIO .VI.

De Patientia & Longanimitate, ac de Impatientia.

1. P*Atientia eſt Galea virtutum.*] Patientia virtus eſt, quæ animum firmat, & triſtitiam moderatur in aduerſis; quod ſi fiat ex affectu ſolius honeſtatis, in illa relucentis, ita patientia eſt virtus ſpecialis: ſin autem fiat ex affectu ſpecialis cuiuſdam virtutis, quæ per triſtitiam & afflictiones oppugnatur, patientia non erit diſtincta à cæteris. Quælibet enim virtus, ſicuti amat honeſtum ſui generis; ita ex vi huius amoris reſiſtit ijs, quæ illi quoquo modo aduerſantur: & de hac virtute Patientiæ intelligitur præcipuè effatum; Qui verò ob afflictionem aliquã, ad impatientiam concitatur, is nec habet virtutem patientiæ ſpecialem, nec eam poſſidet quæ per afflictionem oppugnatur. Notant autem Theologi & Philoſophi Chriſtiani, patientiam quammaximè eſſe neceſſariam; vtpotè fideliſſimam Galeam & Clypeum, ſine quo vita hominis Chriſtiani defendi & conſeruari non poſſit; iuxta illud: *In patientia veſtra poſſidebitis animas veſtras*, lib. 21. 19.

2. *Omnis qui ſe præſtare cæteris ſtudet, iniurias meminiſſe non debet.* Sumitur ex 4. Ethic. cap. 3.] Cui conformiter Seneca: *Quo quiſque*, ait, *honeſtior genere, fama, patrimonio eſt, hoc ſe fortiùs gerat; memor in prima acie altos ordines ſtare; contumelias & verba probroſa, & cætera inhoneſtamenta, velut clamorem hoſtium ferat.* Et planè illi viles ſunt & abiectæ indolis, qui omnem ſuam dignitatem verbo vno labe-

factatam credunt: nam ſicuti debilis ſtomachi eſt, cibum duriorem non poſſe concoquere; ita hominis puſillanimis eſt, verbum duriuſculum non poſſe ſuſtinere. Quanto generoſius eſt, ſtatum ſuum extra fortunæ aleam repoſitum ducere, & non ab alio, niſi à ſeipſo lædi poſſe? Merito Tullius Iulium Cæſarem laudat, quod nullius obliuiſceretur, niſi acceptarum iniuriarum, & Auguſtinus Epiſt. 5. ad Marcellinum, omnes gentes benè moratas magnanimitati tribuiſſe notat, iniurias non meminiſſe. Eſt in hanc ſententiam ſymbolum L. Domitij Aureliani: *Quò maior eò placabilior.* Claſ. prima ſymb. Imperat. nu. 50.

3. *Iniurias contemnere, nobiliſſimum victoriæ genus eſt.*] Carolus Scribanius in Politico-Chriſtiano, lib. 5. cap. 13. & ex illo Hieremias Drexelius ſigno Prædeſtinationis 9. §. 1. Ratio, quia iſto præliandi genere, qui iniuriam intulit luculentiſſimam ſæpè plagam reportat: maius enim à contemptu conuitium, quam à ferro conuitiatori rependitur. Sumptum videtur ex illo Senecæ: *Magnanimi eſt iniurias deſpicere*, lib. 2. de Ira cap. 32. Vbi addit: vltionis contumelioſiſſimum genus eſt, non eſſe viſum dignum, ex quo peteretur vltio; Multi leues iniurias altiùs demisêre, dum vindicarunt, ille magnus & nobilis eſt, qui more magnæ feræ latratus minorum canum ſecurus exaudit. Eodem pertinet illud Lipſianum: *Optimum conſtantiæ præſidium eſt: non curare.* Contra verò vindicare ſe, non eſt actus fortitudinis, ſed abiectionis & timiditatis, vt bene notat Ambroſius lib. 1. Offic. cap. 36. Videndum nihilominus eſt, vt debitus charitatis ordo ſeruetur; & ne veterem languidè ferendo iniuriam inuites nouam.

4. *Fulgentiſſima victoria eſt vincere patiendo.* S.

Chryſoſtomus hom. 85. in Matthæum.] Sic ſcopuli fluctibus cæſi facilè ipſos diſſoluunt: ſic omnes Sancti præclaro coronati præconio, trophæa præclara ſtatuerunt, hanc victoriam laboris expertem conſecuti: *Non enim* (inquit) *luctari te, aut laborare oportet; Deus eas vires tibi conceſſit, vt non manuum conſertione; ſed patientia vincas.* Ratio eſt, quia iniuriam inferenti non modo luculenta, per patientiam plaga infertur, vt patet ex præcedente; ſed ſæpenumero ipſa etiam hoſtilitas, & omnis malitia ſuperatur; vt fiat in perſecutione ſocius, qui habebatur infeſtus. Itaque hoc pronuntiatum Chriſtiano dignius eſt, quàm præcedens: Contemptus enim ſæpe inordinationem adiunctam habet; at patientia opus perfectum habet.

5. *Patientia martyrij genus eſt.*] Sumitur ex ſancto Chryſoſtomo in Pſalm. 127. circa medium, vbi: *Non leue*, inquit, *martyrium eſt, quod quis inter grauiſſimos dolores, qui ad iras & blaſphemias prouocant, ita ſeipſum contineat, & refrenet, vt nec faciat, nec dicat aliquid homine Chriſtiano indignum.* Et paulò poſt: *Fer ergo forti & generoſo animo quę accidunt: hoc enim eſt tibi martyrium.* Propterea ſanctus Iob martyris laudem promeritus eſt, quod dolores & calamitates forti animo perpeſſus eſt.

6. *Patientia vincit omnia.* S. Auguſtinus ſerm. 32. ad fratres in Eremo.] Non enim hoſtes modo omnes & aduerſarios vincit: ſicut olim martyres Tyrannos vicerunt, & eorum carnifices; ſed eâdem (vt S. Gregorius perpendit 3. p. Paſtoralis, admon. 10.) qui alios vincebat, vincit ſeipſum, atque de ſuis perpeſſionibus, ac animi perturbationibus triumphat. Quamobrem dixit Sapiens. Prou. 16. 32. *Melior eſt patiens viro forti, & qui dominatur animo*

ſuo, expugnatore vrbium; Pulchrè id Seneca Epiſtola. 113. declarat Exemplo Magni Alexandri, qui cum victor eſſet tot legum, ac populorum, iræ triſtitiæque ſuccubuit. Id enim egerat, vt omnia potius haberet in poteſtate quam affectus, ignarus quod imperare ſibi maximum imperium ſit.

7. *Patientia vincit non colluctando, ſed ſufferendo.* Sũmitur ex eodem Auguſt. ſerm. 32. citato.] Vbi per Apoſtrophen: *O patientia*, ait, *tu vincis omnia aduerſa, non colluctando, ſed ſufferendo, non murmurando, ſed gratias agendo*: Siquidem hac ſufferentia labores fiunt tolerabiles, & dolores minus hominem premunt, ſicut è contra impatientia omnia facit grauiora & moleſtiora, & cauſa eſt, cur etiam ſint prolixiora; ita Deus pœnã protrahit, quemadmodum ipſa culpa dilatatur. Quam ob cauſam dolor, in inferno & intolerabilis, & æternus eſt, eo quod damnatus, qui illum ſuſtinet ſit impatientiſſimus. Cæterum hanc patientiæ victoriam fuſiùs deducit Bellarminus concione 6. de tribulatiore parte 2. quem vide.

8. *Impatiens dum pati repugnat, non ſe liberat à malis, ſed ea facit grauiora.* S. Auguſt. lib. de bono patientiæ c. 2.] In quem ſenſum Sapiens. Prouerb. 19. *Qui impatiens eſt*, inquit, *ſuſtinet damna.* Ratio perſpicua fit ex dictis. Nam & à ſuis affectibus inordinatis, ac perturbationibus animi, veluti mancipium, victus trahitur, & conſcientiam ſuam lædit ac cor ſuum tanquam acerbum & turbatiſſimum mare inquietum reddit; vnde plurimæ deinceps pullulant miſeriæ. Plura de Impatientia videri poſſunt Titulo *de Ira & Iracundia.*

DISTINCTIO VII.

De Conſtantia & perſeuerantia.

1. *QVod ſemel placuit, amplius diſplicere non poteſt.* Eſt hæc regul. 2. Iuris in 6.] Quę locum pręcipuè habet in ijs, quæ ſcienter placent, cum perfecta cognitione omnium circumſtantiarum; nec deinceps in circumſtantijs accidit mutatio, & quæ nihilominus talia ſunt, vt non improbentur ab animo, nec certa de iis ſit facultas reſiliendi: alioqui

2. *A Conſtantia alienum non eſt, ſeruire tempori.*] videlicet quantum ſalua honeſtate Chiſtianâ fieri poteſt. Nam & bonus gladiator in arena conſilium capit. Et ratio eſt; quia in omni materia indifferente, vbi nulla eſt obligatio, licitum eſt mutare propoſitum, & relinquere ſuum exercitium dummodo id non fiat inordinata paſſione, vt notat Leſſius de fortitudine, cap. 2. dub. 6. n. 49. & Nauarchus ad ventorum viciſſitudinem ſæpe ſinus obliquat, *& mutari conſilia ac ſententiæ ad Reip. ſalutem flecti poſſunt* vt inquit M. Tul. oratione pro Plancio. Eſt in hanc ſententiam ſymbolum Philippi tertij Imperatoris: *Satius eſt recurrere quam malè currere.* Symb. Imper. claſſe 3. n. 23.

3. *Et poſt malam ſegetem ſerendum eſt.*] Monet hoc dicto Seneca, conſtanter inſiſtendum eſſe incœptis operibus, ac licet minus ex voto ſuccedant, ſæpius tentanda; Futurum enim, vt iterum iterumque periclitanti fœlicius aliquando cedat.

4. *Pulchrorum etiam autumnus pulcher eſt.*] Dictum hoc quadrat in aduerſis etiam, triſtibuſque re-

bus ſibi ſimiles manent, & non ſimul ac cadit pruina, animo ac vultu confidunt. Item in eos, qui belle ferunt ætatem, & ſenio accedente, vigorem membrorum ac formam retinent. Vnde non malè Brabantis hoc dictum accommodabitur: Gens enim adeo hilaris natura ac humana eſt; vix vt grauem triſtemque ſenectutem ſentire videatur.

5. *Nemo poteſt res inſtabiles amare, & ipſe ſtabilis permanere.*] Sumitur ex M. Gregorio lib. 2. Moraliū cap. 5. intelligiturque de amore nimio in res caducas & inſtabiles. Quiſquis enim huiuſmodi affectui obnoxius eſt, immutatus permanere, & conſtantiam in virtute habere non poteſt: Rebus ſiquidem terrenis immutatis, neceſſe eſt, & ipſum cū eis mutare. Vnde ſi nimirum fortunæ bona, honorem aut delitias ames non es illis ſuperior, ſed inferior: ac proinde etiam illis mutatis tu mutaberis. Contra verò magnam firmitatem & immutabilem obtinebis ſi te ſupra omnia creata, proſpera & aduerſa ſuſtuleris, Deoque ſoli, qui nec mutatur, nec mutari poteſt, arctè te coniunxeris: *Iuſtum* enim (ait Sapiens Prouerb. 12.) *non contriſtabit, quidquid ei acciderit: quin potius; quaſi leo confidens abſque terrore erit creaturarum.* Ibid. c. 28. Etiam dicere tibi cum Apoſtolo licebit Rom. 18. 35. *Quis nos ſeparabit à charitate, tribulatio, an anguſtia? an fames, an nuditas, an periculum, an perſecutio, an gladius? Certus enim ſum, quia neque mors, neque vita, neque Angeli, neque principatus, neque virtutes, neque inſtantia, neque futura, neque fortitudo, neque altitudo, neque profundum, neque creatura aliqua poterit nos ſeparare à charitate Dei, quæ eſt in Chriſto Ieſu Domino noſtro.*

BIBLIOTECA NAZ. VITTORIO EMANUELE

A173

BIBLIOTECA NAZ.
ROMA
VITTORIO EMANUELE